

Els nous illencs

La identitat dels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma: els casos marroquí i xinès

Andreu Mir Gual

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (**www.tdx.cat**) i a través del Dipòsit Digital de la UB (**diposit.ub.edu**) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (**www.tdx.cat**) y a través del Repositorio Digital de la UB (**diposit.ub.edu**) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (**www.tdx.cat**) service and by the UB Digital Repository (**diposit.ub.edu**) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

ELS NOUS ILLENCS.

La identitat dels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma: els casos marroquí i xinès

TESI DOCTORAL

FACULTAT DE PEDAGOGIA

PROGRAMA D'EDUCACIÓ I SOCIETAT

ANDREU MIR GUAL

2015

Tesi dirigida per:

Dra. M.Ángeles Marín Gracia

Dra. M.Inés Massot Lafón

Els nous illencs. La identitat dels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma: els casos marroquí i xinès.

DEPARTAMENT DE MÈTODES D'INVESTIGACIÓ I DIAGNÒSTIC EN EDUCACIÓ

FACULTAT DE PEDAGOGIA

ELS NOUS ILLENCS.

La identitat dels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma: els casos marroquí i xinès

ANDREU MIR GUAL,

Mallorca, 2015.

DEPARTAMENT DE MÈTODES D'INVESTIGACIÓ I DIAGNÒSTIC EN EDUCACIÓ

FACULTAT DE PEDAGOGIA

ELS NOUS ILLENCS.

La identitat dels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma: els casos marroquí i xinès

Realitzada per:

Andreu Mir Gual

Dirigida per:

Dra. M.Ángeles Marín Gracia

Dra. M.Inés Massot Lafón

La felicitat és

l'absència de por

ÍNDEX DE CONTINGUTS

PRESENTACIÓ DE LA RECERCA.....23

AGRAÏMENTS.....26

CAPÍTOL 1: EL PROCÉS MIGRATORI A PALMA. UNA APROXIMACIÓ ALS COL·LECTIUS DE MARROQUINS I XINESOS.....28

1.1. Les Illes Balears com a pol atraient de la immigració extracomunitària. Evolució, distribució i característiques dels col·lectius de nouvinguts a l'arxipèlag.....29

1.1.1. Les dinàmiques migratòries a les Balears durant el segle XX. De terra d'emigrants a destí d'immgrants peninsulars.....29

1.1.2. Les noves dinàmiques migratòries a les Balears: l'arxipèlag com a punt de destí consolidat de migracions internacionals.....31

1.1.3. La immigració extracomunitària a les Illes Balears.....35

1.2. El procés de la immigració a la ciutat de Palma.....46

1.3. El col·lectiu de nouvinguts marroquins a Palma: evolució i trets diferencials.....58

1.4. El col·lectiu de nouvinguts xinesos a Palma: evolució i trets diferencials.....69

CAPÍTOL 2: ADOLESCÈNCIA I IDENTITAT.....78

2.1. El trànsit de l'adolescència.....79

2.1.1. Visions de l'adolescència.....81

2.1.2. Evolució en la concepció de l'adolescència.....85

2.1.3. Els canvis durant l'adolescència: la recerca de la identitat com a meta final.....89

2.2. Construcció de la identitat durant l'adolescència.....95

2.2.1. Sobre el concepte d'identitat.....95

2.2.2. Identitat personal. L'autoconcepte; els seus components i el seu dinamisme.....100

2.2.3. La significació del paradigma postmodern en el camp de les identitats.....115
2.2.4. Els nous patrons identitaris del segle XXI.....122
2.2.5. Les identitats digitals com element emergent en els processos de configuració identitària de les noves generacions.....131

CAPÍTOL 3: LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT EN ADOLESCENTS D'ORIGEN MARROQUÍ I XINÈS.....141
3.1. Entre dos esglaons vitals, entre dues cultures.....142
3.1.1. La realitat dels adolescents nascuts aquí o arribats durant la infantesa.....145
3.1.2. Els nouvinguts arribats durant l'adolescència.....147
3.2. Factors condicionants dels processos de configuració identitària dels adolescents d'origen immigrant.....150
3.2.1.La influència de l'entorn familiar.....150
3.2.2 L'àmbit escolar.....158
3.2.3 El marc de les relacions amb iguals i la societat d'acollida.....179

CAPÍTOL 4: EXPERIÈNCIES PRÈVIES EN L'ESTUDI DE LA IDENTITAT DE PERSONES D'ORIGEN IMMIGRANT.....196
4.1 Models de referència per l'estudi de la identitat ètnica.....200
4.1.1 Models d'anàlisi de components de la identitat ètnica.....202
4.1.2 Models d'anàlisi del desenvolupament de la identitat ètnica.....206
4.2. Antecedents teòrics per l'anàlisi dels processos d'aculturació.....212
4.2.1. Models d'aculturació.....212
4.2.2. Variables més significatives en el disseny i l'aplicació de models d'aculturació.....221

CAPÍTOL 5: DISSENY DE LA RECERCA.....223

5.1.Justificació de la recerca.....224

5.2. Finalitats i objectius de la investigació.....229

5.3 La metodologia qualitativa eina bàsica per la recerca dels processos de construcció identitària dels joves marroquins i xinesos.....231

5.4. Disseny i fases de la recerca.....236

5.5. Els fonaments teòrics de partida.....238

5.6. Els participants en la recerca.....240

5.6.1. Criteris de selecció d'adolescents objecte d'estudi.....240

5.6.2. Perfils dels adolescents objecte d'estudi.....245

5.6.3. Criteris per a la selecció d'informants clau.....251

5.6.4. Perfils dels informants clau.....253

5.7. Estratègies de recollida d'informació.....256

5.7.1. L'observació.....256

5.7.2. L'entrevista.....262

5.7.3. Els grups de discussió.....280

5.8. El procés de recollida de d'informació.....286

5.8.1. Accés als escenaris.....286

5.8.2. Recollida de la informació.....288

5.9. El procés d'anàlisi i interpretació de les dades.....290

5.10. Criteris de rigor científic i paper de l'investigador.....303

5.11. Criteris ètics.....308

CAPÍTOL 6: ELS ENTORNS IDENTITARIS DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN MARROQUÍ A LA CIUTAT DE PALMA.....313

6.1. Dades de context.....314

6.2. Entorn familiar.....317

6.3. Entorn relacional.....338

6.4. Entorn escolar.....346

6.5. Entorn personal.....356

6.6. Anàlisi integrat dels entorns condicionants en els processos de construcció identitària d'adolescents de família d'origen marroquí.....376

CAPÍTOL 7: ELS ENTORNS IDENTITARIS DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN XINÈS A LA CIUTAT DE PALMA.....387

7.1. Dades de context.....386

7.2. Entorn familiar.....390

7.3. Entorn relacional.....412

7.4. Entorn escolar.....422

7.5. Entorn personal.....429

7.6. Anàlisi integrat dels entorns condicionants en els processos de construcció identitària d'adolescents de família d'origen xinès.....447

CAPÍTOL 8: PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ IDENTITÀRIA DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN MARROQUÍ A LA CIUTAT DE PALMA.....456

8.1. Components identitaris dels adolescents de famílies d'origen marroquí..459

8.1.1. Descripció dels components.....460

8.1.2. La contextualització dels components: relacions i jerarquies.....481

8.2. Models i perfils identitaris dels adolescents de famílies d'origen marroquí.....509

8.2.1. Model d'identitats vinculades a l'origen.....510

8.2.2. Model de mestissatge identitari.....513

8.2.3. Model d'identitats vinculades al lloc de residència.....517

CAPÍTOL 9: PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ IDENTITÀRIA DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN XINÈS A LA CIUTAT DE PALMA.....524

9.1. Components identitaris dels adolescents de famílies d'origen xinès.....525

9.1.1. Descripció dels components.....525

9.1.2. La contextualització dels components: relacions i jerarquies.....539

9.2. Models i perfils identitaris dels adolescents de famílies d'origen xinès.....565

9.2.1. Model d'identitats vinculades a l'origen.....566

9.2.2. Model de mestissatge identitari.....569

9.2.3. Model d'identitats vinculades al lloc de residència.....575

CAPÍTOL 10: CONCLUSIONS, LÍMITS I PROSPECTIVA.....583

10.1. Conclusions de la recerca.....584

10.2. Límits de la investigació.....596

10.3. Una mirada cap el futur.....599

10.3.1. Propostes d'intervenció.....599

10.3.2. Prospectiva.....605

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I RECURSOS EN XARXA.....609

ANNEXOS.....635

ÍNDEX DE FIGURES

FIGURA 1: Mapa per barris de Palma segons la intensitat en la presència de població estrangera no comunitària(2008).

FIGURA 2: Imatge de l'eixample de Palma (1)

FIGURA 3: Mapa de mesquites per municipis a les Illes Balears (2012).

FIGURA 4: Percepció dels diferents col·lectius d'immigrants de la societat balear (2010).

FIGURA 5: Fotografies que mostren el fort dinamisme comercial que ha arribat a assumir el col·lectiu xinès en el barri de Pere Garau, a Palma.

FIGURA 6. Esquema d'adaptació i canvi d'identitat

FIGURA 7: Principals aportacions de les distintes escoles a l'estudi de l'autoconcepte.

FIGURA 8: Representació polièdrica de les quatre identitats del *self*

FIGURA 9: Elements constitutius del self, segons l'Ecuyer

FIGURA 10: Elements de l'autoconcepte segons Garanto

FIGURA 11: Fases del procés de formació de l'autoconcepte segons Erikson

FIGURA 12: Evolució longitudinal del "jo", segons l'Ecuyer

FIGURA 13: Dificultats addicionals que acompanyen el trànsit de

l'adolescència de joves d'origen immigrant.

FIGURA 14: Agents condicionants dels processos de transició simultània

FIGURA 15: Principals dificultats actuals del professorat.

FIGURA 16: Factors que condicionen les relacions que tenen amb els seus iguals els adolescents d'origen immigrant.

FIGURA 17: Principals fluxos migratoris mundials.

FIGURA 18: Els components de la identitat ètnica segons el model d'Isajiw (1990)

FIGURA 19: La identitat ètnica a partir dels plantejaments de Phinney.

FIGURA 20: El procés de la identitat ètnica segons el model de Banks (1994)

FIGURA 21: El procés de la identitat ètnica segons el model de Bennett (1986, 1993)

FIGURA 22: El procés de la identitat ètnica segons el model de Christensen (1995)

FIGURA 23: Model d'assimilació cultural. Procés Lineal d'Assimilació Cultural.

FIGURA 24: . Model de pertinença i competències culturals plantejat per Massot.

FIGURA 25. Model de pertinença i competències culturals plantejat per Massot.

FIGURA 26: Finalitat i objectius de la recerca

FIGURA 27: Característiques de la metodologia qualitativa

FIGURA 28: Fases de la recerca

FIGURA 29: Procediment i preguntes guia de l'observació

FIGURA 30: Observacions realitzades en la recerca

FIGURA 31: Procés de construcció de l'entrevista

FIGURA 32: Mapa d'objectius específics pel model d'entrevista.

FIGURA 33:Transcripcions i anotacions a l'Atlas Ti

FIGURA 34: Fragment de l'arbre de categories

FIGURA 35: Codificació de les categories

FIGURA 36: Aplicació de filtres d'anàlisi

FIGURA 37: Anàlisi integrat de les categories

FIGURA 38: Creuament de categories

FIGURA 39: Nivells d'anàlisi de la investigació

FIGURA 40: Mapa de centres educatius dels participants marroquins.

FIGURA 41: Principals problemes en el procés d'integració als centres

educatius dels participants marroquins.

FIGURA 42: Estadis d'anàlisi de la investigació (1)

FIGURA 43: Mapa de centres educatius dels participants xinesos.

FIGURA 44: Principals problemes en el procés d'integració als centres educatius dels participants xinesos.

FIGURA 45: Estadis d'anàlisi de la investigació (2)

FIGURA 46: Models i perfils dels participants d'origen marroquí

FIGURA 47: Mapa de components identitaris: adolescents d'origen marroquí

FIGURA 48: Jerarquia dels components en el col·lectiu d'origen marroquí

FIGURA 49: Contextualització del component família. Participants d'origen marroquí

FIGURA 50: Contextualització del component religió. Participants d'origen marroquí

FIGURA 51: Contextualització del component entorn econòmic. Participants d'origen marroquí

FIGURA 52: Contextualització del component entorn personal. Participants d'origen marroquí

FIGURA 53: Contextualització del component relacions socials. Participants d'origen marroquí

FIGURA 54: Contextualització del component racisme. Participants d'origen marroquí

FIGURA 55: Contextualització del component entorn escolar. Participants d'origen marroquí

FIGURA 56: Contextualització del component mitjans de comunicació. Participants d'origen marroquí

FIGURA 57: Mapa de components: relacions i jerarquies. Participants d'origen marroquí

FIGURA 58: Model d'identitats vinculades a l'origen dels adolescents d'origen marroquí

FIGURA 59: Model de mestissatge identitari dels adolescents d'origen marroquí

FIGURA 60: Model d'identitats vinculades al lloc de residència dels adolescents d'origen marroquí

FIGURA 61: Mapa de components identitaris: adolescents d'origen xinès

FIGURA 62: Jerarquia dels components en el col·lectiu d'origen xinès

FIGURA 63: Contextualització del component entorn familiar. Participants d'origen xinès

FIGURA 64: Contextualització del component endogàmia. Participants d'origen xinès

FIGURA 65: Contextualització del component idea de progrés. Participants d'origen xinès

FIGURA 66: Contextualització del component entorn personal. Participants d'origen xinès

FIGURA 67: Contextualització del component activitat *on line*. Participants d'origen xinès

FIGURA 68: Contextualització del component racisme. Participants d'origen xinès

FIGURA 70: Contextualització del component religió-església. Participants d'origen xinès

FIGURA 71: Mapa de components: relacions i jerarquies. Participants d'origen xinès

FIGURA 72: Models i perfils dels participants d'origen xinès

FIGURA 73: Model d'identitats vinculades a l'origen dels adolescents d'origen xinès

FIGURA 74: Model de mestissatge identitari dels adolescents d'origen xinès

FIGURA 75: Model d'identitats vinculades al lloc de residència dels joves d'origen xinès

ÍNDEX DE GRÀFICS

GRÀFIC 1: Població resident a Palma segons el lloc de naixement (2013)

GRÀFIC 2: Principals motivacions que manifesta la població immigrant per haver-se traslladat a les Illes Balears.

GRÀFIC 3: Comparació de les piràmides de la població de les Illes Balears (anys 1991-2008)

GRÀFIC 4: Comparació de les piràmides de la població amb nacionalitat espanyola i estrangera a les Illes Balears(any 2008)

GRÀFIC 5: Evolució de la població de Palma, per trams d'edat (2004/2013).

GRÀFIC 6: Piràmide de la població marroquina resident a Palma (2009).

GRÀFIC 7. Variació interanual del volum d'ocupació de nouvinguts marroquins per sexe durant els inicis de la crisi

GRÀFIC 8: Piràmide de la població xinesa resident a Palma (2009).

GRÀFIC 9: Principals activitats d'oci del jovent (15-29 anys)

GRÀFIC 10: Principals problemes dels joves a les Illes Balears a l'any 2010

GRÀFIC 11: Opinió dels joves sobre el seu propi comportament.

GRÀFIC 12: Opinió dels joves sobre la comprensió dels adults.

GRÀFIC 13. Hàbits dels joves balears de 14 a 24 anys respecte dels diferents mitjans i la freqüència de consum. (2010)

GRÀFIC 14: Percentatge d'alumnat no universitari d'origen estranger a l'Estat espanyol per comunitats autònomes

GRÀFIC 15: Posicionament de la ciutadania balear davant el repte de conviure amb població d'origen estranger.

GRÀFIC 16: Temps de residència a Mallorca dels participants a l'entrevista

GRÀFIC 17: Entorn de residència dels participants a l'entrevista

GRÀFIC 18: Preferències televisives dels participants marroquins.

GRÀFIC 19: Procedència dels ingressos familiars dels participants marroquins

GRÀFIC 20: Activitats realitzades pels joves marroquins amb els amics

GRÀFIC 21: Autoconcepte col·lectiu de l'origen: debilitats.

GRÀFIC 22: Autoconcepte col·lectiu de l'origen: fortaleses

GRÀFIC 23: Autoconcepte col·lectiu de destí: debilitats

GRÀFIC 24: Autoconcepte col·lectiu de destí: fortaleses

GRÀFIC 25: Percepció de l'increment de la discriminació per part de la població nouvinguda respecte fa 2 anys.

GRÀFIC 26: Reforços positius en el procés d'integració dels participants marroquins

GRÀFIC 27: Reforços negatius en el procés d'integració dels participants marroquins

GRÀFIC 28: Expectatives de vida dels participants marroquins.

GRÀFIC 29: Sentiment d'identitat del col·lectiu de magrebins a Espanya.

GRÀFIC 30: Freqüència dels contactes dels participants xinesos amb l'origen

GRÀFIC 31: Preferències televisives dels participants xinesos.

GRÀFIC 32: Procedència dels ingressos familiars dels participants xinesos

GRÀFIC 33: Activitats realitzades pels joves xinesos amb els amics.

GRÀFIC 34: Autoconcepte col·lectiu d'origen: debilitats.

GRÀFIC 35: Autoconcepte col·lectiu d'origen: fortaleses

GRÀFIC 36: Autoconcepte col·lectiu de destí: debilitats

GRÀFIC 37: Autoconcepte col·lectiu de destí: debilitats

GRÀFIC 38: Reforços positius en el procés d'integració dels participants xinesos

GRÀFIC 39: Reforços negatius en el procés d'integració dels participants xinesos

GRÀFIC 40: Expectatives de vida dels participants xinesos

GRÀFIC 41: Sentiment de pertinença del col·lectiu de xinesos a Espanya.

GRÀFIC 42: Indicadors sobre el racisme a les Illes Balears.

ÍNDEX DE TAULES

TAULA 1: Evolució del Moviment Migratori a Palma (1996-2011)

TAULA 2: Evolució de la població mallorquina (1950-1986).

TAULA 3: Població per lloc de naixement resident a Espanya segons comunitats autònomes (2012).

TAULA 4: Municipis d'Espanya amb major població estrangera (2012)

TAULA 5: Distribució de la població extracomunitària a les Illes Balears segons la regió de procedència (2010)

TAULA 6: Distribució de la població extracomunitària a les Illes Balears segons la seva nacionalitat (2010)

TAULA 7: Població immigrant a les Illes Balears segons el grup d'edat i la regió de procedència (2010)

TAULA 8: Principals ciutats espanyoles segons el nombre de població total i la població nascuda a l'estranger (2009).

TAULA 9: Evolució de la població resident a Palma segons el seu lloc de naixement (2004/2013).

TAULA 10. Barriades de Palma amb major presència de col·lectius extracomunitaris (2009).

TAULA 11: Percentatge de menors espanyols usuaris de TIC

TAULA12: Comparativa del percentatge d'alumnat estranger en les aules de l'Estat i de les Illes Balears.

TAULA 13: Alumnes estrangers a les Illes Balears (període 1991-2013).

TAULA 14: Percepció que tenen els nouvinguts magrebins i orientals de com són vistos per la població espanyola

TAULA 15: Distribució dels participants a les entrevistes segons l'edat i origen

TAULA 16: : Distribució dels participants als grups de discussió segons l'edat i origen

TAULA 17: Distribució (%) dels participants en l'entrevista segons el curs.

TAULA 18: Distribució dels participants en grups de discussió segons el curs.

PRESENTACIÓ DE LA RECERCA

Qualsevol treball de característiques versemblants, troba la seva gènesi en l'esperit de **motivació** de qui l'engega. No debades, va ser com a conseqüència de tot un seguit d'inquietuds particulars i d'experiències vitals que ja des d'un principi es va decidir centrar la línia de recerca en la interconnexió de tres fenòmens ben concrets: les **identitats**, la **immigració** i **l'adolescència**. A aquesta inquietud se li ha d'afegir que ens trobem davant una temàtica dotada d'una enorme projecció social i científica. Parlar de fenòmens com ara aquests és sinònim d'actualitat.

La qüestió identitària sovint va associada a l'àmbit territorial, de fet, Hall (1992) s'encarrega de donar origen i sentit a aquests sentiments de pertinença lligats a entorns geogràfics. En efecte, el fet d'haver nascut i crescut a la ciutat de Palma ha estimulat l'acumulació de tot un seguit de **vivències** de les quals n'han sorgit ferms llaços identitaris. A aquest fet, cal sumar-hi que el districte en el qual han transcorregut la major part d'aquestes experiències ha estat la barriada de Pere Garau: centre neuràlgic de la immigració a la ciutat.

La relació amb el segon pilar de la recerca (la immigració) té més a veure amb el **trajecte formatiu** de qui investiga. Gràcies als estudis de la llicenciatura de geografia ha estat possible una vivència molt particular amb tot allò que té a veure amb la immigració. Més enllà dels anàlisis estadístics tan habituals en demografia, és en aquest moment quan emergeix un interès creixent per la interpretació i la reflexió dels efectes derivats d'aquests fenòmens socials.

Ja en un tercer esglaó, hi trobem el fenomen de l'adolescència. S'observa que el vincle que s'estableix entre la recerca i l'investigador també troba la seva gènesi en la seva **vocació** i en la seva **professió**. La dedicació al món de l'educació va permetre a qui us escriu situar-se en una posició de proximitat vers l'adolescència. L'acumulació de prop d'una dècada exercint distintes

funcions[1] en un centre educatiu de la ciutat de Palma, no només ha atorgat una visió més propera vers la sorpresa que sempre acompanya una nova generació, sinó que també ha exaltat una vocació per seguir aprenent dels més joves.

Amb els dos grans **objectius** de la recerca presents (1) Establir una proposta de components identitaris i (2) uns models de perfils identitaris per aquests col·lectius la recerca s'inicia amb un marc teòric. Quant **els continguts** de la tasca, es planteja un primer capítol dedicat a contextualitzar el fenomen a analitzar en el qual es faci esment al fet migratori a l'illa de Mallorca i en particular a la ciutat de Palma, tot fent un zoom a les peculiaritats que s'amaguen darrera el col·lectiu marroquí i el xinès. Seguidament, es proposa un segon bloc temàtic allà on es faci un recompte de les principals aportacions referides a l'adolescència i als processos de configuració identitària que es donen durant aquesta etapa vital.

A continuació, ja en un tercer nivell existeix la pretensió d'entrar en l'anàlisi de la construcció identitària en adolescents d'origen immigrant, tot fent especial menció als d'origen magrebí i als xinesos. Just abans d'iniciar l'exposició de la metodologia proposada, el treball estableix un anàlisi de les principals experiències investigadores publicades entorn als processos d'identitat ètnica i d'aculturació. Serà a partir dels models teòrics avaluats en aquest punt, que es construirà la proposta teòrica que es planteja aquesta recerca com a objectiu principal.

Fora del marc d'antecedents estrictament teòrics, es proposa un cinquè capítol orientat a explicar les pretensions que es marca la recerca (objectius) i el disseny elaborat per tal de poder assumir-los. En aquest apartat de la tesi, es desplegarà tot el capítol metodològic que permetrà identificar cada una de les fases de la recerca amb un cert detall: la recerca de fonaments teòrics, el

[1] Com a professor de secundària i batxillerat, així com també com de cap d'estudis i de director.

procés d'elecció de participants, les estratègies per a la recollida d'informació, el procés de recollida, anàlisi i interpretació de dades i els criteris de rigor científic. Ja a partir del sisè capítol la tesi es centra en l'exposició dels resultats, si bé en el sisè (marroquins) i el setè (xinesos) es mostren les dades treballades encara en un estadi d'anàlisi inicial a partir de les categories.

En el vuitè i novè capítols s'exposen els mapes de components de marroquins i xinesos, així com els models i perfils que vénen definits per aquests components. En aquest sentit, la resposta heterogènia vers un mateix component permet identificar models identitaris distints, tot fins arribar a una proposta teòrica que permeti aglutinar el ventall de perfils identitaris dels participants. Tot plegat apareix en el darrer capítol en el qual s'exposen les principals conclusions acompanyades pels límits de la recerca i una visió cap el futur evidenciada a través de tot un seguit de propostes d'intervenció i d'un prospectiva.

AGRAÏMENTS

M'agrada repetir als meus alumnes que allò que realment esdevé transcendent en la vida no és la recompensa tangible que rebem com a resposta al nostre esforç, si no el cúmul d'habilitats i destresses que hem anat sumant durant el procés.

No han estat poques les mans que han contribuït a esculpir aquest treball, durant aquests darrers anys. El primer dels agraïments s'adreça a les directores de la tesi: la M. Àngels Marín i la M.Inés Massot. No hi ha dubte que a darrera cada lletra que forma part d'aquest projecte s'hi amaga el *savoir-faire* de dues persones que m'han enlairat a un univers de coneixements que no tenia al meu abast i que, a més, m'han acostat a una metodologia de feina tan seriosa com efectiva. Gràcies per l'acollida, gràcies per l'herència.

També voldria aprofitar aquest espai per reconeixer la figura d'uns pares que han estat capaços d'inventar un escenari nou de felicitat cada dia. A na Joana *Xarreta* i n'Andreu *Mir*, que han tingut l'enginy de mostrar-me la vida des de la millor de les perspectives: amb amor. A na Gràcia per haver compartit estones de diari i cafè, sempre il·lusionada amb els avanços i preocupada amb els obstacles. No hi ha dubte; aquesta tesi porta el seu ADN. Gràcies per haver-te assegut aquí devora per veure passar els dies. Al meu germà Miquel, qui m'ha estès la mà cada instant i de qui he après que l'esforç i la passió poden transformar-se en una filosofia de vida. Unes paraules d'agraïment voldria adreçar al tio Miquel de qui sempre he valorat la integritat de la seva persona, la fidelitat que sempre s'ha mostrat a sí mateix i a aquells que l'envolten. No és cosa fàcil, és cosa seva. Per extensió voldria donar les gràcies a la resta de familiars que d'una o altra manera han contribuït a l'avanç d'aquest projecte.

Als meus estimats amics: de valor incalculable, de fonaments sòlids i de rialla perenne. Gràcies a nen Tòfol, a nen Uens, a nen Dani, a nen Pitoni, a n'Adrià, a nen Jaume Munar, a na Laura, a nen Miquel Far, a na Patri, a na Maria Antònia i demés persones que us heu preocupat i heu contribuït a aquesta projecte. Gràcies de tot cor.

Més enllà de la vessant privada, val a dir que en el decurs del projecte hi han participat moltes persones que, d'una manera desiteressada, han anat regalant el seu temps i els seus coneixements, fet que ha anat sumat qualitat a la tasca que aquí es presenta. Com és de suposar, voldria subratllar l'aportació feta pels vertaders protagonistes del relat: els adolescents que hi han participat. La seva veu esdevé l'ànima d'un projecte que no s'ha cansat d'admirar els seus mèrits. També resulta oportú esmentar la figura dels informants clau, persones que han nodrid de dades la recerca i que han obert aquelles portes que ni tan sols es veien. Moltes gràcies a tots ells/es. Als centres educatius, esglésies, serveis socials i altres entitats que han col·laborat activament per tal que es pogués avançar en el devenir de la recerca. Sense la seva complicitat tampoc hagués estat possible el desenvolupament de la investigació.

A les persones del GREDI (Grup de Recerca en Educació Intercultural) de qui n'he rebut ajuda sempre que la situació ho ha demandat, talment ha succeeït amb la Universitat de les Illes Balears i altres organismes dels quals la recerca n'ha requerit ajuda. En especial voldria agrair la contribució del Dr Climent Picornell, director del DEA, que va donar llum a l'inici d'aquest projecte, ara farà prop d'una dècada. Finalment, no prodria finalitzar aquest reconeixement sense donar les gràcies al Col.legi Sant Pere. Ha estat aquest el meu laboratori; font incessable de preguntes i de respostes. Gràcies als alumnes i gràcies als companys, en especial a na Virgínia, en Pep i n'Eladi els quals han fet sempre el camí més planer. A aquells que estau citats i a les demés persones que heu format part d'aquest viatge apassionant. Moltes gràcies.

CAPÍTOL 1

CAPÍTOL 1: EL PROCÉS MIGRATORI A PALMA. UNA APROXIMACIÓ ALS COL·LECTIUS DE MARROQUINS I XINESOS.

En aquest capítol inicial es pretén contextualitzar la realitat dels adolescents xinesos i marroquins a la ciutat de Palma. És per això, que s'ha estructurat l'anàlisi a partir de tres nivells diferents: (1) el procés migratori a les Illes Balears, (2) la realitat migratòria a Palma i (3) la concreció d'aquest fenomen en les minories xineses i marroquines a aquest entorn urbà.

1.1. Les Illes Balears com a pol atraient de la immigració extracomunitària. Evolució, distribució i característiques dels col·lectius de nouvinguts a l'arxipèlag.

Ja sigui per qüestions derivades de la situació estratègica de l'arxipèlag, pels escenaris socioeconòmics en els quals s'ha vist immers o per altres raons de naturalesa ben diversa, la realitat ens mostra que les Illes Balears històricament han estat un territori eminentment procliu als moviments migratoris. Aquesta, seria la principal conclusió a la qual hom podria arribar si observa els balanços migratoris d'aquest conjunt d'illes durant els darrers 100 anys. L'apartat inicial d'aquest capítol primer pretén mostrar quina ha estat l'evolució d'aquests processos i les seves característiques més essencials.

1.1.1. Les dinàmiques migratòries a les Balears durant el segle XX. De terra d'emigrants a destí d'immigrants peninsulars.

Fins les mitjanies del segle passat, les Balears foren un territori emissor de població emigrant que cercava marxar a altres indrets en recerca de millors oportunitats; països com ara Suïssa, França, Argentina o Cuba foren alguns dels destins que reberen milers d'insulars, durant la primera part de la passada centúria.

Els anys seixanta marcaren un punt d'inflexió en aquesta dinàmica. A partir d'aquesta dècada es dóna una expansió industrial i, sobretot, el naixement d'allò que avui en dia entenem com a turisme de masses. Aquest darrer esdeveniment, va implicar de seguida una forta demanda de mà d'obra, tot tenint en compte que la població illenca d'aquells moments no era suficient per poder satisfer tota la força de treball requerida per aquelles incipients activitats turístiques. Fou enmig d'aquesta conjuntura, quan s'inicià una progressiva arribada d'immigrants peninsulars que vingueren a l'arxipèlag a treballar en el sector serveis. D'aquesta manera, comunitats com ara Andalusia, Extremadura o Murcia foren els principals punts d'origen d'aquests primers immigrants a les Balears.

En efecte, l'arxipèlag durant els darrers 50 anys s'ha convertit en terra d'immigració. Aquest balanç migratori positiu ha alterat notòriament l'estructura i dinàmica de la població illenca, talment ha succeït a altres indrets sotmesos a processos versemblants. Amb tot, la situació econòmica viscuda a partir de l'any 2008 ha marcat alguns canvis en la tendència demogràfica balear -i també de Palma- que, en qualsevol cas, i com demostren les xifres, encara resulten ser molt incipients. A la relativa magnitud d'aquest descens s'hi afegeixen altres dades com ara la del balanç migratori que es poden observar a continuació.

	Total			Procedència/destinació: altra CA			Procedència/destinació: estranger		
	Immigració	Emigració	Balanç	Immigració	Emigració	Balanç	Immigració	Emigració	Balanç
1996	6.402	5.999	403	3.758	2.037	1.721	92	..	92
1997	7.141	7.799	-658	4.474	2.915	1.559	183	..	183
1998	6.844	3.282	3.562	6.652	3.282	3.370	192	..	192
1999	7.940	4.057	3.883	7.709	4.057	3.652	231	..	231
2000	9.301	4.942	4.359	9.015	4.942	4.073	286	..	286
2001	7.844	5.249	2.595	7.618	5.249	2.369	226	..	226
2002	9.550	8.039	1.511	9.124	7.681	1.443	426	358	68
2003	8.006	8.807	-801	7.637	8.660	-1.023	369	147	222
2004	16.088	9.424	6.664	7.329	8.578	-1.249	8.759	846	7.913
2005	16.614	7.909	8.705	7.425	7.326	99	9.189	583	8.606
2006	19.389	8.747	10.642	8.057	7.497	560	11.332	1.250	10.082
2007	21.422	13.985	7.437	9.084	8.251	833	12.338	5.734	6.604
2008	18.308	10.989	7.080	8.363	7.887	476	9.945	3.102	6.604
2009	13.709	10.720	2.989	7.444	7.989	-545	6.265	2.731	3.534
2010	11.033	10.424	609	6.382	7.676	-1.294	4.651	2.748	1.903
2011	**11.944**	**13.506**	**-1.562**	**7.001**	**7.576**	**-575**	**4.943**	**5.930**	**-987**

FONT: Observatori Municipal de la Igualtat de Palma (2013)

TAULA 1: Evolució del Moviment Migratori a Palma (1996-2011)

Sigui com sigui, si analitzem les dades relatives a la història demogràfica balear veiem que fins els anys 60 Mallorca tingué un saldo migratori negatiu, de fet, aleshores eren superiors les xifres referides a les emigracions que no pas aquelles que feien cas a la immigració, tot com a conseqüència de les males perspectives econòmiques i socials que envoltaven l'illa en aquells moments. Com s'ha assenyalat anteriorment, a partir del desenvolupament del turisme de masses hi hagué una creació remarcable de llocs de feina, fet que desembocà en un gir en el signe dels corrents migratoris[2].

Com és d'esperar, aquesta arribada d'efectius va generar un seguit de modificacions en tota l'estructura demogràfica, a més d'uns impactes socioculturals prou significatius sobre les Illes. Convé no deixar enrere que, fins aquells moments, la societat resident a l'arxipèlag havia avançat d'esquenes a qualsevol relació amb l'exterior com a conseqüència de la seva marcada insularitat.

	Naixements	Defuncions	Creixement Natural	Saldo Migratori	Creixement Absolut
1950-1955	24.804	18.740	6.064	-572	5.492
1955-1960	28.855	20.177	8.678	8.316	16.994
1960-1965	34.901	20.609	14.292	17.104	31.396
1965-1970	42.007	23.075	18.932	26.126	45.058
1970-1975	48.171	25.581	22.590	31.011	52.601
1975-1980	41.439	23.634	17.805	24.449	42.254
1980-1986	35.755	25.048	10.707	5.631	16.338

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades extretes de l'INE-IBAE (2012)

TAULA 2: Evolució de la població mallorquina (1950-1986).

1.1.2.Les noves dinàmiques migratòries a les Balears: l'arxipèlag com a punt de destí consolidat de migracions internacionals.

[2] L'expansió en el nombre d'arribades d'immigrants peninsulars a les Balears, comença a minvar a partir de la segona meitat dels anys setanta degut a l'impacte que va tenir sobre els mercats de treball la conjuntura econòmica negativa de principis del setanta.

El seguit d'alteracions que van irrompre en la quotidianitat de la societat balear tot just l'arribada d'aquesta primera corrent migratòria, han estat només la primera fase d'un procés que ha anat sumant en complexitat amb el temps i que s'ha projectat fins a dia d'avui. En aquest sentit, s'ha passat de tenir un model d'immigració peninsular -amb unes característiques més o manco definides- a rebre una immigració més recent estrangera. Aquest nou procés d'arribada de nouvinguts, en un primer moment, fou eminentment residencial i procedia del mateix continent europeu emperò, durant els darrers anys, també ha inclòs sectors de població extracomunitaris amb una vocació més aviat laboral[3]. D'aquesta manera, el model migratori d'estrangers a les Balears es fonamenta en un complex joc de dualitats que defineixen el territori insular com de cruïlla on conviuen rics i pobres, regularitzats i sense papers, personal qualificat i no qualificat, etc. (Salvà, 2009).

Emperò endemés de tractar-se d'un fenomen caracteritzat per la diversitat, també s'ha de remarcar la intensitat que ha tingut en l'àmbit quantitatiu; no debades, els fluxos migratoris han representat la major aportació de persones al creixement de la població absoluta de les Balears durant els darrers 15 anys. Tot això, ha provocat que en aquests darrers anys les Illes s'hagin situat al capdavant en el rànquing de comunitats autònomes amb major percentatge de població estrangera (22,9% a l'any 2008), per sobre comunitats autònomes tan dinàmiques com ara Catalunya[4] o Madrid i d'altres que aquests darrers anys han experimentat unes grans quotes de creixement econòmic, com és el cas de la Comunitat Valenciana.

[3] Salvà (2009), recorda que durant aquests darrers 10 anys, s'ha experimentat un ressorgiment de la immigració peninsular a l'arxipèlag degut a l'època de bonança econòmica dels darrers anys. Tot i això, aquesta immigració presenta un perfil diferent a aquella que arribà a partir dels seixanta i setanta, la qual era fonamentalment rural i originària d'indrets concrets del sud i centre peninsular.

[4] En xifres absolutes, és precisament Catalunya juntament amb la Comunitat de Madrid i la Comunitat Valenciana qui encapçalen aquesta relació.

Si aquestes xifres són analitzades tenint en compte la variable "temps", aleshores guanyen en magnitud. Amb tot, hem passat de tenir a l'any 1996 uns 32.000 estrangers (aproximadament un 4,2% de la població total d'aquell temps) a tenir a l'any 2008 un total de 245.355 persones d'origen estranger (la qual cosa suposa gairebé un 23% de la totalitat de la població que viu a les Illes Balears). En efecte, les xifres amb les quals es presenta l'arxipèlag s'allunyen força de la mitjana de l'Estat; concretament, les Balears es situen 9,8 punts per sobre el conjunt d'Espanya. Malgrat l'evidència que donen les dades del creixement, les xifres publicades a l'any 2011 mostren un lleu descens de la població immigrant a causa dels efectes de la crisi econòmica, com veurem més endavant.

	Total	Nascuda a Espanya	Nascuda a l'estranger	Nascuda a la UE-27	Nascuda en un país extracomunitari	% Estrangers / total	% UE-27 / total	% Extracom. / total
Total	**47.265.321**	**40.505.541**	**6.759.780**	**2.448.441**	**4.311.339**	**14%**	**5%**	**9%**
Andalusia	8.449.985	7.589.003	860.982	399.598	461.384	10%	5%	5%
Aragó	1.349.467	1.161.809	187.658	88.493	99.165	14%	7%	7%
Astúries (Principat d')	1.077.360	998.775	78.585	26.786	51.799	7%	2%	5%
Illes Balears	**1.119.439**	**845.351**	**274.088**	**122.720**	**151.368**	**24%**	**11%**	**14%**
Palma	**407.648**	**308.546**	**99.102**	**31.337**	**67.765**	**24%**	**8%**	**17%**
Canàries	2.118.344	1.716.053	402.291	166.979	235.312	19%	8%	11%
Cantàbria	593.861	541.754	52.107	15.187	36.920	9%	3%	6%
Castella i Lleó	2.546.078	2.336.640	209.438	99.626	109.812	8%	4%	4%
Castella-la Manxa	2.121.888	1.871.208	250.680	122.168	128.512	12%	6%	6%
Catalunya	7.570.908	6.228.745	1.342.163	292.754	1.049.409	18%	4%	14%
Comunitat Valenciana	5.129.266	4.155.045	974.221	505.786	468.435	19%	10%	9%
Extremadura	1.108.130	1.056.924	51.206	24.436	26.770	5%	2%	2%
Galícia	2.781.498	2.559.042	222.456	69.775	152.681	8%	3%	5%
Madrid (Comunitat de)	6.498.560	5.247.128	1.251.432	353.502	897.930	19%	5%	14%
Múrcia (Regió de)	1.474.449	1.225.841	248.608	72.812	175.796	17%	5%	12%
Navarra (Comunitat Foral de)	644.566	553.739	90.827	26.109	64.718	14%	4%	10%
País Basc	2.193.093	2.009.321	183.772	41.901	141.871	8%	2%	6%
Rioja (La)	323.609	274.012	49.597	18.108	31.489	15%	6%	10%
Ceuta	84.018	73.754	10.264	687	9.577	12%	1%	11%
Melilla	80.802	61.397	19.405	1.014	18.391	24%	1%	23%

FONT: Observatori Municipal de Palma 2012

TAULA 3: Població per lloc de naixement resident a Espanya segons comunitats autònomes (2012).

Província	Municipi	Total població	Nascuda a Espanya	Nascuda a l'estranger	Nascuda a la UE-27	Nascuda en un país extracomunitari	% Estrangers / total	% UE-27 / total	% Extracom. / total
Madrid	Madrid	3.233.527	2.570.902	662.625	122.964	539.661	20,49%	3,80%	16,69%
Barcelona	Barcelona	1.620.943	1.269.957	350.986	63.285	287.701	21,65%	3,90%	17,75%
Valencia	València	797.028	664.053	132.975	32.466	100.509	16,68%	4,07%	12,61%
Illes Balears	**Palma**	**407.648**	**308.546**	**99.102**	**31.337**	**67.765**	**24,31%**	**7,69%**	**16,62%**
Zaragoza	Zaragossa	679.624	581.602	98.022	39.420	58.602	14,42%	5,80%	8,62%
Barcelona	L'Hospitalet de Llobregat	257.057	189.779	67.278	5.036	62.242	26,17%	1,96%	24,21%
Malaga	Málaga	567.433	501.979	65.454	14.517	50.937	11,54%	2,56%	8,98%
Alicante	Alacant	334.678	272.246	62.432	15.664	46.768	18,65%	4,68%	13,97%
Murcia	Múrcia	441.354	381.715	59.639	11.500	48.139	13,51%	2,61%	10,91%
Alicante	Torrevieja	103.720	46.474	57.246	32.845	24.401	55,19%	31,67%	23,53%

FONT: Observatori Municipal de Palma 2012

TAULA 4: Municipis d'Espanya amb major població estrangera (2012)

En el cas de les Illes -i Palma en particular-, es pot observar una significativa presència d'estrangers originaris de distints països de la Unió Europea[5], fonamentalment d'alemanys[6] i anglesos[7]. Aquest flux d'arribades s'inicia de manera significativa a partir dels anys setanta i va associat a la imatge adquirida de les Balears per part dels turistes europeus en les seves visites a l'arxipèlag. Aquesta tendència s'accelera de manera remarcable durant els anys noranta.

En general, es tracta de col·lectius que presenten un perfil diferent a aquells nouvinguts procedents del sud. En aquest sentit, la motivació que els empeny a arribar a l'arxipèlag és més aviat residencial (és prou significatiu el sector de jubilats) i no tant laboral, si bé quan parlem de migracions laborals referides a aquests grups estem fent esment a persones amb perfils laborals qualificats[8]. La situació legal amb la qual arriben a les Illes també traça un element diferencial amb moltes d'aquelles persones que procedeixen del sud les quals

[5] Salvà (2009) es refereix a aquest model migratori residencial emprant el concepte de "Nova Florida" i el diferencia del model migratori procedent del sud el qual anomena de "Nova California" el qual esdevé més laboral.

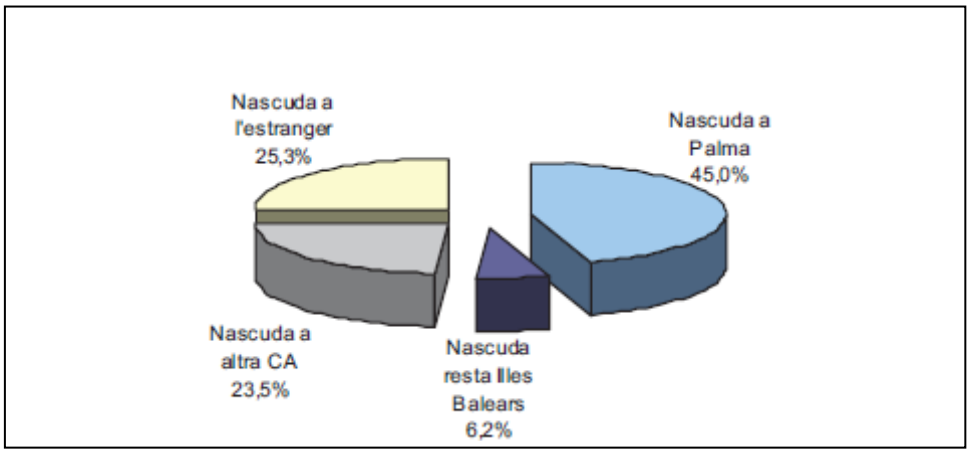
[6] Segons les dades de l'IBESTAT (2013) el nombre residents alemanys a les Illes ascendia a 30.049

[7] Segons les dades de l'IBESTAT (2013) el nombre residents anglesos a les Illes ascendia a 21.934.

[8] En els darrers anys, també s'hi ha sumat contingents de població menys qualificada procedents de països de les darrers ampliacions.

arriben "sense papers". Habitualment, són poblacions residents a noves urbanitzacions, nuclis de població tradicional o àrees rurals.

Amb tot, convé no deixar enrere que durant aquest darrer decenni han estat les arribades de persones procedents d'altres continents les que més han abundat, si les comparem amb les que tenen com a punt de partida el vell continent. En el gràfic 1, es pot observar l'equilibri que assenyalàvem abans, segons el qual la població extracomunitària ja es situa lleugerament per sobre la d'origen europeu, tot sense tenir en compte que hi ha grups de població extracomunitària que no apareixen en aquestes dades, degut a la seva situació irregular.

FONT: Observatori Municipal de Palma 2013

GRÀFIC 1: Població resident a Palma segons el lloc de naixement (2013)

1.1.3. La immigració extracomunitària a les Illes Balears.

Degut a la naturalesa de la pròpia investigació, és el col·lectiu de persones nouvingudes d'origen no comunitari aquell que més ens interessarà analitzar d'ara en endavant, si bé mostren unes característiques marcadament diferents als grups de residents europeus, en especial a aquells que procedeixen de l'Europa menys oriental. En qualsevol sentit, la immigració dels darrers anys a les Illes Balears es caracteritza per procedir d'una enorme

diversitat de nacionalitats, tot com a conseqüència de l'avanç de la globalització econòmica (González, 2009).

Durant els anys vuitanta i els primers anys de la dècada dels noranta, fou el col·lectiu d'immigrants africans qui dominaren els registres d'arribades de persones extracomunitàries a les Balears, tot i això a mitjans de la dècada dels noranta s'inicià una recessió en el pes percentual que aquest col·lectiu tenia en relació amb la resta de procedències. Segons indiquen les dades del 2010, els llatinoamericans representen el grup més nombrós de persones immigrants residents a la comunitat balear.

Si detenim l'anàlisi en la regió de procedència, veiem que destaquen dos grans focus d'arribada: per un costat, la zona del Magrib a Àfrica (sobretot població procedent del Marroc) que per proximitat geogràfica han estat aquests últims temps un punt d'emigració tradicional cap Europa i, per altre costat, també és remarcable la immigració procedent d'Amèrica del Sud que troba en l'idioma un factor important per justificar el seu aterratge a Espanya (destaquen països com Argentina, Perú o Equador).

REGIONS	Total
PAÏSOS EUROPEUS NO COMUNITARIS	7.391
PAÏSOS AFRICANS	35.167
AMÈRICA CENTRAL I CARIB	8.349
AMÈRICA DEL SUD	85.278
PAÏSOS ASIÀTICS	10.076
PAÏSOS D'OCEANIA	335

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades extretes de l'INE

TAULA 5: Distribució de la població extracomunitària a les Illes Balears segons la regió de procedència (2010)

Si es fa l'anàlisi tenint en compte l'origen, veiem que d'entre el col·lectiu d'estrangers africans en destaca el grup de persones procedents del Marroc que, a l'any 2008, ja superaren la xifra de les 20.000 persones a l'arxipèlag i que a l'any 2010 sobrepassaren els 22.000 efectius. Es tracta d'una nacionalitat

que va començar a arribar a finals del segle passat per treballar en sectors agrícoles i que, progressivament, ha normalitzat la seva presència dins el sistema productiu de l'arxipèlag.

Pel que fa referència als països americans, val a dir que el 91% dels nouvinguts procedents d'Amèrica Llatina vénen d'Amèrica del Sud: destaquen de manera notòria els equatorians i els argentins[9], ja que ambdós col·lectius superen la barrera dels 12.000 efectius, sent en tot cas col·lectius que presenten un perfil sensiblement diferent. A diferència d'altres grups com ara els equatorians, colombians o bolivians, els argentins i els uruguaians són immigrants que s'integren més fàcilment a les Illes (tant en l'àmbit social com laboral) i, com veurem més endavant, estan vistos amb millors ulls per part de la població no estrangera que resideix a les Balears.

Tot i aquesta conjuntura, segons les dades publicades pel padró de Palma de l'any 2011, els argentins (juntament amb els equatorians) són els que han marxat en major quantitat a causa de la crisi, en concret, es tracta de 860 persones que han abandonat la ciutat en relació a les dades de 2010.

Malgrat situar-se encara en xifres poc significatives si els comparem amb altres nacionalitats, resulta força interessant citar la immigració procedent de la Xina ja que es tracta d'un grup que ha augmentat molt durant aquest darrer lustre i, a més, incorpora un seguit de peculiaritats que el fan diferent a qualsevol altre col·lectiu. Finalment, cal subratllar el cas dels nouvinguts arribats de l'Àfrica sud-sahariana (Nigèria i Senegal) que ja sumen més de 5.000 residents i que presenten unes característiques un tant diferents als demés africans arribats del Magrib.

[9] Els argentins són la comunitat immigrant no europea més nombrosa a les Illes Balears, segons les dades de l'INE a 2010.

PAÏSOS	Total
Argèlia	1.666
Camerun	143
Gàmbia	200
Mali	1.056
Marroc	22.819
Mauritània	476
Nigèria	2.827
Senegal	3.538
Argentina	24.384
Bolívia	6.985
Brasil	5.286
Colòmbia	12.860
Equador	15.784
Perú	3.346
Uruguai	7.637
Xina	4.315
India	1.482

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades extretes de l'INE

TAULA 6: Distribució de la població extracomunitària a les Illes Balears segons la seva nacionalitat (2010)

Si avancem i ens detenim en la composició de la població estrangera no comunitària segons el sexe i l'edat, veiem peculiaritats significatives en relació a l'estructura que presenta la població europea i, en concret, la de les Illes Balears. Aquestes aportacions fetes pels contingents immigrants, s'han projectat modificant els trets demogràfics preexistents a l'arxipèlag. Tanmateix, existeixen diferències sensibles en l'estructura de la població de cada un dels col·lectius quant a l'edat i el sexe, sent aquest un element prou rellevant a l'hora d'explicar determinats fenòmens socials, com ara les pautes relacionals amb els demés (Pascual, 2009).

Així les coses, les dades de població que fa esment als residents estrangers de procedència africana[10] mostra que es tracta d'una immigració dominada majoritàriament pels homes, la majoria dels quals situen les seves edats entre

[10] En aquest cas, quan parlem de població africana ens referim majoritàriament a col·lectius arribats des del Magrib que representen prop del 70% del total de persones africanes a les Balears i, d'aquestes, la gran majoria provenen del Marroc. Tot i això, també hi ha presència de grups de nigerians i senegalesos.

els 16 i els 44 anys. Les bases d'aquestes piràmides ja mostren les aportacions de fills que han estat el resultat dels distints processos de reagrupament familiar i, com a conseqüència d'aquest mateix procés, durant els darrers anys també s'han incrementat els grups de dones africanes d'edats que van dels 16 fins els 44 anys.

	HOMES				DONES			
REGIÓ/ GRUPS D'EDAT	**0-15 anys**	**16-44 anys**	**45-64 anys**	**65 i més**	**0-15 anys**	**16-44 anys**	**45-64 anys**	**65 i més**
PAÏSOS AFRICANS	5165	14089	2926	2926	4678	7916	1277	143
AMÈRICA CENTRAL I CARIB	297	1353	376	376	249	1968	549	155
AMÈRICA DEL SUD	2756	14136	3548	374	2691	16299	4611	789
PAÏSOS ASIÀTICS	1064	3954	961	961	850	2588	754	104

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades extretes de l'INE

TAULA 7: Població immigrant a les Illes Balears segons el grup d'edat i la regió de procedència (2010)

Algunes són les diferències existents si comparem la situació dels grups africans amb aquells que tenen el seu punt d'origen a Amèrica Llatina. En aquest sentit, es tracta de col·lectius que presenten edats més avançades que no pas els africans: no debades la representació de les poblacions joves és menor que no pas en els africans. A més d'aquesta característica, convé afegir que si abans hem dit que dominaven els homes, en el cas de la immigració llatinoamericana són les dones les que tenen major presència, tot i que les dades mostren que existeix un cert equilibri entre ambdós sexes.

En el cas dels asiàtics, encapçalats pels nouvinguts des de la Xina, també és fàcil apreciar com predominen els homes sobre les dones, sent aquesta, una situació a mig camí entre allò que hem dit dels africans i dels llatinoamericans. Quant als grups d'edat, també dominen els sectors que van des dels 25 fins els 39 anys i, talment succeeix en la resta de casos, gairebé no hi ha presència de poblacions immigrants extracomunitàries amb edats avançades. Evidentment, aquesta darrera dada ens informa d'un dels trets més definitoris d'aquests

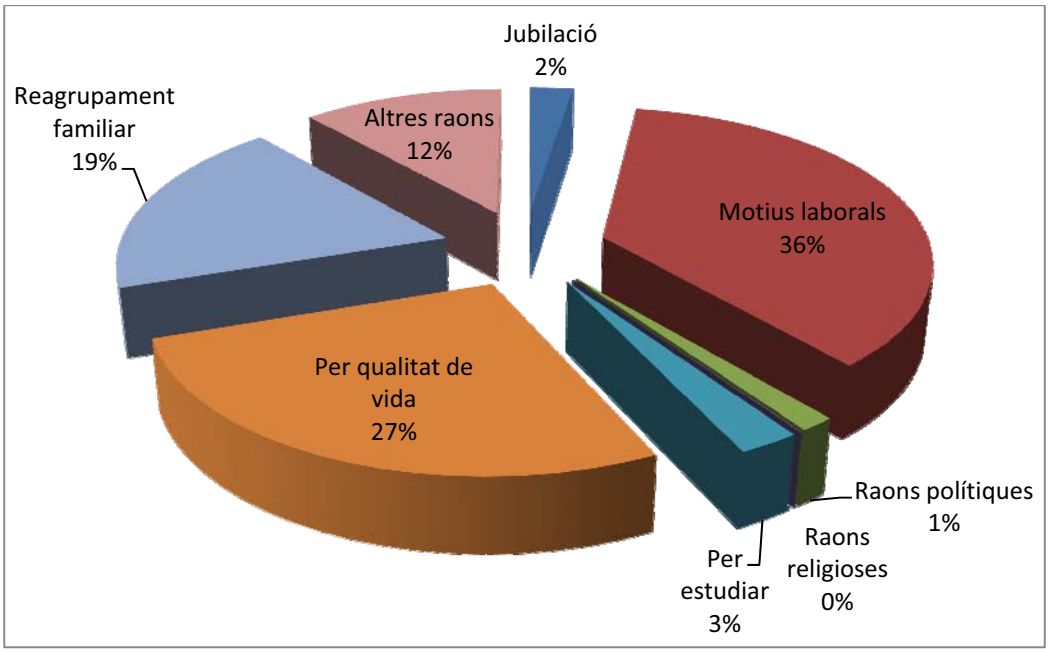
grups d'estrangers no comunitaris: són sectors de població emprenedora en edats adultes joves i que han emigrat durant els darrers anys (per tant no es tracta d'un fenomen que compti amb molta tradició a les Balears, a diferència d'allò que succeeix a altres indrets europeus).

A grans trets, la població extracomunitària nouvinguda a les Balears arriba amb uns perfils de qualificació professional baixos i, el fet que moltes d'aquestes persones no tinguin regularitzada la seva situació, els obliga a haver de treballar en sectors informals del mercat de treball. Malgrat aquestes generalitats, resulta prou freqüent trobar treballadors d'origen extracomunitari que fan feina en ocupacions que estan molt per davall la qualificació professional que tenien abans d'abandonar el seu país de procedència ja que, de fet, en moltes ocasions se'ls fa difícil poder acreditar aquest esglaó professional davant l'Estat espanyol[11].

Malgrat comptar amb aquestes diferències entre les distintes nacionalitats, la realitat ens mostra que bona part dels immigrants extracomunitaris arribats a les Illes comparteixen un mateix argument per explicar la seva arribada: aprofitar les possibilitats que s'han plantejat a l'arxipèlag durant aquests darrers[12] anys com a conseqüència del desenvolupament de l'activitat turística, amb tot el dinamisme que aquest fenomen ha generat en altres sectors, com ara la construcció.

En el gràfic 2, podem observar quines són les principals motivacions que provoquen l'arribada d'immigrants a les Illes Balears i, de fet, es veu que són els motius laborals aquells que més representació hi tenen, molt per damunt altres causes com poden ser les polítiques o les de caire religiós.

[11] Aquesta circumstància és molt comú en els processos de convalidació de titulacions universitàries que, en bona part dels casos, són processos lents i a la fi improductius donades les traves burocràtiques existents.
[12] Sobretot abans de l'estiu de l'any 2008 que fou quan esclatà la crisi econòmica.

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE (2007)

GRÀFIC 2: Principals motivacions que manifesta la població immigrant per haver-se traslladat a les Illes Balears.

Sigui com vulgui, més enllà de la casuística que recullen aquestes dades de l'INE[13], la naturalesa i la intensitat amb la qual s'han desenvolupat aquests fluxos migratoris s'han de relacionar amb tot un conjunt de condicionants que han facilitat el seu avanç:

- Les condicions en el país d'origen. Les primeres motivacions que animen a moltes d'aquestes persones a marxar de les seves regions són les males condicions que envolten aquests indrets. Usualment, quan es plantegen les causes de l'emigració, tal com veurem en els propers punts d'aquest treball, sempre es fa esment a les pèssimes condicions laborals existents a aquests països d'origen migratori. La inexistència d'un lloc de feina ben retribuït, just suposa un element més que dóna comptes de la necessitat de cercar nous espais per poder avançar econòmicament i, en efecte, poder aconseguir tenir unes millors condicions de vida.

[13] Periòdicament l'INE elabora investigacions relatives a l'anàlisi de les xifres que es mostren en les seves publicacions. Algunes d'elles són periòdiques (com ara *Mujeres y hombres en España*) i d'altres que no. En elles, s'analitzen temàtiques en clau monogràfica

- Facilitat d'entrada. Si bé el primer factor que acabem d'explicar és extrapolable a qualsevol emigrant laboral (sobretot procedent de països en vies de desenvolupament), quan parlem de "facilitat d'entrada" fem esment a un element d'atracció més particular de les Balears: l'elevat nivell d'accessibilitat de les Illes. En aquest sentit, Salvà (2009) fa referència a aquest factor, tot assenyalant que com a conseqüència de l'especialització turística de l'arxipèlag (i d'Espanya, en general) existeix una entrada continua de turistes a través dels distints aeroports, fet que facilita l'entrada d'immigrants a través dels visats turístics.

Aquest fet, s'ha vist incentivat per la inexperiència de l'Estat espanyol en l'àmbit de control fronterer, car fins el moment el país mai no havia estat punt de destí de les migracions. Tant és així que, tradicionalment Espanya no ha mantingut un control excessiu en les seves fronteres de la costa sud del Mediterrani ni de Canàries, degut a les condicions de proximitat amb la costa nord del Marroc i d'Argèlia amb les quals existien certs fluxos d'intercanvis comercials, just abans de l'entrada d'Espanya a la Unió Europea. A més de tot això, des de Madrid sempre s'ha impulsat una certa posició d'obertura fronterera davant els països llatinoamericans per raons de caràcter històric i cultural, tendència que ha hagut de canviar aquests darrers anys com a conseqüència de l'arribada significativa de persones procedents de distints països d'Amèrica llatina.

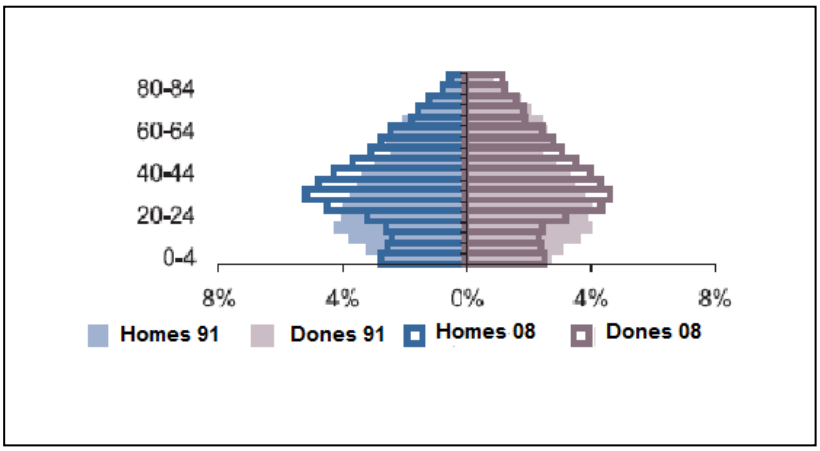
- Bones condicions econòmiques de les Balears fins a l'any 2008. Endemés de tenir en compte les adversitats del punt d'origen i les facilitats existents per fer el trajecte, no podem deixar enrere que els avanços econòmics que ha experimentat la societat balear a partir de la meitat dels anys noranta, han seduït a milers de persones atretes per la possibilitat de poder trobar un lloc de feina i tenir un millor projecte de futur en les seves vides. En aquest sentit, aquesta bona conjuntura ha facilitat que durant aquests darrers tres lustres sectors d'immigrants extracomunitaris s'hagin incorporat al sector turístic -o en la seva oferta complementària-, en activitats derivades de la construcció

immobiliària o, fins i tot, en el sector agrícola. Així les coses, convé recordar alguns dels impactes que aquests col·lectius han generat en el conjunt del mercat laboral, fet que s'ha posat de manifest en l'augment rellevant del número d'afiliats a la Seguretat Social on, per exemple, l'any 2007 les persones estrangeres ja representaren gairebé el 18% del total d'afiliats, a les Balears.

Tot i això, els canvis derivats de la crisi econòmica manifestada a partir de l'any 2008, han generat un brusc canvi de tendència en l'atmosfera econòmica mundial i, en efecte, també balear. L'estancament en sectors com ara la construcció s'ha evidenciat durant els darrers dos anys i, degut a aquest fet, s'han reduït els llocs de feina oferts per part de les empreses, la qual cosa ha generat una disminució important en el número d'arribades a les Illes de població extracomunitària. De fet, es comencen a plantejar casos en els quals hi ha moviments migratoris de retorn, segons els quals famílies d'origen immigrant decideixen retornar als seus països de procedència donades les condicions adverses existents a l'arxipèlag.

En qualsevol cas, l'arribada en un estret període de temps d'aquesta important quantitat de persones a un territori tan limitat com són les Balears, ha generat tot un seguit d'alteracions, algunes de les quals no tan sols deriven de la significació quantitativa del fenomen, sinó de la seva pròpia diversitat.

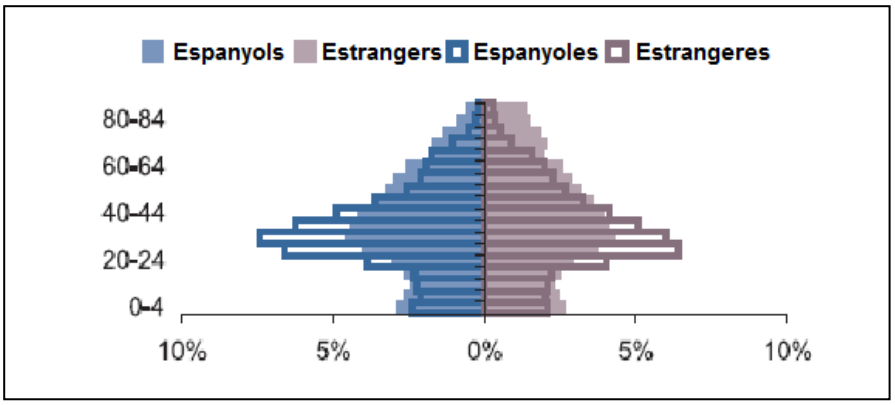
Un dels primers efectes que s'han manifestat després de l'arribada d'aquests sectors de població extracomunitària, són de caràcter demogràfic. El procés d'envelliment que sofria la població balear durant la dècada dels anys vuitanta i inicis dels noranta s'ha vist sorprès per aquest nou escenari. Talment es pot observar en el gràfic 3 , s'assisteix a un lleuger eixamplament de la base de la piràmide de població balear per part dels homes, tot com a conseqüència de l'augment en els registres de naixements que ha experimentat aquesta comunitat des de l'any 1997.

FONT: INE(2009)

GRÀFIC 3: Comparació de les piràmides de la població de les Illes Balears (anys 1991-2008)

Malgrat que es tracti d'un increment molt lleuger, resulta significatiu a l'hora d'explicar aquest canvi de tendència motivat per l'arribada de persones immigrants joves en edats de procrear que es posa de manifest en el gràfic 4 en el qual veiem el perfil de població jove dels col·lectius immigrants. Una dada significativa que serveix per explicar la contribució d'aquest fenomen al rejoveniment demogràfic de les Illes, s'enregistrà a l'any 2006 quan un de cada quatre naixements que tingueren lloc a les Balears estigueren protagonitzats per una mare estrangera.

FONT: INE(2009)

GRÀFIC 4: Comparació de les piràmides de la població amb nacionalitat espanyola i estrangera a les Illes Balears(any 2008)

A més d'aquesta darrera causa, convé afegir al discurs que la població jove (menor d'edat) s'ha vist augmentada també degut a l'èxit que han tingut els programes de reagrupament familiar, els quals han facilitat l'arribada de segments de població jove no nascuda aquí.

Sigui per un motiu o per l'altre, allò que és cert és que l'arribada d'aquestes poblacions ha calmat una de les preocupacions que planejaven sobre el futur de la societat balear dels anys noranta: l'envelliment demogràfic. Amb tot plegat, tenir una població vella no garantia al 100% el futur de determinats serveis estratègics (com ara l'educació o la salut) així com els concebem avui en dia. Emperò, si bé s'han incrementat les xifres relatives als segments de població jove, també s'ha generat un eixamplament de les franges d'edat adulta perquè una part d'aquests col·lectius de nouvinguts s'han afegit a la suculenta generació nascuda durant el "*baby boom*". A tot això, també és necessari tenir en compte l'arribada de la immigració procedent del mateix continent europeu, la qual mostra una edat més envellida[14] que no pas la que arriba des de fora de les fronteres de la UE. El resultat de tot aquest procés és que, a l'any 2008, gairebé el 70% de la població resident a les Illes Balears era adulta, és a dir, tenia entre 15 i 65 anys.

Arribats en aquest punt, veiem que els efectes d'aquest fenomen s'han escampat molt més enllà dels aspectes purament demogràfics. Serà idò objecte d'aquest estudi, avaluar amb precisió el seguit d'alteracions experimentades arran d'aquests fluxos migratoris, tot tenint com a punt de referència la panoràmica dels adolescents immigrants, els quals han estat i encara són a dia d'avui part activa d'aquest complex procés. L'arribada d'aquestes persones ha generat fórmules inèdites de relació social, nous paisatges culturals, fisonomies urbanes fins aleshores desconegudes, sistemes i estratègies educatives alternatives a les preexistents, aparició de nous codis

[14] La població arribada des del mateix continent europeu, mostra dues franges d'edat força nítides: per un costat, dels 35 als 49 anys (es tracta de residents encara en edat de treballar) i, per altre costat, un sector que va dels 60 als 65 anys (format en part per població prejubilades o a les portes de fer-ho).

de conducta col·lectiva, hàbits diferents de producció i consum, models associatius distints, entre d'altres novetats.

En el transcurs d'aquest punt, ja hem pogut observar que entre els distints grups d'immigrants existien diferències significatives en determinades pautes; per exemple, no segueixen els mateixos processos d'adaptació, integració o participació ciutadana les persones originàries de diferents indrets. No debades, existeixen peculiaritats prou tangibles a cada un d'aquests col·lectius, com per poder justificar un anàlisi segmentat en funció de l'indret de procedència. A més, existeixen diferències prou importants en la percepció que té la població balear d'origen no immigrant en relació als distints col·lectius, tal i com veurem més endavant. Així idò, amb la intenció de poder interpretar amb major nitidesa els resultats de la investigació que ara just us ocupa, a continuació detindrem l'anàlisi en algunes de les peculiaritats més remarcables de cada un dels dos grups que formen part d'aquesta tasca de recerca: el col·lectiu de marroquins i els xinesos residents a les Illes.

1.2. El procés de la immigració a la ciutat de Palma.

Una vegada ens hem ocupat d'analitzar l'estat de la qüestió migratòria a les Illes Balears, ja estam en disposició de submergir-nos per veure quina és la realitat d'aquest fenomen a la ciutat de Palma i, en concret, a l'eixample. Així les coses, representa una prioritat per aquest treball el fet d'acostar-se al conjunt de canvis i alteracions que la immigració recent ha generat el nucli mallorquí i, a la vegada, observar de quina manera ha condicionat la pròpia ciutat a aquests segments de població nouvinguda.

Tal i com ha succeït a bona part de les grans ciutats europees, a Palma la immigració és consubstancial a la pròpia existència i, de fet, ha estat el seu motor de creixement durant part important de la seva història. En el cas de Palma, la magnitud del mateix fenomen ha estat superior que en moltes altres ciutats espanyoles; de fet, com es pot observar en la taula 8, tot i que segons

les dades de l'INE de 2009 sigui la vuitena ciutat en nombre d'habitants del país, es tracta de la quarta ciutat amb major quantitat d'immigrants de tot l'Estat espanyol.

CIUTAT	HABITANTS TOTALS	POBLACIÓ ESTRANGERA	PERCENTATGE
Madrid	3.255.944	635.675	19,5
Barcelona	1.621.537	319.169	19,7
València	814.208	130.164	16,0
Sevilla	703.206	61.339	8,7
Saragossa	674.317	86.068	12,8
Màlaga	568.305	56.051	9,9
Múrcia	436.870	59.087	13,5
Palma	401.270	88.067	21,9

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE (2010)

TAULA 8: Principals ciutats espanyoles segons el nombre de població total i la població nascuda a l'estranger (2009).

En qualsevol dels casos, esdevé força habitual que quan s'analitza el creixement de qualsevol trama urbana es faci esment de la immigració com a factor determinant en l'àmbit demogràfic i també urbanístic. Malgrat això, la recent arribada de poblacions procedents de fora del continent europeu no només ha posat de manifest els canvis que acabem d'anomenar, sinó que també han estimulat tota una sèrie d'alteracions que s'escampen en àmbits més diversos, com ara el cultural o el social, entre d'altres.

Tanmateix, la immigració que aquí es tracta –aquella que té com a procedència els països no comunitaris-, en el cas de les Balears esdevé un fenomen eminentment urbà car es concentra en bona part a la ciutat de Palma. Precisament, González (2009) remarca aquesta dimensió urbana del procés migratori a Mallorca, tot fent ús d'algunes de les dades del padró d'habitants[15] segons les quals els cinc municipis més poblats de tot l'arxipèlag concentraven gairebé el 54% dels estrangers residents a la Comunitat Autònoma. La causa principal a la qual fa referència aquest autor per intentar donar una explicació a aquestes dades, té a veure amb el pes demogràfic

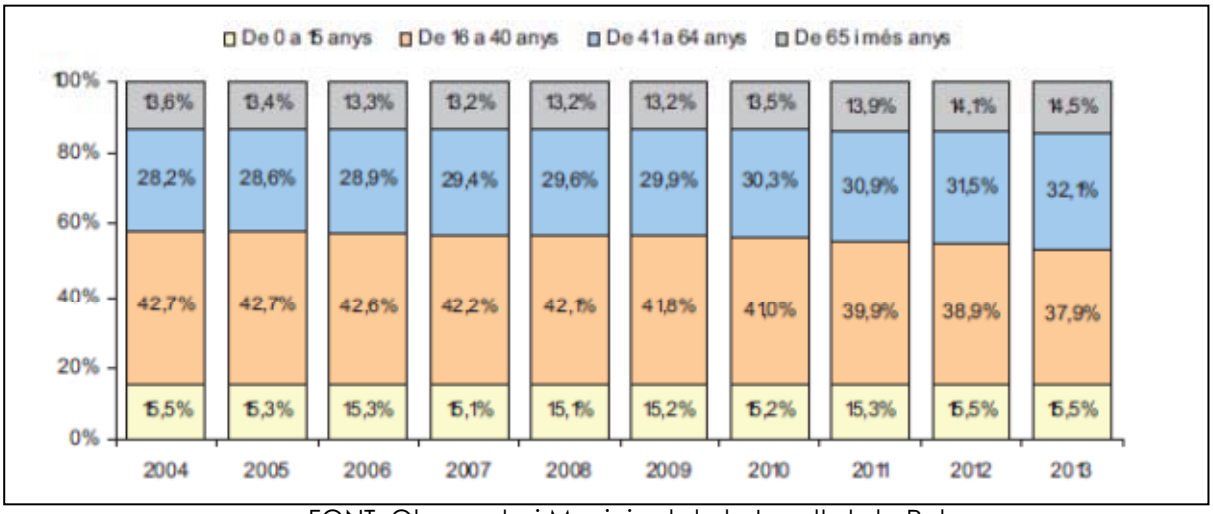
[15] Any 2007.

que exerceix la ciutat de Palma, la qual acumula més del 37% del total de la població de les Illes i on resideixen prop del 34% de tots els estrangers.

Si centram les mires en la pròpia ciutat, veiem que el creixement que ha experimentat durant aquests últims anys ha estat motivat fonamentalment a causa de la immigració. No debades, durant la dècada que va de l'any 1998 a l'any 2007, el creixement de la població espanyola a Palma fou d'un 2%, mentre que el de la població estrangera s'aproximà al 800%. La significació de la immigració en l'evolució demogràfica de la ciutat també s'ha posat de manifest en les dades del Padró Municipal de l'any 2011, en ell, es detecta un descens en la població de la ciutat d'un 1,1% en relació a 2010, en bona part degut a l'èxode d'immigrants que es quantifica en prop de 4.500 persones.

Les alteracions que ha sofert l'estructura demogràfica de la ciutat han estat evidents. En aquest sentit, talment ha succeït en l'àmbit autonòmic o estatal, l'arribada d'aquests contingents -que estan formats majoritàriament per poblacions joves- ha contribuït a fer minvar l'envelliment progressiu de la població que afectava a la ciutat anys enrere.

En la piràmide de població que apareix a continuació, es pot veure amb certa nitidesa com aquests col·lectius han alimentat els segments d'adults en edat de procrear i, en efecte, també han eixamplat les bases de la piràmide que cada vegada esdevenien més estretes per la manca de naixements. De la mateixa manera, també es pot observar com la desacceleració d'aquests migratoris durant aquests darrers anys estan contribuint a recuperar inèrcies pròpies de poblacions envellides.

FONT: Observatori Municipal de la Igualtat de Palma

GRÀFIC 5: Evolució de la població de Palma, per trams d'edat (2004/2013).

Aquest creixement, ha acabat modificant l'estructura de la població palmesana, tot imprimint una major quota de diversitat en la seva fisonomia. D'aquesta manera, Palma ha passat de ser una ciutat poblada fonamentalment per gent nascuda dins les seves fronteres fins els anys seixanta a una ciutat en la qual hi conviu població procedent d'altres comunitats autònomes de l'Estat espanyol (arribades per l'atracció laboral associada al desenvolupament turístic), així com sectors de població procedents d'altres països[16].

A més, la ciutat està integrada per ciutadans nascuts a altres poblacions de les Illes, tot i que aquest grup mostra una tendència a la baixa aquests darrers anys degut als moviments de retorn. A continuació, podem observar el protagonisme de cada un d'aquests col·lectius i com els estrangers ja representen gairebé una cinquena part del total dels residents a Palma, sent un grup que com hem vist abans ha incrementat les seves xifres exponencialment fins l'any 2010 i que ara es veu immers en un impàs de lleugera recessió

[16] La població estrangera que viu a Palma procedeix més aviat de països que no són de la UE, en concret, segons les dades del Padró Municipal (2009) dels 92.927 residents estrangers de la ciutat 58.855 no eren comunitaris.

	2004*	2005**	2006**	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Total	**379.898**	**390.393**	**400.872**	**404.335**	**413.781**	**421.585**	**426.526**	**421.900**	**421.194**	**421.708**
Nascuda a Espanya	318.113	319.512	320.095	314.493	316.277	316.442	317.074	313.931	314.203	314.807
Nascuda a Palma	178.004	179.908	181.588	179.799	181.698	183.017	185.177	185.861	187.918	189.598
Nascuda resta Illes Balears	30.011	29.899	29.419	28.469	28.319	28.028	27.801	27.090	26.689	26.306
Nascuda a altra CA	110.098	109.705	109.088	106.225	106.260	105.397	104.096	100.980	99.596	98.903
Nascuda a l'estranger	61.785	70.881	80.777	89.842	97.504	105.141	109.452	107.969	106.991	106.901
Nascuda a la UE-27	13.440	14.888	16.630	24.956	29.069	30.852	31.897	32.803	33.854	34.933
Nascuda en un país extracomunitari	48.345	55.993	64.147	64.886	68.435	74.289	77.555	75.166	73.137	71.968
Resta d'Europa	4.827	6.329	7.931	2.808	2.882	3.023	3.257	3.233	3.266	3.346
Amèrica Llatina	32.253	36.477	41.165	45.928	48.208	51.539	53.063	51.029	49.246	48.213
Àsia	2.914	3.609	4.244	4.350	4.820	5.774	6.340	6.332	6.684	6.750
África	7.699	8.878	10.049	11.006	11.778	13.157	14.021	13.665	13.060	12.760
Altres	652	700	758	794	747	798	874	907	881	899

*UE amb 15 països/ **UE amb 25 països

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró Municipal.

TAULA 9: Evolució de la població resident a Palma segons el seu lloc de naixement (2004/2013).

Com és d'esperar, la distribució d'aquests col·lectius esdevé irregular i ha tendit a agrupar-se a determinats espais que formen part de la fisonomia urbana de la ciutat. Són diversos els factors que poden resultar útils per explicar aquesta localització desigual:

- Tal volta, una de les variables més determinants sigui el preu del sòl, és a dir, són les possibilitats econòmiques d'aquestes persones les que els acrediten a viure a segons quins barris de la ciutat. Habitualment, es tracta de famílies amb uns recursos econòmics més aviat modestos i, en efecte, moltes d'elles s'ubiquen a espais degradats on el preu del sòl es situa per davall la mitjana de la ciutat.

- L'accessibilitat del propi barri també pot resultar un factor transcendent a l'hora de donar comptes d'aquesta distribució. Així les coses, la presència d'una bona xarxa de transports públics a aquestes barriades permetrà a aquests residents desplaçar-se als seus llocs de feina o a altres zones de la ciutat. En moltes ocasions, aquestes persones no disposen de transport privat i, per aquest motiu, cerquen viure a llocs que els permetin desplaçar-se amb relativa comoditat.

- A més dels dos anteriors factors, cal tenir en compte l'activitat i el dinamisme econòmic que pugui tenir la pròpia barriada que, en alguns casos, permet a aquestes minories treballar prop de casa, amb tots els avantatges que això genera.

- Finalment, un altre element important és que el barri compti amb altres membres de la pròpia comunitat, així com establiments comercials, locals de trobada d'immigrants o altres instal·lacions que els permetin tenir una vida social que vagi més enllà de les pròpies relacions familiars.

D'aquesta manera, si es miren les dades absolutes referides a la distribució de la població estrangera no comunitària per barriades s'observa que aquests col·lectius han ocupat els barris de l'eixample de Palma, així com també alguns districtes turístics de la franja litoral de la ciutat. Tant en un cas com en l'altre, es tracta de zones un tant degradades en les quals el preu del sòl està a la baixa i on la inversió pública no ha estat gaire elevada, durant els darrers lustres. Quant a dades de població absoluta, val a dir que és el barri de Pere Garau aquell que acull a una major quantitat de residents extracomunitaris, seguit d'altres districtes com són Son Gotleu, Foners o la Plaça de Toros.

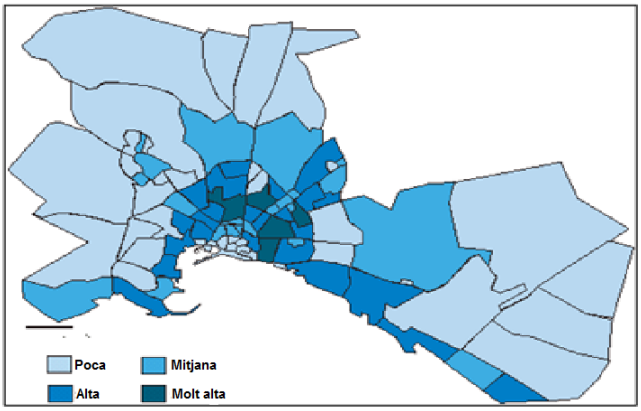
La representació de les zones turístiques que abans apuntàvem ve de la mà de barriades com ara la de s'Arenal a la part oriental o Cala Major, a la franja litoral de Ponent. Si ens capfiquen en les dades relatives, veiem que a la taula 10 apareix algun barri (com ara es Sindicat) que forma part del centre històric de la ciutat. A més de l'eixample i els barris turístics, el casc històric (Ciutat Antiga) representa un tercer espai amb presència de població estrangera que, si bé no és molt significativa en xifres absolutes, si que té importància quant els valors relatius.

BARRIADA	TOTAL POBLACIÓ	POBLACIÓ EXTRACOMUNITÀRIA	% POBLACIÓ NO UE
Pere Garau	27.996	8.537	27,22
Son Gotleu	9.895	3.842	38,83
Bons Aires	19.517	3.370	17,27
Foners	16.674	4.190	20,09
Plaça de Toros	15.728	2.387	15,18
Son Cotoner	12.275	1.957	15,94
Camp de'n Serralta	13.198	1.909	14,46
La Soledat	6.370	1.792	28,13
Camp Redó	11.255	1.773	15,75
Marquès de Fontsanta	4.215	1.513	35,90
S'Arenal	8.098	1.371	16,93
El Terreno	6.558	1.229	18,74
Cala Major	6.013	1.163	19,34
Santa Catalina	8.999	1.035	11,50
Sindicat	3.826	641	16,75
Sant Agustí	4.649	533	11,46

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró Municipal de 2009.

TAULA 10. Barriades de Palma amb major presència de col·lectius extracomunitaris (2009).

En conseqüència, talment es pot apreciar en el següent mapa, els contingents de nouvinguts extracomunitaris a Palma tendeixen a agrupar-se a tres espais urbans determinats: el casc històric, l'eixample i barriades turístiques de la part oriental i occidental de la badia (González, 2009). En aquest sentit, la concentració de col·lectius immigrants en espais concrets de la ciutat ha generat que en aquests darrers anys s'hagi començat a utilitzar el concepte de *segregació espacial ètnica* consistent en una sobre-representació d'un determinat grup minoritari en àrees concretes de la ciutat.

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de González (2009)

FIGURA 1: Mapa per barris de Palma segons la intensitat en la presència de població estrangera no comunitària(2008).

a) Casc històric.

Tot i que, com hem dit, Ciutat Antiga no tingui un pes demogràfic gaire important en el còmput total de la població de la ciutat (cap dels tretze barris que formen part d'aquesta zona no supera els 4.000 habitants), la presència d'estrangers és força significativa a bona part d'aquests espais; en més de la meitat dels barris situats en centre històric (un total de set) els estrangers representen més d'un 25% del total de la població del barri. En aquest punt, convé remarcar que les xifres mostren que els estrangers que major presència tenen a aquesta zona urbana són de nacionalitat alemanya -seguits pels italians i a més distància per anglesos i francesos-, fet que dóna comptes dels processos de reconversió urbanística que en determinats districtes (com ara sa Calatrava, Cort o la Seu[17]) s'estan posant en marxa des de fa uns anys.

Aquests residents d'origen alemany, que normalment tenen un alt poder adquisitiu i que viuen en immobles restaurats d'un alt valor, sovint comparteixen espai amb altres col·lectius procedents de continents perifèrics

[17] En el cas de la Seu i Cort, es tracta de dues barriades que han estat incloses dins diferents itineraris turístics, fet que ha fet augmentar el seu valor precedent i, en el cas del barri de sa Calatrava, es tracta d'un barri residencial sotmès a un intens procés de rehabilitació.

a Europa[18], la qual cosa fa intuir la facultat heterogènia d'aquests espais urbans.

En connexió amb aquesta darrera idea, des d'alguns anàlisis s'apunta que encara que durant els darrers anys s'ha assistit a un intens procés de revalorització del casc històric -gràcies a una significativa activitat immobiliària-, els barris que mantenen importants signes de degradació (com és el cas del Sindicat), continuen essent un lloc important d'assentament d'immigrants laborals del Sud, sobretot aquells que es troben en condició administrativa irregular. Precisament, una de les principals causes que expliquen aquests assentaments està relacionada amb el pèssim estat en el qual es troben molts d'aquests immobles, no debades, es tracta de cases algunes d'elles abandonades i altres que sumen força antiguitat i que encara no han estat rehabilitades. En conseqüència, els preus que es paguen pels lloguers d'aquests habitatges són més baixos que no els que es poden pagar a altres zones de la mateixa ciutat.

En tot cas, pareix que els diferents projectes impulsats sobretot a partir d'aquests darrers sis o set anys, de cada vegada estan limitant més la presència d'immobles pels quals se'n demanin baixes quotes de lloguer i que siguin accessibles per a col·lectius d'immigrants extracomunitaris. És previsible idò, que a mesura que es vagin avançant aquests processos de reforma urbanística la presència de minories procedents de països que no formen part de la Unió Europea sigui de cada vegada més residual.

b) **L'eixample**.

Aquesta és la zona que centra aquesta investigació, car es tracta del principal espai urbà quant a concentració residencial d'estrangers. Inversament a allò que hem explicat en el cas de Ciutat Antiga, l'eixample de Palma tendeix a

[18] Per ordre en quantitat d'habitants: Argentina, Bolívia i el Marroc.

augmentar l'acollida de persones estrangeres entre els seus barris, sobretot en aquells districtes de la seva façana més oriental i central. Així les coses, barriades com ara les de Pere Garau, Foners o la Plaça de Toros s'estan convertint en els vertaders espais multiculturals de la ciutat. En moltes ocasions, es tracta de zones que han entrat en processos de degradació durant els darrers dos decennis i en els quals les poblacions que abans hi residien[19] progressivament han abandonat molts d'aquests barris per residir a zones més perifèriques de la ciutat o a la Part Forana.

La casuística a partir de la qual es podria explicar aquesta concentració a l'eixample de nou ens condueix al preu del sòl. En aquests sentit, alguns estudis han demostrat que els immobles situats a barriades com ara Pere Garau són els de menor cost de la ciutat i, paral·lelament, són aquests mateixos espais en els quals es dóna una major presència d'aquestes persones. Des d'un punt de vista urbanístic, resulta interessant l'aportació de González (2009) qui assenyala des del seu estudi que la davallada de preus que han sofert els immobles d'aquesta mena de barriades no es correspon amb el mal estat de moltes d'aquestes vivendes, de fet, es remarca que hi ha altres habitatges en pitjors condicions els quals estan més valorats que no pas els d'aquestes àrees urbanes.

Així les coses, l'explicació que aquest autor troba davant aquesta conjuntura relaciona l'escassa valoració del metre quadrat d'aquests espais amb el procés de degradació al qual aquestes barriades han estat sotmeses durant els darrers dos o tres lustres. D'aquesta manera, la manca d'inversió pública en alguns districtes ha contribuït a generar una imatge social associada a determinats aspectes pejoratius que han fet devaluar el preu de molts d'aquests habitatges i, en conseqüència, ha facilitat que molts d'aquests col·lectius s'hi instal·lin aprofitant la circumstància.

[19] Poblacions mallorquines que havien emigrat dècades enrere des de la Part Forana o famílies que havien seguit el mateix procés des de la Península Ibèrica.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 2: Imatges de l'eixample de Palma (1)

c) Barris turístics de la franja litoral.

Aquests espais representen la tercera gran zona de concentració de persones nouvingudes a Palma i, en ella, es pot observar amb certa claredat la relació existent entre aquests col·lectius extracomunitaris i l'activitat turística. Tant a la zona de Llevant[20] com també a Ponent[21], trobem una sèrie de districtes urbans que foren desenvolupats durant l'explosió del primer boom turístic i que, amb el pas d'aquests decennis, han entrat en un procés de degradació evident. Tot i que en alguns casos s'ha optat per engegar polítiques de rehabilitació[22], en altres, aquests districtes s'han mantingut al marge de qualsevol millora i, en efecte, s'han anat inserint en processos de decadència.

[20] A zones de segona i tercera línia de s'Arenal, per exemple.
[21] A barriades com ara Cala Major o el Terreno.
[22] Aquestes reconversions sovint han donat pas a la formació d'espais amb vocació residencial, majoritàriament ocupats per poblacions autòctones i comunitàries (alemanys, anglesos, francesos o italians).

La conseqüència d'aquesta disparitat, ens ha conduit a tenir barriades en les quals es combinen espais rehabilitats on hi viuen contingents amb alts poders adquisitius amb d'altres degradats amb presència d'aquestes poblacions de nouvinguts. Talment succeeix en el cas de l'eixample i en alguns punts de Ciutat Antiga, en aquests indrets es torna a repetir la relació entre un procés devaluació urbanística i social amb la presència de col·lectius de nouvinguts procedents de països no comunitaris.

Tanmateix, en algunes ocasions l'establiment d'aquests grups d'immigrants a aquests espais no només està lligat a la presència d'immobles barats, sinó que en alguns casos aquestes persones també aprofiten el dinamisme econòmic derivat de determinades activitats econòmiques de l'entorn per posar en marxa segons quins negocis. D'aquesta manera, la presència de comerços de venda de productes tèxtils, d'alimentació o restaurants regentats per persones d'origen immigrant s'ha incrementat en aquestes àrees, durant la darrera dècada.

En clau de síntesi, tant en el cas de Ciutat Antiga com en aquests barris turístics de la Badia es tracta de zones en les quals hi estan planificades accions de rehabilitació (com ara succeeix amb la reconversió plantejada per la Platja de Palma), fet que fa pensar en una imminent revalorització d'aquests districtes i, per tant, en un progressiu abandonament d'aquestes minories immigrants de baix poder adquisitiu. Un cas diferent és el que es planteja a l'eixample, on és previsible que a curt i mig termini es produeixi una consolidació d'aquests col·lectius. D'aquesta manera, a través del següent apartat ens acostarem a les vicissituds que rodegen aquesta àmplia franja urbana de Palma, tot amb l'objectiu de poder oferir una resposta més nítida del procés que ens ocupa: la immigració.

1.3. El col·lectiu de nouvinguts marroquins a Palma: evolució i trets diferencials.

De la mateixa manera que succeeix amb el grup d'immigrants argentins, les minories marroquines representen un segment força nombrós dins del conjunt d'immigrants a les Illes: a l'any 2010, foren censades 22.819 persones, sent amb molta diferència la primera nacionalitat africana i la segona extracomunitària amb major presència a les Balears, només superada per les minories argentines. Es tracta d'un col·lectiu que no només resulta rellevant en l'àmbit quantitatiu, sinó que també planteja reptes significatius a la societat que els acull donades les seves peculiaritats, sobretot en l'àmbit cultural.

Malgrat que contínuament es té la sensació que els marroquins s'instal·len en uns paisatges culturals situats a les antípodes dels existents a les Illes, la Història ens mostra que segles enrere foren dos pobles que compartiren una mateixa realitat cultural, social o, fins i tot, lingüística. D'aquesta manera, l'arxipèlag formà part de l'Al-Andalus des del segle X[23] i fou un episodi que va ser projectat fins el segle XIII[24], just quan es va produir la conquesta de les tropes catalanes encapçalades per Jaume I. Evidentment, les Illes Balears (i bona part de la Península Ibèrica) han heretat tot un seguit d'aspectes d'aquell període que sumà poc més de tres segles de vigència; així les coses, determinades formes lingüístiques, sistemes de producció artesana o agrícola[25], noves formes edificatòries, etcètera.

A més d'aquesta època, la proximitat geogràfica existent entre el Marroc i Espanya ha estat fonamental a l'hora d'entendre les relacions existents entre ambdós territoris; ja sigui en un sentit positiu (per exemple, en matèria d'intercanvis comercials) o bé en un sentit negatiu (sobretot quan hi hagut disputes per la gestió de determinats territoris, tal i com succeí dècades enrere

[23] L'arribada i la conquesta dels musulmans a les Illes està datada entre l'any 902 i 903.
[24] En el cas de Mallorca la reconquesta es produeix a l'any 1229, a Eivissa fou a l'any 1235 i, finalment, Menorca a l'any 1287.
[25] Incentivaren, per exemple, la cultura del regadiu utilitzant sistemes fins aleshores mai vistos a les Illes com ara les sèquies

amb el Sàhara Occidental). En aquest sentit, si bé hom és conscient dels vincles històrics existents amb segons quins col·lectius com ara els mateixos sud-americans, la societat balear tendeix a no recordar que també hi ha tota una sèrie de lligams històrics amb el poble marroquí i magribí en general.

Durant les primeres dècades del segle passat s'iniciaren els primers moviments protagonitzats per camperols rifenys que arribaren a Espanya a través de les ciutats de Ceuta i Melilla. Tot i això, fins la dècada dels anys seixanta els desplaçaments de població que abundaren més foren del signe invers, és a dir, de població espanyola que emigrava cap el país magribí. Segons indica Pàmies (2006), durant el segle XIX el nord d'Àfrica exercia una important atracció sobre la zona del llevant de la Península Ibèrica i Andalusia, similar a allò que representava Amèrica per altres regions, com ara Galícia. Així, l'emigració cap a aquest territori africà fou encapçalada per pagesos fora terra, obrers desenfeinats i militars que aprofitaren l'època del Protectorat espanyol a la zona per arribar a configurar una colònia formada gairebé per 90.000 persones.

A partir dels anys seixanta, es va produir una inversió del fenomen que suposà un augment de les arribades de persones marroquines a Espanya, sent en tot cas, un procés que ha estat accelerat durant les dues darreres dècades. Fonamentalment, en el cas de les Illes Balears no fou fins a les primeries dels anys setanta quan començaren a arribar persones procedents del nord del país africà[26] que, generalment, arribaren per dedicar-se a tasques relacionades amb el comerç de productes artesans. En un primer moment, aquestes activitats comercials fixaren els mercadets de carrer com a principals punts de venda, emperò a mesura que han avançat els anys alguns d'aquests venedors s'han desplaçat a zones urbanes o turístiques -més aviat degradades- en les quals comparteixen espais amb altres comerciants immigrants, sobretot en la Platja de Palma.

[26] Nador, Tetuan i Larache són les regions de les quals arribaren majors remeses d'immigrants durant aquests anys setanta.

Malgrat aquest fet, les dades mostren que es tracta d'un col·lectiu que (a diferència d'altres, com ara els sud-americans que es dediquen en major mesura a activitats relacionades amb els serveis) treballa fonamentalment en agricultura i construcció[27]. Segons les dades aportades per Seguí (2004), aquesta minoria africana a l'any 2002 ja representava el 83% del total de la mà d'obra del sector primari de les Illes Balears i el 50% de la totalitat de treballadors de la construcció d'aquesta mateixa comunitat.

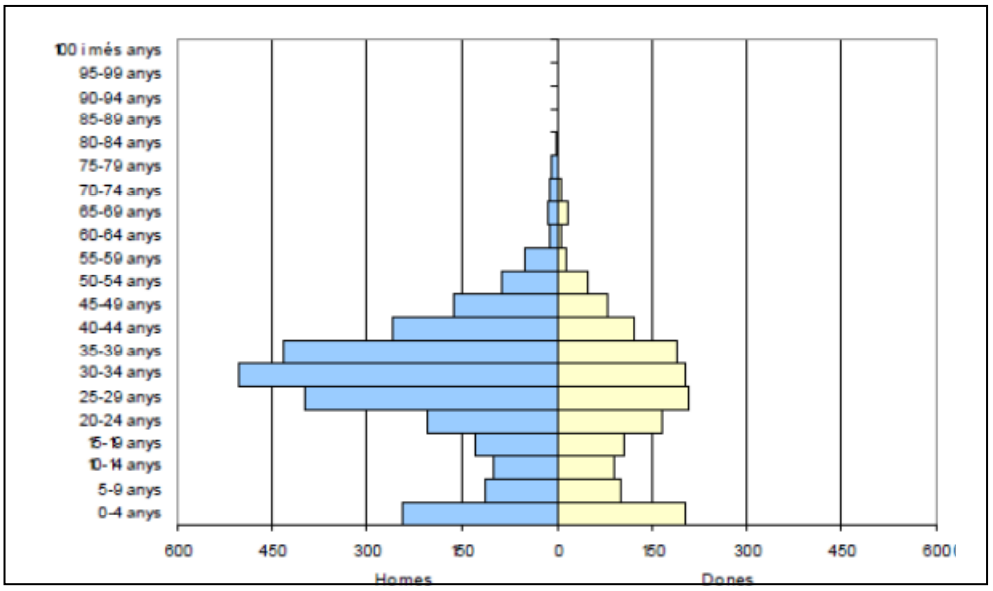
La relació que mantenen aquests grups de nouvinguts amb el sector primari balear, té la seva gènesi en els anys vuitanta quan arribaren remeses importants de marroquins procedents de Catalunya per donar una mà en el sector agrari situat en la zona nord de l'illa de Mallorca. És a partir d'aquesta conjuntura d'on es pot entendre que es tracta d'una immigració que, si bé en els darrers anys ha sumat poblacions importants a determinades zones de la ciutat de Palma, tradicionalment ha tingut una notòria presència a importants àrees agrícoles de l'interior com ara sa Pobla, Muro o Porreres.

També és durant aquest decenni dels anys vuitanta, quan arriben els primers marroquins seduïts per les demandes de mà d'obra d'un sector que en aquells moments estava a l'alça: la construcció. Si bé fins aquells moments la immigració marroquina havia estat protagonitzada fonamentalment per homes, és a partir dels anys vuitanta quan comencen a evidenciar-se d'una manera més nítida els processos de reagrupament, els quals impliquen l'aparició de la dona a la societat balear que, en molts casos, queda reclosa a les feines domèstiques. A mesura que entrem dins els anys noranta i en el segle XXI, veiem que s'incrementen les entrades de dones marroquines a les Illes i, en aquests casos, ja no només responen a processos de reagrupament

[27] Segons dades de l'INE, la suma de persones d'origen marroquí que, a les Illes Balears, treballaven en activitats del sector primari i secundari es situaven entorn del 78% del total del col·lectiu a l'any 2001.

familiar sinó que algunes d'elles emigren per decisió pròpia cercant feines poc qualificades.

En l'actualitat, la població que prové del Magrib es caracteritza per ser jove, amb una elevada proporció d'infants i adults joves en edat de treballar i segons es pot intuir són col·lectius que segueixen constatant la solidesa del seu projecte migratori, de fet, a l'any 2007 el 81% dels processos de reagrupament familiar de l'Àfrica foren protagonitzats per poblacions marroquines. A més, talment es pot veure en la piràmide, és una minoria formada majoritàriament per homes, no debades, és habitual la presència de pares que emigren sols i deixen la família al seu país en vistes de poder millorar la situació econòmica familiar en alguns anys per després tornar al seu país.

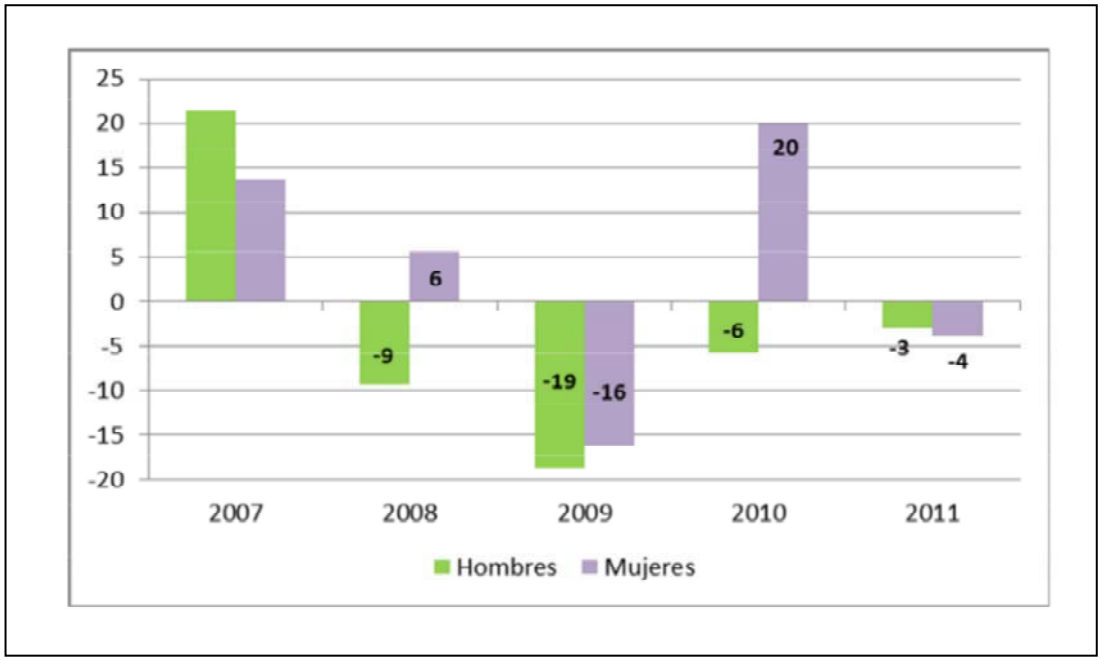

FONT: Observatori Municipal de la Igualtat de Palma.

GRÀFIC 6: Piràmide de la població marroquina resident a Palma (2009).

Aquesta darrera tendència s'ha posat de manifest aquests darrers anys, així, des de finals dels anys noranta fins a l'any 2008 s'ha produït un increment en l'arribada d'immigrants originaris del Marroc, tot aprofitant les demandes en sectors tan dinàmics com la construcció o altres sectors auxiliars d'aquesta mateixa activitat. Endemés, la presència de marroquins s'ha sumat a altres

àmbits productius com ara els serveis de la restauració i, en canvi, la proporció de treballadors en el sector primari ha minvat en favor d'altres col·lectius immigrants que s'han anat ocupant d'aquesta mena de feines, com ara els sud-americans o els de l'Àfrica sud-sahariana.

Sigui com vulgui, sembla que es tracta d'un col·lectiu prou castigat per les mancances econòmiques. En aquest sentit, es tracta de famílies que arriben a l'Illa amb l'ambició de millorar la seva qualitat de vida malmesa en el seu país d'origen. Com anem veient, a la unitat familiar només treballa el pare i, normalment, ho fa en la construcció. Els efectes de la crisi destapada a partir del 2008 s'han evidenciat sobre sectors immobiliaris la qual cosa ha acabat generant unes taxes de desocupació importants en els membres d'aquestes famílies. La necessitat de supervivència ha acabat desembocant en nous escenaris en els quals la dona és la qui treballa, tot en pro de poder fer front a les despeses familiars. En el gràfic 7 es poden apreciar aquests dos fenòmens: la progressiva desocupació masculina i la incorporació incipient de la dona als mercats de treball a Espanya.

FONT: Informe Colectivo Ioé (2012).

GRÀFIC 7. Variació interanual del volum d'ocupació de nouvinguts marroquins per sexe durant els inicis de la crisi

Tal i com ha succeït en altres minories, el procés migratori ha generat un impacte en les estructures familiars d'aquests nouvinguts africans. Tant és així que, un dels elements de major importància per qualsevol marroquí és la pròpia família. Més enllà, de l'enorme amplitud que ha assolit el significat del concepte "família" en les societats occidentals coetànies, pareix que durant aquestes últimes dècades s'ha assumit un nou paradigma de família dotat d'una estructura inèdita, fins fa uns anys. D'aquesta manera, el pes de les relacions familiars avui en dia es cotitza a la baixa i de cada vegada és més difícil dibuixar un perfil únic i consistent de família, car existeix una gran diversitat d'estructures i relacions en aquests àmbits.

Així les coses, la ruptura amb la família tradicional que havia estat tant present fins ben entrat segle XX, ens ha allunyat de la realitat amb la qual avancen les famílies marroquines, no debades, molts dels sistemes de vida d'aquests immigrants guarden similituds amb estructures pretèrites que formaren part de les pròpies societats occidentals. Així, la influència de la religió en la minoria marroquina esdevé fonamental a l'hora d'interpretar les relacions interpersonals i, en conseqüència, també familiars. En relació a aquest fet, Moreno (2005) planteja tot un seguit de característiques que associa a la família musulmana:

- S'estableix un model absolutament patriarcal en aquestes llars on estan ben marcades les jerarquies. Aquest fet, suposa que la dona quedi relegada a un segon pla en molts aspectes de la vida diària, mentre la significació del cap de família es magnifica.

- El control de la propietat és un exercici controlat i patentat només per la figura del pare. D'aquesta manera, és només ell qui exerceix funcions com ara el repartiment de l'herència entre els propis fills i filles.

- Les funcions que té el cap de família van més enllà i també s'encarrega de donar l'acceptació o rebutjar els possibles matrimonis que es puguin plantejar dins la pròpia família. Dels acords o afinitats que pugui arribar a tenir el pare amb altres pares en dependrà, en algunes ocasions, el futur dels seus fills.

- Altrament, la figura del pare familiar també és aquella que ofereix protecció i seguretat a tots els seus membres.

- La família és una institució que demanda contínuament conductes de lleialtat i, endemés, creix sempre a partir de valors tan essencials com ara la solidaritat entre els membres del propi entorn i també amb altres famílies properes com puguin ser els mateixos veïnats.

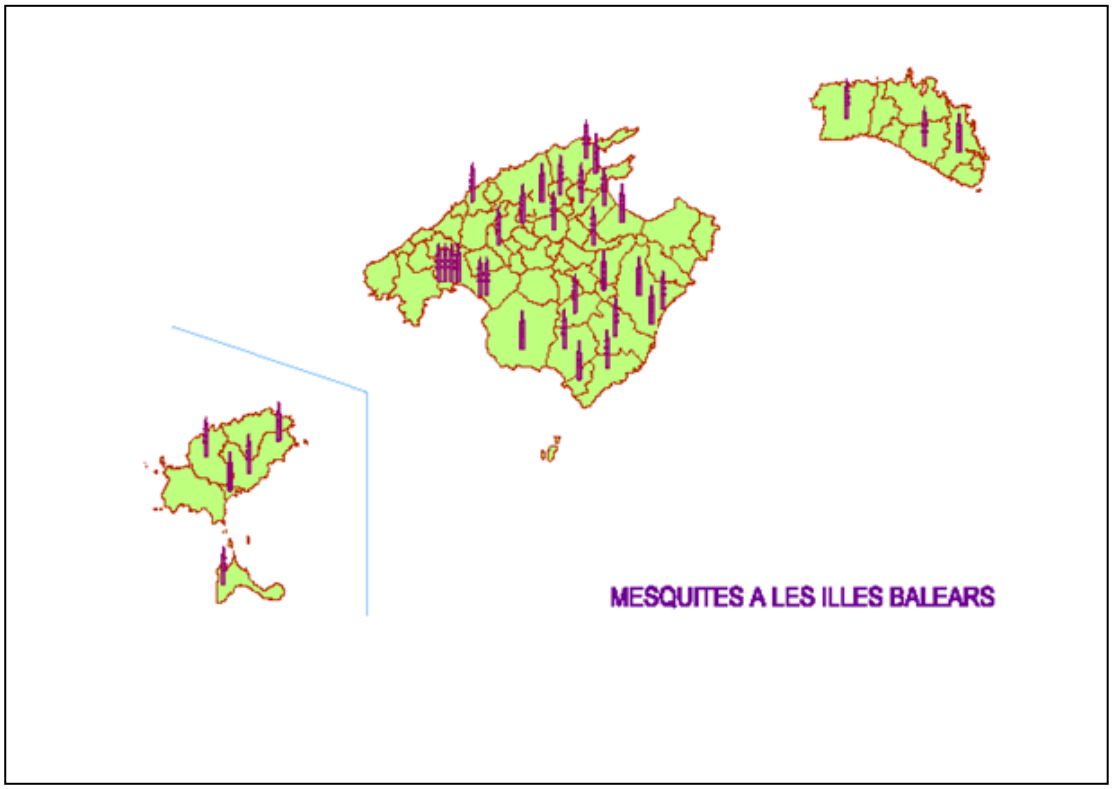
Aquesta proposta de vida en comunitat es situa enfora dels paràmetres que s'estableixen en les societats europees que, en molts casos, proposa la religió com l'element causant de tota aquesta realitat. Com podrem confirmar en els propers apartats, aquesta casta de pràctiques esdevenen una font de conflictes entre la societat majoritària i les minories marroquines. De fet, una vegada els membres d'aquest col·lectiu han arribat als punts de destí del seu procés migratori és habitual que es mostrin inflexibles a l'hora de mantenir algunes praxis inqüestionables en el Marroc: la lleialtat amb els costums religiosos, els tradicionals vestits tant per homes com també per dones, determinats codis de comportament públic, etc.

Aquesta voluntat d'intentar ser fidels als seus orígens, sovint és alimentada per altres aspectes. Un element que facilita aquest fet, és la proximitat existent entre el punt de partida i el punt de destí migratori; d'aquesta manera, a diferència d'altres col·lectius d'immigrants, els marroquins acostumen a visitar periòdicament[28] el seu país amb la qual cosa poden mantenir aquest

[28] Fins i tot, en alguns casos existeix la idea de voler tornar a viure al Marroc una vegada s'hagin pogut estalviar els suficients diners com per poder tenir garantida una qualitat de vida allà.

contacte, el qual resulta fonamental per mantenir les seves arrels d'una manera decidida.

A banda d'això, la gran concentració de persones d'origen marroquí a determinats punts de les Illes Balears (tant a la ciutat de Palma a zones com la Plaça de les Columnes, com ara també en alguns punts de la Part Forana, com a sa Pobla), ha permès la creació d'espais que simulen força bé la vida pública que hi pot haver en el seu país: presència de mesquites (fig. 3), comerços d'alimentació, cafeteries, barberies, etc. Sense dubte, aquest, és un escenari que alimenta el compromís amb els orígens enmig d'un món que, per moltes d'aquestes persones, es presenta insegur i desconegut.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 3: Mapa de mesquites per municipis a les Illes Balears (2012).

Precisament, aquesta necessitat de voler mantenir-se pròxims a la cultura que els ha vist néixer, a vegades, és interpretat com una amenaça o, fins i tot, com una ofensa per la societat majoritària. El resultat d'aquesta disparitat

d'interessos sovint desemboca en situacions de tensió entre la població illenca i les minories marroquines, de fet, aquesta controvèrsia tendeix a accentuar-se en determinades conjuntures força quotidianes i a on xoquen els interessos dels uns i els altres: la retirada de les nines de les escoles quan encara no han complit els setze anys per dedicar-se a tasques de casa o la proliferació -o la negació- de llocs de culte en determinades zones urbanes, en són dos exemples que es poden observar en algunes de les entrevistes realitzades.

En aquest sentit, autors com Bravo (2010) fan servir el concepte d'islamofòbia per referir-se a aquestes actituds hostils envers tot allò que té a veure amb l'Islam i els musulmans. Caro (2010) defineix la islamofòbia com la creença que tots –o la majoria- dels musulmans són fanàtics, amb tendències violentes cap els no musulmans i que rebutgen valors com la democràcia, la tolerància o la igualtat. Amb tot, sembla que aquest sentiment de rebuig no és fruit del nostre temps car se'n té constància d'ell gairebé des de que sorgeix la cultura islàmica.

Tot i això, durant els darrers anys sembla que s'ha assolit una nova dimensió de la islamofòbia la qual avança contra l'emancipació dels propis musulmans. Esdeveniments com ara els succeïts l'11 de setembre de l'any 2001 o la crisi econòmica encetada al 2008, no han fet més que alimentar aquest procés. Segons les dades aportades per l'organització Amnistia Internacional, a l'any 2012 un 37% dels ciutadans espanyols recolzaria protestes en contra de la construcció de llocs de temple musulmans a Espanya.

En un àmbit més concret, val a dir que són diversos els estudis que remarquen aquesta problemàtica convivència en la societat de les Balears. Una d'aquestes investigacions és la que aporta Vecina (2006), en ella, s'estableix una consulta a un total de quaranta educadors de temps lliure de Mallorca i es planteja una taula d'adjectius bipolars als quals han d'associar fins a cinc minories distintes: equatorians, immigrants de l'Àfrica sud-sahariana, colombians, xinesos i magribins. Els resultats sorgits arran d'aquesta indagació

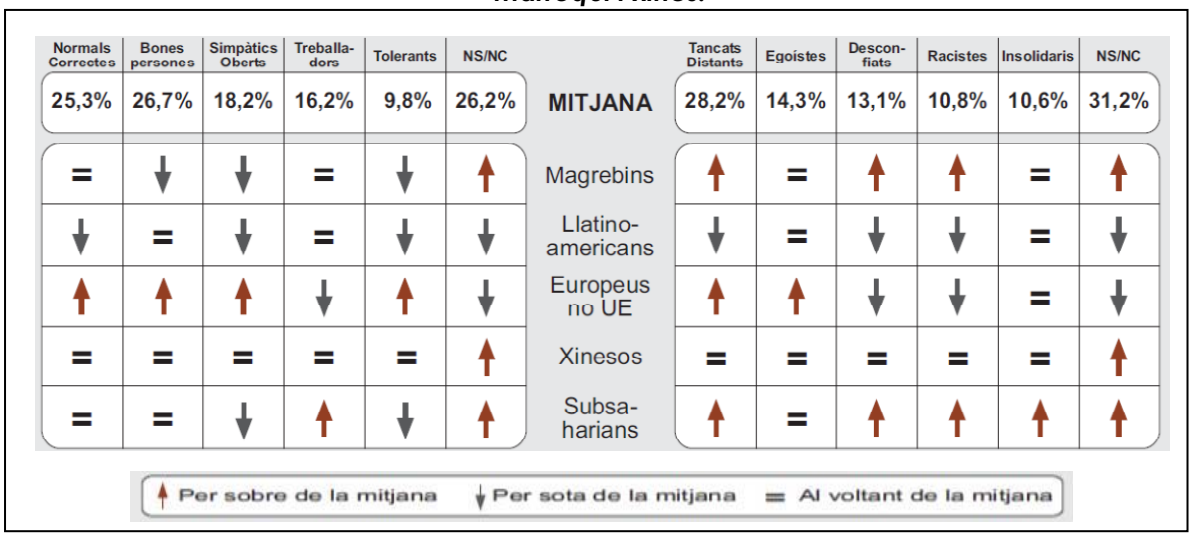
són força eloqüents: els millors valorats són els equatorians, seguits per ordre dels de l'Àfrica sud-sahariana, els colombians, els xinesos i, per últim, els magribins.

D'aquesta manera, l'estudi no fa més que confirmar els resultats que històricament s'han obtingut en investigacions semblants[29], en les quals les minories magribines (majoritàriament procedents del Marroc) són les menys valorades per part de la població occidental i, en el cas d'aquest estudi en concret, la societat balear. La qualificació que se'n fa d'aquests col·lectius marroquins és força negativa.

Així les coses, l'únic ítem positiu que ressalta aquesta categorització té a veure amb la fermesa amb la qual es segueix la pròpia religió, tot i això, quan aquesta fe s'exalta sovint s'associa amb l'integrisme islàmic i és percebut com un element negatiu. En línies generals, les persones consultades en aquesta proposta investigadora qualifiquen el grup de nouvinguts marroquins de Mallorca com a poc sociables, mancats d'hàbits d'higiene i, a més, persones poc honrades en general.

Emperò, aquests problemes de convivència no només són posats de manifest per part de la societat d'acollida, sinó que són els mateixos marroquins i marroquines qui ressalten aquestes diferències. En relació a aquest fet, resulta interessant girar la mirada cap a un estudi realitzat l'any 2010 per part de la Fundació Gadeso, a partir d'aquesta feina s'intenta donar a conèixer la percepció que realment tenen els grups d'immigrants de la societat balear que els acull.

[29] Com ara la presentada pel diari *El Pais*, el 10 de febrer de 2014 on es donen a conèixer dades aportades per l'Observatori Andalusí en referència al racisme vers els musulmans a Espanya.

FONT: Quaderns Gadeso. Núm. 163. Abril 2010

FIGURA 4: Percepció dels diferents col·lectius d'immigrants de la societat balear (2010).

En la fig. 4, que apareix a sobre, es pot observar que, llevant els immigrants procedents de l'Àfrica sud-sahariana, la minoria que remarca més els defectes dels balears són els magribins, de fet, una bona part d'ells qualifica a la societat d'acollida com a tancada i distant. A més, s'obtenen resultats per damunt de la mitjana en ítems que avaluen el nivells de racisme o la desconfiança que suposadament mostra aquesta societat majoritària vers aquests grups de nouvinguts. A totes aquestes dades, cal afegir-hi que segons l'estudi, els magribins pensen que la societat que els envolta no destaca per ser excessivament tolerant i treballadora i, endemés, si comparem amb allò que han respost altres col·lectius manifesten que no abunda la presència de bones persones.

El ventall de factors condicionants en aquest seguit de discrepàncies és prou ampli, si bé en el cas dels marroquins existeix un cert consens a l'hora d'identificar l'islamofòbia com a base del racisme que pateixen. Com hem assenyalat anteriorment, l'impacte social que han tingut esdeveniments com l'11 de setembre o els atemptats de Madrid han accentuat unes postures que s'havien anat incubant durant segles i en les quals s'entremesclen proximitats geogràfiques (interès comú pels mateixos recursos) i evidents distàncies culturals i religioses. L'acceleració de la crisi econòmica encara ha atorgat

major fluïdesa a aquests sentiments de rebuig i de manca d'integració, car les poblacions nouvingudes deixen de ser un complement en el món laboral, per passar a ser una amenaça evidenciada en forma de competència laboral.

En definitiva, aquests estudis il·lustren molt bé els problemes de convivència entre ambdós grups, en efecte, l'aportació que es fa des d'aquesta proposta investigadora en alguns punts reforça aquest estat de tensió. Tal i com demostren algunes dades, és amb les minories procedents del Marroc amb qui més problemes de convivència tenen els ciutadans originaris de les Balears. Malgrat l'evidència d'aquesta realitat, també hi ha punts de trobada entre les persones d'origen marroquí i la societat balear, de fet, l'existència de determinats canals d'interacció entre els uns i els altres es posen de manifest entre les noves generacions, just quan s'analitzen determinats models de convivència juvenil.

1.4. El col·lectiu de nouvinguts xinesos a Palma: evolució i trets diferencials.

A diferència d'allò que succeeix amb la immigració argentina i amb la que procedeix del Marroc, el col·lectiu de nouvinguts xinesos gairebé no ha mantingut lligams de caràcter històric amb la cultura espanyola, ni tampoc amb la balear. D'aquesta manera, les enormes distàncies que separen geogràficament ambdues regions del Planeta, s'extrapolen també en els distints àmbits de la quotidianitat, car existeixen diferències substancials en l'àmbit cultural, social, econòmics, religiós, lingüístic, racial, etc.

Els primers indicis que confirmen la presència de persones d'origen xinès a l'Estat espanyol ens obliguen a retrocedir fins el segle XIX, no debades, és durant la segona meitat d'aquest segle quan es comencen a identificar les primeres colònies xineses que, majoritàriament, procedien de Filipines. D'aquesta incipient arribada en sorgiren noves morfologies urbanes a les grans ciutats espanyoles, tal i com va succeí amb el barri Pequín a Barcelona. Evidentment, l'arribada d'aquestes primeres comunitats que s'anaren

dispersant amb els anys, s'ha de relacionar amb el fet que Filipines va ser colònia espanyola i, per tant, les relacions existents amb aquest arxipèlag asiàtic eren força freqüents. Ja durant la primera meitat del segle XX, l'arribada de població xinesa a l'Estat espanyol va quedar gairebé reduïda als anys vint i a l'època de la II República que fou quan entraren al país petits comerciants procedents d'altres països europeus i que, com a conseqüència de l'avanç de la dictadura de Franco i de la consolidació de la República Popular Xina (1949), acabaren abandonant la Península Ibèrica.

En la recta final del període franquista, a l'any 1969, a Madrid s'aixecà el primer col·legi major xinès, el qual va representar una interessant porta d'entrada d'estudiants, procedents majoritàriament de Taiwan. Ja entrats en la dècada dels setanta, a més d'aquests sectors, s'afegiren immigrants de Hong Kong i, ja en els vuitanta, d'altres indrets de la Xina que es concentraren en el litoral mediterrani i també en les Balears. L'activitat majoritària d'aquests grups orientals eren els restaurants de menjars xinesos, els quals representaven una novetat per la societat espanyola que havia estat tancada en sí mateixa durant els quaranta anys que durà la dictadura. Segons Sáiz (2005), aquests establiments són els causants de la dispersió amb la qual es va establir aquesta població els anys noranta, de fet, aquesta autora argumenta que la necessitat de tenir una mínima quota de mercat obligà als propietaris d'aquests restaurants a no situar-se els uns devora els altres.

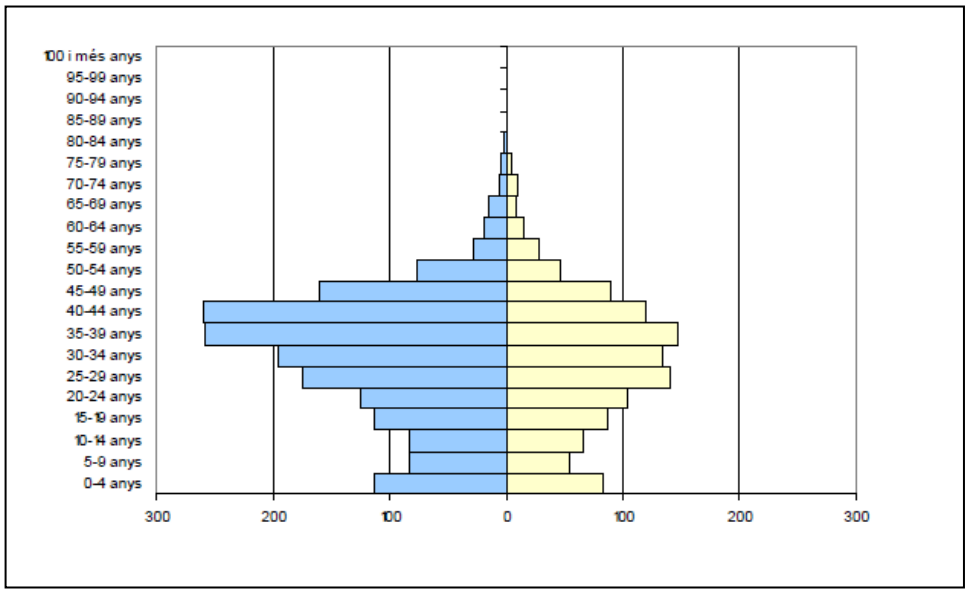
Sens dubte, l'increment en la demanda dels productes oferts en els establiments de menjar xinès d'aquests anys noranta, esdevenen un dels factors explicatius de l'augment en nombre d'arribades procedents d'aquest país oriental. Tot i això, la magnitud d'aquestes arribades[30] va superar l'augment de la demanda dels restaurants, amb la qual cosa durant la segona meitat dels anys noranta els xinesos residents a les Illes van haver de

[30] La majoria de les quals es fan en família i, en el cas de les Illes Balears, són poblacions procedents del sud d'aquest país asiàtic, en concret de la província de Zhejiang i els seus voltants. Fonamentalment, es tracta de segments de poblacions rurals, tot i que en alguns casos també procedeixen de la capital de província.

diversificar les seves activitats econòmiques. La introducció silenciosa d'aquests col·lectius en el sector industrial de la confecció ha estat un fet que s'ha anat evidenciant amb el pas d'aquests tres darrers lustres: si bé en un primer moment, es tractava d'activitats disperses distribuïdes en determinats indrets del territori espanyol, actualment són corporacions d'una magnitud força important i que, en alguns casos, representen una dura competència per empreses espanyoles o europees[31].

Progressivament, l'avanç d'aquest sector de transformació ha alimentat tota una xarxa de punts de venda o comerços en els quals es poden comprar articles del sector tèxtil i d'altres productes de baixa qualitat a uns preus més aviat assequibles. De la mateixa manera, altres activitats impulsades per aquestes minories donen comptes del seu dinamisme econòmic, així les coses, no és estranya la presència de botigues d'alimentació, perruqueries, botigues de regals, cafeteries o sabateries regentades per xinesos. Gairebé la totalitat d'aquests negocis són familiars, tot i que com es veu en la piràmide també hi ha sectors d'homes que han emigrat sols. En aquest cas, també es dóna una major presència de la immigració masculina que no pas la femenina i, a més, es tracta de col·lectius que tenen edats adultes més avançades que altres col·lectius, de fet, el grup d'edat que més abunda es situa entre els 40 i els 44 anys.

[31] A les grans ciutats, com ara Barcelona o Madrid, grans corporacions xineses han creat enormes naus a polígons metropolitans en les quals s'acull el treball de centenars de treballadors.

FONT: Observatori Municipal de la Igualtat de Palma.

GRÀFIC 8: Piràmide de la població xinesa resident a Palma (2009).

Tal volta, la zona de la Plaça Pere Garau (a Palma) sigui el punt de major confluència d'aquesta mena d'establiments -molts d'ells oberts durant la darrera dècada-, emperò la presència de comerços xinesos ja no només es limita a la ciutat de Palma, car no són escassos els pobles de la Part Forana o de la resta de les Illes que comptem amb algun d'aquests punts de venda. Si bé en un primer moment, es tractava de botigues en les quals la clientela era fonamentalment xinesa, a mesura que han avançat els anys s'han convertit també en punts de venda fets servir per la població local, fet que ha facilitat la seva expansió. Segons les dades oferides per la comunitat de xinesos instal·lada a Mallorca, a l'illa a l'any 2010 hi havia enregistrades 1.500 botigues regentades per integrants d'aquest grup, aproximadament.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 5: Fotografies que mostren el fort dinamisme comercial que ha arribat a assumir el col·lectiu xinès en el barri de Pere Garau, a Palma.

En qualsevol dels casos, la immigració xinesa s'ha assentat entre la societat balear mostrant una enorme autonomia laboral, de fet, allunyats de les postures de "dependència" mostrades per altres minories, els nouvinguts asiàtics sovint han aixecat els seus propis negocis familiars (fonamentalment en el comerç i en la restauració, en el cas de les Balears). Aquesta circumstància, en alguns casos, ha estat contemplada des d'uns posicionaments pròxims a la indiferència per part de la població balear, no debades, comentaris com ara "*els xinesos, al menys no molesten*" han estat habituals en moltes de les reflexions que ha fet la població local entorn aquest fenomen. Tot i això, la magnitud de l'avanç de molts d'aquests negocis ha anat en consonància amb el tancament d'establiments regentats per poblacions autòctones, les quals no han pogut fer front a la competència xinesa en aspectes tan essencials com ara els preus o els horaris. Aquesta conjuntura, ha estat motiu de tensió entre el grup majoritari i la minoria xinesa.

Tanmateix, per entendre l'origen d'aquestes tensions ens hem de remuntar al segle XX quan, curiosament, anaren sorgint topònims relacionats amb el país d'origen dels immigrants que ara ens ocupen a moltes ciutats espanyoles. Així,

foren diversos els nuclis urbans espanyols que proposaren la denominació de "*barrio chino*" a algun dels seus districtes urbans. Una d'aquestes ciutats fou Palma on l'actual zona de sa Gerreria (en el casc històric) va assumir aquest nou topònim, el qual imprimia un cert to pejoratiu a l'espai representat. En relació a aquest fet, Beltrán (2001:126) es refereix a aquests fenomen tot dient:

"*...els barris baixos d'aquestes ciutats, poc a poc, acabaren sent coneguts com el barrio chino, tot i que en moltes ocasions allà no hi residís cap persona d'aquesta nacionalitat. Segons sembla, es tracta d'un invent literari de gran èxit, el qual va reforçar l'imaginari popular amb un estereotip carregat de prejudicis orientalistes. En definitiva, es tractava d'associar conductes immorals amb allò que suposadament formava part de la idiosincràsia xinesa...*"

D'aquesta forma, malgrat que habitualment aquesta mena de topònims hagi estat analitzada en clau més aviat d'anècdota, l'estudi que ens ocupa detalla que no és un fet gratuït. En aquest sentit, la poderosa imatge que s'ha anat gestant a través dels anys, enfora de desaparèixer, ha arribat fins els nostres dies transformada i consolidada amb forma de discriminació davant, ara sí, la presència de persones d'origen xinès en els nostres carrers.

Per ventura, una de les causes d'aquesta manca de salut en determinades relacions entre els xinesos i els membres de la societat d'acollida es deu a l'immens hermetisme que mostren aquestes minories en relació amb el seu propi entorn. En relació a aquesta idea, resulta interessant la reflexió que aporta Merino (2008) quan associa la inexistència d'un espai comú d'interacció entre ambdós col·lectius amb un impuls d'aquesta tradicional voluntat de voler crear grans mites i estereotips en relació a la població immigrant xinesa. Precisament, aquest autor incorpora en escena alguns dels comentaris més freqüents entre la societat espanyola en relació al dia a dia d'aquestes persones i que, en alguns casos, fins i tot es posa en dubte l'autenticitat de determinats productes alimentaris que s'ofereixen en els restaurants regentats per aquestes persones.

Ja sigui com a conseqüència de l'actitud de la societat d'acollida o per les característiques de la pròpia societat xinesa, la realitat ens mostra que es tracta d'un col·lectiu que tendeix a aïllar-se. Força eloqüent resulta l'estudi realitzat per González (2009), en el qual es calcula l'índex de segregació de les distintes minories residents a Palma. Segons aquesta investigació, els grups que obtenen un major índex de segregació són els xinesos els quals tendeixen a agrupar-se formant guetos molt lligats a la seva activitat comercial. En el cas de Palma, aquest fenomen té la seva màxima expressió a la barriada de Pere Garau.

Un altre aspecte que tendeix a allunyar els dos col·lectius, sens dubte, procedeix de les mancances de comunicació existents entre els uns i els altres. Amb tot, les característiques que presenta aquesta tipologia d'immigració (sovint lligada a negocis familiars) unit al caràcter de la pròpia comunitat xinesa, fan que ens trobem davant grups amb poca tendència a la relació amb persones d'altres comunitats. La inexistència d'aquesta vida en societat, fa que siguin poblacions poc o gens integrades, fet que es posa de manifest quan molts d'aquests nouvinguts no coneixen ni la llengua catalana ni la castellana. En moltes ocasions, la presència d'aquestes persones en la vida pública és gairebé inexistent; a dia d'avui, el protagonisme del col·lectiu xinès a la societat balear, gairebé queda reduït a la gestió d'assumptes de caire jurídic o legal i a l'escolarització dels nins i adolescents als centres educatius. La inexistència d'una cultura del temps lliure o de l'oci a la Xina, accentua encara més l'escassa presència d'aquestes persones en els àmbits públics que els envolten.

Tot i així, a mesura que va madurant aquest procés migratori es poden detectar alguns avanços, encara incipients. No debades, les noves generacions de xinesos integrades ja en escoles i instituts balears esdevenen un excel·lent instrument d'acostament i també d'interacció entre les dues comunitats. Si bé, en un primer moment, es posen de manifest les enormes

mancances que tenen moltes de les famílies d'aquests joves per relacionar-se amb col·lectius que no siguin xinesos, la realitat també denota algunes millores que més endavant veurem.

Alguns autors com ara Nieto (2007), van més enllà quan interpreten que s'han fet avanços importants en relació a l'actitud que mostrava la societat d'acollida en relació a aquestes minories. En aquest sentit, aquesta autora corrobora que des dels últims anys les institucions i els agents dels distints esglaons de l'Administració –tant autonòmica com també estatal- que s'encarreguen de treballar amb la població immigrant, estan assignant a la col·lectivitat xinesa el caràcter d'una minoria model: treballadora, austera, ordenada i poc conflictiva.

En definitiva, sembla que la immigració xinesa ja ha superat una part de la imatge tan negativa que se li va adjudicar fins els anys noranta i, a hores d'ara, es fa difícil afirmar que existeixi un sentiment majoritari d'incomoditat amb la presència d'aquests col·lectiu. Dit això, són diversos els autors[32] que d'alguna manera detecten la presència d'un cert temor o desconfiança cap a aquesta minoria, sentiments que usualment estan relacionats amb la competència econòmica que aquests grups han inculcat en els mercats locals. Finalment, també resulta força significatiu que la societat de les Illes, tendeix a recriminar a aquest col·lectiu un cert aïllament i una manca de voluntat per integrar-se.

Just en aquest punt, resulta força interessant l'estudi realitzat per Vecina (2006) segons el qual, després de dur a terme tot un seguit de consultes a distints membres de la societat balear en relació a la seva percepció dels distints col·lectius d'immigrants, va arribar a la conclusió que la imatge latent dels xinesos incorpora elements positius i d'altres més aviat negatius. Així les coses, les representacions positives es centren en aspectes relacionats amb la

[32] Beltrán (2001) o Nieto (2007).

riquesa de la seva cultura, amb la seva capacitat de treball i, en tercer lloc, també són qualificats com a persones hàbils. En l'extrem contrari, els mallorquins acostumen a recriminar a la comunitat xinesa la seva poca capacitat per establir relacions socials amb persones que no siguin del seu mateix origen. A més, aquestes minories són associades a persones mesquines i amb una desconfiança constant cap els demés.

I a tot això, quina és la visió que té la comunitat xinesa de la convivència amb la societat palmesana? Una de les veus autoritzades d'aquest col·lectiu a les Illes, Antonio Yoh, el president de l'Associació Xina a les Balears, en una entrevista[33] es referia a alguns d'aquests problemes, tot assegurant que els principals punts de tensió s'enregistren a les escoles públiques. Sense anar més enfora, assegurava que es donen amb massa freqüència els episodis de racisme entre els escolars, de fet, afegia que sempre insulten a les persones més dèbils com són els xinesos perquè en moltes ocasions tenen problemes de comunicació.

Malgrat això, des de la comunitat de xinesos s'és conscient de l'escàs compromís que alguns dels seus membres tenen en favor de la seva integració, de fet, Yoh qualifica la societat xinesa com a molt tancada en sí mateixa i augura que no es mesclarà amb la mallorquina fins a la següent generació. Amb tot, el punt de vista que proposa aquesta investigació a partir de l'anàlisi de la realitat que envolta les noves generacions de xinesos residents a les Illes, pot resultar un bon punt de partida a l'hora d'establir certes previsions sobre futur que espera a aquestes minories orientals a l'arxipèlag. En qualsevol cas, de les aportacions sorgides a capítols posteriors, es podrà completar el perfil d'un col·lectiu que, com acabem de veure, presenta unes peculiaritats que el fan absolutament diferent a la resta de grups amb els quals comparteix l'espai social que ens ocupa.

[33] Diario de Mallorca, dilluns dia 12 de juliol de 2010.

CAPÍTOL 2

CAPÍTOL 2: ADOLESCÈNCIA I IDENTITAT.

Aquesta segona part de la recerca s'estructura a partir de dos trams ben diferenciats. Per començar, s'ofereix un anàlisi que gira entorn del concepte d'adolescència, entesa com una etapa de recerca de la identitat del subjecte, la qual centra la investigació. En la segona part, es pretén ubicar aquests processos en l'entorn en el qual ens trobem en l'actualitat.

2.1. El trànsit de l'adolescència.

La paraula adolescència prové del mot llatí "*adolesco*[34]" que significa "fer-se gran". Possiblement, s'hi haguéssim d'explicar d'alguna forma el concepte que ens ocupa, ens hauríem de referir a la definició que iguala el terme a "un període de transició entre la infància i la vida adulta". Aquesta concepció, d'alguna manera parteix de la idea que durant uns anys, les persones deixem la innocència pròpia de la infantesa, emperò quan succeeix això encara no hem adquirit la maduresa suficient com per poder fer front amb garanties a la vida adulta.

Així les coses, una de les característiques que sovint acompanya a la pròpia adolescència és l'ambigüitat, de fet, no es tracta d'una etapa ben definida en la qual els seus integrants mostrin un perfil més aviat homogeni. Precisament, és per aquest motiu que s'explica que, a diferència d'altres cicles vitals, quan parlem d'adolescència no es pugui fer esment a un període ben acotat quant a l'edat del seu inici i, sobretot, a la de la seva finalització. En tot cas, sembla que les tendències socials –sobretot a Occident- mostren un allargament progressiu d'aquesta periple vital.

[34] *Adolesco* fa esment al verb del qual procedeix el substantiu, tal i com detalla De Miguel, R.(1958).

Dit això, existeix un major quòrum entre la comunitat científica a l'hora de relacionar la posada en marxa d'aquest cicle amb allò que es coneix com a pubertat. En un sentit estricte, quan parlem de pubertat ens referim a aquell procés a partir del qual es produeixen tot un seguit d'alteracions físiques que evidencien el trànsit cap a la vida adulta. Com veurem més endavant, en aquest impàs es produeixen tot un seguit de modificacions dels distints òrgans i estructures corporals, sent en qualsevol cas, el desenvolupament dels caràcters sexuals una de les principals novetats que acompanyen aquesta transició. A partir d'aquest moment, s'evidencien els primers signes de diferenciació sexual.

D'aquesta manera, quan parlem de pubertat ens referim als canvis de caràcter físic, en canvi quan fem esment a l'adolescència ampliem les mires cap a evolucions de caire psicològic i social. Valgui com a dada indicativa la que ens arriba des de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), que afirma que l'adolescència està compresa entre els 10 i els 19 anys. Sigui com vulgui, sembla evident que les majors dificultats a l'hora de limitar temporalment l'adolescència, apareixen quan intentem situar la finalització d'aquests canvis psicosocials (i no tant a l'hora d'identificar els primers símptomes de la seva aparició).

Alguns dels indicadors que més s'han fet servir per fixar el final d'aquest període els recull Serapio (2006) quan fa referència a l'enfocament econòmic segons el qual una persona deixa de ser adolescent quan ja s'ha inserit i ha progressat en el mercat laboral. A més d'aquesta perspectiva "economicista", altres autors com ara Labrador i Blanco (2008) hi afegeixen altres variables com la psicològica, tot assegurant que la persona quan deixa l'adolescència ja ha assumit una maduresa afectiva i cognitiva, així com també una capacitat suficient com per construir vincles d'una certa intimitat amb altres persones. Un tercer nivell ve marcat pels aspectes de caràcter social, en concret, en aquest cas es té en compte la participació que pugui tenir la

persona en determinades institucions i estructures socials que li donen la carta de ciutadania i l'assumpció de les obligacions pròpies de la vida adulta.

Malgrat la consciència d'aquests tres nivells (el laboral, el psicològic i el social), entre bona part de la comunitat d'observadors del fenomen s'és conscient que aquestes línies de visió esdevenen insuficients per explicar la complexitat que incorpora la pròpia adolescència. Talment assenyalàvem en el principi d'aquest apartat, parlar d'aquest concepte significa parlar de diversitat, d'un fenomen absolutament heterogeni i, en conseqüència, es fa difícil establir models explicatius generalistes d'un fet tan peculiar.

2.1.1. Visions de l'adolescència.

Partint d'aquesta realitat, resulta interessant analitzar les distintes concepcions que s'han emès entorn a un mateix concepte: l'adolescència. Així les coses, els discursos referits a aquest cicle evolutiu i a llurs representants admet una extensa gamma d'interpretacions: des d'una mitificació del fenomen, fins a la seva "criminalització". A continuació, es presenten dos dels principals discursos a través dels quals s'ha intentat donar una explicació[35] a un fet tan ampli com divers:

- **Adolescència com element idealitzat.**

Una de les característiques que millor defineixen l'actual període de neoliberalisme és el culte exagerat a la bellesa física que, en moltes ocasions, apareix associat amb la part més tardana de l'adolescència i es projecta més enllà de la vintena d'anys. Des d'aquestes òptiques es contempla l'adolescència com un període de màxima plenitud física i vital que, de manera progressiva, s'ha anat exportant fins edats més adultes.

[35] Fonamentalment, aquestes interpretacions es centren en aspectes psicosocials que són aquells que ens interessen en la nostra investigació i fugen una mica de variables biològiques o de caràcter fisiològic.

Aquesta mena de culte, s'ha acabat traduint en una creixent preocupació per part dels adults per voler ser com els propis adolescents, de fet, és habitual observar adults que s'apropien de símbols i estils de vida propis de generacions més joves. Amb tot, s'associen aquestes edats amb la moda o fins i tot amb l'èxit social. Tant és així, que s'ha tendit ha recuperar conceptes com els de la "joventut perduda" o "l'etern esperit juvenil" en els seus discursos. Sense cap mena de dubte, aquest primer plantejament ens ofereix una adolescència contemplada en clau positiva, vista com una etapa que ofereix estils de vida un tant idíl·lics que s'acaben enyorant més endavant.

- **Adolescència abocada a l'oci i passiva.**

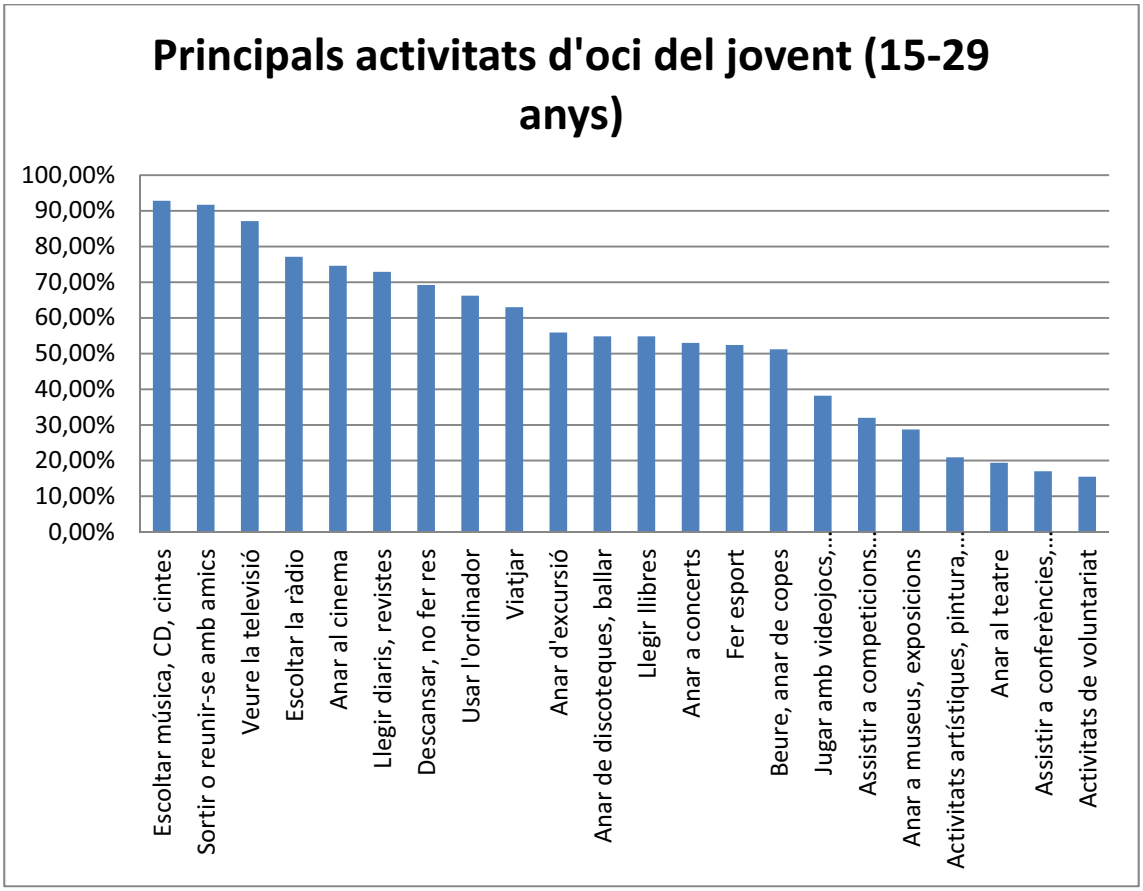
Una de les crítiques que s'han pronunciat amb més fermesa durant els darrers temps en relació amb els adolescents, és que cada vegada es mostren més dedicats a les activitats que comporten plaer i menys predisposats al compromís amb la feina i amb les causes comuns.

Tanmateix, no és estrany sentir parlar d'un caràcter hedonista de l'adolescència que sovint apareix relacionat amb el procés l'emfatització que fan les persones d'aquestes edats dels actes espontanis i sovint irracionals, en el decurs de la seva vida quotidiana. La manca de reflexió és habitual que sempre condueixi a l'individu cap a l'alternativa menys costosa i que incorpori una major dosi de plaer[36], fet que explica en bona part aquesta perspectiva.

En paral·lel a aquesta actitud, aquest paradigma subratlla l'adolescència com a una etapa de passivitat i conformisme en la qual els més joves, normalment, es desentenen d'aspectes essencials com ara la política i no contemplen la seva posició com a elements actius en el processos de canvi

[36] L'increment exponencial en el consum de drogues que s'ha experimentat en els darrers lustres per part d'adolescents cada vegada més joves o l'augment en el consum i també en la pràctica de sexe per aquests col·lectius il·lustren aquesta creixent dimensió hedonista.

social[37] que es puguin proposar. D'aquesta manera es diu que, aquesta, és una transició de poc compromís amb la vida pública –ciutadania- i en la qual es tendeix a desviar més els esforços cap a qüestions ocioses de l'àmbit privat. A continuació apareix el recull de les principals activitats d'oci dels joves de les Illes Balears.

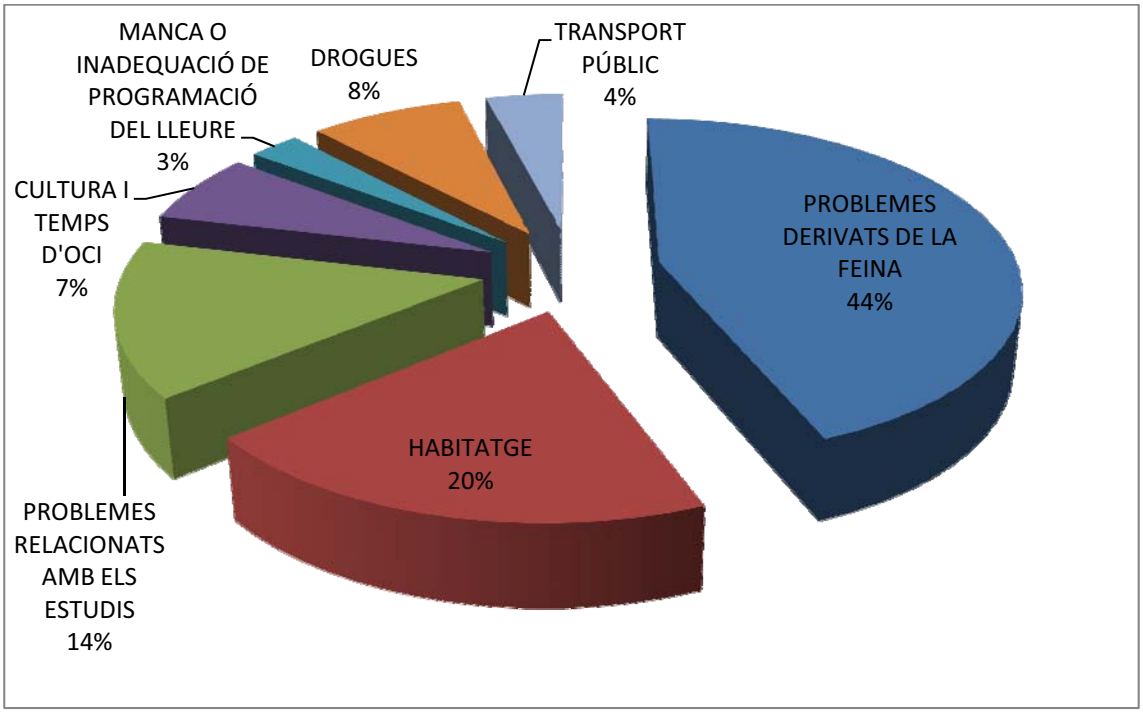

FONT: Dades extretes de la web Observatori de Joventut de les Illes Balears (2014)

GRÀFIC 9: Principals activitats d'oci del jovent (15-29 anys)

En relació a tota aquesta qüestió, es poden observar quines són les principals preocupacions dels joves de les Illes Balears on es veu com les problemàtiques que més els inciten interès esdevenen aspectes purament privats (com la recerca de feina o d'habitatge) i, en canvi, aspectes que pertanyen a una

[37] No representa cap novetat puntualitzar que, històricament, l'adolescència ja en una etapa madura ha estat qui ha protagonitzat les revolucions socials i, fins i tot, sovint representa l'element formador de nous codis i llenguatges socials.

esfera més aviat pública (com la manca de programació cultural) apareixen en un segon terme.

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de *Joves de les Illes Balears: situació i expectatives (2010)*

GRÀFIC 10: Principals problemes dels joves a les Illes Balears a l'any 2010

Tal i com veiem, aquesta segona panoràmica ofereix una visió més aviat negativa dels col·lectius que ens ocupen. És força comú que aquests discursos fonamentin els seus arguments amb continues comparacions –ja es presentin de forma explícita o implícita- entre les actuals generacions d'adolescència i les que hi hagué anteriorment.

En referència a aquest fet, Revilla (1996) assegura que es tendeix a comparar els adolescents i els joves actuals amb els dels anys seixanta, tot afegint que existeix una certa mitificació coetània d'aquelles generacions perquè acostumen a ser associades amb un exemple de generació absolutament dissident i rebel, capficada amb els processos de canvi social. Segons aquest autor, una vegada construït amb solidesa tal mite, qualsevol comparació que es realitzi amb generacions posteriors implicarà qualificar el nou jovent com a

conformista. Tant és així que l'actual generació d'adults, a través de discursos com el que exposem, sovint mostra una certa preocupació perquè els joves d'avui en dia no compleixin les expectatives que s'hi han dipositat.

2.1.2. Evolució en la concepció de l'adolescència.

Endemés dels condicionants que acabem d'assenyalar, convé no deixar enrere la significació que incorporen les variables espai i temps en l'empresa d'interpretar el fenomen de l'adolescència. És a dir, resulta força transcendent parar esment a com varia el contingut del propi concepte si s'analitza des d'una determinada comunitat o poble o si aquest anàlisi és emès des d'un altre indret i, de la mateixa manera, de com ha anat canviant la concepció social d'aquest fenomen a mesura que han anat avançant els temps. Del factor espacial, en parlarem més endavant quan relacionem distints grups ètnics, de tal manera que podrem observar la distinta interpretació que en fan distintes cultures entorn al mateix procés[38].

Així idò, en aquest punt centrarem l'anàlisi en els canvis experimentats en l'assimilació de l'adolescència tenint com a referent la variable temps. Entorn a aquest fet, resulta força interessant el plantejament que proposen Labrador i Blanco (2008) que diferencia dos grans patrons en aquesta concepció: el model tradicional i el model postindustrial.

A. Model tradicional.

Quan parlem d'un model tradicional d'adolescència ens referim a un enfocament fonamentat en societats anteriors a la globalització econòmica, tot i que a hores d'ara encara existeixen grups socioeconòmics que segueixen fidels a aquests patrons. Dins aquesta concepció, aquests autors diferencien

[38] En el marc pràctic, tractarem i analitzarem la distinta concepció que tenen de l'adolescència altres cultures (com ara la xinesa o la marroquina), tot tenint com a punt d'estudi els entorns familiars dels adolescents immigrants. Aquesta realitat la començarem a introduir en el capítol dedicat a la influència de l'entorn familiar.

dos grans paradigmes d'adolescència, diferenciats seguint atributs relacionats amb la classe social de pertinença. Així, en un primer lloc, hi situen aquells joves que creixien en entorns familiars que facilitaven una adolescència llarga i ben dosificada. En aquests casos, resultava important que la transició a la vida adulta es porti a terme enmig d'una escolarització llarga i que sigui culminada amb un ingrés dins el mercat laboral en condicions de certa estabilitat. Com es pot intuir, aquests patrons formaven part de les famílies benestants o d'una classe social mitja-alta i, evidentment, se situaven enfora de les possibilitats de la major part de la població.

Tal volta, per definir el model tradicional ens serviria més aquesta segona categoria, car fou la que més estesa en el període que tractem. En ella, existia una transició molt més curta cap a la vida adulta amb una escolarització bàsica i una inserció laboral molt més primerenca. Precisament, aquesta inserció laboral en general estava acompanyada d'una certa estabilitat emperò també d'unes condicions – en l'àmbit salarial, per exemple- menys favorables que en el cas que explicàvem abans. En efecte, aquesta concepció menys rellevant de l'adolescència va ser la pròpia de les classes obreres durant temps pretèrits.

Tant a una categoria com a l'altra, resultava significatiu el pas pel servei militar, el qual representava una prova d'autonomia dels homes davant la vida pública i esdevenia un símbol de maduresa tant en l'àmbit social, com també laboral i personal.

B. Model postindustrial.

L'entrada en una nova economia globalitzada -producte d'una redefinició del sistema capitalista- juntament amb altres adveniments, marquen el punt d'inici de les noves societats postmodernes[39] les quals situen la seva gènesi a

[39] Veure l'apartat dedicat al subjecte postmodern, en el capítol anterior.

finals dels anys seixanta i durant els setanta. Com hem pogut analitzar anteriorment, les societats contemporànies es caracteritzen per ser flexibles i canviants. Actualment, es fa difícil trobar grans veritats, ni models econòmics, socials o culturals de llarga vigència[40] i, evidentment, aquests nous esquemes han tingut una evident projecció a sobre la interpretació de l'adolescència. Dicotomies com ara ser estudiant o treballador, estar solter o casat, treballar o estar a l'atur, viure amb la família o sol ja no tenen un protagonisme absolut a unes societats plàstiques que compten amb uns recorreguts incerts, sense valors tradicionals i sotmeses a vertiginosos canvis.

En efecte, aquest fet ens obliga a plantejar un model més obert d'adolescència, de fet, són pocs els joves capaços d'escapar d'aquests nous patrons d'adolescència ja que gairebé la totalitat de trajectes educatius, ocupacionals o familiars es veuen immersos en aquestes realitats inestables. Així tot plegat, la inestabilitat –moltes vegades traduïda en precarietat- apareix en distints àmbits: ja sigui en qüestions laborals, en les relacions d'amistat, en les estructures familiars, etcètera.

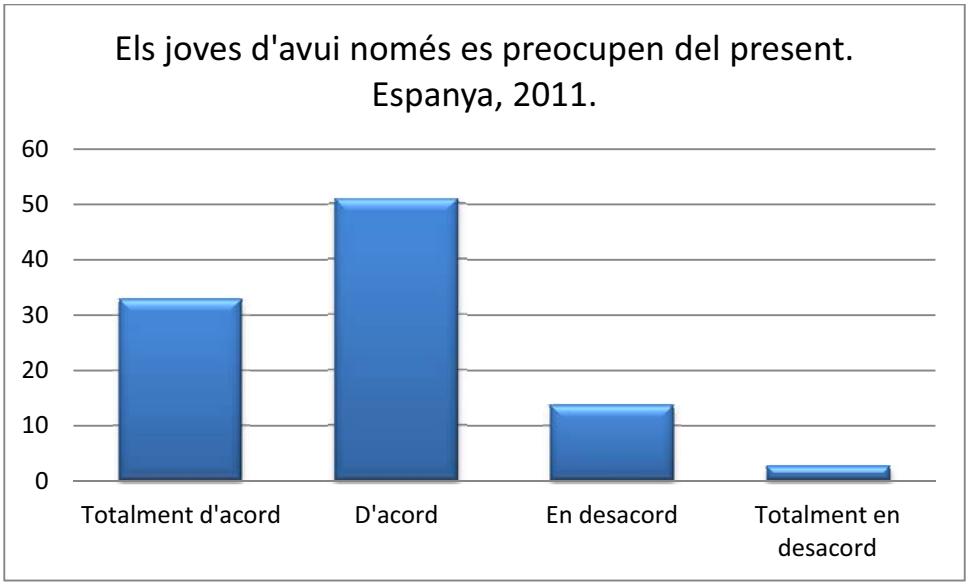
En motiu d'aquesta situació, Machado Pais (2000) parla de que els adolescents d'avui en dia tenen unes vides que ell qualifica com absolutament oscil·lants i reversibles. Aquesta manca d'estabilitat, desemboca en un relativisme[41] que els acaba fent dubtar d'aspectes tan rellevants com ara la validesa real de les qualificacions educatives o, fins i tot, de la inserció en el mercat laboral. Algunes veus atribueixen aquesta conjuntura, al desnivell existent entre les expectatives creades per aquestes noves generacions (en moltes ocasions alimentades pels mitjans de comunicació) i la realitat que es troben després. Arran de tot això, estam davant un període en el qual els nostres adolescents enceten activitats sense

[40] Aquesta idea està relacionada amb allò que Habermas (1989) anomena el "pensament dèbil"

[41] En el capítol dedicat a la postmodernitat (veure el subjecte postmodern), vérem que una de les principals característiques de la nostra era el qüestionament gairebé sistemàtic de tot. L'absència de veritats perennes s'emmarcava dins el relativisme que, com veiem, també afecta els nous patrons d'adolescència.

tenir un projecte definit o bé posen en marxa accions fora pensar abans en estratègies.

Autors com Oliva i d'altres (2008) es refereixen a aquest període emprant el concepte anglosaxó d'*storm and stress* (tempesta i tensió) tot fent esment de la dimensió conflictiva en la qual es troben instal·lats molts d'aquests joves. Tanmateix, aquestes generacions avancen enmig de la immediatesa del present i, poques vegades, el futur apareix com una font de preocupació (Santos, 2003). El gràfic 11 que apareix a continuació demostra que més del 70% dels joves espanyols reconeix que valora només el present, sense anar més enllà. El gràfic resumeix una investigació realitzada a adolescents de 12 centres de distints indrets de l'Estat espanyol.

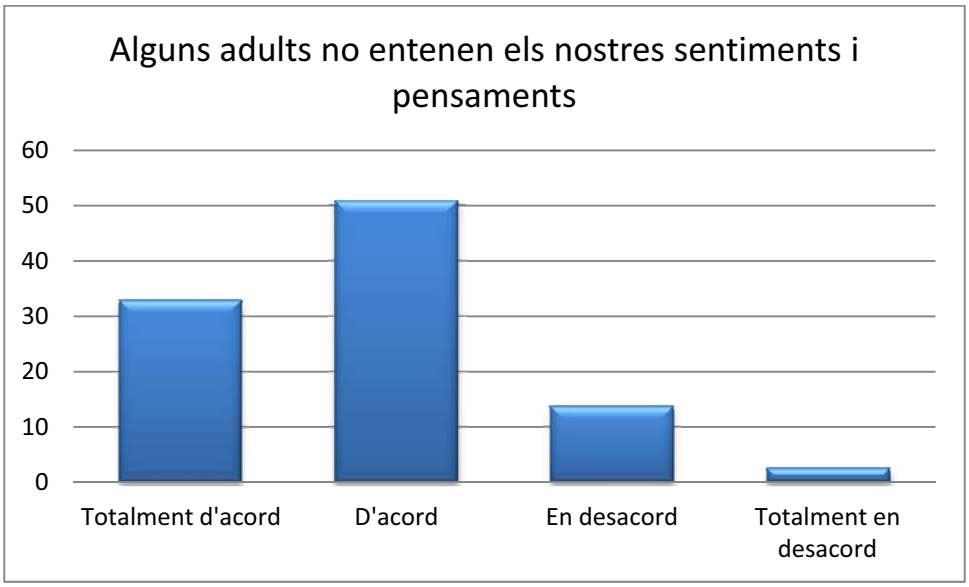

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades extretes d'Ereta i Delpino (2013)

GRÀFIC 11: Opinió dels joves sobre el seu propi comportament.

Tanmateix, malgrat formar part d'una societat que atorga una enorme importància a l'adolescència -tant quan ens referim a ella com en l'àmbit de desenvolupament del cicle vital de la persona, com quan parlem del grup social que es troba a les portes de les estructures i institucions socioeconòmiques-, sembla que encara no s'han trobat els instruments adequats com per aconseguir inserir amb garanties aquests joves a la vida

adulta. De tot aquest panorama n'ha sorgit una certa sensació d'incomprensió -i fins i tot de soledat- en molts adolescents, de fet, a conseqüència de tot aquest procés cada vegada és més freqüent trobar joves que avancin enmig de situacions de confusió i de manca d'orientació.

Precisament, aquest desconcert amb el qual conviuen aquestes persones (producte de l'absència d'un entorn favorable) no fa més que agreujar el caràcter traumàtic que –per naturalesa- caracteritza una etapa farcida de canvis que, com veurem a continuació, afecten d'una forma integral el desenvolupament de la persona.

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades extretes d'Ereta i Delpino (2013)

GRÀFIC 12: Opinió dels joves sobre la comprensió dels adults.

2.1.3. Els canvis durant l'adolescència: la recerca de la identitat com a meta final.

Durant aquesta etapa, l'ésser humà es veu obligat a fer front a tot un seguit d'alteracions tant biològiques com psicosocials que l'afecten d'una manera notòria. El fet que parlem d'un fenomen de transició, ens condueix obligatòriament a parlar d'una etapa d'acomiadaments, no debades, és durant aquests anys quan la persona abandona el seu cos d'infant, també

deixa enrere de manera progressiva la protecció dels pares o la innocència tan característica de les etapes inicials de la vida tot per fer front a un nou estatge vital. Així les coses, una de les grans preocupacions de l'individu adolescent és adoptar quotes de major autonomia en el seu comportament i, en relació a aquest fet, diverses publicacions -com ara les d' Oliva i altres (2008) o Martí i Orrubia (1997)- estableixen tot un seguit de potencialitats, instruments i recursos que l'adolescent ha d'explotar durant aquest període:

1. És una etapa en la qual hi ha la possibilitat d'accedir a formes de pensament més potents i descontextualitzades per a l'anàlisi i comprensió de la realitat.

2. També esdevenen habituals les millores de les capacitats metacognitives[42], així com també la potencialitat creixent per a planificar, regular i optimitzar de manera autònoma els seus propis processos d'aprenentatge.

3. Es potencien les capacitats de revisar i reconstruir la pròpia identitat personal (revisió del autoconcepte, autoestima, autoimatge i el nivell d'aspiracions).

4. També apareix la possibilitat d'accedir a noves formes de relació interpersonal i social (redefinició de la relació amb el nucli familiar, ampliació i aprofundiment de l'intercanvi amb els iguals, inici de les relacions de parella, extensió de l'espai global de relació i intercanvi social).

5. Possibilitat d'accedir a àmbits més elevats de judici i raonament moral, establint una moralitat autònoma; possibilitat de donar suport al propi judici moral en principis i de regular el comportament d'un mateix.

[42] La capacitat metacognitiva fa referència al coneixement que un té del propi coneixement, sent una capacitat específica dels processos cognitius.

6. Hi ha un augment en les facultats que s'usen per elaborar, establir i implicar-se en projectes i plans de futur personal i/o socialment valorats, assumint determinades actituds, valors, ideologies i comportaments morals i formes de vida.

7. Finalment, també existeix la possibilitat d'experimentar determinats comportaments característics i típics de la vida adulta (per exemple l'elecció i acompliment d'un determinat rol laboral i professional).

Malgrat aquest elenc de possibilitats[43] encaminades a adaptar-se a la vida adulta, convé tenir en compte també que es tracta d'una etapa complexa i que incorpora novetats potencialment traumàtiques per la persona adolescent; tal i com succeeix amb els canvis físics propis de la pubertat[44]. A totes aquestes alteracions de caràcter fisiològic, s'hi ha de sumar el descobriment de la pròpia sexualitat que apareix com a fruit d'un estimulador atractiu sexual que converteix aquesta temàtica en un dels principals estímuls per les persones que tenen aquestes edats.

En aquest sentit, tots aquests canvis tenen repercussions en l'esfera psicològica del subjecte. Rosas (2013) subratlla que una de les actituds més comuns davant aquestes continues alteracions és la confusió, la qual serà més o menys traumàtica en funció dels recursos interns que tingui el propi jove per fer-hi front. Aquest procés, també dependrà de les ajudes que pugui rebre des de l'exterior per intentar que aquestes dificultats siguin minimitzades tant com

[43] Enteses com a elements beneficiosos de l'adolescència.

[44] Els canvis físics impliquen: un desenvolupament de les característiques sexuals primàries (relacionades amb els òrgans de reproducció: creixement del penis, testicles, ovari, úter, vagina, clítoris i llavis genitals majors i menors), un desenvolupament de les característiques sexuals secundàries (aparició del pèl púbic i axil·lar; en els barons la barba i el pèl en les extremitats i el pit i en les dones aparició del botó mamari i el desenvolupament dels pits, canvis de veu i, posteriorment, la menstruació). A més, apareix l'adquisició de la maduresa sexual (capacitat reproductiva), el desenvolupament de les glàndules sudorípares, així com l'increment en la velocitat de creixement, el canvi en les proporcions corporals, els pes, la força i la coordinació motora.

sigui possible (Medina, 2006). En qualsevol dels casos, és força comú que aquests nous escenaris derivin en continus canvis emocionals, segons els quals l'individu alterna moments d'excessiva eufòria amb altres d'un pessimisme absolut. A més, aquesta conjuntura s'ha d'emmarcar en unes relacions socials –sobretot en qüestions d'amistat- dotades d'una significativa inestabilitat.

Enmig d'aquesta peculiar realitat, Erikson (1990) recorda que l'individu inicia per primera vegada una tasca de profunda introspecció i, ja allunyat de la innocència infantil, l'adolescent es planteja per primera vegada qüestions tan transcendents com ara *qui sóc? qui hauria de ser?* o *qui m'agradaria ser?* D'alguna manera, aquest procés podria ser interpretat com una mena de migració cap a l'interior del propi individu. En relació a això, Erickson (1968:164) parla d'adolescència com a procés de "*moratòria psicosocial*". Amb tot, no podem oblidar que es tracta d'un transsepte que es viu en l'esfera personal però que, a la vegada, implica mantenir fortes relacions amb l'exterior, fet que el fa un tant contradictori. Durant l'adolescència esdevé prou significatiu el factor "entorn" (els altres) a l'hora d'entendre el procés de construcció identitari, la qual cosa explica la preocupació constant que tenim les persones d'aquesta edat per elements superficials. A mesura que el subjecte va madurant, la rellevància d'aspectes relacionats amb el nostre interior van sumant importància en aquest procés. Sigui com sigui, aquesta dimensió dual de l'adolescència, es posa de manifest en el moment en el qual el subjecte engega el seu procés de construcció de la seva pròpia identitat.

Així les coses, per un costat l'individu quan entra en aquesta transició sent la necessitat imperiosa de diferenciar-se de la resta d'individus i presentar-se com un element únic i distint de la resta. Aquestes actituds, es posen de manifest d'una manera força habitual entre els més joves quan, per exemple, intenten desmarcar-se de l'ombra dels pares per tal de decidir segons ells mateixos o quan fan servir determinades indumentàries gens convencionals envers a la resta. Dit això, aquest *modus operandi* es barreja amb una necessitat de cercar elements comuns que integrin aquests subjectes dins un

grup i el permetin formar part de determinats paisatges socials, tot amb l'objectiu d'evitar una de les principals amenaces de l'adolescència: la soledat. Es tracta, idò, de ser capaç d'establir diferències enfront els demés per tal de sentir-se singular, emperò sense que aquest fet suposi rebutjar la importància de traçar relacions que ens permetin superar la por al rebuig i a l'abandonament.

Sigui com sigui, la "tribu"[45] (Marín, 2005:15) juga un paper fonamental en el procés de configuració identitària del subjecte, gràcies a aquest sentiment de pertinença grupal, l'adolescent neutralitza d'alguna manera la sensació de buit existencial que genera el fet de no trobar resposta a segons quines preguntes i, a més, esquiva l'abandonament i la soledat. Segons Medina (2006), el fet de sentir-se integrat o membre d'un grup d'amics ajuda a superar dues necessitats qualificades per aquesta autora com a bàsiques per aquests adolescents:

- Evitar l'aïllament, a través d'aquesta sensació de sentir-se part integrant d'un col·lectiu en el qual un hi juga un rol determinat que, en moltes ocasions, esdevé canviant. Precisament, aquesta consecució que assolim les persones durant la nostra adolescència serà la que ens permetrà assumir els codis necessaris perquè, durant la vida adulta, puguem formar part de diferents agrupacions i establir els criteris suficients per ser capaços de poder diferenciar els nostres grups d'altres que hi pugui haver en l'entorn.

- Definir-se a un mateix, tot a partir de la influència directa que exerceix sobre aquests subjectes les característiques de la tribu i dels seus membres, trets davant els quals s'hi senten plenament identificats i compromesos. Evidentment, aconseguir la fita de definir-se a un mateix durant aquests anys de joventut marcarà i condicionarà d'alguna manera l'elenc de valors, metes i creences que conformaran la persona durant la seva edat adulta.

[45] En aquest cas, s'entén que la tribu és el grup d'amistats amb les quals l'individu es sent plenament identificat.

En aquest sentit, Dunbar (2002) recorda que aquest conflictiu procés de construcció identitària actualment s'ha d'emmarcar dins les condicions concretes del moment en el qual ens trobem[46]. Tanmateix, la fisonomia de les societats hodiernes ens mostra l'existència d'uns grups socials gens estàtics, ans el contrari, avui dominen col·lectius més aviat variables, de naturalesa efímera i dotats d'una diversitat cada vegada més visible (Morano, 2005). Aquestes situacions, deriven en vincles -interpersonals i intergrupals- que tenen una vigència, en moltes ocasions, més limitada que la que hi havia en temps passats. Amb la qual cosa, s'acaben generant recursos d'identificació plantejats d'una manera diversa i més aviat provisional.

Amb tot plegat, hem vist en aquest punt que els adolescents estan exposats de manera innegociable a tot un seguit d'alteracions que marquen les seves vides a curt i també a llarg termini. L'adjectiu *innegociable* que apareix en la darrera afirmació no esdevé banal, car són ben pocs els adolescents que poden estalviar-se part d'aquests canvis i, consegüentment, els col·lectius (adolescents d'origen immigrant) que ens ocupen en aquesta tasca també resulten afectats per aquests nous escenaris. La singularitat que envolta la vida de moltes d'aquestes persones d'origen immigrant els obliga a haver de conviure amb tot un seguit de problemàtiques associades que, d'una manera o l'altra, acaben projectant els seus efectes sobre la seva identitat. En definitiva, estem fent esment a les anomenades transicions simultànies que, en el següent capítol tractarem amb major profunditat tot amb l'objectiu d'entendre aquest doble procés de canvi que afecta a aquestes persones: els canvis propis de l'adolescència i aquells que es deriven de la migració.

[46] Veure l'apartat dedicat al "subjecte postmodern" en el qual es fa una caracterització de les condicions que envolten els processos de configuració identitària contemporanis.

2.2. Construcció de la identitat durant l'adolescència.

2.2.1. Sobre el concepte d'identitat.

Fer esment al concepte d'identitat implica referir-se a una condició intrínseca a qualsevol persona humana. No debades tots i cada un dels individus que trepitgen el planeta compten amb alguna classe d'identitat perquè, a diferència de la resta d'espècies que cohabiten en la Terra, el gènere humà és capaç de tenir una consciència nítida de la seva pròpia existència, com entitat independent d'allò que l'envolta. Endemés, en el procés d'aquesta assimilació de la presència del "jo", resulta fonamental el reconeixement de l'entorn, de fet, poques vegades som capaços de descobrir les nostres pròpies característiques essencials i diferencials si no és pel contacte amb els altres individus (Márquez, 2005). Aquesta necessitat patentada per la Humanitat, no només es posa de manifest en la dimensió individual de la persona sinó que també succeeix en la vessant col·lectiva car totes les cultures[47], d'una manera o d'una altra, reconeixen alguna forma d'identitat i treballen amb ella (Serra, 2001).

Així les coses, la identitat és un fenomen humà per excel·lència que requereix ser entès i analitzat com una variable força significativa en l'esquelet antropològic de la nostra espècie (Lázaro, 2009). Tanmateix, no es coneix gent sense nom, ni llengües o cultures en les quals no s'estableixi qualque sistema de diferenciació entre la propietat i l'alteritat, entre allò que entenem com a nostre i allò que és dels altres (Lapresta, 2004).

Emperò, a què ens referim quan pronunciem la paraula identitat? És viable que les persones puguin tenir més d'una identitat en el transcurs de la seva vida? La identitat esdevé una qualitat continua en nosaltres o, contràriament, va evolucionant a mesura que avança el temps? Regeixen els mateixos

[47] Referint-nos a cultura com a resultat d'un procés de contacte entre individus i, en efecte, atenent a la dimensió col·lectiva de la persona.

patrons en el procés de la construcció identitària ara que dècades enrere? Aquestes, són només algunes de les qüestions a les quals s'haurà de donar resposta en aquest primer apartat, tot per tal de poder explicar els processos de construcció identitària en els adolescents que més endavant centraran aquesta investigació.

Des d'un punt de vista etimològic, el vocable identitat prové del llatí *identitas, identitatis* que significa "allò mateix". D'aquest mateix terme se'n deriva el pronom demostratiu *ídem.* que vol dir "el mateix". Segons indiquen Rodrigo i Medina (2006) la paraula "identitat" apareix en Llengua Castellana devers l'any 1440, mentre que en la Llengua Catalana el terme apareix datat en el segle XIV i, en el cas del Francès, l'origen del mot es remunta fins a l'any 1361. En conseqüència, es tracta d'un concepte que apareix durant els segles XIV i XV i que a partir del segle XVII comença a adquirir una certa rellevància en la semàntica europea.

Actualment, el concepte que ens ocupa ha assumit una gran rellevància en el dia a dia de les societats contemporànies, tot assumint un caràcter eminentment polisèmic. Segons la Gran Enciclopèdia Catalana[48] (2013) aquest terme es defineix des de distintes perspectives: "1. Personalitat civil d'un individu 2. Propietat de l'individu humà de mantenir constantment la pròpia personalitat. 3. Qualitat d'ésser una persona o una cosa ella mateixa. 4. Conjunt de qualitats de similitud gràcies a les quals les persones es classifiquen a si mateixes o són classificades pels altres en categories socials sota la base d'algun tret comú i particular. 5. Condició segons la qual els individus poden arribar a disposar i a compartir conjunts de qualitats de similitud diversa a base de trets comuns de diversa naturalesa, sense que els uns estiguin per sobre dels altres a l'hora de definir la seva pròpia personalitat".

[48] Versió digital editada l'any 2013.

Malgrat que en el camp de les ciències el concepte tingui un significat prou consensuat[49], en el cas de les ciències socials aquesta circumstància canvia. En aquest sentit, és habitual que es faci servir aquest mateix terme per referir-se a processos que impliquin diferenciació i també a d'altres que impliquin similitud. La definició que acabem de llegir n'és un exemple; en aquest sentit, per un costat, s'afirma que la identitat esdevé la "propietat de l'individu humà de mantenir constantment la pròpia personalitat", amb la qual cosa si és allò que ens permet mantenir una personalitat pròpia ens està fent distints a la resta. Però per l'altre costat, també es defineix el terme com a "conjunt de qualitats de similitud gràcies a les quals les persones es classifiquen", tot invertint el signe de la definició anterior d'exclusivitat per un de proximitat.

A més d'aquesta primera apreciació del concepte, és important afegir que quan ens referim a la identitat no només pensem en clau psicològica –la qual es composa de les senyes de personalitat de l'individu, del seu temperament o el seu caràcter-, sinó que també podem fer cas a identitats de determinats grups de persones que comparteixen una sèrie de característiques determinades[50]. Precisament, aquestes identitats col·lectives accentuen el sentit polisèmic amb el qual es presenta el mateix concepte ja que si bé marquen tot un seguit de característiques que impliquen pertinença al grup, no és menys cert que també serveixen per diferenciar-lo de la resta de col·lectius que hi ha a l'entorn (Rasskin, 2012).

Altrament, el terme d'identitat va acompanyat d'una vessant estàtica i altra dinàmica. D'aquesta manera, per una banda entenem la identitat com un conjunt de característiques que es mantenen constants i ens donen una sensació de continuïtat i estabilitat emperò, per altra banda, es tracta d'un fenomen que evoluciona i canvia amb certa freqüència tot com a conseqüència de la reflexivitat inherent a la seva pròpia naturalesa (García

[49] El terme "identitat" en l'àmbit científic i matemàtic significa de forma inequívoca igualtat, de fet, es compleix quan modificant les variables el resultat sempre és el mateix (Lasaga, 2004)
[50] Veure la part final de la definició proposada per la Gran Enciclopèdia Catalana (2013).

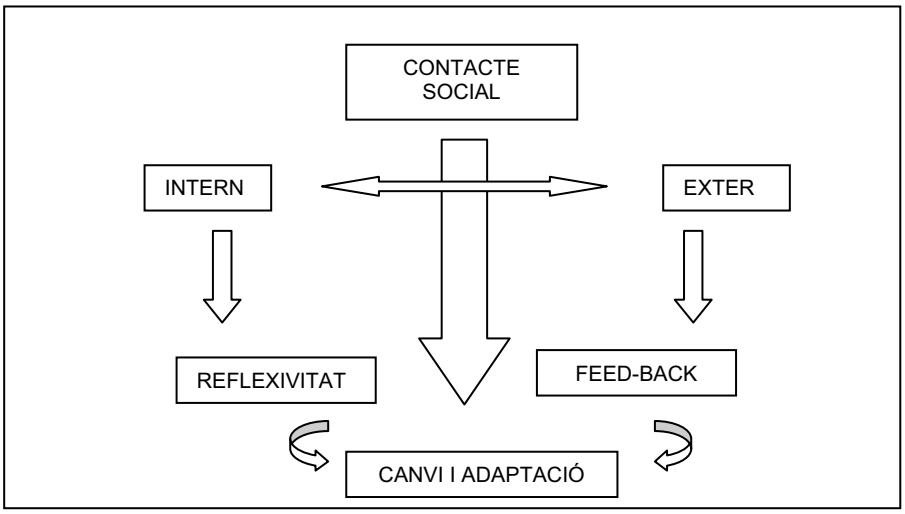
Sierra, 1998). Tanmateix, tot fa indicar que aquesta dialèctica va perdent força en els darrers temps car cada vegada apareix més estesa la idea que atorga un sentit dinàmic a les identitats, tal i com indiquen autors com Botello (2005) o Rascón (2006).

Sigui com vulgui, l'enorme amplitud de significats que abraça el terme que analitzem ha animat a alguns autors, durant aquests darrers anys, a intentar elaborar distintes definicions la virtut de les quals no fos altra que la de concretar i sistematitzar la concepció del propi concepte, el seu ús i també el seu estudi. Tot i aquests intents, la realitat ha demostrat que la proliferació d'estudis i observadors del fenomen ha propiciat que durant aquests darrers lustres s'hagi ampliat el ventall de conceptualitzacions de la identitat.

D'aquesta manera, sovint és fàcil trobar diferències entre distintes visions les quals xoquen a l'hora de concebre els elements que formen part de la pròpia definició. Però també es troben discrepàncies de segona magnitud; així, alguns autors emfatitzen més llurs discursos en el procés psicològic que no pas en la influència de les estructures socials. En canvi d'altres es recolzen més en la vessant col·lectiva per explicar la construcció identitària.

Tampoc hi hagut un absolut consens en relació a la dimensió evolutiva del concepte. Tanmateix, en aquesta controvèrsia resulta interessant el discurs de Jenkins (1996) qui defensa la vessant evolutiva del concepte tot exposant que ambdues dimensions[51] resulten fonamentals per explicar l'existència de nous escenaris. D'aquesta manera, la dimensió psicològica o interna de la identitat promou aquests canvis a través de la reflexió i l'experiència, mentrestant en l'àmbit col·lectiu és gràcies al *feedback* que es generen aquestes modificacions de l'estat de les coses.

[51] Tant la dimensió interna com la vessant social del subjecte

FONT: Mir (2011) en referència al model de Jenkins (1996).
FIGURA 6. Esquema d'adaptació i canvi d'identitat

Més enllà han anat alguns moviments de pensament relativista, que ens han deixat discursos en els quals fins i tot ja es posa en dubte si existeix realment el concepte d'identitat com a tal, o si bé seria més convenient parlar de la dissolució del "jo" i la identitat (Gergen, 1997).

En aquest darrer punt, ens hi detindrem per exposar algunes consideracions que més endavant tindrem oportunitat d'ampliar en apartats posteriors[52]. Aquesta dissociació entre les dues variables que acabem de comentar, és una de les propostes que han sorgit arran de la proliferació dels corrents de pensament postmodernista els quals remarquen la crisi o -fins i tot la mort-, de les grans ideologies imperants en temps pretèrits com a factor determinant en aquesta separació entre el "jo" i la identitat. En aquesta redefinició de la realitat, s'hi afegeix una multiplicació exponencial dels missatges rebuts per l'individu, sent moltes d'aquestes informacions contradictòries. La conseqüència d'aquest procés de canvi és el culte que, a dia d'avui, existeix pel present fora plantejar-se escenaris en un horitzó divisat a llarg termini.

[52] Quan facem esment als posicionaments postmodernistes.

Sigui com sigui, alguns observadors de la qüestió ja han advertit dels perills que implicaria sobre l'individu i el grup el fet que aquests plantejaments fossin projectats a la realitat. En aquest sentit, si es nega l'existència de la identitat es nega implícitament la presència i la influència del factor social en la configuració de l'ésser humà. De manera inversa, en aquest escenari es refusa la possibilitat de qualsevol acció social per part del subjecte, ja que els processos socials escapen al seu control i, en efecte, resulta impossible que l'individu pugui influir sobre ells car no es defineix socialment. (Touraine 1993).

2.2.2. Identitat personal. L'autoconcepte, els seus components i el seu dinamisme.

En aquest punt de la investigació es pretén exposar un anàlisi del fenomen de la identitat des d'una perspectiva més aviat psicològica. Si bé la identitat troba la seva gènesis en el camp del pensament, l'abundant producció de treballs de recerca ens mostra la preocupació que ocasiona aquesta temàtica, tant pel desenvolupament com per la consolidació de l'ésser humà (Massot, 2001). Durant les darreres dècades, s'han multiplicat les investigacions relacionades amb el fenomen que ens ocupa. Seoane (2005) quantifica aquesta sensibilitat científica quan afirma que si en els anys seixanta eren suficients quatre categories[53] per analitzar el *self*, a hores d'ara existeixen més de quaranta categories per poder establir una classificació.

2.2.2.1. El concepte de *self* i els enfocaments des dels qual ha estat analitzat.

Quan parlem del concepte de *self*, ens estam referint a la capacitat que tenim les persones de tenir una percepció i una concepció de nosaltres mateixos com una entitat que disposa d'una identitat pròpia i diferenciada, coherent i que té una certa continuïtat temporal (Lapresta, 2004). L'Ecuyer (1985) va més enllà i defineix el *self* com una estructura de conjunt

[53] Autoconcepte, autoavaluació, autoestimulació i autopercepció.

multidimensional, composta per estructures fonamentals que delimiten regions globals del concepte de sí mateix, controlant cada una d'elles regions més limitades les quals caracteritzen les dimensions del concepte i que provenen d'experiències, viscudes, percebudes i simbolitzades.

Sigui com sigui, el terme d'autoconcepte tal i com el coneixem a dia d'avui esdevé relativament recent. No debades, els escrits sobre la individualitat de l'organisme, utilitzaren fins el segle XX un jo (*self*) vago i molt imprecisament definit que s'identificava amb els conceptes metafísics com l'ànima, la voluntat o l'esperit. En efecte, la major part de la discussió entorn del jo, abans del segle XX, s'enfonsava en la debilitat del dogma filosòfic i religiós considerant-lo com un incumbent no físic del cos físic (Burns, 1990).

En les acaballes del segle XIX, a l'obra titulada *Principis de Psicologia,* Williams James (1890) va marcar el punt d'inici[54] dels estudis que avui disposem en relació al *self*. Segons aquest autor, el *self* de la persona esdevé una suma de tot allò que pot anomenar "seu". Aquest *self* empíric que descriu estaria format per tres elements constituents:

- Elements socials: allò que els demés pensen de mi.
- Elements materials o físics: el meu cos o pertinences.
- Elements espirituals: aspectes propis d l'ego.

Des de perspectives més contemporànies, s'ha incidit en el fet que el *self* ha de ser interpretat com un procés influenciat també per elements de caire social. En aquest sentit, esdevenen interessants les aportacions realitzades des de l'interaccionisme simbòlic[55]. Cooley[56] (1902) introdueix la coneguda frase "d'una imatge en el mirall" tot per referir-se a la significació que té en el *self* la

[54] Les aportacions de James (1890) s'han de relacionar amb la contribució filosòfica d'autors com Renné Descartes (1596-1650), John Locke (1632-1704), Immanuel Kant (1724-1804) o G.W.F. Hegel (1770-1831), tots amb obres que giren entorn a l'estudi de l'individu

[55] És a Herbert Blumer (1969) a qui se li atribueix el nom d'interaccionisme simbòlic.

[56] A l'obra titulada *Human Nature and Social Order*, 1902

imatge que els demés tenen o mostren sobre nosaltres mateixos. Segons aquest autor, no existeix una contraposició entre l'individu i la societat car la ment és social i la societat és el resultat d'una construcció mental.

En paral·lel cal citar el principal referent d'aquesta corrent ha estat el polifacètic psicòleg George Herbert Mead. Tot i que la seva teoria fou publicada després de la seva mort[57], deixebles seus com ara Charles W. Morris o Herbert Blumer, han contribuït a atorgar una dimensió universal a la seva obra. En ella, G.H. Mead planteja el procés de construcció de la identitat de l'individu, tot partint de la idea que la societat apareix abans que l'individu, idea que ens permet intuir la transcendència que atorga aquest autor al context social. Des d'aquesta panoràmica, la identitat es forma a partir de la interacció entre el "jo" i els "altres", tal i com corroboren autors contemporanis com Rasskin (2012). En relació a totes aquestes consideracions, en l'obra de Mead s'estableix la diferència entre el "jo" i allò que considero "meu" com a dos aspectes diferenciats del *self*.

Ambdues parts, segons el paradigma de Mead, determinarien la personalitat diferenciada de l'individu. El "jo" seria la vessant més personal i particular del subjecte en la qual hi caben elements com ara la dimensió afectiva o la creativa. En definitiva, aquesta primera facultat del *self* ens mostraria el costat més irracional i imprevisible de l'individu. Per altra banda, Mead proposa el "meu" com a part on hi trobem tots els valors i les normes que el subjecte ha anat adquirint gràcies als processos de socialització. Evidentment, aquesta vessant seria la menys improvisada de les dues ja que es tracta d'un àmbit que pertany a la personalitat compartida. Vet aquí que la teoria que plantegem neix de la idea que l'individu es fa i es desenvolupa sempre en relació a un context; dins una determinada família, dins un gènere, una cultura i una condició (Collier, G., Minton, H. L. i Reynolds, G. 1996).

[57] G.H. Mead va morir a l'any 1931 i ens ha deixat com a principal referència la publicació anomenada *Estudio, persona y sociedad* (1982). Aquest autor intervé de manera significativa en l'anomenat moviment d'interaccionisme simbòlic que tractarem més àmpliament en la finalització d'aquest mateix punt.

Els anys trenta del segle passat representen un punt d'inflexió en l'estudi i la interpretació del *self*. Seoane (2005) afirma que és una època que continua mantenint la importància de la societat, però ja no com a base i fonament del *self*, sinó com el món exterior que influeix decisivament en la intimitat de l'individu, en la seva singularitat persona. És en aquest context en el qual hem de situar les aportacions de Gordon Allport[58] (1897-1967). Aquest autor, exposa una visió oposada als plantejaments de l'interaccionisme simbòlic i defensa l'exclusivitat de l'individu, tot pretenent que cada persona sigui autònoma i independent de la resta: sense interferències socials. D'alguna manera, el *self* esdevé l'element nuclear de la personalitat, és el procés d'organització que manté el sentit d'un mateix.

Des d'altra perspectiva analitzaren el *self* les visions humanistes durant el segon terç del segle XX. La Teoria dels Humanistes planteja un estudi de l'autoconcepte des d'uns perspectiva interna, tot accentuant el paper de la conducta humana. Tot i que el gruix del seu anàlisi no enfoca l'estudi del self, la figura d'Abraham Maslow (1908-1970) ofereix una òptica diferent del fenomen. Prou interessat en l'univers de la motivació, aquest autor entén l'autoconcepte com aquella tendència de voler fer actuals totes aquelles potencialitats que formen part de l'individu. Aquest desig de superació constant s'emmarca en la pendent que traça la seva famosa piràmide on apareixen jerarquitzades i classificades les necessitats de la persona.

Amb algunes diferències de plantejament, però dins el mateix corrent humanista que Maslow, trobem els postulats de Carl Rogers (1902-1987). Aquest autor, diferencia allò que ell anomena *self* real (que correspondria al propi autoconcepte de la persona) del *self* ideal (definit a través de la percepció del món exterior). Seoane (2005) subratlla que la gran aportació que va realitzar Carl Rogers a l'estudi del *self* té a veure en destriar el seu

[58] És considerat com un dels referents del psicoanàlisis nord-americà de principis de segle XX.

potencial innat de realització. D'alguna manera, aquests plantejaments humanistes proposen l'existència d'una conducta motivada per mantenir l'autoconsistència de creences i millorar la pròpia autoestima de la persona.

A les mitjanies del segle XX[59] es començà a germinar allò que avui coneixem com a "Revolució Cognitiva" la qual s'acabà de consolidar en els anys setanta. Amb l'aparició dels primers ordinadors i computadores, la Humanitat es planteja per primera vegada la possibilitat de construir o adaptar d'una forma artificial trets humans, és a dir, anar més enllà de l'estudi del cervell humà i endinsar-se en el cervell artificial.

Sota el paraigües d'aquesta Revolució Cognitiva apareixen autors com Albert Bandura[60] qui introdueix dues variables en l'estudi del *self*: l'autocàstig i l'autorecompensa; allò que podríem anomenar autoreforç. D'aquesta manera, el *self* està en funció de la freqüència de l'autoreforç, de forma que el procés de desenvolupament del *self* es pot considerar com un cas específic dels processos de canvi d'actitud (Oñate, 1989). En efecte, segons Bandura l'autoregulació de la conducta incorpora tres processos lligats al propi *self*: la contemplació de la pròpia conducta, l'autovaloració i l'autoestima.

A partir de la Revolució Cognitiva del segon terç del segle XX, la Psicologia Cognitiva es presenta de nou com una disciplina que s'ocupa de qualsevol cosa que pugui ser descrita adequadament com activitat mental, però ara l'activitat mental es defineix en termes de processament d'informació, ja sigui natural o artificial. D'aquesta manera, el Cognitivisme assumeix que si s'ha de comprendre o preveure la conducta d'alguna persona, s'haurà d'entendre primer com aquesta persona representa i estructura cognitivament el món, és a dir, entendre el seu marc de referència (Oñate, 1989).

[59] Acabada la II Guerra Mundial.
[60] Albert Bandura és un psicòleg famós per la seva teoria de l'aprenentatge social, que es basa en la constatació que gran part de la conducta humana, incloent la relacionada amb l'aprenentatge, es modela segons models del propi grup.

En aquest sentit, Massot (2001) recull les aportacions més significatives que la Psicologia Cognitiva ha realitzat entorn a l'anàlisi de l'autoconcepte:

- Es tracta d'un enfocament de l'autoconcepte construït des del marc del processament de la informació.
- Focalitza l'interès en com la informació del propi subjecte s'estructura, s'emmagatzema en la memòria i s'empra per guiar l'acció.
- Planteja que l'autoconcepte esdevé una estructura de coneixements entorn d'un mateix i un procés que influeix en totes les fases del processament de la informació.
- Introdueix nous conceptes per conciliar l'estabilitat i la maleabilitat de l'autoconcepte, així com per explicar les connexions de l'autoconcepte amb l'afecte i la motivació que guien la conducta: el *working self concept* i els *possible selves*.
- Accepta i genera una base empírica als postulats plantejats per la psicologia humanista i personalista.

- El interaccionismo simbólico prioriza la dimensión social del autoconcepto, la imagen que posee cada persona sobre sus relaciones con los demás.
- El conductismo toma únicamente en consideración parámetros observables y medibles centrándose en el ambiente.
- El aprendizaje social se centra en la conducta observable si bien asumiendo ciertos procesos internos como el *autorrefuerzo*.
- Las teorías psicoanalíticas lo interpretan en relación a los tres ámbitos del *ello*, *yo* y *super yo*.
- La fenomenología se interesa por los procesos de percepción subjetivos interiorizadas por cada individuo.
- La psicología humanista se centra en el consejo psicológico para la mejora del sí mismo.
- La psicología social recalca la importancia de determinadas condiciones (experiencias) ambientales en su formación.
- El cognitivismo lo enfoca como una estructura jerárquica de valores (esquemas) que hace tener una visión del mundo particular la cual impulsa al individuo a alcanzar una serie de objetivos y metas.

FONT: Goñi i Fernández (2009)

FIGURA 7: Principals aportacions de les distintes escoles a l'estudi de l'autoconcepte.

En definitiva, a través d'aquest apartat s'ha observat que es tracta d'un fenomen que s'ha percebut des de distintes òptiques les quals han anat enriquint el seu anàlisi: des d'aquelles que accentuaven la seva dimensió més personal com d'altres que es fan més ressò de les influències de l'entorn. Tot i les diferències, la majoria de discursos emesos entorn a l'autoconcepte coincideixen a valorar que està format per distints components o dimensions, tal i com veurem a continuació.

2.2.2.2. Els components del *self*

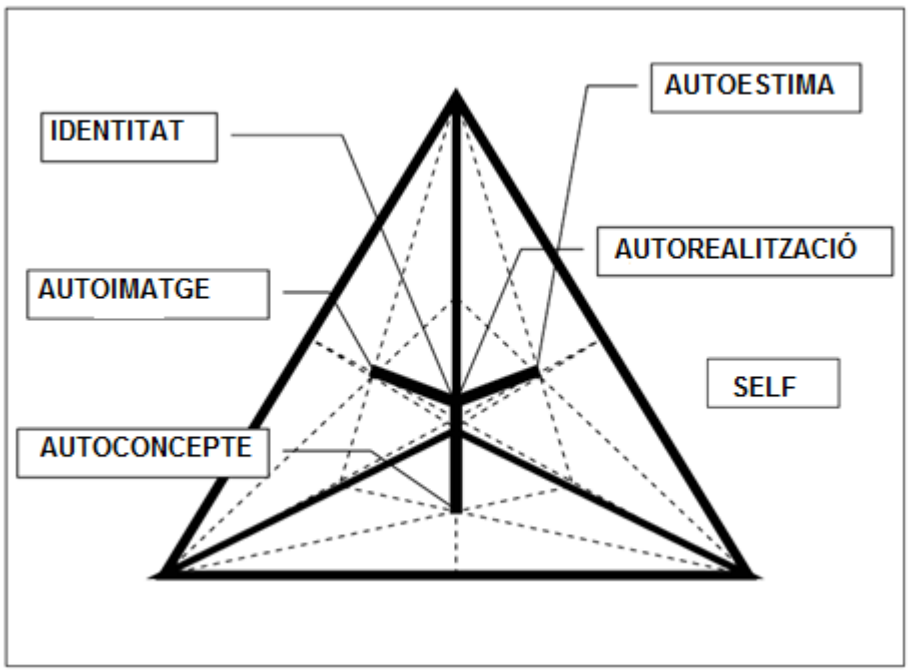
Quan ens referim al *self* no fem cas a un fenomen unidimensional, de fet, existeix una certa coherència en els distints discursos a l'hora de convenir en la idea que el *self* es construeix a partir de distints aspectes. Cada una d'aquestes vessants seria una manera diferent que té el mateix subjecte de referir-se a sí mateix. Codina (2004) estableix l'amplitud del ventall terminològic que ha estat associat al *self*, tot afirmant que es tracta de distintes manifestacions d'un mateix fenomen. En la mateixa línia, Munné (2000) recull una proposta d'allò que ell anomena les quatre dimensions del *self*:

1. L'autoimatge. En aquest esglaó es fa referència a la manera amb la qual nosaltres ens veiem en el desenvolupament de distints rols que assumim a diari, sent així, el recull d'autoqualificatius que ens atorguem en relació a les funcions que duem a terme. Així, per exemple, em puc considerar un "bon amic" en el camp de les relacions socials, "feiner" en la vessant laboral, "atent" en els afers familiars, etcètera.

2. L'autoconcepte. Aquest segon nivell es refereix a la definició que fem de nosaltres mateixos com a persones racionals. Ens podem qualificar com a persona "responsable", com a treballador "experimentat", com a conductor "respectuós", etcètera.

3. L'autoestima. En aquest cas, també es fa esment a la definició que fem de nosaltres mateixos però des d'una perspectiva menys racional i fonamentada en el camp de les emocions, dels sentiments o dels valors que tenim. Amb tot, una persona pot pensar d'ella que és "emotiva" en el camp de l'amor, que és "impulsiva" en les activitats esportives, etcètera.

4. L'autorealització. És aquí on es tracta la definició que fem de nosaltres mateixos com a persones capaces d'aconseguir uns determinats objectius o unes fites, prèviament marcades. Per exemple, un individu pot considerar-se "constant" en el seu camí d'aprovar unes oposicions o un ciclista pot creure d'ell que és "autoexigent" en la seva empresa de poder guanyar una carrera.

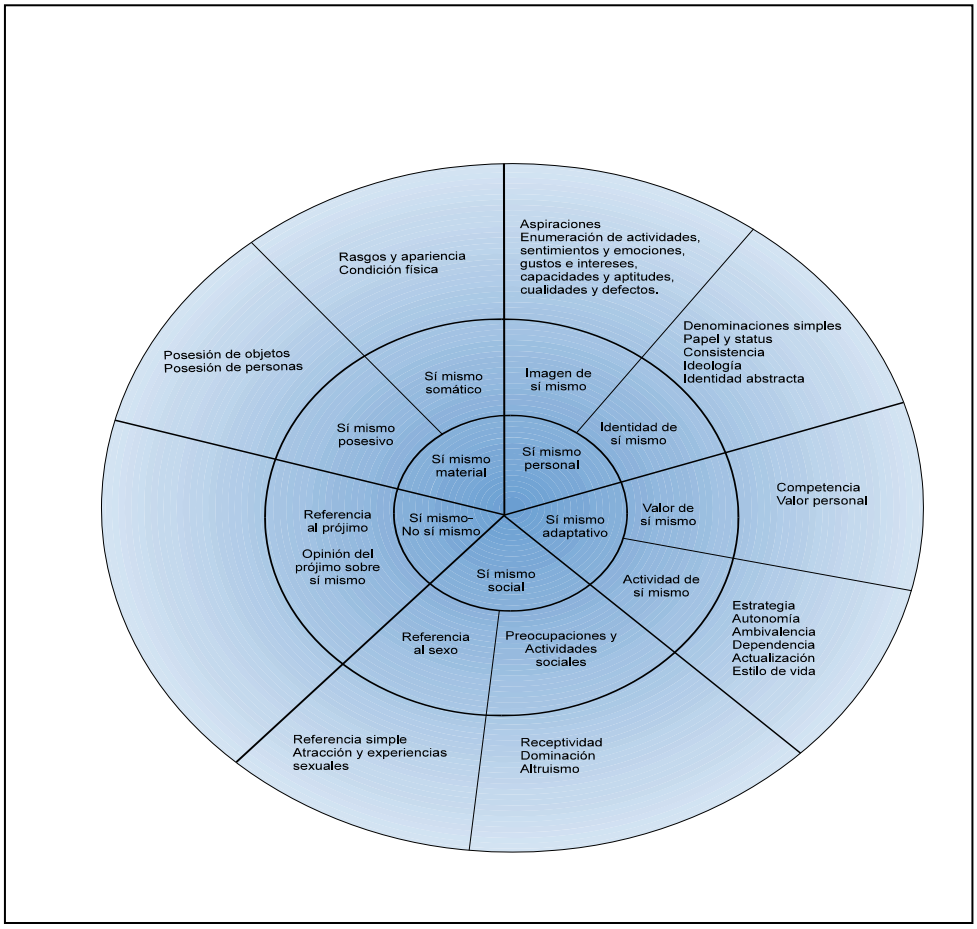

FONT: Lasaga (2004) a partir de la proposta de Munné (2000)

FIGURA 8: Representació polièdrica de les quatre identitats del *self*

En la figura, es poden observar les quatre parts del *self* que acabem d'analitzar representades en un tetraedre on cada una de les dimensions descrites esdevenen perfectament connectades. A més, en la imatge hi apareix representada la identitat del subjecte que, en aquest cas, seria el punt

en el qual conflueixen l'autoimatge, l'autoconcepte, l'autoestima i l'autorealització.

Altra proposta és la que fa l'Ecuyer (1985) qui fa una descripció dels components del *self* a partir de les identificacions per contrast, és a dir, a partir d'aquells enunciats en els quals el subjecte no parla de sí mateix directament sinó que ho fan els demés. Massot (2001) recull i adapta el catàleg de components que incorpora la proposta de l'Ecuyer.

Font: l'Ecuyer (1985)

FIGURA 9: Elements constitutius del self, segons l'Ecuyer

En aquest punt, resulta significativa l'aportació de Rosemberg (1976) qui a partir d'un aplec d'ítems proposa una instrument[61] útil per mesurar l'autoconcepte. Formada per 10 punts, aquesta escala indaga en aspectes generals (com ara el grau de satisfacció que un té amb sí mateix/a, els sentiments d'utilitat i el reconeixement de reunir qualitats pròpies d'una bona persona). A més, Rosemberg (1976) distingeix tres perspectives d'aproximació a l'autoconcepte:

a) *Com l'individu es veu a sí mateix/a.* En aquest bloc hi hauria tot allò que la persona pensa que està sota la seva possessió (imatge corporal, estatus familiar, lloc de feina, etc.) i aquells atributs interns que s'atribueix (valors, habilitats, personalitat, etc.).

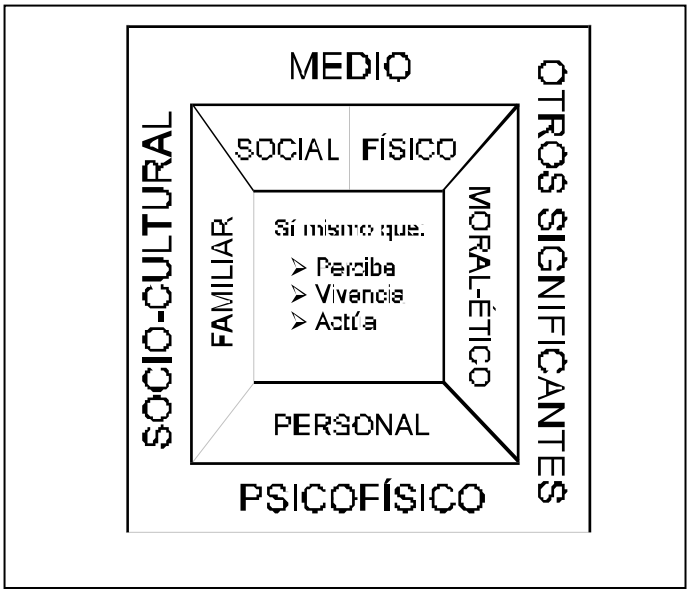
b) *Com li agradaria veure's*. En aquest punt ens introduiríem en l'univers de les aspiracions (el jo mateix ideal). En aquest punt, Rosemberg separa la imatge idealitzada, la imatge moral i les aspiracions de l'individu condicionades per l'entorn actual.

c) *Com es mostra davant els altres.* És la imatge que projectem (o volem projectar) als demés, tot i que no es tracti de la imatge que exactament tenim de nosaltres mateixos.

Segons Rosemberg (1976), l'actitud no esdevé un element bàsic de la personalitat, sinó que està integrada per tres dimensions (la cognitiva, l'afectiva i la conducta). És a partir d'aquest principi que planteja una proposta *jeràrquica* de les actituds de l'individu. A través dels diferents enfocaments es percep l'existència d'una certa dualitat en l'autoconcepte entre allò que s'és o es percep i allò que es vol ser. En definitiva, es tracta

[61] El coneixem com a l'Escala de Rosemberg (*The Rosenberg Self-Esteem*) donada a conèixer l'any 1965. Autors com Goñi i Fernández (2009) subratllen la utilitat que ha tingut aquest instrument en l'estudi de l'autoestima.

d'atendre la lluita entre l'autoconcepte real i l'autoconcepte ideal. Garanto (1983) fa esment a aquesta realitat.

FONT: Massot (2001)

FIGURA 10: Elements de l'autoconcepte segons Garanto

Amb independència de les diferències en l'àmbit d'enfocament que acabem de veure, sembla que els discursos emesos en referència a l'autoconcepte coincideixen a l'hora de reconèixer la seva vocació evolutiva. És per aquest motiu, que a continuació enfocarem l'anàlisi en aquesta qualitat constitutiva del propi fenomen.

2.2.2.3. El procés de formació i d'evolució de l'autoconcepte

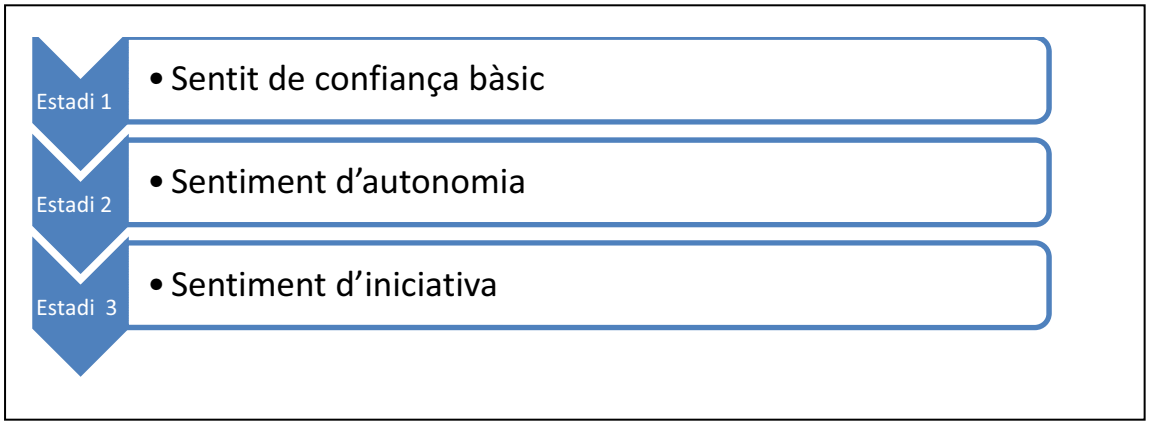
Tal i com indica Oñate (1989), per tal d'estudiar l'evolució de l'autoconcepte cal analitzar la formació progressiva de la capacitat d'introspecció, juntament amb la capacitat percebuda objectivament tenint present els elements compartits i les diferències pròpies en relació amb els demés. A continuació s'exposen algunes de les principals aportacions en relació a l'estudi del procés de formació i canvi de l'autoconcepte.

En el segon terç del segle XX, Allport (1961) distingeix dues fases en el procés de construcció i d'evolució de l'autoconcepte:

a) *El desenvolupament del sentit de sí mateix/a.* Aquesta fase la ubica durant els tres primers anys de vida i, en ella, hi distingeix tres moments significatius: el sentit del sí corporal, el sentit d'una continua identitat del sí mateix i, en tercer lloc, l'estimació de sí mateix.

b) *Formació del sentiment d'identitat.* Aquesta fase s'estén dels 4 als 6 anys i comporta dos esglaons: l'extensió del sí mateix i la formació de l'autoimatge.

Erikson (1986) interpreta tres fases en el procés de formació de l'autoconcepte, tot afirmant que la personalitat es desenvolupa d'acord amb les passes predeterminades en la disposició de l'organisme humà. Així les coses, les fases que planteja aquest autor són:

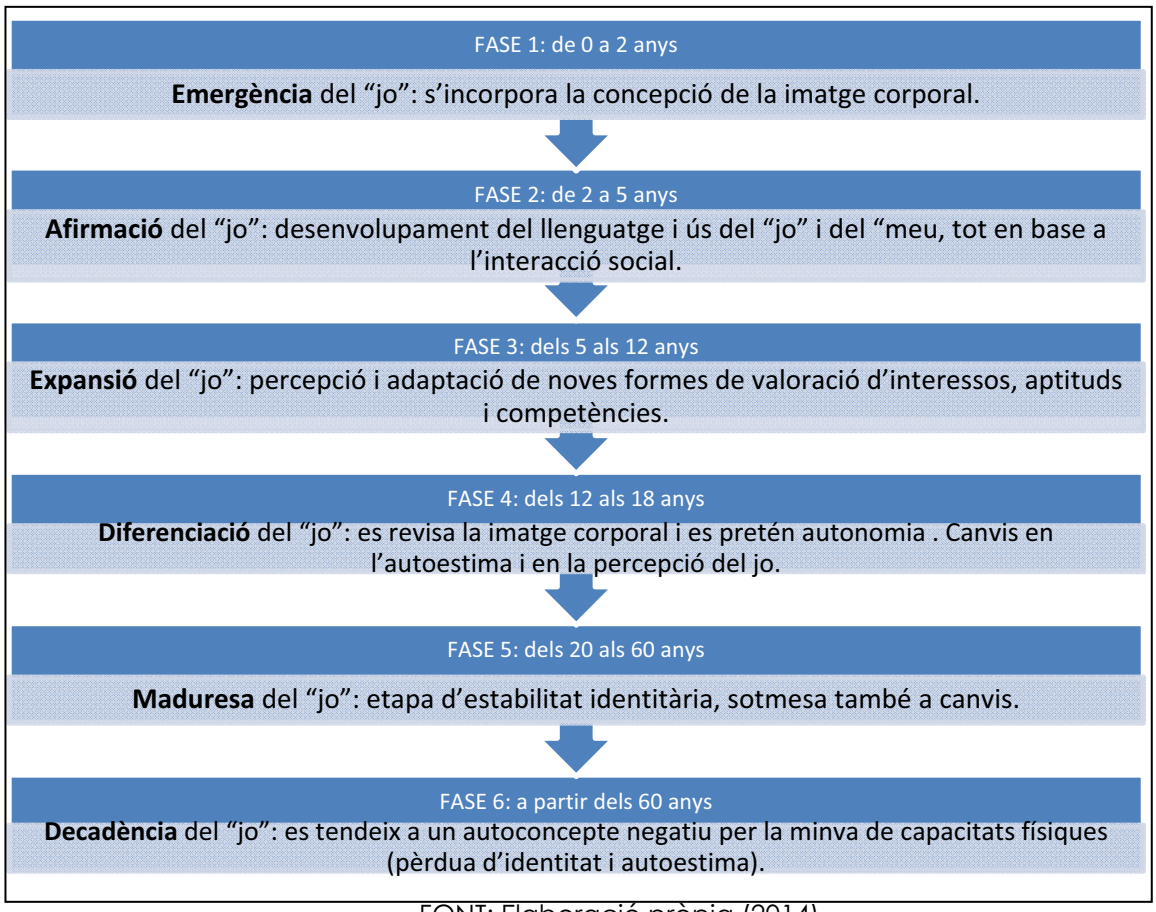

FONT: Elaboració pròpia (2014)

FIGURA 11: Fases del procés de formació de l'autoconcepte segons Erikson

Per a Mead (1965), en el seu procés de construcció de l'autoconcepte, la persona passa per dos estadis. El primer és el que aquest autor anomena el "joc simbòlic" i fa esment a l'etapa en la qual els nins van assumint i representant distints rols (el de pare o mare, el de treballador, etc.) que més

endavant deixaran de simular per portar directament a l'acció. Aquesta etapa permet observar les reaccions de la resta de persones vers un mateix. La segona etapa que defineix l'anomena "el joc socialitzat" que ja implica papers rellevants que són conformadors de una conducta determinada. D'una manera més apurada, l'Ecuyer (1986) va descriure aquest procés de construcció del *self* des de les edats inicials de la vida i fins la vellesa. Es tracta d'una proposta prou detallada, la qual ha estat sotmesa a algunes crítiques precisament pel risc que implica arribar a aquest grau de concisió. En qualsevol dels casos, la proposta d'aquest autor esdevé força enriquidora en l'estudi d'aquest procés evolutiu.

FONT: Elaboració pròpia (2014)

FIGURA 12: Evolució longitudinal del "jo", segons l'Ecuyer

Burns (1990) afirma que d'entre totes les fonts originals de l'autoconcepció, n'hi ha cinc que semblen de vital importància per entendre la seva evolució. Aquest mateix autor, afegeix que degut a la seva relativa importància

difereixen (aquestes fonts) en distints moments del cicle vital. Aquestes fonts originals són:

a) La imatge corporal: valoració del "jo" físic com objecte diferenciat de l'entorn.
b) El llenguatge: entès com l'habilitat per conceptualitzar i verbalitzar el "jo" i els "demés".
c) La generació de significats: a on s'hi inclou l'adaptació vers les normes i valors socials imperants a l'entorn.
d) La identificació amb el model sexual apropiat, així com també amb l'estereotip pertinent.
e) Les pràctiques educatives rebudes.

En definitiva, i atenent a la varietat de propostes que acabem d'exposar, sembla que ens situem davant un fenomen sotmès a tot un seguit d'alteracions en el decurs vital de cada individu. Tal i com hem anat veient, alguns d'aquests factors de canvi cal ubicar-los a l'esfera psicològica de la persona, si bé també és certa la influència d'elements ambientals en aquest dinamisme. És per aquest motiu que, en el darrer punt d'aquest apartat, adreçarem la mirada a l'anàlisi de l'entorn social en el qual avança l'autoconcepte contemporani.

2.2.2.4. El *self* a les societats contemporànies.

Des dels darrers decennis del segle XX, el món s'ha vist sorprès per tot un seguit de canvis en l'esfera social que deixen obsolet el concepte de modernitat i ens transporten cap el plantejament d'un nou paradigma. La modernitat, entesa com una època de racionalització i de progrés econòmic i tècnic, no va servir per satisfer les aspiracions individuals ni socials més profundes. Així les coses, la comunitat científica es situa vers el repte d'intentar interpretar aquest nou escenari conegut com a *postmodernitat* o *segona modernitat*.

Gràcies a la consolidació del procés de globalització econòmica, el concepte de societat propi de la modernitat ja no es pot considerar exclusivament lligat a un determinat territori, a una determinada nació o a una cultura i una llengua concretes. En aquest sentit, cal anar més enllà i plantejar l'anàlisi des d'una dimensió més global.

Això ha dut sociòlegs, filòsofs, antropòlegs, psicòlegs, i, en definitiva, teòrics de totes les ciències socials a parlar de *postmodernitat* per emmarcar i comprendre tota una sèrie de fenòmens propis dels dies en què vivim, que en bona part tenen a veure amb la globalització i que produeixen efectes sobre la vida social: la mundialització de les relacions macroeconòmiques amb criteris liberals, el progrés científic i tècnic, l'adveniment i consolidació d'Internet com a eina global i instantània de difusió de continguts, de comunicació i d'intercanvi d'informació, i els moviments migratoris que recorren el planeta de punta a punta, amb les derivades multilingüístiques i multiculturals que hi van associades (Guarro, 2014).

Sigui com vulgui, la postmodernitat també implica una revisió profunda del concepte d'identitat i, en efecte, també del propi autoconcepte. Sigui com sigui, val a dir que existeix una correspondència directa entre les estructures socials i culturals i la consciència que un pugui tenir d'un mateix. Dit d'una altra manera, quan es fa referència als canvis constants en la concepció del *self*, realment es fa esment als processos de transformació social. Atenent al perfil que defineix la postmodernitat, autors com Seoane (2005) assenyalen que l'estabilitat i la duració del *self* ha tendit a escurçar-se a mesura que ha avançat el segle XX i, fins i tot, afegeix que es tracta d'una inestabilitat accentuat amb l'avanç de la nostra pròpia cultura. D'aquesta manera, hem passat d'aquell primitiu *self* religiós -definit per elements prefixats abans del naixement de la persona i posposats després de la seva mort-, a un *self* inserit al món efímer marcat per les tecnologies de la informació i la comunicació. Es

tracta d'un nou escenari en el qual hi ha una set de renovació contant car tot és qüestionable i impregnat d'una severa superficialitat.

A banda d'aquesta realitat, el *self* contemporani es presenta com un element saturat d'informació i de relacions amb els demés, tot situant-se a les antípodes d'aquell *self* reflexiu, racional (i fins i tot aïllat) plantejat des dels discursos cartesians. D'alguna manera, sembla com si la concepció del mateix individu respongués solament a un fragment de la seva relació amb els demés, com si estigués més segur de l'existència dels altres que no pas de sí mateix. La magnitud d'aquest nova realitat social estimulada durant les darreres dècades, serà la base del relat dels següents punts ja que esdevé impossible interpretar amb nitidesa els nous paradigmes identitaris sense atendre la naturalesa d'aquests canvis.

2.2.3. La significació del paradigma postmodern en el camp de les identitats.

Malgrat que durant els seus inicis la postmodernitat fos un corrent eminentment vinculat a l'arquitectura, a mesura que anà avançant el temps aquest moviment ha anat incorporant noves dimensions fins al punt de ser considerat com un paradigma multidisciplinari[62]. Tal i com veurem al llarg d'aquest punt, les repercussions que ha generat la postmodernitat en el camp del pensament han estat quantioses i, en conseqüència, també s'han escampat en altres branques de les ciències socials, de fet, l'aparició d'aquesta cultura postmoderna es relaciona amb la irrupció de les societats postindustrials les quals es posaren de manifest a Occident a partir de la segona meitat del segle XX.

Aquest nou escenari, es caracteritza per un desenvolupament de noves forces productives -mecanització i cibernètica- i per una sèrie de canvis en les classes

[62] Sembla que el ràpid avanç que ha experimentat aquest moviment, ha fet que ja no només puguem parlar d'un corrent d'investigació filosòfica i sociopolítica, sinó que també ens trobem davant un producte força elaborat de la indústria cultural.

socials que es tradueixen en una reducció del número d'obrers i en un increment de les professions liberals, dels tècnics, dels científics i dels empleats. En aquest sentit, el coneixement i la informació esdevenen inputs productius fonamentals en aquest nou període. Endemés, aquesta nova visió del món es projecta en altres àmbits com ara en l'educació -els nous sistemes educatius sovint s'estructuren condicionats per les inèrcies derivades dels mercats de treball- o també en la ciència. En el camp de la política, aquesta nova era ve marcada per la suposada mort de les grans ideologies que tan protagonistes foren segles enrere, no debades, es tendeix a adaptar contínuament els discursos a les conjuntures que envolten cada moment.

Sigui com sigui, veient la naturalesa d'aquesta recerca centrarem l'anàlisi del moviment postmodern en el camp del pensament. En aquest sentit, s'observa que tot i existir una falta d'homogeneïtat en molts dels plantejaments qualificats com a postmoderns, tots aquests neixen d'un mateix bressol: una manca d'acord i consens amb els discursos entonats des de la tradició il·lustrada. D'alguna manera, aquesta nova tendència -encetada a partir dels anys setanta del passat segle-, pretén desmarcar-se de la uniformitat inherent a l'Era Moderna[63]

Una de les principals novetats que ens han aportat aquests canvis s'adreça cap a l'exaltació de l' individualisme[64], tot fent cas del decàleg d'idees capitalistes, tan vigents en l'actualitat. Precisament, sovint s'ha relacionat l'aparició d'aquesta nova etapa amb conceptes capitalistes (Díaz, 2005), com ara el màrqueting. A raó d'aquesta idea, Márquez (2004) vincula la irrupció del postmodernisme amb el llançament i la difusió de determinades publicacions editorials que, aquesta mateixa autora, qualifica com a de "màrqueting intel·lectual i cultural". Com és de suposar, la transcendència d'una publicació sempre està en funció de la reacció que aquesta susciti

[63] Entenem la Modernitat com aquell moviment filosòfic que proposa un model social en el qual es sobreposi l'ús de la raó com a norma i que té en la Il·lustració el seu punt de partida.
[64] Alguns autors arriben a avaluar aquesta etapa com la de l'ocàs dels sentiments, tot referint-se a la decadència de valors derivats de les relacions amb iguals

entre aquells que la gaudeixen i, per aquest motiu, no podem deixar enrere que els mercats dels mitjans de comunicació coetanis cada vegada s'alimenten més de productes que susciten controvèrsia i enfronten punts d'opinió. Actualment, no hi ha cap veritat que sembli assegurada i tot és digne de ser qüestionat.

Però si ubiquem l'anàlisi des d'un punt de vista estrictament conceptual, veiem que, aquest, esdevé un moviment molt lligat a sentiments *antisocials*, tot oposant-se a les concepcions més ortodoxes del liberalisme econòmic de l'era industrial. Es parla idò d'una concepció "estètica postmodernista", tot per referir-se a les postures enfrontades a la moral neocapitalista que tendeix a un reduccionisme absolut de tots els elements de l'existència humana (fins i tot de la consciència) als imperatius de producció i consum.

Tanmateix, aquesta qualitat estètica del moviment es veu debilitada per allò que Habermas (1989) anomena el "pensament dèbil"[65] i que, més endavant, autors com ara Vattimo (2000) utilitzaran per caracteritzar l'esperit postmodern a partir de la confrontació amb les teories kantianes. Tal volta, la primera de les senyes d'identitat d'aquesta realitat contemporània sigui una aposta per allò peculiar i singular, enfront del caràcter universal que buscaven amb decisió segons quines teories il·lustrades. Amb tot, des d'aquesta perspectiva es tendeix a remarcar els fenòmens exòtics sempre atorgant valor a aspectes com l'originalitat davant l'estandardització[66]. En relació a tot això, el sentit fragmentat sovint s'ha defensat per damunt les realitats unificades[67], les quals deixen poc espai a la diversitat i al canvi.

---

[65] La significació que s'ha atribuït al "pensament dèbil" està fortament relacionada amb l'actitud que avui en dia tenen molts autors de fugir de les grans teories tan habituals durant la Il·lustració les quals gaudien d'una extensa vigència temporal. Amb això, no es dóna per acceptat que avui en dia els pensaments siguin menys consistents que abans, però sí que els atorguem una menor vigència temporal i són sotmesos a una major pressió crítica que no pas abans.

[66] Aquesta característica s'ha mostrat amb molta intensitat en el camp de les arts i l'arquitectura.

[67] La fragmentació de la realitat té una projecció directa en el camp de les identitats tal i com es pot veure en altres capítols d'aquest treball.

Emperò, malgrat aquesta constant intenció a desmarcar-se de fenòmens de caràcter global, resulta mal d'entendre aquesta tendència si es troba allunyada d'un context emmarcat en la cultura de masses. De fet, una de les idees sobre les quals descansa aquest pensament planteja un debilitament progressiu entre les élites i les masses, sent el concepte de *masses* inherent a la pròpia idiosincràsia postmodernista. Precisament aquesta estreta relació, minva exponencialment la voluntat transformadora (d'originalitat) d'aquest paradigma, ja que les societats de consum de masses troben la seva raó de ser en dinàmiques oposades i proclius a la normalització. Paradoxalment, s'ha valorat aquest corrent postmodernista[68] com un simple producte més de màrqueting ideològic, que canalitza la lliure creació i investigació cap als rails marcats per les indústries de la comunicació (Márquez, 2004). És a partir d'aquests arguments a través dels quals s'ha entès aquesta Escola com a ambigua en els seus postulats (Obiols i Di Segni, 2008).

A tot això, quins són els impactes reals que han tingut aquests canvis en els sistemes de construcció identitària? En referència a tot això, Hall (1992) exposa tres tipus diferenciats d'identitats i cada un d'ells fa esment a una etapa evolutiva distinta dins la memòria de la Humanitat. Així les coses, l'autor planteja una identitat pròpia del subjecte il·lustrat, una inherent al subjecte sociològic i, en tercer lloc, es refereix al subjecte postmodern.

a) **Subjecte de la Il·lustració.** En aquest primer esglaó, Hall es refereix a una concepció de l'individu fonamentada en la seva dimensió més individualista, presentant-lo com un element unificat i absolutament reclòs en sí mateix. El fet que es proposi aquest model d'identitat des de la Il·lustració, evidentment, fa que es tracti d'un subjecte construït a partir de facultats racionals i d'una consciència que el dotarà d'uns elements identitaris estàtics durant el

[68] També s'ha fet referència a ella com a "capitalisme avançat"

transcurs del seu cicle vital, car el nucli sempre es troba en un mateix i no es plantegen les influències exteriors. Sens dubte, es tracta d'una panoràmica molt arcaica del terme que aquí es tracta, no debades, es nega la influència dels processos de diàleg i comunicació com un element condicionant en el devenir de la persona. Precisament, la interacció amb el grup serà una de les grans aportacions que es farà des de la següent òptica.

b) **El subjecte sociològic.** Segons aquesta segona categoria es fa difícil entendre els individus com a subjectes aïllats dotats d'una independència i total autosuficiència a l'hora d'entendre el seu procés de formació identitària . Amb tot, des d'aquest nivell s'interpreta que aquest procés també depèn de les interaccions amb els iguals a partir de les quals es transmeten valors, significats i símbols del context que els envolta.

En aquest sentit, aquests plantejaments ens proposen una concepció més aviat interactiva entre la societat i el propi "jo", talment s'exposa des del paradigma de l'interaccionisme simbòlic. Malgrat que s'és conscient de la presència d'una identitat individual personificada en el "jo interior", es planteja que l'individu es va configurant a partir d'una comunicació contínua amb els agents exteriors a ell. D'aquesta manera, quan es fa esment a la identitat, des d'aquestes visions, s'atén a la facultat que posa en harmonia la part interior del subjecte –sovint alterada per una potent càrrega de subjectivitat- amb la part exterior –més aviat construïda a partir d'elements objectius-. Dit d'una altra manera, la identitat és allò que permet unir el subjecte a l'estructura que l'envolta

De qualsevol manera, des d'aquestes teories es proposa una facultat evolutiva de les identitats, emperò mantenint sempre un esquelet que les faci identificables, sent aquesta, una de les grans modificacions que aporta el subjecte postmodern en relació al sociològic. Precisament, aquesta mancança d'estabilitat és la causa principal que explica aquesta crisi d'identitats arribada amb els canvis d'aquest darrers decennis.

c) **El subjecte postmodern.** La principal característica d'aquest nou individu és que no presenta una identitat contínua i íntegra, fins i tot, alguns autors com ara el mateix Hall (1992) han qualificat aquest nou escenari identitari com una "festa en continu moviment". Tal i com anirem veient, l'individu -instal·lat en aquest període de globalització econòmica- es veu obligat a assumir identitats distintes en funció del moment en què es troba, identitats que fins i tot poden ser enteses com a contradictòries i mancades de la coherència que es pressuposava en altres contextos històrics.

Així les coses, la globalització econòmica ha condicionat i, de fet, està condicionant activament els processos de configuració identitària en l'àmbit planetari. Malgrat que actualment sigui possible avançar al marge de determinades icones pròpies de les anomenades cultures de masses, sembla evident que el fet de viure d'esquenes a les grans conseqüències dels mercats mundials esdevé poc menys que una quimera. Amb tot, resulta força difícil no valorar problemàtiques tan evidents com les creixents desigualtats socials o els fenòmens de progressiu deteriorament mediambiental que assoten a la totalitat del Planeta.

En referència a tots aquests nous escenaris identitaris que s'estan plantejant, Maalouf (1998) ofereix una visió nova tot afegint que no som ni tenim una sola identitat, en tot cas, tenim una identitat complexa que és el resultat de la confluència d'una multiplicitat de relacions socials i culturals (a vegades en conflicte) que, definitivament, ens fan irrepetibles. En efecte, la proposta d'aquest autor es dirigeix cap a un reconeixement per part de cada persona i també de cada societat de la seva pròpia diversitat, tot confrontant-se a la defensa agressiva de les identitats de caràcter tribal, tan habituals en temps pretèrits.

Tant les publicacions actuals com ara la de Gleizer (2012) com ja algunes de dècades anteriors, com ara la de Laclau (1990), sostenen que les societats

contemporànies no posseeixen un centre ni un principi articulador únic i, de fet, no es desenvolupen d'acord amb un desplegament d'una sola llei o causa. En aquest sentit, la societat no és com molts sociòlegs van creure durant l'antiguitat un tot unificat i ben delimitat, sinó que estam davant una estructura que està sent contínuament descentrada. Partint idò d'aquesta propietat essencial de les societats postmodernes[69] que fa d'elles un conglomerat complex i força divers, Giró (2003) planteja dos nivells distints dins el mateix procés de construcció identitària:

- **Nivell estructural.** Aquesta primera dimensió vendria definida per tot el recull d'elements inherents al propi subjecte com ara la seva procedència ètnica. Endemés, en aquest primer estrat també s'hi situen altres atributs que el propi individu ha seleccionat lliurement com ara la seva religió o les seves pràctiques culturals. Finalment, també s'inclourien aquells recursos individuals que s'han anat adquirint en el desenvolupament d'un determinat itinerari cultural. En definitiva, en aquest primer grup de propietats identitàries aquest autor fa recompte de tots aquells atributs de llarga durada (de major "estabilitat")dins el propi "jo".

- **Nivell canviant.** En aquest cas, s'atén a la percepció que tenen els altres d'aquest "jo", d'alguna manera es fa referència a les identificacions que sobre nosaltres imperen i a la seva naturalesa. A tot això, s'hi ha d'afegir la percepció de la situació del propi individu o del grup en referència a l'entorn, així com també les estratègies que posem en marxa per adaptar-nos a escenaris nous i amb una clara tendència al canvi continuat. Precisament, és en aquest punt en el qual el subjecte (i la societat en general) orienta i explica els diferents canvis en el desenvolupament de la pròpia identitat. De fet, la persona tendeix a resignificar el seu passat.

[69] En referència a la multiplicitat de relacions socials i culturals presents i condicionants de la construcció de la pròpia identitat.

Tanmateix, diversos autors plantegen un discurs amb alguns matisos entorn a aquestes identitats de darrera generació. Des d'aquestes perspectives, es proposa que les múltiples identitats de les quals hem parlat fins ara, realment, formen part d'una sola identitat formada per subidentitats (Cabrera, Espín, Marín i Rodríguez, 1998). D'alguna manera, aquests treballs defensen la idea que una persona no té múltiples identitats sinó que més aviat en té una de sola construïda per un seguit de vivències que fan que sigui singular.

Des d'uns plantejaments o altres, sembla que entre la comunitat científica es mostra un cert consens a l'hora d'acceptar que hi hagut alteracions notables en el procés de configuració identitària durant els darrers anys. Evidentment, tots aquests canvis han tingut una projecció gràcies a l'existència de noves forces creadores d'aquests sentiments de pertinença tal i com veurem en següent punt del treball.

2.2.4. Els nous patrons identitaris del segle XXI.

2.2.4.1. La identitat vinculada al territori.

Un antic proverbi deia que "*qui és cego de nació, mai no sap per on camina*". I és que, històricament, les anomenades cultures nacionals han estat enteses i interpretades com un factor cabdal a l'hora d'explicar el fenomen de les identitats. Tot i que la intensitat d'aquesta influència ha anat variant en funció de la naturalesa i la configuració del propi Estat[70], resulta evident que en moltes ocasions tendim a enllaçar la nostra pròpia identitat amb el fet de ser italians, senegalesos o japonesos. De fet, malgrat estar a davant elements identitaris "postissos", sovint els entenem com a propis talment fossin un atribut més de la nostra genètica (Mir, 2011). Aquesta és una realitat que s'ha pogut analitzar durant els darrers segles i encara forma part de la més estricta

[70] Sobretot, en les societats tradicionals en les quals les nacions descansaven a sobre monarquies absolutistes -o, més recentment, en els Estats feixistes del segle passat- la influència d'aquestes estructures sobre el "jo" dels individus va assolir els seus màxims.

actualitat; no debades són habituals els enfrontaments entre pobles en favor d'uns "interessos nacionals" defensats gelosament, com si fossin individuals. Símbols com ara l'himne nacional o la bandera del país, s'han convertit en trets constitutius del propi "jo" i, en definitiva, en vertaderes senyes descriptives de la identitat.

Malgrat pugui semblar que, aquesta, sigui una realitat ancestral convé recordar que la formació d'aquestes *cultures nacionals* és un producte de l'era moderna. D'alguna manera, la decadència de la "tribu" localista emmarcada en els antics regnes europeus, coincideix amb l'aixecament de les grans nacions occidentals modernes[71], les quals atorguen una nova dimensió a les identitats dels individus. Així les coses, la inclusió de distints pobles -que tenien diferents llengües, cultures, religions, sistemes productius, etc.- dins un mateix context anomenat nació, va ser el primer pas en l'empresa de configurar nous significats a partir dels quals tinguessin lloc aquests innovadors models identitaris. La creació d'aquests significats s'ha de vincular amb la necessitat constant de crear estàndards entre els diferents integrants d'un mateix domini o territori; així mateix, mecanismes com ara els processos d'alfabetització o les campanyes evangelitzadores foren uns excel·lents instruments de cara a aconseguir estats més o menys normalitzats.

Amb tot, són diversos els discursos que es mostren força interessats en recordar que hi ha una gran quantitat de nacions occidentals modernes[72] que han estat formades per pobles i cultures desiguals, moltes de les quals foren unificades forçosament, tot agrupant llurs membres de distinta classe social, gènere, ètnia o religió. Fins i tot, alguns observadors coincideixen en afirmar que la identitat nacional esdevé una "comunitat imaginada"[73], tot fent

[71] Les quals van sorgir a partir d'un lent procés evolutiu. En un primer moment s'aconseguí passar de les monarquies autoritàries pròpies de l'època feudal (segle XIV) a una idea més madura d'Estat Modern amb l'aparició de les monarquies absolutes (segle XVII). Segles després, es posarien en marxa les primeres democràcies a Occident.
[72] Un exemple seria el que avui en dia coneixem com a poble anglès que està construït amb l'aportació de poblacions celtes, romanes, saxones, víkings i procedents de Normandia.
[73] Anderson (1991) o Hall (1992).

referència a la necessitat que històricament han tingut les nacions de vertebrar una identitat compartida a partir d'històries i memòries que connecten el passat amb el present[74] i que, en moltes ocasions, en part són producte de la imaginació. Treballs com el de Beriain (2000), miren enrere i posen de manifest aquests processos de construcció nacional durant la història.

Una de les obres que major repercussió ha tingut a l'hora d'explicar aquests fenòmens ha estat la de Hall (1992). En ella, l'autor presenta allò que ell anomena la "narrativa de la cultura nacional" i de la qual en remarca cinc propietats fonamentals:

1. La narrativa. És important que aquelles imatges, paisatges, històries o símbols compartits siguin contats de generació en generació d'una manera adequada i intel·ligible. Aquest autor accentua la importància del *com* en tot aquest procés de transmissió.

2. En segon lloc, es destaquen els orígens, la idea de continuïtat i, fins i tot, l'eternitat de la nació com elements de seguretat pel col·lectiu.

3. Altra part de tot aquest entramat és el caràcter fictici de moltes de les tradicions contades, segons les quals l'èpica i la victòria solen presentar-se en versió exagerada.

4. La identitat nacional normalment apareix encarnada en personatges purs i originals del poble que representen, tot donant una idea d'autenticitat envers a la resta.

[74] Resulta força habitual trobar discursos orientats a cohesionar identitats nacionals que barregin indistintament el retorn a les antigues glòries del passat llunyà (conflictes bèl·lics guanyats, personatges memorables, etc.) amb la necessitat de construir un futur conjunt i amb unes certes garanties d'èxit.

5. Finalment, es planteja el mite fundacional, fent referència a un origen tan remot dels inicis com a comunitat que fa que, aquest, s'acosti a una certa mítica.

Aquest anàlisi parteix de la idea que tot aquest aplec d'identitats d'origen nacional no sempre fan referència a un conjunt de sentiments de pertinença cultural absolutament unificats entre tots els integrants del poble. D'alguna manera, es podria assegurar que aquestes identitats no són tan homogènies com se'ns ha volgut fer veure. Tot i això, no es pot obviar que aquests sentiments de pertinença han esdevingut potentíssimes plataformes generadores de personalitats col·lectives durant els darrers segles. No debades, aquestes fórmules han tendit a guanyar terreny en vers d'altres maneres d'identificació preexistents i, encara a dia d'avui, mantenen una elevada transcendència.

Actualment, la identitat cultural conviu amb les identitats culturals procedents de la modernitat, és a dir, amb les identitats nacionals (Rausell, 2004). En la següent il·lustració es mostra un exemple d'aquesta voluntat dels estats-nació de voler condicionar activament les identitats dels seus ciutadans en ple segle XXI, tot fent servir símbols i atributs identificatius.

Sigui com vulgui, l'enorme magnitud que ha assolit el desenvolupament del mercat global han desbaratat l'ordre preexistent. Així les coses, la globalització[75] ha estimulat tot un aplec de fenòmens que han incentivat una progressiva decadència de l'anomenada "cultura nacional[76]" com a motor identitari. Amb tot plegat, per ventura d'entre tots els processos que s'han despertat arran dels canvis d'aquestes darreres dècades, aquell que més rellevància ha tingut en el camp de les identitats ha estat el *boom* de les

[75] Sobretot a partir dels anys vuitanta del segle passat i mostrant una major intensitat a mesura que avançaren els noranta i durant la darrera dècada.
[76] En aquest cas, entenem "cultura nacional" com aquella que ha estat estimulada per part dels Estats-Nació.

noves tecnologies (TIC). L'abast d'aquesta evolució la recull Marín (2005) quan afirma que no ens trobem en una època de canvi, sinó en un canvi d'època.

Sembla que si es tenen en compte els antecedents històrics moltes de les identitats nacionals que han alimentat l'esperit de pertinença de generacions senceres durant aquests darrers temps, **no esdevenen tan sòlides i homogènies com en alguns casos se'ns ha presentat**. Malgrat aquesta circumstància, seria un error deixar de contemplar aquests idearis identitaris com potentíssimes plataformes generadores de personalitats col·lectives, com han estat durant els darrers segles. Com hem assenyalat, la intensitat d'aquest fenomen es deixa notar a dia d'avui encara en alguns racons del Planeta el sentiment de nació encara esdevé prou important i s'alimenta a diari pels engranatges dels governants i altres agents socials. A països d'origen musulmà, a diferents estats asiàtics de tradició comunista o en alguns dels països desenvolupats econòmicament, els estats segueixen incentivant tots aquests sentiments a través d'alguns dels instruments que abans hem assenyalat.

En qualsevol dels casos, l'enorme magnitud que ha assolit el desenvolupament dels mercats globals ha desbaratat l'ordre preexistent. Huntington (2004) assenyala que la globalització[77] ha situat en superfície tot un cúmul de fenòmens que han acabat derivant en un nou escenari a on la cotització que fins aleshores havien tingut les anomenades "cultures nacionals[78]" tendeix a la baixa, tot si fem esment a elles com a motors susceptibles de conformar identitats.

[77] Sobretot a partir dels anys vuitanta del segle passat i mostrant una major intensitat a mesura que avançaren els noranta i durant la darrera dècada.

[78] Resulta un tant significatiu el fenomen que s'ha detectat en diversos estats (el cas d'Espanya n'és un bon exemple) en els quals les Administracions estatals han anat perdent competències durant aquestes darreres dècades, tot en favor de nivells més baixos (comunitats autònomes i ajuntaments, en el cas espanyol) i també en nivells més elevats, com ara la Unió Europea.

2.2.4.2. La identitat vinculada a l'univers digital.

El concepte d'identitats culturals amb cobertura mundial sembla que esdevé una realitat cada cop més tangible. En aquest sentit, Marín (2005:8) ens parla de *"la multiplicació d'espais locals amb possibilitat de difondre's a escala mundial"*, tot amb l'ajuda de les TIC. No debades, d'entre tots els processos que s'han despertat arran dels canvis d'aquestes darreres dècades, aquell que més rellevància ha tingut hagi estat la irrupció de les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

La revolució tecnològica ha deixat de ser una qüestió de mitjans per a convertir-se en una qüestió de fins, de tal manera que a aquells elements generadors d'identitats que abans hem assenyalat (família, escola, religió, agrupacions culturals, etc.) en l'actualitat se n'hi afegeixen de nous com ara les TIC. Avui en dia és a partir d'aquests mitjans de masses des d'on s'incentiven activitats socials, polítiques, econòmiques, en definitiva, culturals. En tot aquest canvi, allò que resulta més rellevant és que les TIC ja no són simples instruments de difusió cultural, sinó que es converteixen per sí mateixes en una nova forma de crear cultura, normalment, a través de mitjans massius globals, assegura Marín (2002). Talment remarca aquesta mateixa autora, el ciberespai genera una cultura que depèn dels mercats a on els béns i els serveis són de ràpida obsolescència i passen d'una mà a l'altra al ritme de les seves possibilitats d'innovació tecnològica i informativa. El resultat de tot plegat, segons afirmen autors com Arcila (2008) és que no hi ha identitats que resisteixin en un estat pur gaire temps davant la força dels estímuls generats des dels distints racons del geoide.

En efecte, les noves tecnologies han estimulat la creació d'unes noves identitats postmodernes -fortament marcades per la cultura mediàtica- que descansen sobre un univers desterritorialitzat i que són immensament efímeres i dèbils -ja que gairebé només es conjuguen en present-. De tots aquests processos en surten a diari noves tendències d'oci, nous models de

vestimenta, noves manifestacions culturals, etc. sovint compartides arreu. Sigui com vulgui, l'aplec de transformacions viscudes arran de la nova era digital ha generat escenaris inèdits sobre els quals poder construir altres identitats a partir de noves conjuntures polítiques, socioeconòmiques o culturals. Així, avui en dia les fronteres no només esdevenen geogràfiques sinó que també romanen definides pels sistemes de comunicació.

En aquest sentit, Vilchez (2013) defineix les societats postmodernes com aquelles que són compulsives, que viuen a l'instant en la recerca d'estímuls i objectes que calmin la seva set, societats que avancen en escenaris en els quals la vivència del temps i de l'espai es contreuen, on es traspassen els llindars del què és real i virtual. Es tracta de societats que confonen el fet d'estar sol amb l'estar aïllat. Societats de l'efímer que sempre cerquen un sentit que no acaben trobant perquè tal vegada no cerquen en el lloc adequat.

Tot i això, alguns discursos continuen enfocant la reflexió a partir d'anàlisis espacials, tot partint de la dicotomia inherent a aquestes noves tendències la qual es debat entre la globalitat i la localitat. Davant aquesta conjuntura, Castells (2000) remarca que els Estats-Nació s'han vist absolutament desbordats pels fluxos globals en l'àmbit econòmic, tecnològic i també en el camp de les comunicacions, els quals escapen sovint al seu propi control, tot posant en dubte la seva base legitimadora "moderna" del seu poder i de les seves funcions. Vicente i Moreno (2009) reforcen aquesta idea tot exposant un seguit de processos que, de manera paral·lela, estan debilitant la credibilitat de l'Estat-Nació; per exemple, el deteriorament de l'Estat del Benestar com element subministrador de béns i serveis o la consolidació d'organismes supraestatals, com ara la UE.

Tanmateix, les conseqüències que aquest nou escenari està mostrant en el camp de les identitats, fonamentalment, ens condueix cap a dues direccions

de sentit diametralment oposat. Segons Marín (2005), la globalització ha redefinit les relacions entre cultures i, aquest fet, ens obliga a reformular els principis identitaris. Quan els mercats incentiven les relacions entre persones de distintes cultures la nostra identitat ja no es pot entendre únicament a través de la cultura nacional. En aquest sentit, és interessant tenir en compte que actualment convivim en atmosferes social i culturalment heterogènies.

En primer lloc, s'està avançant cap a un creixement exponencial de l'homogeneïtzació cultural, de tal manera que caminem decididament cap allò que podríem anomenar la *dimensió global* de la postmodernitat. Aquest esdeveniment s'està alimentant de la progressiva debilitat de les identitats incentivades des de l'Estat-Nació, tal i com hem assenyalat anteriorment. Precisament, aquesta mateixa nova cultura "global" ens obliga reiteradament a posar en dubte el valor que des de temps pretèrits s'ha donat a determinades tradicions que, si bé no s'eliminen totalment, es veuen abocades a revisions contínues fruit del relativisme característic d'aquests temps (Giddens, 2000). En aquest sentit, tant els individus com els propis col·lectius han de conviure amb certs sentiments d'inseguretat com a conseqüència d'aquests continus qüestionaments d'aquelles fonts que fins aleshores havien donat sentit a les seves identitats.

En segon lloc, de forma paral·lela a aquest procés d'estandardització cultural, estan sorgint potents moviments de resistència identitària[79] lligats a cultures i tradicions locals. Segons Touraine (1997), allò que cerquen els integrants d'aquests moviments és un retorn a la seguretat que proporcionaven els valors i les conductes tradicionals, tot això sense tenir la necessitat de sotmetre'ls a la mirada crítica que impera en les societats hodiernes. Aquest mateix autor francès qualifica aquests grups com a agents de "desmodernització", fent esment a la seva voluntat expressa de separació davant els elements simbòlics dominants. Tant és així, que a partir d'aquestes dinàmiques és des

[79] El nexe a partir del qual es poden conformar aquests moviments no és únic, de fet, hi ha grups d'arrel religiosa, lingüística, ètnica, etc.

d'on es poden entendre determinats moviments feministes o religiosos, els quals es resignen a entrar dins l'aureola del capitalisme actual, tot reafirmant-se en un seguit de valors que interpreten en clau de propietat i als quals atorguen un origen ancestral[80].

A això, Berger i Luckmann (1997) afegeixen que la conseqüència més significativa d'aquesta pluralitat implícita d'aquest nou ordre, és una progressiva pèrdua del sentit de les nostres vides i la posterior desorientació que aquest fet pot produir. Tanmateix, aquests autors remarquen que aquestes societats no viuen en una permanent crisi de sentit, ni tampoc es tracta d'un fenomen generalitzat, però sí que són situacions que es donen amb una major freqüència. En qualsevol cas, la visió d'aquests dos autors ens permet compulsar l'existència d'aquests dos processos adversos en relació als patrons de pertinença que proposa la globalització.

Sigui com vulgui, alguns autors[81] han volgut sintetitzar tot aquest procés afirmant que hi ha una evident pèrdua d'identificacions consistents amb les cultures nacionals. A l'hora, s'està generant una nova tipologia de vincles i lleialtats per "damunt"[82] i per "davall"[83] del nivell Estat-Nació. El panorama resultant és l'existència d'un xoc frontal entre les tendències de caràcter universal i les que presenten un tarannà local que, de manera habitual, poden induir a una certa desorientació i fins i tot a un cert grau de conflicte interior entre els individus.

La font d'aquest conflicte sovint troba la seva gènesi en el descrèdit i en la manca de significat que s'atorga avui en dia a les tradicions com elements generadors de símbols identitaris. En el seu lloc, l'alternativa que se'ns planteja -fonamentada en l'homogeneïtzació- no ha mostrat símptomes d'una solidesa

[80] Determinats moviments islamistes són l'exemple més usat per explicar aquests fenòmens, tot i que en podem trobar de molts altres arreu dels cinc continents.
[81] Marín (2005), Castells (2000), Hall (1992), Touraine (1997)
[82] Identitats a escala global, pròpies de la globalització.
[83] Identitats locals sorgides com a moviments de resistència a les formes d'identificació a gran escala.

absoluta a l'hora de reemplaçar segons quines creences, sentiments i afectivitats preexistents. Tant és així, que aquesta dicotomia s'ha traduït en una multiplicitat de referents que, en molts casos, se'ns han mostrat absolutament contradictoris i han sotmesos a continus processos de revisió des dels mitjans de comunicació. Enmig d'aquest panorama, Lapresta (2004) planteja les repercussions que sobre el "jo" i sobre les identitats estan tenint aquests canvis socials. Així, proposa observar el fenomen a través de dues òptiques diferents. Per una banda, la perspectiva que atorga una centralitat significativa a la identitat i al "jo" i, per altre costat, planteja aquelles postures que van més enllà i proposen una dissolució del "jo", posant en dubte l'operativitat i el significat del concepte d'identitat en les societats contemporànies[84].

2.2.5. Les identitats digitals com element emergent en els processos de configuració identitària de les noves generacions.

El procés de consolidació de les anomenades Tecnologies de la Informació i la Comunicació en les societats coetànies ens ha conduit a ubicar-nos en un nou context social que, com anem veient, s'està projectant a través de l'aparició d'una nova cultura en aquest segle XXI. No de bades, no són pocs els observadors que atorguen una dantesca magnitud a la significació que aquestes novetats han suposat en el devenir de la Humanitat; així les coses, Del Brutto (2000) compara la revolució cibernètica d'aquests darrers lustres amb l'impacte que tingueren descobriments com ara el telèfon o la ràdio en instants precedents de la història.

[84] L'existència d'aquests distints enfocaments ha estat tractada anteriorment.

2.2.5.1. Una nova proposta social orientada a les TIC: origen i estabilització d'un nou model.

La irrupció d'aquests nous canals comunicatius –actualment convertits en potentíssims transmissors de pautes culturals- s'ha de relacionar amb un persistent procés de recerca de nous paradigmes comunicatius, el qual tingué els EUA com a escenari testimonial. Amb tot, els orígens d'allò que avui coneixem com a "noves societats de la informació" el trobem a la industria del Silicon Valley sorgida ja als anys cinquanta com a conseqüència del recolzament de la Universitat d'Stanford amb una clara vocació de crear un nou concepte de parc industrial. No fou fins els anys setanta quan la iniciativa començà a acumular una major repercussió social gràcies al desenvolupament de l'ordinador Apple.

Durant els anys vuitanta i arran de l'anàlisi de l'evolució del Silicon Valley, alguns autors anglosaxons començaren a incorporar el terme de "high technology", tot per identificar l'emergència de les tecnologies de la informació i la comunicació en aquelles societats de finals del segle XX, que just descobrien enginys tan comuns en l'actualitat com són els PC. El concepte generat per la literatura nord-americana fou traduït com a "noves tecnologies".

Ja en els anys noranta, aquestes noves tecnologies –impulsades pel desenvolupament de la xarxa d'internet- començaren a generar nous arguments posant en debat l'aparició d'un model econòmic sense precedents. Amb tot plegat, sembla evident que l'aparició d'aquest nou paradigma econòmic roman estretament lligat a aquestes noves tecnologies, talment han argumentat autors com ara Castells (2000). Tanmateix, durant aquests darrers anys la definitiva consolidació de les noves tecnologies –lligades a la universalització d'internet- ha acabat derivant en una progressiva informatització dels sistemes productius que han romput els límits que tradicionalment han alterat les relacions comercials.

El resultat de tot aquest procés ha estat la consolidació dels anomenats mercats globals. Autors com ara Bauman (1999) es refereixen a aquesta nova etapa d'economia globalitzada com un període on les distàncies físiques cada vegada resulten menys transcendents i allò que pugui succeir en un indret pot tenir repercussions en qualsevol altre. En definitiva, aquest segle XXI ens ha obert un nou panorama on tots els agents són susceptibles d'aparèixer interconnectats.

Com a mostra d'aquest canvi, resulta interessant analitzar l'evolució que ha experimentat el concepte de *Cyborg*, el qual va néixer en plena carrera espacial durant la Guerra Freda i que servia per designar un subjecte compost per elements orgànics i, també, per dispositius digitals. En aquells moments es pensava en éssers humans susceptibles de sobreviure en entorns extraterrestres. A hores d'ara (amb l'expansió d'internet) s'ha reformulat el concepte de *Cyborg* i ja hi ha qui parla de *Cyborg* com a individus que són capaços de sobreviure en un altre univers diferent a l'espacial: el ciberespai.

Sigui com vulgui, tot aquest conjunt de novetats han desembocat en un seguit de canvis socials que van més enllà del simple ús d'aquests enginys digitals per part de les societats contemporànies. En efecte, la revolució tecnològica esdevé un procés molt més complex, de fet, ha deixat de tractar-se d'una qüestió de mitjans per passar a ser una qüestió de fins car assistim a la configuració d'un nou sistema comunicatiu format no només per noves màquines sinó també per nous llenguatges, sensibilitats, sabers i escriptures (Marín, 2005).

2.2.5.2. La consolidació d'un nou marc identitari: les identitats digitals.

Tal i com indiquen les autores Carrasco i Escribano (2002), la incorporació de les noves tecnologies de la comunicació a la vida quotidiana, en concret Internet, actualitza el debat entorn referit a les nocions d'identitat i de

persona. D'alguna manera, les autores intenten fer emergir la idea de canvi que aporta l'escenari actual el qual presenta un subjecte distanciat (en la seva vessant identitària) d'aquell que autors com Hall (1992) definien en la modernitat.

Una de les grans novetats inherents a les identitats digitals han estat els canvis en les relacions que té el propi individu amb l'espai i el temps. Reig i Fretes (2011)es refereixen a les identitats prèvies[85] com aquelles en les quals l'espai i el temps atorgaven la substància preformativa de la identitat de la persona. La irrupció d'internet ha incorporat alteracions a la nostra relació amb les variables espai-temps que han deixat de ser lineals i han anat perdent la coherència i l'estabilitat que tant les definia.

En aquest sentit, (2014) fa esment al concepte de *simultaneïtat desespacialitzada*[86] tot per explicar la possibilitat actual de comunicació amb un *altre* absent, en qualsevol moment del dia, tots els dies de l'any[87]. Amb tot, aquesta mateixa autora destaca que l'entrada en escena d'internet ha introduït canvis significatius en les relacions socials en l'àmbit quantitatiu, a l'hora que també s'han generat alteracions visibles en la vessant qualitativa. Per analitzar aquesta nova realitat Marín (2014) es refereix a la *sociabilitat virtual* la qual constitueix un nou espai on es construeixen i es transformen les formes de sociabilitat i la negociació amb el propi jo. Així, les relacions interpesonals a través de les quals es van teixint aquestes noves identitats digitals estan marcades pels contactes poc estables i per les relacions transitòries generades a partir de les relacions virtuals que vinculen els internautes.

Aquesta connexió entre les noves identitats virtuals i els trets definitoris de la postmodernitat, ha estat compartida per diversos autors d'ençà de la

[85] Pròpies de la Modernitat.
[86] Marín (2014) recupera el concepte aportat per Thompson (1998).
[87] Aquesta pèrdua de protagonisme de les variables "espai/temps" ens condueix cap a un terreny en el qual les identitats nacionals van minvant en la seva significació identitària.

consolidació del paradigma digital. Així, Turkle (1997) ja a finals del segle XX constatà aquest punt d'inflexió tot fent esment al procés d'universalització de l'ús de l'ordinador. Aquesta autora va relacionar aquest avanç amb el pas definitiu d'una visió modernista de la vida (en la qual era necessari entendre el fons de la realitat) cap a una visió postmodernista (segons la qual es considera més útil analitzar l'aparença canviant de la realitat).

Més recentment, altres autors com ara Arcila (2008) han posat de manifest que la interacció que exerceix l'individu amb els entorns virtuals (així com també les seves senyes d'identitat) estan marcades pels trets del subjecte contemporani avesat a la superabundància de la informació, a l'individualisme, al caos, a la incertesa i al reconeixement de les subcultures, és a dir, a aquests ciutadans digitals.

Sigui com sigui, és en aquest escenari en el qual l'individu va definint la seva identitat en el ciberespai: la seva identitat digital. Contràriament a allò que pot succeir en altres àmbits, la identitat digital no la defineix únicament el propi subjecte car està formada per totes les informacions que puguin aparèixer en la xarxa relatives a ell: algunes aportades pel propi individu i d'altres alienes, algunes positives i d'altres negatives. Imbert (2011) entén allò que ell anomena *hipervisibilitat* com un dels reptes més potents als quals ha de fer front qui vol construir-se una identitat digital en aquests univers líquids.

Giones i Serrat (2010) afirmen que la identitat digital es va construint de manera activa, aportant textos, imatges i vídeos a Internet, participant del món web. En aquest sentit, la nostra identitat no només depèn de la nostra activitat en línia, si no també de l'activitat dels altres en relació a nosaltres mateixos. Gamero (2009) assenyala les següents plataformes digitals com aquelles que són més susceptibles de generar identitats digitals: els blogs, els microblogs, els portals de notícies i els llocs web, el correu electrònic, la nostra presència (a través d'imatges, vídeos, textos, etc.) a cercadors i, finalment, les xarxes socials.

Amb tot plegat, convé plantejar-se de quina manera està afectant als processos de construcció identitària aquest nou marc digital que gira entorn internet. En aquest sentit, autors com De la Torre (2009)ofereixen una visió poc optimista del procés tot afirmant que la no-materialitat i la continua redefinició que proposen aquestes noves xarxes de relació social acaben desembocant en un estat on es fa difícil distingir allò que és propi d'allò que és aliè. Allò que és real d'allò que és virtual. En aquest sentit, la simulació passa a substituir part de la realitat[88].

En el punt oposat a aquesta visió, s'hi situa el plantejament que recullen les autores Carrasco i Escribano (2002) segons el qual la consolidació del món virtual ha esdevingut una alliberació per l'individu (evidenciada en dos nivells: l'espacial i el temporal) que ha retirat límits socioculturals i que ha permès al propi subjecte acostar-se a la seva vertadera identitat. Marín (2014) va una mica més enllà i parla d'identitats híbrides entre l'esfera real i la virtual. Segons aquesta autora, el conjunt d'ambdues dimensions conformen la vertadera i única identitat, de fet, en el seu treball remarca que les investigacions posen de manifest que les autoexpressions a internet tendeixen a reflexar els aspectes de la personalitat física.

2.2.5.3. Els nadius digitals.

El concepte de "nadius digitals[89]" fa esment a les anyades de persones nascudes a partir dels noranta les quals no han conegut la vida sense l'accés a la xarxa. En general, el perfil que se'n fa d'aquestes noves generacions té a veure amb persones que fan un ús freqüent i creixent de la xarxa amb un ventall ampli de propòsits i que, habitualment, prefereixen els aparells

[88] Baudrillard (1999) ja fa esment a aquest fenomen quan parla d'*Hiperealitat*.

[89] Aquest fenomen respon a distintes denominacions: Generació del Mil·lenni, Generació Nintendo, Generació Digital, Generació del Pulgar, Generació M, Generació Google, Generació IM o Generació Interactiva (Marín, 2014).

electrònics (en línia) a altres fonts més tradicionals d'accés a la informació. Amb tot, Marín (2005) fa esment a aquesta generació tot associant-la als canvis hodierns en els processos de socialització segons els quals els pares ja no són els qui marquen les conductes, ni l'escola és l'únic espai on un aprèn, ni el llibre articula la cultura. L'univers digital ha passat a complementar (i en ocasions a monopolitzar) aquells elements que tradicionalment han ajudat a cohesionar els perfils identitaris dels subjectes.

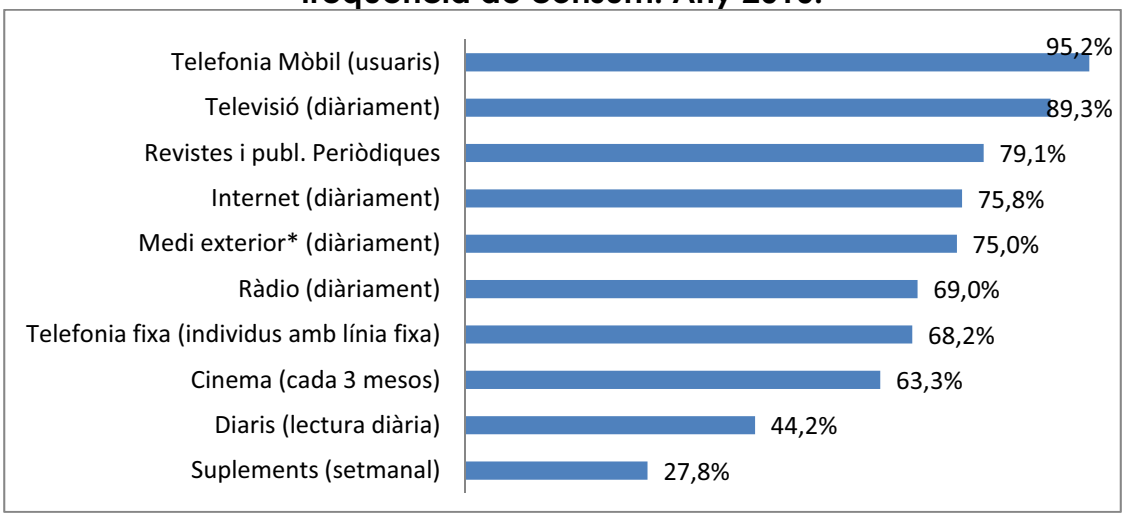
Segons les autores Giones i Serrat (2010), aquesta, és una generació un tant exhibicionista car ha deixat enrere la privacitat que marcava els adolescents del passat. Allò que fa unes dècades era un diari personal o una conversa privada ara s'ha convertit en un blog o en missatges publicats en xarxes socials. Sigui com sigui, sembla que una de les novetats més substancioses que aporten aquests joves és que són productors i consumidors d'informació a Internet i que aquesta activitat habitualment no es limita a una sola àrea temàtica ja que empren aquest instrument per l'oci, pels estudis, per les compres, per les relacions amb els demés, etc.

És a través d'aquesta activitat que els adolescents del segle XXI van construint el seu perfil identitari a la xarxa: la seva identitat digital. Diverses investigacions del fenomen realitzades a España, com ara la de Sádaba i Bringué (2010) intenten posar en relleu el perfil d'aquests joves. Segons l'estudi, ens trobem davant una generació que molt equipada en èstrids tecnològics i que n'acostuma a fer-ne un ús molt autònom sense cap mena de control per part dels familiars. Informes com el presentat per la Fundació Telefònica (2014) titulat "La Sociedad de la Información en España 2013" subratllen que el número d'Smartphones al Món ja s'aproxima als 6.800 milions, gairebé un per persona. A Espanya el comerç electrònic va créixer un 15,1% a l'any 2013, tot sota una conjuntura econòmica especialment negativa.

Tal i com s'observa a continuació, l'existència de tota mena de dispositius és freqüent a les llars on resideixen aquestes generacions d'adolescents les quals

es mostren com a fermes usuaris d'Internet. No debades, una quarta part dels nois de 10 anys ja disposa de mòbil i 9 de cada 10 als 15 anys. Les dades també demostren el procés d'alfabetització d'aquests joves en matèria digital car el seu accés es produeix en edat molt primerenques i és un fet gairebé universal.

Hàbits dels joves balears de 14 a 24 anys respecte dels diferents mitjans i la freqüència de consum. Any 2010.

Font: Observatori de Joventut de les Illes Balears (2011)

GRÀFIC 13. Hàbits dels joves balears de 14 a 24 anys respecte dels diferents mitjans i la freqüència de consum. (2010)

Percentatge de menors espanyols usuaris de TIC

	ÚS D'ORDINADOR	ÚS D'INTERNET	DISPOSICIÓ DE MÒBIL
Total	95.2	91.8	63.0
SEXE			
Homes	94.1	90.7	58.8
Dones	96.2	92.9	67.4
EDAT			
10	92.7	86.6	26.1
11	92.4	88.8	41.6
12	95.2	92.1	58.8
13	95.7	93.2	75.8
14	98.0	95.6	84.4
15	96.9	94.0	90.2

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de INE (2013)

TAULA 11: Percentatge de menors espanyols usuaris de TIC

A grans trets, podem dir que es tracta d'una generació força equipada multitasca, absolutament interactiva i que avança contínuament exposada als riscos inherents a allò que denominem el ciberespai. En aquest sentit, és habitual que els membres d'aquesta generació mostrin signes de dependència vers determinades activitats com ara els jocs o la xarxes socials. Segons l'estudi de Garmendia (2011) són els nois qui més problemes pateixen en relació a aquesta dependència dels videojocs i, en canvi, les noies mostren un major interès pel món de les xarxes socials.

L'ús del telèfon també és una característica que defineix la generació que ens ocupa. Els mòbils han deixat de ser simples instruments de comunicació per passar a representar potentíssimes plataformes generadores de significats. Marín (2014) subratlla la importància d'aplicacions incorporades a aquests dispositius (com ara el WhatsApp) que serveixen perquè aquests joves puguin

narrar la seva vida en línia. Aquests relats –que són breus i sovint sotmesos a la interpretació del lector- habitualment van acompanyats per imatges i sons. Les dades que ofereixen estudis com el presentat per la Fundació Telefònica (2014)[90] posen de manifest l'ús quotidià dels aparells mòbils a Espanya on 19 milions de persones viuen pendents del mòbil consultant-lo 150 vegades cada dia.

En definitiva, enmig d'aquest univers digital resulta prou significatiu que els adolescents sàpiguen desenvolupar les destreses que els permetin gestionar de manera adequada la seva presència al ciberespai i, en efecte, que puguin anar construint la seva identitat en aquestes societats hiperconnectades en les quals avancen. És per aquest motiu que esdevé necessari engegar iniciatives educatives que permetin una adequada gestió de la identitat digital d'aquestes persones, que els possibilitin un coneixement del ciberespai, que els ajudin a participar-hi d'una manera responsable i que també en coneguin els riscos que incorporen. De ben segur, aquest, serà un dels reptes més immediats als quals haurà de fer front la societat contemporània.

[90] Titulat "La Sociedad de la Información en España 2013"

CAPÍTOL 3

CAPÍTOL 3: LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT EN ADOLESCENTS DE FAMÍLIES D'ORIGEN MARROQUÍ I XINÈS

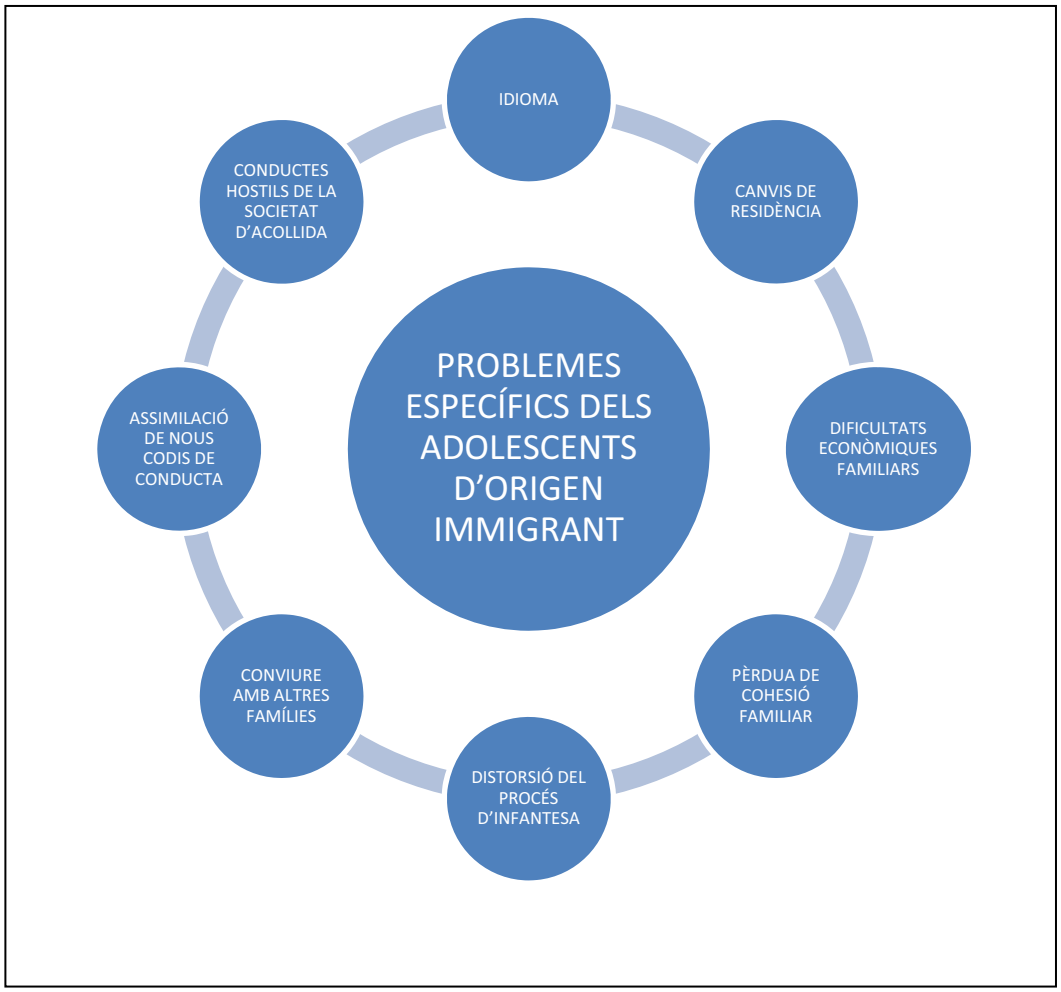
3.1. Entre dos esglaons vitals, entre dues cultures.

No és fàcil ser adolescent. Les situacions que s'associen a aquestes etapes es fan notar explícitament i afecten d'una manera integral a l'individu. En aquest sentit, a totes les modificacions fisiològiques –pròpies de la pubertat- de forma progressiva s'hi van afegint altres canvis que ajudaran a configurar la persona tant en l'àmbit físic com emocional. Tanmateix, el desenvolupament intel·lectual, les alteracions emocionals, el nou marc de relacions interpersonals o el descobriment del sexe són processos paral·lels constitutius d'aquest trànsit. La fita que tenen totes i cada una d'aquestes modificacions no és altra que l'assoliment d'una identitat pròpia i particular que, a la vegada, es presenti en concordança amb el context.

Resulta evident pensar que, aquest, no és un procés selectiu i que afecta només a segons quins adolescents, de fet, l'elenc de canvis que hem anat plantejant afecta amb major o menor intensitat a la pràctica totalitat dels adolescents. Partint d'aquesta idea, quan s'analitza la situació en aquests joves d'origen immigrant, en moltes ocasions, s'oblida que es tracta de persones exposades a tot un seguit d'alteracions de gran significació en les seves vides, tal i com assenyala Briones (2010).

Malgrat això, l'adolescència quan es presenta en aquests grups socials d'origen estranger planteja tot un seguit de reptes i dificultats específiques[91] que fan singular una etapa que és traumàtica ja de per si, tal i com es pot observa en la fig.13.

[91] Aquest conjunt de circumstàncies particulars seran punt d'anàlisi en els capítols 6 i 7 on podran ser analitzats d'una forma més extensa i adaptada als casos investigats.

FONT: Mir (2011).

FIGURA 13: Dificultats addicionals que acompanyen el trànsit de l'adolescència de joves d'origen immigrant.

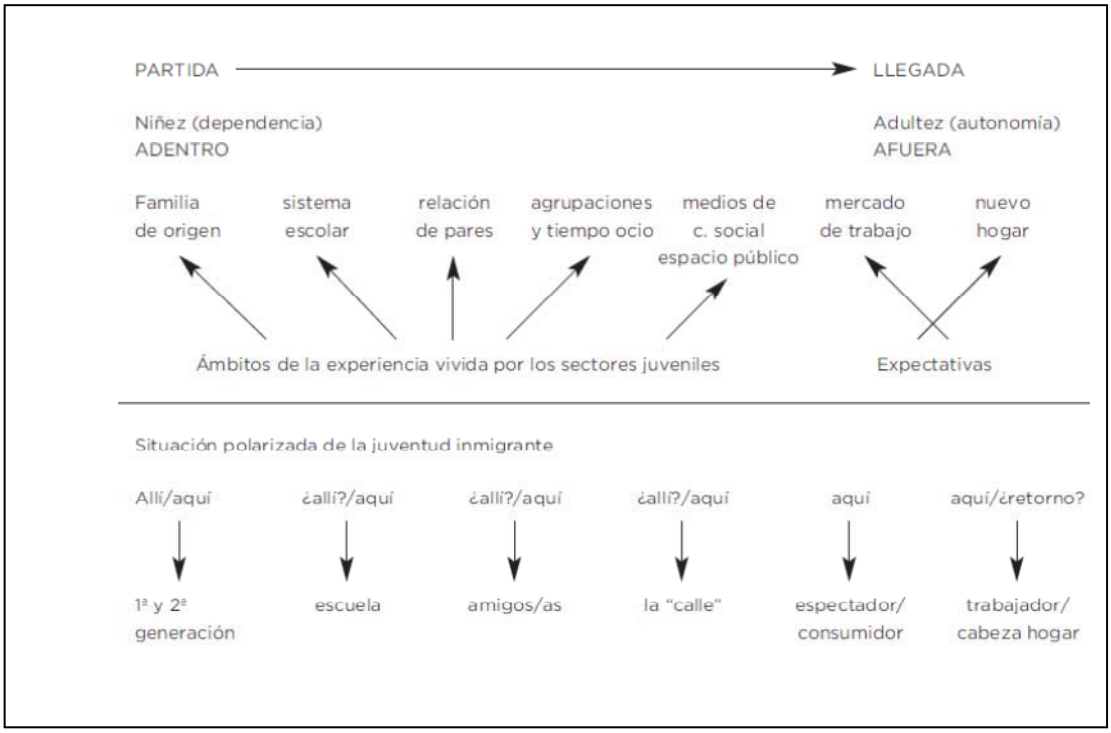
Òbviament, en el rerefons de totes aquestes conjuntures hi apareix la necessitat de configuració identitària per part del subjecte que, en aquesta mena de casos, es veu immersa en un procés doble: per una part, s'emmarca enmig dels canvis característics de l'adolescència i, per altre costat, es realitza formant part d'un progressiu procés d'adaptació a l'entorn que l'envolta i en el qual interactuen variables tan determinants com l'entorn familiar o els amics. Estem davant allò que Figuera, Freixa, Massot, Torrado i Rodríguez (2008:15) anomenen les "*transicions simultànies*" segons les quals la persona ha de fer front de manera paral·lela a dos intensos processos de canvi: l'adolescència i la migració. Els autors Soriano, Zapata i González (2009)

exposen alguns dels factors que poden acabar entorpint o facilitant aquestes transicions simultànies:

- L'edat d'arribada a la societat d'acollida. Aquelles persones que arriben durant la infantesa troben majors facilitats que aquelles que ho fan havent entrat ja en l'adolescència.
- La llengua i el grau de satisfacció i rendiment escolar.
- Depenent de la família i del lloc de procedència hi hauran més o menys garanties d'èxit car aspectes idiomàtics, de similituds de sistemes educatius, de formació dels pares, etc. són importants.
- La distància cultural entre l'origen i el destí migratori. Cada una d'aquestes propostes[92] representen models socials i culturals que en alguns casos no coincideixen i es mostren com a oposats, fet que incentiva activament l'aparició de tensions en el mateix individu.

Els autors De Prada, Actis i Pereda (2005) sintetitzen en la següent figura tots aquells elements susceptibles d'influir en aquestes transicions simultànies. Tenint en compte la variable temps en l'anàlisi, la proposta d'aquests autors planteja la família d'origen, el sistema escolar, la relació amb els familiars pròxim, la gestió del temps d'oci i l'esfera relacional com els condicionants que més pesen a l'hora d'entendre aquestes transicions. En el decurs de la recerca, veurem com aquests elements apareixen com a variables significatives en el procés de construcció identitària dels adolescents d'origen xinès i marroquí.

[92] El model cultural de l'origen i el model cultural del destí.

FONT: De Prada, Actis i Pereda (2005)

FIGURA 14: Agents condicionants dels processos de transició simultània

Sigui com sigui, existeixen realitats personals, familiars i també pròpies de l'entorn social força diverses de tal manera que no podem analitzar des d'una mateixa perspectiva joves que, tot i ser d'origen immigrant, han nascut aquí que altres que just fa mesos que s'han incorporat a aquesta societat. D'aquesta manera, en aquest anàlisi resulta prou interessant distingir aquells col·lectius que han arribat en etapes infantils o han nascut aquí[93] d'aquelles persones que han emigrat quan ja eren adolescents.

3.1.1. La realitat dels adolescents nascuts aquí o arribats durant la infantesa.

En aquest cas, es tracta de joves que ja porten un bagatge com a ciutadans de la societat que just ara els acull, amb la qual cosa ens referim a individus que han rebut respostes socials, educatives i assistencials desenvolupades en pro d'assolir una integració més plàcida, tant per ells com pels seus familiars.

[93] En aquest cas, ens referim a Espanya i no només a l'àmbit insular.

Malgrat pugui semblar que, en aquests casos, la transició de l'adolescència sigui semblant a la de la resta de persones de la mateixa edat degut a que han crescut entre nosaltres, és habitual que en aquest moment (l'adolescència) es posin de manifest les tensions, les precarietats i les dificultats viscudes en etapes anteriors (Funes, 2000).

Usualment, aquest col·lectiu de persones han viscut unes infàncies marcades per situacions adverses com ara els problemes derivats de la separació dels pares o germans –pèrdua de la cohesió familiar, tan important en aquestes primeres etapes de la vida-[94], les tensions generades com a conseqüència dels continus canvis de residència, les problemàtiques derivades de l'arribada a un nou entorn ple de novetats –que normalment en els primers moments s'interpreten com a hostils-, l'assimilació de nous codis de conducta social que en ocasions romanen oposats a aquells que es marquen des de casa, etcètera. La suma de tots aquests escenaris, generalment deriva en una ruptura del procés natural de la infantesa que es posa de manifest durant l'adolescència.

Amb tot plegat, és en aquesta etapa quan emergeixen els trastorns generats durant tots aquests anys i per això la persona es veu obligada a digerir la inseguretat acumulada amb l'entorn. De fet, és l'adolescència la que dóna llum a alguns misteris apareguts en el passat com, per exemple, el fet de sentir que es rep un tracte diferent a la resta. Així les coses, resulta relativament fàcil que alguns d'aquests joves mostrin conductes poc predisposades a la interacció amb els demés ja que no només han de fer front als desequilibris propis del període que viuen, sinó que també han de combatre les turbulències pròpies de les circumstàncies que els envolten.

[94] En aquesta mena de processos migratoris és habitual que es produeixin reagrupaments familiars els quals impliquen períodes en els quals els fills romanen allunyats dels seus familiars més pròxims (Pascual, 2006).

Tal i com acabem de veure, les condicions "especials" que afecten aquests adolescents procedeixen de dos focus diferents; per un costat, arriben gràcies a les condicions i actituds marcades des de les pròpies famílies i, altrament, també es posen de manifest amb les conductes (d'integració, de rebuig, etc.) de les societats d'acollida. Tot i que, el grup d'adolescents de famílies immigrants que han nascut aquí ja porten tota la seva vida formant part de la societat majoritària i han estat producte dels seus sistemes d'escolarització així com també dels seus processos d'integració[95], mantenen bona part de les peculiaritats d'aquells que arribaren d'infants. En efecte, tot i acumular llargs períodes de temps com a membres de la societat on resideixen, la realitat que viuen els seus entorns familiars fa que sovint s'hagin vistos immersos en moltes de les dificultats que acabem d'assenyalar com ara la manca de cohesió familiar (separació temporal amb germans o pares, per exemple).

A més, la identificació que en fa d'ells la societat d'acollida en moltes ocasions no és gaire diferent a la d'altres joves que no han nascut aquí. D'aquesta manera, segueixen sent persones considerades com "estrangeres" o "d'immigrants", sent aquesta, una qualificació que ni tan sols és seva tot i que hagi marcat de manera evident les seves vides i que, en tot cas, correspon a algun dels seus progenitors.

3.1.2. Els nouvinguts arribats durant l'adolescència.

Aquest segon grup, presenta unes característiques sensiblement diferents a les explicades fins ara. No debades, es tracta de persones que en plena etapa de canvi abandonen amb les seves famílies (o sols per reunir-se amb elles) l'entorn que els ha vist créixer per arribar a una societat nova plena d'incògnites. Consegüentment, es tracta de joves que aterren sense tenir coneixement dels codis de conducta que aquí es manegen i que, en moltes

[95] Malgrat ser persones que ja hagin nascut a la societat on resideixen, és habitual que hagin de fer front a processos d'integració, talment succeeix amb altres persones nouvingudes. Aspectes com els seus trets físics, la seva religió o l'origen cultural sovint els fan sentir diferents i, a més, condicionen la visió que en tenen els demés d'ells o elles.

ocasions, no dominen tan sols l'idioma que es fa servir en el nou lloc de residència. L'enorme magnitud d'aquest canvi, sovint va lligat a un procés d'aclimatació a les noves condicions que esdevé força dificultós. Tot i aquest fet, resulta habitual contemplar com aquests joves associen l'elenc de traumes d'aquesta etapa únicament amb el procés migratori, tot deixant en l'oblit que estan vivint un període vital que inclou dificultats inherents a la seva pròpia naturalesa.

Tal vegada, degut a la transcendència i a la significació que representen els amics en aquestes edats, una de les problemàtiques que més envolten aquesta mena de situacions deriva de la distància que aquests nouvinguts denoten entre els joves de la seva edat i ells mateixos. Com veurem, una de les principals diferències que detecten aquests adolescents és que quan arriben la gent que té la seva edat es dedica precisament a ser adolescent, cosa que en molts dels països d'origen no és gaire habitual.

Aquest fet, a mesura que va passant el temps esdevé també una novetat per les seves famílies, just quan aquests adolescents comencen a incorporar algunes de les pràctiques pròpies dels joves de la societat on viuen. Així, en alguns casos els pares no acaben d'assimilar alguns d'aquests canvis i això sovint resulta motiu de tensió familiar. D'aquesta manera, tal i com assenyala Funes (2000) aquests col·lectius no només aterren en un entorn desconegut i amb escasses eines per a una integració ràpida, sinó que també es veuen obligats a descobrir i assumir formes de ser estranyes, fins ara, en el seu propi entorn.

Tant en un cas com en l'altre, la migració o el seus orígens condicionen d'una manera plausible la configuració identitària d'aquestes persones. Tanmateix, resulten difícils d'entendre aquests processos de construcció identitària fora partir de la idea que aquests adolescents es veuen sotmesos a severes tensions originades com a conseqüència de la contínua disjuntiva existent

entre el fet de mantenir-se fidels als dictàmens dels pares o familiars[96] (els quals habitualment tendeixen a mantenir conductes pròpies del lloc d'origen) i els amics o l'escola (que incorporen nous codis els quals es poden presentar com a més atractius i que impliquen un cert grau de compromís)[97].

Existeix una tercera via consistent en no elegir cap de les dues alternatives d'una manera estricta, aleshores es pot donar el cas que l'adolescent es posicioni al marge de les dues opcions i s'embarqui sol en una recerca de la identitat que habitualment esdevindrà traumàtica. Contràriament, també es pot donar el cas d'adolescents que siguin capaços de desplegar tot un conjunt d'estratègies que els permetin mantenir llaços simultàniament amb les dues cultures. Segons exposa Giró (2006), el procés de construcció identitària en adolescents de famílies d'origen immigrant ens permet interpretar dos grans tipus d'estratègies. La primera consisteix en què el jove des d'un primer moment intenta aconseguir una identificació ràpida amb el grup majoritari (societat d'acollida). La segona estratègia consisteix en un manteniment de certa distància i recel cap el grup majoritari, perquè la persona interpreta que d'ell se'n deriven les principals dificultats en el seu procés d'integració social. Entre aquests dos posicionaments, es trobaria una tercera alternativa que, per ventura, seria la més adequada.

En aquest cas, la reacció de l'adolescent consistiria en mostrar una actitud positiva amb l'objectiu d'adoptar el millor de les dues estratègies que acabem d'explicar: mantenir una estreta vinculació amb els referents més significatius amb els quals es va conviure durant l'etapa de la infantesa (aquells que estan representats per la família, amics del mateix país d'origen, etc.) i, a l'hora, ser capaç de desplegar les suficients habilitats socials com per aconseguir un nivell d'integració en la societat d'acollida. Tot i això, veurem com es tracta

[96] Aquesta actitud de les famílies varia en funció de distints factors com ara el temps que fa que resideixen aquí o la cultura de la qual procedeixen.

[97] Tant en el cas dels amics com també en l'escola (així com altres agents socialitzadors), l'exigència a l'hora d'incorporar nous codis veurem que tampoc esdevé universal i fluctuarà en funció de distintes variables com ara l'origen de les amistats o de l'existència de programes d'intengració en els mateixos centres.

d'un fenomen que admet un nivell de precisió més detallat i en el qual es poden efectuar apreciacions de major exactitud.

Amb tot, en el procés de construcció de la identitat d'aquests adolescents de famílies d'origen immigrant hi intervenen dues forces que degut a que en moltes ocasions representen maneres de fer força oposades[98], són les causants d'atorgar una major dimensió a la crisi d'aquests joves. D'aquesta manera, resulta força interessant analitzar amb cert deteniment quines són les exigències i, sobretot, les influències que mostren tant les famílies com també l'entorn escolar o els grups d'amics en l'empresa de la configuració del "jo" d'aquestes persones.

3.2. Factors condicionants dels processos de configuració identitària dels adolescents d'origen immigrant.

3.2.1. La influència de l'entorn familiar.

Són pocs els elements que condicionen tant la vida de qualsevol infant o adolescent com la figura dels pares i familiars. Normalment, la connexió que existeix entre els progenitors i la seva descendència esdevé molt més estreta durant els primers anys de vida i poc a poc va canviant una vegada els fills inicien la pubertat en la qual comencen a mostrar certa voluntat d'independència en relació a les relacions paternals (Martínez, 2012). Resulten molt freqüents les tensions suscitades com a conseqüència d'aquest nou estatus i, de fet, sembla que són nombrosos els pares que encara no han assimilat aquest concepte actual d'adolescència, entesa com a una etapa forçosa i cada vegada més dilatada en el temps.

[98] Per un costat, apareixen els agents que tendeixen a fer que el subjecte mantingui la identitat del seu país d'origen (sobretot familiars) i, per altre costat, es posen de manifest les exigències de la societat d'acollida que demanda certes concessions a aquestes persones per tal de poder integrar-los d'una manera efectiva.

En conseqüència, si es té en compte que les famílies que s'han gestat i han crescut en atmosferes de països desenvolupats econòmicament mostren alguns símptomes d'inadaptació amb la concepció coetània del fenomen, resulta fàcil entendre que les dificultats que mostraran els pares i mares recentment arribats des d'altres ambients seran molt majors. En aquest sentit, les famílies procedents d'indrets com ara la Xina o el Marroc han prioritzat com a meta vital el fet donar un futur millor als seus fills i filles que aquell que ells mateixos han tingut.

A bona part del planeta, no es concep l'adolescència tal i com s'entén a Europa o els EUA. No debades, en molts indrets la finalització de l'edat escolar obligatòria[99] coincideix amb una inserció immediata al món laboral, sovint acompanyada per la formalització de la vida en parella a través del casament i la descendència.

En efecte, aquestes famílies (moltes de les quals encara estan regides per l'estil de vida que els ha vist créixer en els seus països de procedència), es troben que el final de la infància dels seus fills ja no es correspon amb l'inici de la seva autonomia adulta sinó amb un estat que els resulta estrany i força ambigu, en el qual els fills combinen unes ànsies d'independència en relació als mateixos pares amb una situació de certa subordinació a la protecció familiar (per exemple, en l'àmbit econòmic). Tot i que el rol familiar pugui semblar que tendeix a la baixa, autors com Faccini (2011) posen de manifest la significació de l'entorn familiar en aquesta etapa vital en la qual els conflictes inesperats tendeixen a ser freqüents.

Com és de suposar, estam davant una situació que no estava prevista per aquests pares i que, evidentment, pot resultar força conflictiva com anirem veient. Una de les decepcions més freqüents que poden manifestar alguns

[99] Sempre és abans dels 18 anys i habitualment suposa el preludi de l'inici del servei militar tot i que, en alguns països com ara el Marroc, actualment no és totalment obligatori. En molts altres (com és el cas de la Xina) el servei militar és obligatori per tots els barons majors de 18 anys.

d'aquests familiars, està relacionada amb el fet de pensar que tota l'educació que els seus fills han rebut no era més que un instrument per tal de poder mantenir i identificar-se amb les seves pròpies tradicions i costums, una fórmula per donar continuïtat a uns estils de vida prou definits que, segons pareix, els seus fills desestimen o interpreten d'una manera diferent. Tanmateix, a mesura que els adolescents vagin sumant experiències com a membres de la societat de destí de la migració, és ben possible que es vagin allunyant d'una manera progressiva d'alguns hàbits i esquemes de vida definitoris dels seus orígens, a la vegada que també vagin incorporant estètiques, llenguatges o activitats més properes a aquelles que mostren els adolescents occidentals.

Un exemple que demostra aquest distanciament de postures entre pares i fills, s'observa quan en moltes d'aquestes famílies immigrants –fortament marcades pels seus orígens- s'exigeix als joves valors entesos com a fonamentals com ara el respecte cap a les persones adultes. En aquests casos, existeix la possibilitats que aquests adolescents actuïn per mimètica i reaccionin baix els dictàmens de la resta d'iguals d'origen no immigrant, els quals fan de la revel·lia una de les seves armes més potents.

Tal i com assenyala Siguan (2003), la identificació amb els propis pares pot resultar una tasca força àrdua pels adolescents –sobretot els de primera generació- que, fins i tot, incorpora el perill d'estancar-se si els pares interpreten com un atac i una falta de lleialtat la incorporació de valors propis de la societat d'acollida. En aquest sentit, convé tenir en compte les perspectives d'una i altra generació:

Malgrat l'existència d'aquesta conjuntura, Medina (2005) adverteix que el procés natural de l'adolescència no ha de representar forçosament la ruptura amb el conjunt de creences, actituds, sentiments i valors instaurats durant els anys previs des de els cercles protectors familiars. Així, segons l'autora, aquesta casta d'actituds esdevenen uns excel·lents indicadors que donen comptes del risc emocional que envolta a l'adolescent. Més aviat, en aquestes situacions els joves necessiten retrobar-se amb aquelles creences i valors per tal de poder resituar-se en vers a elles i, a diferència de com succeïa en el període de la infància, qüestionar-les, introduir-hi matisos, ampliar-les o rebutjar-les, tot en pro de crear la seva pròpia identitat dins el grup familiar.

Precisament, a partir d'aquesta idea s'han d'interpretar els distints escenaris familiars sorgits arran d'aquesta mena de situacions: des d'aquells en els quals els pares mostren una actitud marcada per una excessiva imposició i rigidesa, fins a altres on domina un excés de permissivitat i laxitud en relació a l'atenció cap els fills:

- En les famílies excessivament autoritàries és possible que els joves estiguin exposats a càrregues afegides en el seu costós procés de definició identitària i, en efecte, reaccions com ara la ràbia (per no entendre la resposta dels pares davant tot aquest conjunt de canvis), la submissió (que en moltes ocasions significa una anul·lació integral de la identitat de l'adolescent com individu independent de la resta) o la rebel·lia (la qual esdevé com una reacció visceral davant la imposició que sovint ni tan sols està enraonada) poden fer-se presents en els membres d'aquestes famílies. Brullet i Gómez-Granell (2008) afirmen que aquesta mena de respostes en famílies autoritàries no són exclusives a famílies nouvingudes.

- Distint és el cas d'aquelles famílies en les quals els pares (per qüestions de treball, desinterès o d'altres causes) es situen enfora de la realitat que afecta els seus fills adolescents. Aquesta manca d'interès acaba desembocant en situacions incòmodes pels joves que, en alguns casos, fan de la soledat o del buit uns silenciosos companys de viatge. Com hem vist en apartats anteriors, les relacions amb els altres[100] representen un factor cabdal en la configuració identitària. No debades, un dels focus de major rellevància en la interacció d'aquests adolescents –endemés dels amics- procedeix de les relacions familiars. Així, en famílies en les quals es para poc esment als fills es tendeix a perdre aquesta important dimensió del procés de recerca del propi "jo".

Els dos extrems que s'acaben d'exposar, donen comptes de la poca significació que a vegades es dóna a l'entorn familiar en els processos de construcció identitària adolescents i, en particular, aquells que són d'origen immigrant. En aquests casos, autors com Faccini (2013) assenyalen que resulta força significatiu que els pares es mostrin pròxims i afectius amb els seus fills que, tot i que normalment no ho demostren explícitament, demanden la presència d'un referent mínimament consistent per tal que supervisi llur procés d'evolució cap a la seva pròpia autonomia. En circumstàncies on els familiars no es mostrin com aquest referent sòlid i proper, és possible que els fills cerquin en els amics alguna figura que pugui suplir aquesta funció.

Si bé els escenaris que just acabem de proposar[101] i les seves corresponents conseqüències podrien ser extrapolades a qualsevol família en la qual hi conviuen adolescents, l'avanç en el discurs ens introdueix de ple en la realitat de famílies d'origen immigrant. En aquest sentit, els joves protagonistes d'aquesta investigació s'enfronten innegociablement a la necessitat de donar una ferma resposta sobre què i com interioritzar la seva identitat cultural. Es

[100] Tot fent esment al concepte "d'alteritat".
[101] Tant els casos de famílies excessivament autoritàries, com famílies massa permissives.

tracta d'un procés complex, en el qual hi intervenen multitud de factors; des de la influència que exerceixen determinats mitjans de comunicació fins els missatges que rep el subjecte des de l'entorn escolar. Amb tot, en aquest elenc de condicionants hi torna aparèixer l'entramat familiar com un element de suma importància.

Sigui com sigui, la reacció espontània que pot donar-se per part dels pares és la d'animar els seus fills i filles a què s'adaptin a les noves costums que imperen a la societat d'acollida. Menció especial mereix el tema de la llengua que, sobretot en algunes nacionalitats com ara la xinesa, esdevé un immens mur per a la integració de famílies senceres. Darrera aquesta insistència de molts dels pares s'hi amaga una necessitat d'inserció en el nou món que els acull, sent una necessitat que al menys en un primer moment està directament relacionada amb afers econòmics o laborals. El següent fragment d'entrevista a una dona mediadora social d'origen xinès il·lustra de manera eloqüent aquest fet:

"La fredor dels xinesos en les relacions socials s'explica per l'idioma, no saben interpretar el seu entorn. Molts diuen que t'entenen quan realment no han entès res. Això passa amb les generacions de 30 a 50 anys que viuen aquí. Empren els seus fills com element traductor. A més, hi ha una qüestió cultural: són gent que ve de zones rurals amb molt poca cultura i això encara dificulta més el seu aprenentatge de català o castellà".

C-4-1

Així, l'escolarització dels més joves de la casa sovint facilita que aprenguin aviat l'idioma i que, per tant, puguin fer d'altaveu de la família en la societat que els acull. Com exemple, val a dir que aquesta circumstància succeeix en moltes famílies orientals en les quals qui duu a terme les gestions dels negocis familiars amb els ajuntaments o d'altres organismes públics, són els propis fills tot com a conseqüència de les escasses competències lingüístiques mostrades pels pares. A més, els propis pares veuen en aquesta integració dels fills la

millor de les vies per aconseguir el gran objectiu que els ha portat aquí: tenir un futur millor per la descendència i, fins i tot, per ells mateixos.

Tot i aquests arguments, la reacció inicial dels pares en favor d'aconseguir una integració ràpida dels fills té el seu contrapunt. No debades, és possible que aquests pares interpretin l'adopció de nous costums per part dels seus fills –costums aliens a aquells que entenen com a propis- com un perill i una vertadera amenaça pel seu futur. En conseqüència, són diversos els autors[102] que reconeixen que esdevenen habituals les pressions exercides per part de l'entorn familiar cap els fills, tot per tal de què aquests conservin les seves arrels.

La casuística que es maneja en aquests casos, apunta a què els pares –tal vegada d'una manera un tant inconscient- troben en aquesta defensa una forma de subsistència, una manera de sumar-se valor a sí mateixos com a pares i també com a persones en una atmosfera en la qual han perdut l'estatus que s'havien guanyat en el seu lloc d'origen. Una de les estratègies que millors resultats poden generar, consisteix en crear una imatge absolutament idealitzada del seu país de procedència, tot obviant aquells elements negatius que han obligat a la família a emigrar. Precisament, aquesta tendència a la mitificació dels orígens permet a aquestes persones reivindicar-se, així com assolir el respecte suficient com per poder presentar-se com a individus competents en el nou marc que els envolta (López, 2007).

Així idò, ha de ser enmig d'aquesta ambigüitat on molts d'aquests adolescents han de començar a posar en marxa -o bé han de donar continuïtat- al seu procés d'aculturació[103]. Talment qualsevol altra persona, el fet de veure's immers en una societat culturalment diferent a la pròpia té repercussions evidents a curt termini; així les coses, és probable que aquests joves nouvinguts

[102] Giró (2006), Medina (2005) o Funes (2000).
[103] El concepte d'aculturació feia referència al conjunt de canvis que un individu o un grup experimentava just quan entrava en contacte amb persones d'altres cultures.

o d'origen estranger experimentin alteracions significatives en la seva personalitat. Aquests canvis, es posen de manifest quan surten a la llum modificacions en la conducta, en els valors, en la manera d'expressar-se, en definitiva, en la pròpia identitat.

La immersió en una quotidianitat com ara la de la societat d'acollida –tot a través dels centres educatius, dels amics, dels mitjans de comunicació, etc.-, la qual s'emmarca dins allò que coneixem com a postmodernitat, implica submergir-se en unes realitats socials que, com hem vist en capítols anteriors, resulten força volàtils. Aquesta mena de societats (exposades als canvis continus i en les quals les pertinences i identitats poden ser múltiples), avancen enfora dels sistemes que aquestes famílies exporten des dels seus països d'origen. Sovint es tracta de persones que valoren l'estabilitat en les conductes, els valors i els símbols (de la identitat, en general) que se'ls ha marcat des de sempre.

Davant aquest xoc de postures (casa-societat d'acollida) és possible que en els adolescents de famílies d'origen immigrant puguin aparèixer certs sentiments de confusió i, fins i tot, de culpabilitat per trair l'entorn familiar i tot allò que representa. De la mateixa manera, també hi ha altres casos en els quals aquests joves sacrificaran el fet d'integrar-se socialment en àmbits com l'escola, tot en favor de no ser refusats pels seus familiars. Tant si es dóna un cas com l'altre, resulta obvi que en aquesta mena de situacions l'alternativa adequada sempre és que els adolescents es situïn en una posició de certa equidistància entre el model de vida que es planteja des de casa i el plantejat des de fora de casa. Amb tot, aquest panorama que acabem de plantejar únicament és possible en el cas que tant per una banda (la família) com per l'altra (la societat d'acollida) es mostri un tarannà de tolerància i permissivitat a l'hora d'acceptar una convivència amb altres estils de vida, amb altres cultures.

En definitiva, tal i com hem pogut observar en el decurs d'aquest mateix punt, la postura que adopta l'entorn familiar esdevé fonamental a l'hora de mesurar el grau d'integració social d'aquestes noves generacions de conciutadans. A més a més, també resulta una variable força determinant si el que es pretén és avaluar els processos de configuració identitària. D'aquesta manera, perquè aquests adolescents puguin integrar-se socialment i passar un trànsit cap a la vida adulta sense més turbulències de les normals, és fonamental que aquests pares i mares entenguin un poc millor el què és i què representa l'adolescència.

De fet, una de les línies de feina que més s'haurien d'incentivar amb aquests col·lectius, hauria de ser la del treball familiar per tal que puguin acostar-se més directament a l'entorn que envolta a qualsevol adolescent. Només d'aquesta manera, seria possible que aquestes persones adultes (moltes vegades desorientades) puguin ser capaces d'implicar-se millor en els problemes dels seus fills i, en definitiva, puguin ajudar-los a situar-se millor en el complicat món que els envolta.

3.2.2. L'àmbit escolar.

No anunciem cap novetat quan afirmem que el capital social[104], representa una de les majors fonts d'integració de joves de famílies d'origen immigrant que viuen entre nosaltres (Gualda, 2005). Aquesta mateixa autora, remarca que ja són diverses les investigacions que se n'han encarregat de detectar l'enorme rellevància que les xarxes d'amics o d'altres contactes tenen en els processos d'integració social dels nouvinguts. D'aquesta manera, resulta difícil acostar-se a la realitat d'aquestes persones sense analitzar quina és la salut dels seus processos d'interacció amb els distints agents que els envolten i que van més enllà dels ambients familiars.

[104] Entès com el conjunt de xarxes de recolzament personal i col·lectiu que posa a disposició de l'individu la societat.

La colla d'amics, així com els centres educatius en els quals estan matriculats esdevenen dos puntals que han de ser interpretats com a factors condicionants en el seus processos de configuració identitària.

Una de les principals novetats que han vist les aules de l'arxipèlag durant els darrers decennis ha estat l'arribada d'alumnes d'origen estranger. En qualitat d'introducció, en la taula 12, es pot observar que arran del període de bonança econòmica viscuda fins a mitjans de l'any 2008 –unit a la situació de precarietat econòmica en altres latituds del mateix Planeta-, es van incrementar les arribades d'alumnes de nacionalitat estrangera a les aules dels centres de les Illes, la qual cosa ha dibuixat un nou escenari fins aleshores inèdit. Els percentatges enregistrats a les Illes són superiors a la mitjana de l'Estat espanyol, si bé es detecta una lleugera disminució i un canvi de tendència a partir del curs 2009/2010, tot degut als moviments de retorn que moltes famílies han emprès degut a la crisi econòmica.

	TOTAL CENTRES (%)	
CURS	ESTAT	BALEARS
2001-2002	3	5,8
2002-2003	4,4	8,2
2003-2004	5,7	10,1
2004-2005	6,5	11,1
2005-2006	7,4	12,3
2006-2007	8,4	13,5
2007-2008	9,4	14,4
2008-2009	9,8	15,5
2009-2010	9,7	16,2
2010-2011	9,6	15,6
2011-2012	9,5	14,7
2012-2013	9,1	14,6

FONT:Elaboració pròpia a partir de l'Anuari de l'Educació de les Illes Balears (2013)

TAULA12: Comparativa del percentatge d'alumnat estranger en les aules de l'Estat i de les Illes Balears.

Com és de preveure, aquesta circumstància ha tingut tot un conjunt de repercussions estructurals en l'entramat educatiu de casa nostra, de la mateixa forma que anys enrere havien tingut els sistemes educatius d'altres països de l'Europa més septentrional[105] i, encara abans, en els EUA. D'alguna manera, es tracta de l'arribada de la multiculturalitat a les aules a la qual, tal i com remarquen Buendía, González, Pozo i Sánchez (2004), la Unió Europea no s'incorporarà fins els anys vuitanta quan els seus sistemes educatius es veren desbordats davant la realitat multicultural. En aquest sentit, la major part d'aquests sistemes educatius europeus havien estat dissenyats pensant únicament en grups d'alumnat absolutament homogenis i, en conseqüència, aquests nous escenaris els feia poc útils i obsolets.

Idò bé, amb uns lustres de retard (a partir dels darrers anys del passat segle i ja de manera més evident durant aquesta darrera dècada), la societat balear també ha hagut de seguir un procés de recomposició[106] per tal d'adaptar el seus mecanismes educatius a les noves realitats sorgides arran dels moviments migratoris. Tot i que a partir de la crisi del 2008 sembla que s'ha estabilitzat l'arribada i l'increment d'alumnes estrangers, resulta evident que els canvis generats durant les dues darreres dècades ens han conduit cap una realitat educativa distinta a aquella que existia fins aleshores.

Precisament, en connexió amb aquesta realitat de canvi Orte, Pascual i Touza (2006) es refereixen al cas particular de l'arxipèlag balear tot assegurant que, d'acord amb l'increment de la població escolar estrangera no comunitària dels darrers anys i la seva gran diversitat[107], s'han observat repercussions en l'estructura i en el propi funcionament del sistema educatiu en els seus distints àmbits:

[105] El Regne Unit o França, en són bons exemples.
[106] La recomposició abraça mesures integrals que van des de la redefinició de programes, la generació de nous materials i recursos escolars, la creació de noves línies d'investigació educatives, etc.
[107] En referència a l'enorme varietat de nacionalitats arribades de distints continents.

- En l'àmbit quantitatiu aquestes arribades han obligat a readaptar les estructures existents a les societats d'acollida, construir nous espais, canviar els models i sistemes d'organització interna, contractar nous professors i adquirir altres recursos fins ara no emprats.

- Pel que fa referència als aspectes qualitatius, aquestes autores es fixen en la preparació i la formació del professorat, amb els processos i programes de gestió dels distints centres, la confecció i aplicació de plans d'acollida o els canvis en la relació amb les famílies.

Malgrat l'evidència dels canvis que acabem d'anunciar, cal plantejar-se qüestions com ara si els centres educatius d'avui en dia tendeixen a facilitar la integració real dels alumnes nouvinguts; o bé reflexionar sobre quin paper juguen aquestes institucions en la conformació de les identitats d'aquests adolescents; o ara sobre quins són els reptes que ens esperen de cara al futur en matèria de gestió d'aquesta diversitat. Tal volta, resulta interessant partir de la idea que una educació multicultural descansa sobre l'immens pilar de la diversitat. Els col·legis i instituts del segle XXI reben alumnes que demanden respostes formatives diferencials, no només per motius de tenir orígens culturals diferents sinó perquè pateixen realitats que han de ser interpretades com especials. En aquest sentit, si centram l'anàlisi d'aquests adolescents en el camp que ens ocupa –la identitat- observem que es tracta d'adolescents que conviuen amb unes circumstàncies a les quals els sistemes educatius hi han de donar resposta.

Així les coses, en abandonar el seu lloc d'origen els emigrants adults posseeixen certs recursos com per mantenir la seva pròpia identitat, no debades, han partit de manera voluntària (tot i que en moltes ocasions han emprès el viatge degut a una sèrie de mancances o necessitats detectades en el seu país de procedència) i, a més, pertanyen plenament a una cultura amb la qual es poden identificar de manera nítida davant els demés. Contràriament, aquests joves arribats fa un temps al lloc de destí de la

migració dels propis pares, no han triat el fet d'haver d'emigrar. De fet, són persones mancades de determinats records, relacions o fins i tot referències que els permetin identificar-se amb el país dels seus pares. Òbviament, aquesta mena de dèficits es veu accentuat en els joves nascuts aquí. De tal forma que són persones que tenen importants dificultats per associar-se amb els seus orígens, però que a l'hora, també es troben problemes per sentir-se membres de la cultura dominant que els envolta (Massot, 2003).

Tal i com hem vist, en aquests casos existeix la possibilitat que el jove actuï per mimetisme fins el punt de plantejar una adhesió extrema i incondicional als dictàmens de la societat en la qual desitgen integrar-se i renegant la seva pertinença a l'ètnia d'origen. Altrament, també es pot donar el cas que aquests adolescents puguin desenvolupar actituds defensives com ara el desinterès o la indiferència per tot el que ofereix la societat receptora i identificar-se amb els símbols contraris. Tant la primera opció com la segona, no resulten gaire operatives en l'empresa d'assolir una integració efectiva de les noves generacions de nouvinguts. No debades, que aquests al·lots i al·lotes siguin capaços de desplegar les habilitats necessàries com per poder sentir-se membre d'ambdues cultures alhora esdevé la situació més adequada, tal i com constaten Nikolaou i Kanavouras (2006) quan recolzen el concepte d'*identitat múltiple* a través de tres idees:

1. Que és possible que certes persones siguin capaces d'identificar-se amb més d'un grup o col·lectiu.

2. Que sigui possible que persones determinades puguin baratar la seva identitat cultural quan entrin en un altre context[108].

3. Que desenvolupin la capacitat de moure's per distints àmbits de referència cultural, sense que aquest fet els suposi efectes negatius en el seu sentiment d'identitat personal.

[108] Aquesta idea està relacionada amb el concepte d'aculturació.

Aleshores, quin paper els toca assumir als centres educatius en aquest repte? Els centres han de partir de la realitat de la multiculturalitat, és a dir, que contràriament a allò que havia succeït fins fa uns anys, els docents es troben que dins una mateixa aula hi apareixen alumnes amb diferents competències culturals. En efecte, aquest panorama obliga als centres a desplegar tot un seguit d'estratègies encaminades a poder oferir una educació entre cultures: una **educació intercultural**. Nikolaou i Kanavouras (2006) recullen en la seva feina quins són els principis fonamentals d'aquest concepte d'educació:

- Un sistema que té com a base la diversitat, obligatòriament, ha de trobar la seva gènesi en l'empatia cap els demés. De fet, partint de la idea que no tots els membres del grup plantegen problemes similars, és important que els membres del col·lectiu siguin capaços de posar-se en el lloc dels demés per tal de poder resoldre possibles dificultats.

- També esdevé força significatiu que, des dels centres, es fomenti la idea que cap cultura és superior a la resta i que, per tant, s'han de deixar enrere aspectes com ara les desigualtats socials i s'ha d'incentivar la construcció d'una consciència col·lectiva comú fonamentada en valors com ara la solidaritat.

- Com veurem a continuació, també és interessant proposar un model d'escola en el qual s'eduqui en clau de respecte cultural, és a dir, que l'obertura d'una determinada cultura cap a les demés ha de ser interpretada com una excel·lent oportunitat per oferir a la resta de companys que participin d'ella, tot enmig d'una atmosfera de respecte per la diversitat cultural.

- Finalment, és a partir d'aquest sistema educatiu des de on es poden rompre estereotips i prejudicis que es tenen en relació a determinades cultures o col·lectius, tot oferint una visió integral de cada una de les cultures.

Soler, Massot i Sabariego (2009) van més enllà i proposen un model de formació de ciutadania intercultural, segons el qual és convenient engegar avanços en tres àmbits diferents: (1)el foment d'un sentiment de pertinença a la comunitat d'acollida, (2) el fet d'estimular una competència ciutadana fomentada a partir del sentit crític que planteja la democràcia i (3) el desenvolupament de la participació ciutadana dins i fora l'escola.

En relació a aquesta necessitat existent d'implantar una educació en clau intercultural, Juliano (1993) proposa que aquest model hauria de ser capaç de produir subjectes totalment competents en qualsevol cultura o, al manco, en dues diferents. A tot això, Massot (2003) afegeix que l'educació intercultural[109] condueix a la participació total de tots els joves -tant del grup majoritari com del minoritari-, en les oportunitats socioeconòmiques que ofereix l'Estat i els prepara perquè participin d'una manera fàcil i còmoda en la societat dominant.

Endemés, a mesura que l'alumnat s'acostuma a treballar i revelar valors i qüestions que l'impliquen personalment, està practicant habilitats indispensables per afrontar qüestions i problemes de l'entorn social més ampli. Així les coses, aquesta mateixa autora (Massot, 2003), exposa en el seu treball una cita d'Steiner (1992) en la qual es proposa aquesta generació d'adolescents de famílies d'origen immigrant com un col·lectiu capaç de revitalitzar la cultura de l'espai que habiten, allò que aquest autor anomena la "tercera via". Tanmateix, aquesta reflexió només pot ser plantejada des d'una perspectiva que contempli les relacions interculturals com a dinàmiques i actives, tot partint del fet que les persones som éssers creatius i flexibles.

[109] D'alguna manera, el propòsit de l'educació en clau intercultural està en connexió directa amb l'anomenada *pedagogia de la inclusió*.

Tal i com ha quedat constatat, per aquests adolescents sumar competències en distintes cultures és sinònim d'avanç personal. Malgrat aquest fet, el desenvolupament d'aquestes competències no es pot dirigir només a l'alumnat d'origen immigrant, sinó que resulta indispensable que pugui ser un sistema aplicat també als joves autòctons. Els canvis constants als quals es troba sotmesa la societat actual exigeixen aprendre, comprendre i poder viure en altres cultures sense que això sigui un inconvenient; no debades, ha de ser un avantatge que faci possible un aprenentatge permanent i un enriquiment personal i, consegüentment, que aporti beneficis també en l'àmbit de grup.

Una de les passes prèvies en la consecució del model que acabem d'assenyalar és plantejar-se la formació d'un professorat capaç de fomentar les pertinences en clau intercultural, tot a partir d'un coneixement precís tant de les causes, de la situació i de la història dels pobles immigrants com de la filosofia subjacent als diferents paradigmes d'educació intercultural que es posen en marxa, a més de tenir en compte les metodologies que més s'adeqüen a tots aquests principis.

En tercer lloc, no es pot obviar la participació i la contribució que les famílies fan als centres educatius en pro d'aquesta nova filosofia educativa, la qual tal i com hem vist en l'anterior apartat pot incentivar aquesta línia d'acció multicultural o, contràriament, pot exercir una pressió als seus fills en vistes a que es reafirmi en els principis d'origen i mostri una actitud poc oberta davant altres maneres de fer i de pensar.

Tant és així que, és a partir d'aquests tres agents que acabem de valorar (alumnes, professors i famílies) des d'on enfocarem un breu apartat que es presenta amb l'objectiu de voler oferir una reflexió sobre el comportament del sistema educatiu balear davant aquestes noves realitats multiculturals. Com és de suposar, les aportacions que es realitzin a continuació s'hauran de

complementar amb aquelles conclusions que s'extreguin com a conseqüència de la realització del treball pràctic.

El sistema educatiu de les Illes Balears vers l'alumnat d'origen immigrant.

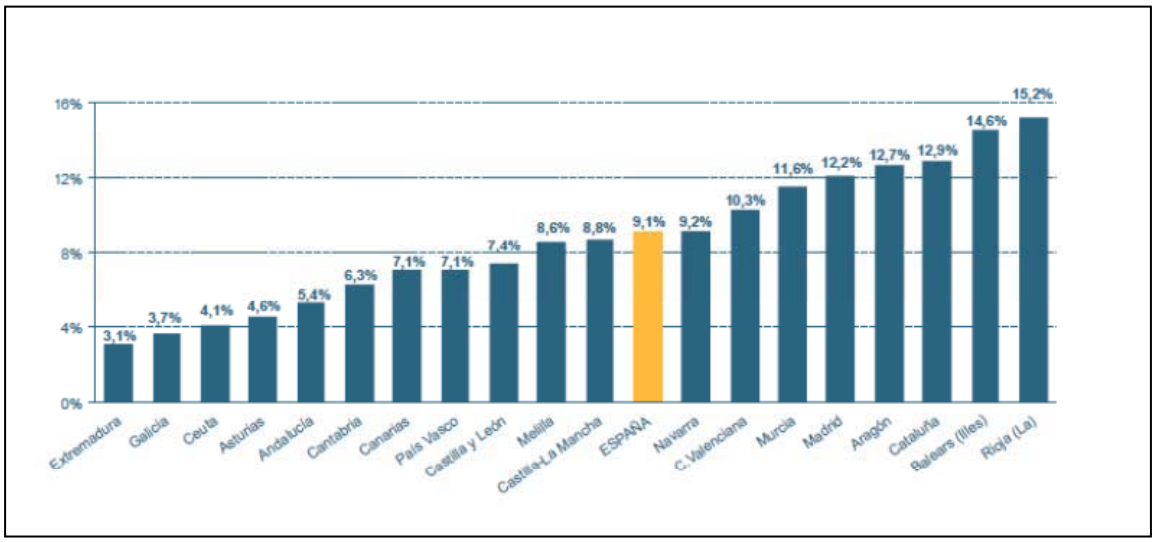
Com hem podem observar en la taula 13, l'increment en les arribades d'alumnes d'origen immigrant durant els darrers 20 anys ha estat una constant fins l'arribada de la crisi econòmica de 2008. Tot i aquest lleuger canvi de tendència, partint d'una xifra gairebé residual de poc més de 1.400 alumnes en tot l'arxipèlag a inicis dels noranta, a l'any 2013 la xifra es situà entorn els 25.000 matriculats. A hores d'ara, les Illes Balears comptem amb uns centres educatius on es parlen fins a 82 llengües diferents, entonades per alumnes que procedeixen de fins a 160 nacionalitats distintes. A més, ens trobem a una de les comunitats espanyoles on més s'ha fet notar aquest fenomen. Malgrat que aquestes xifres tenen en compte la totalitat d'alumnes estrangers (entre els quals s'hi troben els procedents de la UE) nosaltres centrarem l'anàlisi en aquells que vénen o són originaris d'Àsia i del Magrib, els quals tenen un perfil molt distint als europeus.

Evidentment, com ha succeït en altres comunitats de l'Estat espanyol, les institucions autonòmiques -en connexió amb l'Estat central- s'han vist obligades a desplegar tot un seguit d'estratègies en el món de l'educació per gestionar aquest seguit de canvis arribats amb la nova conjuntura. Així, aquesta redefinició d'alguns aspectes del sistema educatiu (amb el qual s'han trobat els adolescents protagonistes d'aquesta investigació), ha suposat una sèrie de modificacions que s'han manifestat en el dia a dia dels centres educatius, per tant, han afectat a alumnes i professors. Però a més d'això, cal tenir en compte que les relacions amb les famílies també s'han vist alterades per aquests canvis.

CURS ESCOLAR	TOTAL ALUMNES
1991-1992	1.417
1992-1993	1.472
1993-1994	1.540
1994-1995	1.625
1995-1996	1.976
1996-1997	2.207
1997-1998	2.956
1998-1999	3.510
1999-2000	4.740
2000-2001	5.774
2001-2002	8.182
2002-2003	12.951
2003-2004	16.648
2004-2005	19.023
2005-2006	21.898
2006-2007	23.803
2007-2008	26.110
2008-2009	28.568
2009-2010	26.975
2010-2011	27.871
2011-2012	26.413
2012-2013	25.134

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'Anuari de l'Educació de les Illes Balears 2013.

TAULA 13: Alumnes estrangers a les Illes Balears (període 1991-2013).

FONT: Datos y Cifras curso 2013-2014 del Ministeri d'Educació, Esports i Política Social (2013)

GRÀFIC 14: Percentatge d'alumnat no universitari d'origen estranger a l'Estat espanyol per comunitats autònomes

La realitat de l'alumnat.

L'alumnat nouvingut viu -o ha viscut- una transició que sovint no resulta senzilla. Figuera, Torrado, Llanes i Pol (2012) estudien aquests processos de canvi atenent que l'entrada en aquest nou context formatiu normalment va precedit d'un període preparatori intens, seguit d'una etapa d'adaptació i d'ajustament al nou entorn. Vanistendael i *Lecomte* (2002) subratllen la importància de la resiliència en aquests processos, tot entès des d'una perspectiva educativa. Així, esdevé significatiu que l'alumne nouvingut sàpiga assimilar el canvi i pugui desenvolupar habilitats que li permetin sortir reforçat en aquest nou escenari socioeducatiu.

Una de les premisses que s'han de tenir en compte a l'hora de valorar aquests col·lectius en els centres, és que en molts casos es tracta d'alumnes qualificats com a de necessitats educatives especials, tot com a conseqüència de les mancances lingüístiques, culturals, socials, etc. que mostren i que, per això, els fa demandants d'uns serveis educatius singulars. De fet, ja ens hem referit a aquests grups com segments socials que no tenen un perfil uniforme i que arriben amb graus distints de competències lingüístiques, segueixen religions diferents o presenten estatus socioeconòmics heterogenis.

Vidaña (2004), exposa que el mateix procés d'escolarització, en el cas de les Illes Balears, ja pot representar un element més de segregació socioeconòmica. D'aquesta manera, aquest autor analitza a aquesta realitat referint-se a l'existència de determinats centres educatius en els quals es concentren bona part d'alumnes d'origen estranger no comunitaris com ara instituts com l'Antoni Maura o l'Aurora Picornell, a Palma. En canvi, en altres centres gairebé no es nota la presència d'aquesta tipologia d'alumnat i, aquest fet, no fa més que estimular la formació de guetos.

Tant és així que, en el cas de Palma que és el nostre marc de treball, els alumnes d'origen europeu (sobretot, alemanys, anglesos, etc.) acudeixen a centres majoritàriament privats o concertats situats a la zona perifèrica de la ciutat. En canvi, en el cas d'alumnes procedents de zones com Amèrica Llatina, Àsia o Àfrica són matriculats majoritàriament en centres de l'eixample de la ciutat i dels seus voltants, tot coincidint que són instituts o centres ubicats a barris habitats per sectors econòmicament més modestos de població. Tant en un cas com en l'altre, convé recordar que el sistema d'escolarització de l'alumnat en els centres públics i concertats de les Illes Balears es troba en relació, fonamentalment, amb el domicili de l'alumnat. Aquest fet, demostra l'escassa efectivitat que aquesta iniciativa legal té en moltes ocasions.

Parlar de la realitat educativa d'aquests joves, també ens obliga a plantejar la idea que sovint es tracta d'alumnes que provenen d'una situació d'escolarització nul·la o irregular. A més a més, el grau de consolidació de la seva llengua pròpia és força divers i, a aquest fet, se li ha de sumar que quan arriben aquí es veuen en la necessitat d'haver d'adquirir competències en tres idiomes més: el català, el castellà i també l'anglès. En algunes ocasions, els centres reconeixen no comptar amb els recursos suficients –tant en qüestions de recursos materials com també en capital humà- com per poder fer front a aquestes situacions amb unes certes garanties d'èxit[110].

A més de l'aportació de més recursos públics, la resolució efectiva del problema passa per dissenyar uns canals de comunicació més fluids entre famílies i centres educatius. Tal i com es pot veure en les entrevistes, bona part dels pares i mares d'aquests adolescents tenen una presència escassa o nul·la en els centres formatius dels seus propis fills. Així, és habitual que aquestes famílies no facin acte de presència en reunions informatives o actes que es puguin celebrar en el propi centre i, fins i tot, en el cas d'alguns col·lectius -

[110] Els resultats acadèmics de molts dels participants de la mostra destapen situacions de fracàs escolar motivades (total o parcialment) per aquesta circumstància.

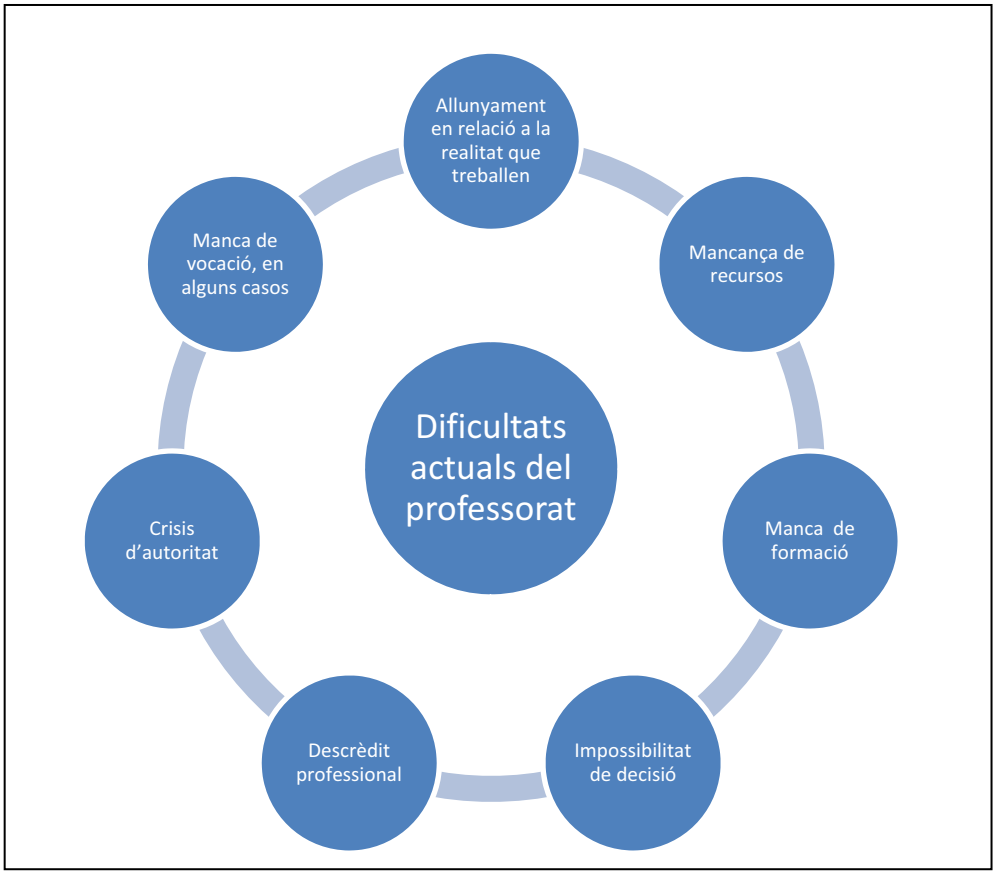
com ara els xinesos- mestres i professors reconeixen que hi ha pares que no entenen les qualificacions que apareixen en els butlletins dels seus fills.

Evidentment, aquesta manca de comunicació entre els centres i els familiars limita d'una manera evident la funcionalitat de les estratègies dissenyades pels centres educatius en pro de poder integrar d'una manera més ràpida i efectiva aquestes persones. Alguns problemes com ara són l'absentisme, el rebuig per part dels companys, les dificultats de comprensió idiomàtica o les pròpies dificultats familiars que acaben tenint repercussions en el dia a dia de l'alumne al centre, són només alguns exemples que mostren la necessitat de millorar aquests canals d'interacció.

El professorat.

Quant al professorat, val a dir que els canvis socials experimentats durant aquestes darreres dècades, han endurit la tasca docent en alguns aspectes que es recullen en la fig. 15. D'entre totes aquestes mancances, la que majors repercussions té a sobre el problema que nosaltres abordem és la manca de formació. Tot i que són nombrosos els cursos de formació permanent que tenen com a objecte d'estudi la diversitat de l'alumnat a l'aula -i, fins i tot, se n'han fet atenent a la realitat específica dels alumnes d'origen estranger amb pocs recursos- el dia a dia demostra que és una realitat que encara no s'ha resolt en la seva totalitat.

Actualment, els estudis de Magisteri inclouen encara poques assignatures en el currículum relacionades amb l'atenció a la diversitat cultural, no debades, es tracta d'un concepte que just fa pocs anys que va entrar en el sistema educatiu de les Illes. En el cas dels llicenciats que imparteixen matèries a ESO, Cicles Formatius o Batxillerat, únicament reben formació quan realitzen el Màster en Formació del Professorat (abans conegut com a CAP) on tenen alguns mòduls en els quals treballen aquestes temàtiques.

FONT: Mir (2011) a partir dels plantejaments de Carbonell (2000) i Vidaña (2004).

FIGURA 15: Principals dificultats actuals del professorat.

Aquest context, ens deixa un sistema educatiu en el qual bona part del professorat que ja suma una certa experiència en el càrrec, no acumuli cap casta de formació relacionada amb la diversitat a les aules i, molt manco encara, amb la realitat d'aquests col·lectius de nouvinguts. En conseqüència, resulta fonamental que aquests educadors s'acostin -a través de la formació- a les realitats multiculturals per tal de poder donar respostes efectives als problemes d'aquests alumnes (en clau d'interculturalitat) que fins fa poc eren inèdits a les seves aules. Vidaña (2006:10) estableix una sèrie d'ítems sobre els quals més haurien d'incidir aquests plans formatius:

- Diàleg entre cultures en igualtat de condicions.
- Fer visible la cultura familiar de l'alumne en l'escola.
- L'escola com a lloc de contacte entres les famílies de totes les nacionalitats.

- PALIC que funcionen adequadament.
- Revisar els diferents projectes del centre (Projecte Educatiu, Projecte Curricular, Pla d'Acció Tutorial, etc.
- El professor com a mediador intercultural.
- El centre com a escola de pares/mares en la diversitat

Precisament, és a partir d'aquesta manca de formació del professorat –juntament amb la incidència d'altres factors-, des de on s'interpreta l'inici del discurs que aporta Vecina (2006) entorn a *l'status quo* de la comunitat de docents, a partir d'un estudi desenvolupat a les Illes Balears. Segons aquesta visió, els professors de manera automàtica tendeixen a categoritzar els seus alumnes en funció d'una sèrie d'estereotips o sistemes classificatoris marcats per la societat que, a llarg termini, no fan més que amagar forts elements de diferenciació de gènere o d'origen (com és el cas que ens ocupa). Aquesta mena d'actituds, poden acabar tenint repercussions significatives com ara que els mateixos professors posin límits a les conductes dels alumnes o al mateix desenvolupament de les seves qualitats personals.

Així, segons aquestes tesis la percepció (categorització) que un professor pot tenir d'un determinat alumne serà més positiva si les habilitats, els coneixements i els comportaments que mostri s'assemblen més a aquells amb els quals conviu el propi docent. De la manera contrària, la concepció negativa d'un estudiant per part del seu professor pot ser explicada a partir de la distància existent entre les habilitats, els coneixements i els comportaments que tinguin els dos. Aquest mateix autor, remarca la feina de Pomeroy (1999: 968) que detalla en el seu treball com s'aprecia l'existència d'un cert ressentiment per part d'adolescents de famílies d'origen immigrant quan analitzen la seva relació amb els seus mestres, sent una desavinença que es posa de manifest quan alguns d'ells reclamen literalment "un tracte d'igual a

igual, d'adult a adult, amb un respecte mutu"[111]. A mesura que s'exposin els resultats veurem l'existència d'aquesta mena de tensions entre l'alumnat d'origen estranger i el professorat.

Endemés, aquells discursos que denuncien aquesta realitat argumenten que en moltes ocasions els mestres ja es fabriquen la pròpia imatge de l'alumne, fins i tot abans d'haver entrat en contacte amb ell. Una vegada creada aquesta mena d'etiqueta resulta difícil llevar-la i, a més, són estigmes compartits entre professors. En definitiva, resulta força transcendent parar les mires a aquestes praxis que, segons aquesta corrent, deriven cap a un principi de **selecció social** per part dels mestres i professors d'aquests alumnes d'origen immigrant. Amb tot, les mesures durant aquests darrers tres lustres han fet que s'avanci molt en la cura de la diversitat dins l'aula, tot i que encara sembla que resti camí per recórrer.

Els centres educatius.

Durant els primers anys en els quals van arribar aquests alumnes als centres de l'arxipèlag –i, concretament, de Palma- molts els centres es van veure desbordats per la nova realitat que aquestes circumstàncies marcaven. No debades, són diverses les dificultats a les quals s'han hagut de fer front aquests darrers anys i, de fet, avui en dia els centres que treballen amb aquests col·lectius encara es veuen immersos en tot un seguit de necessitats ben diverses:

- Incorporació tardana d'alumnes que arriben a mitjan curs escolar. En aquests casos, una de les majors dificultats pot ser la manca de competències lingüístiques, fet que retarda encara més l'adaptació.

[111] És important remarcar que la investigació feta per Pomeroy (1999) s'ubica en la societat anglesa dels anys noranta, la qual mantenia diferències sensibles amb la realitat de les Balears a fins de la primera dècada del segle XXI, que és allò que nosaltres pretenem analitzar.

- També és freqüent que els centres es vegin obligats a treballar amb alumnes que romanen a les seves aules poc temps, de fet, es tracta d'un col·lectiu de gran mobilitat i és habitual que un adolescent canviï gairebé cada curs de centre, tot com a conseqüència dels trasllats continus de la família en recerca de feina.

- Com ja hem comentat anteriorment, s'ha de treballar amb alumnes que viuen a entorns familiars absolutament desconnectats amb la realitat formativa i educativa dels seus fills.

- A més de tot això, no podem deixar d'anomenar la manca de recursos que molts d'aquests centres tenen: professors de suport, equips d'orientació poc nodrits d'especialistes, poc recolzament per a la formació del professorat, etc.

Tot aquest seguit de circumstàncies, d'alguna manera han obligat als centres de les Illes Balears a posar en marxa un conjunt d'iniciatives encaminades a poder donar resposta a aquestes noves necessitats amb unes garanties mínimes d'èxit. En relació a aquesta darrera idea, des de la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats de les Illes Balears, s'estableixen tot un conjunt de canvis que els centres tenen la responsabilitat de fer en la seva l'organització i en el seu sistema de funcionament, tot com a conseqüència de l'arribada d'aquest nou alumnat d'origen estranger, també anomenat d'incorporació tardana:

1. Segurament, la primera de les conseqüències que hauria de tenir en un centre educatiu l'arribada d'un nodrit grup d'estudiants estrangers, hauria de ser la modificació del Projecte Educatiu de Centre (PEC). Quan parlem del PEC ens referim al document en el qual es plantegen els grans objectius del centre i que, en efecte, orienta totes les accions, l'organització i la coordinació, l'organigrama, les normes de funcionament, la vinculació amb l'entorn, etc. del propi centre. Així les coses, resulta fonamental que les noves

condicions que imposa l'arribada d'aquests col·lectius siguin recollides en aquest document que esdevé de gran importància en el funcionament diari de qualsevol centre educatiu.

2. Si abaixem un esglaó, trobem la necessitat d'haver de modificar el Projecte Curricular (PC). Aquest document, s'encarrega de recollir totes les estratègies didàctiques a partir de les quals un professorat d'una àrea determinada de coneixement, intentarà assegurar la coherència i l'efectivitat en la seva pràctica docent, tot tenint en compte les condicions de context en les quals s'emmarca el centre. D'aquesta manera, si es produeix una alteració en el propi context del centre (com ha estat l'arribada d'aquest alumnat), obligatòriament s'ha de projectar en el propi document. A la pràctica, els canvis enregistrats en el PC, han de tenir repercussió a l'hora d'impartir les classes per part dels distints professors ja que, de fet, si les condicions no són les mateixes que abans, les estratègies pedagògiques també seran distintes.

3. A més d'aquests dos documents que acabem de citar, des de l'Administració s'anima als centres que revisin els documents de gestió com ara el pla d'acollida i el projecte lingüístic per tal de poder adaptar-se als eixos que marca el Pla d'Acolliment Lingüístic i Cultural (PALIC[112]). La posada en marxa del PALIC va anar associada a l'Equip de Suport a l'Alumnat d'Incorporació Tardana (ESAIT). Aquest equip va començar a funcionar a partir del mes de setembre de 2002, amb la missió d'assessorar i donar suport als centres en aquesta empresa.

4. Una vegada assenyalats els canvis de documentació, resulta interessant que el propi centre faci una adequada previsió de tots aquells recursos humans i materials necessaris per a una bona acollida. A tall d'exemple, la progressiva incorporació d'aquest alumnat possiblement obligarà al propi centre a redissenyar l'estructura d'alguns dels seus departaments, tot sumant

[112] Pla d'Acolliment Lingüístic i Cultural. Atenent als resultats oferts per aquesta investigació, veurem que l'aplicació d'aquesta mena de programes no esdevé universal i que són molts els alumnes que no n'han pogut fer ús.

nous professionals per donar resposta a les noves necessitats, tal i com pot succeir amb el departament d'orientació.

5. Altrament, també és important que aquests centres siguin capaços de mantenir relacions més o manco fluides amb les famílies d'aquests nous alumnes. Tal i com hem pogut observar en punts anteriors, aquesta, no sempre resulta una tasca fàcil. Malgrat aquesta circumstància, des de la Conselleria s'insta als centres a què garanteixin una comunicació eficient amb les famílies per tal de poder proporcionar la informació adequada sobre el funcionament del propi centre.

6. Facilitar el procés d'integració de l'alumnat nouvingut al seu grup de referència i al grup d'aula d'acollida per tal de garantir espais comuns de socialització des del primer moment. En un sentit més intern, també resulta interessant que alguns canals de comunicació siguin prou fluids dins els centre, com ara el que enllaça el tutor amb l'equip docent.

7. Treball integrat en xarxa. Fent esment a les col·laboracions entre equips (procedents de distints àmbits com ara el sanitari o el social) de diferents territoris. Per tal de posar en marxa aquesta mena d'iniciatives Subirats i Albaigés (2006:13) en demanden una interpretació de *l'educació "entesa com un assumpte col·lectiu del qual cal respondre en comú, conjuntament amb els altres agents i fomenta la responsabilitat col·lectiva (i promou respostes col·lectives) respecte a determinats assumptes comuns"*.

A més de totes aquestes indicacions oferides per part de l'Administració autonòmica, no cal oblidar que també es remarca que el centre ha d'assegurar una atenció específica a l'Alumnat d'Incorporació Tardana (AIT) d'entre quatre i deu hores al segon cicle i entre sis i dotze hores al tercer cicle. El nombre d'hores de suport ha de partir de les condicions personals, el país d'origen, el coneixement de llengües, l'edat, i l'escolarització prèvia.

Sigui com vulgui, l'alumnat que desconeix les dues llengües oficials de les Illes Balears i presenta una escolarització nul·la o irregular, requereix el màxim d'hores d'atenció específica recomanada. Al mateix temps, l'alumnat que coneix una de les llengües oficials de les Illes Balears i compta amb una escolarització regular al país d'origen, necessita menys hores de suport. Aquesta dedicació augmentarà en el cas que l'AIT presenti un desfasament curricular important (escolarització irregular, diferència qualitativa entre el currículum del nivell educatiu cursat al país d'origen i el propi del sistema educatiu de les Illes Balears).

Ara ja en qualitat no obligatòria, la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats remarca que els centres que escolaritzen un nombre important d'alumnat nouvingut és convenient que comptin amb un coordinador/a d'acollida i interculturalitat. Aquest coordinador/a serà el tutor de l'aula d'acollida o un mestre de suport que atengui l'AIT. És aconsellable que aquest mestre sigui definitiu al centre. Podrà disposar en el seu horari individual d'una a dues hores lectives dedicades a les funcions següents:

- Planificar i dinamitzar, conjuntament amb l'equip directiu i amb l'assessorament de l'equip de suport, el PALIC del centre.

- Potenciar les actuacions encaminades al tractament intercultural des de les diferents àrees en el currículum.

- Dur a terme el desenvolupament del protocol d'acollida inclòs en el PALIC en coordinació amb el servei educatiu de mediació, sempre que sigui possible.

- Coordinar l'elaboració i aplicació de les proves inicials en col·laboració amb el tutor, l'equip de suport i l'equip docent del grup, per tal de definir un pla de treball individual que respongui a les necessitats específiques de l'AIT.

- Assignar a l'AIT a l'àmbit educatiu més adequat segons la normativa vigent (decret 72/2008). A més, resulta interessant transmetre al tutor/a de l'aula de referència la informació obtinguda sobre l'alumnat nouvingut.

- Realitzar el seguiment de l'adaptació i la integració de l'alumnat nouvingut al centre.

- Elaborar la memòria del pla d'acollida en col·laboració amb els mestres del centre implicats.

Assenyalades totes aquestes iniciatives, caldria plantejar-se qüestions com ara si realment els centres posen (o poden posar) en marxa totes aquestes disposicions d'una manera adequada o si els resultats que s'obtenen en l'àmbit acadèmic i d'integració social són òptims. A títol d'exemple, val a dir que la presència de la figura de coordinador d'acollida i interculturalitat, a dia d'avui, encara no és present a molts centres de les Illes Balears. A més, la posada en funcionament d'alguns d'aquests programes d'acollida encara és fa poc notòria a segons quins centres públics o concertats, car tot i la presència de les disposicions legals necessàries encara manquen recursos suficients com per posar-les en marxa en alguns d'aquests centres.

Tot i això, el treball que es duu a terme des d'alguns dels centres en els quals hem entrevistat alumnes d'incorporació tardana és digne de destacar, de fet, en algunes d'aquestes entrevistes són els mateixos alumnes qui subratllen la feina feta pel seu propi centre en pro de la seva adaptació. Així les coses, serà a partir de l'anàlisi dels resultats obtinguts en la investigació des de on podrem oferir una perspectiva més nítida de l'actuació dels centres educatius balears (i de la seva capital, en particular) en relació a la presència de col·lectius d'alumnes estrangers no comunitaris a les seves aules.

3.2.3. El marc de les relacions amb iguals i la societat d'acollida.

No existeix construcció identitària entre aquest col·lectiu d'adolescents que aquí s'analitzen que s'organitzi allunyada del conflicte, tot com a conseqüència d'un procés -variable en la seva intensitat- d'oposició i/o ruptura amb els models tradicionals representats, en la majoria dels casos, per l'entorn familiar (Giró, 2006). No debades, molts d'aquests joves posen en dubte parcial o totalment les maneres de fer i de pensar que els seus pares han exportat des dels seus països d'origen. Aquest clima de tensió, sovint apareix alimentat de manera explícita per les influències que sobre aquests adolescents exerceixen les societats d'acollida que, a través de distints agents com ara el grup d'amistats, posa de manifest un model social, econòmic i cultural alternatiu a aquell que els pares havien pensat que era el més adequat pels seus fills.

La figura de la tribu d'amistats, sens dubte resulta fonamental a l'hora d'entendre els processos de configuració identitària d'aquests joves. En aquest punt, convé recordar que la construcció de la identitat de qualsevol persona inclou de manera simultània dues vessants: la personal i la social. La presència de l'altre resulta prou rellevant, de fet, no existeix identitat personal sense una alteritat; la presència de l'altre és la que ens genera la necessitat de demanar-nos per nosaltres mateixos (Medina, 2006). En aquest sentit, una de les necessitats que sentim en tot aquest procés té a veure amb el fet de voler superar el risc de la soledat, en conseqüència, aquests adolescents (com succeeix amb la resta) mantenen com a prioritat el somni de poder sentir-se part d'un grup d'iguals amb els quals compartir els problemes i les virtuts que normalment acompanyen aquests anys.

D'aquesta manera, és a través d'aquest sentiment de pertinença grupal a partir del qual l'adolescent pot establir tot un seguit de diferències enfront els demés que el permetran sentir-se únic i exclusiu, però sense refusar la significació d'establir interaccions que el facin ser part d'un col·lectiu.

Tanmateix, el poder formar part d'un grup –que en aquestes edats sovint es tracta de la colla d'amics-, permet a l'adolescent cobrir dues necessitats segons Rodrigo i Medina (2006): per un costat, cobrir la por a l'aïllament tot gràcies al fet de veure's integrant d'alguna entitat i, per l'altre costat, també facilita que l'individu en qüestió pugui definir-se a sí mateix a partir de les característiques que destaquen el mateix grup amb el qual ell es sent plenament identificat.

La conseqüència de tot aquest procés és que aquestes persones d'origen immigrant, atorguen una gran significació a la colla d'amics durant aquests anys de transició cap a la vida adulta. Tanmateix, aquestes minories sovint senten la necessitat de poder viure com la majoria d'al·lots i al·lotes de la seva edat que veuen pel carrer o a l'institut, amb la qual cosa ser adolescent es converteix en una vertadera prioritat per ells i elles. Funes (2000) destaca que difícilment existeix adolescència sense el grup, sense un col·lectiu més o menys sòlid de pertinença i relació.

Malgrat mostrar una voluntat expressa de voler trobar punts en comú amb la resta d'iguals, la realitat ens demostra que les relacions amb els amics que poden tenir aquests grups s'han de concebre enmig d'una atmosfera farcida de peculiaritats. L'actitud que mostra la família davant aquest procés de canvi, les singulars condicions econòmiques que envolten aquestes adolescències o els posicionaments de la societat d'acollida, sovint poden ser obstacles a tenir en compte en aquesta evolució.

A través de l'anàlisi presentat a continuació, es pretén donar comptes de les principals dificultats que troben aquests al·lots i al·lotes a l'hora d'establir xarxes de relació social, tot partint d'una realitat marcada per la peculiaritat. Tot i aquests factors condicionants, com veurem més endavant[113], el fet que centrem l'anàlisi en les problemàtiques derivades d'aquests grups no implica

[113] Veure el capítols 5 i 6.

que els joves no puguin establir relacions absolutament normals amb els seus iguals, emperò sempre sotmeses a una sèrie de conjuntures que detallarem a continuació.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 16: Factors que condicionen les relacions que tenen amb els seus iguals els adolescents d'origen immigrant.

Pressions de la família.

Talment hem anat veient, la influència de la pròpia família en algunes ocasions tendeix a reforçar determinats valors propis de la cultura d'origen que sovint xoquen amb els d'aquí.

De manera més o menys explícita, existeix una tendència cap a **l'endogàmia** en part d'aquests progenitors[114]. En aquest sentit, resulta interessant tenir en compte la relació que s'estableix entre l'exogrup i l'endogrup, ja que d'aquesta relació en dependrà la postura final de la pròpia família (Barrios, 2008). En aquest joc, Mula i Navas (2011) atorguen un paper prou transcendent als estereotips, els quals tendeixen a simplificar la realitat, tot fent una funció de defensa per la persona ja que la permet situar-se més fàcilment en el seu procés identitari. Paral·lelament, aquests mateixos autors fan esment als prejudicis com elements d'atac i/o defensa vers la lluita entre l'endogrup i l'exogrup.

Isajiw (1974) exposa els criteris que empenyen a les persones a identificar-se amb el grup a través del concepte d'etnicitat. Així, aquest autor explica aquesta inèrcia a associar-se (de manera involuntària) amb persones que comparteixen cultura –o descendents d'aquestes mateixes persones- i que s'identifiquen a sí mateixos o que siguin identificats per altres com a membres d'aquest mateix grup. En aquest sentit, Isajiw (1974) fins i tot parla de *compromís moral* per donar comptes de la significació d'un sentiment associatiu que està construït sobre llaços emocionals i simbòlics.

Amb tot, les comunitats numèricament fortes en determinats territoris tenen majors facilitats per mantenir la seva identitat o conservar l'ús habitual de la seva llengua ja que es multipliquen les relacions interètniques i s'augmenten les possibilitats de crear i mantenir institucions pròpies. A tot això s'hi pot afegir la importància de poder crear un teixit econòmic que faciliti la consolidació del grup en l'entorn en el qual es troba instal·lat. Aquesta situació es fa palesa quan s'analitza la distribució dels col·lectius xinesos i marroquins a la ciutat de Palma, els quals tendeixen a agrupar-se a districtes específics de la ciutat la qual cosa facilita les seves relacions i els reforça com a col·lectiu. A més, la

[114] Tendeix a ser més marcada quan més recent ha estat el procés migratori.

transmissió del missatge endogàmic entre pares i fills esdevé una realitat quan s'analitzen variables com les relacions socials a través d'internet, la xarxa d'amics o les perspectives de futur en parella de molts d'aquests adolescents.

Analitzant de manera més específica la realitat dels participants en la recerca, s'observa que una de les majors novetats a les quals han de fer front aquestes famílies és la pròpia adolescència dels seus fills. Davant aquesta conjuntura, alguns d'aquests pares i mares no entenen la proposta de les societats d'acollida de dilatar l'entrada dels joves al mercat laboral, perllongant la permanència en un sistema educatiu fonamentat en el saber (no entès tant com una preparació per aprendre determinades professions o oficis). En definitiva, els costa entendre la pròpia existència de l'adolescència. Des d'aquesta perspectiva és fàcil entendre que aquests progenitors no acceptin segons quines conductes inherents a aquesta etapa (com ara la manca de respecte a la gent major, el fet d'usar determinades vestimentes que no vagin en concordança amb l'estil tradicional o marcat per la religió que practiquen, entre moltes altres).

Tanmateix, una de les fórmules més utilitzades per part d'aquests entorns familiars per tal de limitar algunes de les praxis pròpies d'aquest fenomen és escurçant-ne la seva durada. Amb tot, malgrat la voluntat que tenen molts d'aquets al·lots i al·lotes de voler ser i comportar-se com adolescents, acaben adonant-se que els altres tenen bastant més de temps per ser-ho que no pas ells. En moltes ocasions, la barrera ve marcada pels 16 anys que és l'edat a partir de la qual la legislació espanyola permet la incorporació al món laboral, amb la qual cosa ja es limita d'una manera considerable l'estatus d'adolescent: es deixa de dependre totalment de l'economia dels pares per sobreviure (tot i que en moltes d'aquestes famílies aquests joves aportin els salaris o bona part d'ells a la causa familiar[115]) i, sobretot, les relacions amb

[115] Aquestes aportacions es fan especialment paleses en la minoria xinesa.

iguals de la mateixa edat sovint queden força debilitades ja que es perden espais i temps de convivència.

Aquesta situació, pot suposar que apareguin tensions en aquests joves ja que, tot i viure en un entorn en el qual l'adolescència és interpretada com un procés de llarga durada, veuen que en el seu cas hi ha definida una data de caducitat. Precisament, la peculiaritat de la seva adolescència en relació a la que poden viure determinats companys de classe o altres persones de la seva edat, els condueix a pensar que tindran un futur incert, de fet, no seguir el mateix procés que els demés sovint pot desembocar en sentiments de frustració i en pensar que mai s'acabarà de posar fi al seu procés d'integració.

Evidentment, la postura que adopta la família, en aquests casos, pot representar un immens obstacle per molts d'aquests joves a l'hora d'integrar-se en determinades colles d'amics, car no podran establir llaços d'unió amb els demés. En relació a tot això, Giró (2006) adverteix que si per part de la família s'impedeix una certa autonomia i/o l'existència d'espais de relació propis amb iguals, l'adolescent pot reorientar la seva pertinença cap a la societat d'acollida, tot disminuint la seva identificació amb la cultura d'origen.

Pressions pròpies de l'adolescència.

A banda de la postura de la pròpia família i amb independència de les característiques que tingui el grup d'amics[116], un dels requisits que demanda qualsevol adolescent resident a Europa és tenir una determinada capacitat de consum. Com si fos el pròleg d'allò que els espera anys després, durant aquests anys molts d'aquests joves comencen a tenir necessitats que impliquen certes despeses econòmiques: comprar roba que vagi en sintonia amb la moda que impera en el grup d'amics, tenir diners suficients com per

[116] Segons Gualda (2008), els elements propis de context poden influir de manera transcendent a l'hora d'entendre les xarxes d'amistats d'aquests joves; com seria la densitat de població segons la nacionalitat d'origen en un determinat territori o el fet de viure en un indret proper a la comunitat ètnica de pertinença.

sortir a divertir-se amb els col·legues, etc. Les pressions que reben aquests joves no només es limiten a les pròpies dels mercats, sinó que la necessitat de ser part del grup els obliga a emular i imitar als seus companys.

Tot i que, aquestes, semblin qüestions susceptibles de ser concebudes com a secundàries, realment no ho són. En aquest sentit, no anar en sintonia amb la resta d'integrants de la colla pot acabar suposant que no siguis acceptat, amb tots els traumes i trastorns que això implica. La particular situació que viuen aquests adolescents (tot degut a les dificultats econòmiques amb les quals estan immerses les seves famílies) fan que no es trobin en disposició de poder pertànyer a qualsevol grup d'amics i sentir-se com un integrant més, en definitiva, en un estatus d'igualtat amb els demés.

Així les coses, la conjuntura per la qual passen les economies familiars que envolten alguns d'aquests joves fan que, aquests, no tinguin la possibilitat de compartir segons quins estils de vida amb altres al·lots i al·lotes, tot i que hi pugui haver entre ells una interacció positiva. Consegüentment, la propostes d'adolescència, en molts d'aquests casos, quedaran limitades als models dominants en el seu barri, del seu entorn sovint relacionat amb la dificultat i amb la manca de recursos.

Pressions rebudes de part de la societat d'acollida.

A més dels posicionaments de la família o de les circumstàncies socioeconòmiques del context, les relacions amb els iguals també poden estar marcades per l'actitud que mostrin els demés adolescents en relació a aquests mateixos col·lectius, sobretot els autòctons com a representants en moltes ocasions de la societat d'acollida. Talment hem vist anteriorment, des dels centres educatius s'han posat en marxa tot un seguit de protocols i mesures encaminades a potenciar una integració saludable d'aquests grups de nouvinguts. Malgrat aquests esforços, resulta evident que les relacions que

aquests joves enllacen amb la resta d'adolescents a vegades estan emmarcades en ambients de discriminació i racisme.

Normalment, la no acceptació del nouvingut apareix justificada per la incomprensió d'allò que és diferent i, en aquest sentit, les principals causes detonants d'aquesta mena de situacions són:

- Les diferències motivades per aspectes força diversos com ara la nacionalitat, la religió, la llengua, la cultura, l'ètnia, l'elecció sexual, l'edat, etc. En aquests casos, trets com ara la nacionalitat o la llengua poden acabar desembocant en situacions de racisme explícit.

- Les diferències existents en l'àmbit social i econòmic, és a dir, la distinció entre els "normals" i els "pobres" que acaben convertint-se en exclosos.

- Finalment, també és possible trobar situacions de discriminació motivades per qüestions de gènere, tot i ser situacions més puntuals que les altres dues.

En molts casos, la discriminació ve motivada per una voluntat explícita d'estigmatitzar a les persones nouvingudes. Els nins i adolescents d'origen autòcton[117] que conviuen a diari amb fills d'immigrants extracomunitaris, mantenen una postura determinada en aquesta interrelació que, en tots els casos, ha estat directament influenciada per l'educació rebuda a casa. Aleshores, quina és la postura predominant dels autòctons davant la presència d'aquests col·lectius d'origen immigrant? Per establir una primera aproximació a la resposta de la pregunta plantejada, hauríem d'afirmar que és força habitual en la societat d'acollida que s'associïn cultures minoritàries -

[117] En aquest cas, quan parlem d'adolescents d'origen autòcton ens referim a al·lots i al·lotes descendents de població insular o espanyola (aquesta darrera arribada a partir del primer boom turístic dels anys seixanta).

com ara les indígenes- amb adjectius qualificatius de signe clarament pejoratiu: anacròniques, poc cultes, en definitiva, inferiors.

Són diversos els estudis publicats que corroboren aquesta tendència de la població espanyola (i europea en general) consistent en discriminar els col·lectius de nouvinguts. Un exemple d'aquestes aportacions ens arriba des de la línia de recerca realitzada pel centre INTER d'Investigació en Educació Intercultural en la qual hi participaren membres de la UNED i del CSIC. Des d'aquest grup, durant la darrera dècada s'han alguns informes que posen de manifest actituds racistes vers l'alumnat nouvingut.

Així, l'Informe sobre Racisme, Adolescència i Immigració (2005) detecta actituds i comportaments discriminatoris causats per aspectes com la llengua, la diferència quant estils de vida o l'aspecte físic. L'Informe identifica aquestes actuacions en els alumnes autòctons però també per part d'alguns professors, les quals impliquen des d'expressions pejoratives fins a agressions físiques o assetjament. Segons els testimonis recollits, moltes d'aquestes persones viuen en silenci aquestes situacions i no acudeixen a majors perquè els defensin ja que creuen que la seva intervenció no seria resolutiva.

Mula i Navas (2011) identifiquen dos posicionaments discriminatoris diferents per part de la societat d'acollida envers als col·lectius de nouvinguts.

- Posicionament tradicional (molt present fins els anys 70) i que parteix del principi de superioritat ètnica del grup majoritari, tot estimulant la segregació. Tot i que es tracta de postures que han anat perdent protagonisme, en episodis com l'actual (marcat per la manca de recursos) tendeixen a revitalitzar-se.

- Posicionament modern. Són discursos menys eloqüents que proposen una igualtat sense mesures davant la diversitat ètnica, de tal forma que no accepten la discriminació positiva a determinats sectors socials. No

es mostra una intenció de mesclar-se amb aquests nous ciutadans amb els quals associen tot un catàleg de prejudicis.

Un estudi prou interessant és el publicat pel Consejo para la Promoción de la Igualdad de Trato y la No Discriminación de las Personas por el Origen Racial o Étinco que es titula *Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas* (2012). Aquesta publicació ofereix un seguit de dades prou interessants al respecte de la percepció que tenen els immigrants a Espanya de com són vistos per la població autòctona. El 67% utilitza adjectius negatius per contestar, és a dir, la majoria entén que no són acceptats per la societat on resideixen. Tot i aquest fet, apareixen alguns matisos, tot depenent de la nacionalitat. A continuació apareixen els adjectius emprats pels magrebins i els nouvinguts orientals. En el cas dels magrebins els adjectius més comuns tenen a veure amb el caràcter tancat i radical de la gent que sovint associen a la religió. Per altra banda, apareixen qualificatius que tenen a veure amb problemàtiques derivades de la manca de recursos i la delinqüència. En el cas dels orientals, les qualificacions es centren en dos aspectes: que són massa treballadors i tancats.

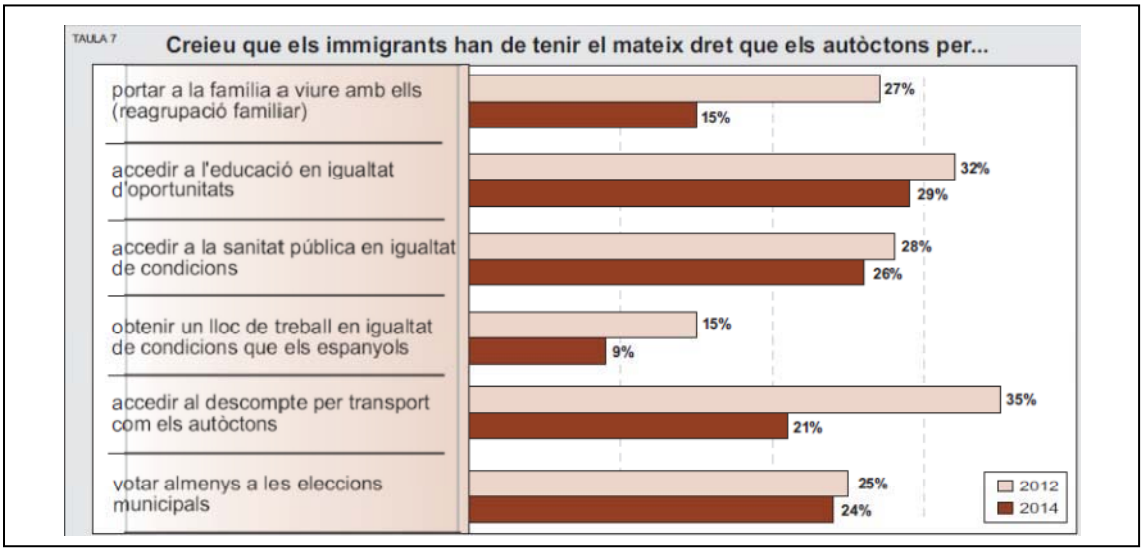
Adjetivos	G. Magrebí	G. Oriental
Alegres	0,0%	0,9%
Aprovechados	0,9%	1,9%
Borrachos	0,0%	0,0%
Buenas personas	4,7%	5,7%
Cerrados	7,8%	19,8%
Delincuentes	1,5%	0,0%
Despectivos	8,5%	2,8%
Escandalosos	0,3%	0,9%
Incultos	6,2%	2,8%
Ladrones	10,9%	1,9%
Machistas	4,7%	3,8%
Mafiosos	0,0%	0,0%
Malas personas	9,7%	0,9%
Narcotraficantes	2,9%	0,0%
Otros negativos	2,3%	3,8%
Pobres	2,1%	0,0%
Problemáticos	3,5%	1,9%
Prostitutas	0,0%	0,0%
Quitan el trabajo	0,9%	0,0%
Racistas	1,2%	0,0%
Radicales	10,3%	0,0%
Raros	2,1%	6,6%
Sucios	5,0%	0,9%
Trabajadores	7,0%	34,9%
Vagos	2,6%	0,0%
Vendedores	0,0%	1,9%
Otros positivos	5,3%	8,5%

FONT: Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas (2012)

TAULA 14: Percepció que tenen els nouvinguts magrebins i orientals de com són vistos per la població espanyola

Tot i el sentit negatiu d'aquestes dades, la reacció d'ambdós col·lectius és distinta: mentre els magrebins es rebel·len davant el fet (el 55,7% creu que aquesta imatge no es correspon amb la realitat), els orientals pensen el contrari i la majoria creu que es tracta d'una representació fidel a la realitat (així opina el 49% dels enquestats).

Atenent a l'àmbit geogràfic de la recerca i a les seves característiques, hem volgut remarcar l'estudi engegat per la Fundació Gadeso (2014) en relació al posicionament que mostra la ciutadania de les Illes Balears enfront la immigració. Aquesta publicació, enceta el seu recompte de conclusions tot dient que la immigració representa la quarta preocupació de major rellevància dels ciutadans de les Illes Balears, amb una intensitat significativament major a l'existent a la resta de l'Estat. De fet, segons les apreciacions extretes en aquesta recerca, el problema existent a l'arxipèlag no és la immigració sinó els propis immigrants, els quals són vistos com una seriosa amenaça en l'àmbit laboral. Aquest sentir ha anat en increment a mesura que ha aguditzat la crisi encetada a 2008, tal i com es pot observar en el següent gràfic 15. Així les coses, el caràcter creixent de la depressió econòmica ha provocat que en totes les variables de la consulta, els ciutadans balears d'origen no estranger es mostrin menys receptius davant la presència de poblacions d'altres orígens a les Illes. Especialment il·lustrativa és la pregunta referida al reagrupament familiar, qüestió en la qual es mostren les expectatives de futur que tenen els insulars davant possibles noves arribades d'aquests col·lectius procedents d'altres continents: tan sols el 38% de les consultes ho contempla positivament.

FONT: Quaderns Gadeso. Núm. 265. Novembre 2014.

GRÀFIC 15: Posicionament de la ciutadania balear davant el repte de conviure amb població d'origen estranger.

Els problemes de convivència no només es posen de manifest en les estadístiques relatives a la població autòctona, de fet, segons les dades oferides per la mateixa Fundació Gadeso, només 6 de cada 10 immigrants residents a les Illes Balears confessen no sentir-se discriminats. No es tracta d'una conjuntura recent, car des de l'inici de la crisi sembla que s'ha aguditzat la tensió. Quan s'investiga sobre qui són els causants d'aquestes conductes es veu que, majoritàriament, provenen de la societat civil (les persones aturades, els mateixos veïnats o els companys de feina).

En relació a aquests problemes de convivència, una aportació interessant és la que fa Vecina (2006) a partir d'un treball d'investigació centrat en un anàlisi de la premsa escrita local de les Illes Balears. D'aquesta manera, aquesta recerca troba la seva gran virtut en el fet d'esbrinar el paper que juguen els mitjans de comunicació en l'estat de tensió existent entre poblacions d'origen local i d'altres immigrants. Els resultats extrets d'aquest estudi semblen força representatius, no debades, després d'haver analitzat gairebé 800 notícies de manera aleatòria, es va arribar a la conclusió que el 72,3% de la informació que s'ofereix sobre els immigrants se concentra en els temes següents:

- L'entrada il·legal d'immigrants representa el 17,8% de les notícies aparegudes en premsa en relació a aquests col·lectius.
- La detenció per delictes de persones nouvingudes ha ocupat el 12.8% de les notícies relacionades amb la immigració.
- Els casos en els quals hi hagut alguna mena d'actuació per part de l'Administració representen poc menys del 12% dels casos.
- Per acabar, l'apartat de titulars referits a qüestions relacionades amb la integració d'aquestes persones tan sols representa els 7,5% del total.

En definitiva, es pot afirmar que és comú que els immigrants siguin presentats d'una manera negativa per part dels mitjans de comunicació, de fet, només el 7,5% de les notícies on ells en són protagonistes tracten de qüestions positives. A tot això, aquest estudi, afegeix entre les seves conclusions que la

secció de successos dels diaris[118] analitzats es destina àmpliament a aquells actes –delictius o no admesos socialment- comesos per part d'immigrants, tot prestant especial atenció a què es conegui la nacionalitat dels infractors, a diferència d'allò que succeeix quan qui ha comès la falta és una persona d'origen espanyol.

L'estudi que acabem de comentar, posa de manifest la tensió existent entre ambdós col·lectius quan fa esment al sentiment que tenen bona part dels immigrants en relació al tracte que se'ls dóna en els mitjans de comunicació. Així, entre els grups culturalment minoritaris existeix la sensació de què es rep un tracte diferencial en relació a la resta de sectors socials i, a més, pensen que se'ls fa responsables a tots de situacions molt particulars. Contràriament, també es fa referència a la població "receptora" la qual, segons Vecina (2006), es presenta com una víctima passiva, desbordada i absolutament entregada a l'auxili dels propis immigrants, d'aquesta manera, apareix habitualment justificada l'acció (entesa sempre en clau de defensa pròpia) en contra aquests col·lectius, tant en l'àmbit legal com també a l'esfera moral.

En ple segle XXI, resulta redundant anunciar la influència que tenen els mitjans de comunicació en els corrents d'opinió pública i, precisament per això, els resultats de l'estudi que acabem d'exposar esdevenen força significatius de la presència d'una tensió evident que entre els grups socials majoritaris i els grups d'immigrants. Tot i no tractar-se d'un clima totalment generalitzat, convé no obviar la seva transcendència ja que condiciona d'una manera tangible les relacions interpersonals entre els uns i els altres. La projecció i el reflex d'aquestes conductes es pot observar cada dia a les aules o en qualsevol ambient juvenil on també hi poden tenir cabuda sentiments com el rebuig, la discriminació o el malestar.

[118] Última Hora i Diario de Mallorca.

Sigui com sigui, l'existència de la problemàtica relacionada amb el racisme sembla tan evident com la necessitat de cercar solucions. En la seva darrera publicació, titulada Estratègies de Participació Social i Prevenció del Racisme a l'Escola (2012), el grup INTER d'Investigació en Educació Intercultural pretén oferir una sèrie d'instruments útils per minimitzar un problema evident. Aguado (2003) assegura que no és suficient amb agrupar alumnes de distinta procedència dins una aula, defensa que és necessària la recerca d'un diàleg intercultural, l'adquisició d'actituds i habilitats per a la interacció i l'intercanvi.

Tanmateix, la realitat que ens envolta ens obliga a mirar cap a la multiculturalitat. Durant aquests darrers anys, s'han fet avanços importants en aquesta direcció; sense anar més enfora, en el punt anterior hem pogut observar la magnitud de moltes de les mesures que s'han posat en marxa des de les mateixes Administracions en favor de construir una societat més igualitària i respectuosa amb aquestes minories.

En aquesta intenció de caminar cap a una societat diversa i normalitzada, resulta enriquidor fer una aturada en la proposta que ofereix Medina (2006) a partir dels plantejaments de Meltzer i Harris (1989). Aquesta autora, planteja quatre àmbits en els quals hauria de treballar la societat d'acollida i també els col·lectius minoritaris de nouvinguts, tot per tal de poder posar els fonaments d'una ciutadania construïda amb l'absència d'aquesta mena de tensions. Per ventura, l'aspecte que més ens interessa d'aquesta teoria és que té una vocació eminentment pedagògica, és a dir, ofereix tot un seguit de recomanacions, estratègies o, fins i tot, de bones praxis per dur a terme amb nins i adolescents, tant de famílies d'origen immigrant com autòctons. Els quatre aspectes que es pretenen reforçar des d'aquesta perspectiva són:

a) La confiança. És molt significatiu que l'entorn dels més joves inculquin un cert sentiment de confiança davant les dificultats o les frustracions pròpies de qualsevol moment. En efecte, resulten d'enorme utilitat missatges positius com ara el de fer veure que la gent per naturalesa és bondadosa i que, per la qual

cosa, és digna de merèixer confiança. La manca d'aquesta actitud, de ben segur conduirà a aquests al·lots i al·lotes a instal·lar-se enmig d'un clima pessimista i de desconfiança amb els demés.

b) El respecte. En la proposta que exposem també se'n destaca la necessitat que des de l'entorn de la família, des de les institucions educatives i des d'altres àmbits amb vocació formativa, es fomenti i reforci el respecte cap aquestes noves generacions quan facin les coses correctament. No debades, una manca de respecte pels joves en aquestes situacions, automàticament, implica que creixin amb un autoconcepte negatiu i que, a més, siguin habituals actituds com ara l'enveja o l'odi. Ja hem pogut veure, que en el cas de les persones d'origen immigrant o de famílies d'origen immigrant es tendeix a remarcar més els seus defectes que no pas les seves virtuts, al menys des dels mitjans de comunicació.

c) L'ansietat. Normalment, el fet de poder viure noves experiències, de tenir noves relacions o fer front a situacions inèdites, implica certes dosis d'ansietat. En moltes ocasions les reaccions que tenim les persones (especialment quan estam immersos en l'etapa de l'adolescència) obeeixen a impulsos, sovint dominants per la vessant més visceral de l'individu. Aprendre a dominar aquesta ansietat i situar-se en un posicionament més proper a l'esfera racional pot ajudar a llimar problemàtiques importants de convivència que actualment es posen de manifest gairebé a diari. Des d'aquesta òptica es planteja la necessitat per part dels adults d'emmarcar les relacions entre els distints grups ètnics enmig d'un clima de tranquil·litat i normalitat, sense idees preconcebudes.

d) Raonament. Partint de la idea que acabem de concretar, és important que les relacions entre els adolescents de distints grups ètnics i les consideracions que facin uns joves dels altres estiguin construïdes a partir de la raó. Malauradament, esdevé força habitual que aquestes impressions siguin producte de clixés adquirits, moltes vegades, en conversacions familiars o en

els mateixos mitjans de comunicació. Així les coses, fomentar la funció de generar pensament, tot posant en judici la validesa de determinats estigmes socialment acceptats, pot ser un excel·lent instrument per minimitzar determinats conflictes entre distints col·lectius.

Tot i que en el decurs de tot aquest apartat, hem orientat més el discurs cap a les dificultats potencials que no pas cap a les possibles virtuts d'aquest procés, val a dir que serà durant els capítols posteriors –més centrats a l'anàlisi del treball de camp- on podrem donar comptes de la bona salut que, en alguns casos, envolta aquesta mena de relacions multiculturals. Amb tot, observar el fenomen de la identitat a partir dels ulls de la immigració adolescent, ens permetrà acostar-nos una mica més de prop a tot un seguit de fenòmens socials que tenen com escenari la ciutat de Palma.

CAPÍTOL 4

CAPÍTOL 4: EXPERIÈNCIES PRÈVIES EN L'ESTUDI DE LA IDENTITAT DE PERSONES D'ORIGEN IMMIGRANT

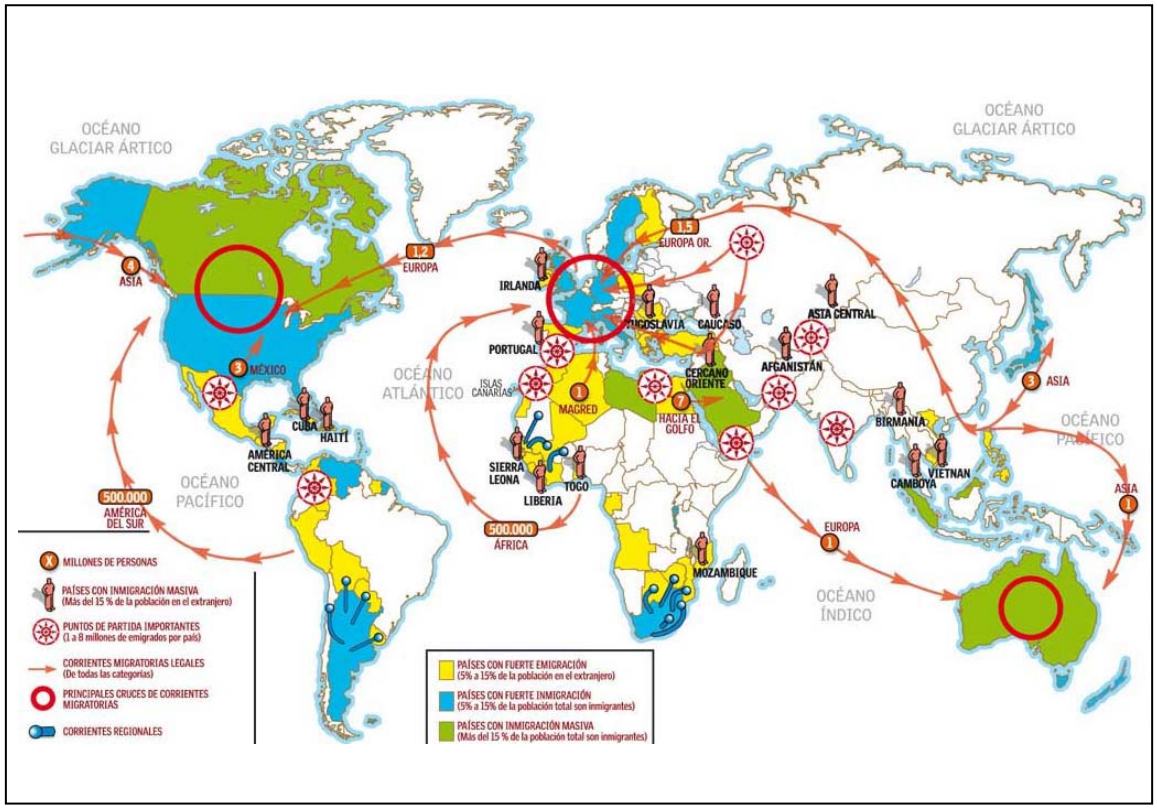
Un dels objectius específics de la recerca es proposa realitzar un anàlisi de l'estat de la qüestió, tot tenint en compte els distints models teòrics que han incidit en el fet identitari de poblacions d'origen immigrant. En aquest quart capítol es planteja un recull d'experiències prèvies que tenen a veure amb l'estudi dels processos de construcció identitària de persones nouvingudes, fonamentalment a dos nivells: l'estudi dels components i l'anàlisi dels perfils.

L'estructura de les societats coetànies avança seguint un ritme incessable i força accelerat, tal i com marca l'exigència dels mercats globals. Precisament, una de les principals característiques d'aquesta globalització econòmica ha estat la creixent mobilitat de mercaderies i, en efecte, també de persones. Òbviament, aquests processos migratoris no esdevenen cap novetat en ple segle XXI, de fet, convé partir de la idea que l'home, ja des dels seus orígens, sempre s'ha desplaçat des d'uns indrets a altres del planeta, amb la qual cosa l'actitud migratòria s'ha d'entendre com inherent a la pròpia humanitat. No són poques les zones de la Terra que han heretat mostres que permeten veure el caràcter ancestral d'aquest fenomen; així per exemple, en les zones andines hi han arribat distints pobles com ara els Quechua, els Aimara, els mestissos i els blancs.

Amb tot, val a dir que durant aquests darrers lustres els fluxos migratoris han presentat algunes novetats, tant en l'àmbit quantitatiu com ara també en l'àmbit qualitatiu. Ens trobem en el moment de la Història en els qual més persones viuen fora del seu país d'origen. Així les coses, segons les dades de Nacions Unides, a l'any 2013 s'enregistraren més els 231 milions[119] de persones immigrants al món, fet que demostra que durant aquestes darreres dècades

[119] L'augment observat en aquestes darreres dues dècades ha estat prou significatiu ja que, segons Nacions Unides, a l'any 1990 només hi havia 78 milions d'immigrants al món.

s'han accelerat els moviments migratoris d'una manera evident. Endemés, convé no deixar enrere que aquestes migracions han passat de ser fenòmens més aviat locals[120] a assumir una escala transoceànic on hi predominen els moviments de Sud cap a Nord: les contínues arribades de poblacions mexicanes o centreamericanes a Estats Units, de senegalesos a la Unió Europea o d'asiàtics a Austràlia, en són bons exemples.

FONT: www.geografiademexicoyelmundo5mixta.blogspot.com (2013)

FIGURA 17: Principals fluxos migratoris mundials.

Precisament, serà sobre aquests fluxos migratoris (des de països subdesenvolupats a d'altres econòmicament més avançats) sobre els quals es centra aquesta investigació. La casuística que acompanya aquests fenòmens hodierns entremescla factors recents –com ara els avanços experimentats en matèria de mitjans de transport durant aquests darrers decennis- amb d'altres d'antiga vigència, de fet, resulta rellevant destacar que la principal causa de

[120] En algunes ocasions eren migracions consistents en fluxos de població que passaven al país veïnat on hi havia una major quantitat de recursos, tal i com succeí en el cas de milers d'espanyols durant els anys quaranta i cinquanta.

les migracions actuals segueix sent la mateixa que servia per explicar aquests fluxos segles enrere: una desigual distribució dels recursos entre unes zones i d'altres del planeta. Definitivament, la solidesa d'aquesta "nova cultura migratòria" es posa de relleu quan algunes ONG's que operen en països africans asseguren que el 75% dels residents d'aquest continent es mostrarien disposats a migrar a un altre continent en recerca d'un nou estil de vida. D'aquesta manera idò, es posa de manifest que tot i les oscil·lacions que pugui marcar el pas del temps sembla que estam davant un fenomen que tindrà una certa projecció temporal.

Una de les conseqüències més immediates que han generat aquestes noves migracions ha estat la creixent normalització de les anomenades societats multiculturals en les quals conviuen col·lectius de nouvinguts amb poblacions autòctones. El fet de mostrar diferències substancials en aspectes tan sensibles com ara la llengua, les creences religioses o els mateixos codis de convivència, ha obligat a les societats d'acollida a generar tot un seguit d'estratègies encaminades a afavorir atmosferes de convivència a partir de les quals cada col·lectiu sigui capaç de reconèixer-se a sí mateix. A més, resulta fonamental que aquestes noves societats heterogènies permetin l'existència de canals de comunicació i d'intercanvi entre els distints grups.

En qualsevol dels casos, a hores d'ara sembla que tant en l'òrbita teòrica impulsada per la comunitat científica com en la pràctica promoguda per les administracions, s'estan incentivant els models de múltiple identitat cultural. Aquestes propostes sostenen que és factible que una persona es pugui sentir identificada amb més d'una cultura, sense que aquest fet suposi una renúncia a les seves arrels d'origen.

Com és de suposar, aquest nou paradigma de múltiple pertinença ha tingut efectes remarcables sobre els sistemes tradicionals de construcció identitària. Així les coses, els col·lectius d'immigrants que arriben a nous espais es veuen sotmesos a un procés de reconstrucció identitària generat de forma

bidireccional (Hernández i Cabrera, 2006). Per un costat, les persones que pertanyen a col·lectius minoritaris[121] necessiten desenvolupar estratègies d'integració dins la cultura que els acull amb l'objectiu que aquests nouvinguts puguin situar-se social i psicològicament respecte als grups majoritaris. Per altre costat, també resulta prou significatiu que els grups majoritaris siguin capaços de poder posar en marxa noves relacions socials amb els nous ciutadans. D'aquesta manera, els col·lectius d'immigrants es veuen obligats a mostrar un cert equilibri entre el manteniment i el compromís amb les seves arrels (identitat ètnica) i una necessitat d'aproximar-se i introduir-se en els nous models de vida que es plantegen en el lloc de destí (aculturació)[122]. Així idò, serà a partir de l'anàlisi d'aquests dos conceptes – el d'identitat ètnica i el d'aculturació- des d'on podrem entendre i analitzar la complexitat dels processos de reconfiguració identitària en grups de nouvinguts.

4.1. Models de referència per l'estudi de la identitat ètnica.

El vocable "ètnia" prové de la paraula grega "*ethos*" que significa poble o nació. Lapresta (2004) assenyala que l'etnicitat fa referència a les perspectives i pràctiques culturals que distingeixen a un col·lectiu d'individus, però per poder parlar realment de grup ètnic aquests atributs han de recollir característiques culturals tals com la llengua, la història, el territori o els costums. Amb tot, la identitat ètnica no només es fonamenta sobre trets de caràcter físic (com pugui ser el color de la pell), sinó també atén a aspectes derivats dels rols socials, valors culturals o les herències transmeses pels membres d'un mateix grup ètnic. La convergència en tot aquest aplec d'atributs, acaba generant que les persones que comparteixen un mateix col·lectiu ètnic es vegin i es sentin –i també siguin vistos i sentits pels altres- com

[121] Quan ens referim a "grups minoritaris", en aquest context, fem esment als col·lectius d'immigrants ubicats en el destí del seu procés migratori. En canvi, quan ens referim a "grups majoritaris" estam parlant de la societat d'acollida.

[122] El fet de mantenir una posició ferma en la conservació de la identitat ètnica no implica que no es puguin interioritzar noves cultures, tal i com indiquen els models d'identificació cultural ortogonal (Massot, 2003).

a persones culturalment diferents. No debades, atributs com ara l'herència cultural, els símbols o les relacions socials formen part de la major part de definicions d'identitat.

El procés de desenvolupament de la identitat ètnica és un fenomen de caràcter psicosocial (Cabrera, Espín, Marín i Rodríguez, 1998) ja que, en ell, s'han de tenir en compte tant elements propis de la naturalesa del subjecte[123] com ara també d'altres derivats de la relació entre els distints integrants del grup. En aquest sentit, Romer (2006) es refereix a la identitat ètnica com un tipus d'identitat social que es transmet mitjançant mecanismes ideològics i s'expressa i renova de forma permanent en el nivell de la vida quotidiana i, en aquest procés, la identitat individual s'articula amb la identitat del grup de pertinença el qual transmet a l'individu la memòria històrica, la visió del món i la vida i la seva ubicació entre ells.

Aquesta òptica es completa amb el concepte *d'alteritat*, de fet, no es pot entendre la identitat ètnica d'un determinat poble sense la presència d'altres pobles que permetin diferenciar-lo de la resta. En referència a tot això, és molt poblable que les persones que conviuen constantment en societats plurals en l'àmbit ètnic (on la presència de *l'altre* és un fet habitual), siguin més conscients de la seva pròpia identitat ètnica. La situació que acabem de descriure és perfectament traslladable als col·lectius d'immigrants extracomunitaris que resideixen a les societats europees, que tampoc es mostren alienes a aquesta realitat. En aquests casos, la consciència de la pròpia identitat ètnica de ben segur és més elevada, quan els sistemes socials mostren diferents esglaons de poder entre els distints grups que conformen aquestes societats.

[123]Massot (2003) assegura que la migració posa a prova l'estabilitat psíquica i emocional perquè suposa que aquestes persones perden els rols que ocupaven antigament a la seva comunitat, com a membres de la família (fills, pares, germans, etc.), com a integrants d'un equip de feina al treball, com amics, etc.

A tot això, cal cercar resposta a alguns interrogants: quines són les variables que s'han de tenir en compte per analitzar la identitat ètnica? A partir de quins ítems s'han dissenyat els estudis referits a aquest fenomen? Quins són els models teòrics més rellevants publicats entorn a la qüestió? Aquestes i d'altres, són preguntes que s'han hagut de plantejar des d'aquesta investigació, tot en pro de poder planificar i executar el treball de camp que es presenta en capítols posteriors.

En referència als models d'identitat ètnica, és important partir de la idea que existeix una certa tradició[124] en aquesta mena d'estudis, tradició de la qual hem heretat una varietat considerable de propostes teòriques. Tot i que aquests models giren entorn d'un mateix eix (la identitat ètnica), mostren algunes diferències en quant al seu plantejament, així les coses hi ha models que centren més les seves mires en el propi contingut[125] del concepte i, en canvi, altres propostes han accentuat més els seus estudis en analitzar el processos a partir dels quals es forma aquesta identitat ètnica[126].

4.1.1. Models d'anàlisi de components de la identitat ètnica.

En el cas de l'estudi que us ocupa, es té com a una de les fites a assolir la mesura del grau d'identitat ètnica de les poblacions immigrants residents a Palma i, per aquest motiu, centrarem l'anàlisi d'aquest capítol en els models que expressen els components de la identitat ètnica que després ens serviran per avaluar el grau de compromís amb els orígens d'aquests contingents de nouvinguts. Han estat diversos els investigadors[127] que han coincidit a l'hora de

[124] Sobretot cultivada als països anglosaxons que són el bressol de les actuals societats multiculturals.
[125] El model d'Isajiw (1990) tal volta sigui dels que més ressò han tingut entre la comunitat d'observadors del fenomen, talment recull Márquez (2004).
[126] Les propostes d'Atkinson (1989) o de Helms (1995) en són alguns exemple que recull Márquez (2004).
[127] Márquez (2004) recull alguns d'aquests autors com ara About (1987), Rotheram i Phinney (1987), Phinney (1991), Espín, Marín, Rodríguez i Cabrera (2000)

plantejar els components específics de la identitat ètnica. Aquests estudis han fixat els següents factors com a fonamentals en l'estudi d'aquest fenomen:

- L'autoidentificació. Es tracta de valorar la categorització d'un mateix com a integrant d'un determinat col·lectiu ètnic. Tal i com afegeixen Espín, Marín, Rodríguez i Cabrera (2000), més que tractar-se d'un component aquesta qualitat es podria interpretar com un prerequisit, car es dóna per entès que tots i cada un dels membres d'un grup s'hi senten integrants.

- Actituds cap el propi grup ètnic i l'avaluació que se'n fa d'aquest col·lectiu. En aquest cas, els distints models fan menció a la disposició emocional que mostra el propi subjecte a acceptar i valorar els costums, els valors i les conductes dels membres del grup ètnic.

- L'actitud cap a un mateix com a membre d'un col·lectiu. Aquí es mostra la preferència pel fet de ser membre d'un determinat grup i, a més, sentir-se feliç per formar-hi part.

- Coneixement i interès sobre el grup ètnic. Aquest nivell de domini en relació al conjunt pot mostrar-se de manera passiva o activa. En el primer cas, el subjecte mostra un aprenentatge fonamentat en l'àmbit de la família, a l'escola o demés vivències pròpies dels processos de socialització a distints àmbits. En canvi, és possible que aquest procés sigui actiu si el coneixement deriva d'un interès per part del propi individu a l'hora de cercar, conèixer i entendre la seva pròpia cultura.

- Maneres de fer i conductes ètniques. Serien el conjunt de comportaments i manifestacions de les persones característiques del seu grup ètnic[128], així com els rols que duen a terme per formar part d'ell.

[128] Aquest punt, està força relacionat amb el grau de voluntat que mostri la població immigrant de ser fidel a les conductes i codis propis de la societat d'on procedeix.

- Grau de compromís amb la identitat ètnica. En aquesta darrer component, es fa referència a la reafirmació i a l'orgull que sent un subjecte de pertànyer a un determinat grup i, en efecte, la defensa que en pugui fer de la seva etnicitat.

Altra proposta teòrica ens arriba de la mà de Bernal i Knight (1993) que recullen en la seva publicació Espín, Marín, Rodríguez i Cabrera (2000). Aquests discursos identifiquen cinc components de la identitat ètnica, sobretot centrant-se en l'etapa de la infància:

a) L'autoidentificació ètnica.
b) La constància ètnica.
c) Les conductes i els rols ètnics.
d) Els coneixements ètnics.
e) Els sentiments i preferències ètniques.

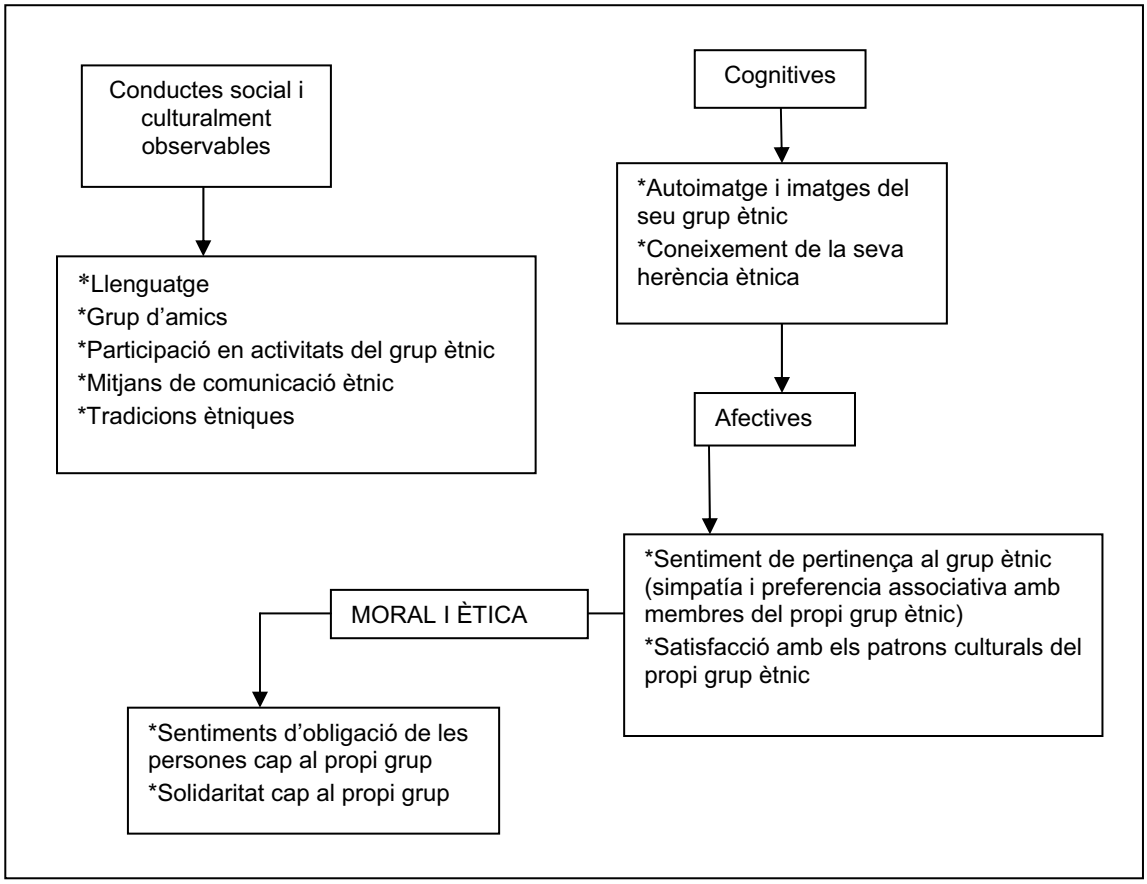
Tal i com es pot observar, la proposta de Bernal i Knight (1993) guarda moltes similituds amb l'anterior model que hem exposat. Tal vegada, una de les principals novetats que incorpora aquesta nova panoràmica sigui el concepte de "constància ètnica". Aquest terme, fa esment a la consciència de què el propi grup no canvia en el transcurs del temps.

Tanmateix, no es pot analitzar el concepte d'identitat ètnica sense fer esment al model multidimensional proposat per Isajiw (1990). Es tracta d'una panoràmica que planteja que l'estudi de la identitat ètnica pot ser dividit en dos grans blocs: els elements interns i els elements externs. Dins cada una d'aquestes àmplies vessants, l'autor diu que s'hi poden trobar els elements que formen part d'aquesta identitat. La separació entre els aspectes interns i externs, respon fonamentalment a una divisió entre els trets psicològics i els de caràcter social els quals formen part del concepte d'identitat ètnica[129].

[129] En la part inicial d'aquest mateix punt, es comença proposant una definició de la identitat ètnica entesa com un fenomen de caràcter psicosocial.

Pel que fa referència als components externs, val a dir que recullen totes les conductes socials i culturals observables en l'entorn. Els ítems que ens permeten valorar aquestes conductes són diversos: el llenguatge que s'utilitza i com es fa servir (en quins àmbits), l'entorn de les amistats (si es tracta d'amics de la mateixa ètnia o si són originaris del lloc de destí), el grau de participació en activitats organitzades pel mateix grup ètnic (en aquest punt veurem la significació de les associacions d'immigrants com a generadors de dinàmiques culturals dels grups minoritaris), la presència i consum de mitjans de comunicació ètnics (aquí es fa esment a la influència que poden tenir determinats canals de televisió, pàgines web, diaris, etc.) i les tradicions ètniques (on s'analitza si la persona en qüestió manté rituals propis de la seva terra d'origen).

Quant a les variables internes, Isajiw (1990) estableix tres subdivisions i separa els aspectes cognitius, els afectius i els de caire moral. En els aspectes cognitius, hi apareixen variables com ara l'autoimatge i la visió que en té un del seu propi grup ètnic, el grau de coneixement de la història del seu propi col·lectiu i, finalment, els valors que defineixen a la seva ètnia. En la dimensió afectiva, s'hi sumen el factor relatiu a la seguretat, la simpatia i la preferència associativa amb els demés membres que conformen el grup i, en segon lloc, els sentiments de confort i seguretat amb els patrons culturals del propi col·lectiu en oposició amb els patrons d'altres grups. Ja en un darrer nivell, ens trobem amb la vessant ètica i moral en la qual es pot distingir dos aspectes fonamentals: la importància de l'ajuda i el compromís que es té amb els problemes existents en el lloc d'origen i, en segon lloc, les obligacions percebudes per l'individu com a ineludibles en relació al poble dels seus orígens.

FONT: Màrquez (2004) en referència al Model d'Isajiw (1990)

FIGURA 18: Els components de la identitat ètnica segons el model d'Isajiw (1990)

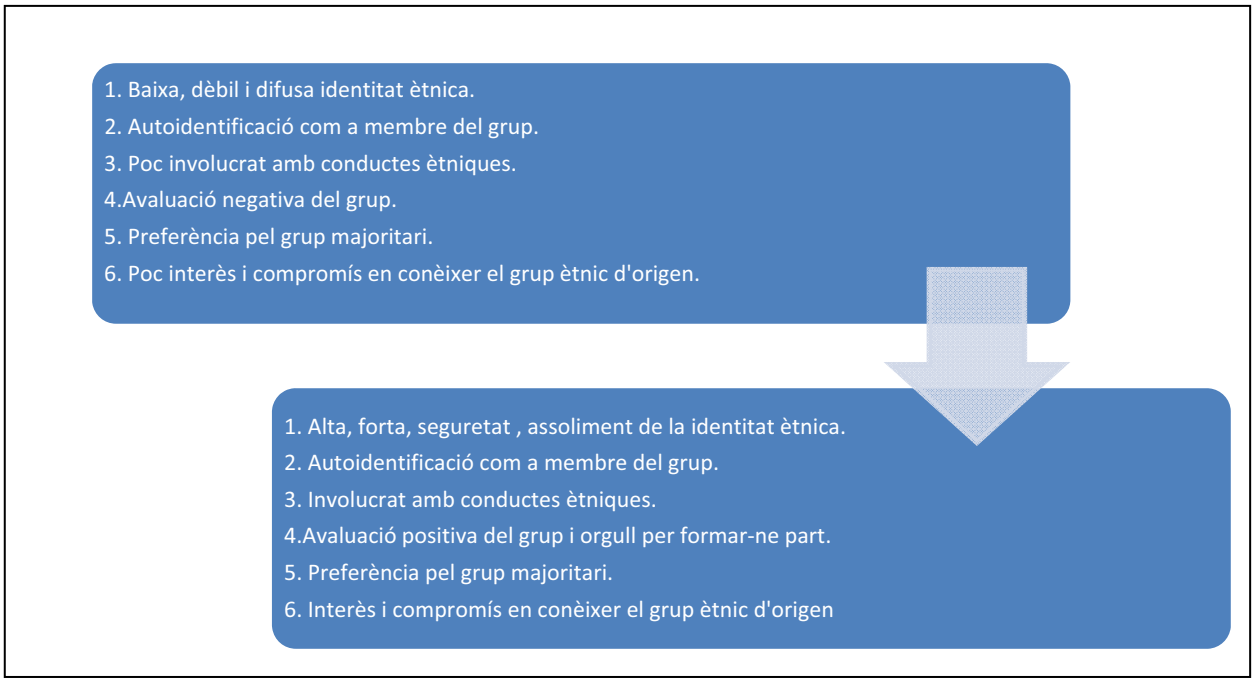
Tot i la rellevància que han tingut els esquemes d'Isajiw (1990), alguns observadors del fenomen sovint hi han atribuït algunes mancances. Tal volta, la major de les recriminacions que s'han realitzat entorn a aquesta teoria tingui a veure amb el fet que no es contemplin les hipotètiques interaccions de la pròpia cultura amb altres. D'alguna manera, es planteja un anàlisi aïllat de la identitat ètnica fora preveure l'existència d'un feedback entre els diversos paisatges ètnics.

4.1.2. Models d'anàlisi del desenvolupament de la identitat ètnica.

D'acord amb aquests models els components que conformen la identitat ètnica que acabem de descriure, s'entenen com un continu en el qual la

persona es pot situar en un nivell baix de compromís ètnic o amb un nivell alt. En la següent figura, apareix la representació recollida per Espín, Marín, Rodríguez i Cabrera (2000) en referència al model de Phinney (1991).

Aquests mateixos models, han realitzat alguns estudis orientats a analitzar l'estructura i el grau d'independència dels distints components de la identitat ètnica. Les principals conclusions d'aquestes investigacions ens mostren com l'estructura i la definició dels factors varien en funció del grup ètnic que tractem i, fins i tot, segons l'edat dins del subjecte dins el mateix col·lectiu ètnic.

FONT: Elaboració pròpia a partir dels plantejaments d'Espín, Marín, Rodríguez i Cabrera (2000) en referència al model de Phinney (1991).

FIGURA 19: La identitat ètnica a partir dels plantejaments de Phinney.

En referència al model de Phinney (1991), Graff (2010) subratlla com algunes de les investigacions més recents han avalat els seus plantejaments. Així les coses, aquesta autora fa esment als treballs de Seaton, Scottham i Sellers (2006) que posen de manifest la connexió existent entre els estadis i el continu ajustament psicològic de la persona. Graff (2010) també cita la recerca de

Briones (2008) la qual posa en superfície el caràcter exploratori de la identitat cultural, tot en un context adolescent a on intervenen agents com la família o els amics.

Altre model remarcable l'exposa Cross (1991) qui identifica cinc estadis de desenvolupament de la identitat que abracen des de les reaccions més positives les quals ajuden a reforçar l'autoestima, fins les més negatives que la debiliten. Els estadis que planteja aquest autor són:

1. Pre-trobament.
2. Trobament.
3. Immersió-emersió.
4. Interiorització
5. Interiorització-compromís.

A partir d'una formulació molt semblant, Helms (2007) planteja tot una gradació que la mateixa autora anomena "status" que són interpretats com a posicions dinàmiques i canviants. Helms (2007) diferencia: (1) l'estatus de contacte entès com aquell en el qual la persona es troba satisfeta amb la seva realitat racial, (2) l'estatus de desintegració on ja apareixen situacions de desorientació i ansietats derivades dels dilemes racials, (3) l'estatus de reintegració segons el qual s'idealitza el propi grup i es mostra intolerància vers la resta, (4) l'estatus pseudodependència on ja apareixen actituds d'acostament a la resta de grups i es mostra una certa tolerància, (5) l'estatus d'immersió-emergència en el qual es perceben desitjos reals de reforma i (6) l'estatus d'autonomia segons el qual la persona s'allunya d'actituds que fomentin el racisme.

Amb tot, existeixen altres models que proposen fórmules distintes a l'hora d'estudiar el progrés dels components de la identitat ètnica, molts dels quals encara es veuen immersos en un procés de validació a través de diversos estudis i investigacions. Seguidament, d'una manera esquemàtica es presenten algunes d'aquestes propostes en les quals es poden observar com

autors com ara Banks (1994), Bennett (1986, 1993) o Christensen (1995) proposen una gradació amb distints estadis que van des de la manca d'interacció entre distints grups (tancament dins la pròpia identitat ètnica) fins a una interconnexió cultural (fonamentada en el reconeixement i el respecte d'altres grups), tal i com recull Márquez (2004) en la seva investigació.

MODEL DE BANKS (1994)

Captivitat psicològica ètnica	Encapsulació ètnica	Clarificació ètnica	Bietnicitat	Multietnicitat i nacionalisme reflexiu	Globalisme o competència global
La persona interioritza els estereotips i opinions negatives en relació al seu grup ètnic. La persona de la cultura dominant no té consciència d'aquesta etapa, fet que no esdevé amb la pertinença ala cultura minoritària.	El grup majoritari interioritza la inferioritat dels altres grups. Marginació dels "altres". S'eleva l'etnocentrisme.	L'acceptació d'un mateix és un prerequisit per l'acceptació positiva dels demés. Els grups ètnics veuen aspectes positius i negatius dels seus propis grups ètnics. Les persones s'obren i veuen que hi ha moltes coses que els uneixen als demés.	Les persones mostren habilitats i desitjos de funcionar en dues cultures.	Les persones que han desenvolupat i competent encreuament cultural, es mouen més enllà dels aspectes de la seva cultura i les altres cultures. S'afavoreixen ciutadans responsables, reflexius i crítics.	Extensió de l'etapa anterior. Les persones aprenen a equilibrar les seves identitats

FONT: Márquez (2004) en referència al Model de Banks (1994)

FIGURA 20: El procés de la identitat ètnica segons el model de Banks (1994)

Rebuig o Negació	**Defensa**	**Minimització**	**Acceptació**	**Adaptació**	**Integració**
Desconeixement de les diferències o diferència. Les persones assumeixen un únic punt de vista: el seu.	Les persones se n'adonen de diferents vivències, però ho fan de manera etnocèntrica. Es proposen tres camins: -Els que denigren l'altra cultura. -Els que consideren la pròpia com a superior. -Els que viuen fora de la seva comunitat l'enalteixen com a superior.	Les persones minimitzen les diferències però segueixen actuant dins del seu propi paradigma cultural.	Les persones reconeixen que "altres" tenen diferents valors i punts de vista del món. Comencen a acceptar i respectar els altres comportaments i estils de comunicació.	Les persones actuen de manera etno-relativa i són capaces de pensar i actuar des de la perspectiva de l'altra cultura.	Dues fases: Avaluació contextual. Marginalitat constructiva: les persones veuen fora d'elles i es col·loquen fora de tots els marcs culturals.

FONT: Márquez (2004) en referència al Model de Bennett (1986,1993)

FIGURA 21: El procés de la identitat ètnica segons el model de Bennett (1986, 1993)

Ignorància o Inconsciència	Inici de la consciència	Consciència Conscient	Consolidació de la consciència	Rebassa la consciència
Les persones (grup majoritari o minoritari) pensen que mai s'han donat diferències culturals, ètniques i racials	Les persones d'ambdós grups se n'adonen de la dissonància cognitiva. Grup majoritari: són conscients dels estereotips ètics i culturals i es qüestionen la posició social de les cultures. Grup minoritari: són conscients dels prejudicis i la discriminació i com això incideix en les seves vides. Es qüestionen la posició social de la seva cultura i la dels "altres".	Els grups majoritaris i minoritaris: Coneixen les diferències culturals però es senten insegurs de com integrar i usar aquest coneixement en la vida diària. Grup majoritari: en una segona etapa senten curiositat, por, rebuig, culpabilitat... Grup minoritari: en una segona etapa senten emoció, rebuig, tristesa, competència i còlera.	Acceptació positiva i integració de la pròpia identitat i l'acollida d'altres cultures i grups.	Ambdós grups van més enllà de limitacions i els dictàmens socials. Relació i interconnexió entre diferents cultures i grups

FONT: Màrquez (2004) en referència al el model de Christensen (1995)

FIGURA 22: El procés de la identitat ètnica segons el model de Christensen (1995)

Tal i com es pot observar, aquests models ja incorporen una mirada més decidida cap a la relació existent entre el grup ètnic en qüestió i d'altres cultures, fet que ens permet submergir-nos en el següent apartat en el qual tractarem d'analitzar la relació existent entre el concepte d'aculturació i la pròpia identitat ètnica.

4.2. Antecedents teòrics per l'anàlisi dels processos d'aculturació.

4.2.1. Models d'aculturació

Una vegada definit i explicat el concepte d'identitat ètnica a través de diversos models, no podem avançar en la nostra investigació sense fer una aturada en els processos d'assimilació de noves competències culturals o d'aculturació. Així les coses, si partim de la premissa que estem analitzant la identitat de poblacions immigrants, resulta prou transcendent tenir en ment que es tracta d'interpretar el comportament de persones que conviuen enmig de diverses cultures. En efecte, esdevé imprescindible detallar quines són les alteracions que suscita en la identitat de la persona el fet de viure en societats culturalment diferents.

A l'any 1936, Redsfield, Linton y Herskovits van definir el concepte d'aculturació com "*el conjunt de fenòmens que resulten de què uns grups de persones de cultures diferents entrin en contacte continu i directe amb el seguit de canvis que sorgeixen en els models culturals originals d'un o d'ambdós grups.*"

Així, quan es parla d'aculturació es fa referència al conjunt de transformacions que es donen quan persones o col·lectius procedents de diferents contextos culturals entren en contacte regular amb una altra cultura, fet que els obliga a incorporar tot un seguit de canvis en les seves vides (Castellà, 2003). En relació a aquest mateix concepte, Massot (2003) va més enllà i afirma que es tracta d'un procés que implica un contacte entre dues cultures les quals es comencen a relacionar i, en segon terme, sofreixen alteracions. Es considera un fenomen psicosocial multidimensional, el qual es reflecteix en els canvis psicològics esdevinguts als individus com a conseqüència de la trobada amb una altra cultura.

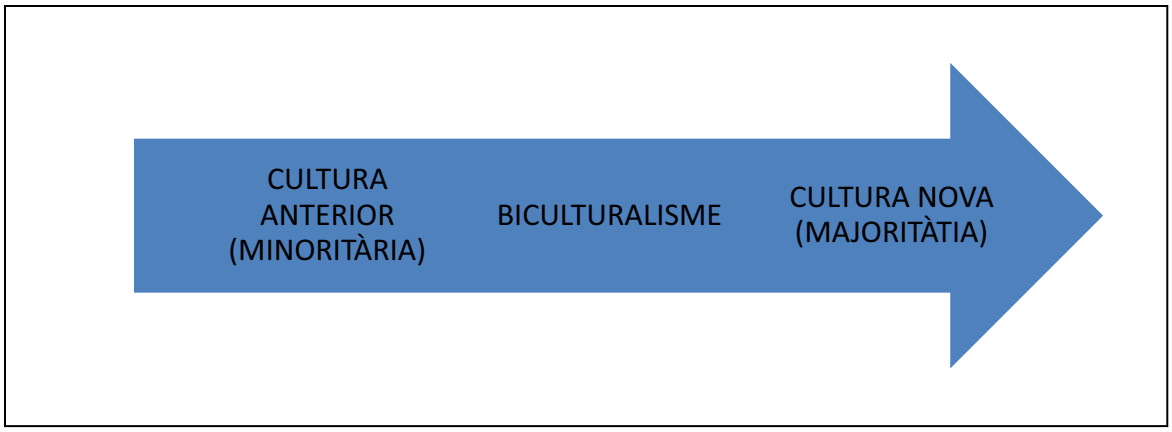
Ambdues concepcions del terme que analitzem en aquest punt, posen de relleu una de les idees amb les quals hem estudiat la identitat ètnica en pàgines anteriors: aquest sentiment de pertinença amb una determinada ètnia no solament es veu influïda pel propi grup ètnic, sinó també per la relació que manté amb altres col·lectius ètnics i les persones que hi formen part.

Tradicionalment les investigacions teòriques que han incidit en l'estudi de les relacions interètniques en qüestions d'identitat, han partit des d'uns plantejaments anomenats com a *models bipolars*[130]. Segons aquestes propostes, l'anàlisi es construïa d'una forma un tant dicotòmica ja que, per un costat, es plantejava el grau de retenció de la identitat de la persona com a membre d'un determinat col·lectiu ètnic i, altrament, es podia mesurar el nivell d'adopció d'una identitat moderada com a conseqüència de l'aculturació en el grup majoritari (Massot, 2003).

D'aquesta manera, estudis com ara els de Gordons (1964) que recullen autors com Castellà (2003) o Graff (2010) plantegen un model[131] que, per ventura avui en dia esdevé un tant superficial, però que ha tingut un cert ressò en la comunitat científica anys enrere. Tal i com es pot observar en la fig. 23, aquesta visió situa en un extrem la comunitat de cultura minoritària que, en aquest cas, seria el col·lectiu immigrant i, en l'altre extrem, hi trobem la cultura de la societat que acull a aquests nouvinguts i que, en efecte, es presenta com a majoritària.

[130] Castellà (2003) cita diferents autors que han plantejat estudis entorn d'aquest fenomen a partir d'òptiques bipolars com ara són Galloway (1995), Kurilla (1997), Caetano (1998) o Clark (1998)

[131] Aquests models són coneguts com a "Models Unidireccionals d'Aculturació" (Graff, 2010).

FONT: Castellà (2003:) en referència al models bipolars d'aculturació.

FIGURA 23: Model d'assimilació cultural. Procés Lineal d'Assimilació Cultural.

Així les coses, aquests models proposen que a mesura que l'individu s'aproxima a la cultura pròpia de la societat de destí va perdent relació amb la cultura d'origen. En aquest procés, hi apareix una etapa de biculturalisme que amb el pas del temps acaba per transformar-se en una adopció de la cultura majoritària i un oblit dels orígens. L'èxit d'aquest procés seria assolir la plena assimilació cultural per part de la persona immigrant de la nova cultura que l'envolta i, en el cas de que no es produeixi així, sempre s'atribueix la causa del fracàs a la persona nouvinguda ja que no es contemplen altres factors com ara un ambient poc favorable per l'assimilació. En conseqüència, segons aquestes teories la identitat ètnica pot ser un obstacle important a l'hora de plantejar pràctiques d'assimilació cultural.

Avui en dia, sembla que aquests models bipolars d'aculturació ja es donen per superats i, de fet, els plantejaments teòrics entorn de l'aculturació parteixen d'uns escenaris més complexos. D'aquesta manera es parteix del fet que la identificació que una persona pugui tenir amb una determinada cultura esdevé essencialment independent de la identificació amb altres cultures. En aquest sentit, aquests nous models coneguts com a d'identificació cultural *ortogonal* impliquen que el fet que una persona sigui de la cultura A

no implica que pugui sentir-se plenament identificada amb la cultura B, sense que això suposi una menor identificació amb la primera de les ètnies citades.

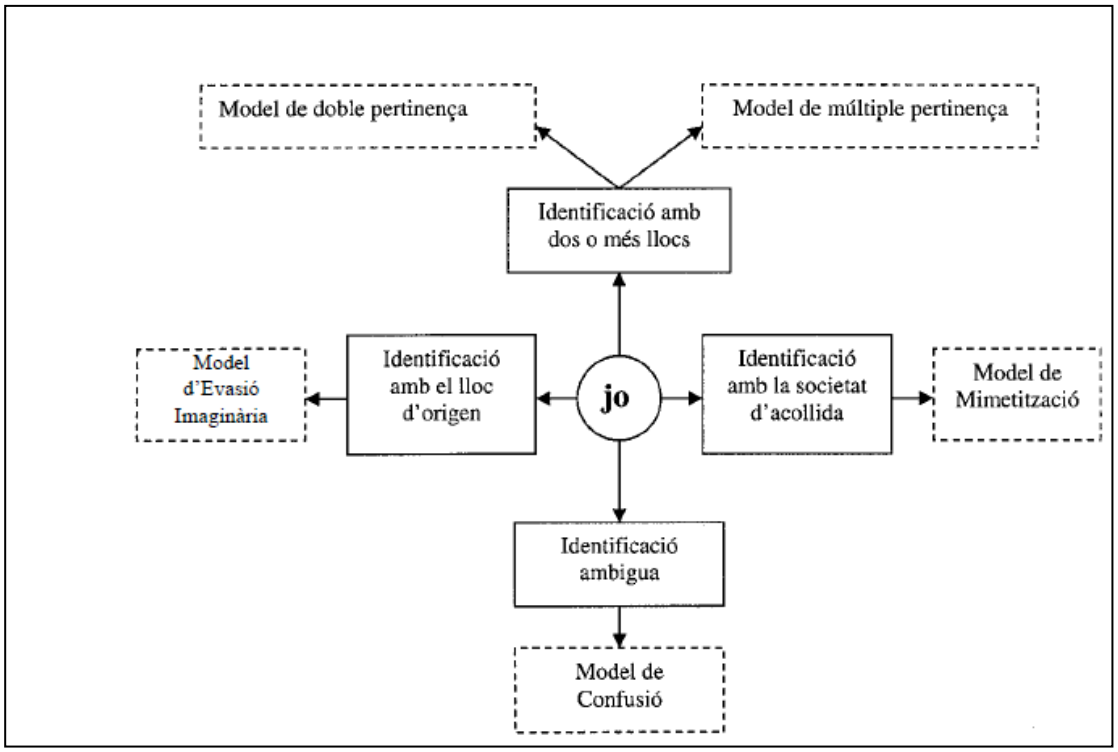
Sense cap dubte, aquesta nova perspectiva ha suposat una nova òptica del fenomen i un impuls a les polítiques d'integració existents a molts països europeus. Amb tot, segons aquests models una persona és capaç d'anar adquirint patrons, conductes o normes d'una altra cultura –entesa com a nova- i a l'hora pot mantenir els propis quan es donen en ambients diferents o que no són incompatibles. Alguns autors com ara Castellà (2003) o Massot (2003) incorporen la idea que el subjecte postmodern és capaç d'adquirir competències culturals emeses en diversos codis, és a dir, a través de distintes cultures. Evidentment, aquests nous esquemes rompen de forma rotunda amb els plantejaments bipolars que partien de la idea que quan un subjecte començava a assimilar una determinada cultura anava perdent competències culturals de l'antiga.

Han estat diversos els autors, que han establert teories en relació a aquesta visió d'identificació ortogonal, ja sigui d'una manera més o menys avançada. Un dels models que compta amb una certa tradició és el proposat i revisat per Berry (1998)[132] i, tal i com recull la investigació de Graff (2010), altres autors com ara Cuellar, Nyberg, Maldonado i Roberts (1997) o Araujo (1996), han establert propostes en una direcció semblant a la de Berry (1998). Ja en una línia sensiblement diferent emperò dins aquesta mateixa tendència, apareixen altres propostes com ara el Model Interactiu d'Aculturació (MIA) (Bourhis et al. 1997) o el Model Ecològic Contextual d'Aculturació impulsat per autors com ara Bronfenbrenner (1987) o Kelly (1992) com cita el mateix Castellà (2003).

Tot i aquest ampli ventall de propostes teòriques, degut a les característiques que envolten la nostra investigació resulta indispensable aturar-nos en la proposta de Massot (2003). No debades, els estudis que han ajudat a validar

[132] Model Multicultural de Berry(1998) que esdevé una revisió al propi model fet per aquest autor anys enrere (1980).

aquest model s'han centrat en fills i filles d'immigrants llatinoamericans a Catalunya. La proposta teòrica d'aquesta autora, s'ha d'entendre i interpretar dins la concepció ortogonal d'aculturació i contempla una visió evolutiva del propi terme perquè es té en compte que els adolescents passen per tot un seguit d'estadis diferents en l'empresa de poder integrar-se de ple dins la societat que just els acull. Partint dels esquemes proposats per Isajiw (1990)[133], aquest model ortogonal s'ha basat en l'estudi detallat dels components interns de la identitat: l'autoidentificació i el procés d'integració. En la fig. 24, apareixen els distints escenaris que es poden derivar d'un procés d'aculturació (que l'autora anomena els "sentiments de pertinença") i les situacions que acaben generant cada una d'aquestes opcions. Per exemple, com es pot apreciar, els individus que tenen una identificació amb la societat d'acollida sovint s'associen amb models de mimetització.

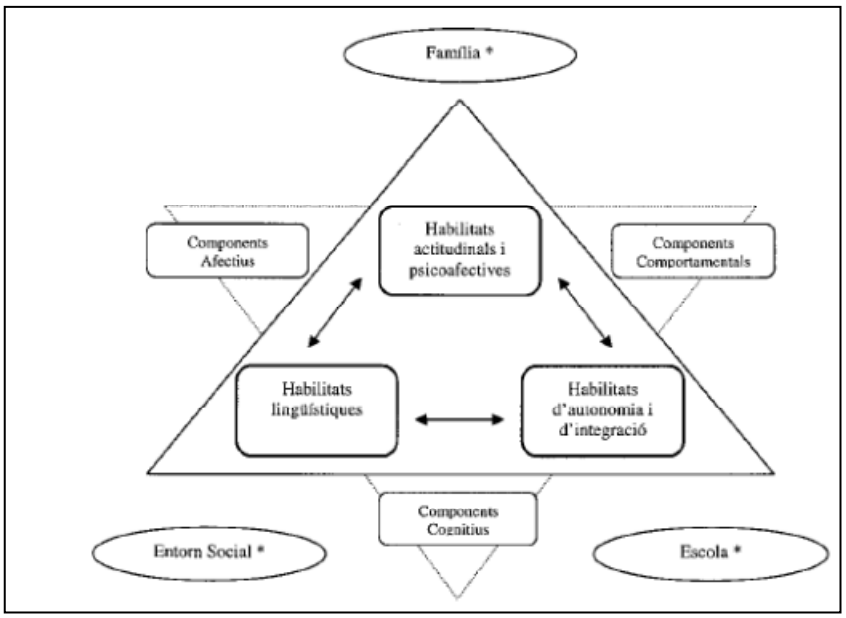

FONT: Massot (2003).

FIGURA 24: . Model de pertinença i competències culturals plantejat per Massot.

[133] Veure components de la identitat ètnica a l'apartat anterior.

Una vegada establerta la proposta en relació als sentiments de pertinença i els models que s'associen a cada un d'aquests sentiments, Massot (2003), remarca la significació que té el desenvolupament de les competències culturals. En aquest cas, aquesta perspectiva emfatitza l'anàlisi a tres bandes: els components afectius, els de caràcter comportamental i també els cognitius. Endemés de tot això, l'estudi introdueix la variables context com a fonamental en la reflexió i, en aquest sentit, proposa l'entorn familiar, l'escola i també l'entorn social com els tres ambients en els quals l'individu va perfilant aquesta identitat. En la fig. 25, es poden apreciar amb certa nitidesa les funcions i les interrelacions dels atributs que acabem de comentar.

FONT: Massot (2003)..

FIGURA 25. Model de pertinença i competències culturals plantejat per Massot.

Tot seguit, farem una breu descripció de les característiques més significatives de cada un dels models o escenaris identitaris que proposa aquesta visió de Massot (2003), tot fent esment a processos que estan protagonitzats per joves immigrants.

Model de Mimetització.

- L'individu no reconeix o tendeix a rebutjar la cultura d'origen. Aquest fet, a la llarga, esdevé un instrument que els facilita la integració en la societat que els acull.

- Usualment, es tracta de persones que han tingut experiències negatives en relació amb la seva cultura d'origen. En moltes ocasions, es tracta d'adolescents amb infàncies difícils a la comunitat que els ha vist néixer.

- Aquesta actitud d'imitació es manifesta quan acostumen a utilitzar codis propis de la seva cultura d'origen o de la destí segons els convé: per exemple, fan servir codis propis de l'origen en situacions familiars i, en canvi, utilitzen codis diferents a l'escola.

- Aquesta necessitat d'haver de baratar el codi en funció de l'ambient, segons aquests plantejaments, respon a una creença més o menys explicita de pensar que la cultura del lloc de destí de la migració esdevé superior que no pas la que han portat del seu lloc d'origen.

Model de confusió.

- Aquests joves afirmen que no tenen gaire clar el sentit de pertinença i reconeixen que tenen elements propis de les dues cultures, sense pensar que aquest fet impliqui haver de pertànyer a totes dues alhora.

- Manifesten que senten una certa pressió de l'entorn per escollir entre alguna d'aquestes opcions. En molts casos les pressions arribades des de casa s'emmarquen en un sentiment de no defraudar la cultura d'origen i, contràriament, les pressions arribades d'altres àmbits com l'escola o els amics poden representar la necessitar d'haver d'assumir codis nous per poder assolir una integració plena.

- Aquesta situació d'ambigüitat o d'indefinició, sovint acaba desembocant en una voluntat de no voler ser excessivament crítics ni tampoc defensors se cap de les dues cultures en qüestió.

Model d'evasió imaginària.

- Aquests casos, normalment, estan protagonitzats per adolescents que tenen problemes amb l'entorn que els acull i manifesten una voluntat expressa a voler tornar al país que els ha vist néixer.

- La mala situació que els afecta en el destí migratori, facilita la creació d'una visió absolutament idealitzada del lloc d'origen que, endemés, sovint representa la solució als problemes que envolten la vida d'aquestes persones. Evidentment aquests trastorns apareixen associats a la societat en la qual viuen i, en conseqüència, mostren un rebuig evident cap a ella i de cap de les maneres mostren una predisposició per acceptar i assimilar els seus codis.

Model de doble pertinença.

- En aquesta categoria, les persones que hi formen part participen i demostren competències culturals tant pel que fa a la cultura del seu país de procedència, com ara també pel que representa al seu país o regió de residència. En aquest sentit, val a dir que són subjectes que no es tanquen a cap grup i, normalment, tenen relacions amistoses a ambdues bandes. Fins i tot, aquesta actitud eminentment oberta, fa que es tracti de persones obertes a rebre codis de terceres cultures amb les quals puguin entrar en contacte.

- El respecte a la cultura d'origen ve marcada, en moltes ocasions, pels records que sovint apareixen en un entorn familiar relacionats amb la infància viscuda allà i, fins i tot, amb els relats que puguin escoltar en relació a la terra d'origen per part dels pares, padrins o germans. Altrament senten una certa

estimació i respecte per la cultura del lloc on resideixen ja que, moltes d'aquestes persones han viscut bona part de les seves vides en aquests indrets d'acollida i, en efecte, han sembrat un cert compromís amb aquest entorn que els envolta.

- S'identifiquen amb aquest model aquelles persones que es troben en una etapa de certa maduresa i, sens dubte, que és una de les alternatives més ben valorades quant a la voluntat d'integrar-se i també d'integrar.

Model de múltiple pertinença.

- Existeix un reconeixement de pertinença amb tots els llocs on s'ha estat, sent aquest un model més ampli que no pas l'anterior. Com és de suposar, aquest és només un sistema aplicable en contextos en els quals els individus demostrin una adaptació adequada i flexible en diferents ambients socioculturals. Han de ser capaços de saber entendre, apreciar i compartir diferents valors, símbols i les institucions de diverses cultures.

- Des d'aquesta perspectiva, esdevé tan important que el subjecte demostri un cert compromís cap a la seva pròpia cultura[134], com ara també una preocupació i empatia per altres grups amb els quals hi té relació. Aquest, és l'únic camí que farà arribar aquestes persones a trobar-se amb una identitat construïda a partir de múltiples pertinences.

- De totes les pertinences que van solidificant la identitat de la persona en qüestió, no n'hi ha cap que es presenti com a prescindible ja que totes són necessàries. Tot i això, no totes aquestes influències es mostren amb el mateix grau d'intensitat i unes sempre tindran més rellevància que pas altres.

[134] Tal i com succeeix en el model de doble pertinença, el compromís amb la cultura d'origen sovint està molt condicionat per la història familiar (Massot, 2003).

4.2.2. Variables més significatives en el disseny i l'aplicació de models d'aculturació.

Tots i cada un dels models que hem anomenat i analitzat, s'han anat construint a partir de la identificació i la utilització d'un seguit de continguts i variables[135]. En aquest sentit, Castellà (2003) exposa un interessant recull de totes les variables que han fet servir les distintes investigacions entorn al concepte d'aculturació. Aquest recull, parteix de la idea que el contingut que, tradicionalment, més s'ha emprat en aquesta mena d'investigacions ha estat el de la llengua, de fet, es citen els estudis d'autors com ara Epstein, Botvin, Dusenbury i Diaz (1996) o Marín (1996).

Amb tot, en molts d'aquests estudis aquesta variable –la llengua- se'ns presenta com un factor important però no esdevé exclusiu, de fet, en nombroses ocasions ve associat a variables pròpies de la identitat ètnica. D'aquesta manera, la utilització de símbols materials, la celebració d'adveniments, l'existència de valors compartits, de determinats rols socials heretats, el manteniment de menjars típics, les xarxes de recolzament social, els aspectes valoratius de gènere (masclisme i igualtat), l'anàlisi dels contextos culturals o la fidelitat a la seva identitat ètnica davant els avanços experimentats en relació a la nova cultura són elements que també s'han recollit en aquestes investigacions.

A banda de tot això, en relació amb als continguts a tenir en compte en el concepte que ens ocupa, Zane (1998) planteja 10 variables essencials:

1. Idioma.
2. Afiliació social.
3. Hàbits de vida.
4. Tradicions culturals.

[135] De la mateixa manera que vérem que es posaren en marxa els distints models d'avaluació de la identitat ètnica en el capítol anterior.

5. Estils de comunicació.
6. Identitat cultural.
7. Percepció de discriminació.
8. Estatus de gènere.
9. Socialització familiar.
10. Cultura i valors.

Així idò, aquest treball estableix una proposta metodològica construïda a partir d'aquestes aportacions presentades en aquest mateix apartat per Castellà (2003) i per Zane (1998). A més, moltes d'aquestes variables que farem servir més endavant, estan força relacionades amb la proposta primitiva d'identitat ètnica d'Isajiw (1990). Sigui com sigui, tal i com hem pogut veure durant aquest capítol, el procés de construcció identitària en poblacions immigrants compta amb tot un seguit de precedents teòrics que sens dubte esdevenen rellevants a l'hora d'explicar els objectius d'aquesta investigació, així com ara també el disseny que s'ha planificat per tal de poder assumir-los.

CAPÍTOL 5

CAPÍTOL 5. DISSENY DE LA RECERCA.

En aquest cinquè capítol, es pretén oferir una visió de l'enfocament metodològic sobre el qual descansa el projecte investigador. Per tal de poder entendre el com s'ha investigat, esdevé necessari partir d'una definició dels objectius i d'una proposta concreta de disseny de recerca.

5.1.Justificació de la recerca.

Talment succeeix amb d'altres projectes de recerca de característiques similars, el punt de partida està molt relacionat amb l'esfera personal de qui condueix la investigació. De fet, va ser com a conseqüència de tot un seguit d'inquietuds particulars i d'experiències vitals que ja des d'un principi es va decidir centrar la línia de recerca en la interconnexió de tres fenòmens ben concrets: les identitats, la immigració i l'adolescència. A aquesta inquietud se li ha d'afegir que ens trobem davant una temàtica dotada d'una enorme projecció social i científica. Parlar de fenòmens versemblants és sinònim d'actualitat.

Així les coses, partim del punt que ens indica que cada un dels tres fenòmens citats romanen enllaçats d'alguna manera al món de qui investiga. La qüestió identitària sovint va associada a l'àmbit territorial, de fet, Hall (1992) s'encarrega de donar origen i sentit a aquests sentiments de pertinença lligats a entorns geogràfics. En efecte, el fet d'haver nascut i crescut a la ciutat de Palma ha estimulat l'acumulació de tot un seguit de **vivències** de les quals n'han sorgit ferms lligams identitaris. A aquest fet, cal sumar-hi que el districte en el qual han transcorregut la major part d'aquestes experiències ha estat la barriada de Pere Garau: centre neuràlgic de la immigració a la ciutat. Viure el fenomen migratori en un barri que els anys 80 ja exhibia el mestissatge entre poblacions peninsulars i les procedents de la Part Forana de l'illa, només fou

un primer pas que va desembocar en una curiositat per entendre i interpretar l'arribada de persones procedents continents llunyans, just a finals dels 90.

No cal oblidar que un dels reptes que normalment fan costat a aquestes migracions intercontinentals és el manteniment de la identitat. La perillosa disjuntiva a la qual sovint estan exposats aquests col·lectius, s'emmarca en la lluita constant entre la supervivència dels arrels i/o la interiorització de la nova cultura que els acull. I és que l'anàlisi del concepte d'identitat tampoc no esdevé un tema menor, tal i com demostra l'important aplec de publicacions que s'han donat a conèixer durant aquests darrers temps[136], de fet, alguns autors ja han qualificat com de "moda acadèmica" l'interès suscitat per aquesta temàtica en la comunitat científica (Rizo, 2004).

Sigui com vulgui, ha estat a partir de l'estima i la identificació amb l'entorn que s'ha engendrat l'interès per qüestionar-se allò que hi succeeix, per acostar-s'hi i saber llegir una realitat canviant que ens acosta a un continu estat d'interpel·lació[137]. Palma ha estat l'escenari on s'ha jugat, on a diari s'ha trepitjat el carrer, on s'ha vist anar i venir persones, on s'ha estudiat, on s'ha treballat, en definitiva, on s'ha viscut.

La relació amb el segon pilar de la recerca té més a veure amb el **trajecte formatiu** de qui investiga. Gràcies als estudis de la llicenciatura de geografia ha estat possible una vivència molt particular amb tot allò que té a veure amb la immigració. Més enllà dels anàlisis estadístics tan habituals en demografia, és en aquest moment quan emergeix un interès creixent per la interpretació i la reflexió dels efectes derivats d'aquests fenòmens socials. Així, reflexionar entorn a realitats tan apassionants com els processos d'arribada de les persones nouvingudes, les seves pors, els seus interrogants, els conflictes amb els quals han d'avançar, les dificultats manifestes per interpretar els nous

[136] Sobretot, a partir de l'extensa obra de l'autor Erik H. Erikson, a partir dels anys seixanta.
[137] Valles (2003) accentua la necessitat de continua interpel·lació per part de l'investigador qualitatiu, és a partir d'aquest tarannà des d'on es va teixint la recerca.

escenaris o el tracte rebut per l'altre/a, poc a poc s'han anat convertint en elements de gran interès per qui presenta aquest projecte. La definició d'aquest segon punt d'interès no fa més que aprofundir en l'observació del primer, car parlar d'immigració ens condueix innegociablement a tractar les identitats.

Ja en un tercer esglaó, s'observa que el vincle que s'estableix entre la recerca i l'investigador també troba la seva gènesi en la seva **vocació** i en la seva **professió**. Just acabats els estudis de geografia, la incorporació al món de l'educació va permetre a qui us escriu situar-se en una posició de proximitat vers l'adolescència. L'acumulació de prop d'una dècada exercint distintes funcions[138] en un centre educatiu de la ciutat de Palma, no només ha atorgat una visió més propera vers la sorpresa que sempre acompanya una nova generació, sinó que també ha exaltat una vocació per seguir aprenent dels més joves. L'observació ininterrompuda del catàleg de canvis físics, socials i emocionals que acompanyen a aquesta etapa vital ha estat la que m'ha conduit a l'estudi de la identitat com a element "mirall" de totes aquestes alteracions. A més, la convivència amb la diversitat (característica del centre educatiu en el qual es treballa) ha estimulat una major sensibilitat per uns sectors socials ben presents en la quotidianitat palmesana[139].

El tarannà de canvi inherent a l'adolescència, en el cas dels joves de famílies d'origen immigrant, s'accelera. Tal i com hem assenyalat abans, es tracta de persones que conviuen en una permanent disjuntiva identitària que els fa oscil·lar entre els referents de l'origen i del destí. Ens trobem davant allò que Figuera, Freixa, Massot, Torrado i Rodríguez (2008:15) anomenen les "*transicions simultànies*". El repte d'entendre millor aquests processos sens dubte ha estat una motivació significativa en l'elecció d'aquesta àrea d'estudi.

[138] Com a professor de secundària i batxillerat, així com també com de cap d'estudis i de director.
[139] Segons les dades publicades per l'INE (2012) Palma tenia un 17% de població estrangera, sent la primera comunitat autònoma en aquest ordre.

Aquesta suma d'interessos van confluir en la posada en marxa d'una recerca que va cristal·litzar en l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats (DEA) a la Universitat de les Illes Balears, a l'any 2011. El títol de la investigació va ser "*Identitat i immigració a Palma. El cas dels adolescents argentins, marroquins i xinesos a l'eixample de la ciutat*". Centrada en les barriades de l'eixample, la recerca pretenia assolir un coneixement de la realitat identitària dels joves a través d'un seguit d'entrevistes semiestructurades que, anys després, han passat a formar part de la tesi que aquí es presenta, talment ha succeït amb altres fonts de registre (anotacions, fotografies, gravacions, etc.). En aquesta **primera presa de contacte** amb la temàtica aquí tractada, ja va ser possible intuir alguns aspectes claus com alguns components identitaris en adolescents marroquins (religió) i també xinesos (idea de progrés) o fins i tot determinats perfils identitaris.

Una vegada obtingut el DEA i com a conseqüència de diversos contactes amb el GREDI (Grup de Recerca en Educació Intercultural) de la Universitat de Barcelona, es va decidir engegar una tesi dirigida per les Dres M.Àngels Marín i M.Inés Massot. No es començava de zero ja que la present recerca esdevé un aprofundiment en molts dels aspectes que es tractaren en la memòria d'investigació del DEA. Sota el títol de "*Els nous illencs. La identitat dels adolescents immigrants a la ciutat de Palma: els casos xinès i marroquí*" es presenta una tesi que pretén oferir una visió inèdita d'un fenomen escassament estudiat a les Illes Balears: les identitats en joves nouvinguts.

La inexistència de grups de recerca i de publicacions freqüents relacionades amb la temàtica identitària a les Illes tenyeix el treball d'una certa tonalitat **innovadora**, la qual es veu potenciada per l'anàlisi de les poblacions nouvingudes. No s'han trobat precedents similars en l'estudi de poblacions nouvingudes a la ciutat de Palma i, menys encara, si es parla de joves nouvinguts. Tot i que hi ha alguns antecedents de publicacions emeses entorn de col·lectius marroquins, sembla que no arriben a tractar la temàtica de la identitat. En el cas dels xinesos no s'han trobat anàlisis genèrics previs, ni

tampoc si parlem d'escenaris identitaris. No debades, ens trobem davant un col·lectiu summament desconegut ja sigui pel caràcter incipient de la seva arribada, ja sigui per la discreció dels seus actes, ja sigui per altres qüestions. En una de les seves publicacions Nieto (2007:13) afirma que "*en el context de producció científica autòctona, la investigació existent sobre xinesos d'ultramar esdevé escassa i es concentra en un cercle extremadament limitat d'especialistes*". El buit de producció científica existent entorn a la comunitat xinesa a Espanya no s'ha omplert aquests darrers anys, de fet, són escasses les publicacions científiques relacionades amb aquests sectors socials. Així les coses, aquest projecte pretén ser una nova aportació en la interpretació de tots aquests fenòmens.

Convé tenir present que el naixement de qualsevol tesi doctoral s'ha d'entendre enmig de la **interpel·lació**. D'aquesta manera, resulta interessant subratllar la significació que van tenir qüestions com les que es presenten a continuació en el punt de partida de la tesi: quins són aquells elements que condicionen la identitats dels adolescents d'origen marroquí? I els que afecten als processos identitaris dels xinesos? Hi ha diferències substancials entre l'un i l'altre? Quines són les similituds? Quin paper juga el model d'Isajiw (1991) en aquest arbre de components identitaris? Quin és el ventall de perfils identitaris d'ambdós col·lectius? Aquests perfils identitaris, es corresponen amb altres proposats en estudis previs[140]? Hi ha comportaments diferenciats entre xinesos i marroquins? Arran d'aquest anàlisi, seria possible extreure propostes d'actuació per millorar la convivència? És a partir de la suma d'aquests qüestionaments que es varen poder traçar els objectius de la recerca.

En definitiva, s'observa que la justificació de la tesi esdevé el resultat d'una suma de circumstàncies vitals de l'investigador que, d'una manera un tant silenciosa, entren en metamorfosi i es tornen passió, es tornen una manera

[140] Tal vegada, el de Massot (2003) representi la referència més significativa.

distinta d'entendre la vida. A la llarga, un percep que la formalització d'aquesta passió en papers ha rebut el nom de tesi doctoral.

5.2. Finalitats i objectius de la investigació.

No seria possible interpretar amb claredat la investigació que ens ocupa sense tenir present el *leitmotiv* que l'estructura i li atorga una certa cohesió en el seu decurs. En un estrat molt general, podríem dir que la finalitat de la recerca és donar resposta a les preguntes inicials que la provoquen. El fet de ser capaços **d'entendre els processos de construcció identitària dels adolescents d'origen nouvingut** a Palma esdevé una ambició que, tot i ser molt genèrica, esdevé el punt d'inici a partir del qual es fa possible teixir tot l'entramat d'objectius generals i específics que veurem a continuació. Atenent als objectius de caràcter general, val a dir que representen el substrat del projecte car han condicionat activament cada una de les accions posades en marxa. Cada un d'aquests objectius guia van acompanyats d'un elenc d'objectius específics que esdevenen més concrets i que, a través d'ells, es fa possible l'assoliment dels generals:

OBJEVTIU GENERAL 1. Establir una proposta de components identitaris dels adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.

Per tal de poder assolir aquest objectiu, serà necessari assumir el repte d'un seguit d'objectius específics que es concreten en els següents punts:

- Revisar la documentació existent que giri entorn al fenomen que estructura l'estudi: els processos de construcció identitària d'adolescents d'origen immigrant.
- Identificar els components identitaris clau dels joves d'origen immigrant a la ciutat de Palma.
- Dissenyar estratègies de recollida d'informació relativa a aspectes que configuren els processos de construcció identitària d'adolescents d'origen immigrant.

- Definir els principals components que afecten el devenir identitari d'aquests grups de joves.
- Identificar la influència de cada un dels components en el procés de construcció identitària dels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma.

OBJECTIU GENERAL 2. Plantejar uns models de perfils identitaris pels adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.

Atenent a la necessitat d'assumir aquest objectiu, serà necessari definir els següents objectius específics que es concreten en els següents ítems:

- Analitzar la relació que existeix entre els components per tal de determinar models i perfils identitaris.
- Validar els models i els perfils a partir de grups de discussió i entrevistes.

Un cop definides les ambicions que planteja la investigació, resulta substancial definir el camí que ens haurà de portar a assolir aquestes reptes. És per aquest motiu, que esdevé una necessitat el fet d'exposar la metodologia que dóna sentit a la recerca car, és a partir d'ella, que es podran interpretar els seus resultats.

LA FINALITAT	
Entendre els processos de construcció identitària dels adolescents d'origen nouvingut a Palma	
ELS OBJECTIUS GENERALS	
Establir una proposta de models de components identitaris dels adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.	*Plantejar uns models de perfils identitaris pels adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.*
ELS OBJECTIUS ESPECÍFICS	
Revisar la documentació existent que giri entorn al fenomen que estructura l'estudi.	*Analitzar la relació que existeix entre els components per tal de determinar models i perfils identitaris.*
Identificar els components identitaris claus dels joves d'origen immigrant a la ciutat de Palma.	*Validar els models i els perfils a partir de grups de discussió i entrevistes*
Dissenyar estratègies de recollida d'informació	
Definir els principals components que afecten el devenir identitari d'aquestes persones.	
Identificar la influència de cada un dels components identitaris	

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 26: Finalitat i objectius de la recerca

5.3 La metodologia qualitativa eina bàsica per la recerca dels processos de construcció identitària dels joves marroquins i xinesos.

La metodologia amb la qual s'ha treballat ha estat de caràcter qualitatiu, tot atenent a les característiques que defineixen els objectius de la investigació. La repercussió que aquesta metodologia ha tingut en el camp de la recerca no és nova, de fet, tot i aparèixer durant els primers anys del segle XX, és a partir de la dècada dels 30[141] quan comença a haver-hi una proliferació de treballs enfocats amb aquesta metodologia. A mitjans del segle XX es produeix una certa decadència degut a l'augment de publicacions interpretades a partir de les dades numèriques i que mantenien com a

[141] Molts d'ells relacionats en l'àmbit de la psicologia i la sociologia nord-americana.

denominador comú l'objectivitat pròpia dels temps moderns. Ja en el darrer terç del segle XX van tornar a assumir protagonisme aquests enfocaments metodològics qualitatius que, ja iniciat el segle XXI, mantenen un protagonisme significatiu dins l'àmbit de les investigacions de les ciències socials.

Els repte de voler realitzar una proposta de models de components i de perfils identitaris d'adolescents d'origen immigrant, ens situa en l'esfera de la investigació social. El treball que teniu entre les mans, reclama l'activació de tot un seguit d'estratègies d'interpretació d'uns fenòmens que neixen a partir de percepcions captades en els propis discursos. El fet d'atendre la profunditat dels relats, no només permet obtenir una visió completa dels components identitaris i de l'amplitud de perfils de cada un dels dos col·lectius estudiats, sinó que també ens permet traçar-ne similituds i diferències entre ells.

Fent esment a aquests objectius, les metodologies positivistes -molt proclius a la quantificació dels fets per a l'obtenció de generalitats-, han esdevingut poc adequades vers el tarannà dels paradigmes qualitatius. Aleshores, quina és la proposta real de les **metodologies qualitatives**? En aquest sentit, aquests plantejaments permeten una comprensió significativa dels fenòmens i una interpretació motivacional de la conducta dels actors socials i, per aquest motiu, roman orientada a la producció i interpretació del propi discurs (Valles, 2003). En aquesta mateixa direcció, Taylor y Bogdan (1986) es refereixen a aquesta metodologia com aquella que produeix dades descriptives: les mateixes paraules de les persones, pronunciades o escrites, i la conducta observable. Aquests mateixos autors recuperen una cita de Wax (1971) que recorda que la metodologia qualitativa és tan antiga com la història escrita.

D'una manera més apurada, més recentment, Sandín (2003) defineix les investigacions qualitatives com les activitats sistemàtiques orientades a la comprensió en profunditat dels fenòmens educatius i socials, a la transformació de pràctiques i escenaris socioeducatius, a la presa de decisions

i també al descobriment d'un cos organitzat de coneixement. Evidentment, el factor social i l'element educacional representen dos dels pilars de l'anàlisi ja que esdevenen condicionants prou actius en la definició de components i perfils identitaris dels adolescents que analitza la recerca.

En efecte, veiem que la proposta qualitativa es presenta força suggerent per la recerca que presentem ja que permet fer un anàlisi complet de tot el procés (en aquest, cas identitari) sense perdre precisió en elements tan transcendents com el llenguatge emprat per expressar l'experiència. D'alguna manera, la perspectiva qualitativa proposa que a través de la interpretació del llenguatge de les persones objecte d'estudi es poden arribar a conèixer i entendre bona part dels aspectes que es pretenen analitzar. En el decurs de la recerca s'observa que s'ha fet de la reflexió dels discursos (en forma i contingut) emesos pels mateixos actors socials la principal font d'anàlisi. Així no només s'ha interpretat allò que s'ha dit sinó el com s'ha dit, fet que ha enriquit el valor de les dades, sobretot en el cas del col·lectiu xinès que no és tan procliu als discursos precisos.

En treballs d'aquesta naturalesa, resulta fonamental poder conèixer i interpretar la realitat sota el punt de vista de qui s'investiga. Fernández (2006) afirma que un dels segells de distinció d'aquest sistema és que es treballa amb les paraules i no amb els nombres. En aquest sentit, s'interpreten els processos socials com dinàmics i canviants en el temps, en els quals hi té una significació important el context de la recerca fet que l'obliga a no evadir-se de l'entorn social en la qual s'insereix el discurs. Tal i com es pot observar en el decurs de la recerca, la contextualització -observada per l'investigador- esdevé un element cabdal, car els elements ambientals tendeixen a condicionar activament els processos de construcció identitària. A títol d'exemple, l'enregistrament de dades relatives al context en el qual s'han realitzat les

entrevistes semiestructurades ha representat una font significativa d'informació.

Ho acabem d'avançar. La posició de qui investiga també resulta transcendent. Massot (2001) es refereix a aquest fet subratllant que l'elecció d'una metodologia no sempre comença amb la descripció de la mateixa, sinó per les implicacions amb allò que s'investiga i les característiques personals i socials de l'investigador. En el primer apartat del capítol s'han explicat els lligams existents entre l'investigador i la recerca, els quals es manifesten en camps tan diversos com el formatiu, el professional o el relacional. La trajectòria vital de qui escriu no només ha influït en l'elecció de la temàtica sinó també en la seva interpretació. Amb tot, la recerca qualitativa fa que l'investigador estigui dintre del fenomen estudiat i que no sigui neutral, afecta i es veu afectat per la investigació. La mirada de qui investiga, en el cas de la present recerca, s'ha evidenciat a través de diferents fórmules; en algunes d'elles l'investigador s'ha presentat com un element passiu (per exemple, fent tasques d'observació sobre el terreny) i en d'altres com element més actiu (com ara intervenint en el devenir dels grups de discussió).

Sigui com vulgui, el projecte que presentem no s'ha construït a través de fases tancades consecutivament, sinó que s'ha plantejat des d'una perspectiva més holísta: no s'ha deslligat la recerca de fonts i antecedents teòrics del descobriment a les barriades de Palma --on s'ha fet el treball de camp-. Atenent a un enfocament inductiu, s'ha entès com atribut de l'estudi el continu descobriment de qui investiga, que s'ha projectat a través d'un disseny emergent construït a través d'una valoració integrada del fenomen. Les investigacions mitjançant tècniques qualitatives segueixen les mateixes fases que qualsevol altra investigació: definició del problema (procés d'elaboració que va des de la idea inicial a investigar fins la definició dels objectius que es pretenen), disseny metodològic i la recollida, anàlisi i presentació de les dades, en funció de l'estratègia metodològica

seleccionada. A més de la documentació prèvia, les principals estratègies per recollir informació en una investigació social qualitativa són l'observació i la comunicació interpersonal (entrevistes en profunditat, biogràfiques i en grup). En la present recerca, s'han fet servir l'observació, les entrevistes semiestructurades i els grups de discussió.

Amb vocació de síntesi, Penalva i Mateo (2006) exposen les característiques essencials de la metodologia d'investigació qualitativa que s'han anat tractant fins ara:

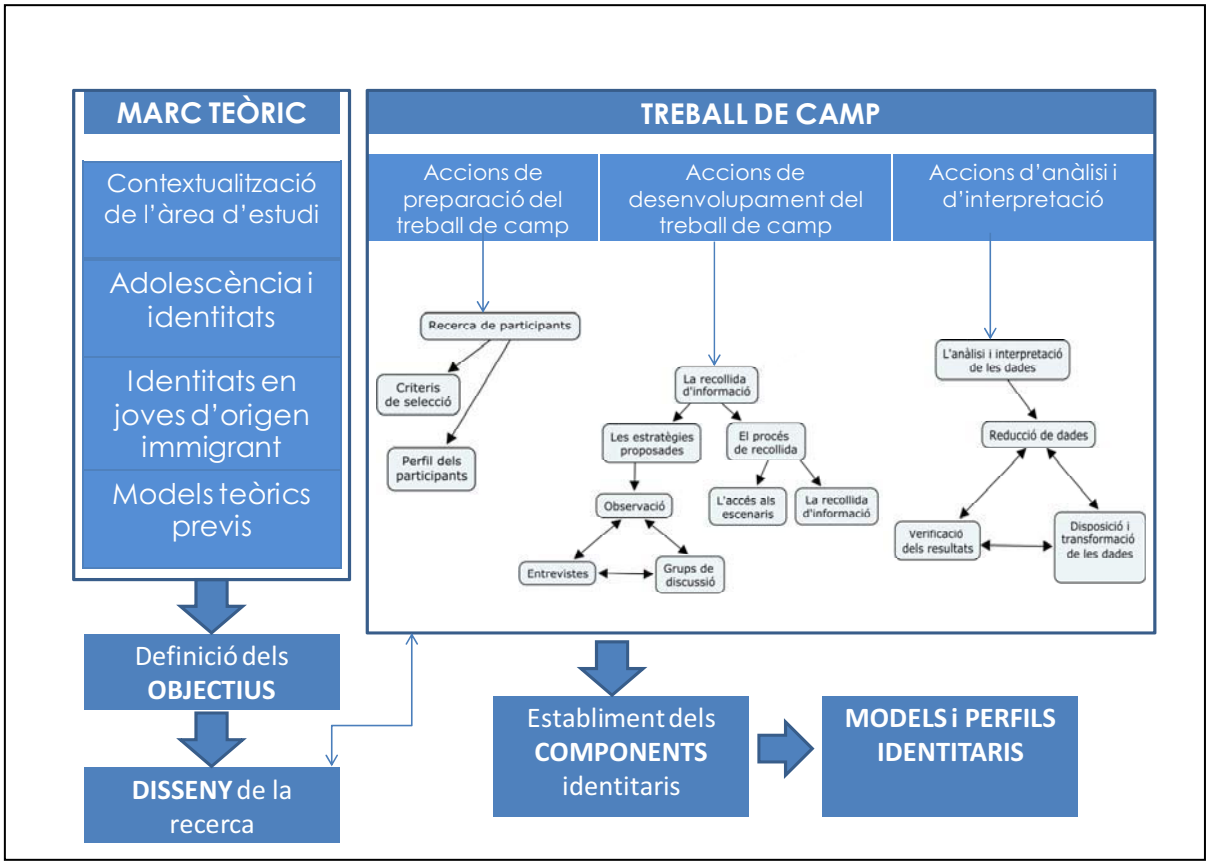
1. Objectius	a. Finalitat	Descripció/comprensió Atribut, qualitat
	b. Nivell	Latent
2. Metodologia	a. Tradicions intel·lectuals	Humanista
	b. Fonts de coneixement	Idiogràfica, única, intensiva
	c. Mètode (aconseguiment científic)	Inductiu/abductiu (descobriment)
	d. Mètode (grau de formalització)	Mètode flexible, càlid, imaginatiu
	e. Hipòtesi	Guia d'actuació i recerca, poc definida i molt general
	f. Disseny	Emergent
	g. Teoria	Exposició narrativa
3. Camp d'observació	a. Producció de dades	Dades no estructurades (texts)
	b. Tècniques	No estructurades
	c. Mostreig	Intencional
	d. Realitat	Construcció social
	e. Dimensions de la realitat	Grup/totalitat Estructural
	f. Esquema psicològic	Psicoanàlisi
	g. Investigador	Acostament subjecte i objecte (coimplicació)
	h. Pràctica	Intuïtiva (ofici)
4. Anàlisi	a. Construcció de la teoria	Interpretació, comprensió
	b. enfocament	Allò interior, subjectiu Significat sentiment Discursos
	c. Significat	Múltiple Allò manifest serveix per a accedir a allò latent (significat secundari, emotiu, contextual)
	d. Suport d'altres disciplines	Sociolingüística, semiòtica (treballa i analitza texts/paraules)
5. Control	a. Validesa	Interpretació correcta
	b. Fiabilitat	Variabilitat (saturació de la informació)

FONT: Penalva i Mateo (2006)

FIGURA 27: Característiques de la metodologia qualitativa

5.4. Disseny i fases de la recerca

Talment hem anat veient, aquest projecte s'insereix entre els enfocaments metodològics qualitatius i, és per aquest motiu, que resulta summament important realitzar una correcta planificació de la tasca, així com ara també una adequada aplicació posterior de cada una de les accions plantejades. En la fig. 28 que es presenta a continuació, s'observa que no es tracta d'un procés estrictament lineal, si bé les característiques de la pròpia investigació ens han obligat a treballar d'una manera més aviat dinàmica i flexible on totes les fases han estat tractades de forma integrada. D'aquesta manera, es tracta de plantejar una recerca enfocada des d'una **perspectiva holística** que permeti una retroalimentació contínua de cada un dels àmbits de treball a través de la resta, tot generant-se una relació simbiòtica entre totes elles.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 28: Fases de la recerca

La recerca d'experiències prèvies en l'estudi del fenomen que ens ocupa ha consistit en un procés d'anàlisi de l'estat de la qüestió previ a l'inici de la recerca i, endemés, ha implicat una actualització continua de les publicacions que s'anaven donant a conèixer en referència als processos identitàries de persones adolescents d'origen immigrant. Aquest segon fet, ens condueix a exposar que la relació existent entre la investigació i el marc teòric ha estat ininterrompuda en el decurs de la tesi.

Evidentment, la connexió existent entre els precedents teòrics i els dos grans objectius de la recerca (proposta de components i elaboració de models identitaris) es fa palesa quan les estratègies plantejades per arribar a aquests models són el resultat d'un procés d'anàlisi de l'investigador amb una influència evident d'obres ja existents. En aquest sentit, resulta significatiu destacar la influència dels models de components d'identitat ètnica d'Isajiw (1991) i els d'aculturació de Massot (2001) com a obres guia de la recerca, tot i que n'hi ha moltes d'altres.

Fent referència al disseny, entenem tres grans fases: la de recerca de participants en la qual s'han hagut de definir criteris de selecció d'adolescents amb uns atributs concrets i, posteriorment, s'ha pogut accedir als perfils que han format part de l'estudi. En segon lloc, s'ha procedit a la recerca de la informació en la qual s'han hagut de definir les estratègies més adients (observació, entrevista semiestructurada i grups de discussió) i els escenaris més favorables per efectuar aquesta recollida. Finalment, s'ha procedit a un anàlisi de les dades en espiral en el qual la finalització del primer anàlisi representava l'inici del segon i així successivament fins arribar a un estat de saturació de les dades[142]. Per tal de poder interpretar d'una manera més detallada tot el procés que just s'ha presentat, en els següents apartats es presenten aquestes fases amb un major grau de detall.

[142] Aquesta, és una metodologia de treball pròpia de la Teoria Fonamentada.

5.5. Els fonaments teòrics de partida.

El punt de partida d'una recerca com aquesta, sempre s'ha de relacionar amb una primera pressa de contacte amb publicacions preexistents. No debades, és a partir d'aquesta primera presa de contacte a partir de la qual es va construint i perfilant el cos de la investigació, tot tenint com a referència experiències recollides en algunes de les fonts consultades. Si bé convé subratllar que les tasques de revisió documental han estat realitzades durant tot el procés de la recerca obeint al tarannà holístic del projecte.

A grans trets, aquestes tasques han tingut que veure amb la lectura i posterior reflexió d'un ampli catàleg de llibres, capítols de llibre, informes de tesi, investigacions, articles, retalls de premsa, mapes, dades estadístiques, documentals, vídeos i demés documents de suport gràfic. D'alguna manera, cada una d'aquestes publicacions analitzen -en variats formats i graus de profunditat- diferents aspectes relacionats amb l'àrea d'estudi que ocupa la investigació, amb la qual cosa això ens ha ajudat a poder ubicar millor el projecte.

En referència al format amb el qual es mostra el treball, val a dir que part de l'elenc de publicacions que han alimentat la tesi es presenten en un format paper, si bé també hi ha una grup d'aquestes aportacions teòriques que s'han fet servir en format digital, moltes d'elles adquirides en xarxa. Preferentment, s'ha treballat amb publicacions en català, castellà i anglès. Amb independència del format emprat i de la llengua amb la qual han estat publicades, a l'hora d'establir la selecció de les fonts s'han valorat tot un seguit d'aspectes:

- Contribució científica de la publicació. S'han tingut en compte totes aquelles publicacions que, per la seva rellevància, esdevenen un referent en l'àmbit d'estudi que aquí es tracta.

- Any de la publicació. Tot i que no esdevé un criteri absolut, sempre s'ha intentat treballar amb publicacions donades a conèixer a partir de la dècada dels noranta. En aquest sentit, especial atenció és la que s'ha prestat a aquells treballs que, havent estat realitzat en aquests darrers anys, han aportat coneixements i/o metodologies innovadores.

- Àmbit geogràfic que analitza la publicació. Atenent que l'àrea d'estudi es centra a la ciutat de Palma -i en les Illes Balears si es té en compte un sentit més ampli- ha esdevingut una prioritat la recerca de publicacions que enfoquen els seus objectius d'estudi en aquest entorn territorial. En aquest punt, resulta significatiu ressaltar les dificultats d'accés a determinades fonts estadístiques algunes de les quals, per diferents motius, han deixat d'actualitzar-se en els darrers anys.

Una vegada ha estat seleccionada la font i recollida la informació, s'ha procedit al seu arxiu. El registre d'aquest compendi de publicacions ha estat realitzat a través d'una base de dades digital en la qual es recull la referència de cada publicació: títol, autor/s, format (digital/paper), any, lloc de publicació. En el cas dels recursos en xarxa s'hi ha adjuntat la direcció web. A més, a cada entrada incorpora una síntesi d'aquells continguts que es tracten en la publicació i que poden ser de major utilitat pel projecte que ens ocupa.

L'exposició del marc teòric[143] pretén posar en escena tot un seguit de recerques i experiències prèvies les quals permetin la construcció d'uns models de components identitaris i de perfils de pertinença per a poblacions adolescents d'origen xinès i marroquí a Palma. A més de ser un condicionant a l'hora d'elegir els objectius, els fonaments teòrics de partida també han contribuït de cara al disseny de la recerca, sent en qualsevol cas, parts del projecte que han tendit a establir una relació inclusiva i simbiòtica. Tal i com

[143]Apareixen referències en tot el treball, si bé en els primers quatre capítols de la recerca és on s'evidencia més aquest marc teòric.

indica Palou (2010), es tracta d'integrar el problema dins d'un àmbit en el qual, aquest, pugui cobrar sentit.

5.6. Els participants en la recerca.

A banda de la concreció dels objectius, de l'anàlisi dels antecedents teòrics i de la planificació del disseny de la recerca, ha estat necessari establir un procés de definició de criteris per a la selecció dels participants. Anirem veient que ha estat a partir d'aquestes premisses que s'ha anat donant forma al perfil de persona cercat com agent informant (ja sigui adolescents o d'altres persones susceptibles de generar coneixement entorn el fenomen estudiat). A més dels criteris, el discurs també incorpora un segon punt en el qual s'especifiquen d'una manera més concreta aquells perfils de participants que han format part de la investigació.

En els criteris de selecció dels participants establirem una línia de separació entre els adolescents participants que esdevenen el motiu central de la investigació i aquelles persones que, degut a determinades circumstàncies, han esdevingut agents susceptibles d'aportar informacions d'utilitat en el decurs del projecte. En ambdós casos, l'elecció no ha esdevingut arbitrària i ha fet cas a tot un seguit de premisses que s'esposaran a continuació. Evidentment, la voluntat de voler establir una proposta de models de components i de perfils identitaris en poblacions adolescents d'origen xinès i marroquí a Palma ha guiat en tot moment la fixació dels criteris.

5.6.1. Criteris de selecció d'adolescents objecte d'estudi

- ✓ EDAT I NOMBRE DE PARTICIPANTS: persones d'entre 13 i 21 anys, fins a sumar un total aproximat de 40 entrevistes.

La recerca ha estat dirigida a uns grups de població adolescent majors de 13 anys i que en cap cas supera els 21 anys d'edat. Si bé és pot entendre que

l'adolescència s'inicia en edats més primerenques, a través d'alguns assajos[144] s'ha detectat que en persones menors de 13 anys el nivell de maduresa assumit encara no permet interpretar amb nitidesa algunes de les qüestions plantejades en l'estudi. Per altra banda, tot i que des de l'Organització Mundial de la Salut es fixin els 19 anys com a límit de l'adolescència, la realitat social i econòmica actual ha suscitat l'aparició -cada cop més nombrosa- de discursos que allarguen aquesta etapa més enllà dels 21 anys. A més, la conjuntura coetània[145] ha normalitzat la presència de joves que presenten el perfil amb el qual treballem en les aules dels centres educatius de casa nostra. És a partir d'aquests arguments que s'ha optat per centrar la recerca en joves d'entre 13 i 21 anys d'edat.

En referència al número aproximat d'entrevistes, en un primer moment s'ha estipulat com a referència 20 entrevistes per col·lectiu[146] si bé és un criteri obert a modificacions, tot depenent de les necessitats que vagi demandant la pròpia recerca. Les característiques de les dades obtingudes ens aproximaran a un estat de saturació de les mateixes o exigiran la realització de més consultes a fi de l'obtenció del model de perfils identitaris.

- ✓ ORIGEN ÈTNIC: el Marroc, la Xina.

El fet de triar aquestes dues nacionalitats es deu a una necessitat d'escollir grups diferents de població:

- Quant les persones de família d'origen marroquí val a dir que el fet de pertànyer a una cultura i, sobretot, a una religió distinta a aquella que és majoritària en la societat balear, genera tensions. A això hi hem d'afegir que existeixen altres diferències com ara l'ètnia que, com

[144] Aquestes proves pilot, són les que formen part de la memòria d'investigació prèvia a la tesi.
[145] Marcada per les dificultats d'accés al món laboral que sobretot afecten als segments de població socioeconòmicament més fràgils. Segons les dades publicades per l'Eurostat a l'any 2010 Espanya era el país de l'UE on hi havia una major taxa d'atur de les poblacions nouvingudes. A més, aquestes xifres d'atur afecten amb major intensitat a la població menor de 30 anys que, segons les dades publicades per l'INEM, en el primer trimestre de 2012 es situaven entorn al 52% de la població jove.
[146] Tot prenent com a referència estudis precedents com els de Massot (2001).

veurem més endavant, en ocasions s'utilitza per discriminar a aquests grups de nouvinguts. Tot i aquestes distàncies, és innegable l'existència d'un passat històric en comú entre els dos pobles i, a més, el fet de compartir part de la conca occidental mediterrània ens obliga a haver de conviure amb multitud de realitats quotidianes.

- En un segon esglaó hi trobem el col·lectiu d'origen xinès. Per ventura, aquest grup és el que *a priori* es situa a una major distància cultural de la població d'acollida. La llunyania geogràfica del punt d'inici de la migració, es projecta també en l'àmbit cultural: així, es tracta de persones que mantenen una història, una llengua, uns costums o un valors força diferents als propis d'aquesta part d'Europa. A més, es tracta d'uns grups que fins fa poc temps eren inèdits en el paisatge illenc i, donades les seves característiques peculiars, suposen un element d'estudi escassament analitzat i prou interessant.

✓ SEXE: presència de representativitat equilibrada de noies i nois.

Atenent a les dades publicades per l'Institut Balear d'Estadística (2013), la distribució de persones nouvingudes a Palma en les franges d'edat que van dels 10 als 19 anys esdevé molt equilibrada[147] si el criteri comparatiu és el sexe. Així, el criteri de sexe plantejat a l'hora de destriar els participants ha cercat aconseguir el màxim equilibri possible entre les unes i els altres. En diversos projectes investigadors versemblants al que aquí es presenta -com els de Ballestín (2007) o Serra (2001)- es coincideix a l'hora d'atendre la distinció quan el sexe car esdevé un element condicionant en el devenir identitari.

✓ ANYS DE RESIDÈNCIA EN LA SOCIETAT D'ACOLLIDA: es planteja treballar des de la diversitat de casos (des de adolescents immersos en procés de dol migratori fins nascuts a Palma).

[147] Segons les dades publicades a l'IBESTAT, a l'any 2013 hi havia 275 homes d'entre 10 i 19 anys d'origen immigrant a Palma, vers 258 dones.

Aquesta varietat de casos ens permetrà discernir de manera més efectiva l'amplitud de comportaments generats arran d'aquests processos de construcció identitària. En el capítol tercer, s'analitza amb certa profunditat les diferències existents entre els joves que ja han nascut a la societat d'acollida i d'altres que hi ha arribat després de passat part de la infància al seu país d'origen. Autors com Funes (2000) perceben el factor "temps d'estada a la societat d'acollida" com un element central en l'anàlisi comportamental dels joves que formen part de famílies immigrants. En efecte, s'entén oportuna la consideració d'aquest ítem com a criteri de selecció dels participants.

- ✓ LLOC DE RESIDÈNCIA: la ciutat de Palma.

L'àmbit geogràfic d'estudi ha estat la ciutat de Palma. Si bé es tracta d'una ciutat de dimensions mitjanes[148], presenta districtes amb barriades prou diverses, tant des del punt de vista social com també urbanístic. És per aquest motiu que s'ha fixat com a criteri d'elecció dels participants el fet de treballar amb persones que resideixen a zones diferenciades dins la mateixa ciutat. La possibilitat d'arribar a entendre l'amplitud de circumstàncies que rodegen les persones de districtes modestos, marginals o benestants de la ciutat esdevé un element cabdal a l'hora del disseny d'uns models que aspirin a donar resposta als components i perfils identitaris d'aquestes persones. La reducció a l'estudi de casos concentrats a determinats barris acabaria oferint un anàlisi poc representatiu de la realitat que es pretén mostrar de la ciutat.

- ✓ ENTORN EDUCATIU: alumnat i perfils de centre diversos

En aquest àmbit també s'ha tingut la intenció de donar veu als distints escenaris que poden envoltar la vida d'un jove a qualsevol ciutat espanyola i, en aquest cas, a Palma. D'aquesta manera, es mostra una voluntat de

[148] Segons les dades de l'INE (2013), la ciutat de Palma comptava amb un total de 425.726 habitants.

treballar amb alumnes d'ESO, Cicles de Formació Professional, Batxillerat, universitaris i persones que han abandonat els estudis.

A l'hora de seleccionar els centres en els quals avancen els participants, s'han aplicat els següents criteris d'elecció, sempre procurant retratar l'**amplitud de realitats** educatives existents a l'àrea d'estudi que ens ocupa:

- Centres de distintes dimensions (des de centres amb poc més de 100 matrícules a altres que superen les 1.500).
- La titularitat (centres públic, centres concertats i centres privats).
- La representació de matrícules d'alumnat estranger (centres molt homogenis culturalment i d'altres amb una gran diversitat).
- L'entorn (des de centres ubicats a zones conflictives i marcades per l'escassetat de recursos fins altres instal·lats a àrees acomodades de la ciutat).
- El nivell impartit (des de col·legis on els nois inicien els estudis a Educació Infantil fins a Centres d'Adults).

✓ ENTORN SOCIOECONÒMIC: màxima diversitat.

Seguint en una línia coherent amb el discurs plantejat fins ara, s'interpreta aquest darrer criteri d'elecció de participants des de la mateixa òptica que els anteriors, és a dir, es pretén reflectir la varietat de conjuntures socials i econòmiques que poden envoltar els joves de famílies nouvingudes del Marroc i la Xina a Palma. D'aquesta manera, es pretén treballar fills/es de professionals influents, amb d'altres que lluiten per poder cobrir les necessitats bàsiques o amb aquells que viuen immersos en la classe mitjana. Evidentment, no existeix una correspondència proporcional entre la quantitat d'adolescents i cada una dels esglaons socioeconòmics. L'abundància de determinats perfils empenyerà a la investigació a aprofundir més en alguns àmbits, tot i mantenir la preocupació per atendre la disparitat d'escenaris.

5.6.2. Perfils dels adolescents objecte d'estudi

Tenint com a punt de referència els criteris de selecció que s'acaben d'exposar, s'ha treballat amb un perfil concret de participants, sempre condicionats per les circumstàncies marcades pel terreny. En el decurs d'aquest apartat, s'observa que majoritàriament s'han complert els criteris de selecció, si bé en algunes ocasions s'ha hagut de modificar l'elecció degut a diferents conjuntures que s'aniran detallant a continuació.

- ✓ EDAT I NÚMERO DE PARTICIPANTS.

En relació al número total de participants, val a dir que s'han realitzat 20 entrevistes a persones d'origen xinès i 20 a adolescents de famílies d'origen marroquí, de les quals se n'han descartades dues per la seva dubtosa i escassa aportació a la investigació. En efecte, s'han valorat un total de **38 entrevistes** (de les quals 20 s'han realitzat a persones xineses i 18 a persones d'origen marroquí) i **2 grups de discussió** (on hi ha participat 6 joves d'origen marroquí i 9 xinesos) . Els protagonistes de la recerca han estat persones d'entre 13 i 21 anys d'edat, les quals han estat distribuïdes atenent a les següents edats:

EDATS	MARROQUINS	XINESOS	TOTAL
13	1	0	1
14	1	2	3
15	2	2	4
16	4	4	8
17	4	4	8
18	1	5	6
19	0	2	2
20	4	1	5
21	1	0	1
TOTAL	**18**	**20**	**38**

FONT: Elaboració pròpia

TAULA 15: Distribució dels participants a les entrevistes segons l'edat i origen

EDATS	MARROQUINS	XINESOS	TOTAL
13		2	2
14	1	1	2
15	1	1	2
16	1	2	3
17	1		1
18	2		2
19		1	1
20		1	1
21		1	1
TOTAL	**6**	**9**	**15**

FONT: Elaboració pròpia

TAULA 16: : Distribució dels participants als grups de discussió segons l'edat i origen

- ✓ ORIGEN ÈTNIC.

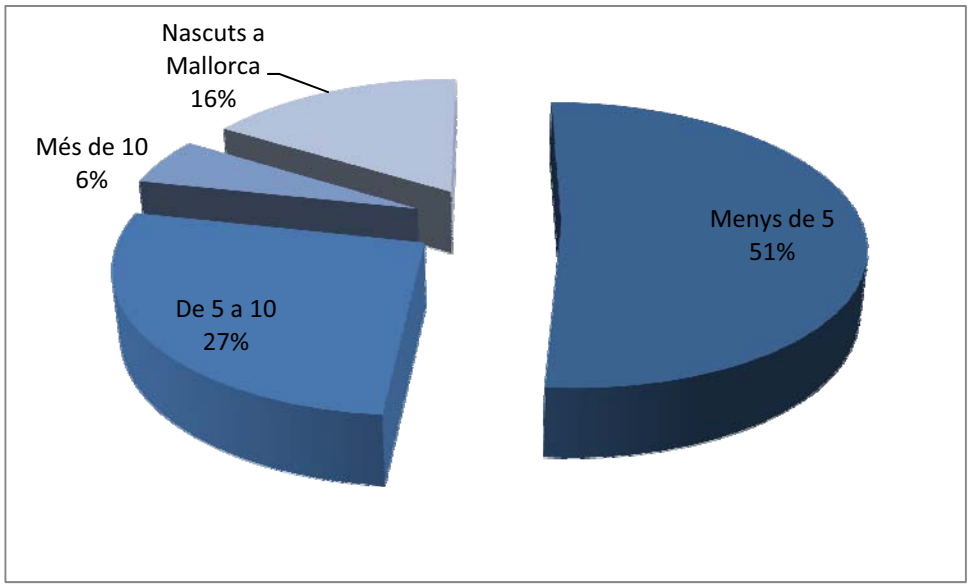
En el cas de les entrevistes, s'han realitzat 18 entrevistes a adolescents que formen part de famílies d'origen marroquí. Tot i que en un primer moment es van plantejar 20 entrevistes, finalment s'ha trobat oportú reduir el nombre per dos motius: (1) la dubtosa qualitat de dues de les entrevistes realitzades les quals foren descartades i (2) que amb la informació recollida ja ha estat possible arribar a un estat de la saturació de les dades i, en efecte, s'ha pogut obtenir la proposta de models teòrics. Òbviament, la reducció en la quantitat d'entrevistes no hagués estat possible sense l'assoliment d'aquest estat de saturació durant el procés d'anàlisi de les dades. En el cas dels xinesos, s'han realitzat un total de 20 entrevistes i totes elles han format part de l'anàlisi que ha conduit a la recerca a plantejar el model específic de perfils identitaris per aquest col·lectiu. Fent esment als grups de discussió, hi ha participat un total de 15 persones, 6 de les quals eren d'origen marroquí i 9 xineses.

- ✓ SEXE.

Quan s'han exposat els criteris s'ha detallat la intenció d'equilibrar el número de nois i noies participants. En el cas dels adolescents d'origen marroquí s'han efectuat 10 entrevistes a nois i 10 a noies, si bé les 2 entrevistes descartades han estat de noies, amb la qual cosa de les 18 valorades 10 són discursos de nois i 8 de noies. En el cas dels joves xinesos la quantitat de nois participants és lleugerament superior al de les noies: s'han realitzat 12 entrevistes a al·lots i 8 a al·lotes amb les quals s'ha tingut més dificultats de contacte, sobretot fora dels centres educatius. Totes les noies contactades han fet l'entrevista a través dels seus centres. En el cas dels grups de discussió amb joves d'origen marroquí hi ha abundat els nois (4) vers les noies (2), en canvi en el cas dels xinesos l'ordre ha estat invers en favor de les noies (7) davant el número de nois (2).

- ✓ ANYS DE RESIDÈNCIA EN LA SOCIETAT D'ACOLLIDA.

El llindar que marquen els 5 anys de residència a la societat d'acollida marca una mica el perfil dels participants de l'entrevista en aquest ítem. Així les coses, la meitat de les persones entrevistades acumula una experiència de 5 o menys anys com a membres de la societat que els acull, tot davant la resta que ja sumen una trajectòria més llarga en l'entorn que els envolta. El 16% dels adolescents consultats ja ha nascut a l'Illa, si bé tots són de famílies d'origen marroquí. Poc més d'una quarta part del grup de joves consultats porta entre 5 i 10 anys a Mallorca, amb la qual cosa s'han analitzat les diferents realitats que es poden derivar de l'ítem "temps de residència a la societat d'acollida".

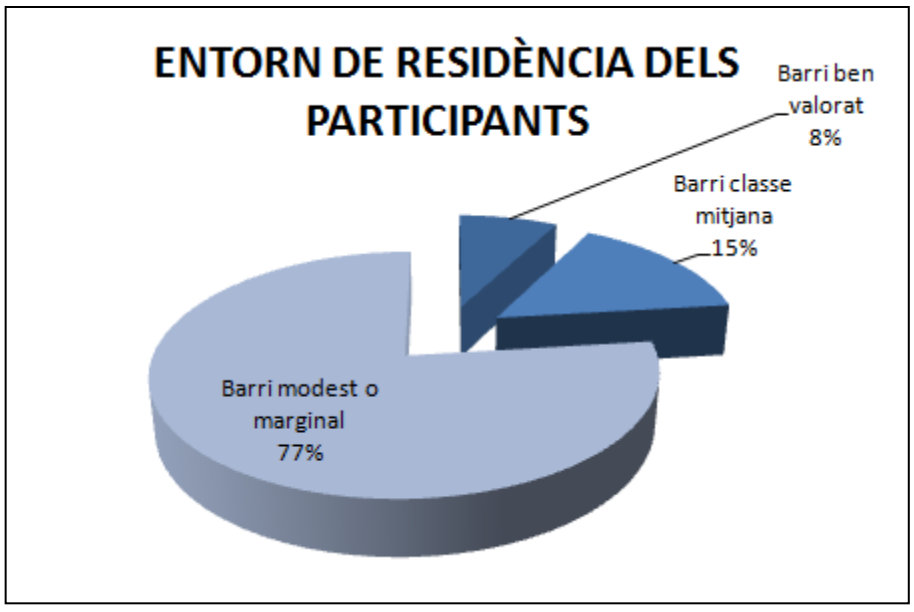

FONT: Elaboració pròpia

GRÀFIC 16: Temps de residència a Mallorca dels participants a l'entrevista

Quant als grups de discussió, en el cas dels joves de descendència marroquí hi trobem tres tipologies: un cas d'adolescent arribat fa menys de 5 anys a la ciutat, 3 joves que porten més de 5 anys residint a Mallorca i 2 nascuts a l'illa. En el cas dels xinesos la realitat és: 3 adolescents porten menys de 5 anys a Palma, 5 hi acumulen més de 5 anys de vivències i 1 hi ha nascut.

- ✓ LLOC DE RESIDÈNCIA.

Hi ha una majoria de participants que resideixen en barriades modestes o marginals. Quan s'han contextualitzat els dos col·lectius en el primer capítol, s'ha pogut observar que existeix una majoria de persones nouvingudes d'aquests dos països que arriben com a conseqüència d'una necessitat econòmica, amb la qual cosa s'ha tingut present aquesta conjuntura a l'hora de determinar els perfils. A aquests perfils residents a àrees marginals o modestes, se li ha afegit un grup de joves que creixen en ambients diferents de classe mitjana o alta. Tot i aquest fet, val a dir que no hi ha una correspondència exacte entre la realitat socioeconòmica familiar i la zona de residència. A continuació, es presenta la distribució de participants de les entrevistes en funció del tipus de barriada en el qual viuen, sent aquesta, una proporció que es manté en els grups de discussió:

FONT: Elaboració pròpia

GRÀFIC 17: Entorn de residència dels participants a l'entrevista

- ✓ NIVELL I ENTORN EDUCATIU.

S'ha cercat treballar amb un perfil prou divers de casos, tot i que abunden els estudiants de secundària ja que són els més representatius dins aquestes franges d'edat en el sistema educatiu. Més tenint en compte que el gruix dels participants té entre 16 i 18 anys i, majoritàriament, són joves repetidors d'algun curs. Tot i això, formen part de la mostra persones que cursen la ESO, estudiants d'Ensenyaments postobligatoris (Batxillerat o Cicles Formatius), estudiants universitaris o persones que no estudien a hores d'ara.

ETAPA ACADÈMICA	**%PARTICIPANTS**
1r CICLE ESO	7,7
2n CICLE ESO	76,9
BATXILLERAT	7,7
CICLES FORMATIUS	2,6
GRAUS UNIVERSITARIS	2,6
NO ESTUDIA	2,6

FONT: Elaboració pròpia

TAULA 17: Distribució (%) dels participants en l'entrevista segons el curs

En el cas dels grups de discussió el perfil de participants ha estat el següent si es té en compte aspectes educatius:

ETAPA ACADÈMICA	**PARTICIPANTS**
1r CICLE ESO	2
2n CICLE ESO	6
BATXILLERAT	3
CICLES FORMATIUS/CEPA	1
GRAUS UNIVERSITARIS	3
NO ESTUDIA	0

FONT: Elaboració pròpia

TAULA 18: Distribució dels participants en grups de discussió segons el curs

- ✓ ENTORN SOCIOECONÒMIC.

Fent esment a aquest darrer ítem, val a dir que el grup més nombrós de persones consultades avança en entorns afectats per l'absència de recursos, de fet, aproximadament el 75% dels joves consultats respon a aquest perfil. Es tracta d'un perfil més estès en els adolescents d'origen marroquí, si bé no és exclusiu d'aquest grup. Les rendes mitjanes representarien prop del 20% de les entrevistes i només un 5% correspon a rendes altes, les quals sempre fan referència a famílies d'origen xinès. En general, s'observa una correspondència entre allò que plantejaven els criteris de selecció i els perfils que després han definit els participants reals de la recerca. Les dificultats d'accés a determinats grups (com ara el de les noies xineses fora dels centres educatius) han fet readaptar algunes de les intencions estipulades pels criteris previs que, en qualsevol cas, s'han cobert àmpliament.

5.6.3. Criteris per a la selecció d'informants clau

Paral·lelament a les consultes realitzades als adolescents que esdevenen els protagonistes de l'estudi, s'han anat mantenint converses amb altres persones susceptibles d'aportar informacions addicionals les quals han enriquit les aportacions dels propis adolescents. Robledo (2009) defineix els informants clau com a les persones que per les seves vivències, les seves capacitats de relació i els seus contactes poden apadrinar a l'investigador convertint-se en una font important d'informació, a més d'obrir l'accés a altres persones i escenaris. Així, el bagatge acumulat per aquests informadors ha de permetre un aprofundiment o un contrast en el tractament de temàtiques específiques, amb la qual cosa aquestes converses també esdevenen un instrument substancial de validació de coneixements. No s'ha treballat amb un perfil unificat d'informant clau, de fet, s'han enllaçat contactes amb persones inserides en àmbits prous diversos. Fixant aquesta elasticitat de perfils com a punt de partida, s'han tingut en compte els següents criteris a l'hora d'escollir els informants clau:

- PROXIMITAT AMB EL FENOMEN D'ANÀLISI

Un requisit ineludible per tal de seleccionar les persones informants ha sigut que fossin col·laboradors coneixedors d'allò que s'està estudiant. L'objectiu d'aquestes consultes és que l'investigador pugui obtenir una visió diferent d'allò que s'està analitzant, una perspectiva que permeti matisar dades o validar-ne d'altres. A títol d'exemple, resulta una prioritat consultar persones que hagin contemplat el procés identitari d'aquests adolescents des de cada un dels entorns des d'on s'ha iniciat l'anàlisi: el familiar (ja sigui amb familiars d'aquí o residents allà), el relacional, l'escolar o el social. Tot i que la majoria de persones sensibles a aquest silenciós procés identitari siguin originàries del Marroc o la Xina, també s'incorpora la possibilitat de fer consultes a persones que sent espanyoles han tingut la possibilitat de viure des d'una certa proximitat el seguit de canvis que aquí s'analitzen.

- FIABILITAT

Quan s'han exposat els criteris de rigor científic, s'ha pogut observar que una de les prioritats de qualsevol investigador és que el coneixement que aporta sigui fiable i objectiu. És per aquest motiu que les persones col·laboradores elegides ofereixen unes certes garanties de fiabilitat, de fet, una de les tasques prèvies a qualsevol contacte ha estat la recerca de referències entorn a l'informant. Una vegada enregistrades les dades s'ha contrastat amb altres informacions per tal de validar-ne el seu contingut.

- ACCÉS A NOVES PERSONES I ESCENARIS

Un altre atribut valorat abans de la selecció d'un informant clau ha estat la seva capacitat d'influència en l'entorn d'anàlisi. Així les coses, s'ha tendit a prioritzar els contactes amb persones que, a més de ser fiables i coneixedores de la realitat estudiada, fossin la via d'accés a nous participants i nous àmbits d'investigació. A títol d'exemple, gràcies als contactes mantinguts amb capellans referents, amb advocats influents o amb caixeres populars a

determinades barriades s'ha pogut accedir a segons quins adolescents o a famílies molt concretes.

Una vegada definits els criteris de selecció previs al treball de camp, és possible analitzar quina projecció sobre el terreny han tingut aquestes intencions. D'aquesta manera, un cop analitzats els criteris de selecció resulta pertinent acostar-se als perfils de participants amb els quals s'ha treballat.

5.6.4. Perfil dels informants clau

Els perfils d'informants clau amb els quals s'ha treballat responen als tres criteris esmentats amb anterioriotat: (1) són persones que degut al seu bagatge són coneixedores del fenomen d'estudi en algun dels seus àmbits, (2) són capaces de transmetre un seguit d'informacions fiables i útils en el devenir de la recerca i, a més, (3) representen una via d'accés a altres persones o escenaris susceptibles de consulta.

Els contactes amb aquests col·laboradors ha esdevingut una constant en el transcurs de la investigació, de fet, les consultes no només s'han limitat a unes barriades concretes de la ciutat sinó que s'ha procurat atendre el parer de perfils diferents. Partint d'aquesta mateixa voluntat, s'han realitzat contactes amb persones residents als països d'origen: el Marroc i la Xina. En aquests casos, s'han trobat algunes dificultats en la interpretació de les dades que eren transmeses pels informants clau, si bé han estat consultes molt profitoses per l'anàlisi del context d'origen de les participants la qual cosa s'acaba projectant en les seves vivències actuals. A grans trets, és possible diferenciar tres perfils d'informants clau, tot depenent de l'àmbit de procedència de la persona consultada. S'ha observat que la percepció del fenomen identitari s'altera depenent del perfil elegit, de tal manera que el seguiment del procés que en fa una persona procedent del sector social no sempre coincideix amb la que pugui tenir un comerciant. Aquesta varietat sens dubte ha estat de

gran utilitat per ampliar l'angle d'anàlisi dels discursos enregistrats als adolescents. Els perfils amb els quals s'ha treballat són:

- PERFIL D'INFORMANT PROCEDENT DE L'ESFERA ECONÒMICA

En aquest cas, s'han realitzat consultes a persones que mantenen una relació permanent amb la realitat econòmica que afecta als col·lectius de marroquins i xinesos a Palma. A més, amb una intenció de marcar una certa traçabilitat del fenomen, també es van fer consultes a comerciants o treballadors en el punt d'origen de la migració. Ja a Palma, en aquest perfil s'ha treballat amb dos subperfils diferents:

a) Treballadors, petits comerciants o aturats els quals han estat capaços de transmetre una visió prou nítida de l'atmosfera socioeconòmica amb la qual conviuen els joves. Ha estat a través d'aquests agents que s'han pogut explicar aspectes tan rellevants com la capacitat de consum dels adolescents. En moltes ocasions, aquestes mateixes persones són també mares o pares de família amb la qual cosa també han pogut sumar dades pròpies de l'esfera més familiar. S'han cercat persones recentment nouvingudes i d'altres que porten anys a l'Illa, tot per tal de contrastar impressions. S'ha treballat amb 2 comerciants xinesos i 2 marroquins, 1 treballador de construcció xinès i un aturat marroquí.

b) Professionals liberals o empresaris d'èxit els quals ofereixen una visió des d'una perspectiva diferent i més àmplia. Són persones amb una certa capacitat d'influència sobre el col·lectiu de magrebins o xinesos a Palma i, normalment, acumulen una certa trajectòria vivint a la ciutat la qual cosa els permet parlar amb un cert coneixement de causa. S'ha treballat amb una advocada i una banquera xinesa i una advocada marroquina.

- PERFIL D'INFORMANT PROCEDENT DE L'ESFERA CULTURAL I RELIGIOSA

En el decurs de la recerca es pot observar que els dos col·lectius amb els quals s'ha treballat mostren les seves creences religioses amb distinta intensitat. En el cas dels musulmans, aquesta voluntat es fa molt palesa car són poques les persones no practicants, talment succeeix amb els xinesos cristians. És per aquest motiu, que ha estat interessant contactar amb persones del clero que, a més de tenir un contacte normalitzat amb l'esfera més personal de molts d'aquests joves, sovint tenen una certa capacitat d'influència sobre ells i els demés xinesos i marroquins residents a la ciutat. Normalment, són persones que coneixen bé la societat d'acollida ja que fa anys que hi viuen i, a més, mantenen una intensa connexió amb els seus orígens. Endemés, es tracta de col·laboradors que tenen bons contactes amb distints àmbits del col·lectiu a l'Illa. S'ha treballat amb un capellà xinès i amb una persona vinculada a la mesquita de Pere Garau de Palma.

- PERFIL D'INFORMANT PROCEDENT DE L'ESFERA SOCIAL

Aquest és el perfil més ampli el qual inclou persones d'origen xinès i marroquí però també col·laboradors originaris de la societat d'acollida i d'altres nacionalitats. En general, són persones que presten o han prestat algun tipus de serveis socials i que coneixen de ben a prop les condicions de vida d'aquests col·lectius. És a través d'aquests relats que ha estat possible entendre millor la convivència existent entre aquests adolescents i la societat que els envolta: els seus punts de conflicte i les seves oportunitats. Es tracta de persones molt sensibilitzades amb els processos d'integració de les poblacions nouvingudes, la qual cosa els atorga un estat interessant de coneixement de la qüestió. El fet de treballar amb persones de diferents nacionalitats ha permès traçar punts de coincidència i detectar peculiaritats vers altres col·lectius. S'ha treballat amb els membres de l'equip de mediació de Palma.

En definitiva, s'observen tres perfils diferents d'informants clau els quals aporten percepcions distintes d'un mateix fenomen i, a l'hora, també troben punts coincidents. El contrast de les dades aportades esdevé una font significativa de recursos per a l'anàlisi. Una vegada definits els criteris de selecció i els perfils de participants, ha estat possible posar en marxa les estratègies per a la recollida de dades les quals conduiran a la investigació a l'anàlisi.

5.7. Estratègies de recollida d'informació

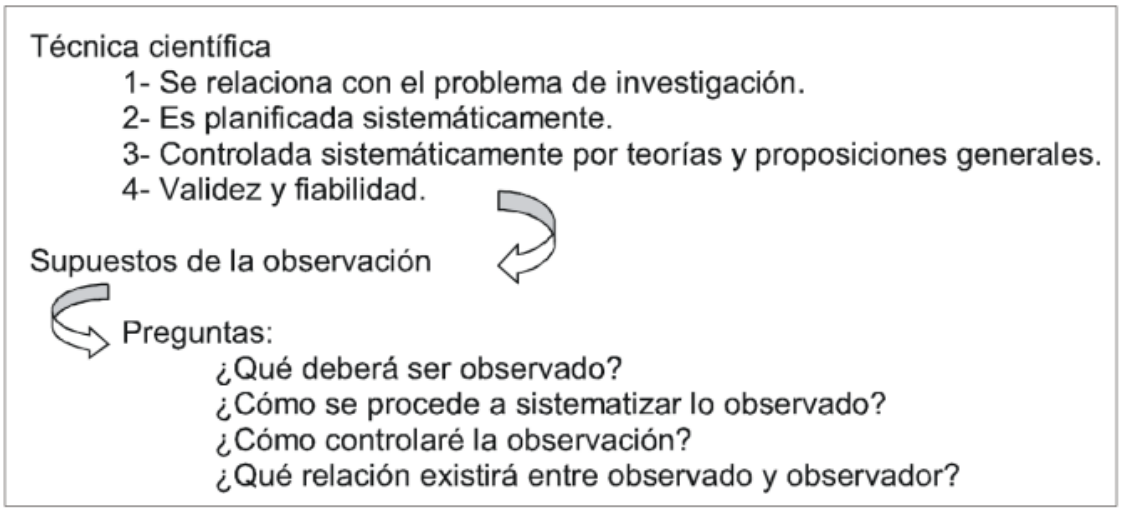
Un dels objectius específics de la recerca proposa que, a partir del seguit d'aportacions teòriques ja existents, sigui possible dissenyar estratègies que permetin una aportació de dades útils pel diagnòstic dels processos de construcció identitària en els adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma. En aquest apartat del capítol, s'exposen les tres estratègies utilitzades en el procés de recol·lecció de les dades de camp. Es tracta de tres sistemes que formen part del ventall de possibilitats que ofereixen les metodologies d'investigació qualitativa i que s'han treballat seguint l'enfocament holístic que caracteritza aquest *modus operandi*. Cada un dels apartats que es presenten a continuació, apareixen dividits en dues parts: en la primera s'introdueix des d'un punt de vista teòric l'estratègia i, en la segona, s'exposa l'aplicació que se li ha donat en el present projecte. Les estratègies emprades són: l'observació, les entrevistes i els grups de discussió.

5.7.1. L'observació

a) L'enfocament teòric de l'estratègia

L' observació és un sistema d'obtenció i anàlisi de dades en què l'investigador s'integra en l'espai de la comunitat motiu de l'anàlisi, participant en major o menor grau en activitats de la realitat estudiada i reparant a fons aquesta situació. Ballén, Pulido i Zúñiga (2007: 69) afirmen que l'observació emprada

adequadament en la investigació assumeix "*categoria de cientificitat*". No debades, a diferència de l'observació ordinària com a actors socials, la finalitat de l'observació participant és generar informacions susceptibles de ser usades en un projecte d'investigació, de manera que l'investigador observa també des de fora d'escena, utilitzant la seva experiència personal viscuda com a participant ordinari per enriquir allò que observa des d'una postura de distanciament. D'aquesta manera, és important entendre aquesta doble funció que ha de desenvolupar l'observador: des de dins i des de fora del fenomen. Pel que fa al procediment d'aquesta tècnica de recollida d'informació, Scribano (2008) n'explica les passes a seguir les quals sempre s'inicien amb la detecció de la realitat a investigar, seguida d'una planificació de l'acció d'observar. Tanmateix, aquesta planificació no pot ser aliena als precedents teòrics, de fet, en la observació es manifesta amb molta claredat la doble hermenèutica dels estudis relacionats amb l'àmbit social. Finalment, convé tenir en compte l'enorme càrrega de subjectivitat que incorpora la tècnica, la qual cosa demandarà l'activació constant de mecanismes de validació d'allò que s'està interpretant.

FONT: Scribano (2008)
FIGURA 29: Procediment i preguntes guia de l'observació

Sigui com vulgui, l'observació ha de descansar en tot moment en una sèrie de preguntes guia que marcaran el devenir de la recerca. Es tracta de tenir present quin és l'element que es vol observar, com s'engegarà el procediment per fer-ho adequadament, quins mecanismes de control i validació es tindran en compte i, finalment, quin lligam es traçarà entre qui observa i qui és observat.

Inevitablement, la observació ha d'anar acompanyada d'un registre sistemàtic del que es veu, se sent i es pensa durant el procés de recollida de dades dels participants. Aquesta informació, sovint queda reflectida en un quadern de camp. No existeix un únic sistema de registre de dades tal i com reconeixen Marshall i Rossman (1995:79) quan escriuen que "*l'observació pot recollir-se en distints llindars; detallades anotacions del comportament amb una guia fins a altres més holístiques descripcions d'esdeveniments i comportaments*". El format de recollida de dades pot ser divers, de fet, Tójar (2006) exposa alguns dels sistemes més comuns de registre: els apunts, les notes de camp, els textos, informes i artícles, els diaris o les transcripcions.
En referència al disseny de l'observació, val a dir que pot ser molt flexible ja que l'enfocament va evolucionant a mesura que s'avança en la pròpia recerca. Penalva i Mateo (2006), estableixen un seguit d'elements significatius a l'hora de plantejar l'aplicació d'aquesta tècnica: l'entrada en el camp, la negociació del rol propi, l'establiment del clima, la participació, la implicació d'informants clau, tenir esment a determinades es tàctiques de camp, el bon enfocament en la formulació de preguntes i l'aprenentatge del llenguatge.

b) L'aplicació de l'estratègia

Les tasques d'observació tenen com **objectiu** l'aportació de dades que complementin les informacions recollides durant la recerca. No debades, és a partir de l'observació que es planteja la pròpia recerca i, d'una manera gairebé inevitable, qui investiga sempre roman expectant de l'entorn per tal d'obtenir-ne informacions substancioses per allò que està analitzant. Talment

es pot intuir a continuació, podríem convenir a pensar que l'investigador manté activada d'una o altra manera la seva vocació d'observar per tal d'enriquir la seva tasca d'una manera constant, tot tractant-se abans d'una actitud que va evolucionant cap a una manera d'indagar en l'entorn. En forma de síntesi, a continuació observem els distints escenaris d'observació, els objectes d'anàlisi, el moment de l'acció, l'objectiu i la font de registre:

Què s'observa?	On s'observa?	Quan s'observa?	Per què s'observa?	On es registra l'observació?
Realitat social de barriades de Palma.	Ciutat de Palma	En el decurs de tota la investigació	Conèixer l'entorn que envolta la població d'estudi.	Diari de tesi i/o registre de veu. Arxiu fotogràfic.
Realitat social dels orígens	Marroc i Xina.	En el decurs de distints viatges	Conèixer l'entorn que envolta els orígens de la població d'estudi.	Diari de tesi i/o registre de veu. Arxiu fotogràfic.
Percepció social del fenomen d'estudi.	Mitjans de comunicació.	En el decurs de tota la investigació	Conèixer l'entorn que envolta la població d'estudi.	Registre de dades bibliogràfiques.
Centre educatiu-associació del jove entrevistat.	Centre o associació	Abans, durant i després de l'entrevista.	Conèixer l'entorn que envolta la població d'estudi.	Registre de l'entrevista, diari de tesi i/o registre de veu. Arxiu fotogràfic.
Comportament del jove durant l'entrevista	Lloc on es celebra l'entrevista	Durant l'entrevista	Endinsar en el coneixement de l'entrevistat.	Registre d'entrevistes.

FONT: Elaboració pròpia
FIGURA 30: Observacions realitzades en la recerca

Per tal que allò que s'observa pugui assolir una rellevància dins la recerca, ha calgut traçar una planificació i organització de l'acció d'observar. D'aquesta manera, a mesura que s'han anat definint els objectius i s'han consolidat alguns precedents teòrics que tenen a veure amb l'àrea d'estudi, ha estat possible aquesta planificació. Fonamentalment, allò que s'ha fet ha estat definir diferents àmbits d'observació i assignar a cada un d'ells un sistema de registre que esdevingués àgil pel desenvolupament del treball. Així, s'han

distingit els registres d'informació efectuats dins la zona d'estudi (Palma) i d'altres que, tot i efectuar-se fora de la ciutat i amb persones que no hi resideixen, resulten significatives en l'estudi:

a. Observacions realitzades a la zona d'estudi

En el transcurs del període investigador han estat una constant les sortides de l'investigador a la zona d'estudi: la ciutat de Palma. Fent recorreguts per distintes barriades, centres educatius, associacions o d'altres indrets del paisatge social analitzat, s'han obtingut dades significatives. Un dels aspectes que cal subratllar ha estat el manteniment de converses (sovint informals) amb persones amb les quals s'ha anat creant un cert vincle i que han estat en tot moment susceptibles de sumar informacions significatives per la recerca. Paral·lelament, s'han efectuat altres activitats com la recollida d'imatges representatives o simplement l'observació passiva i permanent del paisatge[149].

b. Observacions realitzades fora de la zona d'estudi

S'han efectuat viatges als països dels quals són originaris els participants en la investigació. En aquest sentit, l'investigador ha visitat dues vegades el Marroc (els anys 2005 i 2007) fent dos recorreguts que permeteren observar la realitat que es viu a la zona de Rif[1] i també la zona central i les comunitats berebers del sud-est. Per altra banda, també s'ha viatjat a la Xina: en concret, es visitaren les dues gran ciutats (Beijing i Xangai) i les regions de Zhejiang i Fujian d'on procedeix la immensa majoria dels xinesos residents a l'arxipèlag. D'aquestes dues visites se'n van poder traçar paral·lelismes i diferències entre els models de vida plantejats a l'origen i aquell que mantenen aquestes persones una vegada han emigrat. El testimoni de familiars, la recollida d'imatges, l'assistència a actes de culte religiós o els comportaments de la

[149] Veure annex 2

població en els espais públics, són només alguns exemples del contingut de la informació que s'anà recollint en aquests viatges[150].

Tant en un àmbit com en l'altre, s'han emprat distints sistemes pel registre de les dades:

- En referència a les anotacions fetes en el *diari de camp* que, seguint un ordre cronològic, ha anat traduint a paraules allò que els sentits de l'investigador captaven de l'entorn.

- En aquest format de text, també s'han recollit els *apunts i notes de camp* (informacions més aviat improvisades i breus fetes sobre el terreny que en el cas de les notes incorporen un cert anàlisi o dimensió interpretativa per part de l'investigador).

- S'han realitzat *transcripcions* de gravacions de veu efectuades a testimonis o persones que, formant part del fenomen social que s'està analitzant, han aportat dades complementàries a l'estudi. Així, s'ha parlat amb representants d'associacions de nouvinguts, amb advocats, amb mares, amb equips de mediació cultural, amb empresaris, etc.

- S'ha elaborat un *registre fotogràfic* que pretén dibuixar amb nitidesa allò que a vegades no expliquen les paraules amb tanta precisió com fan les imatges.

- Finalment, en el devenir dels anys de recerca s'ha anat recopilant distintes publicacions aparegudes en distints mitjans de comunicació (retalls de premsa, fragments de programes de televisió, documentals, entrevistes, etc.). Aquest registre esdevé complementari al bibliogràfic, si bé ha permès establir un seguiment més apurat a la realitat social estudiada.

[150] Veure annexos 2 i 3

Com hem anat veient, la postura de qui investiga no esdevé homogènia. De fet, en alguns casos l'observació es realitza quan l'investigador es mostra com un element passiu que contempla una determinada realitat (fotografies de paisatges socials, per exemple) i en altres es mostra com un agent susceptible d'influir en allò que s'està enregistrant (com és el cas dels registres d'observació en converses informals). Finalment, convé tenir en compte l'enorme càrrega de subjectivitat que incorpora la tècnica, la qual cosa ha requerit l'activació constant de mecanismes de validació d'allò que s'està interpretant. Així, l'establiment d'una comparativa entre allò que s'ha observat i d'altres punts de vista (des de publicacions fins opinions d'altres persones pròximes a la investigació) ha estat una constant que ha permès compulsar el grau de credibilitat de les dades registrades.

5.7.2. L'entrevista

a) L'enfocament teòric de l'estratègia

Si haguéssim de definir d'una manera simple el concepte que ens ocupa, ho podríem fer dient que l'entrevista és una conversa feta amb un propòsit, i aquest propòsit és l'obtenció d'informació. Autors com López i Deslauriers (2011:2) van més enllà i es refereixen a aquesta tècnica dient que "*es tracta d'una situació cara a cara on es produeix una conversa íntima d'intercanvi recíproc, en la qual l'informant es converteix en una extensió dels nostres sentits i assumeix la identitat d'un membre del seu grup social. En aquesta interrelació, diuen aquests autors, es construeix la realitat d'un grup i els entrevistats esdevenen fonts d'informació general a on parlen en nom de persones distintes proporcionant dades relatives als processos socials*". Polit i Hungler (1999) fan esment a l'entrevista com a la via més directa per saber allò que pensen, senten o creuen les persones.

Pel que referència al ventall de tipologies d'entrevista, se'n poden establir distintes classificacions tot depenent de quin sigui l'enfocament de l'anàlisi.

Una de les propostes més senzilles i acceptades l'exposa Gainza (2006) qui distingeix entre tres models diferents d'entrevista:

a) Entrevistes conversacionals informals: en el que les preguntes sorgeixen d'una manera natural enmig del procés d'interacció social, ja puguin ser converses breus com ara més extenses. No existeix un guió predeterminat.

b) Entrevistes semiestructurades: es plantegen una sèrie de qüestions (guió) que es tracten d'una manera flexible i no necessariament ordenada. És habitual que sorgeixin preguntes no previstes a l'inici com a conseqüència del curs que porti la conversa en la qual es dóna llibertat de resposta a l'entrevistat.

c) Entrevistes estandarditzades obertes: s'elabora un elenc de preguntes ordenades i redactades per igual per tots els entrevistats però de resposta oberta pel qui respon.

Talment s'anirà observant, la proposta investigadora que aquí es presenta ha fet ús de l'entrevista semiestructurada com element de recollida de dades. En el seu treball Montañés (2011:136) endinsa dins aquesta tipologia d'entrevista tot afirmant que "*s'estructura per temes i cada bloc temàtic incorpora un seguit de preguntes*". Depenent del context de l'entrevista, l'investigador formularà cada qüestió d'una manera diferent per tal d'obtenir la major informació possible al respecte. Atenent les característiques de la recerca que ens ocupa, aquesta, esdevé una estratègia prou útil car permet a l'investigador indagar a partir d'un guió molt genèric, però mantenint una certa flexibilitat per accentuar la reflexió en àrees de coneixement concretes en les quals l'entrevistat hi pugui aportar-ne dades recurrents. Així, determinats participants han aportat informacions substancioses de segons quins components identitaris i, en d'altres, la contribució ha esdevingut menys generosa. A partir de la complementarietat del còmput total de les dades, ha

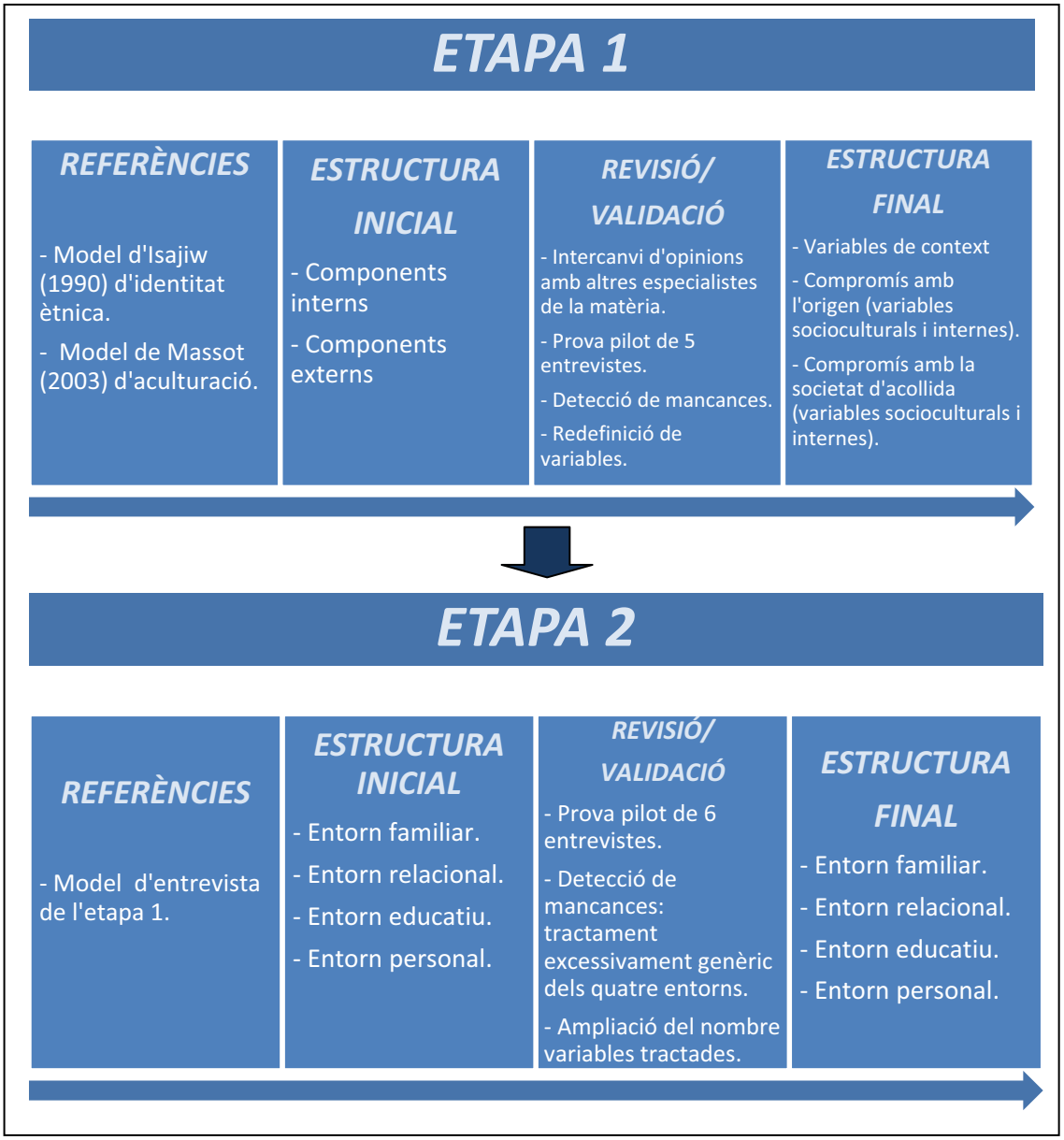
estat possible la construcció dels models. Com veurem, l'aplicació d'aquesta tècnica demanda un període previ de planificació i de validació de les estratègies de recollida de dades, just abans de ser utilitzat com una estratègia fiable per a la recollida de les dades. Una vegada s'ha aplicat sobre el terreny, és convenient valorar els resultats que ha generat a través d'altres eines com poden ser els grups de discussió. Amb tot, l'entrevista esdevé una estratègia que no està absent d'algunes limitacions. Ballester, Nadal i Amer (2015) subratllen allò que anomenen les barreres psicosocials de l'entrevista tot referint-se a l'habitual manca de temps, les convencions socials[151], la protecció que en fa l'entrevistat davant declaracions que puguin danyar la seva autoestima, l'oblit i confusió cronològica o la manca de concreció en les respostes.

b)L'aplicació de l'estratègia

L'aplicació de l'entrevista com estratègia feta servir durant la investigació té com **objectiu** l'aportació de dades que permeti identificar i definir uns components i perfils identitaris a través de l'anàlisi de les categories treballades en el treball de camp. Amb aquesta intenció, s'han realitzat 38 entrevistes semiestrucurades: 20 d'elles a joves d'origen xinès i 18 a adolescents de famílies d'origen marroquí. El fet d'haver optat per l'entrevista com a eina de feina, s'ha fet amb consciència dels pros i dels contres que això suposa; d'aquesta manera, si bé no es tracta d'un sistema de recollida de dades tan àgil i que permeti abastar una gran mostra com és el cas d'alguns mètodes de caire quantitatiu[152], aquesta alternativa facilita una major profunditat en la recollida de les dades, així com també permet acostar-se i endinsar-se més en la realitat i les vivències de les persones que són les emissores de la informació de la qual es nodreix aquest estudi. El camí per a l'obtenció d'un model definitiu d'entrevista ha estat el resultat de tot un

[151] Quan parlen de convencions socials els autors fan esment als tabús, secrets o censures que poden condicionar determinats missatges emesos en l'entrevista.
[152] Com ara l'enquesta o el qüestionari d'adjectius bipolars.

procés. L'esborrany d'aquesta proposta d'entrevista semiestructurada coincideix amb el període d'elaboració de la memòria d'investigació –pròleg del treball que aquí es presenta- i, una segona, en la qual s'ha profunditzat en l'anàlisi precedent i que ha acabat desembocant en la presentació d'aquesta recerca. Tot i aquesta segmentació temporal, cal subratllar que es tracta de dos períodes que formen part d'un mateix procés en tant en quant part dels resultats obtinguts en l'etapa 1 han estat utilitzats en l'etapa 2.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 31: Procés de construcció de l'entrevista

Etapa 1.

L'objectiu d'aquell primer model es limitava a identificar els components que més afectaven els processos identitaris dels adolescents palmesans d'origen xinès i marroquí. Partint de la reflexió efectuat entorn d'experiències científiques precedents les quals giraven entorn del fenomen aquí analitzat[153] i tenint com a principals referències les aportacions dels models de components d'Isajiw (1990) i els d'aculturació de Massot (2001), es va realitzar aquest primer model d'entrevista. A grans trets, es tracta d'una entrevista formada per dues grans parts: components interns i components externs de la identitat.

Una cop dissenyada aquesta primera entrevista, es va consultar diverses persones que treballen o han treballat en temàtiques similars i que, per tant, tenen una certa experiència en aquesta mena d'investigacions. A més, abans de posar en marxa el procés de recollida de dades, s'han efectuat una sèrie de proves pilot amb adolescents, tot amb l'objectiu de poder confirmar aspectes diversos com ara la comprensió de les preguntes per part dels joves, l'adequació de la durada de l'entrevista, la utilitat de determinades categories, etc. Val a dir que dels resultats obtinguts en aquesta primera pressa de contacte se n'ha extret una petita publicació[154], a més de les aportacions especificades en el decurs de la investigació.

Una vegada finalitzada la primera prova, es van avaluar els resultats. D'aquesta valoració van sorgir canvis a dos nivells diferents:

1. **En l'àmbit estructural.**
   La modificació de l'estructura inicial dividint-la amb un primer bloc de variables de context, un segon de variables orientades a avaluar els

[153] Veure capítol 4

[154] Veure a bibliografia Mir (2011).

llindars de compromís amb l'origen (a través d'ítems que analitzin tant aspectes col·lectius com ara individuals) i, finalment, un tercer bloc on es treballa el compromís amb la societat d'acollida (igualment des de l'esfera col·lectiva i també individual).

2. **En l'àmbit de continguts.**

   La redefinició d'algunes categories, tot eliminant variables que no aporten informació substancial a l'anàlisi i incorporant-ne de noves que sembla que poden ser vàlides per a la recerca.

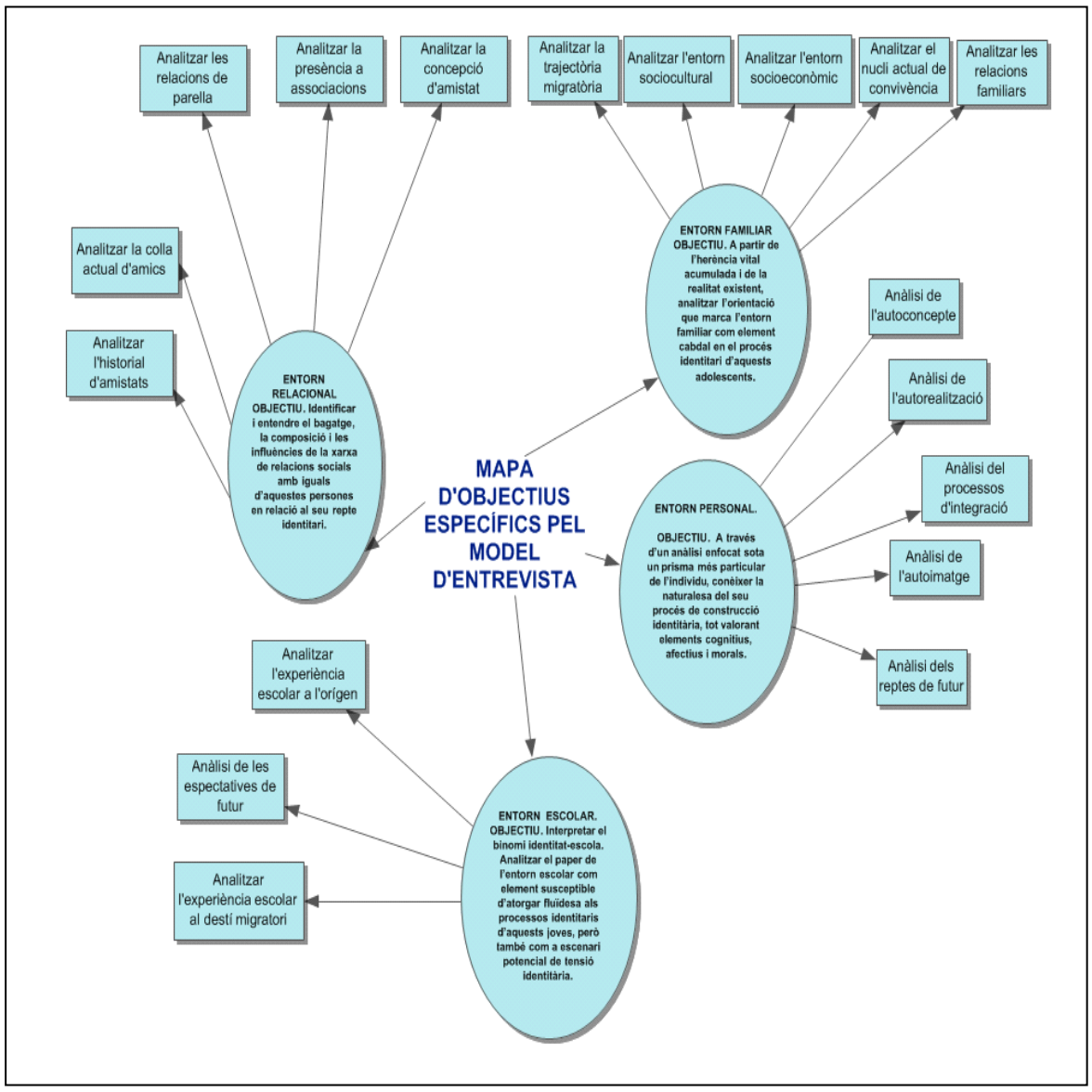
En aquest període es van efectuar un total de 21 entrevistes a adolescents, les quals s'han sumat a les efectuades en l'etapa 2 que, com veurem a continuació, ha avançat en alguns aspectes en relació a l'aportació anterior[155].

Etapa 2.

Una vegada desenvolupat i valorat el treball de camp de la primera etapa[156], s'ha procedit a continuar avançant en la mateixa línia d'investigació i, en efecte, ha estat aquesta la referència inicial de la recerca que aquí es presenta. Així idò, partint del model d'entrevista anterior s'ha elaborat una proposta d'entrevista subdividida en blocs en els quals es tracta d'una manera genèrica quatre entorns distints. A continuació es pot observar l'estructura i els continguts d'aquest model inicial de l'etapa 2. En aquest cas, a nivell general es manté **l'objectiu** marcat des del model inicial d'entrevista que es concreta en l'aportació de dades que permeti identificar i definir uns components i perfils identitaris a través de l'anàlisi de les categories treballades en el treball de camp. Malgrat l'existència d'aquest objectiu general, de l'aplicació de l'estratègia també se n'espera la consecució d'un seguit d'objectius específics concretats a continuació:

[155] Veure annex 1

[156] Es correspon amb la memòria d'investigació que acredita per l'obtenció de l'antic DEA.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 32: Mapa d'objectius específics pel model d'entrevista.

Talment s'acaba d'explicar, el treball de camp s'ha estructurat a partir de quatre entorns els quals han estat seleccionats com a conseqüència del seu rellevant significat identitari:

a) L'entorn familiar. La família marca la procedència cultural d'aquestes persones però també qui ha determinat la iniciativa migratòria. Priegue (2009) assegura que, en la decisió d'emigrar, la família es converteix en el principal agent de recolzament en

l'organització i finançament del viatge. D'aquesta manera, el procés migratori (des de la presa de decisió fins la finalització del dol) està prou condicionat pel posicionament de la família. Així, de la gestió que en faci l'entorn familiar d'aquest procés tan delicat de transició en dependrà l'assentament i la interpretació que en facin els participants del seu nou entorn.

Però més enllà de l'impàs migratori, la família esdevé un component identitari significatiu perquè d'alguna manera representa el cordó umbilical que tenen aquests adolescents amb el seu país d'origen. Aquesta realitat cobra importància en aquells casos en els quals el jove ha nascut a la societat on resideix i la imatge que en té de l'origen depèn en bona part de les intencions de la família. Però endemés de situar-se vers la societat d'origen, l'entorn familiar també condiciona bona part de la relació amb el destí migratori. Ja des de la infància, la família va teixint un entorn relacional i uns codis de relació amb la societat d'acollida

b) Entorn relacional. Les relacions els demés representen una font d'informació substancial en allò que representa el fet identitari dels participants. En aquest punt, resulta interessant recordar allò que representa la colla d'amics en edats com la que treballem; Gaonac'h i Golder (2005:232) ho expliquen dient que "*l'emancipació de la dependència respecte els pares constitueix una de les principals tasques pròpies del desenvolupament de l'adolescència i les interaccions amb els coetanis afavoreixen l'apropiació progressiva d'una vida social i afectiva al marge dels pares*".

Normalment, els adolescents que mantenen un grup d'amics al país de procedència migratòria incrementen la seva connexió

amb l'origen. D'aquesta manera, dels viatges que es facin al país de partida migratòria i de les relacions a la distància els participants van modelant un perfil identitari pendent dels referents que marca l'origen. Emperò aquest sentiment de pertinença no té per què destapar-se sempre en el mateix sentit: de fet, és possible que d'aquestes relacions se'n detectin distanciaments entre allò que rodeja l'adolescent i el món amb el qual es presenten els amics d'allà.

Com és de suposar, les relacions d'amistat al destí també representen un factor a tenir en compte. Tot i que les primeres amistats sovint són de la mateixa nacionalitat d'origen, els trets que defineixen el procés de construcció de l'entorn relacional de la persona esdevenen molt significatives a l'hora d'entendre el seu perfil identitari. L'origen dels amics, el lloc en el qual interactua amb ells, les activitats que realitzen junts o el grau de satisfacció/frustració que demostra tenir d'aquestes relacions són elements de pes alhora d'interpretar determinats comportaments. Finalment, val a dir que l'anàlisi de les relacions socials no pot quedar limitat als contactes físics, si bé l'ús de les noves tecnologies obliga a ampliar les mires al respecte.

c) Entorn escolar. Bueno i Belda (2005) fan esment a aquest component afirmant que mai s'insistirà el suficient en el paper fonamental de l'escola com a vector d'integració social i cultural dels fills dels emigrants. S'entén que la importància que atorguen aquests autors a l'escola s'ha d'atendre des de les etapes inicials i fins la finalització del procés formatiu. D'alguna manera idò, es podria justificar la significació de l'entorn escolar seguint el mateix esquema utilitzat en les relacions socials ja que resulta prou

transcendent l'experiència viscuda a l'origen entorn a l'escola[157] i també en el destí migratori.

És en l'escenari escolar on tenen lloc bona part dels processos d'integració d'aquestes persones. A l'èxit o a les dificultats d'aquesta immersió en trobarem bona part dels posicionaments identitaris dels participants, car en podran néixer filies i fòbies que els aproximaran a conèixer determinats referents i allunyar-se d'uns altres. Conèixer el grau de satisfacció amb la convivència del centre o de l'aula, la progressió en el rendiment acadèmic o les expectatives de futur pot ser útil per entendre d'una manera més nítida els sentiments de pertinença de cada adolescent.

d) Entorn personal. En efecte, ens estem referint a la identitat personal, a la qual L'Ecuyer (1985) es referia com una estructura de conjunt multidimensional, composta per estructures fonamentals que delimiten regions globals del concepte de sí mateix, controlant cada una d'elles regions més limitades les quals caracteritzen les dimensions del concepte i que provenen d'experiències, viscudes, percebudes i simbolitzades. Més recentment, Lapresta (2004) defineix aquesta dimensió més personal de la identitat com a la capacitat que tenim les persones de tenir una percepció i una concepció de nosaltres mateixos com una entitat que disposa d'una identitat pròpia i diferenciada, coherent i que té una certa continuïtat temporal.

Sigui com vulgui, sembla que es tracta d'una realitat que s'alimenta de l'assimilació de l'experiència amb allò que esdevé extern a la persona de tal forma que resulta difícil obviar la

[157] En aquest cas entesa com un element generador de significats identitaris.

simbiosi entre aquesta esfera personal i les altres dues (tant la viscuda en ambients públics com ara també privats).

Tot i això, arran d'aquesta prova pilot també s'han pogut observar alguns punts de millora. En concret, el model inicial de l'etapa 2 planteja els blocs temàtics d'una manera excessivament genèrica i alguns ítems resultaven mancats d'informacions potencialment rellevants. Ha estat per aquest motiu, que s'han consultat altres treballs d'investigació[158] i s'han recuperat algunes variables treballades en l'etapa 1 a fi d'anar enfortint aquelles categories que semblaven millorables en el seu plantejament. A més, s'ha incorporat un sistema de codificació de cada entrevista, tot per tal de poder efectuar un registre òptim de la informació que es va acumulant durant el treball de camp.

Una vegada justificada la presència dels quatre entorns com a columna vertebral de l'entrevista, cal avançar explicant que per poder compulsar la validesa d'aquest model es van efectuar 6 entrevistes a distints adolescents. Una vegada transcrites les entrevistes i analitzades en profunditat, s'ha valorat positivament l'estructura de l'estratègia de recollida de dades ja que, tot i treballar amb bona part de les variables tractades en l'etapa 1, la nova estructura permet un major i millor aprofitament de les dades recollides. Endemés, s'ha valorat la major agilitat d'aquest sistema vers l'emprat anteriorment.

El resultat de tot aquest procés ha estat l'establiment d'un model d'entrevista que, tot i ser el definitiu, s'ha anat ajustant en matisos durant tot el període de treball de camp. A continuació, es presenta l'estructura i els continguts finals de l'entrevista que ha estat interpretada com l'element principal de recollida de dades en aquesta investigació.

[158] Palou (2010), Lasaga (2004), Massot (2003), entre d'altres.

BLOCS TEMÀTICS	OBJECTIU	FOCUS D'ANÀLISI
ENTORN FAMILIAR	*A partir de l'herència vital acumulada i de la realitat existent, analitzar l'orientació que marca l'entorn familiar com element cabdal en el procés identitari d'aquests adolescents.*	✓ **Trajectòria migratòria**: • els temps • les causes • el decurs del procés. • has viscut a altres llocs, quins? Quan temps? Què recordes? • parleu a casa de com fou aquesta etapa? Què et conten? ✓ **Relacions familiars fora del nucli actual de convivència:** • contactes amb familiars residents al país d'origen. • freqüència dels contactes i mitjà del contacte?, • han fet viatges al país d'origen? Quants?Amb quina freqüència? Com t'has trobat quan hi has anat?. • reps visites de familiars (que visquin aquí)? Cada quan? T'agrada? ✓ **Trets del nucli actual de convivència**: • els components (edats) • el tipus de relacions entre els membres • la distribució dels rols a casa • creus que tenen iguals oportunitats els nins i les nines?

		• el compromís amb les tasques i els valors familiars • parleu sovint de coses relacionades amb l'origen? • el temps d'oci a casa (mitjans de comunicació). ✓ **Entorn socioeconòmic**: • xarxa de relacions socials de l'entorn familiar. • treball dels pares. • la capacitat i els hàbits de consum. • qui sosté el nucli familiar? • a quina edat es posen a treballar els membres de la família? ✓ **Entorn sociocultural:** • nivell formatiu dels familiars • llengua (contextos d'ús) • religió • cultura: celebració festes d'allà celebracions festes d'aquí. • decoració de la casa. • el menjar. ✓ **Percepció de la diferència:** els demés models familiars. ✓ **Perspectives de futur**: com creus que seran aquestes relacions en uns anys?
ENTORN RELACIONAL	*Identificar i entendre el bagatge, la composició i les*	✓ **Concepció del terme "amic/ga".** ✓ **Memòria personal de les relacions d'amistat:**

	influències de la xarxa de relacions socials amb iguals d'aquestes persones en relació al seu repte identitari.	• les primeres amistats. • les decepcions. • els canvis de colla. • els nous amics. ✓ **La colla actual d'amics:** • quan i on es creen aquestes amistats? • origen ètnic dels teus integrants. • els rols. • les activitats compartides. • vas a casa d'amics? què et crida més l'atenció? t'agrada anar-hi? • als teus pares els interessen els teus amics? hi tenen relació? • pertanys a alguna tribu urbana? ✓ **Els amics d'internet i a internet.** ✓ **Anàlisi de les semblances i les distàncies amb altres colles i amb els seus propis amics o amigues.** ✓ **Grau de satisfacció amb la xarxa actual d'amistats: detecció de mancances i potencialitats.** ✓ **Els enamoraments i les parelles. D'on són, o d'on han estat. Historial de "relacions de parelles", èxits, fracassos, motius dels èxits i fracassos.** ✓ **Associacionisme.** • formes part d'alguna organització? (d'immigrants i/o

		autòctons) • per què t'hi apuntares? • t'agrada anar-hi? cada quan hi vas? amb qui?
ENTORN ESCOLAR	*Interpretar el binomi identitat-escola.* *Analitzar el paper de l'entorn escolar com element susceptible d'atorgar fluïdesa als processos identitaris d'aquests joves, però també com a escenari potencial de tensió identitària.*	✓ **L'escola abans d'emigrar.** ✓ **L'experiència acadèmica al destí migratori:** • els inicis. • les pors. • els canvis de centre. • el paper de la família, dels amics i dels mestres en el procés. • els recolzaments específics • les principals dificultats d'aprenentatge: les notes-repeticions. • has sigut mai delegat? t'agradaria ser-ho? • els problemes de convivència. • valoració de l'escola d'avui en referència a la trajectòria viscuda • com és la teva classe? • t'hi sents bé? • què t'agrada i que hi canviaries? • t'agradava més la d'altres anys? Per què? • canviaries de classe si poguessis? • trobes que s'hauria de tenir més en compte l'origen ètnic

		de l'alumnat a l'hora d'impartir classes? ✓ **Expectatives de futur:** • què t'agradaria estudiar? • en què i a on voldries treballar? • si quedes aquí, creus que tindràs les mateixes oportunitats que la resta de nois i noies? • què en pensa de tot això la teva família? I els teus amics? I els mestres?
ENTORN PERSONAL	*A través d'un anàlisi enfocat sota un prisma més particular de l'individu, conèixer la naturalesa del seu procés de construcció identitària, tot valorant elements cognitius, afectius i morals.*	✓ **Els esdeveniments que més han marcat la teva vida?** ✓ **Autoconcepte**: • una descripció de com et veus com a persona • les qualitats i la importància que se li atorga • els defectes i el seu pes. • com et diuen que ets els de casa teva? i els teus amics? i els professors? • com creus que són els marroquins/xinesos en general? t'agrada com són? • i els espanyols/mallorquins? t'agrada com són? ✓ **Autoimatge**: • com creus que et portes a casa, en general? Que et diuen els teus pares? • i a l'Institut? Què et diuen els

		mestres? • i amb els amics? Què et diuen els professors? • i amb la teva parella? Què et diu? • com creus que es porten els marroquins/xinesos aquí? • i els espanyols amb ells, es comporten bé creus? Per què? ✓ **Integració** • et sents integrat/da? Que et fa pensar així? • coneixes algú que hagi tingut problemes per integrar-se? quins? T'agradaria haver pogut ajudar-lo? /algú que s'hagi integrat sense cap problema? Quins? • què és el que et costa o t'ha costat més assumir de la cultura d'aquí? • notes diferències amb els seus amics mallorquins? • i amb persones que vénen d'altres països? • què creus que t'ha ajudat a sentir-se integrat? • dificultats per integrar-se? • creus que el fet de ser d'origen immigrant t'ha afectat negativament? • algun malnom o "mote"? per quina raó?

		• creus que, en general, els marroquins/xinesos estan integrats? Per què penses així? ✓ **Punts forts i punts dèbils.** • què és allò que t'agrada més d'aquí? • i que és el que menys t'agrada d'aquí? • i del teu país d'origen? ✓ **Autorealització**: què és allò que t'agrada fer? Ho pots fer sense problemes? i allò que més t'agradaria fer? ✓ **Reptes de futur:** Tanca els ulls i fem una descripció de com et veus d'aquí uns anys? A on? Fent què? Amb qui? ✓ **I si et demanen d'on ets...** • i per què no et sents d'aquí? • i quan vas allà et diuen que ets d'allà o que ets d'aquí? • qui t'ho diu? • com et sents?

En definitiva, s'observa que s'ha seguit un procés per a la definició d'un model útil d'entrevista que, des del seu estadi inicial, ha estat condicionat per l'objectiu de la recerca. La constant valoració del guió de l'entrevista ha permès compulsar la seva utilitat com estratègia vàlida per a la recollida de dades susceptibles de generar coneixement de cara a la proposta de models teòrics de components i perfils identitaris.

5.7.3. Els grups de discussió

a)L'enfocament teòric de l'estratègia

La tercera tècnica amb la qual s'ha treballat és de caràcter grupal i, en efecte, demanda la participació d'un determinat nombre de persones. En referència als grups de discussió, Vallés (2003) afirma que ocupen un lloc entre les dues principals estratègies d'investigació qualitativa: l'observació i l'entrevista. Morgan (1996) constata la conveniència de fer un ús combinat d'aquesta tècnica amb altres per tal d'obtenir una visió adequada d'allò que es vol investigar. Precisament, ha estat a partir d'aportacions com les exposades que en la present recerca s'ha optat per combinar les pràctiques d'observació i entrevista amb els grups de discussió.

Llopis (2004:26) aporta una definició prou àmplia d'aquest sistema de recerca descrivint-lo com "*una reunió d'un grup de persones que conversen sobre un o varis temes que han estat proposats per un moderador, que és qui tutela la sessió*". Barbour (2013) recupera una definició publicada per ella mateixa anteriorment[1] en la qual accentua la importància del moderador tot dient que qualsevol debat pot ser entès com a grup de discussió, sempre i quan l'investigador estimuli activament la interacció del grup i n'estigui atent o atenta. Fent esment a la funcionalitat dels grups de discussió, Fàbregues i Paré (2013) proposen sis usos d'aquesta tècnica:

1. Obtenir un marc general d'un determinat tema a partir de punts de vista diversos.
2. Estimular l'aparició d'idees més elaborades i conceptes més creatius respecte a l'àmbit d'estudi.
3. Investigar fenòmens controvertits i temàtiques complexes i sensibles.
4. Tenir accés al llenguatge particular i als mons conceptuals dels participants.

5. Servir de base per a la generació d'ítems a emprar en el devenir de la recerca
6. Diagnosticar problemes potencials associats al disseny.

Evidentment, la posició de qui investiga esdevé interessada i la seva participació en la dinàmica haurà de respondre a uns objectius planificats amb anterioritat. Resulta rellevant que la persona que es disposa a investigar tingui cura de l'escenari, de fet, convé que la conversa avanci en un ambient distès i satisfactori per tots els participants i que, d'aquesta manera, es permeti una major aportació de dades per part dels qui interactuen. La posició de l'investigador ha de respondre a un guió estructurat i ben definit amb anterioritat que es vegi camuflat de tal manera que sembli una conversa més aviat informal en la qual els participants s'hi sentin implicats i gens pressionats per convenir en determinades idees. En aquest sentit, l'investigador ha treballat aquesta mena d'estratègies abans de la celebració dels grups de discussió, tot en favor d'aprofitar al màxim el testimoni dels participants d'origen xinès i marroquí.

La voluntat de qualsevol grup de discussió hauria de ser la d'integrar els discursos individuals dins un sentir general del grup que, en darrera instància, pugui constituir un ressò del col·lectiu (entès com a societat). Per tal de poder assumir aquest repte amb garanties d'èxit, resulta fonamental que l'elecció dels participants mai no sigui arbitrària. Així, és important evitar reunir parts enfrontades en la vida real car això acabaria desembocant en una incompatibilitat que frenaria la interacció òptima per a l'extracció d'informacions útils. En efecte, es cerca una cerca homogeneïtat quant els atributs dels components del cercle, si bé s'ha de tenir present que cal no recollir un missatge únic ja que el valor de les dades es veurà ressentit.

En relació a l'estructura dels grups de discussió, Páramo (2009) fent esment al treball d'Ibáñez (1979) planteja una sèrie de característiques que interpreta com a substancials:

- La quantitat de participants ha de ser superior a 5 i no pot excedir les 12 persones. La causa principal ve marcada per circumstàncies espacials ja que amb aquest nombre de participants es permet la interacció sense que les distàncies siguin excessives ni escasses entre els que intervenen.

- La durada de la sessió la qual, normalment, no supera els 90 minuts si bé pot variar depenent de la disponibilitat dels participants i dels trets del treball. En qualsevol cas, resulta significatiu que l'investigador marquí l'inici i el final del cercle.

- Les característiques dels participants, les quals no convé que esdevinguin dispars, si bé una excessiva homogeneïtat en els discurs pot conduir l'activitat a un estat de certa ineficiència investigadora. Partint dels objectius marcats, el criteri de qui investiga esdevé fonamental per trobar l'equilibri.
- La veritat dels discursos recollits, de fet, convé tenir present que les intervencions dels membres estan condicionades per l'escena i, aquesta circumstància, els pot afectar en les seves intervencions.

Atenent a aquest aplec d'atributs, val a dir que també existeixen algunes limitacions. Per ventura, la més evident és la manca de domini que pot tenir el moderador en determinades circumstàncies que sovint són menys freqüents en altres tècniques com l'entrevista. A més, es requereix una preparació minuciosa per part de l'investigador en dos esglaons: (1) el maneig de la dinàmica -en aspectes que van des del tractament dels temes que es volen estudiar fins el control de l'escena- i (2) l'adaptació a les peculiaritats de cada grup. Finalment, cal destacar les enormes dificultats que implica el compromís

d'assistir a un indret i en un horari determinat. De la motivació que generi la convidada en dependrà bona part de l'assistència.

b)L'aplicació de l'estratègia

L'**objectiu** que justifica la realització dels grups de discussió és de validar els models de components i de perfils identitaris referents a adolescents de famílies d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma. Per tal de poder compulsar la utilitat de les propostes teòriques, s'han efectuat dos grups de discussió: un dedicat als adolescents de famílies d'origen marroquí i un altre pels d'origen xinès. Atenent a aquesta funció de validació, els grups de discussió s'han desenvolupat a la fase final del projecte, una vegada predefinida una proposta teòrica de components identitaris i de perfils. Evidentment, ha estat a partir d'aquest objectiu que s'han detallat els continguts a tractar en els grups de discussió, els quals proposen una reflexió entorn als components i els trets essencials que donen forma a cada un dels perfils.

Quant a la **planificació**, s'ha cercat un espai accessible per a bona part de les persones participants, tot procurant que sigui un indret ni molt ampli ni molt reduït, dotat d'una taula rodona amb targetes identificadores dels participants i amb una il·luminació adequada. A més, s'ha comptat amb un instrument de gravació per tal de captar amb precisió el contingut de les intervencions, així com el context en el qual es feren. En aquesta etapa de planificació, s'ha contactat amb una persona ajudant amb la qual s'ha fet un petit simulacre previ en el qual s'han pogut valorar aspectes com el temps de durada o l'espai proposat. El fet de comptar amb una persona col·laboradora ha permès un registre apurat de l'ordre i el contingut de cada una de les intervencions, tot mentre l'investigador anava guiant les aportacions dels participants.

El **guió** que s'ha fet servir en cada una d'aquestes sessions de validació de resultats ha recollit els següents ítems:

1. Presentació de l'investigador.
2. Posada en coneixement del projecte investigador i dels objectius que es persegueixen.
3. Entrega de la fitxa de participant.
4. Primera volta de presentació de cada participant (nom, temps a Mallorca, zona de residència, centre, etc.)
5. Inici de la discussió que es presenta dividida en dos blocs:

    - Anàlisi de la rellevància dels components identitaris definits com a més influents per la proposta teòrica de la recerca. L'investigador proposa un a un els components i els participants van intervenint aportant les seves opinions. A més d'una reflexió dels components plantejats per l'investigador, també s'ha obert la possibilitat a identificar nous components potencialment influents en l'arbre identitari d'aquestes persones.
    - Validació del ventall de models i perfils identitaris prèviament proposats per la recerca. En aquest cas, una vegada presentats els trets de cada alternativa, es planteja als participants si es senten identificats amb el perfil o si s'hi ha sentit o si coneixen algú que s'hi pugui sentir.

6. A la finalització de cada bloc i a la fi de la sessió l'investigador tanca amb una breu conclusió.
7. Agraïments.
8. Berenar compartit i comiat.

En el **desenvolupament** de les sessions, l'investigador ha planificat prèviament el guió de temes així com ha previst engegar estratègies encaminades a un aprofitament adequat del cercle com ara: evitar valoracions i anècdotes personals per part del propi moderador, no formular preguntes que impliquin contestacions Sí/No, no anticipar respostes o estimular la participació de tots (fent ús dels torns rotatius, de la interpel·lació, etc.). Una vegada ha estat registrat el volum de les dades, aquestes, s'han fetes servir per confirmar el grau de validesa dels models de components i de perfils.

En el cas dels joves d'origen marroquí hi han participat 6 adolescents (4 nois i 2 noies) i tots ells responen als criteris i perfils que s'han marcat pels participants de les entrevistes. Durant el primer tram de la sessió ha estat necessari l'ús de voltes d'opinió guiades per l'investigador, si bé a mesura que ha avançat l'activitat les intervencions han anat sent més espontànies per part dels participants. El grup de discussió s'ha celebrat a la sala d'estudis del Col·legi Sant Pere de Palma, ja que la majoria dels participants hi tenien accés fàcil. Han assistit totes les persones convocades a excepció de dues noies.

Si ens fixem en el grup de discussió realitzat amb adolescents d'origen xinès, s'observa la participació de 9 persones (7 noies i 2 nois) els quals també encaixen en els criteris i perfils definits prèviament. En ambdós casos, la durada aproximada de la sessió ha estat d'una hora. Les intervencions han estat molt fluides des del principi i durant tota l'hora s'han mantingut molt actius la majoria dels participants. La dinàmica s'ha celebrat a un local de la parròquia de Sant Miquel de Palma. Han faltat dos nois que havien confirmat assistència.

Les **conclusions** s'han inserit en el discurs que analitza els components i també en els de models i de perfils identitaris, de tal manera que n'ha condicionat el seu desenllaç. A grans trets, es pot avançar que els grups han servit per confirmar bona part de les propostes efectuades abans de la seva celebració,

si bé han servit per introduir alguns matisos que han esdevingut rellevants per enriquir els resultats de la investigació.

5.8. El procés de recollida de d'informació

L'apartat novè d'aquest capítol es dedica a detallar el procediment seguit per tal d'efectuar la recollida de les dades. A grans trets, s'han destacat dues etapes: en la primera, l'investigador posa en marxa una sèrie d'accions encaminades a entrar als escenaris objecte de l'estudi per tal que, en la segona etapa, sigui possible efectuar la recollida de la informació.

5.8.1. Accés als escenaris

Els procés d'entrada a determinades realitats no ha estat sempre un fàcil; ja fos per la desconfiança que suposa haver de posar en comú determinades confidencialitats o per la demanda de temps que això implica. En aquest sentit, ha estat important la tasca de motivació feta per part de l'investigador, tant als propis implicats com ara també a les persones que ens han posat en contacte amb ells. En tots aquests casos, s'ha tingut cura amb qüestions relatives a la confidencialitat i al consentiment informat dels participants.

El procediment de recerca i accés a participants amb perfils lligats als criteris de selecció, s'ha realitzat fonamentalment en dos àmbits, sent aquest, un procediment que s'ha seguit tant en les entrevistes com ara també en el procés de recerca de participants en els grups de discussió:

1. En l'àmbit educatiu.

   En un primer moment, s'ha contactat amb algun membre de l'Equip Directiu del centre (el director/a o cap d'estudis) i s'ha explicat amb detall en què consistia l'acció investigadora que implicava aquesta activitat. Aquesta tasca informativa, usualment s'ha fet a partir de via

telefònica, tot i que en alguns casos s'ha formalitzat la petició a través d'un correu electrònic. Una vegada acceptada la sol·licitud feta als centres, en alguns casos la Direcció ha suggerit l'enviament d'una circular informativa als pares tot per posar en coneixement a les famílies de les condicions que envolten la realització de les entrevistes o els grups de discussió amb els alumnes seleccionats. A més, en aquest full, s'ha adjuntat una carta de sol·licitud de participació en l'activitat esmentada que els pares han signat.

Just quan ja s'ha comptat amb el vist-i-plau de les institucions acadèmiques i de les famílies implicades, s'ha efectuat la sessió que en el cas de les entrevistes sense excepció s'han realitzat en el propi centre educatiu, en horari escolar. En tots els centres que formen part d'aquest treball de recerca, han estat els propis docents o algun membre dels equips d'orientació els qui han suggerit els participants, sempre i quan complissin els requisits exposats abans. En els cas dels grups de discussió s'han realitzat fora d'horari escolar.

2. En l'àmbit social.

En aquest segon cas, es tracta d'un procediment més simple i directe. En concret, s'han captat participants a distintes associacions a les quals s'hi ha accedit gràcies a les gestions fetes per persones conegudes que hi formen part o que hi tenen un fàcil accés. D'aquesta manera, s'ha pogut contactar amb adolescents que són usuaris de la xarxa de Serveis Socials de l'Ajuntament de Palma o que formen part de la comunitat catòlica de xinesos a Palma, per exemple.

Normalment, ha estat la mateixa persona de contacte qui ha explicat els objectius i els continguts de l'activitat als participants, si bé abans d'iniciar les preguntes normalment s'ha realitzat una breu introducció per part de l'investigador d'aquells aspectes més rellevants de la

recerca. En el cas de menors s'ha requerit un consentiment informat de la família. En ell cas de l'entrevista, un cop acordada la data i hora, s'ha efectuat sense seguir un patró únic de localització, de fet, s'han realitzat entrevistes a bars, a sales annexes a la seu de l'associació o en espais públics. Pel que fa als grups de discussió s'ha acordat hora i lloc amb tots els participants.

5.8.2. Recollida de la informació

L'aplicació d'aquesta estratègia de recollida de dades s'ha realitzat sempre tenint en compte el context. Ballester, Nadal i Amer (2015) recorden que la qualitat d'aquesta mena de tècniques no només depèn dels trets i rols de l'entrevistador, sinó també del lloc i el moment. Aquests autors afirmen que aspectes físics de l'entorn (com ara la il·luminació, el mobiliari, el renou o les interrupcions) també condicionen la qualitat de la tasca. En aquest sentit, sempre s'ha fet el treball de camp tenint en compte aquests elements ambientals.

En el cas de les entrevistes, ja en un primer moment, l'investigador ha dedicat un temps a explicar quins eren els objectius de la sessió a la persona que havia de contestar les preguntes, tot intentant crear un cert clima de confiança que fes més profitosa l'activitat. Tanmateix, les entrevistes han estat totalment anònimes, de fet, en el moment de l'*interviu* l'entrevistador i l'entrevistat no han compartit espai amb ningú més[159], a excepció d'aquells casos en els quals s'ha dut a terme l'entrevista en un espai públic. Normalment, les entrevistes fetes als centres s'han fet en un espai reservat de les instal·lacions i, en el cas de les entrevistes en llocs públics s'han emprat distints indrets: bars, sales contigües a l'església, parcs públics, etc.

[159] En els centres educatius, en casos comptats, s'han efectuat entrevistes a sales en les quals hi entraven persones puntualment, sense que aquest fet alterés la confidencialitat de l'activitat.

Depenent de les prioritats de cada participant, l'entrevista s'ha realitzat en castellà o en català. Majoritàriament, l'idioma elegit ha estat el castellà, més encara si ens referim a membres del col·lectiu xinès. El temps de durada de l'activitat també ha estat molt condicionat per qui responia. En aquest sentit, no s'ha realitzat cap entrevista que tingués una durada inferior a 45 minuts, sent 120 minuts la durada de l'entrevista més llarga. Tanmateix, en la majoria dels casos el temps emprat per a la resolució de les preguntes plantejades s'ha situat entorn als 75 minuts.

Quant a la recollida de les dades aportades pels participants durant l'entrevista, s'han emprat dos sistemes:

- Una gravadora que ha registrat la conversa entre l'entrevistat i l'entrevistador.
- Un quadern de notes a través del qual s'han recollit informacions relatives a l'entorn, a la comunicació no verbal, la vestimenta, etc.

Una vegada recollides les dades, s'ha procedit al procés de registre. A grans trets, les dades recollides durant el treball de camp han estat convertides en format digital. Així, les entrevistes registrades en àudio s'han passat a un format de text, tot afegint una graella en la qual hi apareix bona part de la informació recollida en el quadern de notes. D'aquesta manera, cada entrevista es correspon amb un arxiu que guarda el contingut de l'entrevista, així com altres dades que esdevenen rellevants en el procés d'anàlisi de la mateixa. Amb la voluntat d'unificar el procediment de registre, s'ha denominat cada entrevista seguint una codificació formada per una lletra i dos números[160], els quals informen sobre tres dades transcendents: la nacionalitat dels orígens, l'orde cronològic de l'entrevista dins la investigació i el gènere del participant.

[160] Per exemple: A-13-1.

Pel que fa referència als grups de discussió, també s'ha realitzat una petita introducció per part de l'investigador abans d'iniciar la dinàmica. Marcar els objectius i el sistema de funcionament han estat les premisses d'una intervenció que també pretenia crear un clima de proximitat i confiança entre els adolescents. En ambdós casos s'ha fet servir el castellà ja que és l'idioma que amb major o menor fluïdesa tots entenen. La durada de les sessions no ha superat en cap cas les dues hores i no ha estat inferior a l'hora. Quant el registre de les dades obtingudes s'ha efectuat en diferents formats: en text (a partir de les anotacions de la persona col·laboradora) i en veu (mitjançant la gravadora). Una vegada recollides les dades s'ha procedit al seu anàlisi.

5.9. El procés d'anàlisi i interpretació de les dades

Una vegada finalitzat el procés de recollida i enregistrament de les dades, s'ha posat en marxa el seu anàlisi. El punt de partida de l'anàlisi qualitatiu plantejat ha estat la interpel·lació constant que la recerca ha proposat a l'investigador, de tal manera que es podria assegurar que no es tracta d'un procés lineal, sinó més aviat cíclic o de doble sentit en el qual les informacions es van validant contínuament. En aquest sentit, Gibbs (2012) remarca la inèrcia errònia d'algunes recerques qualitatives que tendeixen a separar les etapes de recollida i d'anàlisi de dades, de fet, aquest autor subratlla la importància de fondre aquestes dues fases (recollida i anàlisi de dades) en una sola etapa en la qual es realitzin paral·lelament ambdues activitats.

Com s'ha anat veient en el decurs del capítol, tot i no tractar-se d'una tesi absolutament enfocada en el marc metodològic propi de la **teoria fonamentada**, sí que s'ha desenvolupat un procés d'anàlisi inspirat en aquests plantejaments. Així, la recerca s'aixeca a partir d'uns propòsits de caràcter inductiu que treballen en la línia del descobriment i no tant en la constatació de la hipòtesi. Tanmateix, es proposa un *modus operandi* en el qual el disseny esdevé emergent i a on l'exposició de la teoria sovint es fa emprant la

narrativa, tot fugint de l'operacionalització de les tècniques quantitatives. Amb tot, el sistema qualitatiu es caracteritza pel seu caràcter provisional i flexible, no debades, poques decisions relatives al disseny de la recerca estan totalment tancades a l'inici del procés, de tal manera que en poden sortir de noves o diferents a les existents al principi de la investigació.

L'aproximació a la teoria fonamentada es centra en l'anàlisi de la informació que implica la recollida de les dades, tot atenent a l'estreta connexió entre els resultats inicials de l'anàlisi i la selecció de nous informadors i, en un sentit més general, també per a l'aportació de dades rellevants en el decurs de la recerca. D'aquesta manera, es proposa un procediment d'anàlisi de dades anomenat **"mètode comparatiu constant"**. La finalitat de la teoria fonamentada és l'emergència de teoria inductiva sobre una àrea substantiva, és a dir, que la teoria sorgeix i emergeix del camp, que roman fonamentada en una àrea substantiva i que es desenvolupa inductivament (Trinidad, Carrero, Soriano, 2006).

En aquest punt, s'observa com el projecte -partint d'una sèrie de dades qualitatives- té com a objectiu l'emergència d'unes hipòtesis conceptuals les quals es concreten en l'establiment dels models de components i de perfils identitaris. En efecte, l'anàlisi de la teoria fonamentada insisteix en la transformació de la teoria substantiva (de les dades generades a partir de les observacions, de les entrevistes i dels grups de discussió) en una teoria formal que més que tenir una funció descriptiva representa un marc conceptual que pretén ser un element explicatiu de processos socials bàsics, en aquest cas, de processos identitaris en adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.

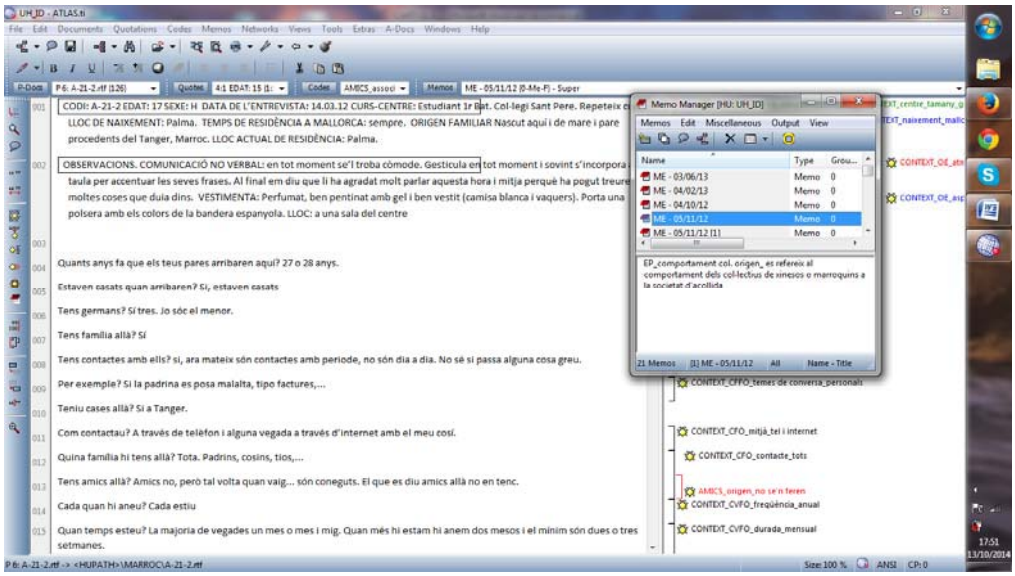
A partir d'aquesta idea, en la investigació que es presenta s'han treballat i interpretat les dades tenint com a referència quatre nivells d'interpretació els quals han estat fets, modificats i validats en el decurs de la recerca:

- **NIVELL D'ANÀLISI 1**

  Partint de la totalitat de dades recollides al treball de camp, es planteja fer un creuament de totes les categories. D'aquesta primera tasca n'ha sorgit un primer anàlisi que s'ha plantejat seguint l'esquema de l'entrevista, és a dir, separant la interpretació per entorn (familiar, escolar, relacional i personal). Per tal de poder optimitzar el creuament de categories s'ha fet servir el **programa ATLAS-Ti.** Es tracta d'un software específic pel tractament de dades a nivell qualitatiu. El procediment que s'ha seguit per efectuar aquest anàlisi es detalla en les següents fases:

  a) **Transcripció** de les notes de veu recollides en les entrevistes a un format text compatible amb el programa Atlas-Ti. Ja des d'una etapa inicial es van recollint en el mateix programa anotacions (*memos*) que especifiquen o amplien informacions susceptibles d'anàlisi. En la imatge que apareix a continuació es pot observar una entrevista transcrita i exportada al programa d'anàlisi Atlas-Ti i, a més, s'observa una finestra amb un elenc de memos o anotacions que corresponen a les entrevistes utilitzades en l'anàlisi[161].

[161] Veure annex 6

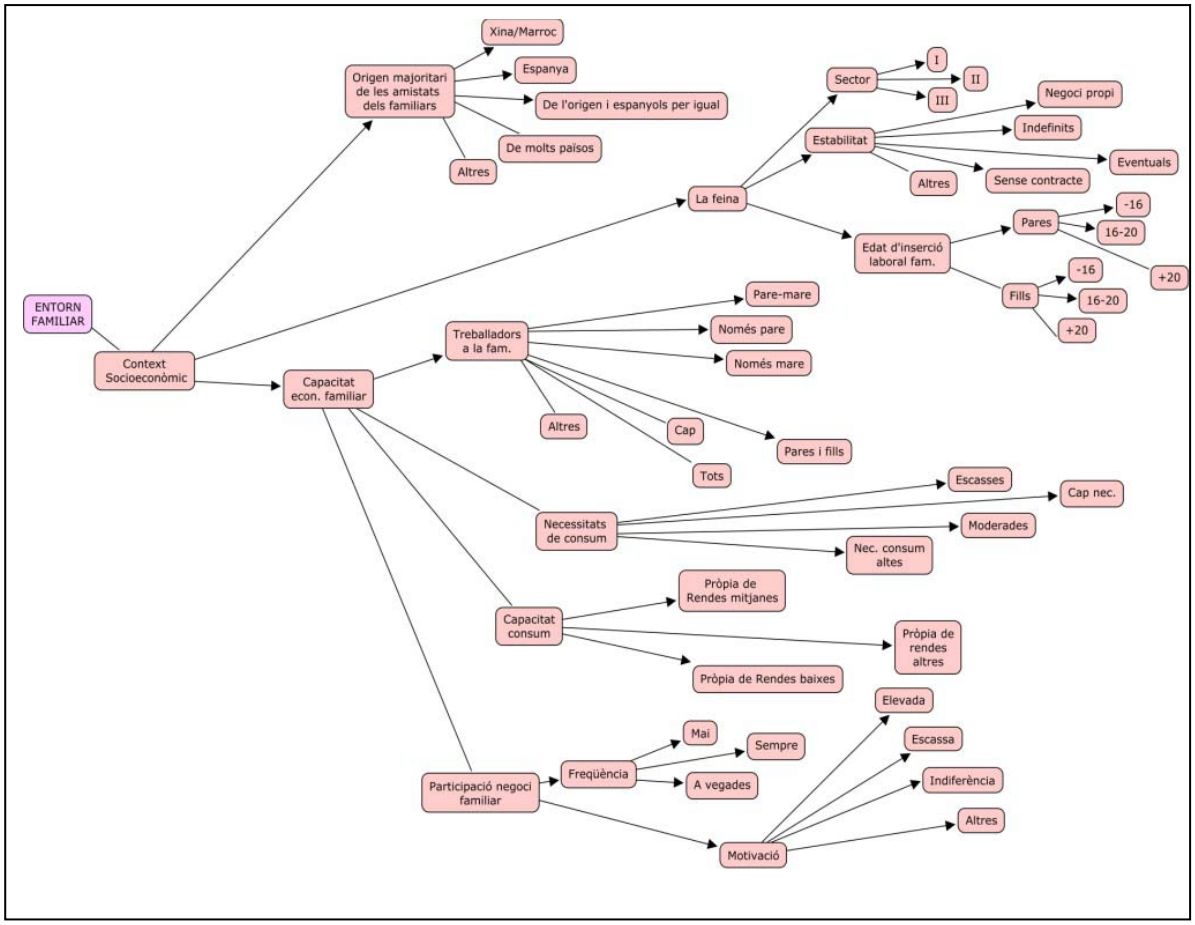

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 33:Transcripcions i anotacions a l'Atlas Ti

b) Realització de l'**arbre de categories**[162]. Per tal de poder codificar els fragments de les entrevistes, ha estat necessari un treball previ que ha consistit en el disseny d'uns arbres de categories a on hi aparegués –d'una manera jeràrquica- la relació existent entre tot el núvol de categories presents en l'anàlisi. Aquest arbre s'estructura a partir dels entorns definits prèviament al model d'entrevista. A tall d'exemple, a continuació es mostra una part de l'arbre que fa esment a l'entorn familiar.

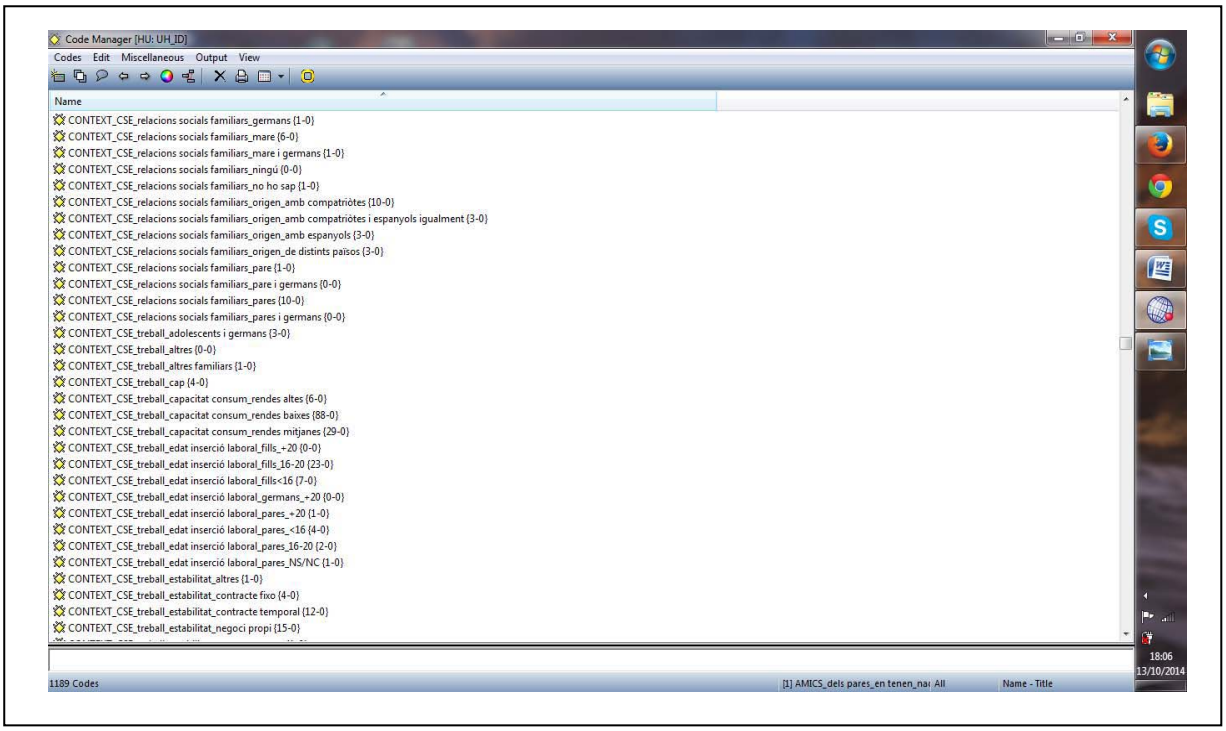
[162] Veure annex 5

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 34: Fragment de l'arbre de categories

Una vegada ha estat elaborat tot l'arbre de categories, ha estat possible establir un sistema de codificació, tot fent servir una nomenclatura específica que permetés identificar de manera abreviada cada una de les categories dins el context de l'entrevista.

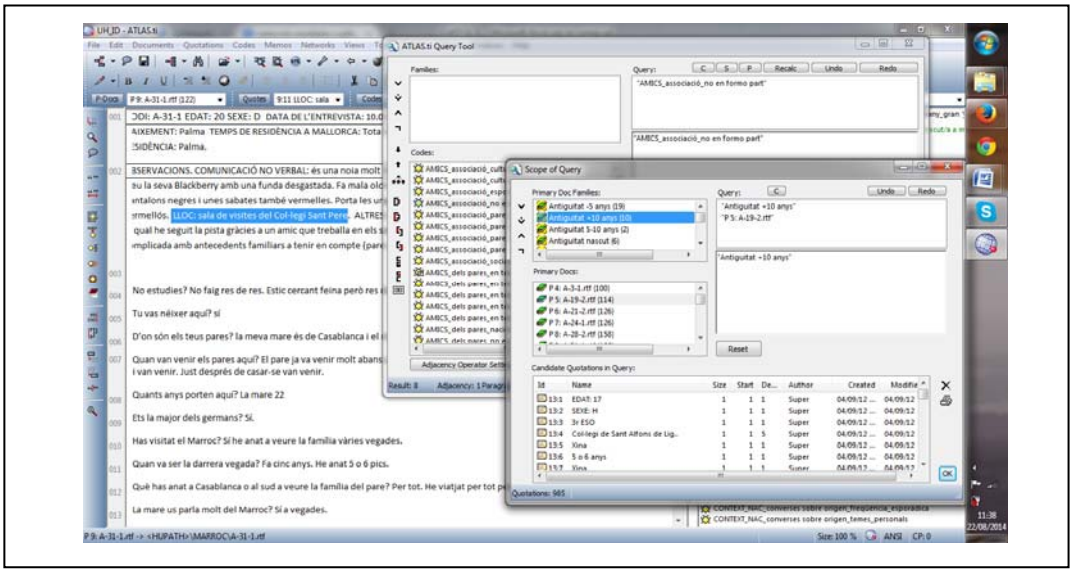

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 35: Codificació de les categories

c) Un cop introduïts els codis al programa, s'ha iniciat el procés de **codificació** de cada una de les entrevistes assignant a cada segment el/s codis corresponents. La finalitat de la codificació és agrupar i reduir les dades. Segons Taylor i Bogdan (1986), el procés de codificació resulta cabdal en l'anàlisi car representa una acció sistemàtica que atén al desenvolupament i refinament de la interpretació de les dades. En aquest punt, ha esdevingut important la mirada de l'investigador car l'associació d'un fragment d'entrevista amb un determinat codi pot resultar una acció molt òbvia en alguns casos, si bé en altres cal una lectura adequada del context de l'entrevista per tal de traçar l'associació d'una manera correcte. En efecte, ha estat a partir de la pràctica que s'ha anat assolint l'habilitat suficient com per encarar la tasca de codificar amb garanties d'eficiència.

Aquesta tasca de codificació s'ha concretat associant cada fragment d'entrevista amb codis. L'objectiu d'aquesta tasca ha estat preparar l'aplicació per tal de poder comptabilitzar quines i quantes entrevistes responien a determinades categories, amb la qual cosa ha estat possible identificar punts d'encontre i distàncies entre les categories i també entre les entrevistes.

d) Així, una vegada codificades les entrevistes, el programa permet **aplicar filtres d'anàlisi** en els quals es tenen en compte tots els codis i totes les entrevistes. A partir d'aquest creuament, és possible determinar la relació (o la no relació) entre les categories. Aquesta fase, Strauss i Corbin (2002) la defineixen com a "codificació axial", tot fent esment a l'acció de relacionar categories i subcategories per tal de veure quina és la informació que se'n treu d'aquesta interconnexió[163].

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 36: Aplicació de filtres d'anàlisi

[163] Veure annex 6

e) Finalment, s'ha realitzat una redacció d'aquests resultats a format text, en el qual hi ha una part descriptiva que es va entremesclant amb un primer nivell d'interpretació d'aquestes informacions.

- **NIVELL D'ANÀLISI 2**

L'objectiu principal d'aquest segon nivell d'anàlisi ha estat el de realitzar una avaluació integrada dels entorns, de tal forma que ja es puguin detectar tendències comunes i punts de diferenciació en els diferents discursos.

Per tal de poder arribar a aquesta fita, s'ha fet servir el programa Atlas-Ti. El procediment ha consistit en seleccionar cada una de les categories i observar les subcategories que la formaven: per exemple, a la categoria "capacitat de consum" hi trobem les subcategories "rendes altes", "rendes mitjanes" i "rendes baixes". En cada una de les alternatives s'ha fet una selecció per tal de veure la significació de la subcategoria en totes les entrevistes, la qual cosa ens ha permès identificar tendències majoritàries en cada un dels marcs d'anàlisi. Seguint el mateix exemple, s'observa una presència gairebé absoluta de famílies amb rendes baixes entre els participants d'origen marroquí.

Tot i això, no només es tracta d'un anàlisi consistent en detectar quines subcategories han estat més elegides pels participants. Si hagués estat així, treballaríem tan sols representativitats. A través de les seleccions engegades pel programa Atlas-Ti, també es fa possible observar el contingut de cada fragment que anteriorment s'ha associat a la categoria i a la subcategoria.

D'aquesta manera, es poden intuir les causes de cada elecció i detectar-ne diferències. Per exemple, ambdós col·lectius majoritàriament esmenten motius econòmics per explicar el procés migratori però, quan s'analitzen els fragments de les entrevistes,

s'observa un matís prou significatiu: els participants d'origen marroquí ho justifiquen indicant situacions properes a la pobresa i, en canvi, els xinesos fan esment a voluntats de progrés però sempre partint de realitats que garanteixen la cobertura de necessitats bàsiques. Tot i haver elegit la mateixa categoria, l'anàlisi qualitatiu permet el grau d'aprofundiment en els discursos suficient com per poder identificar aspectes tan rellevants com l'esmentat.

Ha estat a partir d'integrar aquest anàlisi categoria per categoria que s'ha obtingut una visió panoràmica global de cada entorn, de tal manera que ha estat possible identificar la influència que exerceix cada entorn en el devenir identitari dels joves. Per exemple, ja es confirma la insistència de l'entorn familiar dels adolescents xinesos a preservar la seva identitat ètnica. Aquest anàlisi integrat s'ha concretat en la realització d'una *macrotaula*[164] en la qual apareixen classificades les categories de cada entorn, tot detallant les tendències detectades en el treball de camp.

ENTORN FAMILIAR (*entorn*)
Trajectòria migratòria (*categoria*)
• Causa de la migració majoritària: voluntat de progrés en qualitat de vida. No hi ha mancança de recursos bàsics. (*subcategoria*) • Els joves no intervenen en la decisió d'emigrar(*subcategoria*) • Migracions per reagrupament familiar (80%) amb dues fórmules: a) fuita inicial del pare o b) fuita dels pares i passat un temps vénen els fills. No es detecten excessives dificultats a l'hora d'afrontar aquests períodes de separació, els quals es viuen amb normalitat amb molts casos (*subcategoria*) • No hi ha migracions prèvies en un 75% dels casos. La resta prové de ciutats espanyoles normalment (*subcategoria*) • Acompanyants: familiars (*subcategoria*) • Inexistents converses familiars entorn a la migració (*subcategoria*)

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 37: Anàlisi integrat de les categories

Com és de suposar, a més de poder reparar inèrcies generals, aquest nivell d'anàlisi també permet veure el ventall de reaccions dels

[164] Veure els apartats 6.6 i 7.6 en els qual apareix la taula al complet.

participants: identificar tendències minoritàries. De la mateixa manera, s'han pogut traçar punts de connexió i de distància entre els col·lectius, tal i com hem pogut observar en l'exposició dels exemples citats anteriorment.

En definitiva, aquest segon esglaó d'anàlisi permet avançar i no només establir una valoració per categories sinó que proposa una mirada des de cada entorn, de tal manera que sigui possible percebre quines són aquelles inèrcies majoritàries i minoritàries en cada bloc d'anàlisi, sempre valorant la casuística que s'amaga darrera.

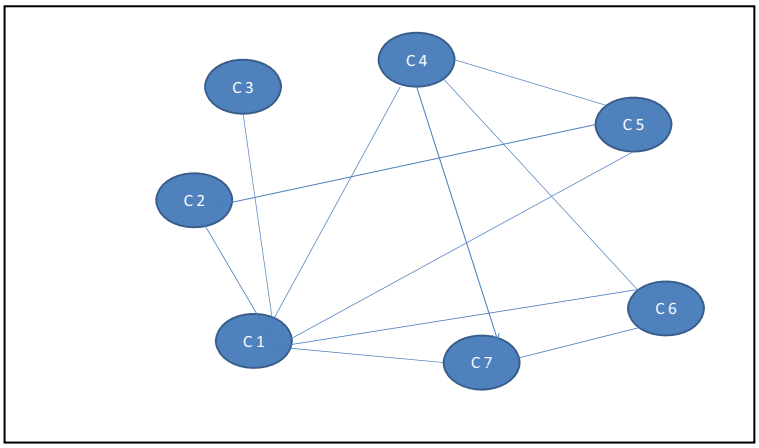
- **NIVELL D'ANÀLISI 3**

  L'objectiu del següent esglaó té a veure amb la definició d'aquells components que condicionen d'una manera més significativa els processos de construcció identitària dels participants. Saber quins són els elements a partir dels quals es van posicionant des d'un punt de vista identitari no serà suficient, si bé resulta interessant establir les relacions que es donen entre aquests components i quina jerarquia s'estableix a partir d'aquestes relacions. La visió més amplia que oferirà el mapa de components identitaris esdevé cabdal per definir els perfils[165].

  Per tal de poder assolir aquesta fita, s'ha fet servir el programa Atlas-Ti. A partir de l'aplicació, s'ha activat una tasca de creuament de cada categoria amb la resta de les que formen part de la unitat hermenèutica. D'aquesta manera, ha estat possible detectar categories molt relacionades amb l'univers i d'altres que no tenien gairebé connexions amb la resta. D'una manera senzilla, la fig. 38 que apareix a continuació pretén il·lustrar el procés tot veient una xarxa de categories interconnectades on no totes elles mostren la mateixa jerarquia, de fet,

[165] Veure els capítols 8 i 9.

algunes d'elles mantenen relacions amb totes les demés i d'altres gairebé no presenten lligams.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 38: Creuament de categories

La detecció de categories protagonistes i d'altres més secundàries ens condueix a l'emergència dels components identitaris. Quan parlem d'aquest concepte ens referim a aquelles categories o grups de categories que tenen una gran influència en l'arbre identitari dels participants. Lògicament, els components identitaris no coincideixen en la seva totalitat en el cas dels adolescents d'origen xinès i dels d'origen marroquí, si bé és possible que alguns d'ells siguin els mateixos.

Paral·lelament a aquest procés de detecció de connexions i emergència de components identitaris, aquest tercer nivell d'anàlisi ha servit per descartar categories que romanen poc relacionades amb la resta i que, tot i ser tractades a l'inici de la recerca, no tenen significació de cara als processos de construcció identitària dels participants.

Tot plegat, ha fet que deixem l'esquema de categories sorgit arran del disseny de l'entrevista i que, a partir d'aquest punt de la interpretació de les dades, el discurs s'estructuri a partir dels components. Depenent

del grau d'influència de cada component, s'ha definit una jerarquia segons la qual apareixen tres tipologies: d'influència identitària màxima, elevada i variable. A més de la interpretació de la influència -valorada a partir de les connexions dels components- també s'ha analitzat el rerefons de les relacions entre components, de tal manera que no només resulta significatiu la identificació de la xarxa relacional entre components, sinó també la interpretació que se'n fa d'aquestes associacions.

El resultat final de tot aquest procés ha estat la proposta de components identitaris susceptibles de mostrar aquells elements que més condicionen els processos de construcció identitària d'adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma. En definitiva, ens trobem davant un nivell més avançat de l'anàlisi, el qual ens permet acostar a la generalitat des de la concreció de les dades de camp. Passar de categories a components identitaris representa un bot qualitatiu

- **NIVELL D'ANÀLISI 4**

L'objectiu del quart nivell d'anàlisi és el plantejament de models de perfils identitaris per adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma. A partir dels components identitaris, és possible identificar i caracteritzar els diferents perfils en cada un dels dos col·lectius.

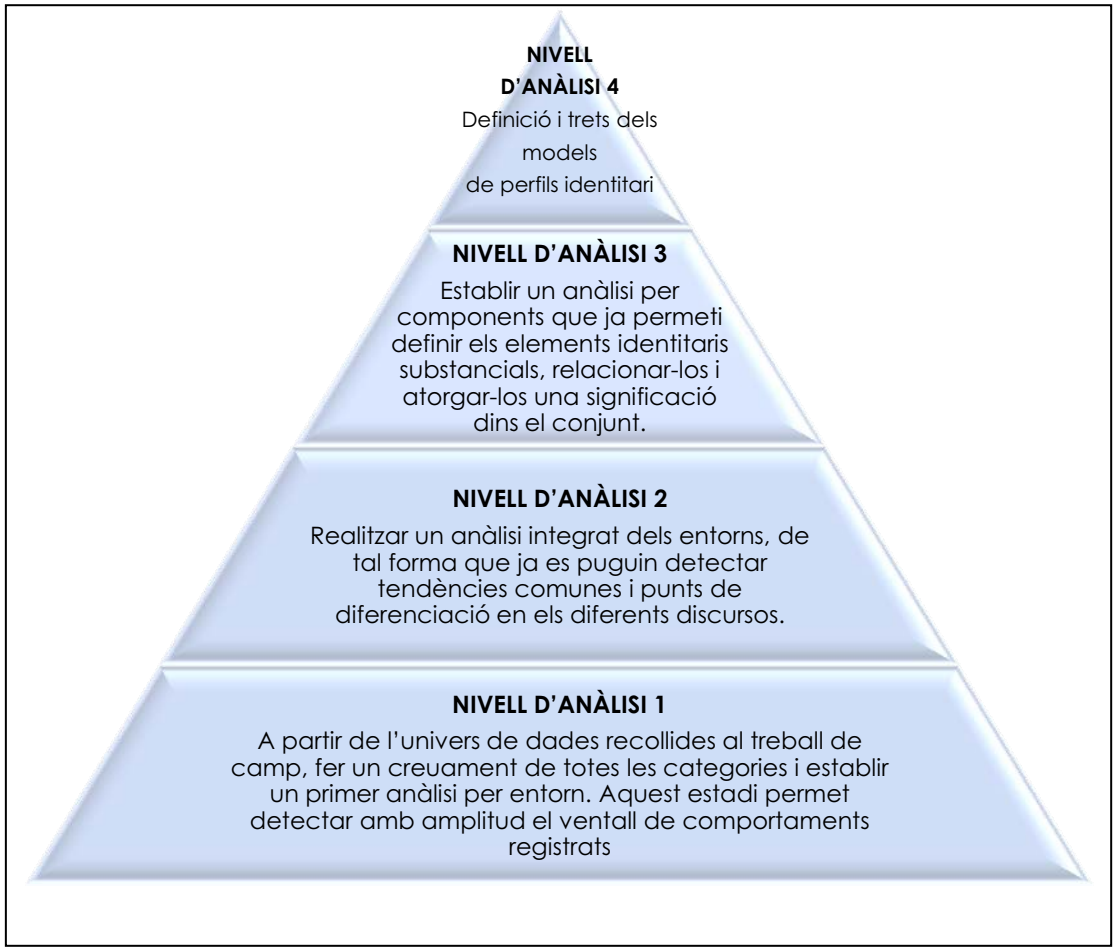
Per tal de poder assolir aquest nivell d'anàlisi ha estat necessària una reinterpretació de cada una de les entrevistes, ara ja observades des de la perspectiva que ofereix el mapa de components identitaris. Aquest procés de retrobada amb les entrevistes ha destriat dues accions: (1) la lectura i anàlisi precís de cada entrevista en la qual la identificació del comportament del participant vers els components identitaris ha esdevingut el centre del treball interpretatiu i (2) un estudi integrat de tots els discursos amb l'objectiu de traçar similituds entre les entrevistes

que permetessin identificar perfils comuns de comportament i, per altra banda, detectar diferències a partir de les quals contrastar la singularitat de cada perfil.

Una vegada, definits els models i perfils identitaris per a cada col·lectiu s'han desenvolupat tres **processos de validació**[166]. En primer lloc, s'ha tornat a fer una (1) lectura de les entrevistes de tal manera que fos possible identificar cada perfil de participant amb un perfil identitari establert en el model plantejat. En segon lloc, s'han realitzat els grups de discussió que han servit per complementar algunes de les conclusions extretes de la relectura. En tercer lloc, s'han realitzat entrevistes informals. A partir d'aquestes tres estratègies de validació, s'ha pogut discutir i confirmar la presència dels perfils prèviament proposats tot atenent a les característiques que presenten. Els trets dels models es corresponen a la reacció que cada grup (perfil) de participants ha mostrat vers els components identitaris interpretats com elements determinants de la seva identitat.

A mode de resum, en la fig. 39 s'exposen els distints nivells d'anàlisi proposats en la recerca i que, en el decurs d'aquest apartat, s'han exposat de manera més concisa. Sigui com vulgui, cal tenir present que el procediment que s'ha fet servir per tal d'analitzar les dades obtingudes és de caire interpretatiu, amb la qual cosa s'han tingut en compte distints focus per evidenciar aquest anàlisi: discursos narrats, apunts, programes informàtics específics, matrius multivariables, gràfics descriptius, gràfics explicatius, etc. (Massot, 2001). Partint d'un anàlisi enfocat com un procés cíclic de selecció, categorització, comparació, validació i interpretació de les informacions que s'escampi en totes les fases de la recerca, serà possible arribar a l'establiment dels models de components i perfils identitaris.

[166] Veure els capítols 8 i 9.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 39: Nivells d'anàlisi de la investigació

5.10. Criteris de rigor científic i paper de l'investigador

La recerca és una activitat que no forma part de l'àmbit privat, de fet, quan algú investiga ha de sotmetre a la valoració col·lectiva les seves aportacions. Bonilla i Rodríguez (2005: 272) asseguren que "*amb independència de les estratègies utilitzades, qualsevol projecte de recerca ha de descansar sobre unes evidències sòlides susceptibles de ser interpretades per la societat*".

En el cas de la temàtica que ens ocupa, s'observa que els models resultants de components i de perfils identitaris no són més que el resultat d'un coneixement construït a partir de l'anàlisi d'un context concret, al qual s'hi

han integrat descripcions de la realitat captades en veu dels adolescents participants. D'alguna manera, es pot afirmar que es tracta d'un estudi ideogràfic enfocat a partir de l'esfera subjectiva dels participants. Davant aquesta mena de recerques Sabariego, Massot i Dorio (2004) destaquen la necessitat de tenir en compte un seguit de procediments que assegurin que la descripció i la interpretació sobre l'escenari estudiat es correspon realment a la forma de sentir, d'entendre i de viure de les persones que han proporcionat la informació i que formen part de la mateixa.

Tradicionalment, una part de la comunitat científica s'ha plantejat el grau de rigor científic de les investigacions qualitatives com la que us ocupa. La controvèrsia sorgeix dels trets inherents a aquests plantejaments metodològics tot posant en dubte aspectes com l'objectivitat dels resultats, la representativitat de les dades o la participació interessada de l'investigador. En general, les recerques més positivistes pivoten sobre l'objectivitat, cercant un univers de dades ben representatives i on l'investigador esdevé un simple transmissor. Vers aquesta dicotomia, Tolley (2006) assegura que els criteris d'excel·lència de les investigacions qualitatives i quantitatives són igualment importants però intrínsicament diferents. Malgrat aquestes discrepàncies històriques, sembla que en l'actualitat les recerques qualitatives han desenvolupat estratègies que permeten assegurar, justificar i evidenciar la validesa del coneixements aportats.

Sánchez (2014) subratlla que és essencial per aquesta mena d'investigacions qualitatives poder captar la realitat de la mateixa manera que ho faria una persona neutral, que no prejudicis ni interessos particulars. Per tal de poder assolir aquesta validesa, diversos autors[167] han publicat propostes de criteris de cientificitat de les recerques qualitatives. A partir de la feina d'Skrtic (1985), Sabariego, Massot i Dorio (2004) estableixen quatre grans criteris de rigor científic:

[167] Tolley (2006) cita com a treballs més significatius en la proposta de criteris els de Lincoln i Guba (1995), el de Miles i Huberman (1994) i el de Kirk i Miller (1986).

1. La credibilitat.

Aquest primer criteri es correspon amb el valor d'autenticitat de la recerca, és a dir, es tracta d'observar en quina mesura els coneixements aportats es projecten en el món real. En aquest sentit, esdevé recomanable que els resultats mostrin una relació lògica que els permetin ser coherents amb les explicacions que els donen forma. A més és necessari que els coneixements aportats estiguin justificats amb dades narratives que reforcin el discurs.

Per tal d'aconseguir aquesta credibilitat Sabariego, Massot i Dorio (2004) exposen diverses estratègies com ara l'observació persistent que s'assegura -a través de la immersió continuada de l'investigador en els contextos estudiats- l'obtenció d'una perspectiva global de la realitat estudiada. En el cas de la present recerca, s'ha realitzat una observació ininterrompuda en distintes barriades de Palma (a centres educatius, centres de culte, al carrer, a comerços, etc.) i també als països d'origen (Xina i Marroc) d'una manera puntual degut a les limitacions de recursos amb els quals ha comptat la recerca. Altrament, també pot resultar important contrastar la credibilitat de les interpretacions dels participants amb la utilització d'estratègies alternatives, talment s'ha efectuat en aquesta recerca: els discursos recollits pels participants en les entrevistes s'han complementat amb les aportacions recollides en els grups de discussió i a entrevistes d'informants clau.

En qualsevol dels casos, les estratègies de recollida d'informació escollides són crucials per assegurar la credibilitat. En el cas de la present recerca aquestes eines han estat sotmeses a un procés de validació. Per exemple en el cas de les entrevistes, s'han fet proves pilot que permetessin contrastar la utilitat i la credibilitat de l'estratègia de captació de dades.

2. La transferibilitat

L'objectiu d'una recerca qualitativa no només és obtenir uns resultats útils per un estudi concret sobre els processos identitaris en joves d'origen immigrant a la ciutat de Palma, sinó també ser capaç de reproduir els processos emprats per tal d'obtenir resultats en contextos diferents. Guba i Lincoln (1981) asseguren que qualsevol investigació ha de procurar examinar en quina mesura s'ajunten els seus dictàmens a altres entorns diferents. D'aquesta manera, quan ens referim a la transferibilitat fem esment a la possibilitat que les dades obtingudes en la recerca siguin vàlides en altres recerques similars i, en efecte, que puguin servir com a informació referencial per altres autors.

Tot i aquesta pretensió, atenent a les característiques de la metodologia qualitativa no es pot esperar una reproducció precisa de les respostes obtingudes en una recerca A i una recerca B. Segons Castillo i Vásquez (2003) reproduir el fenomen social és difícil ja que poden variar les condicions sota les quals es van recollir les dades i resulta complicat controlar les categories condicionants. Tot i això, sí que és habitual trobar patrons lògicament coherents de resposta que seguiran sent raonables en el decurs del temps. Així les coses, és raonable pensar que en un estudi efectuat a la comunitat xinesa ubicada en un altre país europeu els seus joves romandran condicionats per molts dels components que nosaltres hem identificat com a cabdals en el seu procés identitari.

En el cas que ens ocupa, s'han traçat punts de connexió amb recerques precedents com ara la de Massot (2001) que, tot i treballar amb col·lectius sud-americans, identifica models de comportaments similars en els adolescents nouvinguts, tot coincidint en l'existència de joves molt vinculats a la cultura d'origen, altres a la del destí migratori i, un tercer grup, que mostraven comportaments de confusió entre les dues opcions. Altrament, s'han comparat els resultats amb altres recerques fetes amb els mateixos col·lectius com és el cas de Palou (2010) amb l'estudi de la integració de

marroquins a Catalunya. En aquest cas, també s'han identificat processos comuns quant a les dificultats que viu aquest col·lectiu a Espanya.

3. La dependència

Quan parlem d'aquest tercer criteri fem esment al grau de fiabilitat de les dades aportades, així com la vigència que pot tenir aquesta informació en el decurs del temps. Aquest darrer aspecte resulta de gran importància quan es tracten temes socials que han estat estudiats a partir de la percepció, les creences o els significats de les persones participants, en aquest cas, adolescents d'origen xinès i marroquí. La volatilitat dels escenaris socials hodierns obliga als/les investigadors/es de fenòmens com el que ens ocupen a tenir especial esment a aquest criteri. En aquest cas, entremesclar fets tan dinàmics com l'adolescència o la immigració atorga un significat major a aquesta necessitat de tenir cura per aquest criteri. Sabariego, Massot i Dorio (2004) afirmen que el sentit de la consistència resideix en la relació que s'estableix entre la descripció del context i el significat atribuït a un context determinat i en un temps i lloc concrets.

4. La confirmabilitat

Aquest quart criteri procura mesurar la proximitat que demostra la recerca amb la neutralitat. Es tracta d'establir propostes que s'allunyin d'informacions filtrades per punts de vista concrets. D'aquesta manera, tornem a incidir en un atribut essencial de la present recerca la qual es construeix a partir de la percepció dels joves participants (subjectivitat en estat pur). Tot i que el projecte s'alimenta des d'allò que esdevé parcial, aquesta subjectivitat no té perquè deixar de reflexar el significat atribuït dels participants. Ha estat partint d'aquesta idea que s'han triangulat les dades aportades per les distintes estratègies (observació, entrevistes i grups de discussió). A més, no només s'ha treballat amb els participants, si no que també s'ha valorat l'opinió dels informants clau.

En aquest punt, resulta interessant subratllar la importància que han tingut pel rigor científic del treball les sessions de discussió dels resultats amb les directores de la tesi. Aquestes reunions han consistit en una posada en comú de les dades i una reflexió conjunta dels resultats, la qual cosa s'ha acompanyat amb controvèrsies de les quals n'han aparegut conclusions ben útils pel devenir de la investigació. Així, ha estat a partir de l'anàlisi apurat dels resultats que s'ha fet i la seva posterior discussió que ha estat possible escapar de la subjectivitat i oferir una panoràmica real de la realitat estudiada.

En aquest sentit, Rada (2006) proposa una sèrie d'estratègies a través de les quals és possible contrastar les informacions registrades i consensuades amb els participants:

- Efectuar descripcions de les característiques dels informants i del seu procés de selecció. En aquest sentit, en aquest projecte s'han tingut en compte uns criteris de selecció dels informants que s'exposen en aquest mateix capítol i que han permès dotar d'una major objectivitat la investigació.

- Ús de mecanisme de gravació que han estat enregistrats en totes les entrevistes, en els grups de discussió i en algunes de les activitats d'observació.

- Anàlisi de la transcripció fidel de les entrevistes i dels grups de discussió.

- Establir una descripció dels contextos físics, interpersonals i socials. En aquest cas, s'ha recollit a través d'imatges són i paraules la fisonomia dels escenaris susceptibles d'aportar significats als processos identitaris dels adolescents d'origen nouvingut a Palma.

En definitiva, cada representació del coneixement social es presenta condicionada pels interessos de qui la duu endavant, pels usos que s'hi vol

donar, pels seus criteris, etc. És per tot això, que resulta prou significatiu que en qualsevol recerca de caràcter qualitatiu es considerin aquests criteris de rigor per tal d'aportar consistència als mateixos resultats. En la investigació que us ocupa, s'ha tingut cura per tal d'assegurar cada un dels ítems explicats en aquest apartat, tot en pro d'atorgar rigor i validesa al fenomen analitzat.

5.11. Criteris ètics

El desenvolupament de qualsevol activitat relacionada amb la investigació científica s'ha d'entendre des d'un prisma col·lectiu, és a dir, ningú fa ciència per sí mateix. En efecte, aquesta dimensió plural de la ciència fa indispensables tot un seguit de conductes ètiques que li atorguin valor i credibilitat. Parra i Briceño (2013) afirmen que la investigació qualitativa comparteix molts aspectes ètics amb les investigacions convencionals, si bé les seves característiques plantegen condicions singulars.

En aquest sentit, la investigació qualitativa que presentem es construeix a partir d'un reconeixement de la subjectivitat com a part del procés indagador. Com hem anat veient, l'ètica d'aquesta tipologia d'investigacions cerca un acostament a la realitat de la persona d'una manera holística i amb la mínima intrusió, atorgant llibertat als participants i considerant-los subjectes envers d'objectes d'estudi.

La naturalesa de la investigació que us ocupa ha requerit l'establiment de tot un seguit de relacions i compromisos amb distintes persones, de conflictes i col·laboracions que, necessàriament, han requerit a qui investiga preservar tot un seguit de condicions ètiques. Com és de suposar, aquest tarannà ha condicionat tot el desenvolupament de la recerca des de la definició dels objectius fins la proposta de models teòrics, tot passant per cada una de les parts que formen el disseny de l'estudi. La continua convivència que manté

l'investigador amb la interpretació dels fenòmens socials (en aquest cas, amb els processos de construcció identitària), el fa conviure ininterrompudament amb dilemes ètics. Així les coses, un dels grans reptes d'aquesta recerca és el de mantenir una certa objectivitat en la interpretació significativa de la realitat captada a través dels discursos dels participants. Sens dubte que el manteniment de posicions imparcials acostarà a l'anàlisi a un escenari que tendeixi a minimitzar els conflictes ètics. En tot aquest procés, resulta fonamental la panoràmica assumida per l'investigador, de tal manera que serà necessari fer ús dels propis valors ètics per tal de decidir adequadament davant cada conjuntura.

Sigui com vulgui, la investigació presentada s'ha desenvolupat tenint en compte uns criteris ètics que tenen a veure amb el consentiment informat, la confidencialitat i el compromís amb els participants de l'estudi. S'entén que aquests condicionants s'han de projectar en el decurs de tota la recerca des del treball de camp (tasques d'observació, en les entrevistes i grups de discussió) fins a àmbits més teòrics de la investigació. D'aquesta manera, l'establiment dels models de components i perfils identitaris s'ha d'associar amb tot un *modus operandi* depenent dels següents aspectes:

1. El consentiment informat

No seria possible haver avançat en la recerca sense la participació activa dels participants. González (2002) recorda que la intencionalitat del consentiment informat és assegurar que els individus participin em la recerca només quan, aquesta, sigui compatible amb els seus valors, interessos i preferències. Evidentment, es tracta d'una participació voluntària i desinteressada que es manifesta a través d'un acord amb els adolescents segons el qual ells manifesten la seva predisposició a participar en el projecte. Així, s'ha explicat personalment als participants en què consistia la recerca (fent esment als dos objectius generals de crear una proposta de components i un model de perfils identitaris) i no s'ha registrat cap informació (entrevistes, fotografies,

gravacions de veu, etc.) sense comptar amb el consentiment de la persona de la qual es recollien les dades.

El fet d'explicar la intencionalitat de la recollida de dades esdevé un element cabdal a l'hora de valorar-ne la seva autenticitat car els participants oferiran respostes adequades sempre que entenguin la finalitat de l'estudi i hagin consentit participar-hi lliurement. Aquesta premissa suma importància en determinats col·lectius com els aquí estudiats; per exemple, el cas de les noies musulmanes que accepten participar en l'anàlisi sense prejudicis morals podran aportar més i millors dades que si l'entrevista no comptés amb el seu consentiment i acceptació.

2 La confidencialitat

La protecció de la identitat dels participants ha esdevingut un element substancial a l'hora d'efectuar el treball de camp. Aquesta premissa de confidencialitat es magnifica encara més quan ens referim a persones que no tenen la majoria d'edat, qualitat que demostren la majoria dels participants en el projecte. En aquest sentit, s'ha procurat resguardar l'anonimat dels joves i la privacitat de les informacions aportades, de fet, abans de l'inici de les entrevistes o dels grups de discussió l'investigador ha recordat aquest criteri ètic. A més, en el cas de menors s'ha obtingut el consentiment de la familia per a la seva participació en la recerca. La utilització d'un sistema de codificació ha permès identificar cada discurs registrat, de tal manera que no hagi estat necessari en cap moment demanar el nom als adolescents. A més d'exercir una cobertura legal i moral sobre els participants, la confidencialitat ha estimulat respostes sinceres allunyades dels condicionants inherents als registres nominals de percepcions.

3 El compromís amb els participants.

Resulta fonamental que aquells compromisos adquirits per part de qui investiga en relació als participants es compleixin. Així les coses, el tractament posterior de les dades ha d'obeir a allò que s'ha acordat amb les persones que les han aportades. En relació a aquest fet, Noreña i altres (2012) destaquen la necessitat de realitzar una estimació dels prejudicis que es poguessin produir a conseqüència de la publicació de la tesi; així, s'ha informat als joves que les informacions derivades de les seves respostes no generaran en cap cas un dany personal cap ells/es.

En definitiva, es tracta de plantejar una recerca que ofereixi garanties per aquells que hi ha participat i també per les persones que en vulguin fer ús. S'entén que quan es presenta una investigació amb un substrat ètic adequat ofereix un major grau de credibilitat i, en efecte, resulta més fiable des del punt de vista científic.

CAPÍTOL 6

CAPÍTOL 6: ELS ENTORNS IDENTITARIS DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN MARROQUÍ A LA CIUTAT DE PALMA

Una vegada exposada la part metodològica, en el sisè capítol s'exposaran els resultats seguint dos àmbits distints de precisió: en els primers apartats es detallaran les aportacions dels participants separant-les en cada un dels entorns amb els quals s'ha planificat el treball de camp i en el darrer apartat s'exposarà una visió diferent dels resultats presentant-los de manera integrada. Així idò, amb l'objectiu de seguir un ordre lògic es presentaran els resultats seguint la mateixa estructura que l'entrevista. Talment s'ha explicat anteriorment[168], els entorns amb els quals s'ha dividit l'anàlisi són: el familiar, el relacional, l'escolar i el personal. Com a introducció d'aquesta estructura organitzativa, hi apareixen les dades de context. Aquest esquema, serà vàlid també en el següent capítol.

En el darrer punt del capítol es presenta un nivell més avançat de conclusions, de fet, a l'apartat que fem esment ja apareix una síntesi dels punts anteriors tot com a resultat d'una lectura més profunda dels resultats. Serà en aquesta part del treball en la qual ja es podran observar determinades tendències que ens conduiran cap a l'establiment dels models teòrics.

6.1. Dades de context.

S'ha treballat amb un perfil divers d'adolescents marroquins; el més jove tenia 13 anys i el major 21 anys. Les **edats** més representades han estat els 16 anys i els 20 anys amb un total de 5 entrevistes cada categoria. La mitjana d'edat d'aquest col·lectiu és de 16,25 anys. Quant el **gènere**, val a dir que s'ha intentat equilibrar el número d'al·lots i al·lotes. La majoria de les entrevistes s'han fet a persones que **cursen** ESO, de fet, en el cas dels marroquins només hi ha 2 casos d'estudiants de Cicles Formatius, 1 de Batxillerat i cap universitari.

[168] Capítol 4.

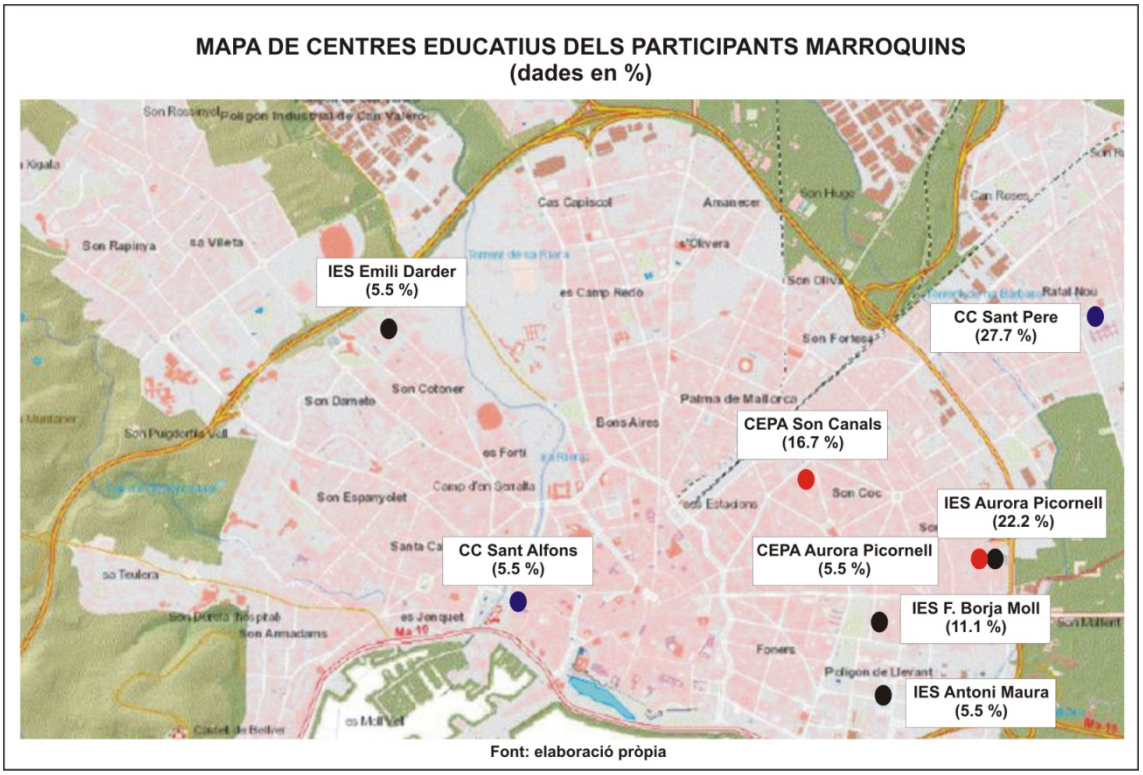
Pel que fa referència al **centre educatiu**, veiem que hi ha una majoria de participants que són alumnes de centres de titularitat pública; de fet, només hi ha 6 alumnes d'origen marroquí matriculats a centres concertats i cap a centres privats[169]. El fet que la majoria de centres privats o concertats de les Illes Balears siguin catòlics unit a l'entorn musulmà que rodeja moltes d'aquestes famílies explicaria part d'aquesta realitat. A més d'aquest factor, en podríem trobar d'altres com ara l'escassa disponibilitat de recursos que tenen moltes d'aquestes famílies, fet que no els permet fer front a les despeses demandades a centres privats o concertats.

La dimensió d'aquests centres acostuma a ser gran o mitjà, en efecte, tan sols hi ha quatre participants que cursin a centres petits[170]. Quan a la diversitat de nacionalitats existents en aquests centres, val a dir que hi ha un repartiment prou equitatiu dels participants marroquins; de fet, prop d'un terç estudia en centres amb índexs elevats de diversitat d'alumnat[171], un terç a d'altres on aquesta diversitat és mitjana[172] i la resta a centres amb alumnat gairebé homogeni culturalment[173]. Orte, Pascual i Touza (2006) assenyalen que el grau de diversitat cultural existent a un centre condiciona de manera evident el funcionament, de tal manera que la presència d'aquest element implica reajustaments del propi sistema. En efecte, en general, els participants magrebins acudeixen a centres sensibilitzats amb la realitat que els envolta.

En relació a la zona on s'ubiquen aquests centres, s'observa que la immensa majoria es localitzen a barriades modestes o marginals. Els contingents de nouvinguts extracomunitaris a Palma tendeixen a agrupar-se a tres espais

[169] Segons les dades oferides per la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats del Govern balear, prop del 67% dels centres són públics i el 33% d'ensenyament privat o concertat en el curs 2012-13. D'aquesta manera, s'ha seguit una proporció amb la distribució pública/concertada a la Comunitat Autònoma.
[170] Entenem centres petits com aquells que no superen els 500 alumnes de matrícula.
[171] Els centres d'alta diversitat són aquells on més del 30% de l'alumnat és nouvingut.
[172] Centres on entre un 30% i un 10% de l'alumnat és nouvingut.
[173] Centres que no superen el 10% d'alumnat estranger.

urbans determinats: el casc històric, l'eixample i barriades turístiques (González, 2009). En aquest cas, s'observa una abundància de centres ubicats a l'eixample de la ciutat.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 40: Mapa de centres educatius dels participants marroquins.

Si ens fixem en el **temps de residència** que els participants marroquins porten a Mallorca, veiem que gairebé la meitat ja han nascut a l'arxipèlag, amb la qual cosa ja es tracta d'adolescents de segona generació. Seguí (2004) assenyala que l'arribada dels marroquins a Mallorca comença a accelerar-se a partir dels anys setanta i vuitanta[174], la qual cosa explica la notòria presència d'aquests col·lectius adolescents de segona generació. De la resta, només dos casos superen els 10 anys de residència a la societat d'acollida i, d'aquells que falten, 5 joves porten manco de cinc anys a l'illa i la resta entre 5 i 10 anys.

[174] Es tracta d'una migració atreta per les necessitats de mà d'obra del sector primari (agricultura, fonamentalment) generades per la incorporació de la població local a ocupacions relacionades amb el turisme.

Resulta prou eloqüent que la totalitat de les entrevistes realitzades a membres del col·lectiu de marroquins, es corresponen amb famílies que tenen com a **lloc de residència** barriades marginals o modestes. No hi ha casos de joves marroquins residents a barriades benestants, la qual cosa ja dóna comptes de l'entorn socioeconòmic que envolta aquests adolescents.

Quant a la comunicació no verbal registrada en aquestes **entrevistes**, en general, podem dir que es tracta de persones amb facilitats comunicatives, prou predisposades a respondre les qüestions plantejades. Molts s'han mostrat expressius amb els gestos, si bé en el cas de les noies en casos excepcionals s'ha percebut algunes barreres (dificultat per mirar als ulls o negació a respondre algunes preguntes puntuals). La vestimenta sovint no incorpora extravagàncies i en molts casos no es troben peces de roba d'excessiva qualitat. La higiene corporal s'ha percebut millorable, sobretot en els nois. L'ús del vel és una constant en aquelles noies que fa pocs anys que són a la societat d'acollida i a les de major edat. Garrido (2011) explica algunes de les motivacions que poden empènyer a aquestes adolescents a mantenir aquest costum, tot dient que els permet emancipar-se com a éssers humans independents i interactuar en una nova societat mantenint la seva integritat i la seva puresa.

6.2. Entorn familiar.

La trajectòria migratòria

La **causa** que s'amaga en el rerefons de la migració dels joves marroquins majoritàriament és econòmica. Moltes d'aquestes persones arriben a les Illes Balears atretes per la bonança econòmica dels primers anys de la dècada anterior i ocupen llocs de feina *manuals, poc qualificats i temporals*, tal i com s'indica en una de les publicacions del Colectivo Ioé (2012).

Amb aquest perfil laboral, han estat evidents els efectes negatius que ha causat la crisi econòmica detectada a l'any 2008 sobre aquests col·lectius. Així, es tracta de famílies amb pocs recursos abans de migrar i, en moltes ocasions, aquesta mala situació no s'ha solucionat amb l'arribada a Mallorca la qual cosa afegeix una major dosi d'adversitat al procés que descrivim. Habitualment, aquestes migracions són resultat de decisions familiars en les quals els joves (o nins en el seu moment) no hi han tingut capacitat de decisió. En algun cas es nota una certa incomoditat vers aquesta circumstància.

"*Bueno tengo un padre que no te cuenta todo, todo lo deja en sorpresa: Bueno faltan dos días ya tenemos que ir, prepárate tía! y yo nunca había viajado, del Sáhara para arriba nunca… encima está muy lejos la distancia y mucho tiempo*".

A-24-1

En aquest mateix sentit, en la immensa majoria dels casos analitzats el **tipus de migració** correspon a processos de reagrupament familiar, de fet, les migracions realitzades en bloc familiar no representen més de 30% de la mostra. Carrasquilla, Gadea i Meier (2007) subratllen la significació que ha tingut la fórmula del reagrupament familiar en el decurs de les migracions de marroquins a Espanya. Així, els processos de reagrupament s'enceten amb la migració del pare i, mesos o anys després, la mare i els fills s'incorporen a la societat de destí. Segons les dades del Padró Municipal de Palma (2013) segueix havent-hi majoria d'homes marroquins (2.346 habitants) que no pas dones (1.654 habitants), amb la qual cosa sembla que actualment encara són presents processos d'emigració masculina o processos de reagrupament no acabats.

Tot i ser aquesta la tònica general, també s'ha treballat amb casos en els quals és la mare qui migra primer. Aquests períodes de separació, sovint es viuen amb angoixa i enyorança en el cas dels joves marroquins; no debades, en cap cas es reconeix tenir records agradables d'aquells temps i només en 3

discursos els records són d'indiferència. En la resta es guarden records traumàtics. En aquest punt, resulta interessant recuperar el discurs de Moreno (2005) en referència a la família musulmana que qualifica com a marcadament patriarcal (la qual cosa demanda la figura del pare com a referent i, la seva absència, genera trauma) i que, en qualsevol dels casos, la família s'interpreta com una unitat de màxima referència per la pròpia persona. Aquesta significació de l'entitat familiar és la que explica les situacions de tensió quan es donen processos de reestructuració d'aquest entorn familiar.

Amb tot, són minoritaris els casos en els quals s'hagin donat migracions prèvies i, quan es donen, normalment són estades de poc temps a altres ciutats espanyoles. En referència els acompanyants, també es segueix un model gairebé únic i és que es tracta de joves que han arribat a la societat d'acollida acompanyats per familiars (mare i germans, majoritàriament).

Pel que fa esment a l'herència d'aquest procés migratori, podem dir que a mesura que s'avança en el temps de residència a la societat d'acollida la recurrència de **converses relacionades amb el trànsit** minven o desapareixen. Tot i això, en aquelles llars on els pares i mares es mostren més aferrats als orígens és freqüent que s'incentivin els records de vivències relacionades amb el Marroc. En conseqüència, autora com Giró (2006) reconeixen que esdevenen habituals les pressions exercides per part de l'entorn familiar cap els fills, tot per tal de què aquests conservin els seus records i les seves arrels referides al seu país d'origen.

"*Es como si hubiéramos nacido aquí. No hablamos de allí*"

A-8-2

Les relacions familiars fora del nucli actual de convivència

Tots els adolescents marroquins amb família resident a Marroc hi mantenen algun tipus de **contacte**. Si bé sembla que aquestes relacions poden anar adquirint diferent intensitat, pareix que difícilment es perden. Medina (2005) recorda que el procés natural de l'adolescència no ha de representar forçosament la ruptura amb el conjunt de creences, actituds, sentiments i valors instaurats durant els anys previs des de els cercles protectors familiars.

Majoritàriament, els contactes es tracen amb padrins, oncles i padrins. Són més intensos a mesura que tot el procés migratori és més recent i, en aquells casos d'adolescents nascuts ja a Mallorca o que porten molts anys a l'Illa, en ocasions hi ha algunes limitacions relacionades amb l'idioma. En aquest sentit, quan els contactes són amb el pare o la mare (que viuen temporalment allà) també s'intensifiquen els contactes.

Només en tres entrevistes, els joves han assegurat tenir contactes diaris, si bé allò que més abunda són els contactes setmanals o més esporàdics. En el cas dels contactes amb padrins i oncles el mitjà fet servir és el telèfon i/o ordinador (emprant aplicacions amb *web cam*), sent aquests, contactes més regulars i sovint tutelats pels pares. La relació amb els cosins o familiars més joves són menys planificats i a través de xats o xarxes socials[175]. Pel que fa a la iniciativa dels contactes, si són telefònics, correspon als pares o als familiars d'allà de manera indistinta. Aquesta actitud mostrada pels familiars ens condueix cap a la conducta més o menys normalitzada que mostren els entorns familiars d'aquests joves i que consisteix en mantenir els lligams amb els orígens, tal i com remarquen De Prada, Actis i Pereda (2005). En aquest sentit, recordem que Isajiw (1974) fins i tot parla de *compromís moral* per donar comptes de la

[175] Aquesta mena de relacions entre adolescents de dos continents diferents, posa en superfície la dimensió global de les anomenades generacions de Nadius Digitals. En general, el perfil que se'n fa d'aquestes noves generacions té a veure amb persones que fan un ús freqüent i creixent de la xarxa amb un ventall ampli de propòsits i que, habitualment, prefereixen els aparells electrònics (en línia) a altres fonts més tradicionals d'accés a la informació.

significació d'un sentiment de relació amb els orígens ètnics que sovint està construït sobre llaços emocionals i simbòlics.

"*Bueno tengo unos tíos aquí de parte de mi madre, pero mis abuelos, mis primos,… están allí. Pero hablamos muchos por internet por Skype. Bueno antes casi cada día porque mi tío tenía internet en casa y sabía hacerlo funcionar… ahora hablamos menos. También utilizamos el teléfono y, sinceramente yo no hablo mucho, mi madre más*".

A-24-1

Els **sentiments generats** per aquestes converses poden semblar un tant contradictoris i bàsicament tenen a veure amb l'enyorança[176] i, en menor mesura, amb la satisfacció. Si relacionem aquesta variable amb la de temps de residència a la societat d'acollida, observem que l'enyorança és un sentiment que s'experimenta més en processos incipients d'integració i la satisfacció apareix en estadis més madurs d'aquest procés. Només hem trobat un adolescent que es mostri indiferent vers aquests contactes.

Quant els temes de conversa, acostumen a tenir un sentit més personal. Tot i que s'aprofita per comentar aspectes socials o econòmics que poden envoltar la vida d'allà i d'aquí, aquestes relacions permeten expressar sentiments i vivències, tot tenyit d'una certa intimitat.

"*Els conto problemes i amb allò que poden t'ajuden*".

A-15-1

[176] Aquest seguit d'alteracions emocionals poden acabar condicionant l'autoconcepte de la persona, de fet, aquells components que proposa Munné (2000) per definir el self (autoestima, autorealització, autoimatge i autoconcepte) estan influïts per aquest procés de redefinió vital. L'Ecuyer (1981) es refereix a aquesta etapa (l'adolescència) com la de la diferenciació del "jo" en la qual l'individu es revisa la imatge corporal i es pretén autonomia i on els canvis en l'autoestima i en la percepció del jo esdevenen una constant.

No és estrany que aquests adolescents tinguin **familiars residint a Mallorca**. En la immensa majoria dels casos estudiats, existeix una relació més o menys fluida que, com veurem més endavant, s'evidencia per exemple en les celebracions pròpies de la cultura d'origen efectuades a Palma. Segons les dades del Padró Municipal de Palma (2013) es produeix una concentració dels 4.000 residents marroquins a la ciutat en barriades concretes com és el cas de Pere Garau-Les Columnes. La proximitat facilita aquesta mena de relacions entre familiars que, en moltes ocasions, viuen en zones molt properes i comparteixen estades a llocs públics com ara la mesquita, comerços o bars.

Tot i que alguns dels participants tenen familiars residint a la Península Ibèrica o a d'altres països no són freqüents les visites en cap de les dues direccions. De fet, allò que és més freqüent en aquests casos són les trobades a l'estiu al Marroc.

El nucli actual de residència

Els **components** del nucli de residència actual de la majoria dels participants marroquins està format pels pares i germans. Habitualment es tracta de famílies nombroses, tot i que hi ha varietat de situacions. Existeix algun cas de nucli que, a més de pares i germans, incorpora d'altres familiars. En aquest sentit, Lorenzo (2009) quan defineix la família musulmana s'aproxima molt a aquest model ja que la qualifica com a molt cohesionada, amb una certa tendència endogàmica a on abunda el paper secundari de la dona.

Al marge del model familiar predominant, hem detectat sis famílies formades únicament per la mare i els fills i, per altra banda, cap per pare i fills. Les causes generadores d'aquests nuclis monoparentals són bàsicament dues: separacions (ocasionades ja a la societat d'acollida i normalment traumàtiques) o el retorn temporal del pare al Marroc en recerca d'ingressos. No hi ha nuclis de residència amb presència de persones que no siguin familiars.

"Visc amb els pares i tres germans majors"

A-21-2

Quan al **tipus de relacions** d'aquests joves amb els integrants de la casa on viuen, s'observa que hi ha una evident proximitat amb la figura de la mare en la majoria de casos; no debades, només s'han registrat tres discursos que assegurin tenir una relació distant amb la mare i tres més on la relació sigui variable. La resta dels participants tenen una bona relació amb les mares. Més o menys succeeix el mateix si analitzem la relació amb els germans, de fet, en totes les entrevistes menys en tres els joves confirmen tenir una relació de proximitat amb els germans, ja siguin nois com noies. Karrouch (2012) en el seu relat biogràfic mostra de forma molt nítida la complicitat amb la mare (encarregada de l'educació dels nens) i els germans que són descrits com a companys de viatge.

Aquesta mateixa autora, assenyala el caràcter autoritari i masclista del pare en el rerefons dels conflictes quotidians dels fills nouvinguts amb el cap de família. Així les coses, sensiblement diferent és la relació que tenen bona part d'aquests adolescents amb el pare; només s'han trobat tres casos on la relació és de proximitat i la resta assegura o no tenir relació o tenir-la distant. Es dóna el cas que les tres entrevistes on s'enregistra una relació de proximitat amb el pare són noies i, en efecte, no es troben casos d'al·lots que tinguin una relació gratificant amb el pare. La causa més habitual té a veure amb la religió; són nois que no accepten la rigidesa que els seus pares volen imposar en aquest àmbit. El fet de no voler anar a la mesquita o de sortir el vespre són motius de discrepància. Els joves que no tenen relació amb el pare, sovint es deu a traumàtics processos de separació i, aquesta manca de referent masculí, els acaba afectant de manera evident a molts d'ells.

"Ellos son más conservadores por la tradición y la religión. Yo pienso diferente. Ellos lo normal es que esté todo el día en casa. Yo en casa no tengo nada que hacer, estoy con mis amigos."

A-8-2

Pel que fa esment a la **distribució de rols a casa**, sembla que hi ha unanimitat. En tots els casos, és la dona i les filles que s'encarreguen de les tasques de la casa. No hi ha casos en els quals l'home participi activament en aquestes tasques i, únicament, en alguna família monoparental el noi contribueix. Normalment, és el pare qui pren les decisions de la casa i qui treballa fora d'ella. No hem trobat cap relat en el qual sigui la dona qui prengui les decisions de pes a casa, tan sols en tres casos se'ls fa responsables de decisions més aviat superficials que tenen a veure amb els fills. D'aquesta manera, veiem que es tracta de nuclis familiars mancats d'una igualtat de gènere. A aquest fet, s'hi afegeix que no s'han enregistrat casos en els quals l'adolescent mostri una disconformitat amb la distribució de rols a casa, tot i que sovint s'és conscient d'aquesta desigualtat (ja es tracti de noies o nois). Reconeixent aquesta situació d'evident desequilibri, Bordonado (2012) assenyala que les dones marroquines residents a Espanya assumeixen majors quotes de llibertat amb el temps, de fet, progressivament es van alliberant dels tics de la societat patriarcal i endogàmica imperant al seu país d'origen.

La meitat de les persones entrevistades assegura tenir **converses** força habituals amb els membres de la casa (normalment la mare) relacionades amb l'origen. S'observa una certa actitud melancòlica dels pares que aprofiten aquests moments per recordar i, sovint, idealitzar el passat. Autors diferents com Giro (2006), Medina (2005) o Funes (2000) coincideixen a l'hora de detectar aquesta insistent actitud per part dels pares que els seus fills no es desconnectin de les seves arrels i que mantinguin els lligams identitaris amb el poble del qual en són originaris.

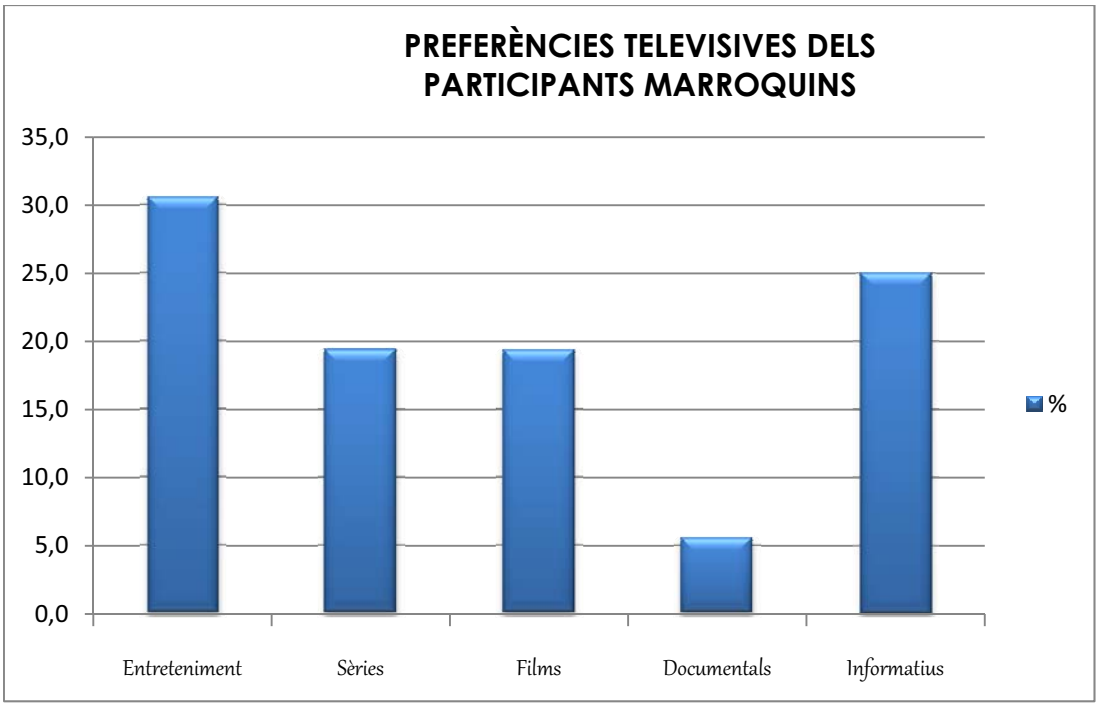
Tanmateix, són més freqüents les converses en famílies on hi ha una relació de proximitat entre pares i fills, ja siguin casos de famílies que encara viuen el dol migratori com d'altres que han vist néixer el seus fills a la societat de destí i fan ús d'aquests relats per mostrar els orígens als propis fills.

En la darrera part d'aquest primer bloc s'ha analitzat la gestió que fan a casa del seu **temps lliure** els participants. Fonamentalment, es percep un ús prou freqüent de mitjans audiovisuals relacionats amb l'entreteniment; en concret, el consum de televisió i l'ús d'internet o videojocs. En aquest punt entra en escena un dels elements significatius en l'àmbit identitari; de fet, segons les autores Carrasco i Escribano (2002), la incorporació de les noves tecnologies de la comunicació a la vida quotidiana, en concret Internet, actualitza el debat entorn referit a les nocions d'identitat i de persona. Marín (2013) es refereix a la *sociabilitat virtual* la qual constitueix un nou espai on es construeixen i es transformen les formes de sociabilitat i la negociació amb el propi jo. Sigui com vulgui, veurem com els participants marroquins posen de manifest la rellevància d'aquest nou escenari digital en les seves vides.

Si anem per parts, veiem que es tracta de joves que estan una mitjana de 2 a 4 hores diàries asseguts davant la televisió, a estones sols i moltes altres acompanyats per familiars (normalment germans o pares). Tots es declaren telespectadors de cadenes editades a Espanya però, a més, la majoria (fins a 13) també mira canals àrabs normalment en companyia dels pares. A continuació, es presenten les preferències quant el consum televisiu d'aquests adolescents marroquins.

"*A casa tenim televisió dels dos tipus, tenim parabòlica. Amb la família, mirem sèries, informatius...*"

A-1-1

FONT: Elaboració pròpia

GRÀFIC 18: Preferències televisives dels participants marroquins.

Pel que fa esment al model de preferència, no s'observa una tendència majoritària. Hi ha tres postures diferents, cap d'elles minoritària: joves que pensen que el model televisiu d'allà és més seriós que no pas el d'aquí i que mostra un missatge unificat; en segon lloc, adolescents que aposten per la televisió editada a Espanya ja sigui per l'interès de conèixer allò més proper, ja sigui perquè esdevé una oferta més atractiva; i, en tercer lloc, joves que els és indiferent un model que l'altre. Aquesta darrera tendència podríem dir que és la més representativa, la qual ja mostra un cert domini de competències lingüístiques d'aquests adolescents.

Pel que fa a internet, val a dir que la mitjana de temps diari dedicat a navegar transcorre entre les 2 i les 4 hores, tot i que prop d'un 20% dels casos hi dedica més de 4 hores cada jornada. En efecte ens trobem davant d'allò que en multitud de discursos com ara el de Marín (2013) s'ha anomenat "nadius digitals". El perfil que se'n fa d'aquestes noves generacions té a veure amb persones que fan un ús freqüent i creixent de la xarxa amb un ventall ampli de

propòsits i que, habitualment, prefereixen els aparells electrònics (en línia) a altres fonts més tradicionals d'accés a la informació.

En el cas que ens ocupa, s'observa que es tracta d'un oci més solitari[177] que no pas la televisió ja que, llevat de casos excepcionals on es fa amb presència d'amics, s'acostuma a navegar sol/a. Malgrat que molts d'aquests nois disposen d'internet a casa, alguns d'ells es veuen obligats a sortir més accedir a la xarxa. En gairebé una quarta part de les entrevistes analitzades es fan servir cibers o el mateix centre educatiu per accedir a internet[178].

Existeix una tendència prou generalitzada a fer ús de les xarxes socials (sobretot de Facebook i MSN o Skype), ja sigui per parlar amb amics del centre educatiu i/o carrer o per contactar amb amics de l'origen. A més de la rellevància de l'univers digital, aquest fet posa de manifest la significació de l'entorn relacional en el procés constructiu de la identitat d'aquests adolescents. Funes (2000) destaca que difícilment existeix adolescència sense el grup, sense un col·lectiu més o menys sòlid de pertinença i relació. Veiem que part d'aquestes relacions es filtren a traves de les TIC.

Generalment, no mantenen relacions d'amistat a través de la xarxa amb persones que no coneixen físicament, tal i com acostumen a fer altres col·lectius. Tot i això, en el cas dels marroquins hi ha una tendència a fer servir molt les xarxes socials i, la resta d'interessos, esdevenen més aviat minoritaris: les descàrregues, notícies o jocs en xarxa. Quant a la preferència del lloc d'edició del lloc web visitat, s'observa que només 2 casos mostren una preferència per webs d'origen àrab. La resta prefereix visitar webs espanyoles/occidentals o bé es decanta igualment per pàgines editades allà i aquí.

[177] Físicament, ja que esdevé una plataforma virtual potentíssima d'interacció amb els demés.
[178] Aquesta, és una realitat marcada per les dificultats econòmiques familiars que els impedeix disposar de xarxa o d'ordinador a casa.

"Pues no te miento, (cuándo tengo tiempo libre) me meto en el Facebook. Es como si estuviera en el Instituto, tengo todos agregados (risas). Hablamos mucho por ahí. Podemos colgar fotos, comentamos, hablamos todos… me encanta".

A-24-1

En la majoria de casos es disposa de dispositius mòbils, tot i que molts d'ells sense accés a internet. L'ús de videojocs a casa tampoc és tan habitual com en joves originaris de la societat d'acollida. En ambdós casos, la manca de recursos econòmics de la família es contempla com un factor determinant. La proporció de joves que llegeix a casa és molt residual.

El context socioeconòmic

En l'esfera de **relacions socials de l'entorn familiar** dels participants, s'observa que la majoria de les relacions que tenen els pares són amb persones d'origen marroquí. Stallaert (1998) afirma que la frontera de mobilitat física de moltes d'aquestes persones musulmanes nouvingudes coincideix amb la frontera ètnica espacial que la mateixa autora qualifica com a *guetos*. Aquesta realitat es potencia en el cas de les mares que, en escasses ocasions, tenen relacions amb persones d'altres orígens i, si es dóna el cas, sempre amb dones. Si parlem dels pares es percep un ventall més ample de contactes, si bé mantenen la prioritat pels marroquins. Quan es donen relacions amb persones d'altres orígens, es tracta bàsicament d'espanyols i, excepcionalment, amb africans musulmans. En el cas dels germans, el ventall de relacions és més similar a la dels propis adolescents.

"Els amics dels meus pares són del Marroc i el meu pare que entén l'espanyol té algun amic espanyol".

A-13-

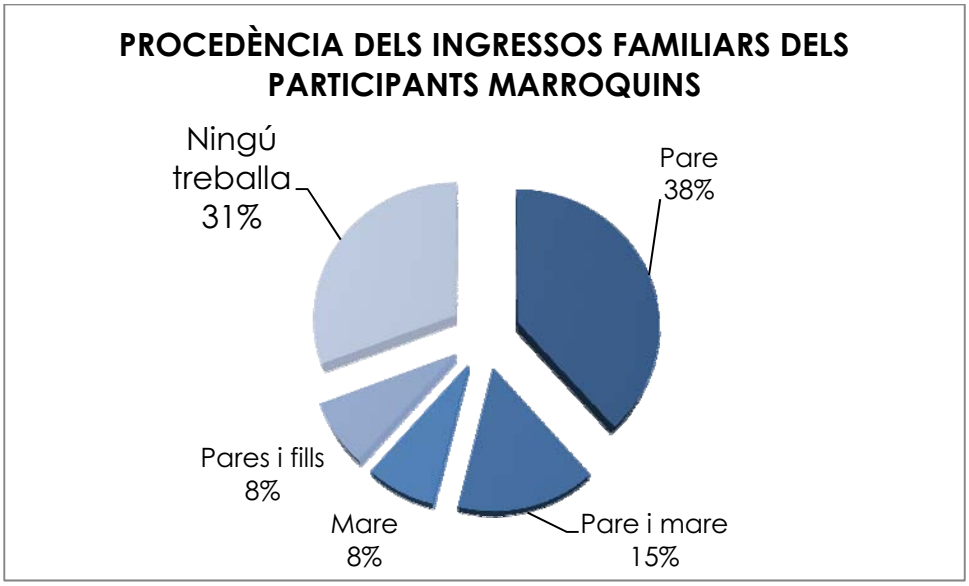
Si ens endinsem en el **context econòmic** d'aquests joves, veiem que la immensa majoria conviu amb situacions marcades per la manca de recursos. Aproximadament, el 75% dels participants marroquins conviuen a famílies amb rentes baixes o molt baixes. En una de les seves publicacions, la Casa Àrab (2010) assenyala que entre l'any 2007 i l'any 2010 es va perdre el 26% dels llocs de feina ocupats per marroquins a Espanya, la qual cosa ha fet créixer l'atur de llarga duració, la precarietat laboral i el número de famílies amb tots els seus membres a l'atur.

Així, només el 25% dels participants avança en entorns amb rentes pròpies de la classe mitja i cap d'ells gaudeix d'un context familiar amb rentes altes. Quan a la font d'ingressos, s'observa que el pare sempre participa de l'activitat productiva[179] ja sigui en solitari o acompanyat per la dona o els fills, fet que reforça la idea de preponderància masculina en l'entorn d'aquestes famílies. Els pocs casos en els quals és la dona l'única font d'ingressos corresponen a famílies monoparentals o mixtes de mare espanyola. A diferència d'altres col·lectius, actualment els fills no aporten excessius ingressos a la família, si bé en molts dels casos avaluats els joves confirmen que han iniciat la seva vida laboral entre els 16 i els 20 anys. Sovint es tracta de feines puntuals realitzades en el passat, bàsicament per nois. En aquest sentit, el Colectivo Ioé (2012) recorda que l'atur afecta especialment a les poblacions marroquines menors de 25 anys, les quals enregistraren unes taxes de desocupació superiors al 60% a l'any 2011.

Dels que treballen, la majoria ho fa en sector serveis (o comerços o bé en el sector turístic) i, d'aquells que estan a l'atur, gairebé tots provenen del sector de la construcció. No hi ha cap família participant del sector primari, la qual cosa denota el caràcter *urbanita* de la mostra. Corroborant les conclusions de l'informe de la Casa Àrab, les dades recollides constaten que, llevant casos

[179] Moreno (2005) defineix aquest model com absolutament patriarcal en el qual la dona queda relegada a un segon pla en molts aspectes de la vida diària, mentre la significació del cap de família es magnifica.

comptats, es tracta de llocs de feina poc remunerats, sovint associats a contractes temporals o a l'economia submergida. Només tres adolescents viuen gràcies als ingressos procedents de negocis familiars, la qual cosa evidencia una certa manca de suport financer del propi col·lectiu, a més d'un escàs sentit emprenedor.

FONT: Elaboració pròpia

GRÀFIC 19: Procedència dels ingressos familiars dels participants marroquins

Fent esment a la **capacitat i a les necessitats de consum** d'aquestes persones, es percep un cert desequilibri entre allò que tenen i allò que esperen. La realitat que acabem de descriure limita de manera evident el pressupost que disposen per compres i, això, s'ha d'interpretar enmig d'una etapa vital i un context social que constantment demanda inversió en roba, en noves tecnologies, oci, etc. Aquest fet, pot desembocar en situacions d'insatisfacció i disconformitat amb l'entorn que els ha tocat viure. En relació a aquests desequilibris, Gualda (2008) subratlla que les pressions que reben aquests joves no només es limiten a les pròpies dels mercats, sinó que la necessitat de ser part del grup els obliga a emular i imitar als seus companys. La impossibilitat d'accedir a determinats entorns de consum, limita l'accés d'algunes d'aquestes persones a segons quins entorns i els empeny a àmbits modestos o marginals, la qual cosa tindrà una projecció eloqüent en el model identitari

que desenvoluparan en el futur, així com en el que estan construint a l'actualitat.

"*Noto mucho que no puedo comprar todo lo que quiero (cara d'insatisfacció). Mis padres tienen poco dinero y tenemos muchos gastos con el coche, el alquiler…*"

A-16-2

El context sociocultural

El **nivell formatiu dels pares i germans** dels participants destaca per l'absència de persones amb estudis superiors. Només dos pares i una mare tenen l'equivalent al Batxillerat. La resta de progenitors van estudiar fins la secundària al Marroc, si bé la tendència majoritària són els estudis bàsics. En el cas dels germans, tampoc no es detecta un nivell formatiu elevat i és l'ESO o equivalent l'opció més elegida. En efecte, es tracta d'adolescents ubicats en ambients amb nivells socioculturals més aviat modestos. En el seu treball Seguí (2004), ubica les regions de procedència de la migració marroquí arribada a Mallorca i, en general, es tracta de famílies procedents de zones del nord del país africà en les quals els índexs d'analfabetisme eren elevats, més encara fins els anys 70 i 80 que és quan neix bona part dels progenitors dels participants.

En relació a la **llengua**[180], s'ha plantejat un anàlisi que ha tingut en compte el coneixement i l'ús de l'àrab, el català i el castellà. La immensa majoria empra a diari el castellà i l'àrab i, en canvi, l'ús del català esdevé més minoritari tot i que no es tracta d'una llengua desconeguda per molts dels participants. En concret, aproximadament la meitat dels entrevistat usa esporàdicament el català, sent excepcionals els casos que l'empren a diari. En canvi, només hi

[180] Páramo (2008) manifesta que la nostra identitat esdevé el resultat de la interacció amb els demés i aquesta relació és factible a partir del llenguatge que és l'element que ens fa sociables

ha dos casos que no usen mai l'àrab i es tracta de joves nascuts ja a la societat que els acull. Així, la tendència gairebé absoluta és el domini i l'ús del castellà i l'àrab.

En els distints models de components de la identitat ètnica[181] que hem exposat en punts anteriors[182] es posa de manifest que el domini del llenguatge esdevé un element fonamental per entendre i valorar el grau de compromís ètnic. En aquest cas, veiem que esdevé habitual el domini i la presència de l'àrab en la vida d'aquests adolescents. Per altra banda, també els models d'aculturació tenen en compte en coneixement de la llengua pròpia de la societat d'acollida ja que, sense ella, esdevé complicada la immersió de la persona en el nou àmbit que just l'acull.

"*Utilizo el árabe y el español. Se va cambiando solo, podemos hablar en árabe o español. Depende del momento*".

A-19-2

Amb tot, el contextos d'ús introdueixen matisos interessants. Tots els adolescents associen l'ús de l'àrab amb un context familiar i, en comptades ocasions, també en l'àmbit relacional. En canvi, el castellà s'usa al centre i amb els amics. En general, la separació d'aquests dos escenaris lingüístics es mostra com a molt nítida. Quan es parla, el català es posa en pràctica o bé al centre (amb amics o professors) o bé a casa amb germans i on els pares no intervenen en la conversa. De les tres llengües, sembla que el català és la que menys comoditat els ofereix, de fet, en l'anàlisi de la raó d'ús l'opció més elegida en el català és "perquè m'obliguen" a diferència de les altres dues llengües que sembla que s'usen perquè els joves s'hi senten còmodes.

[181] Isajiw (1991), About (1987), Rotheram i Phinney (1987), Phinney (1991), Bernal i Knight (1993), entre d'altres.
[182] Capítol 3.

Quant a la **religió**, existeix un missatge prou uniforme: són persones musulmanes. Només hem trobat un cas que asseguri ser una persona atea; es tracta d'un al·lot nascut a Mallorca i de pares que vingueren a l'Illa fa prop de 30 anys. La majoria d'aquests musulmans es declaren creients i practicants i, únicament, en 5 casos trobem persones creients i no practicants. Atenent a les dades obtingudes, es percep que els grans motivadors d'aquest seguiment són les mateixes famílies i, especialment, la figura del pare. No debades, molts dels conflictes familiars provenen d'una negació per part dels fills a fer un seguiment de determinats valors o praxis musulmanes.

A més de la "pressió" familiar, en el grau de seguiment de la religió també hi intervé el factor temps de residència a la societat de destí. Sigui com vulgui, no és cap excepció que joves beguin d'amagat dels pares o tinguin parelles amb persones d'altres religions o cultures. En relació a aquest fet, resulta molt interessant el discurs de Karrouch (2012) qui en el seu llibre recull aquesta doble pressió; per un costat la preocupació per part de la família perquè els seus fills segueixin sent musulmans i, per l'altre, la incomprensió de la societat d'acollida que en ocasions no entén o no accepta aquesta opció.

"*A veces voy y a veces no (a la mesquita), no soy tan practicante. con la religión no se puede jugar. Yo antes siempre rezaba y ahora no siempre… Sigo creyendo, pero no rezo ese es el problema… Por ejemplo si bebo alcohol no rezo, porque no puedes rezar en cuarenta días y ¿por qué debo molestarme? A veces bebo y digo buf… cuándo voy a rezar rezo recto, no voy a jugar con la religión. Y sigo vivo… me siento mal cuándo bebo*".

A-32-2

No és majoritari el grup de joves participants que faci acte de presència habitual a la mesquita[183] i, aquells que ho fan, sempre són al·lots i mai al·lotes (algunes d'elles asseguren anar-hi alguna vegada en les seves visites al

[183] La justificació més freqüent és la manca de temps.

Marroc). L'anada a la mesquita sovint va acompanyada de la presència de familiars i/o amics, sempre masculins. Herrada (2008) fa esment al *masclisme* de la comunitat marroquí, si bé cita que les dones veuen limitada la seva presència a determinats públics (com ara és el cas de la mesquita) i, en altres, cal que hi vagin acompanyades dels seus marits. El compromís identitari que puguin tenir alguns dels adolescents amb aquesta mena de codis de comportament social és més aviat escàs, més si han seguit llurs itineraris formatius en la societat d'acollida.

Pel que fa esment a les **celebracions** de festes pròpies del país d'origen no hi ha excepció: sempre es celebra *l'Aid Kbir* o Festa del Xot. Normalment, és una festa compartida amb la família però a la qual també s'hi sumen amics (gairebé sempre amics dels pares). Stallaert (1998) quan en el seu treball exposa el tarannà endogàmic d'aquestes comunitats, es refereix a aspectes com ara les celebracions en comunitats en les quals hi participa un nombre ampli de familiars, a més d'altres persones amb les quals hi pugui una relació de proximitat.

Aquells que han tingut oportunitat de viure la festa al Marroc reconeixen les diferències entre ambdues celebracions i tendeixen a detallar amb certa nostàlgia la festa d'allà. La implicació en la festa, en ocasions és moderada i en altres es fa més notòria, tot i que són jornades sempre organitzades pels familiars i de les quals ells no en prenen excessiva iniciativa. Aquesta intenció dels pares de fer reviure festes pròpies als fills s'ha de relacionar amb l'estratègia descrita anteriorment[184] consistent en crear una imatge absolutament idealitzada del seu país de procedència, tot obviant aquells elements negatius que han obligat a la família a emigrar. Precisament, aquesta tendència a la mitificació dels orígens permet a aquestes persones reivindicar-se, així com assolir el respecte suficient com per poder presentar-se com a individus competents en el nou marc que els envolta (López, 2007).

[184] Veure el punt *3.2.1. La influència de l'entorn familiar.*

Tornant a les celebracions, s'observa que les festes es fan bé a casa o a casa d'amics dels pares o familiars, mai s'empra l'espai públic ni restaurants o d'altres establiments. Un petit grup dels participants (tots nois) també practiquen el Ramadà la qual cosa posa en relleu el tarannà religió de les celebracions d'origen. Són menys habituals les celebracions pròpies de la societat d'acollida. Malgrat això, en alguns casos es celebra el Nadal o els Reis. Hi ha adolescents que viuen d'alguna manera aquestes festes amb els amics, si bé es percep un cert desconeixement de la celebració. Tot i això, la convivència amb celebracions (unes musulmanes i altres catòliques) que tenen alguns d'aquests joves esdevé una mostra prou eloqüent d'allò que representa la postmodernitat. Cal recuperar les observacions d'alguns autors com ara Castellà (2003) o Massot (2003) els quals incorporen la idea que el subjecte postmodern és capaç d'adquirir competències culturals emeses en diversos codis, és a dir, a través de distintes cultures.

"Pues las que hacen en el Instituto. La fiesta como se dice… de los disfraces. Además mis hermanas con el club d'esplai del barrio (antes vivía en Son Gotleu y ahora en el Rafal) hacen eso de los Reyes Magos. Yo he ido con ellos, hicieron una caravana y mis hermanas también bailaron allí (risas)".

A-24-1

Pel que fa esment a la **decoració** de la casa, la majoria de les entrevistes enregistrades detalla que no hi ha un patró únic; en general, es combinen elements propis de la societat d'acollida amb detalls identificatius de la societat d'origen. El objectes associats amb la cultura marroquí sempre s'han d'ubicar en una esfera cultural o religiosa.

La següent variable valorada en aquest apartat és la **culinària**. De tots els participants, prop d'un 60% menja plats característics de la cultura d'origen freqüentment (cada dia o cada setmana). Són excepcions les famílies que els divendres no mengen cuscús i, més encara, aquelles en les quals la dona no

és la cuinera. En aquest punt, resulta significatiu tenir en compte l'aportació de Checa (2005) que fa un anàlisi prou interessant entorn a allò que representa el matrimoni per les famílies marroquines i, entre el catàleg de condicions que assumeixen amb el casament, la dona es compromet a una actitud servicial vers el marit i els fills. Tal i com podem observar, la feminització de les tasques de la casa esdevé una constant en les famílies participants.

Si analitzem el lloc de consum dels menjars propis de l'origen, s'observa que tots els participants consultats contesten que degusten aquests plats a casa; de fet, en cap cas s'acudeix a restaurants o cases d'amics. Tanmateix, també existeix una certa unanimitat a l'hora de qualificar l'atracció que els genera aquest tipus de cuina i els que senten una atracció notable per tots ells.

"*Mengem (a casa) plats d'allà, però no sempre, també menjo pizza. És que el menjar d'allà dur molta feina. Cuscús, ensalada típica d'allà que no sé el nom, Tajin...*"

A-7-1

En general, el consum de productes alimentaris d'allà es combina amb plats de caràcter occidental. Atenent als relats recollits, aquesta seria la tònica més habitual en el dia a dia que es troben aquests adolescents a casa. Tot i això, fins a 7 participants asseguren consumir menjars occidentals de manera esporàdica o poc freqüent. La majoria d'aquestes famílies porten menys de 5 anys residint a la societat de destí migratori. Tant si el plat és de procedència oriental com occidental qui el cuina és la mare i, poques són les excepcions vers aquesta regla. Pel que fa als menjars propis de la societat d'acollida no canvia el lloc de consum i la majoria de participants assegura consumir-los a casa, fet que demostra l'escassa capacitat de consum d'un col·lectiu que rarament surt a menjar a restaurants. Tampoc sembla que mengin a casa d'amics.

Finalment, en el bloc d'entorn familiar s'ha avaluat la percepció d'aquests joves en relació a les **diferències** que, segons ells, existeixen entre les seves famílies i d'altres del seu entorn (pròpies de la societat que els acull). En general, es detecta l'existència de diferències substancials que sovint van associades a aspectes religiosos o culturals. D'alguna manera, perceben que determinades pautes inherents a la religió o la cultura musulmana -i que condicionen els models de comportament familiar- són el motiu que els distancia dels marcs familiars d'aquí. En una entrevista[185] enregistrada l'any 2008, el filòsof i escriptor marroquí Tahar Ben Jelloun, associava les situacions de tensió viscudes entre els col·lectius magrebins i la societat espanyola a aspectes religiosos i culturals. Segons l'escriptor, en el rerefons del conflicte s'hi amaga un profund desconeixement mutu que dóna peu a prejudicis continus com els que podem llegir a continuació.

"Les famílies són iguals, però la religió i la cultura és diferent .La relació que tinc jo amb la mare és més profunda que la que tenen moltes de les meves amigues amb la seva. És la seva mare, la respecten i prou. En general, són relacions més fredes".

A-15-1

Els crida l'atenció la manca de respecte que mostren els seus iguals amb els pares i interpreten un excés de llibertat per part dels fills en aquestes situacions. A més, són habituals els discursos en els quals es presumeix de famílies més cohesionades i manco superficials. La majoria dels participants (a excepció de dos casos amb llarga trajectòria al destí migratori) optem pel model familiar de l'origen vers a l'alternativa que els planteja el destí.

D'aquesta manera, vers a l'escenari volàtil que han mostrat molts d'aquets joves a la societat d'acollida (Márquez, 2004), molts opten per apostar per estructures més consistents (com ara la família vista des d'un prima més

[185] Publicada en el diari *El Público* el dia 14 de maig de l'any 2008.

tradicional) les quals estan més inspirades en instants pretèrits que no pas en els temps que corren a occident.

6.3. Entorn relacional.

Els valors associats a l'amistat

Medina (2006) ressalta el **valor de la colla** tot recordant que la figura de la tribu d'amistats sens dubte resulta fonamental a l'hora d'entendre els processos de configuració identitària dels adolescents. En aquest sentit, els amics representen un element significatiu en la seva vida tal i com anirem veient en el decurs d'aquest punt. Atenent als resultats de les entrevistes veiem que la confiança i la germanor esdevenen els dos valors als quals els participants marroquins més associen l'amistat. La solidaritat i la diversió són altres valors associats a l'amistat.

"*Un amigo de verdad debe ser de confianza, que no te miente, que no sea un traidor, con el que juntar las cosas malas y las buenas, yo voy a su familia y él a la mía. Y ya está es como un hermano*".

A-32-2

Quant els valors negatius o contravalors associats a l'amistat, val a dir que únicament en dos relats s'ha percebut aquesta relació i, en ambdós casos, es tracta de joves que han sofert algun tipus decepció en l'àmbit de les relacions socials. Parlem de persones que relacionen els amics amb la falsedat i que no han avançat en llurs processos d'integració en l'entorn que els acull. En aquest sentit, cal recordar que la identitat es forma a partir de la interacció entre el "jo" i els "altres", tal i com corroboren autors contemporanis com Rasskin (2012). En efecte, situacions de conflictes perennes amb els amics, poden acabar desembocant en problemes identitaris rellevants en els quals l'autoconcepte de la persona es pot veure danyat.

Les relacions d'amistat a l'origen migratori

A excepció dels participants que ja van néixer a la societat d'acollida o aquells que van arribar de petits a ella, la resta assegura haver tingut **relacions d'amistat en el Marroc**. En general, els sentiments que els desperta recordar aquelles amistats estan relacionats amb la satisfacció, sobretot en aquells adolescents que ja porten un cert recorregut en la societat d'acollida. A més, d'altres participants es mostren nostàlgics a l'hora de recordar amics deixats enrere amb el procés migratori i és l'enyorança qui millor descriu la sensació que els desperta aquests pensaments.

Observant els resultats obtinguts, podem relacionar la intensitat d'aquestes relacions amb el temps d'estada a la societat d'acollida. A mesura que es van acumulant vivències al destí migratori es van erosionant unes relacions que sovint es mantenen vives gràcies a dues vies de contacte: les connexions a través de les xarxes socials[186] i els viatges d'estiu que aquests joves acostumen a fer al seu país. És prou habitual que es percebin canvis entre els propis adolescents i els seus amics de l'origen, en molts casos aquestes afirmacions són justificades amb l'evolució que han experimentat arran de l'arribada a la societat d'acollida: són persones més "obertes i modernes". Com qualsevol adolescent, aquestes persones són conscients de què no anar en sintonia amb la resta d'integrants de la colla pot acabar suposant l'exclusió de la colla (Mir, 2011). Aquesta pressió per ser com "els d'aquí" els allunya silenciosament de tot el que rodeja els seus amics d'allà i, amb el pas del temps, la distància tendeix a fer-se major.

"Los he notado un poco cambiados. Un poco sí. Lo que se refiere a cuándo fui, me encontré amigos con la mente cerrada".

A-28-2

[186] Aquesta mena de contacta ens acosta a les tesis de Maalouf (1998) que ofereix una visió que defensa que a partir de la globalització ja no som ni tenim una sola identitat, en tot cas, tenim una identitat complexa que és el resultat de la confluència d'una multiplicitat de relacions socials i culturals (a vegades en conflicte) que, definitivament, ens fan irrepetibles.

Les relacions d'amistat al destí migratori

Una vegada arribats a la societat d'acollida, les **primeres amistats** normalment es troben a l'escola[187]. No es detecta un patró normalitzat a l'hora de determinar l'origen ètnic d'aquests primers amics; en alguns casos es tracta de persones originàries de la societat d'acollida i en d'altres de la d'origen. Són excepcionals els casos en els quals els primers amics no són marroquins o espanyols. A l'actualitat, aquests joves, reconeixen tenir unes relacions molt esporàdiques o gairebé inexistents amb aquells primers amics; de fet, sovint es redueixen a alguna conversa a través d'internet. Machado Pais (2000) parla de que els adolescents d'avui en dia tenen unes vides que ell qualifica com absolutament oscil·lants i reversibles. En efecte, no és difícil pensar en canvis constants en la colla d'amistats que fan que aquells amics de la infantesa poc a poc vagin quedant enrere.

En algunes ocasions, el distanciament amb els antics amics ha vingut motivat per canvis de centre o de classe i, en altres, com a conseqüència de conflictes que han desembocat en una ruptura de la pròpia amistat. Moltes de les decepcions que el grup de participants ha manifestat, estan relacionades amb aspectes personals, més concretament, baralles característiques de l'adolescència que, en qualsevol cas, sembla que afecten més aviat a les noies que els nois.

"*Sí, li vaig contar una cosa que no volia que ho sabés sa gent des barri i el dia següent vaig saber que ho sabia sa majoria de gent que coneix. Vam deixar de ser amigues*".

A-6-1

[187] Convé recordar que del grup de participants marroquins, només 5 porta menys de cinc anys a Mallorca, de tal manera que la majoria han fet els primers amics en edat d'infantesa ja a la societat que els acull.

Pel que fa referència a la **colla actual d'amics**, s'observa que es tracta d'amics coneguts en dos àmbits i circumstàncies diferents: el centre educatiu i el carrer. A l'institut o el col·legi és on la majoria d'aquests adolescents han trobat els amics actuals, si bé en el cas de les noies esdevé una constant veurem que en el cas dels noies hi ha matisos. De fet, els participants marroquins que troben els seus amics al carrer són al·lots (amb una sola excepció) i normalment resideixen a barriades marginals i tenen un baix rendiment acadèmic. Karrouch (2012) descriu de manera precisa com els més joves acostumen a jugar pel carrer en el Marroc. Aquesta opció d'oci sembla que s'exporta i és ben vista per molts d'aquests pares nouvinguts.

L'origen ètnic dels amics dels participants és prou divers. La majoria dels casos respon que té amics de diversos països, si bé sempre existeix la presència d'amics marroquins i d'espanyols. La resta són sud-americans amb qui comparteixen la qualitat d'immigrants i/o africans musulmans, amb els quals a més comparteixen tradició religiosa. Tal i com hem vist anteriorment[188], , els contingents de nouvinguts extracomunitaris a Palma tendeixen a agrupar-se a tres espais urbans determinats: el casc històric, l'eixample i barriades turístiques de la part oriental i occidental de la badia (González, 2009). En aquest sentit, la major part dels marroquins entrevistats tenia com a punt de residència l'eixample de la ciutat, així com també el seu centre educatiu.

En efecte, existeix una certa relació entre la **varietat ètnica de la colla** i el centre educatiu; així, quanta major diversitat hi hagi en l'alumnat del centre major riquesa cultural incorporen les colles[189]. Tot i aquest fet, les relacions d'amistat més fortes habituen a ser amb marroquins i, en alguns casos, amb

[188] Capítol 1.

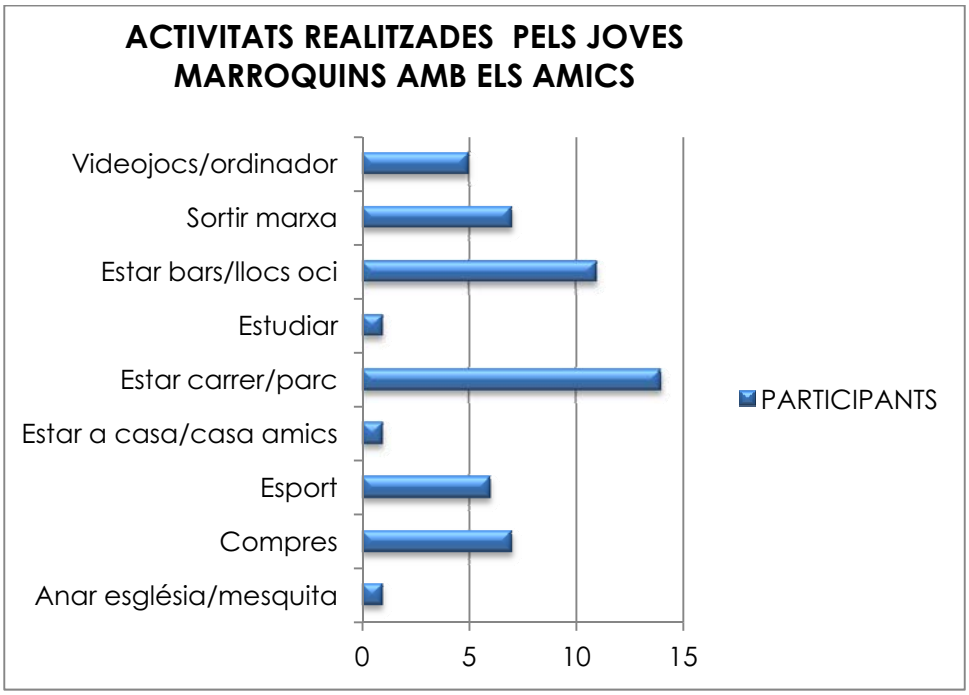
[189] En molts d'aquets centres ha estat necessari posar en marxa estratègies pedagògiques relacionades amb la interculturalitat. En relació a aquesta realitat, és interessant tenir en compte discursos com el de Massot (2003) qui afirma que l'educació intercultural condueix a la participació total de tots els joves uniformement -tant del grup majoritari com del minoritari-, en les oportunitats socioeconòmiques que ofereix l'Estat i els prepara perquè participin d'una manera fàcil i còmoda en la societat dominant. La reflexió i la indagació sobre la pròpia identitat, facilita que l'alumnat sigui conscient de l'herència cultural, les creences, els valors i les actituds, els hàbits alimentaris i altres tipus de comportament.

espanyols. Sigui com sigui, les colles d'aquests joves no són prou extenses car asseguren tenir pocs amics la majoria d'ells i, són els que menys aquells que presumeixen de tenir-ne molts. Atenent als seus relats, sembla tractar-se de relacions poc estables, més aviat pròpies de l'etapa vital en la qual estan immersos. Endemés, autors com Vilchez (2013) associen el tarannà superficial en les relacions d'amistat amb la pròpia postmodernitat, la qual cosa acaba tenint una projecció en el perfil identitari de la persona. Així, autors com Seoane (2005) assenyalen que l'estabilitat i la duració del *self* ha tendit a escurçar-se a mesura que ha avançat el segle XX i, fins i tot, afegeix que es tracta d'una inestabilitat accentuat amb l'avanç de la nostra pròpia cultura. D'aquesta manera, hem passat a un *self* inserit al món efímer de les relacions actuals.

Tanmateix, a **diferència d'altres grups d'adolescents**, asseguren tenir un contacte diari o molt freqüent amb els amics. Quant a les activitats, en el gràfic 20 que apareix a continuació s'observa que es tracta d'un oci de carrer en el qual es combina l'estada a espais públics com parcs o places amb d'altres activitats que impliquen un cert consum que sovint s'ha de relacionar amb petites quantitats de diners, com passar temps a bars. En el cas dels nois, el fet d'estar al carrer sovint té a veure amb practicar algun esport en espais públics, mentre per les noies representa més anar a passejar. En canvi, les activitats menys representatives tenen a veure amb els estudis i el fet d'estar a casa d'amics o amb els amics. Així mateix, també es confirma que el fet d'anar a la mesquita esdevé una acció promoguda i realitzada amb els pares, no pas amb els amics. Amb tot, la quantitat d'hores que es passen aquests adolescents amb els amics, unit al tipus d'activitats que duen a terme explica bona part de la seva complicada situació acadèmica.

Sigui com vulgui, en relació a aquesta qüestió Mir (2011) assenyala que la conjuntura per la qual passen les economies familiars que envolten alguns d'aquests joves fan que, aquests, no tinguin la possibilitat de compartir segons quins estils de vida amb altres al·lots i al·lotes, tot i que hi pugui haver entre ells

una interacció positiva. Conseqüentment, la propostes d'adolescència, en molts d'aquests casos, quedaran limitades als models dominants en el seu barri, del seu entorn sovint relacionat amb la dificultat i amb la manca de recursos.

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 20: Activitats realitzades pels joves marroquins amb els amics

Si ens fixem amb la relació que tenen **els pares** d'aquests nois amb els seus amics, veiem un patró de comportament força clar: en el cas de les al·lotes és molt habitual que els pares controlin el cercles d'amistats i, en canvi, en el cas dels nois sembla que hi ha una major despreocupació a respecte. En aquest punt, es repeteix aquest tracte desigual depenent del gènere. Aquest tracte desigual pot acabar desembocant en situacions de tensió familiar, de fet, no existeix construcció identitària entre aquest col·lectiu d'adolescents que aquí s'analitzen que s'organitzi allunyada del conflicte, tot com a conseqüència d'un procés -variable en la seva intensitat- d'oposició i/o ruptura amb els models tradicionals representats, en la majoria dels casos, per l'entorn familiar (Giró, 2006).

"Sí, per exemple, una vegada una amiga (peruana) em va convidar anar a la seva piscina i quan vam quedar em va saludar normal però després quan va venir una altra amiga (el pare ho va veure) i la va saludar com si mai l'hagués vista. Quan vaig tornar a casa em va dir ell "t'he vist i aquesta amiga no m'agrada, passava de tu i feia cas a aquella sudaca (perquè ell no li agraden els sud-americans) i passava de tu. Et vull tornar a veure amb ella perquè aquesta no és una amiga".

A-7-1

La visió que en tenen de les altres colles varia depenent del gènere i també del temps d'estada a la societat d'acollida. Així les coses, les noies tendeixen a traçar més distàncies entre el seu grup d'amigues i la resta de colles que les envolten, circumstància que es dóna amb menor intensitat que en el cas dels nois. A més, les persones nascudes a la societat subjecte de l'estudi rarament perceben unes diferències que emergeixen en la majoria dels discursos entonats per participants que porten pocs anys a Mallorca[190]. Amb independència de la intensitat en què es percebin aquestes diferències s'observa la raó cultural i religiosa com a la causant principal d'aquesta conjuntura, no debades, en tots els casos s'ha fet esment a aquest ítem per explicar la diferència.

A grans trets, els participants marroquins demostren un elevat grau de **satisfacció amb la xarxa d'amics** que tenen i, únicament, aquells casos que associen l'amistat al contravalor de la falsedat manifesten sentiments de disconformitat. Els atributs que més valoren aquests adolescents dels seus amics són bàsicament la comprensió, la confiança i la diversió i, per altra banda, els principals defectes que els veuen estan relacionats amb que són excessivament crítics i a vegades una mica falsos.

[190] Funes (2000) estableix una diferenciació entre aquells adolescents nascuts a la societat d'acollida o que hi ha arribat durant la infantesa i aquells que arribaren durant l'adolescència. En aquest cas, la percepció de la diferència serà major en aquelles persones arribades durant l'adolescència.

"Lo que me gusta más es que son simpáticos y les puedo contar todo. Lo que me gusta menos son las mentiras, son muy falsos, se cuentas cosas para quedar bien y no quedan bien; por ejemplo dicen que tienen novia y no la tienen realmente. Son falsos".

A-16-2

Pel que fa referència a les parelles, només el 20% dels participants reconeix no haver-ne tingut mai[191]. La resta o n'han tingudes moltes o, com la majoria, n'han tinguda alguna. Sembla que el factor gènere no esdevé del tot determinant a l'hora d'avaluar aquesta variable; tal volta, influeixin més aspectes com ara l'edat. Les parelles de les persones entrevistades són bàsicament de dues nacionalitats: marroquins/es o espanyols/es.

Tot i tractar-se d'un tipus de relació prou freqüent entre aquest col·lectiu, pareix que es duen d'amagat a casa car només en un cas la **parella** del participant tenia una relació normalitzada amb la família. En la resta de casos, les relacions acostumen a ser inexistents o molt esporàdiques. Si la parella no és d'origen marroquí, encara és més habitual que no es comuniqui a casa l'existència d'aquesta altra persona ja que molts dels adolescents temem que els seus pares no acceptin la relació. En la majoria dels casos analitzats, s'interpreten aquests lligams com a poc estables i no que no es fan gaire notoris en l'esfera pública. D'aquesta manera, els adolescents han de conviure amb la voluntat de l'entorn familiar que assenyala Isajiw (1974) i que consisteix en una voluntat d'associar els fills amb persones que comparteixen cultura –o descendents d'aquestes mateixes persones- i que s'identifiquen a sí mateixos o que siguin identificats per altres com a membres d'aquest mateix grup. Però per altra banda, es senten condicionats per allò que autors com Gualda (2008) anomenen elements de context i que tenen a veure amb les pressions del propi entorn relacional.

[191] En les dades exposades en el capítol 2 referides a les Principals activitats d'oci del jovent (15-29 anys) publicades per l'Observatori de la Joventut de la Illes Balears, s'observa una tendència a desviar més els esforços cap a qüestions ocioses de l'àmbit privat, sobretot en les relacions personals entre amics i parelles.

La darrera variable analitzada en aquest bloc té a veure amb **l'associacionisme**. En el cas dels marroquins amb els quals s'ha treballar, s'observa una inexistent presència en associacions d'aquest mena. Aquesta tendència no és només exclusiva dels joves, sinó també dels seus pares i familiars. En aquest sentit, cal tenir en compte que tot i haver-hi barriades amb comerços i mesquites freqüentades per membres del col·lectiu marroquí, la ciutat de Palma no acull cap teixit associatiu excessivament reforçat. En molts casos, sembla que les necessitats de relació social són satisfetes d'una manera més informal. Si recuperem les dades oferides per l'informe de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears referit a les principals activitats d'oci del jovent (15-29 anys), s'observa un col·lectiu d'adolescents amb poc compromís amb la vida pública –ciutadania-, talment veiem en les pautes de comportament dels participants marroquins.

6.4. Entorn escolar.

L'escola abans d'emigrar

En el primer dels punts que formen part d'aquest capítol, s'ha exposat que aproximadament la meitat dels participants marroquins en l'estudi van néixer a Mallorca. És a partir d'aquesta realitat des d'on s'inicia l'anàlisi de l'entorn escolar car hi ha un grup ben representatiu de joves que únicament han trepitjat aules de la societat d'acollida. En aquest sentit, Funés (2000) exposa que malgrat el grup d'adolescents d'origen immigrant nascuts aquí ja porten tota la seva vida formant part de la societat majoritària i han estat producte dels seus sistemes d'escolarització així com també dels seus processos d'integració, mantenen bona part de les peculiaritats d'aquells que arribaren d'infants.

En línies generals, no es pot dir que els adolescents marroquins consultats mantinguin un **record** prou nítid de la seva etapa a l'escola del seu país

d'origen; no debades, la majoria d'ells va acabar el seu periple per aquells centres durant la seva infància i, únicament, són tres els casos en els quals aquesta etapa s'ha projectat durant els primers anys de l'adolescència. Sigui com sigui, de tots els joves que van estar matriculats a centres educatius del Marroc, no n'hi ha cap que no percebi **diferències** en relació als centres que els han acollit a Mallorca. La principal causa d'aquestes diferències té a veure amb la disciplina, de fet, els relats recollits coincideixen a subratllar la major rigidesa dels centres marroquins en els quals sembla prou freqüent el càstig físic del professor cap a l'alumne. Molts dels adolescents que guarden records negatius d'aquesta etapa, associen l'escola al Marroc amb la dura disciplina que la rodeja. Karrouch (2012) descriu les contínues accions de control i càstig exercides pels mestres a les escoles marroquines, així com ara també la seva omnipresent vocació religiosa. En canvi, aquells que mantenen uns records positius habitualment associen aquells anys d'escola al Marroc amb els amics i en parlen exhibint una certa nostàlgia en la seva mirada.

"*Era muy diferente, estudian más, más horas. Allí estudian los sábados. Los profesores son más duros. (Risas) te pegan, te pegan… No te entienden más que aquí, no te explican más que aquí. Mira yo allí siempre estudié francés y cuándo llegué aquí con el español ya no me acuerdo de nada. Francés te lo dan como optativa pero no la escogido porque me acuerdo de las clases en marruecos y digo "no, no" (risas)…es que si me dijeran que tengo que ir allí ahora no podría ir*".

A-24-1

Amb menor intensitat, es destaquen diferències en l'àmbit d'infraestructures (les d'allà són més modestes) i també quant a horaris (asseguren que allà els horaris són més extensos que no pas aquí). Curiosament, i a l'inversa que succeeix amb altres col·lectius, en cap de les entrevistes es fa esment a l'exigència acadèmica com a causa de la diferència entre models educatius. De les entrevistes analitzades, no se'n perceben diferències significatives

quant el nivell d'exigència acadèmica d'ambdós sistemes educatius. Pel que fa referència a la preferència vers les dues alternatives, s'observa que l'opció més elegida és aquella que aposta pel model educatiu de la societat d'acollida; així, el tarannà que rodeja les relacions entre l'alumnat i els equips docents apareix com el fonament més utilitzat per donar explicació a aquest fet. Tot i les mancances evidents, autors com Vidaña (2009) són sensibles als avanços[192] que s'han fet als centres de les Illes Balears en matèria d'educació en marcs multiculturals, les quals han ajudat a que els alumnes nouvinguts expressin aquests sentiments de conformitat amb el seu dia a dia a l'aula.

L'experiència acadèmica a la societat d'acollida

La majoria dels participants que han viscut el procés migratori van iniciar el seu trajecte formatiu per centres de la societat d'acollida en cursos de l'Educació Primària (únicament, trobem un cas que l'inicià a l'Infantil i algun altre que ho va fer a Secundària). La majoria de participants han hagut de fer front a una **etapa d'integració** en el nou escenari educatiu –postmigratori- amb presència de dificultats, en alguns casos puntuals i en d'altres traumàtiques. Tot i que hi ha un grup de 4 persones que quan se'ls pregunta responen no haver tingut aquesta mena de dificultats, esdevé una minoria. Les problemàtiques sorgides arran de l'origen cultural i religiós són les que més es repeteixen i apareixen directament en les respostes o indirectament quan es parla de problemes amb alumnat o, en alguns casos, també d'incidències amb el professorat. En aquest sentit, Figuera, Torrado, Llanes i Pol (2012) estudien aquests processos de canvi atenent que l'entrada en aquest nou context formatiu normalment va precedit d'un període preparatori intens, seguit d'una etapa d'adaptació i d'ajustament al nou entorn. Vanistendael i Lecomte (2002) subratllen la importància de la resiliència en aquests processos, tot entès des d'una perspectiva educativa.

[192] En el tercer capítol, veure *3.2.2. L'àmbit escolar*.

En efecte, el fenomen del racisme roman en el rerefons dels problemes d'integració educativa d'aquests grups. Ja en un segon terme, apareixen les dificultats derivades de l'aprenentatge de l'idioma com a motiu d'aquests problemes d'integració. En el seu estudi, Mula i Navas (2011) identifiquen posicionaments discriminatoris envers a aquestes persones que, durant l'adolescència, poden arribar a ser continus i molt eloqüents. Evidentment, aquestes actituds van erosionant l'autoestima dels joves nouvinguts, fet que condiciona el seu procés identitari.

DIFICULTATS D'INTEGRACIÓ	CAUSA	NÚM. PARTICIPANTS
NO TÉ DIFICULTATS		4
TÉ DIFICULTATS PUNTUALS	Problemes alumnat	3
	Religió/cultura	5
	Idioma	4
	Problemes mestres	3
	Nivell acadèmic	0
TÉ DIFICULTATS TRAUMÀTIQUES	Problemes alumnat	4
	Religió/cultura	4
	Idioma	3
	Problemes mestres	2
	Nivell acadèmic	0

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 41: Principals problemes en el procés d'integració als centres educatius dels participants marroquins.

Tanmateix, els processos d'integració a nous centres educatius esdevenen una constant en la vida de molts d'aquets joves. De fet, només un 10% dels participants marroquins entrevistats manifesta que mai no ha canviat de centre, una vegada haver arribat a Mallorca. La **mobilitat** entre aquest alumnat sovint es palesa per causes que tenen a veure amb canvis d'etapa educativa[193], però també en d'altres aspectes com ara els canvis de residència o els problemes el mateix centre. Habitualment, aquesta tipologia de canvis de centre (entre centres de la mateixa societat d'acollida) no esdevenen tan problemàtics com aquells que tenen com a centre de procedència l'escola del Marroc, més si es tracta de processos de final d'etapa compartits amb els amics o companys de classe.

La **implicació de la família** en els estudis dels seus fills es percep a dos nivells. Per un costat, amb la presència dels pares a les reunions organitzades pel centre o, fins i tot, demanades pels mateixos pares amb els tutors per esbrinar el rendiment acadèmic de llurs fills/es. En aquest sentit, s'observa una major presència dels pares als centres privats/concertats que no pas als públics. La variable "edat" també resulta rellevant ja que en aquells casos en els quals l'alumne s'acosta a la majoria d'edat la presència dels pares al centre gairebé és inexistent.

Per altre costat, la contribució familiar a l'avenç formatiu dels fills també es posa de manifest quan hi ha germans (més aviat germanes) majors que dediquen part del seu temps a ajudar als fills de menor edat. Així, Lorenzo (2009) quan avalua l'elevat grau de cohesió familiar de les comunitats que tractem es refereix a actituds com ara la d'ajudar als germans, gairebé sempre per ordre paterna. La manca de recursos econòmics en l'entorn familiar sovint impossibilita l'accés d'aquests adolescents a classes de reforç i, a més, aquest tipus de tasques encaixen perfectament amb la distribució de

[193] Normalment, quan finalitza l'Educació Primària i es deixa l'escola per anar a l'institut.

rols de gènere del model familiar importat per molts d'aquests pares i mares a Mallorca. Si bé, només un 15% dels participants accedeix a classes privades de repàs, la majoria rep o ha rebut ajuda a casa per part de germans.

"Els horabaixes la meva germana m'ajuda perquè està estudiant per la Selectivitat".

A-14-2

Tot i el què acabem d'explicar, sembla que l'ajuda familiar és la única que han rebut la majoria dels participants entrevistats. Són escassos els joves que han fet ús dels programes d'integració PALIC els quals són exclusius de centres de titularitat pública, ja que no hem trobat cap cas d'alumne de centre privat o concertat que s'hagi beneficiat d'aquests programes. També hi ha joves que, en horari extraescolar, han fet servir programes de **reforç** escolar promoguts des dels Serveis Socials del mateix Ajuntament de Palma. Malgrat tot, la majoria de participants han avançat en els seus estudis sense aquesta mena d'ajudes. En el seu anàlisi, l'Anuari de l'Educació de les Illes Balears (2013), fa esment als retalls en inversió educativa dels darrers anys els quals s'han acabat projectant en la resposta que ofereix el sistema a la diversitat cultural.

Tal vegada, l'argument que s'acaba d'exposar pugui condicionar d'alguna manera el **rendiment acadèmic** d'aquests nois. D'entre el grup de participants del projecte, no hi hem trobat cap alumne que mostri un rendiment acadèmic alt i, en general, s'observa que molts d'aquests alumnes conviuen amb situacions de fracàs escolar perquè de totes les entrevistes realitzades a persones d'origen marroquí només 5 d'elles no han repetit cap curs i més de la meitat dels entrevistats ha repetit un curs. La casuística que entra en joc a l'hora d'explicar aquest fet és molt ampla i abraça tant factors que tenen a veure amb l'entorn escolar (que en ocasions es presenta hostil per aquests joves) com ara també en el familiar (més encara en el cas de les noies les quals sovint no troben un suport familiar ferm per seguir estudiant). A aquests

factors, Vidaña (2009) hi afegeix altres aspectes com la mobilitat de l'alumnat, l'escassa comunicació existent entre el pare (que és qui acaba prenent les decisions familiars) i el centre educatiu, les dificultats d'avançar en grups massificats i amb gran diversitat, etc.

"No ho sé, ho estic pensant molt perquè ja no vull perdre més el temps. A jo la història se'm dóna molt bé, però té poques sortides a més a jo estudiar no m'agrada. Has d'estudiar molts d'anys abans de fer feina".

A-7-1

Pel que fa esment al rol que juguen aquests nois en el grup, veiem que només en dos casos s'ha sigut **delegat** de classe. En els dos, la iniciativa no ha estat del mateix adolescent sinó que han estat induïts bé pels companys bé pel mateix tutor. A la resta no els interessa ser delegats i sembla que defugen una mica d'aquest tipus de responsabilitats.

Si passem a analitzar els **problemes de convivència** amb els quals creixen aquestes persones als seus centres educatius, s'observa que la majoria ha de fer front a alguna d'aquestes situacions de dificultat. Tot i que, en alguns casos, quan se'ls pregunta si tenen problemes d'aquesta mena contesten que no, en el decurs de l'entrevista apareixen amb certa regularitat indicis que demostren la seva existència. En la immensa majoria d'ocasions, es tracta de problemàtiques relacionades amb el seu origen cultural i religiós i són excepcions els participants que apunten a d'altres causes com ara l'idioma.

El que acabem d'exposar, no fa més que evidenciar els resultats recollits a investigacions com ara l'Informe sobre Racisme, Adolescència i Immigració (2005) en el qual detecta actituds i comportaments discriminatoris causats per aspectes com la llengua, la diferència quant estils de vida o l'aspecte físic. L'Informe identifica aquestes actuacions en els alumnes autòctons però també per part d'alguns professors, les quals impliquen des d'expressions pejoratives fins a agressions físiques o assetjament. Segons els testimonis

recollits, moltes d'aquestes persones viuen en silenci aquestes situacions i no acudeixen a majors perquè els defensin ja que creuen que la seva intervenció no seria resolutiva.

En efecte, tot i que la major part dels problemes de convivència sorgeixen de la relació d'aquestes persones amb els companys de classe, també es detecten casos de conflictes amb el professorat Segons mostren les conclusions de l'estudi de Vecina (2006) fet amb equips docents de les Illes Balears, els professors de manera automàtica tendeixen a categoritzar els seus alumnes en funció d'una sèrie d'estereotips o sistemes classificatoris marcats per la societat que, a llarg termini, no fan més que amagar forts elements de diferenciació de gènere o d'origen (com és el cas que ens ocupa). Aquesta mena d'actituds, poden acabar tenint repercussions significatives com ara que els mateixos professors posin límits a les conductes dels alumnes o al mateix desenvolupament de les seves qualitats personals.

"He tenido una discusión con una profesora de Catalán el año pasado. Por ser racista. Conoces una historia donde explica la guerra de cuando echaron a los árabes y ella cuando explicaba esto en vez de decir árabes decía moros. Yo en los libres nunca leí moros dicen o árabes o musulmanes. La gente cuándo decía esto me miraban porque era el único árabe allí y lo dijo varias veces. Una vez que no estaba dijo "gracias al rey Jaume I que hemos echado a los morascos de aquí". Me lo dijo un compañero y yo a la siguiente clase me fui.

En otra clase lo mismo y yo me paré y le dije "no hay otra palaba, ¿tienes que decir moro? Le dije tú eres racista". Llegó un momento en que exploté y fui a hablar con la cap d'estudis y me dio la razón.

Me suspendió por dos décimas (4,8) me mira con lupa y yo en catalán tengo dificultades para escribir".

A-28-2

També és prou freqüent que els adolescents externalitzin els motius que generen aquests conflictes; així, només en tres entrevistes es reconeix com a causa condicionant la personalitat complicada del propi adolescent, en la resta els motius sempre vénen de l'entorn.

Sigui com sigui, sembla que en el rerefons d'aquestes disputes els participants hi perceben indicis de **racisme**, sovint amb alguns companys i ocasionalment amb algun professor/a. Aquesta mena d'actituds s'observen quan se'ls demana si tenen malnoms per part dels companys o amics. Amb independència de la interpretació que ells mateixos en facin, és molt freqüent que aquests malnoms tinguin algun tipus de relació amb els seus orígens culturals o religiosos. S'observa que la quotidianitat de fer servir malnoms correspon més als nois que no pas a les noies les quals reaccionen de manera menys tolerant vers aquestes situacions que tendeixen a repetir-se amb major assiduïtat en participants menors d'edat que no pas en els majors.

Malgrat avançar en una atmosfera sovint immersa en conflictes (d'intensitat molt variable), **el grau de satisfacció** que la majoria d'aquestes persones assegura tenir amb els seus centres educatius i amb els seus grups de referència és més aviat acceptable. Així les coses, només s'ha detectat un cas en el qual mostrés una certa intenció de voler canviar de centre que, en aquest cas, és un centre privat/concertat. El fet de no pertànyer a grups excessivament homogenis sembla facilitar-los el camí a molts d'ells. Quan exposen la seva proposta de multiculturalitat Nikolaou i Kanavouras (2006) evidencien que les persones que avancen en entorns tenyits per la diversitat cultural tenen menys problemes d'integració vers nous escenaris que no pas aquelles que conviuen en ambients més homogenis culturalment. Juliano (1993) proposa que aquest model hauria de ser capaç de produir subjectes totalment competents en qualsevol cultura o, al manco, en dues diferents.

En qualsevol cas, a l'hora d'adjectivar el comportament dels companys de classe habitualment entren en una certa contradicció ja que les definicions més emprades són les d'amables i racistes. Aquest fet, posa de manifest l'existència de conflictes amb grups concrets que sovint es porten millor amb el suport d'iguals de la seva mateixa condició.

Ja en la darrera part d'aquest bloc, fem esment a les **intencions acadèmiques i professionals** d'aquest grup de joves marroquins amb els quals hem treballat. En connexió amb la realitat econòmica familiar que fulls enrere hem exposat, gairebé totes les aspiracions recollides en les entrevistes tenen a veure amb la recerca d'un lloc de feina que impliqui millores en la qualitat de vida de l'entrevistat. S'observa que aquesta mena d'expectatives no es corresponen exactament amb la realitat acadèmica que tenen davant, si bé la majoria de casos corresponen a alumnes que, tot i tenir intencions d'assolir estudis superiors, actualment mostren dificultats acadèmiques significatives. Davant aquestes incongruències, cal recuperar discursos com el de Rosas (2013) que subratlla que una de les actituds més comuns en l'adolescència és la confusió, la qual serà més o menys traumàtica en funció dels recursos interns que tingui el propi jove per fer-hi front i també de les ajudes que pugui rebre des de l'exterior per intentar que aquestes dificultats siguin minimitzades tant com sigui possible (Medina, 2006).

"*Me gustaría ser ingeniero. Me gustaría trabajar en una fábrica grande, grande. Y yo controlando*".

A-19-2

Mestres, arquitectes, policies, enginyers... aquestes són algunes de les professions que voldrien desenvolupar en el futur el grup de joves consultats. Són minoria els reculls en els quals es manifestin intencions més modestes a l'hora de plantejar-se el trajecte acadèmic futur. En alguna ocasió, a aquesta incongruència s'hi suma la voluntat de sortir a estudiar a la Península quan es

resideix a famílies amb un recursos un tant limitats. Tanmateix, a vegades es tracta d'unes intencions recolzades i alimentades per la mateixa família.

6.5. Entorn personal.

Esdeveniments condicionants del trajecte vital

La primera de les variables plantejades en aquest darrer bloc de l'anàlisi, sorgeix de la necessitat d'identificar aquells fets que d'alguna manera han marcat un abans i un després en el decurs de la vida dels participants i que, en conseqüència, també esdevenen rellevants a l'hora d'interpretar els processos de construcció identitària que tenen entre les mans. A diferència del que succeeix amb altres grups, el col·lectiu de participants marroquins identifica els esdeveniments de caràcter familiar com els més rellevants de les seves vides. Checa (2005) posa de manifest la significació del concepte de família en l'entorn musulmà, de fet, l'autor la qualifica de pilar bàsic per l'estabilitat social i personal. Així, existeix una certa coincidència entre aquelles persones que han viscut processos de desintegració de la unitat familiar i, aquest fet, els ha acabat afectant. El condicionant que acabem d'assenyalar, s'evidencia amb major intensitat en participants que han viscut separacions dels pares (les quals acostumen a ser més aviat traumàtiques i amb presència de problemàtiques paral·leles) o la mort de progenitors. Tot allò que representa l'alteració del model tradicional d'estructura familiar[194] esdevé motiu de desconcert per aquestes persones.

"*La separació i la fuita del meu pare. Més que res pel tema de mon pare perquè era alcohòlic i per això es varen divorciar. Cada dia venia borratxo a casa i sempre problemes per això ma mare és tan tancada amb l'alcohol, no vol que ningú begui*".

A-31-1

[194] Amb presència de pare, mare i fills.

"La lengua, es que si hablas español te abre muchas puertas, te cambia la mentalidad. Cuando he sabido castellano y también catalán porque lo entiendo perfectamente, puedo entender, puedo leer libros, en internet, puedes ver cualquier español de cualquier parte lo entiendo".

A-24-1

A més d'aquest fet, sembla que la major part dels esdeveniments que ells identifiquen com a cabdals en les seves vides tenen alguna relació amb el procés migratori. L'aprenentatge de la llengua, l'adopció de nous codis socials o les millores econòmiques experimentades arran del trasllat a la societat d'acollida, són alguns dels arguments que s'han recollit en aquest sentit. En definitiva, aquestes persones es veuen immerses en processos d'aculturació, és a dir, estan fent referència al seguit de transformacions que es donen quan persones o col·lectius procedents de diferents contextos culturals entren en contacte regular amb una altra cultura, fet que els obliga a incorporar tot un seguit de canvis en les seves vides (Castellà, 2003).

L'autoconcepte

Quan parlem d'autoconcepte ens estam referint a la capacitat que tenim les persones de tenir una percepció i una concepció de nosaltres mateixos com una entitat que disposa d'una identitat pròpia i diferenciada, coherent i que té una certa continuïtat temporal (Lapresta, 2004). L'Ecuyer (1985) defineix l'autoconcepte com una estructura de conjunt multidimensional, composta per estructures fonamentals que delimiten regions globals del concepte de sí mateix, controlant cada una d'elles regions més limitades les quals caracteritzen les dimensions del concepte i que provenen d'experiències, viscudes, percebudes i simbolitzades.

En l'estudi que ens ocupa, són minoria aquells adolescents que reconeixen tenir un autoconcepte negatiu, si bé és una realitat que sembla que viuen

amb major intensitat les noies que no pas els nois que han participat a la mostra. No hem detectat cap cas en el qual hi hagi **problemes** greus d'autoestima, de fet, tots els participants han estat capaços d'identificar amb certa nitidesa quines són les seves **fortaleses**. En canvi, si que hi ha casos en els quals no s'és capaç de trobar cap debilitat. Normalment, aquest concepte positiu que sovint tenen d'ells mateixos és alimentat per la família i pels amics. Aquests dos agents, però, a vegades tenen un efecte invers i apareixen com elements que pressionen als adolescents en una direcció contrària:

- En el cas de les famílies, habitualment els conflictes arriben com a conseqüència de discrepàncies amb la religió. La manca de confiança (i fins i tot les desqualificacions) que s'acaben generant com a conseqüència d'aquesta situació acaben afectant negativament l'autoestima d'aquests joves. En relació a l'evolució en l'autoconcepte dels fills respecte els pares, Seoane (2005) il·lustra nítidament la realitat d'aquests adolescents quan assenyala que hem passat d'aquell primitiu *self* religiós -definit per elements prefixats abans del naixement de la persona i posposats després de la seva mort-, a un *self* inserit al món efímer marcat per les tecnologies de la informació i la comunicació.

- En el cas de l'entorn relacional, la qualitat d'immigrant pot ser motiu de conflicte que pot acabar en problemes de convivència greus (com ara assetjament). El fet de no ser reconeguts pel grup no contribueix a reforçar l'autoestima. Munné (2000) diu que aquesta mena de problemàtiques afecten a la definició que fem de nosaltres mateixos però des d'una perspectiva menys racional i fonamentada en el camp de les emocions, dels sentiments o dels valors que tenim.

"De petit els meus millors amics d'ara me feien bulling. Se'n reien de jo perquè era un tonto, no tenia personalitat, parlava per parlar, no feia amistats ràpides... deia tonteries i colleja que me calla... això m'ha afectat".

A-21-2

Així, a l'hora de definir-se molts coincideixen a reconèixer que són persones que tenen un caràcter afable, que són persones lleials amb els amics i que també tenen cura amb la família. Quant els seus punts febles, es destaquen sobretot dos: són persones massa confiades amb els demés i que en segons quines situacions es mostren introvertides. En ambdós casos, aquestes debilitats són entonades per noies que, com dèiem abans, tendeixen a accentuar més els seus pensaments en les debilitats que no pas en les fortaleses. Altres punts febles que detecten a l'hora de dibuixar el seu autoconcepte són la seva escassa capacitat reflexiva, el seu mal caràcter o la seva debilitat davant els problemes[195]. A darrera aquesta última circumstància sovint s'hi amaguen problemàtiques de convivència.

"*Sempre he estat molt bona, m'ha agradat tenir una amiga com una germana. Això de ser tan bona... Avui en dia si ets bona ets tonta. I gent se n'ha rigut de jo. No has de ser dolenta, però... A l'escola se'n riuen de jo, s'aprofiten de jo. No sé com he ser, si ets bona ets tonta i si ets dolenta ets forta.*

No sé, podria ser molt bona amiga. Si algú em demana un favor li puc fer, segons qui, clar. No m'agrada que em diguin els meus errors, em poso a discutir i a cridar. Som molt nerviosa."

A-7-1

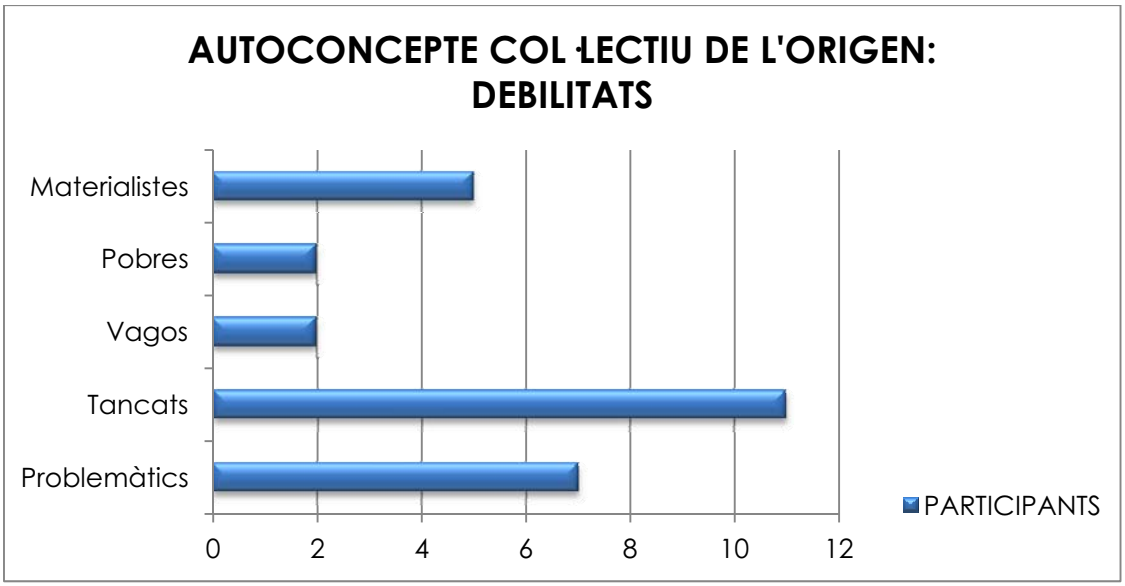
Pel que fa a l'anàlisi de **l'autoconcepte col·lectiu**, es percep que en la majoria de participants hi ha una concepció negativa de la **societat d'origen**. Tal i com es pot observar en el gràfic 21, qualifiquen els marroquins com a tancats i problemàtics. Aquestes crítiques s'intensifiquen en aquells participants amb un major recorregut a la societat d'acollida i, en algunes ocasions, es percep fins a vergonya davant determinats problemes causats per compatriotes. Hi ha

[195] La feblesa i la superficialitat que dibuixen aquests relats es pot associar amb el perfil identitari postmodern que autors com Habermas (1989) o Vattimo (2000) plantegen.

una certa relació entre aquells que usen el qualificatiu de "tancats" i aquells que tendeixen a viure allunyats de la religió musulmana.

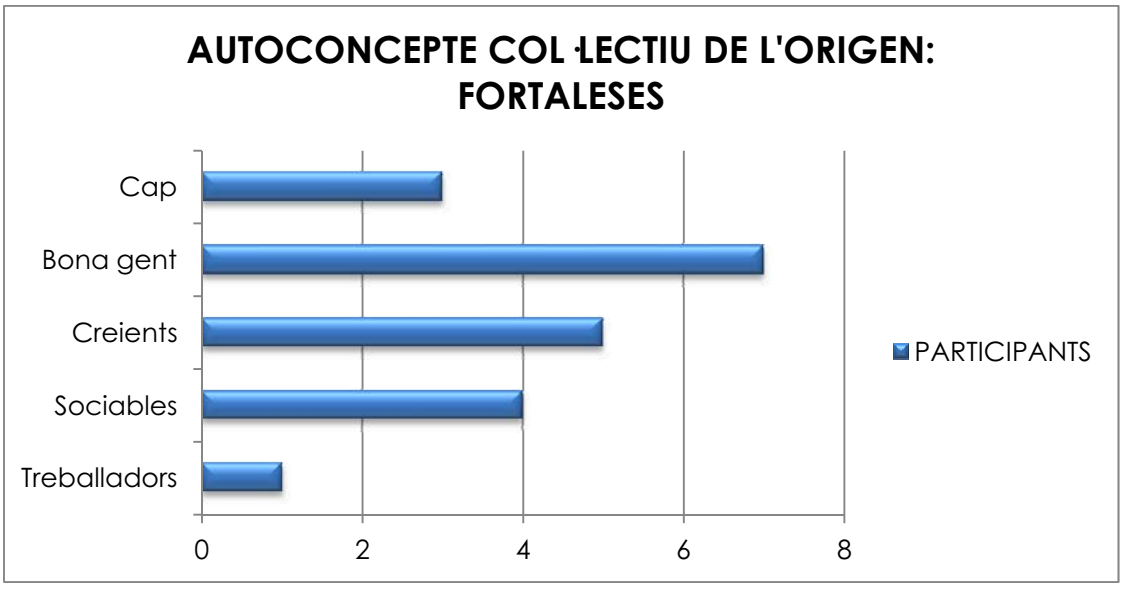
Aquesta opinió dels participants marroquins està condicionada pels missatges que els arriben per part de la societat d'acollida, sobretot pels mitjans de comunicació. Vecina (2006) en un estudi fet a les Illes Balears demostra l'ús que en fan els mitjans de les notícies relacionades amb col·lectius de nouvinguts. En general, aquest autor assenyala que es fomenta d'una manera subtil el racisme cap aquestes comunitats, de fet, la majoria de les notícies relacionades amb els nouvinguts són negatives. En relació a aquestes actituds de discriminació, Mula i Navas (2012) afirmen que són discursos menys eloqüents que proposen una igualtat sense mesures davant la diversitat ètnica, de tal forma que no accepten la discriminació positiva a determinats sectors socials.

A aquesta atmosfera d'opinió, cal afegir-hi la conjuntura econòmica com element condicionant del posicionament vers la comunitat d'origen. Les persones que qualifiquen el seu col·lectiu d'origen com a "problemàtics" sovint conviuen a barriades modestes o marginals en les quals hi ha un cert grau de conflictivitat social. De ben segur, la modesta situació econòmica que envolta moltes d'aquestes persones condicioni el fet que es vegin els propis marroquins com a gent materialista.

FONT: Elaboració pròpia.

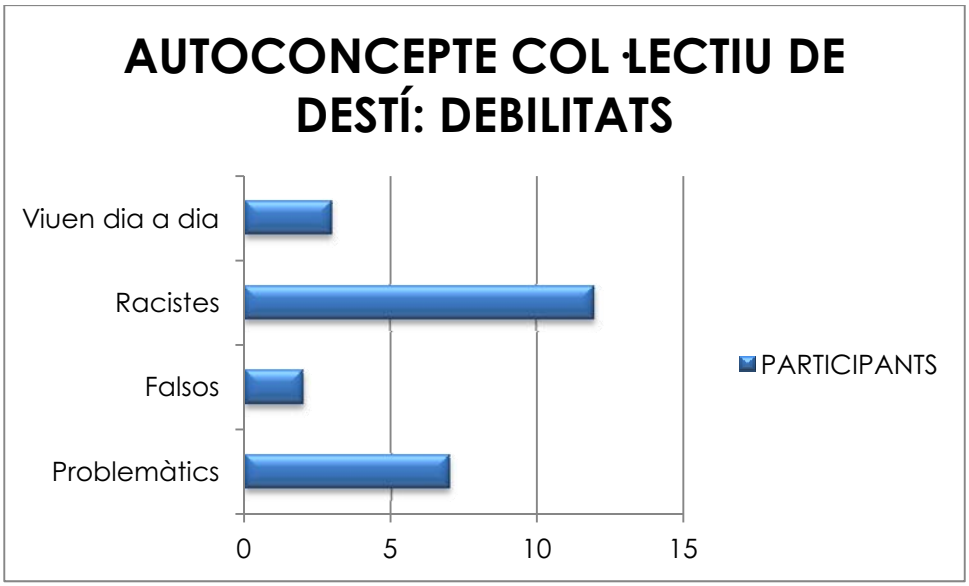
GRÀFIC 21: Autoconcepte col·lectiu de l'origen: debilitats.

FONT: Elaboració pròpia.

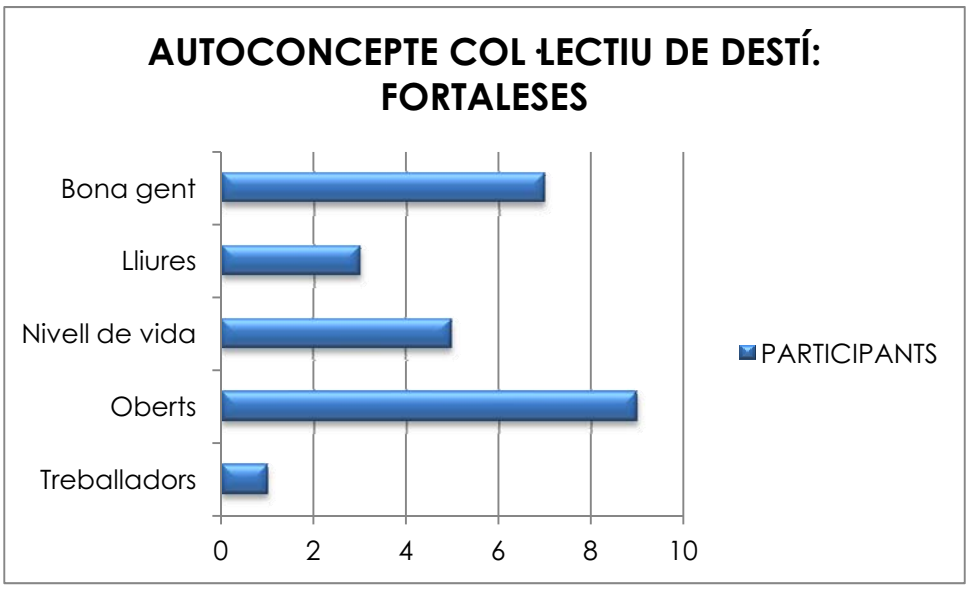
GRÀFIC 22: Autoconcepte col·lectiu de l'origen: fortaleses

En referència a les potencialitats, veiem que s'autoconsideren bona gent i sociables. També es subratlla la qualitat de creient com atribut representatiu del propi grup. Es constata aquesta visió negativa que tenen de l'origen car hi ha participants que no perceben cap aspecte positiu de la societat d'on provenen.

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 23: Autoconcepte col·lectiu de destí: debilitats

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 24: Autoconcepte col·lectiu de destí: fortaleses

Si analitzem **l'autoconcepte col·lectiu de la societat d'acollida** veiem una situació prou diferent, de fet, tots els participants a excepció de dues persones manifesten tenir un concepte positiu del poble que els acull. Si ens endinsem en les causes que motiven aquesta posició ens trobarem amb arguments un tant contradictoris; la majoria dels participants destaquen el fet que els espanyols són gent oberta i acollidora i, a l'hora, els qualifiquen de racistes.

Prop de 60% dels casos analitzats empra l'argument del racisme per justificar les debilitats de la societat que els rodeja. Un 30% dels casos afirma que la societat d'acollida és problemàtica i, una minoria, pensa que només viuen el present, tot contemplant aquesta actitud com un punt a corregir. Respecte al racisme, van Dijk (2008) realitza una interessant reflexió per valorar el nivell de racisme de la societat espanyola i conclou dient que la societat espanyola és racista amb els nouvinguts i es remunta al període colonial per trobar-ne els orígens. La valoració que en fa del racisme a Espanya aquest autor, no dista de la d'altres països de l'Europa occidental on les formes de discriminació s'evidencien en múltiples nivells com ara els mitjans de comunicació, en els discursos polítics, en el món laboral o a l'escola.

Tornant als atributs positius, s'observa que a més de detectar el caràcter obert de la gent també valoren el nivell de vida que es troben a les Illes i, ja en una segona línia, la llibertat que es permet. En efecte, malgrat tractar-se de persones que tenen relacions freqüents i satisfactòries amb membres de la societat d'acollida, sembla que conviuen a l'hora amb problemàtiques socials derivades de la discriminació. Fruit d'aquesta dicotomia neix el tarannà contradictori que abans apuntàvem.

Emperò, a l'hora d'ubicar el seu autoconcepte amb quin model es senten representats? En la majoria d'entrevistes interpretades, s'observa com aquests joves es senten representats sovint amb elements dels dos models, si bé tendeixen a ser selectius amb aquells elements que trien de cada un d'ells.

Així, la majoria dels participants es senten partícips d'allò que Massot (2003) anomena la *doble pertinença*. Segons l'exposició de l'autora, aquestes persones participen i demostren competències culturals tant pel que fa a la cultura del seu país de procedència, com ara també pel que representa al seu país o regió de residència. En aquest sentit, val a dir que són subjectes que no es tanquen a cap grup i, normalment, tenen relacions amistoses a ambdues bandes. Són escassos (entorn a un 20%) els participants que no

reconeixen algun dels dos models, la resta sembla apostar per mantenir qualitats pròpies de l'origen i anar incorporant-ne d'altres procedents del destí migratori.

L'autoimatge

En aquest breu apartat, analitzarem quina percepció tenen els participants del seu comportament en distints àmbits: a casa, al centre educatiu, amb els amics o amb la parella. A més, continuarem ampliant l'anàlisi cap a una dimensió més social, tot fixant-nos amb la concepció del comportament col·lectiu que tenen els adolescents que han format part de l'estudi, tant pel que fa a la societat d'acollida com ara també d'origen.

Quan el comportament a casa, sembla que hi ha unanimitat a l'hora d'establir-ne una valoració: en totes les consultes realitzades es manifesta que el comportament a casa és correcte. Aquest fet a cops es correspon amb ambients familiars on hi ha bones relacions entre els membres i a cops amb situacions de tensió en les quals els joves pensen tenir-ne un comportament adequat. El següent fragment il·lustra amb certa mesura aquestes realitats:

"*Ara com que està mig cabrejada (la mare) amb jo diria que he canviat un munté des que he vingut a viure aquí i que vaig per mal camí. S'equivoca*".

A-6-1

No debades, hi ha diferències notables entre les valoracions que fan els adolescents del seu comportament a casa (el valoren com a correcte, en general) i les que en fan els seus pares (el valoren com a incorrecte o millorable en més del 55% dels casos). Autors com Oliva i d'altres (2008) es refereixen a aquest període emprant el concepte anglosaxó d'*storm and stress* (tempesta i tensió) tot fent esment de la dimensió conflictiva en la qual es troben instal·lats molts d'aquests joves. Tanmateix, aquestes generacions avancen enmig de la immediatesa del present i, poques vegades, el futur

apareix com una font de preocupació (Santos, 2003). Els principals retrets que poden fer aquestes famílies als seus fills tenen a veure amb dos aspectes: amb la poca participació que tenen els joves en les tasques de la casa i amb l'excessiu temps que dediquen a l'oci i els amics[196]. En efecte, són retrets que, segurament, no siguin molt diferents als que es puguin fer a adolescents originaris de la societats d'acollida.

Aquesta percepció positiva que tenen els participants marroquins del seu comportament a casa, també es repeteix quan se'ls demana pel comportament que mostren en el centre educatiu. Amb alguna excepció, la norma general és tenir un comportament adequat en el centre i, a més, gairebé tots coincideixen a pensar que els seus mestres i professors també tenen aquesta concepció d'ells: són alumnes amb un bon comportament. Els únics emperons que alguns reconeixen tenen a veure amb el rendiment acadèmic, si bé són interpretats com a secundaris. Aquestes respostes sovint deixen enrere els conflictes de convivència que els envolten.

"*Soy muy calladito, en clase hago los deberes, saco notas más o menos buenas*".

A-8-2

Quant a l'àmbit relacional, se'ls planteja quina visió creuen que els seus amics o la seva parella tenen d'ells. La resposta no és gaire diferent a les que acabem d'exposar: pensen que tenen una bona concepció d'ells, sense cap excepció. A més, no dubten a qualificar com a correcte el seu comportament amb els amics i amb la seva parella, tot i que alguns reconeixen no comportar-se de la mateixa forma amb ells que a casa. Martí i Orrubia (1997) estableixen un anàlisi del període adolescent, tot puntualitzant la significació

[196] No és estrany sentir parlar d'un caràcter hedonista de l'adolescència que sovint apareix relacionat amb el procés l'emfatització que fan les persones d'aquestes edats dels actes espontanis i sovint irracionals, en el decurs de la seva vida quotidiana. La manca de reflexió és habitual que sempre condueixi a l'individu cap a l'alternativa menys costosa i que incorpori una major dosi de plaer, fet que explica en bona part aquesta perspectiva.

que assumeix l'entorn relacional vers la necessitat progressiva de distanciar-se de l'esfera protectora que els pares han exercit durant la infantesa. Tal volta, a partir d'aquesta reflexió sigui més fàcil interpretar aquesta disparitat de comportaments dins i fora de casa.

Ja en una dimensió més col·lectiva, s'observa que els participants marroquins es mostren descontents amb el comportaments dels compatriotes a la societat que els acull. Aproximadament, el 70% dels participants mostren alguna o moltes disconformitats la qual cosa pot tenir una certa relació amb la valoració que en fan de l'autoconcepte (el qual era més aviat negativa). No els agrada que siguin problemàtics i que es dediquin a robar i, a més, alguns dels participants (aquells que es troben en un estadi avançat en el seu procés d'adaptació a la cultura de la societat d'acollida) els qualifiquen de tancats i masclistes. Aquests resultats, coincideixen amb els exposats per Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas (2012)[197] segons els quals els nouvinguts magrebins perceben que són vistos per la societat espanyola com a tancats, radicals i delinqüents.

Aquesta percepció de comportament col·lectiu canvia radicalment si l'objecte d'anàlisi és la societat d'acollida. En general, la valoració del seu comportament és correcte i els retrets que hi fan alguns tenen a veure amb les actituds racistes. La tendència majoritària és la següent: hi ha una majoria de la societat d'acollida que és oberta i integradora i una minoria que és racista. Tanmateix la valoració general que se'n fa és positiva. Amb tot, molts dels participants asseguren que amb la crisi econòmica viscuda a partir de l'any 2008, la discriminació a Espanya ha augmentat. En aquest sentit, sembla que es tracta d'una percepció compartida per les diferents minories de l'Estat, tal i com es pot observar en el gràfic 25.

[197] Veure capítol 3.

"Hay de todo, en general, hay buenas, honradas y otras que vaya tela. Pero como en todas partes, hay gente de todo. En general estoy contento".

A-8-2

Grupos étnicos	No llevo suficiente tiempo en España	Sí, muchos más	Sí, algo más	Más o menos igual	Hay menos	En España no hay discriminación racial	NS/NC	Total
G. de Europa del Este	12,0%	22,7%	28,0%	32,7%	8,7%	3,3%	2,7%	n=150
G. Subsahariano	5,0%	21,0%	27,0%	33,00%	9,0%	3,0%	2,0%	N= 100
G. Magrebí	2,4%	28,1%	22,2%	29,3%	10,2%	3,6%	4,2%	N= 167
G. Andino	1,4%	28,8%	25,2%	25,9%	12,2%	4,3%	2,2%	N= 139
G. Oriental	1,8%	8,8%	21,1%	36,8%	8,8%	8,8%	14,0%	N= 57
G. Gitano	17,0%	17,0%	43,0%	16,0%	2,0%	5,0%	17,0%	N= 100
G. Afrolatino/ afrocaribeño	1,0%	15,5%	30,1%	32,0%	11,7%	1,9%	7,8%	N= 103
G. Indopakistaní	2,0%	14,3%	24,5%	32,7%	10,2%	4,1%	12,2%	N= 49
Total	2,0%	21,6%	24,6%	32,4%	10,9%	3,6%	5,0%	N= 865

FONT: Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas (2012)

GRÀFIC 25: Percepció de l'increment de la discriminació per part de la població nouvinguda respecte fa 2 anys.

El procés d'integració.

El fet d'assolir un estatus d'integració adequat entre la multitud, esdevé prou important en aquestes edats. Segons Medina (2006), el fet de sentir-se integrat o membre d'un col·lectiu ajuda a superar dues necessitats qualificades per aquesta autora com a bàsiques per aquests adolescents: evitar la soledat (sovint agreujada pel procés migratori) i definir-se a un mateix traçant la seva identitat. La primera de les preguntes que planteja l'entrevista en aquest bloc és la següent: et sents integrat/da? La resposta coincideix en tots els casos: sí. En aquest sentit, la percepció que tenen molts dels participants és que formen part de la societat que els acull amb una certa "normalitat". Les justificacions que donen forma als seus arguments curiosament tenen a veure amb

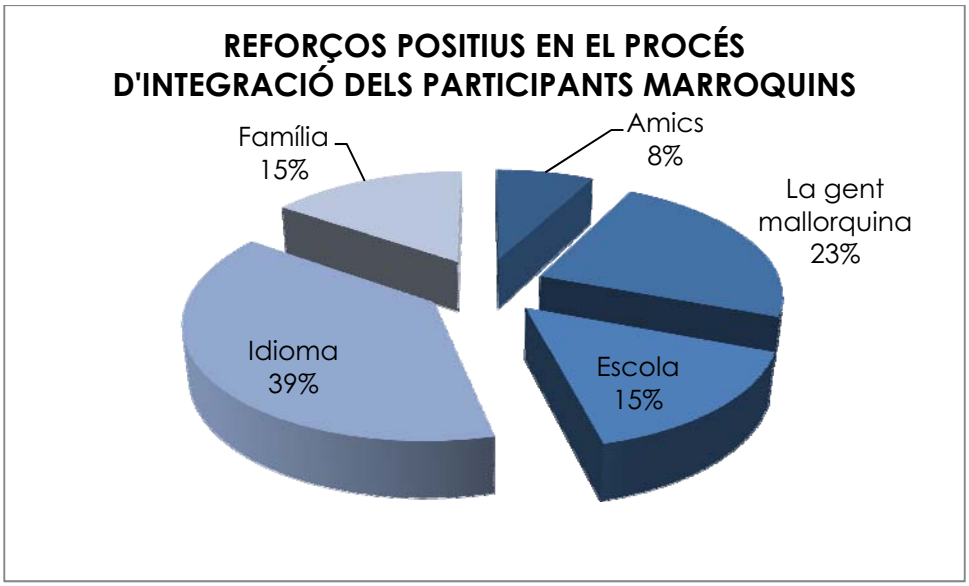
l'absència de problemes amb els demés i, fins i tot, alguns d'ells (sobretot els nascuts a la societat d'acollida) fins i tot es senten una mica irritats quan se'ls planteja aquesta qüestió. Evidentment, el fet que moltes d'aquestes persones es sentin integrades corrobora els discursos d'autors com ara Castellà (2003) o Massot (2003) els quals incorporen la idea que el subjecte (postmodern) és capaç d'adquirir competències culturals emeses en diversos codis, és a dir, a través de distintes cultures.

Tot i això, si s'analitza el discurs en conjunt de cada un dels adolescents consultats se n'observen matisos prou significatius que mostren una realitat sensiblement distinta.

"*Sí (estoy integrado). Parezco más español que marroquí, aunque soy de las dos partes de forma de actuar y cosas así me considero más español*".

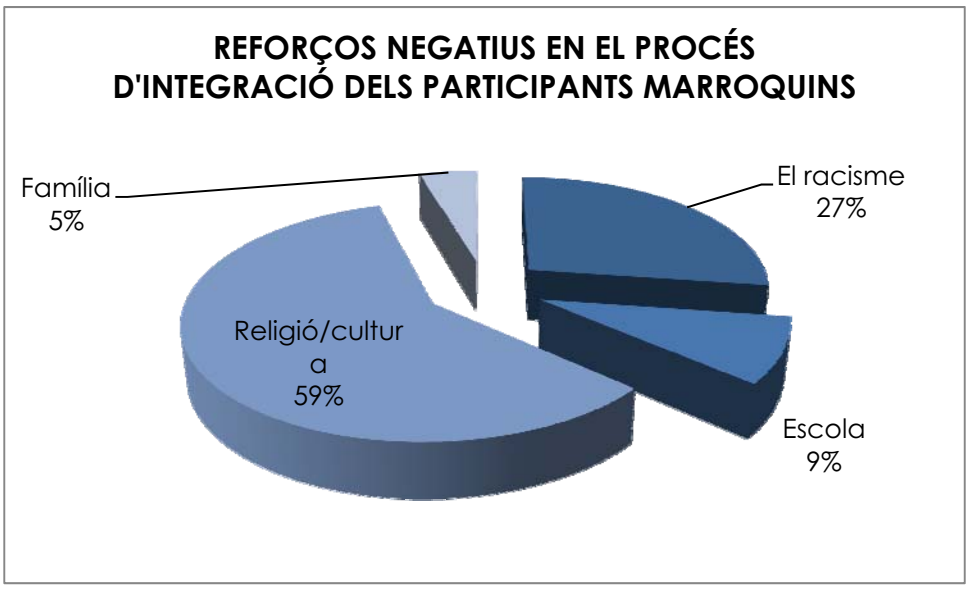
A-16-2

En els gràfics 26 i 27 es poden veure quins són els **factors que atorguen major i menor fluïdesa als processos d'integració** d'aquests joves, segons el seu punt de vista. Quant els reforços positius destaca l'aprenentatge de l'idioma (bàsicament, el castellà) i el caràcter de la gent (sense que això faci esment a la totalitat de la població del destí migratori car usualment fan esment al seu cercle més proper). En un segon terme apareixen l'escola i la família. D'una manera més eloqüent es mostren els resultats en el gràfic que fa referència als reforços negatius els quals tenen molta relació amb l'origen cultural i religiós d'aquestes persones. Si bé la majoria identifica la seva religió com a la causa dels seus problemes d'integració, d'altres traslladen el problema a qui els mira i apunten com a problema el racisme existent a la societat d'acollida. Sigui com vulgui, sembla que parlem d'un mateix fenomen.

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 26: Reforços positius en el procés d'integració dels participants marroquins

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 27: Reforços negatius en el procés d'integració dels participants marroquins

En efecte, el fet de ser persones immigrants o de descendència de nouvinguts sembla que els condiciona en moltes ocasions. De fet, tan sols un 20% dels participants assegura que, aquesta, és una condició que no els ha afectat en el seu devenir vital[198]. La resta reconeix que els ha condicionat, si bé

[198] Estem davant allò que des de la comunitat científica s'ha anomenat les *transicions simultànies* segons les quals la persona ha de fer front de manera paral·lela a dos intensos processos de canvi: l'adolescència i la migració.

s'observen diferències: hi ha un petit grup de participants que interpreten aquesta circumstància els ha enriquit i els ha reforçat i la immensa majoria que creu que els ha perjudicat. En el rerefons dels efectes negatius que els ha general la condició d'immigrant sempre hi trobem situacions de racisme que s'han acumulat en l'equipatge vital d'aquestes persones durant anys i anys.

"De petit si hem va condicionar molt el fet de ser immigrant. La meva infància va ser molt dolenta. Ara ja no".

A-21-2

Si analitzem la percepció que tenen els participants del **procés d'integració des de l'esfera més col·lectiva**, veiem que curiosament els resultats són totalment oposats als registrat en la vessant individual. Així, si quan es demanava als joves que si estaven integrats contestaven afirmativament, quan se'ls planteja si el col·lectiu marroquí està integrat responen que no. La causa principal (i gairebé única) són els problemes derivats de la cultura i de la religió; així, es perceben conflictes socials importants entre la minoria i la societat d'acollida. El matís que tracen els participants a l'hora de concebre el procés d'integració separant l'àmbit personal i el col·lectiu, sembla que es pot interpretar com a una certa voluntat de marcar distàncies amb segons quins prototips de nouvinguts marroquins que circulen entre la societat que els acull. A títol d'exemple, segons l'Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas (2012), en el cas de la població magrebí el racisme es dóna amb molta freqüència per qüestions relacionades amb la religió (57,6%), tot i que també hi intervenen aspectes físics[199] i les discrepàncies quan a interpretació dels codis socials.

Una última variable que s'ha tingut en compte a l'hora d'analitzar el procés d'integració d'aquestes persones, ha estat l'entorn del qual es rodegen. A l'hora de categoritzar aquesta variable, s'han establert quatre categories:

[199] Com ara el color de la pell o els cabells.

entorn totalment integrat, entorn integrat amb excepcions, entorn no integrat amb excepcions i entorn no integrat. Atenent els resultats registrats, s'observa l'absència de participants que avancin enmig de realitats absolutes; és a dir, no s'han detectat casos d'adolescents ubicats en entorn totalment integrats ni totalment no integrats. Així, la tendència més freqüent s'ha de relacionar amb persones que conviuen en un context de certa multiculturalitat. En relació a aquesta diversitat d'escenaris vitals, quan s'analitza la problemàtica en aquests joves d'origen immigrant sovint s'oblida que es tracta de persones exposades a tot un seguit d'alteracions (fins i tot contradiccions) de gran significació en les seves vides, tal i com assenyala Briones (2010). Aquest fet, acaba condicionant el seu procés de construcció identitària[200].

Tal i com s'ha pogut observar en el decurs d'aquest primer punt de conclusions, l'agent "família" és qui alimenta amb major fermesa la convivència d'aquests joves amb senyes identitàries pròpies de l'origen[201], mentre que l'entorn relacional i l'acadèmic acostumen a introduir elements identitaris diferents, més propers als esquemes dominants a la societat que els acull. D'aquesta manera, no és estrany que ens trobem davant persones que combinen la residència en entorns familiars sovint poc integrats a la societat de destí migratori (amb progenitors que ni tan sols dominen el castellà), amb l'escolarització a centres caracteritzats per elements identitaris propis de la

[200] Segons exposa Giró (2006), el procés de construcció identitària en adolescents d'origen immigrant ens permet interpretar dos grans tipus d'estratègies. La primera consisteix en què el jove des d'un primer moment intenta aconseguir una identificació ràpida amb el grup majoritari (societat d'acollida). La segona estratègia consisteix en un manteniment de certa distància i recel cap el grup majoritari, perquè la persona interpreta que d'ell se'n deriven les principals dificultats en el seu procés d'integració social. Entre aquests dos posicionaments, es trobaria una tercera alternativa que, per ventura, seria la més adequada.
En aquest cas, la reacció de l'adolescent consistiria en mostrar una actitud positiva amb l'objectiu d'adoptar el millor de les dues estratègies que acabem d'explicar: mantenir una estreta vinculació amb els referents més significatius amb els quals es va conviure durant l'etapa de la infantesa (aquells que estan representats per la família, amics del mateix país d'origen, etc.) i, a l'hora, ser capaç de desplegar les suficients habilitats socials com per aconseguir un nivell d'integració en la societat d'acollida.

[201] Els familiars sovint engeguen accions per posar en valor els seus orígens, tot en pro d'assolir el respecte suficient com per poder presentar-se com a individus competents en el nou marc que els envolta (López, 2007).

cultura de la societat d'acollida (com succeeix amb els centres privats o concertats d'inspiració catòlica).

Aquesta elasticitat identitària s'evidencia, per exemple, quan s'observa la riquesa de l'entorn relacional d'alguns dels participants amb els quals s'ha treballat. Tot i els avantatges, aquestes situacions també poden acabar desembocant en situacions de tensió (producte de l'absència d'un entorn favorable) la qual cosa no fa més que agreujar el caràcter traumàtic que –per naturalesa- caracteritza una etapa farcida de canvis que afecten d'una forma integral el desenvolupament de la persona (Mir, 2011).

La vida que esperen

Com s'observa en el gràfic 28, no hi ha unanimitat a l'hora de concebre **les expectatives de futur**. Així les coses, el 30% dels joves entrevistats voldrien tornar al Marroc a viure; quan parlem d'aquest grup, sempre ens referim a persones nascudes allà i, majoritàriament, que porten pocs anys a Mallorca. Llevant alguna excepció, es tracta d'al·lots que es plantegen tornar a l'origen amb diners i poder crear el seu negoci allà. En general, sembla que els agradaria que els seus fills es fessin grans envoltats de la cultura i la religió d'allà, talment es tractés d'un exercici de protecció envers als perills potencials de la cultura de destí migratori. Així doncs, es tracta de persones que es senten més còmodes en entorns dominats per l'estabilitat que atorga la pròpia identitat ètnica, que no pas en atmosferes identitàries més volàtils que caracteritzen les societats postmodernes capitalistes (Díaz, 2005).

A l'extrem oposat del perfil que acabem de detallar, hi trobem el grup de joves que no es plantegen tornar a l'origen[202], ja sigui per rebuig a ell (aquells

[202] En un reportatge publicat a www.arabalears.cat el dia 17 de maig de 2014, l'escriptor Víctor Panicello explica l'estudi identitari que està desenvolupant en el barri del Raval de Barcelona amb joves immigrants. Entre les conclusions que n'exposa, és que la majoria d'aquests joves no es planteja tornar a l'origen a viure, tot assegurant que malgrat els conflictes d'identitat que puguin tenir els agrada viure a Barcelona.

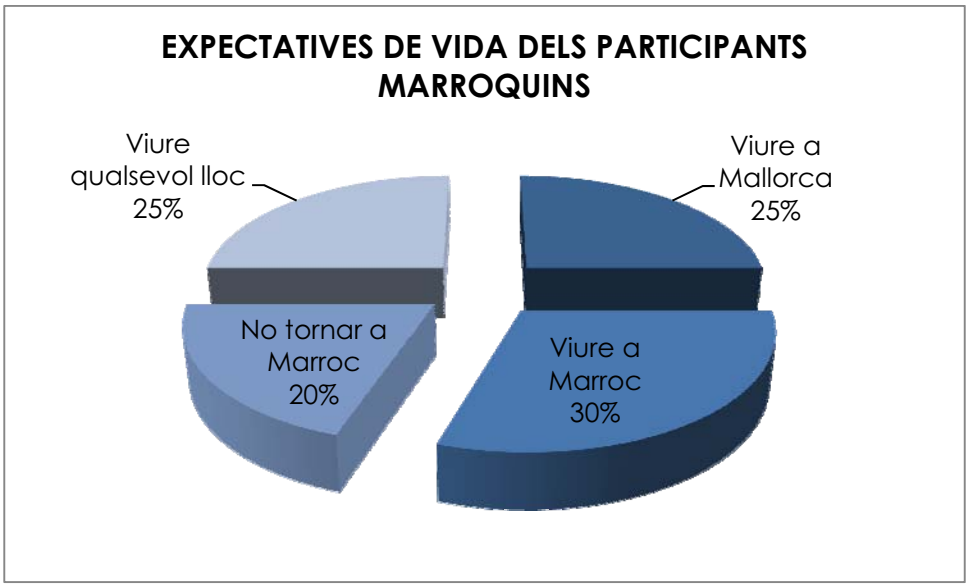
que no volen tornar al Marroc) o ja sigui per atracció del destí migratori (els que volen viure a Mallorca). Les persones que no volen tornar, majoritàriament, són noies que valoren d'alguna manera el major marge de maniobra que els ofereix la societat d'acollida envers a allò que han vist o que han sentit d'allà. En molts casos, es tracta d'unes realitats més fabricades que no pas viscudes. Aquells que no volen anar allà per l'atracció de la vida d'aquí, són adolescents nascuts aquí els quals no trobarien sentit a la seva vida enfora de l'illa i que, de ben segur, ni s'han plantejat mai la seva sortida.

"No lo sé, así como está la situación económica no sé si viviría aquí. Tengo claro que no viviría allí. No, no. Allí no sabría cómo vivir. Me gustaría vivir en España porque ya me he adaptado aquí. O en Europa, no sé dónde".

A-8-2

Finalment, un tercer grup estaria format per aquells que no tenen definit un destí. No els importaria viure allà, ni aquí ni a altres llocs del Món. Normalment es tracta de persones amb expectatives de trobar feina on sigui i que han interioritzat amb força el tarannà migratori dels seus pares. De fet, la majoria dels integrants d'aquest grup es planteja viatjar a altres ciutats espanyoles o europees per treballar fent ús de la presència de familiars o amics a fora de l'arxipèlag.

Així, es tracta de persones obertes a assumir nous inputs identitaris de terceres cultures- Castellà (2003) assegura que estem davant persones susceptibles d'adquirir competències culturals emeses en diversos codis, és a dir, a través de distintes cultures. En relació amb aquesta actitud, Massot (2003) exposa el "model de múltiple pertinença" i es refereix a ell dient que de totes les pertinences que van solidificant la identitat de la persona en qüestió, no n'hi ha cap que es presenti com a prescindible ja que totes són necessàries. Tot i això, no totes aquestes influències es mostren amb el mateix grau d'intensitat i unes sempre tindran més rellevància que pas altres.

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 28: Expectatives de vida dels participants marroquins.

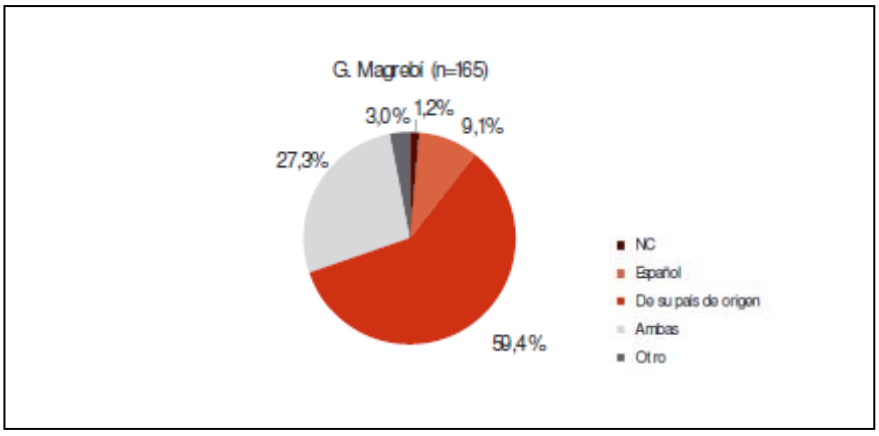
Pel que fa a les **expectatives familiars**, val a dir que tots els participants veuen la seva vida al costat del seu marit o esposa i dels seus fills. D'aquesta manera, es descarten altres alternatives com ara el fet de viure sols o tenir famílies monoparentals amb la qual cosa es posa de manifest la idea de model familiar que han assimilat els participants en el seu decurs vital. Estudis recents, com ara el publicat per la Fundación Adsis (2013) sota el títol *El futuro comienza hoy*, posen de manifest que els adolescents espanyols tenen com a preocupació prioritària el fet de formar una família estàndard amb matrimoni i fills, a més de tenir una feina estable. En efecte, la postura dels participants marroquins no esdevé gaire diferent a la mostrada per la resta.

Quant a les **expectatives econòmiques i laborals**, es torna a evidenciar la manca de recursos econòmics que rodegen aquests adolescents. En tots els casos, es pretén una vida amb un lloc de feina que ajudi a millorar la capacitat adquisitiva actual. A més d'aquest fet, també es posa en relleu la voluntat d'aquells que pretenen tornar a viure en el Marroc que no és altra que la de posar en marxa un negoci (normalment familiar) que els impliqui

unes millors condicions de vida que les que tenien els seus pares allà abans d'iniciar la seva trajectòria migratòria.

I si et demanen d'on ets...

Un total de 6 persones s'han identificat com espanyols (5) o mallorquins (1) i, tots ells, han nascut a la societat que els acull. Així, la majoria dels participants quan se'ls planteja aquesta qüestió coincideixen a contestar que **són del Marroc**. La majoria han nascut allà però n'hi ha que, havent nascut a la societat d'acollida, coincideixen en afirmar que són marroquins fonamentalment degut a la identificació que ells mateixos tracen amb la cultura i la religió característiques d'allà i a l'evidència tangible d'haver nascut allà. Els resultats obtinguts a la present investigació són similars als exposats a altres estudis, com ara a l'*Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas* (2012), en el qual es planteja la mateixa pregunta als nouvinguts magrebins[203] i s'obtenen unes proporcions de resposta gairebé idèntiques quant als que es senten d'allà. Veiem que la proporció de persones que es senten d'ambdós indrets s'enfila fins el 27% i només el 9% es sent espanyol.

FONT: Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas (2012)

GRÀFIC 29: Sentiment d'identitat del col·lectiu de magrebins a Espanya.

[203] No només formaren part de la consulta persones marroquines. També es recollí el parer de nouvinguts de Tunísia, Egipte, Argèlia, Mauritània i Líbia.

Tot i que s'hagin de tenir en compte els factors d'atracció de l'origen, no cal oblidar la significació de les conductes de rebuig que aquesta generació rep per part d'una part de la societat de destí migratori; de fet, les continues accions de racisme que hem anat veient que rodegen aquestes persones segurament els ajuda a no qualificar-se com a "espanyols o mallorquins". En relació amb aquest sentiment identitari, l'escriptor Víctor Panicello[204] valora el fet que els adolescents es sentin identificats amb el seu país, però es mostra crític amb la societat d'acollida quan es planteja que alguna cosa estarà fent-se malament quan els joves es senten d'allà tot i haver-se criat (i, en alguns casos, nascut) aquí. Sigui com sigui, malgrat contestar que són marroquins o marroquines, sovint concreten amb comentaris que volen donar entendre aquesta condició especial que els ha atorgat el fet de ser nouvinguts, de ser una generació diferent a la resta.

"*Soy Espárabe (risas). Soy de Marruecos pero mi vida es aquí. Puede ser que mi origen esté allí pero estoy más integrada aquí*".

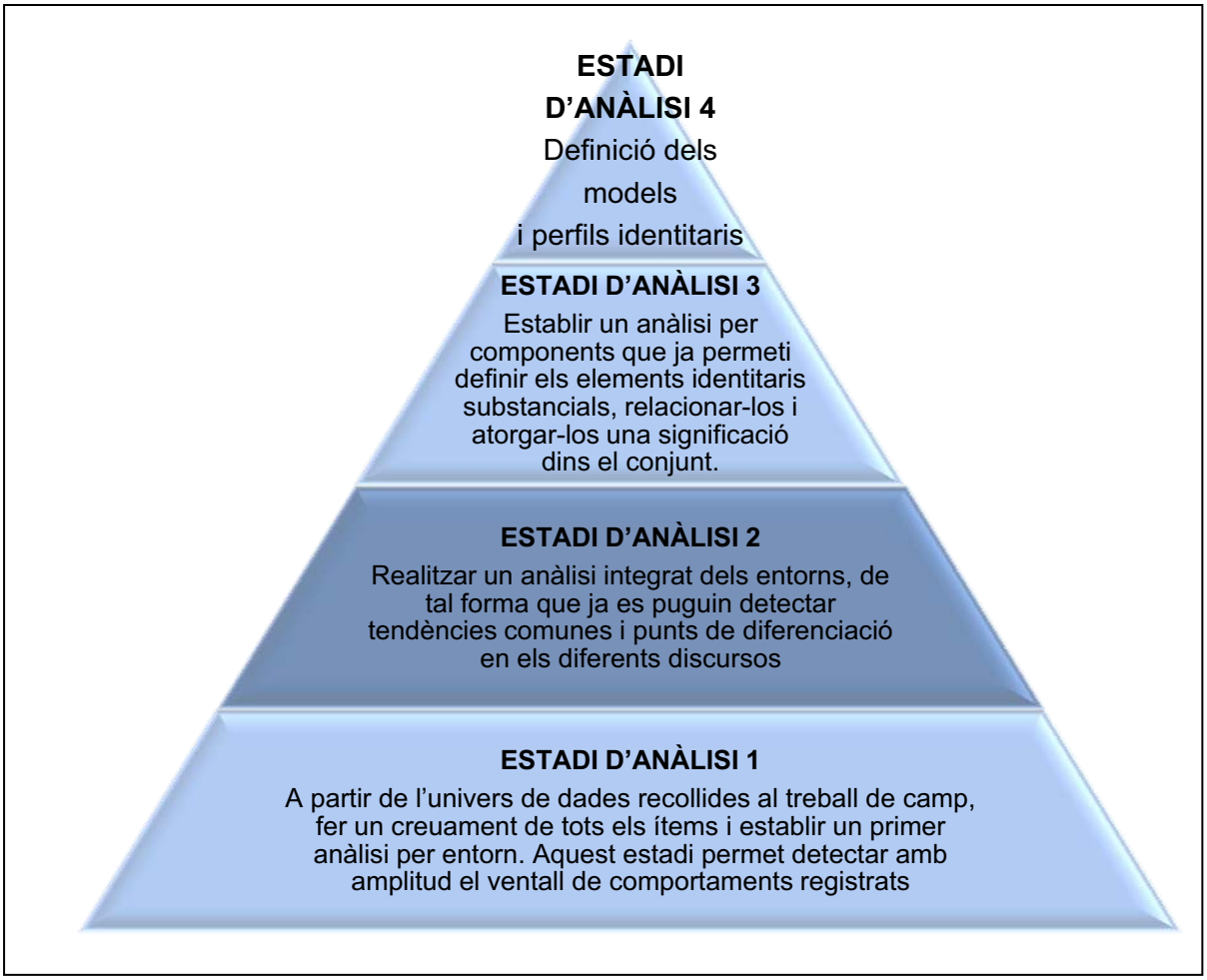
A-24-1

6.6. Anàlisi integrat dels entorns condicionants en els processos de construcció identitària d'adolescents de família d'origen marroquí.

Una vegada s'ha exposat aquest primer nivell d'anàlisi, en el qual s'atén de manera detallada a cada un dels cinc blocs amb els quals s'han realitzat les entrevistes, en aquest darrer punt del capítol es pretén avançar en la interpretació de les dades. Concretament, l'apartat presenta una agrupació de les dades que fins ara s'han exposat, la qual cosa ja permet discernir determinades tendències que després s'hauran de tenir en compte a l'hora de dissenyar els models de components i de perfils identitaris. Val a dir que

[204] En un reportatge publicat a www.arabalears.cat, el dia 17 de maig de 2014.

molts dels ítems exposats se'n detallen les tendències majoritàries, si bé com acabem de veure gairebé no existeixen tendències absolutes.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 42: Estadis d'anàlisi de la investigació (1)

En aquest sentit, es segueix sent fidel a l'estructura marcada per l'entrevista emprada en el treball de camp, si bé atenent al creuament i l'anàlisi de les dades recollides ja s'observa que segons quines dades van cobrant significació en detriment d'altres que, en canvi, esdevenen poc substancioses per allò que es vol investigar. Aquest fet podrà condicionar l'estructura del discurs a mesura que s'avanci en el nivell d'anàlisi en capítols posteriors. A continuació es mostren els resultats d'aquest anàlisi.

DADES DE CONTEXT
De 13 a 21 anys. Mitjana d'edat els 16,3 anys. Equilibri quant a gènere. Manco 3, tots fan ESO. CENTRE. Majoritàriament van a centres públics (i cap a privat) de dimensions grans o mitjanes ubicats a barriades modestes o marginals. La diversitat cultural de l'alumnat és variable. LLOC NAIXEMENT. Gairebé la meitat ha nascut a Mallorca. Un 25% porta menys de 5 anys a l'illa. LLOC RESIDÈNCIA. La immensa majoria resideix a barriades modestes o marginals. Cap a benestants. ENTORN ENTREVISTA. Participatius i sense dificultats comunicatives. Vestimentes sense extravagàncies i de poca qualitat. Olor corporal (manca d'higiene en nois) i ús de vel en noies (generalment, que porten pocs anys a l'illa).
ENTORN FAMILIAR
Trajectòria migratòria
Causa de la migració econòmica. Els joves no intervenen en la decisió d'emigrar. Migracions bàsicament per reagrupament familiar (fuita inicial del pare). Dificultats a l'hora d'afrontar aquests períodes de separació (enyorança, angoixa, etc.) No hi ha migracions prèvies. Acompanyants: familiars. Converses familiars entorn a la migració minven o desapareixen amb el temps.
Relacions familiars fora del nucli actual de convivència.
Sempre tenen contactes amb l'origen (padrins, cosins i oncles). Majoritàriament setmanals. Contactes més intensos quan la migració és més recent o quan qui hi ha al Marroc és el pare o la mare. Relacions amb familiars adults es fa a través del telèfon o ordinador i són tutelats pels pares (més planificats i a iniciativa dels adults). Les relacions amb familiars més joves a través de xats o xarxes socials (menys planificats i per coincidència). Sentiments d'enyorança al principi i de satisfacció a mesura que passa el temps. Temes de conversa més personals. En segon terme socials. Molts tenen altres familiars a Mallorca amb els que tenen relacions fluides (celebracions). Amb els familiars a la Península o Europa no es veuen tant, si bé el més habitual (per veure's) són les trobades a l'estiu al Marroc.
Nucli actual de convivència (NAC)
Viuen amb pares i germans. A cops s'hi afegeix algun familiar, però mai altres persones externes. Són habituals les famílies nombroses. Les famílies monoparentals sempre estan encapçalades per la mare.

Les situacions que generen aquest tipus de NAC: separacions, retorn del pare per dificultats econòmiques. Bona relació amb la mare i els germans. Més problemàtica és la relació amb els pares, sobretot amb nois i degut a desavinences causades per la religió. Les tasques de la casa pertanyen a la mare i les filles. El pare és qui pren les decisions i qui aporta els diners. Les dones porten la casa i els fills. CONVERSES ORIGEN. Converses relacionades amb l'origen augmenten quan la relació pares/fills són bones. Són més habituals amb la mare i tendeixen a idealitzar el Marroc. TV. Miren molt la TV (2-4 hores/dia) sols o molts cops amb familiars. La majoria entremescla programes marroquins i espanyols. No hi ha un model televisiu preferent. INTERNET Usen molt internet (el 20% més de 4 hores/dia) normalment sols i no sempre hi tenen accés des de casa (25% no en té). Usen molt xarxes socials però no tenen ciberamics que no coneguin físicament. Preferència clara per webs espanyoles o occidentals. MÒBILS. Tenen mòbils però molts sense connexió a internet. VIDEOJOCS. No juguen a videojocs excessivament. LECTURA. No llegeixen en el seu temps lliure.
Context socioeconòmic
AMICS DE LA FAMÍLIA. Entorn social dels pares està format per marroquins, més encara en el cas de les mares que rarament tracten amb persones d'altres indrets. La xarxa de relacions dels germans és similar a la dels propis adolescents. RENTA FAMILIAR. El 75% viu en entorns modestos o marginals i la resta en famílies de renta mitjana. La font d'ingressos prové del pare i en algunes ocasions dels dos. La mare només és la única font d'ingressos en entorn monoparentals o famílies de mare espanyola. TREBALL FAMÍLIA. Els nois no acostumen a aportar ingressos a la família. Treballs en sector serveis poc remunerats, temporals i d'economia submergida. Escassa capacitat emprenedora. Poca capacitat de consum *vs* grans necessitats de consumir: situacions de frustració.
Context sociocultural
ESTUDIS FAMÍLIA. Pares, majoritàriament, amb estudis bàsics a Marroc. Germans amb estudis de secundaria. LLENGUA. Ús diari del castellà i de l'àrab i més esporàdic del català. L'àrab l'empren bàsicament en contextos familiars i el castellà a l'escola i amb els amics, mentre que el català al centre educatiu. L'ús del català és més obligat que voluntari. RELIGIÓ La majoria són creients i practicants. Reben pressió familiar per fer-ne seguiment (sobretot del pare) i això pot generar tensions familiars. A la mesquita hi van només nois (no tots ni molt manco) acompanyats de pare/germans o amics.

CELEBRACIONS. Festa del xot amb família i amics de la família, normalment a una casa particular. Són celebracions sempre organitzades pels pares i que els crea un entusiasme moderat. Alguns nois celebren el Ramadà. És molt estrany que celebrin festes pròpies de la societat d'acollida. Aquells que les han viscudes, recorden amb nostàlgia les celebracions de l'origen. DECORACIÓ. es combinen elements propis de la societat d'acollida amb detalls identificatius de la societat d'origen relacionats amb religió. MEJAR. Diària o setmanalment mengen plats típics del Marroc a casa i cuinats per la mare. Normalment combinen aquesta cuina amb l'occidental que també cuina la mare. No mengen a restaurants ni a casa d'amics. DIFERÈNCIES FAMILIARS. Les perceben i les associen a la religió. Són crítics amb la llibertat que es dóna aquí als fills, la manca de cohesió familiar i la superficialitat de les relacions familiars. Opten pel model familiar de l'origen vers el del destí.
ENTORN RELACIONAL
Valors associats a l'amistat
Importància dels amics a la vida. Valors que més associen són els de confiança, germanor i, en segon terme, solidaritat i diversió.
Relacions d'amistat a l'origen migratori
Relacions que els desperten satisfacció i enyorança. Relacions que es desgasten amb el temps i que es mantenen (quan es mantenen) gràcies a xats i xarxes socials. Amb el temps, ells detecten canvis entre ells i els amics que han deixat enrere i és habitual que els vegin menys moderns i més tancats.
Relacions d'amistat al destí migratori
PRIMERS AMICS. Es troben a l'escola i de manera equilibrada són espanyols o marroquins (no d'altres països). Són relacions que ja no es mantenen o que esdevenen molt esporàdiques. Causes del distanciament: canvis de centre o baralles.
DECEPCIONS. Més freqüents en noies i sovint motivades per aspectes personals.
AMICS ACTUALS. Els coneixen a dos llocs: centre i/o carrer (al carrer: nois de barriades marginals o modestes). Són colles d'amics de distints països però sempre hi ha espanyols i marroquins (la resta són sud-americans i africans musulmans). Major confiança amb els marroquins. Són relacions poc estables i asseguren tenir pocs amics ACTIVITATS AMICS. Es veuen a diari o amb molta freqüència. Combinen oci de carrer amb activitats que impliquen petites despeses. No comparteixen hores de feina o d'estudi. INTERÈS DELS PARES. Molta preocupació en el cas de les noies i llibertat en el cas dels nois. DIFERÈNCIES ALTRES COLLES. Es perceben amb major intensitat en les noies i a mesura que es porta menys temps a la societat d'acollida. Causa: religió/cultura. SATISFACCIÓ. Elevada. Els atributs que més valoren aquests adolescents

dels seus amics són bàsicament la comprensió, la confiança i la diversió i, per altra banda, els principals defectes que els veuen estan relacionats amb que són excessivament crítics i a vegades una mica falsos. PARELLA. La majoria n'ha tinguda alguna ja. Són parelles de dues nacionalitats: espanyola i marroquina. Són parelles que es porten d'amagat de la família i que no es fan notòries en públic (més encara en noies). ASSOCIACIONISME. Inexistent gairebé.
ENTORN ESCOLAR
L'escola abans d'emigrar.
No en tenen un record gaire nítid. DIFERÈNCIES. La gran diferència amb l'escola d'aquí és la disciplina: allà són més durs en aquest aspecte i valoren allò que s'han trobat aquí. Els bons records vénen de la mà dels amics de l'escola d'allà. En segon terme, veuen diferències en infraestructures i horaris però no en nivell d'exigència acadèmica. Preferència pel model educatiu de la societat d'acollida.
L'experiència acadèmica a la societat d'acollida
Són normals els processos conflictius d'integració causats per dos aspectes: el racisme i l'idioma. Elevada mobilitat: per canvi d'etapa o per problemes de convivència. INTERÈS DELS FAMILIARS. Major presència dels pares en centres concertats que públics i en edats més primerenques que no pas més adultes. Ajuda rebuda per part de germans en les feines de l'escola (sobretot germanes majors). No acostumen a rebre classes de repàs per altres persones. SUPORT. La majoria no han fet ús de programes escolars d'integració (PALIC), més encara aquells que van a centres concertats. La única ajuda ha estat la familiar. RENDIMENT. Situacions de fracàs escolar (75% de repetidors). DELEGATS. Defugen de responsabilitats: no volen ser delegats. CONVIVÈNCIA. Molt habituals els problemes de convivència, molt relacionats amb l'origen cultural i religiós. També són freqüents els problemes amb professors. En ambdós casos identifiquen el racisme d'alumnes (molt freqüent) i mestres (més ocasional) espanyols com el motiu del conflicte. Els malnoms tenen una relació amb l'origen cultural/religiós i són més freqüents en nois a edats primerenques, sovint pejoratius. SATISFACCIÓ. Acceptable, si bé qualifiquen els companys com amables però també racistes. EXPECTATIVES. Aspiren tenir uns estudis que els permetin millorar la qualitat de vida. Sovint les expectatives s'allunyen de la realitat econòmica i acadèmica que els envolta
ENTORN PERSONAL
Esdeveniments condicionants del trajecte vital.

Els més rellevants són de caràcter familiar: processos de desintegració del nucli familiar (separacions, defuncions, etc.). A més també identifiquen el procés migratori com a punt d'inflexió sovint en sentit positiu (millora en qualitat de vida, aprenentatge de l'idioma, etc.)
L'autoconcepte
INDIVIDUAL Autoconcepte més aviat positiu, que s'evidencia més en els nois. Els amics i la família normalment alimenten aquesta autoestima. Si bé es troben situacions en que no és així: problemes d'assetjament amb companys o desqualificacions familiars per no seguir els models de comportament esperats pels pares. En ambdós casos es frena el reconeixement del jove. PUNTS FORTS: afables, lleials i familiars. PUNTS FEBLES: confiats, amb debilitat davant els problemes (de convivència) i introvertits. Els punts febles s'evidencien més en el cas de les noies *COL·LECTIU* Autoconceptes contradictoris Consideració negativa dels marroquins: són tancats (religió) i problemàtics (pobresa). Aquestes actituds s'accentuen quan major temps porten a l'Illa i s'arriba a tenir sensació de vergonya en alguns casos. Els punts que més valoren dels marroquins és que són bona gent i creients. Consideració positiva de la societat de destí: són oberts i acollidors a l'hora que racistes. Es senten representats pels dos models i fan una selecció d'atributs de cada proposta, tot segons els seus interessos.
L'autoimatge
INDIVIDUAL Valoren positivament el seu comportament a casa. Aquesta valoració no és compartida pels pares (55%) que fan retrets a aquests comportaments: no fan tasques a casa i dediquen massa temps a l'oci. Al centre educatiu pensen tenir un bon comportament però no estudien, en general. Amb els amics i parella el comportament també és bo. *COL·LECTIU* Perceben com a negatiu (70%) el comportament dels compatriotes: són problemàtics i delinqueixen. Els que porten més a Mallorca troben que es comporten amb actituds masclistes i poc dialogants. En general, la valoració del comportament de la societat d'acollida és positiva: hi ha una majoria de gent oberta i acollidora i una minoria racista.

El procés d'integració
INDIVIDUAL Tots asseguren estar integrats però es detecten problemes significatius en aquest procés sovint relacionats amb l'origen cultural i religiós. Bona part d'aquests joves han patit o pateixen episodis de racisme. La majoria entén que la qualitat d'immigrants els ha afectat i en un sentit negatiu. *COL·LECTIU* Tots asseguren que no està integrat el col·lectiu de marroquins degut a la religió i la cultura. Sembla que es volen distanciar de segons quins prototips creats al destí. Són adolescents que es mouen en entorns multiculturals (ni totalment integrats, ni guetos). La família aporta elements identitaris propis de l'origen i, per exemple, l'escola aporta elements més propis del destí. Es troben participants amb una gran elasticitat identitària.
La vida que esperen
Una part (30%) voldria tornar al Marroc perquè voldrien educar els seus fills amb els codis d'allà. Es tracta de nois que porten menys temps aquí. Altra part (20%) no voldria viure per res al Marroc, bé atracció del destí (nascuts aquí), bé per rebuig de l'origen (sobretot noies que valoren les oportunitats negades allà). La resta voldria viure a Mallorca (25%) o a qualsevol part (25%) Tots es veuen amb dona o home i fills. Es descarta qualsevol altra fórmula familiar. Tots esperen millorar la qualitat de vida en el futur.
I si et demanen d'on ets...
Només 5 no s'identifiquen com a marroquins. Causes: factors d'atracció de l'origen (religió) o de rebuig cap el destí (racisme). Alguns que han nascut aquí diuen ser d'allà Tot i dir que són del Marroc, molts concreten amb frases que evidencien la seva condició de persona d'origen o família immigrant.

A mode de resum, s'observa que en el decurs dels primers apartats del capítol apareixen tendències diverses entre els participants els quals reaccionen de maneres diferents davant el ventall de qüestions plantejades en el treball de camp. Així les coses, ja s'observa que elements com el temps de residència a la societat d'acollida o la interpretació que se'n faci del fet religiós representen un condicionant força actiu alhora d'entendre aquesta varietat de comportaments.

Malgrat l'evidència d'aquesta dispersió de comportaments, en el darrer apartat del capítol i una vegada creuades i agrupades les dades, ja es poden apreciar determinades tendències que atorguen una certa coherència als discursos anteriors. No debades, serà a partir d'aquests punts de connexió i de diferenciació que es podran plantejar models de components i perfils identitaris en els posteriors capítols de la investigació.

CAPÍTOL 7

CAPÍTOL 7: ELS ENTORNS IDENTITARIS DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN XINÈS A LA CIUTAT DE PALMA.

Tal i com s'ha realitzat en el capítol sisè, s'exposaran els resultats seguint dos esglaons: en els primers punts es detallaran les aportacions dels participants separant-les en cada un dels cinc blocs amb els quals s'ha plantejat el treball de camp i en el darrer apartat s'exposarà una visió més treballada dels resultats presentant-los de manera integrada.

Així idò, amb l'objectiu d'atorgar una certa coherència a la investigació, es presentaran els resultats seguint la mateixa estructura que l'entrevista. D'aquesta manera, l'esquema seguit a l'hora d'organitzar els ítems a analitzar també s'ha dividit en entorns familiars, els relacionals, els escolars i els personals. Com a pròleg d'aquesta estructura organitzativa, hi apareixen les dades de context.

Per tancar el capítol, es presenta un nivell més avançat de conclusions; de fet, en el darrer punt ja apareix una síntesi dels punts anteriors tot com a resultat d'una lectura més apurada dels resultats. Serà en aquesta part del treball en la qual ja es podran observar determinades inèrcies que ens conduiran cap a l'establiment dels models de components i perfils identitaris.

7.1. Dades de context.

S'ha treballat amb un grup d'adolescents d'edats compreses entre els 14 i els 20 anys. El grup d'**edat** més representat amb un total de cinc participants ha estat el de 18 anys, seguit del grups de participants de 15, de 16 i de 17 anys que han tingut quatre representacions. La mitjana d'edat de les persones d'origen xinès que han format part de la recerca ha estat de 16,95 anys. Quan el **gènere**, val a dir que s'ha intentat equilibrar el número d'al·lots i al·lotes, si bé hi ha una lleugera majoria de nois sobre noies. El 75% de les entrevistes

s'han fet a persones que cursen el segon cicle d'ESO, de fet, en el cas dels xinesos només hi ha 5 casos d'estudiants d'altres cicles o nivells: 2 cursen Batxillerat, 2 el primer cicle d'ESO i 1 universitari

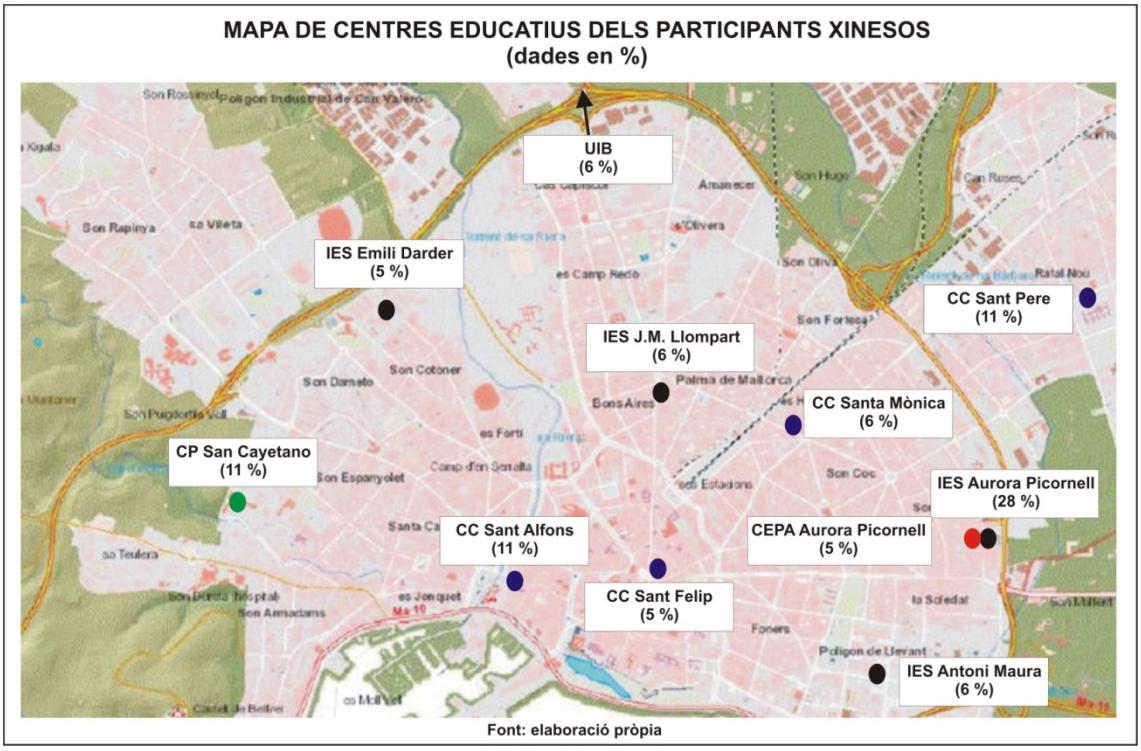
Pel que fa referència al **centre educatiu**[205], val a dir que es produeix una distribució prou equitativa entre els participants pel que respecta a la titularitat dels centres: el 50% estudia a centres de secundària de titularitat pública, el 45% a centres privats (concertats o no concertats) i el 5% restant es correspon amb l'estudiant universitari matriculat a la Universitat de les Illes Balears, també de titularitat pública. En general, aquests centres educatius són de grandària gran o mitjana; de fet, només 3 participants xinesos estan matriculats a centres en els quals la matrícula no supera els 500 estudiants. Si avancem en l'anàlisi del context acadèmic dels participants xinesos, veiem que el 50% del grup estudia a centres on hi ha un alumnat que presenta elevats índexs de diversitat cultural; sovint es tracta de centres en els quals la el número de nouvinguts asiàtics és prou significativa.

Precisament, en relació amb aquesta idea relativa al perfil social i econòmic, Vidaña (2004), exposa que el mateix procés d'escolarització, en el cas de les Illes Balears, ja pot representar un element més de segregació social. D'aquesta manera, aquest autor analitza aquesta realitat referint-se a l'existència de determinats centres educatius en els quals es concentren bona part d'alumnes d'origen estranger no comunitaris com ara instituts com l'Antoni Maura o l'Aurora Picornell, a Palma. En canvi, en altres centres gairebé no es nota la presència d'aquesta tipologia d'alumnat i, aquest fet, no fa més que estimular la formació de *guetos*.

La resta de joves xinesos es reparteixen de tal manera que un 35% cursa a centres d'alumnat homogeni culturalment i un 15% a centres amb una

[205] Segons les dades publicades per l'Anuari de l'Educació de les Illes Balears (2013), la quantitat d'alumnes xinesos a centres de les Illes fou de 614 a 2013, mentre que a l'any 2005 aquesta xifra només arribava fins els 463 alumnes.

diversitat intermèdia. Tal i com indiquen les xifres publicades per l'Anuari de l'Educació de les Illes Balears (2013), els centres amb alumnat més homogeni tendeixen a ser privats o concertats, de fet, en l'any de publicació un 15,74% de l'alumnat nouvingut cursava a aquests centres i, la resta, ho feia a centres públics. En relació a la zona on s'ubiquen aquests centres, s'observa que tot i que el centre amb major representació (l'IES Aurora Picornell) s'ubiqui en un districte molt modest o marginal de la ciutat, la resta apareix prou repartit. Es troben des d'alumnes que van a centres localitzats a zones molt valorades (San Cayetano) i d'altres a zones habitades per classes mitjanes (IES Emili Darder). Com es pot observar a continuació, existeix una varietat de centres significativa.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 43: Mapa de centres educatius dels participants xinesos.

Si ens fixem en el **temps de residència** que els participants marroquins porten a Mallorca, veiem que ens trobem davant un col·lectiu amb un curt recorregut en la societat d'acollida. Nieto (2007) afirma que és durant els anys vuitanta quan les comunitats xineses consoliden la seva residència a la façana

mediterrània de l'Estat espanyol, si bé el gran increment s'ha generat a partir del canvi de segle. En aquest sentit, aproximadament el 55% dels participants porten 5 o menys anys a l'Illa, un 40% porta de 5 a 10 anys en el destí migratori, un 5% més de 10 anys i el 5% restant ha nascut a l'arxipèlag.

En general, es tracta d'adolescents que **viuen en barriades modestes** de la ciutat; en concret, es tracta de districtes de l'eixample immersos en processos de degradació urbanística i social però que mantenen una intensa activitat comercial i que gaudeixen d'una bona localització dins la ciutat (González, 2009). No s'han enregistrat casos de joves residents a àrees marginals, si bé un 25% de les entrevistes corresponen a persones residents a zones ben valorades o de classe mitjana.

Si fem esment a la comunicació no verbal registrada en aquestes **entrevistes**, en general, podem dir que es tracta de persones no gaire comunicatives i que, en determinades situacions, es presenten poc predisposades a respondre les qüestions plantejades. La vestimenta sovint no incorpora extravagàncies i en molts casos no eren peces de roba d'excessiva qualitat. La higiene corporal s'ha percebut millorable. Majoritàriament en el cas dels nois, sorprèn la preocupació que es té per seguir determinats patrons de tall de cabells molt a l'estil del seu país originari. Gualda (2008) recorda que durant aquests anys molts d'aquests joves comencen a tenir necessitats com ara la de comprar roba que vagi en sintonia amb la moda que impera en el grup d'amics, tenir diners suficients com per sortir a divertir-se amb els col·legues, etc.

En general, la comunicació gestual ha estat poc eloqüent -si bé n'hem trobat excepcions- i la desconfiança ha estat present en els moments inicials de moltes entrevistes en les quals ni tan sols s'era capaç de mirar als ulls o llevar-se la motxilla de sobre. Autors com Soler (2003) posen de manifest el tarannà introvertit i distant d'aquesta comunitat, tot manifestant l'existència d'unes grans diferències socials i culturals entre les societats europees i la xinesa les

quals, segons l'autor, troben la seva gènesi en la distinta interpretació de la història que han fet aquests pobles.

7.2. Entorn familiar.

La trajectòria migratòria

La **motivació** que dóna sentit als processos migratoris que han fet arribar els participants xinesos a la societat mallorquina, està relacionada amb aspectes econòmics. Les característiques transnacionals de l'emigració xinesa faciliten que arribin a algun país europeu sense importar quin sigui el seu destí final ja que arriben amb la idea de cercar condicions adequades en funció de les oportunitats econòmiques i els avantatges que atorguen els marcs legals domèstics (Li, 1995).

En aquest sentit, tots els discursos enregistrats demostren que la voluntat de progrés en qualitat de vida ha estat el detonant que ha generat que els pares dels propis participants hagin decidit arribar a Europa. Si bé quan parlem d'aquests fluxos hem de fer esment a qüestions econòmiques, convé subratllar que en el cas del col·lectiu xinès no són habituals les migracions que tinguin com a rerefons una mancança de recursos bàsics i sí una voluntat de progrés en la qualitat de vida dels membres de la família. Per resumir-ho d'alguna manera, podríem dir que ens trobem davant una generació de pares i mares que arriben a Espanya amb l'objectiu de traçar un futur més encoratjador pels seus fills que aquell que han pogut trobar ells a la Xina.

En definitiva, es tracta d'adolescents que han crescut condicionats per un procés migratori que, en tots els casos, han decidit engegar els seus familiars i sobre el qual no n'han tingut cap pes de decisió. Nieto (2007) exposa d'una manera molt eloqüent la significació que té el concepte de jerarquia en la comunitat xinesa; una realitat estimulada des del mateix Estat i que es

projecta a la llar a través d'un estatus poc participatiu i en el qual la veu del pare resulta preponderant sobre la de la resta de membres.

"*Ells (els meus pares) van venir aquí per qüestions de diners ells volien un futur millor, tot i que allà era conductor d'un bus*".

B-34-1

Només un 20% de les persones consultades **van arribar al destí migratori acompanyats** pels pares i germans, la resta han arribat a l'Illa com a conseqüència de processos de reagrupament familiar. En aquest punt resulta interessant recuperar el discurs de Medina (2005) qui afirma que en el cas d'aquelles famílies en les quals els pares (per qüestions de treball, desinterès, etc.) es situen enfora de la realitat que afecta els seus fills adolescents es generen una sèrie de contrapartides. Com hem vist en apartats anteriors, les relacions amb els altres[1] representen un factor cabdal en la configuració identitària. No debades, un dels focus de major rellevància en la interacció d'aquests adolescents –endemés dels amics- procedeix de les relacions familiars. Així, en famílies en les quals es para poc esment als fills es tendeix a perdre aquesta important dimensió del procés de recerca del propi "jo".

Quant els casos de reagrupament, s'han detectat 2 models diferents:

1) Que primer migri el pare (normalment amb un treball acordat a càrrec d'algun familiar o amic) i anys o mesos després es traslladi la resta de la unitat familiar: dona i nens. En molts casos, el contacte fills-pare gairebé no ha existit en els anys d'infància dels nois, la qual cosa condiciona d'alguna manera la relació que uns i altres puguin tenir a l'actualitat. Aquesta és l'opció més freqüent entre els participants entrevistats.

2) Que migrin els pares primer (ja sigui junts o separats) i, passat un temps, ho facin els fills els quals han quedat amb els padrins o d'altres familiars aquest temps. Aquesta, és una pauta migratòria que afecta amb major

mesura a aquells adolescents que ja porten molts anys a la societat d'acollida o que han nascut en ella. Tanmateix, esdevé una alternativa que segueixen les famílies a l'actualitat, de fet, els germans d'alguns d'aquests joves encara són a la Xina a l'espera que els pares els vagin a cercar quan ja siguin més autònoms.

"*¿Cómo fueron los años que estuviste separado de tu padre? No sé porque mi padre se fue al exterior del país desde que yo naciera. Yo no tenía memoria de él. No sé*".

B-30-2

En els casos de nens nascuts ja en el destí migratori, també és freqüent que quan acaben de néixer[206] els pares els enviïn un temps a la Xina amb els padrins ja que no disposen de temps per cuidar-los aquí i que, passat alguns anys, tornin amb els pares.

Tenint en compte que aquests processos de desintegració de la unitat familiar condicionen els processos identitaris, allò que s'interpreta com un tret diferencial respecte altres grups és l'actitud que mostren la majoria d'aquests nois durant els **períodes en els quals romanen allunyats dels pares i les mares**. No és freqüent que manifestin actituds d'enyorança tan exagerada i es mostren prou serens en vers a aquestes separacions, tot com si es tractés d'un procés natural. En efecte, la indiferència és el sentiment que es desperta amb major freqüència que es recorden aquells moments.

Tan sols el 25% dels joves que han format part de la investigació han arribat a Mallorca havent viscut abans **migracions prèvies**. De tots ells, la majoria han residit a grans ciutats de l'Estat espanyol i només un ho ha fet a un altre país. En efecte, el gruix dels participants ha tingut a Mallorca com escenari de la seva primera experiència migratòria. Quant els acompanyants, també es

[206] Fins i tot, en alguns casos les mares marxen abans de parir a la Xina i tornen soles en haver tingut el nadó.

segueix un model gairebé únic i és que es tracta de joves que han arribat a la societat d'acollida acompanyats per familiars (mare i germans, majoritàriament). Villarino (2012) retrata el ventall de possibilitats que han provocat l'arribada d'aquestes persones a Espanya tot dient que arriben animats per familiars, ajudats per parents instal·lats a Europa, sense conèixer l'idioma ni la cultura de la societat on arriben.

La indiferència a la qual fèiem esment anteriorment, es torna a posar de manifest quan analitzem la recurrència que tenen les **converses** que recorden el procés migratori familiar. Així les coses, sembla que es tracta d'una etapa ja superada la qual no es recorda en la major part de les famílies dels participants. L'eloqüent pragmatisme d'aquest col·lectiu sembla que no deixa lloc a aquesta mena de reflexions.

"*¿En casa habláis de cómo fue toda esa época? Hemos olvidado*".

B-38-1

Les relacions familiars fora del nucli actual de convivència

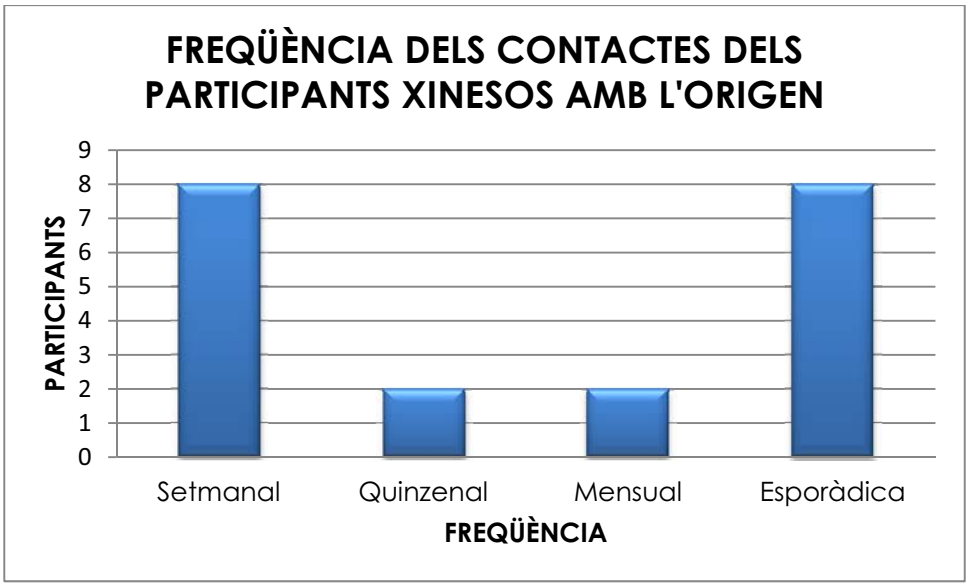
Els **contactes** amb familiars residents a la Xina són una constant entre els participants en el projecte, no debades, es tracta de contactes que es constaten en gairebé totes les entrevistes si bé es presenten alguns matisos que a continuació explicarem. Martínez (2011) posa de manifest la importància que té la família pels xinesos, de fet, segons aquest autor és la base sobre la qual s'ha construït la societat xinesa i d'ençà dels seus orígens ha estat l'element bàsic per l'organització social i administrativa del país, tot en uns límits que traspassen la significació que té la família a occident.

Les persones amb les quals tenen relació aquests adolescents són familiars propers; fonamentalment, els padrins i padrines, els oncles i els cosins. Sobretot en el cas dels padrins, existeix una relació molt propera en aquells casos en els quals els nois han estat criats durant part de la infància separats dels pares i,

precisament, amb els avis a la Xina. En aquest sentit, és en aquests escenaris en els quals s'ha percebut un sentiment d'enyorança més intens. Pascual (2006) quan analitza aquests processos manifesta que és l'adolescència la que atorga una major intensitat a determinats traumes generats arran de la migració. Tanmateix, els contactes són més significatius a mesura que el procés migratori resulta ser més recent i, en aquells casos d'adolescents nascuts ja a Mallorca o que porten molts anys a l'Illa, en ocasions hi ha algunes limitacions relacionades amb l'idioma.

Normalment, són els pares qui gestionen els contactes amb la família -juntament amb els familiars de l'origen- si la via emprada és el telèfon. Aquesta tipologia de contactes es combinen amb les relacions mantingudes a través d'internet[207], les quals són menys planificades que les telefòniques i on la iniciativa del contacte és més compartida pels joves. Si bé els contactes per línia telefònica es fan per parlar amb padrins o familiars poc familiaritzats amb les noves tecnologies, en el cas de les relacions familiars *on line* els protagonistes són sobretot cosins o familiars més joves. Quant a la freqüència d'aquests contactes, s'observa que són contactes poc habituals en molts casos, de fet, no s'ha enregistrat cap cas d'adolescent que mantingui una relació diària amb els seus familiars residents a l'origen i el 40% dels participants només manté contactes esporàdicament amb ells.

[207] És prou freqüent l'ús de la xarxa social xinesa QQ. A l'any 2014, amb 632 milions d'usuaris, la plataforma digital Qq és la segona xarxa social amb més usada del món.

FONT: Elaboració pròpia

GRÀFIC 30: Freqüència dels contactes dels participants xinesos amb l'origen

Malgrat en alguns casos s'imposi la indiferència més absoluta, de les converses amb els familiars és habitual que se'n desprenguin sentiments d'enyorança. Fonamentalment, es noten a faltar tres coses: el menjar, la família i el fet de poder jugar pel carrer. A més d'això, alguns d'aquests adolescents assenyalen que aquestes converses els confirmen l'intens procés de canvi[208] que està vivint el seu país i que ells mateixos poden observar en els seus viatges a la Xina. D'aquesta manera, en els contactes amb les seves famílies d'origen els participants xinesos tendeixen a barrejar converses de caire més personal amb comentaris més propis de la col·lectivitat (tant de l'origen com del destí migratori).

"Parlem sobre la vida, de com canvia. Quan jo vaig arribar aquí no sabia moltes coses de Xina i ara les coses han canviat i ho vull saber. M'interessa saber més coses de la Xina".

B-9-2

[208] Navarrete (2007) a la seva obra explica alguns dels canvis que han afectat el país asiàtic aquests darrers lustres, tot fent esment al creixement econòmic amb la introducció de sistemes productius semblants als existents a les societats del consum, un progressiu deteriorament ambiental, un nou ordre social marcat per les creixents desigualtats i un nou estatus polític marcat pel destapament de la corrupció sota l'etiqueta del perenne Partit Comunista Xinès.

En molts casos, l'arribada d'algun dels progenitors (normalment el pare) es dóna gràcies a la presència de **familiars residents a Mallorca**, així no és estrany que aquests adolescents tinguin oncles, padrins o cosins residint a Mallorca. En la immensa majoria dels casos estudiats, existeix una certa relació. Villarino (2012) posa de manifest l'enorme importància que tenen les xarxes familiars i d'amics de cara a l'arribada d'aquestes persones a Europa ja que no és estrany que els facilitin l'entrada a través de contractes de feina a les mateixes empreses familiars. Tot i que alguns dels participants tenen familiars residint a la Península Ibèrica o a d'altres països d'Europa no són freqüents les visites en cap de les dues direccions.

El nucli actual de residència

La majoria dels participants xinesos conviuen en un nucli de residència format pels pares i germans; així, prop del 55% dels casos analitzats es troben en aquesta situació. Com a norma general, no es tracta de famílies excessivament nombroses[209], si bé hi ha alguns casos de famílies en les quals algun dels seus integrants es troba a la Xina temporalment. No és estrany que aquestes famílies orientals comparteixin espai amb d'altres ciutadans d'origen xinès, la qual cosa no implica relació normalitzada entre **els integrants** de la casa car acostumen a habituar els habitatges de tal manera que semblin espais separats per cada unitat familiar. Sembla que la tendència de compartir pis amb altres famílies compatriotes esdevé una constant en la diàspora xinesa, de fet, Man (1997) publica un estudi relacionat amb els immigrants xinesos a Canadà i explica que viuen en espais molt reduïts fonamentalment per un motiu principal: minimitzar els costos de l'economia familiar.

[209] Normalment, es tracta de famílies formades per no més de tres germans.

Altrament, prop del 20% de les enquestes enregistrades corresponen a famílies que només tenen un fill[210] i, a excepció d'un cas, totes aquestes famílies porten menys de 3 anys a la societat d'acollida la qual cosa indica que es tracta d'una herència incorporada en el país d'origen, tal i com subratllen alguns adolescents. No és habitual trobar casos de famílies monoparentals entre els joves xinesos, de fet, tan sols se n'ha detectat un cas a causa d'un procés de separació.

Pel que fa esment a les **relacions entre els membres** del nucli familiar, s'observa que prop del 40% dels casos asseguren tenir una relació distant amb els pares. El distanciament en aquest tipus de relacions es pot manifestar a través de dos escenaris: el conflicte o la indiferència. Una dada interessant és que són els nois qui protagonitzen els casos que acabem d'exposar; de fet, només dues noies afirmen tenir relacions distants amb la mare i una amb el pare. La resta d'aquests casos estan relacionats amb al·lots. Els conflictes tendeixen a augmentar a mesura que els adolescents són de major edat i que porten més anys a la societat d'acollida. És en aquests moments quan sorgeixen diferències entre el model de vida que pensaven els pares pels seus fills (traçat a través dels valors de l'origen) i aquells que els seus fills desitgen (influenciats pels valors de la societat d'acollida).

Villarino (2012) exposa d'una forma molt gràfica el sentir d'alguns d'aquests pares xinesos dient que la majoria no admetria que els seus fills creixessin com els joves occidentals, oblidant l'idioma i les tradicions dels avantpassats. L'autor afegeix que a aquests pares els traumatitza la idea de joves mal educats, indisciplinats, que contesten els pares, que s'engaten els caps de

[210] Musu (2012) explica l'origen de la política demogràfica del "fill únic" a la Xina. Segons publica aquest autor, a l'inici del període maoista la població era considerada com un actiu econòmic pel país. Però després d ela revolució cultural, durant els anys setanta, aquesta concepció va derivar cap a una amenaça per la supervivència de la Xina. Així es limità a les famílies a tenir un sol fill, de tal manera que en les darreres dècades s'han anat combinant penalitzacions amb incentius financers per tal de controlar la natalitat. El resultat d'aquest procés ha estat una estabilització del creixement demogràfic fins el punt que, depenent de les circumstàncies, el govern permet tenir més d'un fill per parella (per exemple, en casos de famílies on els progenitors siguin fills únics).

setmana i que tenen relacions sexuals amb altres adolescents (fins i tot del mateix sexe). De la diferència d'allò que esperen els pares a allò que es troben sovint en sorgeix el conflicte.

"*¿Cómo es la relación con tu padre? Con mi padre más o menos. Hablamos muy muy poco.*

¿por qué? Según yo no tenemos un pensamiento igual.

¿En qué te diferencias de tu padre? Él solo piensa en el dinero y yo como soy un niño… es que creo que aun no me preocupa mucho el dinero".

B-27-2

En canvi, les relacions entre germans acostumen a ser bones i són estranys els casos en els quals es detecten relacions distants o conflictives. Sigui com sigui, ens trobem davant un grup de joves que creixen en entorns familiars en els quals hi ha un rol masculí predominant i en els quals les relacions igualitàries entre els distints membres esdevenen excepció. Freqüentment, és el pare qui pren les decisions i qui porta majors ingressos a la família, si bé és habitual que la dona també treballi. Cejas (2008) posa de manifest que un dels grans reptes de la societat xinesa és aconseguir uns nivells d'igualtat en el gènere car es tracta d'una societat molt jerarquitzada depenent del gènere, tot en un país de tradició comunista que anhela la igualtat.

Les poques famílies en les quals es produeixen relacions d'igualtat entre home i dona són promogudes per pares amb una formació i ja en un estadi madur en el procés d'adquisició de valors propis de la societat d'acollida. A mesura que ens allunyem d'aquests dos condicionants, sembla que s'intensifiquen les actituds de **desigualtat de gènere**.

En aquestes llars, no són gaire freqüents les **converses entorn a l'origen**; de fet, en molts casos sembla que no hi ha converses al respecte entre pares i fills. Des d'una òptica occidental, Faccini (2013) subratlla que resulta força significatiu

que els pares es mostrin pròxims i afectius amb els seus fills que, tot i que normalment no ho demostren explícitament, demanden la presència d'un referent mínimament consistent per tal que supervisi llur procés d'evolució cap a la seva pròpia autonomia. En general, veiem que no existeix una comunicació fluida entre els adolescents xinesos i els seus pares, menys encara per parlar sobre els orígens.

Amb tot, quan es donen aquestes converses, sovint toquen temes variats que tenen a veure amb aspectes socials o col·lectius o també amb històries familiars contades pels pares amb una certa nostàlgia. També són més freqüents les converses en famílies on hi ha una relació de proximitat entre pares i fills, ja siguin casos de famílies que encara viuen el dol migratori com d'altres que han vist néixer el seus fills a la societat de destí i fan ús d'aquests relats per mostrar els orígens als propis fills.

Si ens endinsem a analitzar la gestió que en fan del **temps lliure** a casa els participants xinesos, veiem un ús prou freqüent de mitjans audiovisuals relacionats amb l'entreteniment; en concret, el consum de televisió i l'ús d'internet o videojocs. Si s'observa el consum de televisió, es percep que en fan un consum freqüent amb una mitjana aproximada de més de 2 hores diàries. Aquesta darrera xifra correspon únicament al consum de productes televisius vistos a través de televisió ja que si extrapolem l'anàlisi al seguiment d'aquests productes consumits *on line* a través de l'ordinador el temps diari s'incrementa notablement.

No debades, els participants xinesos sovint fan ús dels ordinadors per mirar programes televisius, sobretot aquells que són editats a la Xina. En aquest darrer cas, es tracta d'una activitat més individualitzada que moltes vegades porten a terme en la pròpia habitació a la nit. Tanmateix, el procediment més comú en el consum televisiu a casa és el de no compartir espai amb altres membres de la unitat de convivència; així, són minoria aquells que miren la televisió amb els pares o germans. Les causes que s'amaguen darrera aquest

fet fonamentalment són dues: l'absència dels pares per motiu de treball o l'idioma (més quan els nois miren televisions espanyoles). Precisament, en relació a l'idioma Chireac (2010) explica les dificultats dels xinesos a l'hora d'aprendre llengües com el castellà o el català, tot dient que són llengües molt diferents tant en qüestions relatives a l'escriptura com també en el pla fònic, fonològic, en el morfològic, en el sintàctic o en el semàntic. Aquestes dificultats s'aguditzen com major és la persona nouvinguda, habitualment.

"*No miro gaire la televisió amb els pares, no puc perquè no l'entenen. Miro la televisió sol i a casa*".

B-2-2

Quant el model televisiu, veiem que la majoria combina el seguiment dels canals xinesos amb els editats a Espanya. Sembla que el factor determinant és que la família disposi de recursos suficients com per tenir parabòlica i, fins i tot aquells que no disposen de connexió via satèl·lit fan ús d'internet. En qualsevol cas, resulta estrany trobar participants que no segueixin la televisió xinesa. Tot i que aquest fet pugui resultar intranscendent, la televisió xinesa esdevé una plataforma en la qual s'emeten contínuament elements amb alt valor identitari, de fet, la identitat cultural conviu amb les identitats procedents de la modernitat, és a dir, amb les identitats nacionals (Rausell, 2004). En efecte, el fet que molts dels participants siguin consumidors d'aquests productes audiovisuals tindrà efectes en el perfil identitari que aniran desenvolupant.

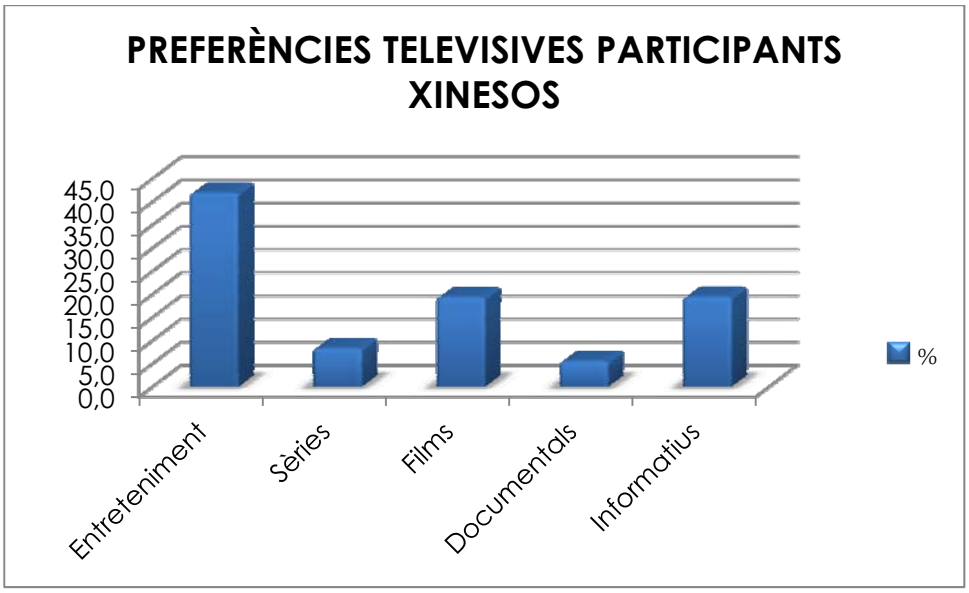
En relació al model televisiu de preferència, no hi ha cap tendència majoritària i són la mateixa quantitat de participants qui aposten pel model d'allà que pel model d'aquí. La resta es mostra indiferent o es sent atret per ambdós models. Aquells que s'estimen més la televisió xinesa sobretot fan ús de justificacions relacionades amb l'idioma: sovint són adolescents que porten poc temps a la societat d'acollida i encara no entenen el castellà completament. Els detractors del model televisiu xinès fan denúncia de la poca llibertat i transparència del sistema imperant a l'origen, de fet, sovint són

adolescents integrants de famílies poc contentes amb el model polític de la Xina. Navarrete (2007) posa de manifest les contínues polítiques de repressió existents al país asiàtic que, en l'àmbit intern, té comportaments autoritaris. La inexistent llibertat de premsa és un exemple del grau de repressió que veuen alguns d'aquests adolescents que manté el seu país d'origen.

"Hi ha diferències entre la televisió xinesa i la d'aquí? Crec que sí, està més limitada la d'allà, hi ha coses que no es poden reproduir. Els anuncis eròtics allà no es poden reproduir, les pel·lícules tampoc".

B-10-2

A continuació, s'observen com les preferències a l'hora de seleccionar l'oferta televisiva es focalitzen en entreteniment.

FONT: Elaboració pròpia

GRÀFIC 31: Preferències televisives dels participants xinesos.

A banda d'allò que hem assenyalat en relació a la televisió, val a dir que la gran activitat d'oci casolà que tenen els participants xinesos és l'ordinador. En general, es tracta de persones que passen més de tres hores diàries davant la pantalla; de fet, només s'han recollit dos testimonis que passin menys de 2 hores davant l'ordinador i la gran majoria (prop d'un 80%) hi està de 2 a 4

hores diàries. Normalment, els participants disposen de connexió a casa o en els negocis dels familiars, si bé hi ha casos en els quals es fan servir cibers o la xarxa dels centres educatius com a plataformes d'accés a internet.

La major part de les entrevistes confirmen que, aquestes, són activitats que no s'acostumen a fer en companyia física, si bé fan ús de xarxes socials. Marín (2013) es refereix a la *sociabilitat virtual* la qual constitueix un nou espai on es construeixen i es transformen les formes de sociabilitat i la negociació amb el propi jo. Així, les relacions interpesonals a través de les quals es van teixint aquestes noves identitats digitals estan marcades pels contactes poc estables i per les relacions transitòries generades a partir de les relacions virtuals que vinculen els internautes.

Malgrat que alguns dels participants visitin pàgines webs espanyoles, europees o americanes, pareix que el que és més comú és la visita a pàgines xineses. Sembla que la finestra que ofereix internet es contempla com un fil connector amb els orígens i plataformes com el *Qq* són usades per gairebé tots els participants per contactar amb residents al seu país d'origen. La freqüència i la naturalesa d'aquestes relacions amb l'origen validen la idea que el procés de desenvolupament de la identitat ètnica és un fenomen de caràcter psicològic però també social (Cabrera, Espín, Marín i Rodríguez, 1998) ja que, en ell, s'han de tenir en compte tant elements propis de la naturalesa de la persona[211] com ara també d'altres derivats de la relació entre els distints integrants del grup. En aquest sentit, Romer (2006) es refereix a la identitat ètnica com un tipus d'identitat social que es transmet mitjançant mecanismes ideològics i s'expressa i renova de forma permanent en el nivell de la vida quotidiana.

[211]Massot (2003) assegura que la migració posa a prova l'estabilitat psíquica i emocional perquè suposa que aquestes persones perden els rols que ocupaven antigament a la seva comunitat, com a membres de la família (fills, pares, germans, etc.), com a integrants d'un equip de feina al treball, com amics, etc. La voluntat de projectar algunes d'aquestes relacions posa de manifest la seva identitat ètnica.

Els contactes s'intensifiquen quan més recent és la migració, però en aquells casos en els quals ja es porten molts anys residint a la societat de destí migratori es segueixen usant aquestes plataformes per conèixer gent nova. Endemés de les xarxes socials, es visiten webs de descàrregues, es miren programes de televisió *on line*, notícies i esports. A tot això, cal afegir-hi un interès (que s'evidencia amb major intensitat en el cas dels al·lots) pels jocs digitals a través de l'ordinador, sobretot pel que fa a aplicacions *on line* que possibiliten que interactuïn amb altres usuaris d'arreu del món i, en especial, del seu mateix país d'origen. Talment altres joves de la seva generació, és habitual que aquestes persones mostrin signes de dependència vers determinades activitats com ara els jocs o la xarxes socials. Sembla que són els nois qui més problemes pateixen en relació a aquesta dependència dels videojocs i, en canvi, les noies mostren un major interès pel món de les xarxes socials.

"*Algunas veces entro en el Qq que es como un Facebook para chinos. Allí hablo mucho con mis amigos chinos*".

B-25-2

Sigui com sigui, els anhels consumistes d'aquests participants es posen de manifest quan reclamen ordinadors millors (més en el cas dels nois) i mòbils de major potència la qual cosa posa de manifest el lloc de preferència que ocupen aquestes activitats en les seves vides.

El context socioeconòmic

En l'àmbit de **relacions socials de l'entorn familiar** dels participants, s'observa que la majoria de les relacions que tenen els pares són amb persones d'origen xinès. Són molt excepcionals aquells pares que es relacionen amb espanyols o persones d'altres nacionalitats, de fet, molts d'aquests progenitors no dominen ni el castellà ni el català. No debades, gairebé cap dels pares dels participants té amics o coneguts que no siguin xinesos. En el seu anàlisi dels

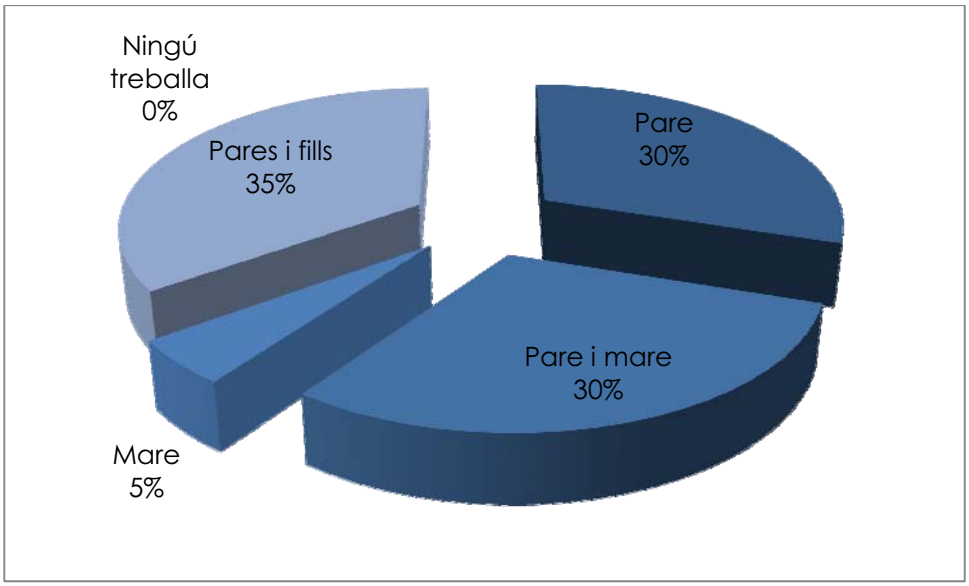
xinesos en la diàspora, Nieto (2007) usa el concepte de "xinitud" per referir-se a aquesta voluntat de mantenir els trets essencials del poble, més enllà de la distància que els separi d'ell i, és per això, que hi ha una tendència majoritària a reduir els contactes amb persones de la mateixa cultura.

La intensitat d'aquestes relacions socials dels familiars d'edat adulta (pares) no està en funció del gènere si no de si estan o no de cara al públic; així, es donen casos en els quals és la dona qui té més coneixement de l'idioma de la societat d'acollida que no pas l'home, el qual roman encara més aïllat. Tanmateix, sovint es tracta de relacions molt superficials. En el cas dels germans, sí que poden tenir un entorn més obert de relacions, sobretot si són germans escolaritzats ja que aquells que ja treballen acostumen a seguir bona part de les pautes que acabem de descriure pels pares.

Pel que fa referència a **l'entorn econòmic** dels participants val a dir que un 10% d'ells viu a famílies amb rendes altes, un 40% a contextos amb rendes mitjanes i la resta, un 40%, amb rendes baixes. En aquest sentit, els inputs de capital familiar provenen del treball que normalment realitzen distints integrants de la unitat: pare, mare i, en ocasions, també els fills. És prou significatiu que en cap dels participants consultats s'ha trobat un entorn familiar en el qual cap membre de la unitat familiar treballi, la qual cosa demostra que tot i haver-hi situacions on no hi ha abundància de recursos tampoc no es donen casos d'insatisfacció de necessitats bàsiques. Segons Villarino (2012) la societat espanyola s'ha vist sorpresa per la minoria xinesa per la seva capacitat de prosperar, de fet, de totes les que han arribat ha estat l'única comunitat immigrant que ha estat capaç d'enriquir-se visiblement.

"En casa trabajamos todos... mi padre de albañil con un jefe chino... (mi madre) lo hace en una tienda donde hay muchas cosas de casa. Mi hermano en una peluquería".

B-26-1

FONT: Elaboració pròpia

GRÀFIC 32: Procedència dels ingressos familiars dels participants xinesos

El caràcter endogàmic de la comunitat xinesa es posa de manifest quan s'analitza el **perfil laboral** dels seus membres. Amb l'excepció d'un noi que té els seus pares metges, la resta conviu en nuclis familiars on els pares treballen a empreses xineses. En general, abunden les participacions a comerços regentats per coneguts, familiars o negocis propis, la qual cosa atorga una certa estabilitat a uns llocs de feina que no pateixen la temporalitat que afecta a d'altres col·lectius. En una investigació realitzada a la ciutat de Palma, González (2009) posa de manifest aquesta realitat quan detecta una gran concentració de la població xinesa la qual tendeix a agrupar-se formant guetos molt lligats a la seva activitat comercial. En el cas de Palma, aquest fenomen té la seva màxima expressió a la barriada de Pere Garau.

L'alternativa a aquesta dedicació comercial la protagonitzen cinc pares que treballen com a picapedrers a empreses regentades per xinesos. En molts casos, es tracta de jornades laborals prou exigents pel que fa referència a la quantitat d'hores de feina i no gaire ben remunerades. Tot aquest entorn, limita d'alguna manera la capacitat de consum d'uns fills que sembla que manifesten menys necessitats que altres joves quan a les compres. Molts es

nodreixen de la mateixa xarxa de comerços xinesos per vestir-se i no dediquen massa temps (i tampoc diners) a l'oci amb els amics i la família.

Fent esment a l'edat d'**inserció laboral**, veiem que les famílies xineses incentiven l'aparició dels joves a la feina en edats primerenques; no debades, prop d'un 25% dels participants començà a treballar quan tenia 15 anys o menys i més de la meitat amb 17 anys o més joves. Xiaohuan (2002) posa de manifest la significació del treball a la cultura xinesa explicant el valor que se li dóna ja des de l'escola a on els nins en el seu periple d'educació obligatòria fan assignatures de tècniques de treball. És a partir d'aquesta concepció exportada amb la migració, moltes d'aquestes famílies entenen la inserció laboral primerenca dels seus fills com una part essencial de la seva formació.

Tot i ser una tendència freqüent a la Xina i no tan habitual a Espanya, sembla que les xarxes comercials engegades per aquests col·lectius a Mallorca han permès projectar aquests processos d'inserció laboral a l'Illa. Amb tot, quan no es disposa d'un negoci familiar propi[212], sembla que són els nois xinesos els qui inicien abans el seu periple laboral mentre les noies queden a casa fent les tasques pendents la qual cosa posa de manifest les relacions desiguals en matèria de gènere del col·lectiu.

El context sociocultural

Només s'han trobat dues famílies en les quals els **progenitors** tinguin **estudis** superiors universitaris: dos metges i dos professors (tots titulats a la Xina). Només un pare i una mare tenen l'equivalent al Batxillerat. La resta de pares van estudiar fins la secundària a la Xina, si bé la tendència majoritària són els estudis bàsics. En el cas dels germans, tampoc no es detecta un nivell formatiu elevat i és l'ESO o equivalent l'opció més comú. En efecte, es tracta d'adolescents ubicats en ambients amb nivells socioculturals més aviat

[212] Quan es disposa de negoci familiar tots els membres hi acostumen a contribuir d'alguna manera.

modestos. Tal i com hem vist anteriorment[213], en el cas de les Illes Balears la majoria dels nouvinguts xinesos provenen de la província de Zhejiang i els seus voltants. Fonamentalment, es tracta de segments de poblacions rurals poc formades.

En referència a les **llengües** emprades, autors Soriano, Zapata i González (2009) exposen la seva significació en el procés d'integració dels adolescents nouvinguts, tot subratllant la importància de factors com la família o el lloc de procedència els quals esdevenen determinants a l'hora entendre determinats comportaments idiomàtics. En el cas dels participants xinesos, observem que la tendència més habitual és una barreja del castellà i el xinès. Gairebé tots dominen el xinès que utilitzen amb major freqüència en l'entorn familiar i amb els amics xinesos, més encara si és fora del centre educatiu (només el 10% dels casos posa de manifest l'ús del xinès a l'escola). Quan a casa es parla el castellà, normalment es fa amb els germans i resulta una excepció ja que més del 80% dels participants assegura només emprar el xinès quan és a casa. Nieto (2007) entén que l'ensenyament del xinès esdevé un vehicle que canalitza la vinculació de la diàspora amb la comunitat imaginada que s'ha anat teixint des de la distància. D'aquesta manera, el manteniment i l'ús a la llengua xinesa s'ha d'interpretar com una eloqüent mostra de fidelitat ètnica vers l'origen.

En relació al destí, tots els participants coneixen i parlen el castellà que fan servir a l'escola i al carrer. En aquest punt, es posen de manifest les dificultats que tenen aquests joves en el procés d'aprenentatge del nou idioma car hi ha casos de nois que porten un any a Mallorca i encara presenten dificultats amb el domini del castellà, tot diferenciant-se d'altres col·lectius. El coneixement i, sobretot, l'ús del català sembla que encara esdevé una

[213] 1.4. El col·lectiu de nouvinguts xinesos a Palma: evolució i trets diferencials.

assignatura pendent ja que cap dels participants l'usa amb freqüència i un 80% no el fa servir mai.

"Entens la llengua que s'usa en el teu país d'origen? Sí... la sé llegir, escriure no gaire. L'empro habitualment.

I en quines situacions ho fas? Cada dia a casa i també a l'escola amb els amics xinesos

El castellà i el català els domines? Castellà bé, el català només l'entenc no el parlo. Utilitzo el català només a classe de català, la resta el castellà menys a casa i quan estic amb amics xinesos. Instruments per integrar-se: El castellà, el català tal vegada sigui important per trobar feina. Intentaré aprendre a un futur".

B-35-2

Quant a la **religió**, val a dir que prop del 65% de les persones consultades són de descendència budista i un 35% són cristians[214]. Generalment, els participants xinesos que resideixen a famílies budistes no van a llocs de culte ni resen, de fet, en aquests casos no és estrany que la religió resti com una creença dels pares[215] més aviat lligada a elements retrògrads de l'origen. Els nois que es declaren ateus procedeixen de les famílies d'origen budista.

"¿Crees en algún Dios? Mitad. ¿por qué tenemos que creer? Mi abuela es budista, pero ni mi madre ni yo hacemos nada de budismo ni de Jesús".

B-23-1

[214] En l'entrevista C-5-1 es posa de manifest que alternatives com ara els Testimonis de Jehobà estàn sumant xinesos entre els seus seguidors d'una manera accelerada durant els darrers anys.
[215] Freqüentment de la mare.

Així les coses, la concepció que es té de la religió[216] és molt distinta depenent del tipus de culte; així, mentre els budistes mantenen una actitud de certa distància amb la seva religió (sovint, a tots els nivells) en el cas dels xinesos cristians succeeix més aviat el contrari. De fet, la religió esdevé un condicionant identitari en els cristians ja que altera aspectes com ara les relacions amb iguals, la gestió del temps lliure o el tracte amb la família. L'anada a l'Església esdevé tot un ritual que s'acostuma a viure entre familiars i amics, no debades, a més de representar un acte de fe esdevé una plataforma per potenciar les relacions socials entre compatriotes. Un cop ha finalitzat la celebració, són habituals les activitats en comunitat en les quals la figura del capellà és prou significativa. Amb tot plegat, alguns pares confien part de l'educació dels seus fills a aquests "mestres de la fe" els quals també són d'origen xinès.

Si passem a analitzar les **celebracions** de festes pròpies del país d'origen veiem que centren les activitats en l'Any Nou xinès. Romer (2006) es refereix a aquesta mena d'activitats quan diu que la identitat ètnica transmet a l'individu la memòria històrica del poble. Així, a excepció d'un cas, tots els participants celebren cada any aquesta festa i ho fan acompanyats de familiars i amics. Només el 25% dels adolescents fan la celebració a restaurants regentats per xinesos, mentre el 75% restant fan la festa a casa o a casa de familiars o amics. En tots els casos, s'interpreta l'Any Nou com una festa cultural i no es realitzen celebracions d'altre tipus, com ara les religioses tan presents en altres cultures. Normalment, la implicació i l'entusiasme amb què afronten aquests joves les celebracions és més aviat relatiu i l'organització va a càrrec dels familiars o amics. Aquells que han tingut la oportunitat de viure la mateixa festa a la Xina en perceben diferències notables, tot assenyalant el caràcter més privat que assumeix la festa quan té com escenari Mallorca.

[216] Giró (2003) atorga significació a aquest element quan afirma que la religió esdevé un element que forma part d'allò que ell anomena "nivell estructural de la identitat", tot referint-se a tots aquells atributs de llarga durada (de major "estabilitat")dins el propi "jo".

"¿Celebráis, por ejemplo Año Nuevo? Si. Nos reunimos y cenamos juntos.

¿Es diferente la celebración aquí que en China? Sí. Allí se siente que es Año Nuevo. Aquí hacemos una comida y ya está".

B-30-2

Tanmateix, són menys habituals les celebracions pròpies de la societat d'acollida. Només en algun cas excepcional es celebra el Cap d'Any o el Nadal, la resta no ho celebren. Hi ha adolescents que viuen a una certa distància algunes d'aquestes festes amb els amics, si bé es percep un cert desconeixement de la celebració. Aquesta manca de proximitat amb la societat d'acollida, s'evidencia a l'estudi de Vecina (2006) fet a Palma i que exposa el posicionament de la població local vers el col·lectiu immigrant. Segons la investigació, els mallorquins acostumen a recriminar a la comunitat xinesa la seva poca capacitat per establir relacions socials amb persones que no siguin del seu mateix origen.

En el que fa referència a la **decoració** de la casa, s'observa que la gran majoria de les llars dels participants combinen l'estructura i decoració pròpia de la societat d'acollida amb elements propis de l'origen. Normalment, es tracta d'objectes comprats o duts pels pares que incorporen una càrrega ètnica o cultural, tot defugint d'altres aspectes com ara els religiosos o polítics.

Pel que fa als **menjars**, veiem una pauta de comportament prou estesa entre els participants: acostumen a consumir plats que ells interpreten com a propis de l'origen i ho fan a casa. Només en el 20% dels casos analitzats qui cuina és el pare, en la resta sempre participa la mare que en ocasions rep l'ajuda d'algun dels membres de la casa, ja sigui fills o marit. A grans trets, es pot parlar de plats poc variats (és molt habitual l'arròs bullit) que demanen poc temps de dedicació, fet que encaixa amb l'estil de vida d'unes famílies en els quals els membres de la casa passen moltes hores treballant. Molt menys freqüent és el consum de menjars occidentals, de fet, tan sols el 10% dels

participants reconeix fer-ne un consum diari i més de la meitat el fa esporàdicament. En general, quan parlen de menjars "d'aquí" es refereixen a plats prefabricats del supermercat que acostumen a cuinar ells mateixos i que sovint els atreuen molt; com ara pizzes, patates fregides, etc. En efecte, no es té un coneixement profund de la cultura culinària de la societat d'acollida i l'únic punt de contacte amb ella acostuma a ser l'escola. A més de consumir aquests menjars occidentals esporàdicament a casa, també es mengen a restaurants de menjar ràpid, si bé no és una pràctica majoritària.

"A mi me gusta el tipo de comida de aquí como el jamón, queso, bocadillo, pizza… pero a mis padres no les gusta ese tipo de comida. Les gusta la comida de China tipo arroz o verduras o pescados.

¿Si estás sola en casa qué haces? Bocadillo y pasta y me encanta el jamón con pan.

¿Cuándo cocinas para ellos? Arroz siempre".

B-26-1

Endemés d'això, s'ha avaluat la percepció d'aquests joves en relació a les **diferències** que, segons ells, existeixen entre les seves famílies i d'altres del context on viuen. La proposta de codis comportamentals entre l'origen i el destí migratori esdevé un element influent en el devenir d'aquests adolescents ja que cada una d'aquestes propostes[217] representen models socials i culturals que en alguns casos no coincideixen i es mostren com a oposats, fet que pot incentivar l'aparició de tensions en el mateix individu (Giró, 2003).

Tot i haver prop d'un 40% dels casos que no percep diferències la majoria en troba, malgrat hi hagi discrepàncies a l'hora d'interpretar-ne la intensitat: un 30% percep diferències substancials, un 20% puntuals i la resta assegura que depèn de l'àmbit. Sigui com sigui, pareix que molts d'aquests joves aposten

[217] El model cultural de l'origen i el model cultural del destí.

pel model familiar de l'origen el qual, segons els discursos enregistrats, sembla que es distancia del prototip de família occidental degut a una diferent interpretació dels codis socials. La manca de respecte cap a la gent gran o l'escassa cultura de l'esforç que incentiva el model familiar del destí migratori són fets que es destaquen en les entrevistes, així com també la major rigidesa existent en les estructures familiars xineses. Les diferències culturals o idiomàtiques es perceben minoritàries i les religioses inexistents.

"*Crec que sí (hi ha diferències entre les famílies d'allà i d'aquí) perquè els pares es preocupen per nosaltres, sempre estan pensant amb nosaltres, tenen estalvis per nosaltres. No descansen, només cada dos o tres anys agafen quinze dies*".

B-10-2

"*Por ejemplo, aquí los padres cuando se separan pueden ser amigos y en China no*".

B-23-1

7.3. Entorn relacional.

Els valors associats a l'amistat

El poder formar part d'un grup –que en aquestes edats sovint es tracta de la colla d'amics-, permet a l'adolescent cobrir dues necessitats segons Rodrigo i Medina (2006): per un costat, cobrir la por a l'aïllament tot gràcies al fet de veure's integrant d'alguna entitat i, per l'altre costat, també facilita que l'individu en qüestió pugui definir-se a sí mateix a partir de les característiques que destaquen el mateix grup amb el qual ell es sent plenament identificat. Així idò, analitzar els valors als quals associen l'amistat i la significació que li atorguen ens permetrà discernir amb major exactitud els processos de construcció identitària dels adolescents participants en la investigació.

El valor de la solidaritat, de l'ajuda mútua és el més emprat pels participants xinesos a l'hora de definir l'amistat. Destaca el poc ús que en fan aquests adolescents de la diversió que, en la majoria dels casos, no apareix associada als amics i en les poques ocasions que ho fa va associada al discurs dels nois. En canvi, pareix que les noies fan una lectura més profunda del concepte i defugen d'aspectes tan terrenals. A més d'això, val a dir que cap dels joves xinesos entrevistats associa l'amistat a un contravalor. Sigui com vulgui, anirem veient en el decurs d'aquest punt que la significació que assumeix l'amistat en aquests col·lectius d'adolescents és sensiblement distinta a la que pot representar en altres adolescents de la societat d'acollida o d'altres cultures.

"Es una persona mejor dos. Tengo una o dos nada más. De mejor. Cuando tienes problemas o algo mal puedes decírselo a ella y es más fácil solucionarlo".

B-26-1

Les relacions d'amistat a l'origen migratori

Llevant els participants que ja van néixer a la societat d'acollida o aquells que van arribar de petits a ella, la resta assegura haver tingut relacions d'amistat a la Xina. Normalment, es tracta de relacions que es van erosionant amb el pas del temps, de fet, aquells que ja porten anys a Mallorca tendeixen a tenir relacions esporàdiques o residuals amb els amics que deixaren a l'origen. A la distància s'hi afegeix l'escassa freqüència amb la qual els participants visiten la Xina, la qual cosa limita els contactes a trobades ocasionals a través de les xarxes socials. En qualsevol dels casos, la volatilitat d'aquestes relacions també tal vegada també es pugui associar a la idea que aporta Machado Pais (2000) quan diu que els adolescents d'avui en dia tenen unes vides que ell qualifica com absolutament oscil·lants i reversibles.

Sigui com vulgui, l'enyorança (més comú en els que porten poc temps a la societat de destí migratori) i la satisfacció (en aquells que porten un major

recorregut a l'llla), són els sentiments que rebroten arran d'aquests contactes. D'una o altra manera, la majoria dels adolescents consultats subratlla les diferències que perceben entra la seva vida i la que porten aquelles persones que deixaren enrere amb la migració. En general, es tracta de joves que han pogut experimentar les diferències abismals que hi ha entre el model tradicional d'adolescència i els models occidentals d'adolescència. Segons Klein (2004), en els països més avançats econòmicament impera un sistema que tendeix a sobreprotegir els adolescents i a sumar-los llibertats i drets, tot vers els models de països com la Xina on les obligacions i la desprotecció marquen la vida en aquestes edats. Sobretot, detecten disparitats en la qualitat de vida; molts assenyalen que els seus amics de la Xina ja es veuen obligats a treballar i no tenen la possibilitat de seguir estudiant. A més, destaquen el caràcter més fred que ells, amb la vinguda a Europa, han anat baratant fins conventir-se amb persones més obertes.

"*Ahora ya no hablo con alguna amigas, cada vez hablo menos con ellas… Algunas ya trabajan…Bueno, algunos amigos me dicen que querría venir aquí y otros no. A mí ya me gusta aquí. Pero no sé…*"

B-26-1

Les relacions d'amistat al destí migratori

Gualda (2005) remarca que ja són diverses les investigacions que se n'han encarregat de detectar l'enorme rellevància que les xarxes d'amics o d'altres contactes tenen en els processos d'integració social dels nouvinguts. D'aquesta manera, resulta interessant situar els espais en els quals es donen aquestes interaccions i estudiar-ne els seus trets. En la majoria dels casos, les primeres amistats dels participants xinesos van tenir l'entorn educatiu com escenari, si bé també es donen casos d'amics trobats a l'església (a famílies cristianes) o en l'entorn de la mateixa família (normalment fills d'amics xinesos dels pares).

Moltes vegades a causa d'una qüestió idiomàtica, **els primers amics** d'aquestes persones acostumen a ser d'origen xinès[218] i, a mesura que van avançant en el seu procés d'integració, van incorporant noves amistats d'altres nacionalitats. Amb una menor intensitat que d'altres adolescents, no és estrany que els amics trobats anys enrere vagin donant pas a d'altres de nous, de fet, més de la meitat de les consultes realitzades corroboren tenir una relació poc freqüent o inexistent amb aquells primers amics. En aquest col·lectiu la causa principal d'aquests distanciaments són els canvis de centre o residència.

"*(Mis primeras amistades) Eran del Temple y aun quedamos algunas veces. La relación es más distante. Después cuando fui a Santa Teresa hice amistades distintas…*"

B-17-2

Amb tot, són adolescents que s'allunyen més del conflicte que la resta i, en qualsevol cas, quan apareixen tensions tendeixen a amagar o menysprear els seus efectes. Aquesta darrera idea apareix molt ben il·lustrada quan se'ls parla de les decepcions viscudes entorn a les amistats o les parelles; només el 10% de tots els casos fa referència a alguna mena de decepció viscuda (sempre per motius personals) mentre que la resta assegura no haver-les viscudes. Sigui com vulgui, pareix que es tracta d'un grup de joves menys dinàmics socialment els quals tenen un cercle més reduït d'amistats (sovint limitades amb altres xinesos) que romanen un poc més estables en el decurs del temps. Aquesta conducta social, es posa de manifest en l'estudi de Vecina (2006) quan després d'haver efectuat tot un seguit de consultes a la societat mallorquina conclou que els insulars acostumen a recriminar a la comunitat

[218] Tal i com hem vist, l'entorn familiar és qui facilita les primeres relacions d'amistat d'aquestes persones a la societat d'acollida i, en general, les relacions dels familiars es limiten a contactes amb altres xinesos.

xinesa la seva poca capacitat per establir relacions socials amb persones que no siguin del seu mateix origen.

Si centrem el discurs en les **amistats actuals**, veiem que el lloc on es fan aquestes amistats segueix sent el centre educatiu (aproximadament, el 40% dels participants així ho manifesta). Malgrat aquest fet, pareix que amb l'adolescència es va diversificant el ventall d'indrets potencialment útils per conèixer gent nova; així, el carrer resulta una plataforma d'interacció social significativa pels nois mentre l'entorn familiar deixa de ser tan determinant i esdevé útil només per les noies. Aquest fet, torna a posar de manifest la marcada jerarquia de gènera de la societat xinesa que limita l'activitat de les noies a la llar i es mostra més permissiva amb els nois. Finalment, val a dir que l'església esdevé punt d'encontre per aquells adolescents nascuts en llars de creença cristiana.

El 90% dels casos analitzats mostra l'existència d'amics de **nacionalitat** xinesa, si bé un 35% dels joves només té amics d'origen xinès[219] i la resta (un 55%) té amics de més d'una nacionalitat entre les quals sempre hi ha xinesos i espanyols. Sembla que el factor temps a la societat d'acollida segueix sent determinant car dels nois i noies que només compten amb amics de la Xina no n'hi ha cap de nascut a Mallorca i, com a mitjana, porten menys de 4 anys a l'Illa. A mesura que s'allarga el temps d'estada es fan més freqüents les relacions amb persones de cultures diferents a l'asiàtica, si bé el millor amic gairebé sempre és xinès i amb aquells que tenen més confiança també. No debades, que aquests al·lots i al·lotes siguin capaços de desplegar les habilitats necessàries com per poder sentir-se membre d'ambdues cultures alhora esdevé la situació més adequada, tal i com constaten Nikolaou i Kanavouras (2006) quan recolzen el concepte d'*identitat múltiple*.

[219] En general, aquests grups atenen a allò que Massot (2003) identifica com a persones que viuen immerses en situacions *d'evasió imaginària*. Es tracta de joves que tenen una visió absolutament idealitzada del lloc d'origen que, endemés, sovint representa la solució als problemes que envolten la vida d'aquestes persones. Evidentment aquests trastorns apareixen associats a la societat en la qual viuen i, en conseqüència, mostren un rebuig evident cap a ella i de cap de les maneres mostren una predisposició per acceptar i assimilar els seus codis.

El 10% restant dels casos correspon a nois que no tenen amics xinesos, sent casos d'adolescents nascuts a Mallorca i estudiants de centres amb un alumnat prou homogeni culturalment. Precisament, els nois que estudien a centres amb escassa diversitat cultural tendeixen a tenir més amics "occidentals"[220], si bé aquells que assisteixen a centres amb alumnat de major diversitat poden agrupar-se en petits guetos de joves xinesos, tal i com succeeix a centres com ara l'IES Aurora Picornell.

"Les meves amigues són de Xina per qüestions d'idioma i estan al meu mateix món, parlem del mateix".

B-33-1

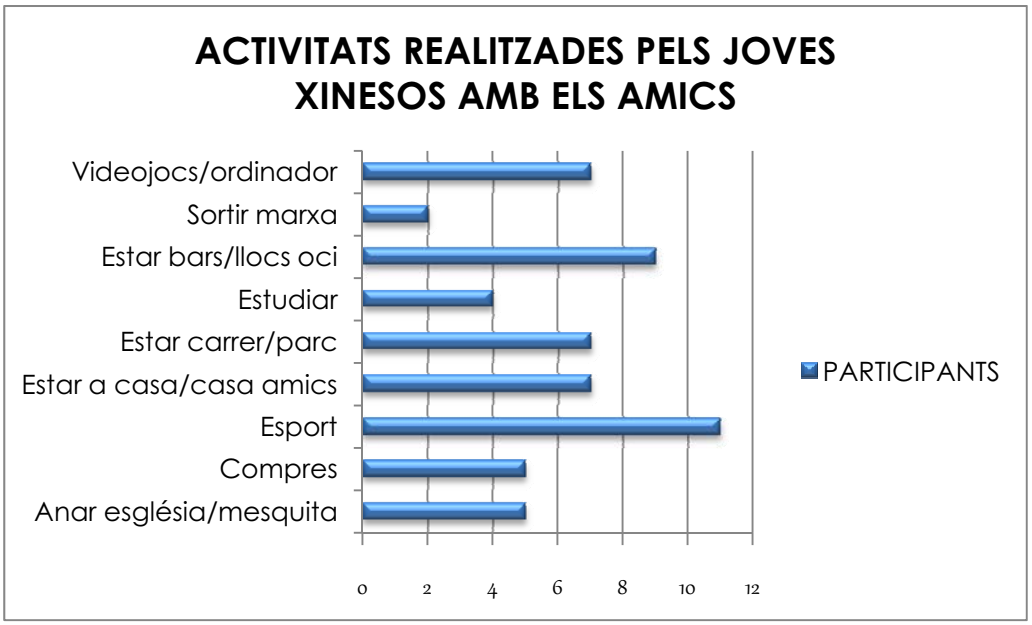
La immensa majoria (un 80% dels casos) assegura tenir **pocs amics** la qual cosa torna a posar de manifest l'escassa sociabilitat d'aquest col·lectiu. En aquest cas, sembla que les noies demostren tenir un cercle més tancat d'amigues (sempre en femení), de fet, normalment compten amb dues o tres amigues (xineses). A banda dels contactes que es puguin generar en horari escolar, no és habitual que es mantinguin relacions fora del centre amb **freqüència** i són molt excepcionals els casos de joves que comparteixin les tardes dels dies feiners amb els amics. Les relacions més comuns tendeixen a donar-se alguns caps de setmana (sempre de manera esporàdica) els diumenge quan no hi ha ni obligacions acadèmiques, ni familiars.

El caràcter limitat (gairebé restringit) de les relacions amb els demés, esdevé un condicionant a l'hora d'entendre els processos de construcció de l'autoconcepte d'aquestes persones. Oñate (1989), indica que per interpretar l'evolució de l'autoconcepte cal analitzar la formació progressiva de la capacitat d'introspecció, juntament amb la capacitat percebuda

[220] Es tracta d'un terme usat per alguns dels participants xinesos, tot per referir-se als nois europeus.

objectivament tenint present els elements compartits i les diferències pròpies en relació amb els demés. Així, la manca d'interacció freqüent amb la resta de persones (no xineses) pot tendir a accentuar actituds pròpies de l'adolescència com la inseguretat envers allò "desconegut". Estats baixos d'autoestima poden trobar la seva gènesi en escenaris d'aïllament com els que acabem de descriure.

Pel que fa referència a les **activitats** compartides amb els amics, veiem que molts aposten per realitzar activitats esportives (és comú la pràctica d'esports col·lectius en espais públics, sobretot en el cas dels nois) que combinen amb d'altres menys actives com ara anar a centres comercials o al cinema o simplement estar a casa d'algú (més propi de les noies). L'ús de videojocs és també molt habitual entre els nois i destaca l'escassa presència d'aquestes persones a l'escena nocturna tan freqüentada per altres joves de la seva mateixa edat.

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 33: Activitats realitzades pels joves xinesos amb els amics.

Si no es tracta d'amics coneguts en l'àmbit familiar, els pares dels participants no tenen relació amb el cercle d'amistat dels seus fills. Aquesta manca

d'interès (sovint convertit en preocupació) tendeix a evidenciar-se encara més en les famílies de les noies que no pas en el dels nois. La presència dels **amics a casa** no és una activitat habitual si els amics en qüestió no són xinesos i la relació amb els pares tendeix a ser escassa. Amb tot, es percep uns entorns familiars poc integrats a la societat d'acollida que mostren una certa desconfiança vers allò que no els és del tot conegut. Davant aquesta mena de distanciaments, autors com Aguado (2003) adverteixen de la necessitat de trobar un diàleg intercultural, una ferma adquisició d'actituds i d'habilitats per a la interacció i l'intercanvi entre ambdues comunitats.

"*¿Tus padres se interesan por tus amigas? Pasan un poco. Ellos siempre me dicen que no puedo buscar un novio español (risas). Me dicen que soy joven y estoy estudiando todavía*".

B-23-1

La **percepció de la diferència** amb d'altres colles es posa de manifest fonamentalment quan fa esment a dos aspectes:

- La dimensió hedonista[221] que sovint acompanya l'adolescència a occident.

- L'absència de la fe catòlica, talment assenyala bona part dels participants xinesos cristians. Aquest subgrup de xinesos catòlics acostumen a marcar molt les diferències amb la resta de no creients, siguin o no xinesos.

"*¿Tus amigos son distintos a otros grupos de amigos? Sí porque aquí todos somos católicos y otros chinos son diferentes.*

[221] Una de les crítiques que s'han pronunciat amb més fermesa durant els darrers temps en relació amb els adolescents, és que cada vegada es mostren més dedicats a les activitats que comporten plaer i menys predisposats al compromís amb la feina i amb les causes comuns. Segons Santos (2003), aquestes generacions avancen enmig de la immediatesa del present i, poques vegades, el futur apareix com una font de preocupació.

¿Por qué son diferentes? Porque creemos en Jesús y hablamos siempre de la Iglesia y también de la vida. El otro grupo solo habla de la vida".

B-29-2

En general, els participants xinesos demostren un elevat **grau de satisfacció** amb la xarxa d'amics que tenen i en subratllen sobretot dos aspectes: la confiança i la diversió. A grans trets, la confiança esdevé un atribut que es valora a mesura que s'entra en l'adolescència avançada i, en canvi, aquells que són menors de 16 anys atorguen major significació a la diversió. En alguns casos, es percep que l'escassa comunicació que troben amb els pares es complementa amb relacions de confidencialitat amb els amics, sobretot en el cas de les noies. Quan se'ls planteja una exposició dels punts febles dels amics, sovint esquiven la pregunta i asseguren que no en tenen.

"*¿Qué es lo que más te gusta de ellas? (piensa) me gusta porque son simpáticas, les gusta hablar conmigo y me escuchan".*

B-26-1

La majoria dels participants consultats mai no ha tingut relacions de **parella**. La majoria d'aquests casos són de persones joves (menors de 15 anys) o persones que, tot i tenir prop de la vintena d'anys, porten poc temps a la societat d'acollida i formen part de famílies molt tradicionals. En general, sembla que els costa parlar d'aquest tema, el qual s'interpreta en clau de tabú per molts d'ells i elles. Les persones que reconeixen haver tingut parelles no els han presentades mai a la família i han mirat de portar la relació d'amagat, tot procurant evitar conflictes sobretot amb el pare. Quan es plantegen les intencions de futur en aquest àmbit, s'observa que la majoria (un 55%) és partidària de casar-se amb una persona xinesa mentre que a la resta li seria igual. Curiosament, bona part dels participants que ofereix aquesta darrera resposta puntualitza que a casa els pares s'estimarien més que la parella triada també fos xinès/a. Moore (1999) subratlla el control que existeix en la cultura xinesa dels matrimonis i les relacions de parella per part dels pares, de

fet, no és estrany que siguin els mateixos progenitors qui dirigeixin l'elecció de la parella dels fills basant-se en criteris d'estatus social. Tot i que es tracti d'actituds que tendeixen a la minva, encara persisteix aquesta predisposició a tenir l'acceptació dels pares abans d'elegir parella.

Així les coses, existeix una tendència cap a l'endogàmia en part d'aquests progenitors. En aquest sentit, resulta interessant tenir en compte la relació que s'estableix entre l'exogrup i l'endogrup, ja que d'aquesta relació en dependrà la postura final de la pròpia família (Barrios, 2008). En aquest joc, Mula i Navas (2011) atorguen un paper prou transcendent als estereotips, els quals tendeixen a simplificar la realitat, tot fent una funció de defensa per la persona ja que la permet situar-se més fàcilment en el seu procés identitari. Paral·lelament, aquests mateixos autors fan esment als prejudicis com elements d'atac i/o defensa vers la lluita entre l'endogrup i l'exogrup.

"*A mi me daria igual que fuera chino. Ellos (los padres) preferirían un chino*".

B-20-1

En referència a **l'associacionisme**, reiterar l'existència d'un grup de persones cristianes que presenten una activitat significativa entorn a l'església, tal i com hem anat explicant en aquests darrers apartats. La resta de persones consultades no formen part de cap associació, així com tampoc els seus familiars. La vida en comunitat del col·lectiu no és tan intensa com la que puguin mostrar d'altres grups.

Amb tot plegat, els anàlisis fets entorn a la xarxa d'amics d'adolescents d'origen immigrant posen de manifest la singularitat d'aquests processos. Funes (2000) afirma que la realitat ens demostra que les relacions amb els amics que poden tenir aquests grups s'han de concebre enmig d'una atmosfera farcida de peculiaritats. Mir (2011) exposa alguns dels factors condicionants: les pressions familiars, les exigències de l'adolescència

occidental i l'actitud de la societat d'acollida. En el decurs d'aquest punt, hem anat veient que els agents que acabem de descriure tendeixen a marcar el devenir d'aquestes persones en relació als seus cercles d'amistats.

7.4. Entorn escolar.

L'escola abans d'emigrar

A mesura que s'allunya la data d'arribada a la societat d'acollida es van minimitzant els records que aquestes persones guarden de la seva estada a centres educatius xinesos. En general, abunden més els records de caire negatiu que no pas els positius; no debades, es perceben **diferències** substancials i força compartides en l'exigència disciplinària quan es comparen els models escolars de l'origen i el destí. No són pocs els relats que deixen entreveure la rigidesa de les normes existents a les escoles xineses, una rigidesa que es percep en tots els àmbits: en la relació entre alumnes i professors, en els horaris, en els càstigs, etc. Xiaohuan (2002) posa de manifest l'exigència del sistema xinès quan, per exemple, exposa els horaris setmanals dels alumnes d'Educació Primària els quals realitzen 33 classes setmanals i a l'Educació Secundària unes 37, molt enfora de les 25 i les 32 que es realitzen a les Illes Balears. A més, s'observen moltes diferències en les infraestructures escolars que hi havia allà en relació a les d'aquí. La sensació de conformitat amb la situació actual (en l'àmbit de l'entorn acadèmic) tendeix a generalitzar-se entre el grup de participants xinesos i, fins i tot, aspectes com la manca de classe dels horabaixes, les infraestructures o la proximitat mostrada pels mestres d'aquí és motiu de sorpresa encara avui per alguns d'aquests joves.

"Només (enyoro) la gent. La vida allà era més dura ja que començava les classes a les 7.30 del matí i fins les 9.00 de la nit no acabava. Això de dilluns a dissabte i també hi anava els diumenges al matí".

B-34-1

"¿Cómo era un colegio en China? Cada día mucho estudio y montones de deberes. Solo de Matemáticas y de Lengua de Chino. Cada día. Un día tenías 3 horas de lengua y 3 de mates. Muchas horas.

¿Qué tal los profesores? Yo estaba en un pueblo y el profesor era antipático y si no haces los deberes te pegan (risas)".

B-29-2

A banda d'aquests records més aviat negatius, alguns dels xinesos han subratllat l'enyorança de moments viscuts a l'escola d'allà amb els amics deixats enrere, de fet, quan se'ls demana sobre records positius gairebé tots fan esment a aquestes relacions amb iguals, tot obviant altres aspectes com el nivell acadèmic, les infraestructures o els professors. Tot plegat, queda molt ben il·lustrat quan es planteja la preferència vers els dos models formatius: només s'enregistren dos casos que apostin pels esquemes existents a la Xina i, la resta, són més partidaris del sistema espanyol el quals els resulta més accessible i còmode. L'aposta d'aquests joves pel seu entorn escolar actual esdevé un element significatiu que posa de manifest els canvis als quals Orte, Pascual i Touza (2006) es refereixen quan parlen del sistema educatiu de l'arxipèlag balear. Aquestes autores manifesten que, d'acord amb l'increment de la població escolar estrangera no comunitària dels darrers anys i la seva gran diversitat[222], s'han observat repercussions en l'estructura i en el propi funcionament del sistema educatiu en els seus distints nivells. Serà a través del següent punt que veurem les repercussions que aquesta realitat depara en el seu devenir identitari.

L'experiència acadèmica a la societat d'acollida

La majoria dels participants que han viscut el procés migratori van iniciar el seu trajecte formatiu per centres de la societat d'acollida en cursos de l'Educació Primària i de l'ESO. Sembla que els **processos d'integració** escolar que han

[222] En referència a l'enorme varietat de nacionalitats arribades de distints continents.

viscut aquestes persones mostra moltes similituds en bona part dels casos; de fet, són minoria els participants que no reconeixen entrebancs en el procés, si bé la majoria pareix haver hagut de fer front a situacions d'una certa dificultat. Carbonell (2007) descriu els factors que condicionen la socialització dels infants xinesos: l'espai (fent esment a la zona d'origen i també al destí migratori), el temps (a on diferencia els nouvinguts amb llarg recorregut a la societat d'acollida dels arribats recentment) i el gènere (a on observa algunes de les diferències que hem anat veient entre nois i noies). Així, un dels elements conflictius en relació a aquests trajectes d'integració fa esment a l'aprenentatge de l'idioma (generalment es refereixen al castellà) que sembla costós i demanda períodes que van més enllà del curs acadèmic. Aquest fet, habitualment incorpora repeticions com veurem més endavant. Els problemes amb l'alumnat o la cultura poden ser altres causes, ambdues sembla que menys comuns.

DIFICULTATS D'INTEGRACIÓ	CAUSA	NUM. PARTICIPANTS
NO TÉ DIFICULTATS		3
TÉ DIFICULTATS PUNTUALS	Problemes alumnat	0
	Religió/cultura	0
	Idioma	7
	Problemes mestres	0
	Nivell acadèmic	0
TÉ DIFICULTATS TRAUMÀTIQUES	Problemes alumnat	2
	Religió/cultura	3
	Idioma	13
	Problemes mestres	0
	Nivell acadèmic	0

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 44: Principals problemes en el procés d'integració als centres educatius dels participants xinesos.

En referència a la **mobilitat** d'aquest tipus d'alumnat, s'observa que no són massa freqüents els canvis de centre, amb la qual cosa es pot considerar que ens trobem davant alumnes que compten amb una certa continuïtat en els centres on estudien ja que el 80% dels participants o no han canviat mai de centre o ho han fet només una vegada. Normalment, els canvis de centre coincideixen en aquests casos amb canvis d'etapa educativa, els quals sempre acostumen a ser menys traumàtics per ser compartits amb d'altres companys. No s'han enregistrat trasllats com a conseqüència d'altres problemàtiques.

En la **implicació de la família** en els estudis dels seus fills s'ha observat la influència de dos factors: la tipologia de centre (en els casos d'alumnes que van a centres privats o concertats sembla que hi ha un major interès dels pares) i la integració de l'entorn familiar (hi ha moltes famílies en les quals els pares no dominen ni el castellà ni el català[223] i això limita el seguiment que en puguin fer dels estudis dels seus fills). En general, la presència i la participació d'aquests pares en els centres és molt testimonial i, la majoria d'ells, no ha visitat mai el centre on estudien els seus fills. Merino (2008) deixa entreveure que quan parlem dels xinesos ens referim a un col·lectiu que tendeix a aïllar-se i al qual li costa apropar-se a l'entorn occidental.

Tot i aquest aparent desinterès, val a dir que molts pares d'alumnes (sobretot dels que presenten un bon rendiment) donen suport als seus fills ja que veuen en el seu èxit acadèmic tot un seguit de possibilitats per la millora de la qualitat de vida familiar.

El 25% dels participants xinesos rep **ajuda** per part de familiars que, en moltes ocasions, són germans majors o cosins. A banda d'aquestes ajudes rebudes per part de la família, no és comú que els pares d'aquests nois assumeixin

despeses amb classes de reforç, de fet, tan sols el 15% dels casos han manifestat rebre aquesta mena d'ajudes (gairebé sempre es tracta de noies de centres privats). Els reforços normalment van adreçats a les llengües car, és aquesta, la mancança principal de la majoria d'aquests estudiants. Així el 25% dels xinesos consultats ha format part dels programes PALIC[224], sempre en aquests casos parlem d'alumnes de centres públics que gràcies a aquestes ajudes han pogut arribar a dominar l'idioma de la societat d'acollida. Tanmateix, estem davant un col·lectiu poc reforçat en el seu procés d'aprenentatge ja que prop del 40% no rep ni ha rebut ajudes durant la seva trajectòria acadèmica a Mallorca.

Tot i aquesta adversitat, s'observa que el **rendiment acadèmic** és acceptable en moltes ocasions i fins i tot excel·lent en algunes altres que, en aquesta mostra, sempre es troben a centres privats/concertats. En aquests casos, es dóna el fet que són alumnes amb un cert interès en el món científic o el comercial i que tenen aspiracions (fundades) d'anar a la universitat en un futur. Molts d'ells són molt autoexigents i reben aquesta mateixa pressió per part dels mateixos familiars. Sigui com sigui, el 40% dels participants xinesos no han repetit cap curs.

"*¿Eres buen estudiante? Sí, me va bien pero no estoy satisfecho. Tengo de media no sé… 8,5 o 8,6. Soy perezoso y podría hacer más*".

B-22-2

Un 30% dels participants reconeix mostrar un rendiment acadèmic baix. Normalment, en aquest grup hi trobem alumnes poc motivats que formen part de famílies poc interessades en els seus estudis (no han rebut recolzaments de cap tipus) i que ja tenen les mires posades en el món laboral. En general, les

[224] Chireac (2010) exposa els resultats que de l'aplicació d'aquests plans d'acollida se n'han obtingut a Catalunya. A grans trets, aquesta autora manifesta que els alumnes que aprenen més aviat el català o el castellà són els que es senten més acollits (integrats), de tal manera que aprenen més de pressa els qui passen més hores amb el grup de referència que no pas aquells que estan més temps amb el grup d'acollida.

situacions de baix rendiment acadèmic tendeixen a afectar més als nois que no pas a les noies. Tanmateix, la diferència que marca el gènere en relació al rendiment escolar no esdevé un tret exclusiu dels adolescents xinesos; de fet, segons les dades de l'Informe PISA (2013) l'índex d'abandonament escolar masculí a Espanya es situa entorn al 35,8% mentre que el femení just arriba al 23,8%.

Només dos entrevistats són o han sigut delegats i, en ambdós casos, de grups petits[225]. La resta de persones d'origen xinès amb les quals hem treballat no s'han sentit interessades per aquesta mena de tasques. Briones (2010) treballa amb certa profunditat el grau de compromís que els joves nouvinguts tenen en activitats comunitàries. Aquesta autora demostra que els adolescents que tendeixen al compromís amb l'entorn mostren menors riscos a tenir actituds separatistes i reaccionaries amb allò que els envolta, a més de demostrar actituds identitàries més dinàmiques i tendents a l'evolució.

Si passem a analitzar els **problemes de convivència** amb els quals creixen aquestes persones als seus centres educatius, s'observa que fonamentalment tenen a veure amb aspectes culturals i idiomàtics. Segons Vargas (2012) el distanciament entre els dos grups (col·lectiu xinès i societat d'acollida) respon a la manca de domini de les llengües oficials[226] per part de molts nouvinguts asiàtics i, en segon lloc, al desconeixement de la societat d'acollida que tendeix a simplificar la cultura xinesa amb prejudicis i estereotips.

Així, el fet de ser d'ètnia i cultura xinesa sovint és el detonant perquè altres companys de grup els llancin comentaris que sovint els irriten. Habitualment, es tracta de gestos despectius que apunten a segons quins trets facials amb els quals no acostumen a sentir-s'hi còmodes. Aquells participants que s'han hagut d'integrar a grups homogenis normalment han hagut de conviure amb

[225] En cursos de Programes de Diversificació Curricular o grups PALIC.
[226] L'estudi de Vargas (2012) es centra a Catalunya i, en efecte, quan parla de llengües oficials fa esment al castellà i català.

major freqüència amb aquesta mena de situacions. En aquest punt, resulta significatiu recordar que el capital social[227], representa una de les majors fonts d'integració pels milions de persones d'origen immigrant que viuen entre nosaltres (Gualda, 2005), de tal manera que la continuïtat d'aquests conflictes pot tenir conseqüències tangibles sobre els processos de construcció identitària d'aquestes persones.

Talment succeeix amb la resta d'adolescents, s'observa que la quotidianitat de fer servir malnoms correspon més als nois que no pas a les noies les quals reaccionen de manera menys tolerant vers aquestes situacions que tendeixen a repetir-se amb major assiduïtat en participants menors d'edat que no pas en els majors. L'exposició continua a aquesta mena d'atacs pot generar conflictes significatius ja que, tal i com indiquen autors com Oliva i altres (2008), durant aquests anys d'adolescència és quan la persona revisa elements com autoconcepte, autoestima o l'autoimatge. En paral·lel a aquest fet, una quarta part dels consultats nega l'existència d'aquesta mena de problemàtiques al seu centre educatiu.

"*Sí tuve (problemas) relacionados con el hecho de ser chino y no me sentaban nada bien, sobretodo sabiendo que tenían un cierto tono despectivo*".

B-17-2

Tot i aquest aplec de circumstàncies negatives, només hem trobat dos participants que mostrin tenir un **grau de satisfacció** variable amb l'entorn escolar actual i cap ens ha adreçat a realitats de descontentament amb el seu centre. Així doncs, la majoria dels entrevistats reconeix que a banda d'aquests problemes es mostra content amb allò que es troba cada matí a l'aula. Els elements que més valora són el caràcter sociable dels companys de classe amb els quals és fàcil interactuar i, en el costat oposat, els retreuen els

[227] Entès com el conjunt de xarxes de recolzament personal i col·lectiu que posa a disposició de l'individu la societat.

comentaris negatius i els insults que ells interpreten com a racistes envers a la seva persona i del demés companys xinesos.

Fent esment a les **aspiracions acadèmiques** d'aquests joves, veiem una tendència majoritària a voler realitzar estudis superiors. Habitualment, aquests casos es corresponen amb alumnes que mostren bons rendiments acadèmics. En aquest sentit, resulta interessant l'estudi empíric de Mancilla (2011) qui, gràcies a una investigació realitzada a centres andalusos amb nouvinguts xinesos, detecta que la integració d'aquestes persones pot estar condicionada als seus resultats acadèmics: són més acceptats pels companys i pels mestres quan millors són les seves notes. Tot i que s'ha detectat que, aquest, pot ser un element condicionant[228] en la integració se n'han detectat d'altres.

En qualsevol dels casos, resulta significatiu remarcar que de les 8 persones que han assenyalat la universitat com el seu objectiu formatiu, només 2 han estat noies les quals no mostren rendiments acadèmics pitjors que aquells que tenen els nois. Aquest fet, torna a posar en superfície la desigual distribució de rols que aquest col·lectiu planteja entorn al gènere. L'altre grup està format per aquelles persones que aspiren a acabar la secundària i treballar en el món comercial en el qual ja treballen molts dels seus pares. la intenció de gairebé tots és millorar les seves condicions econòmiques d'ara en endavant.

7.5. Entorn personal.

Esdeveniments condicionants del trajecte vital

Ja directe o indirectament, sembla que el fenomen migratori ha marcat la vida de moltes d'aquestes persones. Briones (2010) recorda que, degut a la migració, es tracta de persones exposades a tot un seguit d'alteracions de

[228] Tal i com succeeix en processos d'integració d'alumnes no immigrants.

gran significació en les seves vides. En aquest sentit, quan se'ls planteja la reflexió entorn a aquells fets que han marcat les seves vides alguns esmenten l'arribada a la societat d'acollida (amb el complet catàleg de novetats que aquest impàs presenta) com a punt d'inflexió. Fonamentalment, es coincideix en l'experiència de tot un seguit de canvis més o menys tangibles que sovint es poden associar a millores en la qualitat de vida.

Emperò alguns dels participants també es posen d'acord a l'hora de relacionar l'arribada a la societat que els acull i una evolució en la seva manera de ser; en concret, afirmen que s'han tornat persones més obertes i sociables i que,amb certa manera, s'han allunyat del caràcter fred que segons ells caracteritza molts xinesos. En general, aquest grup de participants són persones que ja han madurat en el seu procés d'integració i que han tendit a adoptar determinats codis de relació social propis de la societat que els acull. Així, són respostes que provenen de nois i noies que porten més de dos anys a Mallorca. Com veiem, el factor "temps d'estada a la societat d'acollida" resulta determinant a l'hora d'explicar determinades actituds, de fet, Soriano, Zapata i González (2009) manifesten que aquelles persones que arriben durant la infantesa troben majors facilitats que aquelles que ho fan havent entrat ja en l'adolescència.

"De petit era molt tímid, fins al segon any que vaig ser aquí i vaig conèixer al meu millor amic no vaig xerrar, ell m'ajudà a sortir, a ser més obert i tenir més amics".

B-10-2

"El vivir aquí me ha cambiado casi todo; el humor, la personalidad, el pensamiento… Ahora soy un tío abierto sobre todo, gracioso, bromista y más o menos amistoso".

B-27-2

L'autoconcepte

Quan se'ls planteja l'anàlisi de l'autoconcepte no s'obté una visió prou nítida en molts dels participants. Davant aquesta manca de claredat, autors com Seoane (2005) assenyalen que l'estabilitat i la duració del *self* ha tendit a escurçar-se a mesura que ha avançat el segle XX i, fins i tot, afegeix que es tracta d'una inestabilitat accentuat amb l'avanç de la nostra pròpia cultura. Més enllà de l'escassa eloqüència dels seus discursos, els participants tendeixen a entremesclar aspectes positius i d'altres negatius constantment. Interpretats els resultats, veiem que molts dels joves consultats conviuen amb una inseguretat interior important; manca de confiança, debilitat o **feblesa** són algunes de les paraules que s'enganxen a les seves respostes. Sense que sigui una sensació que estableixi distincions de gènere, s'observa que l'angoixa en molts casos amaga una etapa de dol migratori que molts encara no han superat car s'accentuen aquesta mena de discursos en joves recentment nouvinguts.

A més de tot això, una quarta part dels xinesos entrevistats reconeixen ser poc feiners. Es tracta d'un grup de joves que porten al menys 5 anys vivint a Espanya i que exterioritzen una idea que sovint els han introduït els seus mateixos pares que no acaben d'entendre determinades actituds pròpies de l'adolescència que (d'una manera progressiva i silenciosa) han anat adquirint els seus fills durant els darrers anys.

Altrament, la serietat i la manca de fluïdesa en les relacions amb els demés esdevé l'altre punt feble que subratllen. En algunes ocasions, es tracta de joves que encara no dominen del tot el castellà i en d'altres d'adolescents que no són capaços de relacionar-se al mateix ritme que altres persones de la seva edat, la qual cosa l'interpreten com un defecte. Així, la presència de l'*altre* resulta prou rellevant, de fet, no existeix identitat personal sense una *alteritat*; la presència de l'*altre* és la que ens genera la necessitat de

demanar-nos per nosaltres mateixos (Medina, 2006). Sigui com sigui, no és estrany que aquests baixos nivells d'autoconcepte trobin el seu origen en la mateixa família on les relacions sovint no són gaire properes i l'exigència dels pares tendeix a ser elevada. Aquesta mena de situacions es contraposen amb les realitats que aquestes persones veuen fora de casa i sovint els generen tensió.

"*¿Y qué te gustaría cambiar de ti? Mi carácter, me gustaría ser más fuerte y que me afectaran menos las cosas.*

¿Qué cosas te afectan? Cuando quiero hacer una cosa si todos (padres y hermanos) dicen que no voy a poder hacer, entonces no lo hago".

B-23-1

Per la contra, aquells que mostren un **autoconcepte positiu** tendeixen a valorar dos aspectes bàsics: el fet de ser bones persones i ser sociables[229]. S'ha observat una certa relació entre les persones que s'autodefineixen com a sociables o divertides i les vestimentes atrevides que s'acosten més a les pròpies dels joves occidentals. En aquests casos, el grup d'amics i l'escola poden contribuir a reforçar la idea que ells ara valoren de sociabilitat, la qual cosa els pot arribar a allunyar de les seves famílies.

"*Soy una persona muy abierta. Me llaman como la española los chinos. Siempre hablando y riendo. Soy una persona interesante (risas)*.

¿Algo de ti que cambiarías? Cuándo hablo con mi padre siempre peleamos. Yo no, él sí. Él habla mucho y a mi me gusta el silencio. No sé porqué con mis amigos puedo hablar mucho pero con mis padres no me gusta".

B-26-1

[229] La "tribu" juga un paper fonamental en el procés de configuració identitària del subjecte, gràcies a aquest sentiment de pertinença grupal, l'adolescent neutralitza d'alguna manera la sensació de buit existencial que genera el fet de no trobar resposta a segons quines preguntes i, a més, esquiva l'abandonament i la soledat.

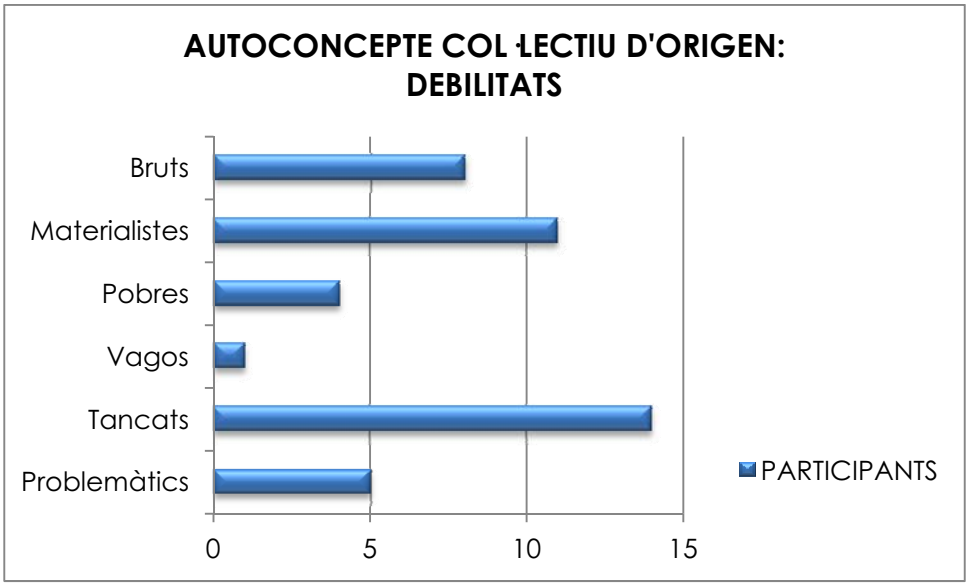
Pel que fa referència a **l'autoconcepte col·lectiu** dels participants xinesos, val a dir que en general és negatiu o molt negatiu si bé esdevé una opinió prou compartida aquella que estableix diferències entre la societat d'origen i la destí migratori. Com veurem, aquestes diferències sovint es tradueixen amb un valoració positiva de la societat d'acollida (només hi ha 3 participants que manifestin tenir un concepte negatiu d'ella) i més negativa dels orígens (només 5 persones entenen com a positiu el concepte que tenen de la societat d'origen). En el seu estudi, van Dijk (2008) identifica l'actuació dels mitjans de comunicació com una de les causes principals de les situacions de rebuig cap a les minories ètniques a Espanya. En aquest sentit, segons aquest autor els consumidors d'aquests canals comunicatius només reben missatges negatius dels immigrants i, normalment, van associats a qualificatius com els de "problemàtics", "inadaptats" o "pobres" que són els mateixos que empren aquests adolescents per qualificar els seus compatriotes.

Així, fent esment als punts febles que identifiquen en el col·lectiu d'origen, val a dir que el 70% dels participants els qualifica de tancats i pocs sociables. Així doncs, sembla que els adolescents nouvinguts interpreten aquesta mena d'actituds en clau negativa i sovint l'associen a conductes observades a casa pels mateixos pares o per altres immigrants de la mateixa procedència. A més, identifiquen un altre punt feble en la brutor, no debades, alguns dels participants acostumen a comparar determinades actituds en la vida pública dels xinesos amb d'altres observades a la societat d'acollida.

També es fixa com a punt feble el caràcter excessivament materialista i l'obsessió pel treball que identifica (segons molts d'ells) la cultura xinesa. Precisament, aquesta voluntat de dedicació al treball es valorada de distinta manera pels participants: si bé el 35% l'interpreta com un aspecte negatiu, un 45% l'associa a un punt fort. En efecte, el tarannà del treball és la potencialitat més repetida i, ja en un segon nivell, n'apareixen d'altres com ara el bon caràcter de la gent .

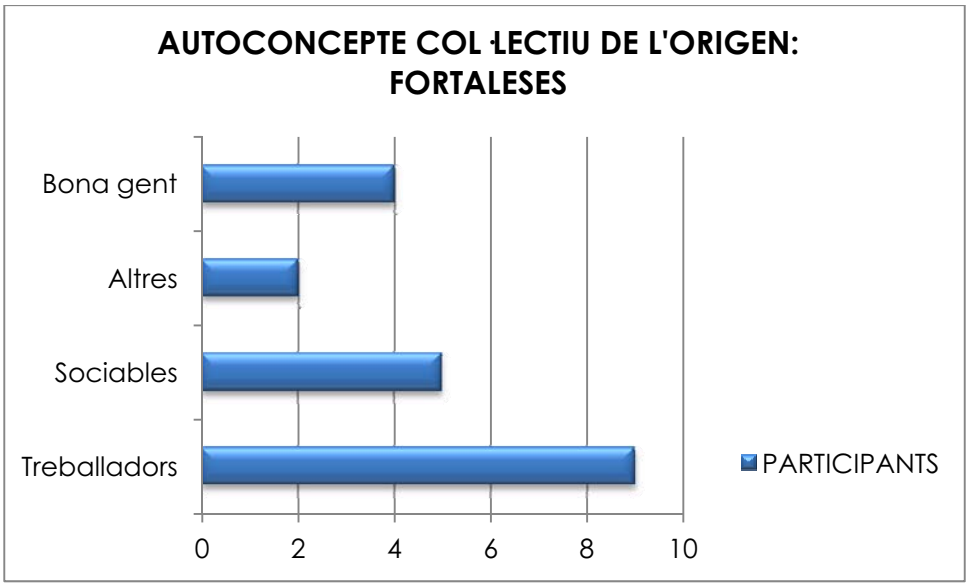
Si ens centrem a la societat d'acollida, veiem que es valora molt el caràcter obert i lliure de la gent (un 60% dels enquestats així ho manifesta), la qual cosa entra en una certa contradicció quan s'analitzen els aspectes negatius. Així les coses, el mateix percentatge de joves (un 60%) denuncia el caràcter racista de la societat on resideixen. Aquesta mena de dicotomies, esdevenen una constant quan es valora l'autoconcepte en els dos col·lectius amb els quals hem treballat. A més d'aquest tret, prop del 30% dels xinesos consultats critica la manca de perspectives de futur amb la qual afronten la vida els espanyols; el fet de viure el dia a dia els sorprèn i s'allunya dels esquemes de previsió i austeritat amb els quals han estat educats.

Els resultats d'aquest ítem coincideixen amb allò que, segons Villarino (2012), pensen els xinesos dels occidentals als quals veuen com a persones que treballen una mica menys d'allò que seria desitjable, que no posem pegues al fet de tocar-nos ni besar-nos amb públic, que tendim a parlar molt i que tendim a no respectar a la gent major.

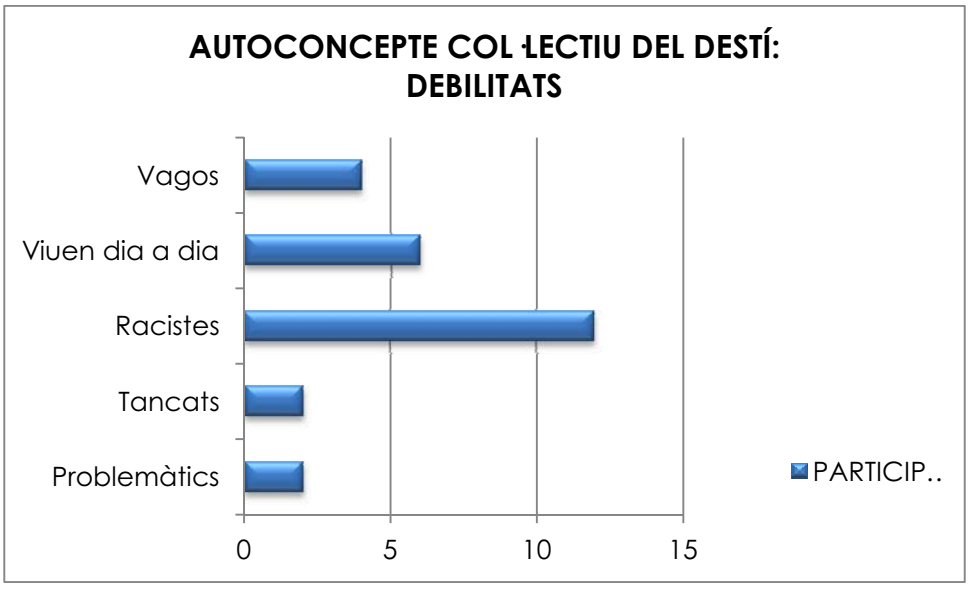

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 34: Autoconcepte col·lectiu d'origen: debilitats.

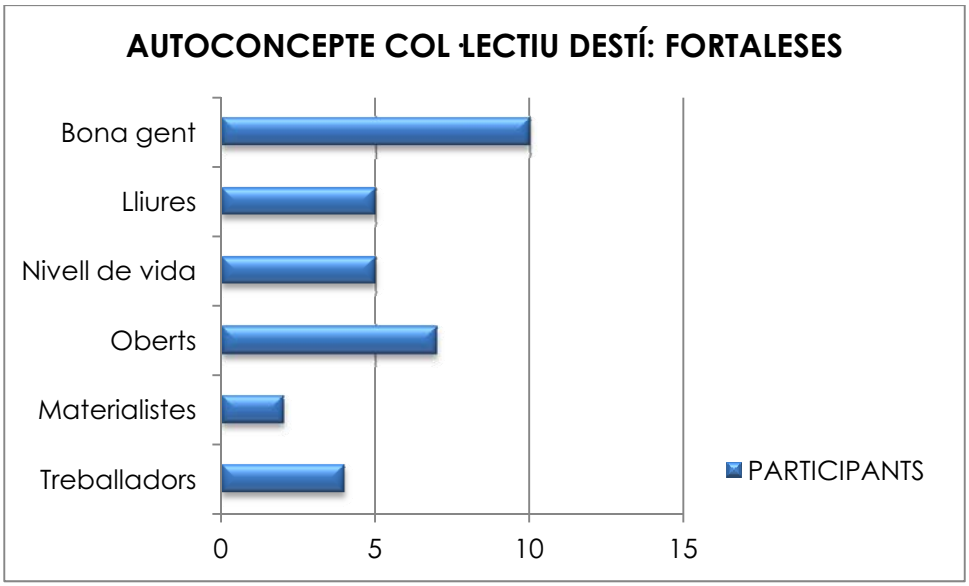

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 35: Autoconcepte col·lectiu d'origen: fortaleses

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 36: Autoconcepte col·lectiu de destí: debilitats

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 37: Autoconcepte col·lectiu de destí: debilitats

A l'hora d'analitzar la identificació que tenen aquestes persones amb el concepte de la societat d'origen i la de destí, s'observa que la majoria dels casos es sent part d'ambdues propostes, si bé prop del 50% dels participants assegura sentir-se identificat de manera un tant confusa "a cops" amb l'origen i "a cops" amb el destí[230]. Són una minoria (el 15%) aquells joves que no es senten partícips del concepte de societat que forma el poble xinès o de la societat on viuen. La resta, s'identifica tant amb l'origen com el destí sempre. Atenent als resultats obtinguts a aquesta variable i seguint el model de Massot (2003), s'observen representats els quatre perfils que proposa l'autora: joves identificats amb la proposta d'origen, d'altres amb el destí, d'altres no demostren d'una manera molt nítida cap on es decanten i, finalment, aquells que s'identifiquen amb ambdós models.

[230] El fet de no mantenir un compromís continu amb cap proposta identitària i anar canviant depenent de l'escenari respon molt bé a les identitats postmodernes. Així, segons afirmen autors com Arcila (2008) actualment no hi ha identitats que resisteixin en un estat pur gaire temps davant la força dels estímuls generats des dels distints racons de la Terra.

L'autoimatge

En referència a qüestions relatives al comportament, s'observa que els participants xinesos entenen que no es comporten malament a casa; si bé hi ha un grup majoritari (gairebé el 50% dels casos) que opina que no hi haurien d'haver queixes per part dels altres, també hi ha un altre sector que qualifica el seu comportament com a millorable. Precisament, els participants que parlen de conductes a casa que es poden millorar sovint fan esment a dos aspectes: a l'escassa contribució que fan en les tasques de la llar i al poc èmfasi que demostren en les relacions familiars (fet que tendeix a evidenciar-se a joves amb edats dels 15 als 18 anys).

Sigui com vulgui, la percepció dels pares i mares sembla ser més crítica amb el comportament dels seus fills a casa i són diverses les famílies que retreuen als seus fills determinades pautes de comportament (adolescent i propi de la societat d'acollida) amb les quals no hi acaben d'estar d'acord. Labrador i Blanco (2008) tracen de manera molt nítida la barrera entre allò que anomenen *model tradicional d'adolescència* amb el qual es senten identificats molts d'aquests pares (entesa com una transició molt més curta i encaixonada cap a la vida adulta amb una escolarització bàsica i una inserció laboral molt més primerenca) i el *model postmodern d'adolescència*[231] amb el qual anhelen molts d'aquests adolescents.

"*¿En casa como te portas? Cuando llego me meto en el cuarto con internet o voy al salón para ver la tele*".

B-23-1

[231] Es tracta d'un model més obert d'adolescència, de fet, són pocs els joves capaços d'escapar d'aquests nous patrons d'adolescència ja que gairebé la totalitat de trajectes educatius, ocupacionals o familiars es veuen immersos en aquestes realitats inestables pròpies de la postmodernitat. Així tot plegat, la inestabilitat –moltes vegades traduïda en precarietat- apareix en distints àmbits: ja sigui en qüestions laborals, en les relacions d'amistat, en les estructures familiars, etcètera. A més l'oci i la llibertat formen part d'aquest nou plantejament.

En referència als comportaments al centre educatiu, val a dir que posen en superfície el tarannà d'un col·lectiu que, com hem anat veient, tendeix a passar desapercebut. No es tracta d'alumnes conflictius, la qual cosa subratllen molts d'ells en aquest ítem. En general, asseguren que els mestres i professors tenen un bon concepte d'ells i que no causen problemes a ningú. Els únics retrets tenen a veure amb alumnes immersos en situacions de baix rendiment acadèmic els quals són esperonats pels mateixos docents a què treballin més per acabar avançant de manera més exitosa en el seu pas per l'escola.

Si focalitzem l'anàlisi en el món de les amistats, veiem que la majoria manté unes relacions familiars un tant superficials. Alguns reconeixen no tenir ni idea d'allò que poden pensar d'ells els seus propis amics amb els quals, com hem vist en apartats anteriors, comparteixen activitats molt concretes i a un temps limitat. Tot i això, la majoria assegura projectar un comportament adequat amb una colla que no habitua a ser molt extensa. En relació a les parelles, no s'han recollit dades molt consistents car són pocs aquells que han mantingut algun tipus de relació a aquest nivell i, a més, es mostren reticents a oferir-ne informació.

Fent esment a la dimensió més col·lectiva, veiem que bona part de les respostes posen de manifest que no es té la percepció que els ciutadans d'origen xinès tinguin un comportament correcte a la societat d'acollida. En connexió amb l'anterior apartat[232] podem afirmar que els aspectes que menys agraden a aquests joves són la manca de netedat dels seus compatriotes, el seu caràcter poc sociable i la seva obsessió pel treball i pels diners. Aquesta mena de retrets s'accentuen en adolescents ubicats en entorns culturalment més diversos i amb una mentalitat un tant allunyada de les coordenades identitàries xineses.

[232] Veure punt d'Autoconcepte.

"*¿Cómo crees que se portan los chinos aquí? Muy cerrados en su comunidad y muy cerrados*".

B-27-2

En canvi, la percepció del comportament de la societat d'acollida sembla diferent. La tendència (gairebé única) és a entremesclar dues actituds: com a línia general són persones obertes, que gaudeixen i ofereixen una llibertat que ells valoren molt però que a l'hora també són racistes. En aquest sentit, Campos (2008) identifica les causes que poden amagar-se darrera aquestes actituds en contra la població xinesa tot fent esment a la seva empenta comercial, a la discreció amb la qual es mouen i a la fredor mostrada en les relacions socials.

Sigui com vulgui, aquest discurs tot i semblar contradictori pareix estar molt arrelat a la ment dels participants xinesos. La variable "entorn" sembla estar relacionada amb aquest ítem ja que aquells que avancen en ambients menys hermètics accentuen més el caràcter obert de la societat d'acollida tot exaltant unes virtuts que tanmateix no perceben de la mateixa manera els joves inserits en entorns tancats on els episodis de racisme i discriminació afloren amb major freqüència. Amb major o menor intensitat, gairebé hi ha unanimitat a l'hora de remarcar accions de comportament racista a la societat d'acollida.

El procés d'integració.

Força eloqüent resulta l'estudi realitzat per González (2009), en el qual es calcula l'índex de segregació de les distintes minories residents a Palma. Segons aquesta investigació, els grups que obtenen un major índex de segregació són els xinesos els quals tendeixen a agrupar-se formant guetos molt lligats a la seva activitat comercial. En el cas de Palma, aquest fenomen té la seva màxima expressió a la barriada de Pere Garau. Més recentment, en una investigació sobre població xinesa a la ciutat de Madrid, Tébar (2010) ha

posat de manifest els elevats índexs de concentració d'aquests col·lectius a determinats districtes[233] de la ciutat atrets en aquests darrers anys pel dinamisme comercial existent a aquestes zones urbanes.

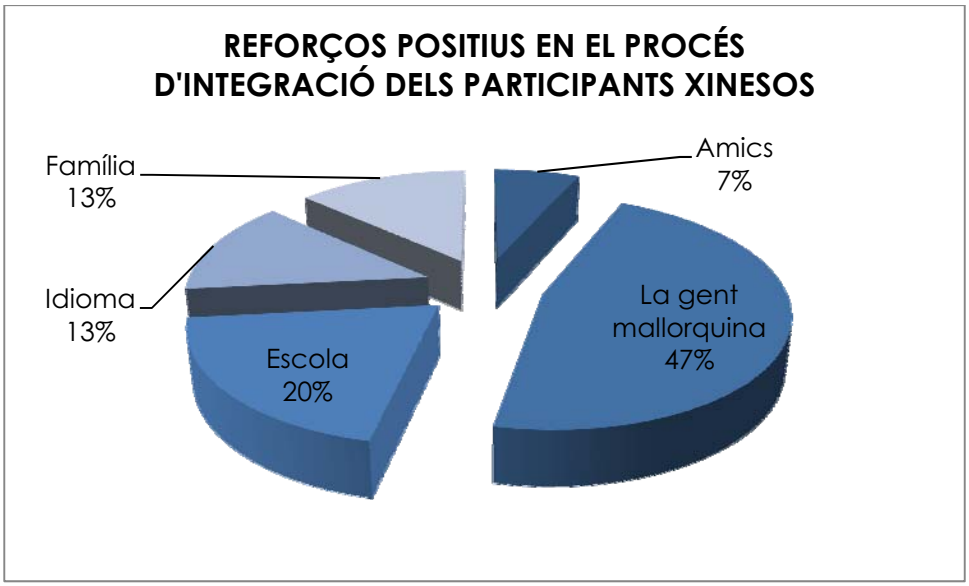
Fins a un 30% dels participants reconeix no sentir-se integrat/da a la societat d'acollida. Amb una única excepció, es tracta de persones que porten mesos o pocs anys a la societat d'acollida i, tot i influir d'altres factors, sembla que el temps d'estada al destí migratori esdevé significatiu en l'anàlisi. Les causes amb les quals justifiquen aquesta manca d'integració acostumen a entremesclar factor d'atracció de l'origen amb altres negatius del destí. La idealització de la vida a la Xina sovint apareix com element comú en aquestes persones, així com també el racisme rebut per part de la societat espanyola. La resta de participants confirma estar integrat amb major o menor mesura, de tal manera que sembla que el període de dol migratori en aquest col·lectiu és més llarg que en altres car hi ha molts elements que així o afavoreixen: la distància cultural, l'escassetat de viatges a l'origen, la dificultat idiomàtica, etc.

"*Ahora ya estoy normal. Me considero una persona integrada*".

B-29-2

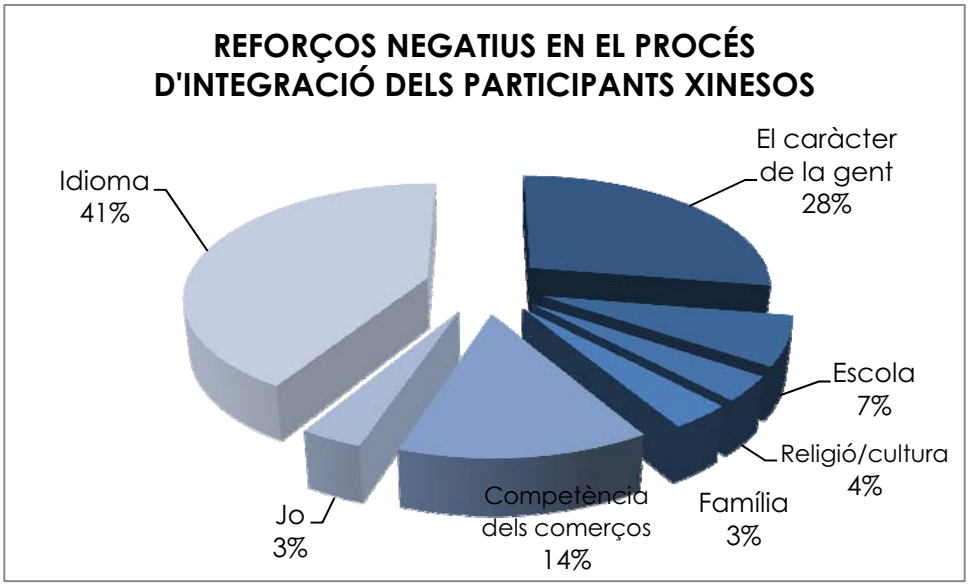
En els gràfics 38 i 39 es poden observar quins són els **factors** que alteren el decurs d'aquests processos d'integració. Entre els agents que hi atorguen major fluïdesa hi ha el que ells anomenen la *gent* (en un sentit abstracte) la qual cosa es pot interpretar com el catàleg de valors i codis socials que mouen la societat que els acull. També destacable és el rol que hi juga l'escola que apareix com actor rellevant en aquesta empresa. En canvi, és significativa l'escassa importància dels amics (7%) i la família (13%).

[233] Un dels més representatius és el barri d'Usera.

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 38: Reforços positius en el procés d'integració dels participants xinesos

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 39: Reforços negatius en el procés d'integració dels participants xinesos

Fent esment als reforços negatius, de nou emergeixen les dificultats idiomàtiques del col·lectiu així com també el racisme que s'amaga darrere l'eufemisme "el caràcter de la gent" i, en segon ordre, darrere les queixes manifestades per la competència dels comerços xinesos vers la xarxa preexistent de punts de venda. La resta de categories esdevenen minoritàries, si bé destaca l'escassa capacitat d'autocrítica dels adolescents car només un

7% dels registres apunta a si mateix com causa de la lentitud del seu procés d'integració.

Evidentment, aquesta mena de comportaments racistes poden derivar cap un deteriorament de la pròpia imatge que aquests joves tinguin d'ells mateixos. Immers en els postulats de l'interaccionisme simbòlic, Cooley[234] introdueix la coneguda frase "d'una imatge en el mirall" tot per referir-se a la significació que té en el *self* la imatge que els demés tenen o demostren sobre nosaltres mateixos. Segons aquest autor, no existeix una contraposició entre l'individu i la societat car la ment és social i la societat és el resultat d'una construcció mental. Així, resulta interessant associar determinades conductes de baix autoconcepte de l'individu amb escenaris socials adversos com els que estem fent esment.

En efecte, el 40% dels participants xinesos reconeix que la qualitat d'immigrant l'ha afectat d'alguna manera en la seva trajectòria a la societat d'acollida. Curiosament, tots aquells que accepten l'existència influència asseguren que ha estat negativa. Cap participant interpreta la qualitat d'immigrant com element d'ajuda en el seu dia a dia. Aquest 40% del registre es correspon amb persones que pateixen episodis de racisme i no es mostren en un estadi avançat del seu procés migratori. A més, són persones residents a districtes conflictius de la ciutat en els quals la percepció de la diferència es fa encara més eloqüent.

"*¿Te ha afectado negativamente el ser china para vivir aquí? Si. Da igual que hables bien o que hayas nacido aquí porque te acabas sintiendo diferente. A lo mejor sales de marcha con tus amigos y ellos dicen es increíble hay una china en la discoteca*".

B-23-1

234 A l'obra titulada *Human Nature and Social Order*, 1902

"Creus que t'afecta negativament el fet de ser immigrant? No gaire però si fos espanyol tindria més oportunitats d'altres coses. A més hi ha persones que són racistes i el que més afecta és no conèixer la llengua".

B-35-2

Si analitzem la percepció que tenen els participants del **procés d'integració des de l'esfera més col·lectiva**, veiem que la majoria entén que la minoria xinesa no està integrada a la societat on resideix. Entenen que els motius d'aquesta situació fonamentalment tenen a veure amb aspectes culturals i, en ells, la llengua esdevé un fre força significatiu. Sigui com sigui, el 30% també interpreta que la competitivitat comercial que han generat les botigues xineses ha estimulat l'aparició de conductes racistes a la societat d'acollida, amb la qual cosa ha minvat l'avançament dels processos d'integració d'aquest col·lectiu.

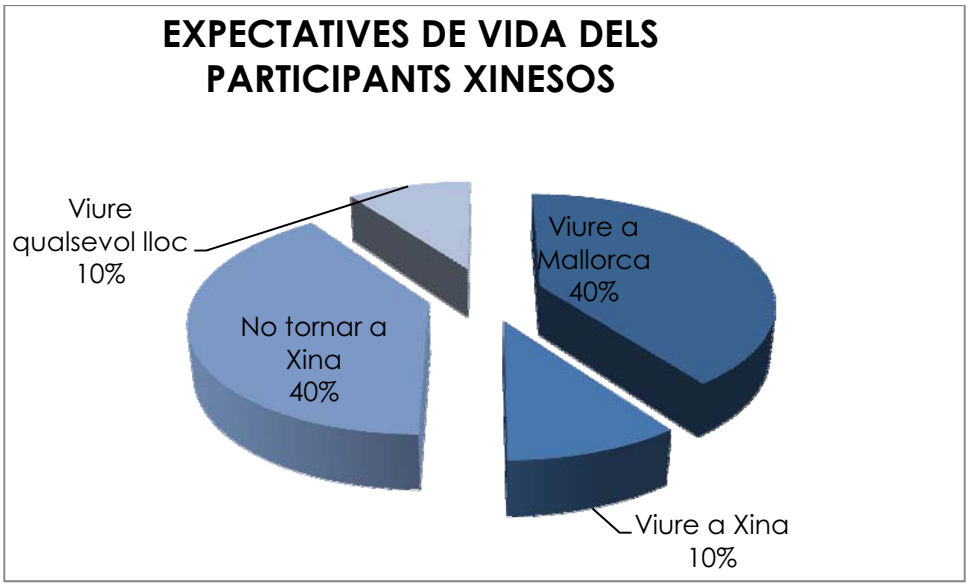
Les dades obtingudes coincideixen plenament amb l'estudi publicat pel Consejo para la Promoción de la Igualdad de Trato y la No Discriminación de las Personas por el Origen Racial o Étinco que es titula *Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas* (2012). Aquesta publicació ofereix un seguit de dades prou interessants al respecte de la percepció que tenen els immigrants a Espanya de com són vistos per la població autòctona. En el cas de la minoria oriental 34.9% entén que els veuen massa treballadors i el 19.8% massa tancats i poc sociables.

Únicament el 15% de tots els participants xinesos viuen en entorns integrats a la societat d'acollida. La gran part d'aquests adolescents avança enmig d'entorns majoritàriament no integrats amb excepcions i un 20% ho fa en entorns gens integrats. Villarino (2012) exposa que el poble xinès també és prou discriminatori amb el qui no és de casa, de fet, l'autor recupera els resultats de l'enquesta de la web Sohu segons la qual el 95% dels pequinesos mostren actituds d'incomoditat amb els estrangers. Aquesta, és una variable

prou significativa a l'hora d'interpretar determinats comportaments identitaris car la realitat més propera condiciona la tendència que mostren molts d'aquests joves en àmbits com ara l'elecció de parella, el format de vestimenta, les expectatives de vida, etc. En aquest sentit, és la família qui condiciona un entorn que tendeix a tancar-se quan es deixa l'escola que esdevé, en moltes ocasions, la única plataforma de socialització amb iguals d'altres cultures.

La vida que esperen

Les **expectatives de vida** d'aquests joves són tota una declaració d'intencions del seu projecte identitari. Tal i com es pot observar en el gràfic 40, només el 10% dels registres recollits mostra la intenció de viure al seu país d'origen; de fet, es tracta de dos nois immersos encara en un procés de dol migratori car porten mesos a l'Illa. La resta planteja un futur a Europa i interpretaria un retorn a la Xina com a una derrota i un retrocés en les seves condicions de vida. Gairebé la meitat dels participants opta per quedar a Mallorca, no debades, aquest grup de participants majoritàriament coincideix amb aquell que té una xarxa d'amistats amb presència de persones de distintes nacionalitats. En canvi, els que només es mouen en entorns formats per xinesos semblen menys arrelats a la societat insular i asseguren no tenir por a tornar a fer les maletes i migrar a altres indrets.

FONT: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 40: Expectatives de vida dels participants xinesos

En tot cas i amb independència de l'opció escollida, sembla que el projecte vital de moltes d'aquestes persones està condicionat per unes famílies preocupades pel devenir dels seus fills, sobretot en una esfera econòmica. La cultura xinesa fa que quan les persones es tornen majors siguin els propis fills qui se'n facin càrrec i, és per aquest motiu, que moltes de les seves famílies xineses vulguin conèixer i influir en les expectatives de futur dels fills.

En referència a les **expectatives familiars**, val a dir que tots els participants veuen la seva vida al costat del seu marit o esposa i dels seus fills. D'aquesta manera, es descarten altres alternatives com ara el fet de viure sols o tenir famílies monoparentals amb la qual cosa es posa de manifest la idea de model familiar que han assimilat els participants en el seu decurs vital.

Finalment, **en l'àmbit econòmic i laboral** veiem que els participants que contribueixen al negoci familiar i tenen un rendiment acadèmic baix tendeixen a marcar expectatives laborals relacionades amb aquest mateix negoci. En canvi els que tenen un bon rendiment, sovint no en volen sentir parlar i es marquen fites més ambicioses. En general, s'estén la idea de progrés

en relació a l'estat actual i són els pares i mares qui més contribueixen a solidificar aquesta idea de futur.

Me gustaría ser profesora de matemáticas. A mi madre le gustaría que fuera médico.

Aquí, no volvería a vivir en China.

Mi madre me dice que para casarme tengo desde los 25 a los 35 años.

B-20-1

I si et demanen d'on ets

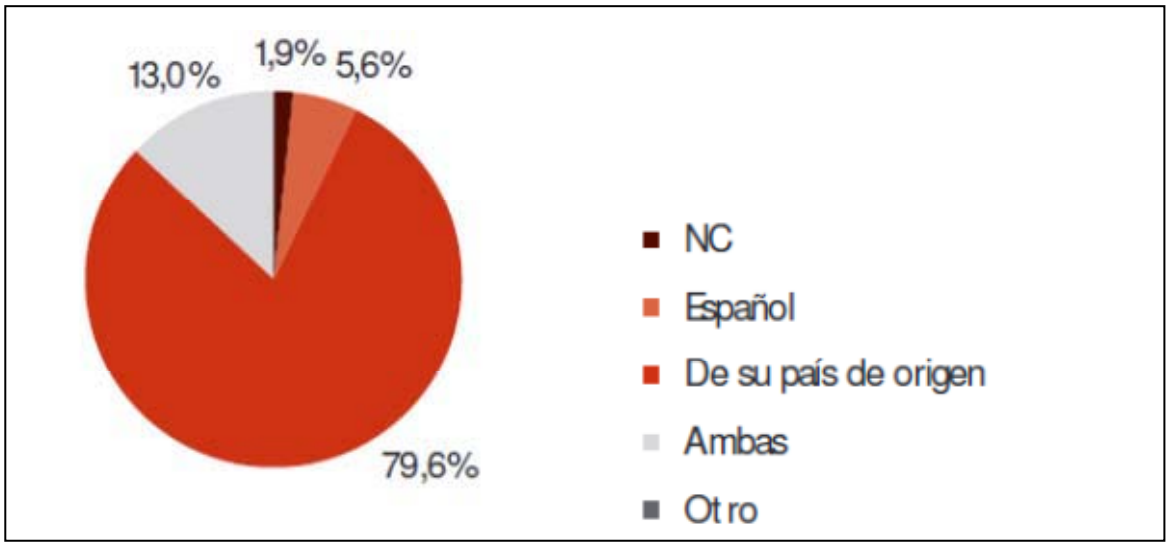
No hi hagut cap participant que quan se li ha plantejat aquesta qüestió contestés que era espanyol o mallorquí. A excepció del cas d'un noi que no s'ha identificat amb cap indret concret (tot dient que era de la Terra), el 95% restant ha respost que era xinès o xinesa. A l'hora de justificar la resposta molts han fet esment als trets físics que els identifiquen automàticament amb el poble d'on són originaris i que, a l'hora, els allunyen de ser (auto)considerats espanyols o mallorquins. En alguns casos, aquesta reflexió es fa enmig d'una certa resignació.

"*Sóc de Xina, malgrat digués que sóc espanyol mai ningú me creuria*".

B-39-2

De la mateixa manera, quan aquests joves viatgen al seu país d'origen molts perceben un tracte diferent a aquell que rebien quan residien a Àsia. La majoria pensa que la població xinesa ja no els considera compatriotes al 100%, circumstància davant la qual es mostren bastant indiferents. Els resultats obtinguts a la present investigació són similars als exposats a altres estudis, com ara a l'*Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas* (2012), en el qual es planteja la

mateixa pregunta als nouvinguts xinesos; de fet, només un 5.6% es sent espanyol.

FONT: Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas (2012)

GRÀFIC 41: Sentiment de pertinença del col·lectiu de xinesos a Espanya.

"¿Cuándo vas a China te tratan como una china más? Se dan cuenta de si vives fuera del país. Nosotros no lo notamos pero ellos perciben si vives fuera por el acento, por el estilo de vestir…

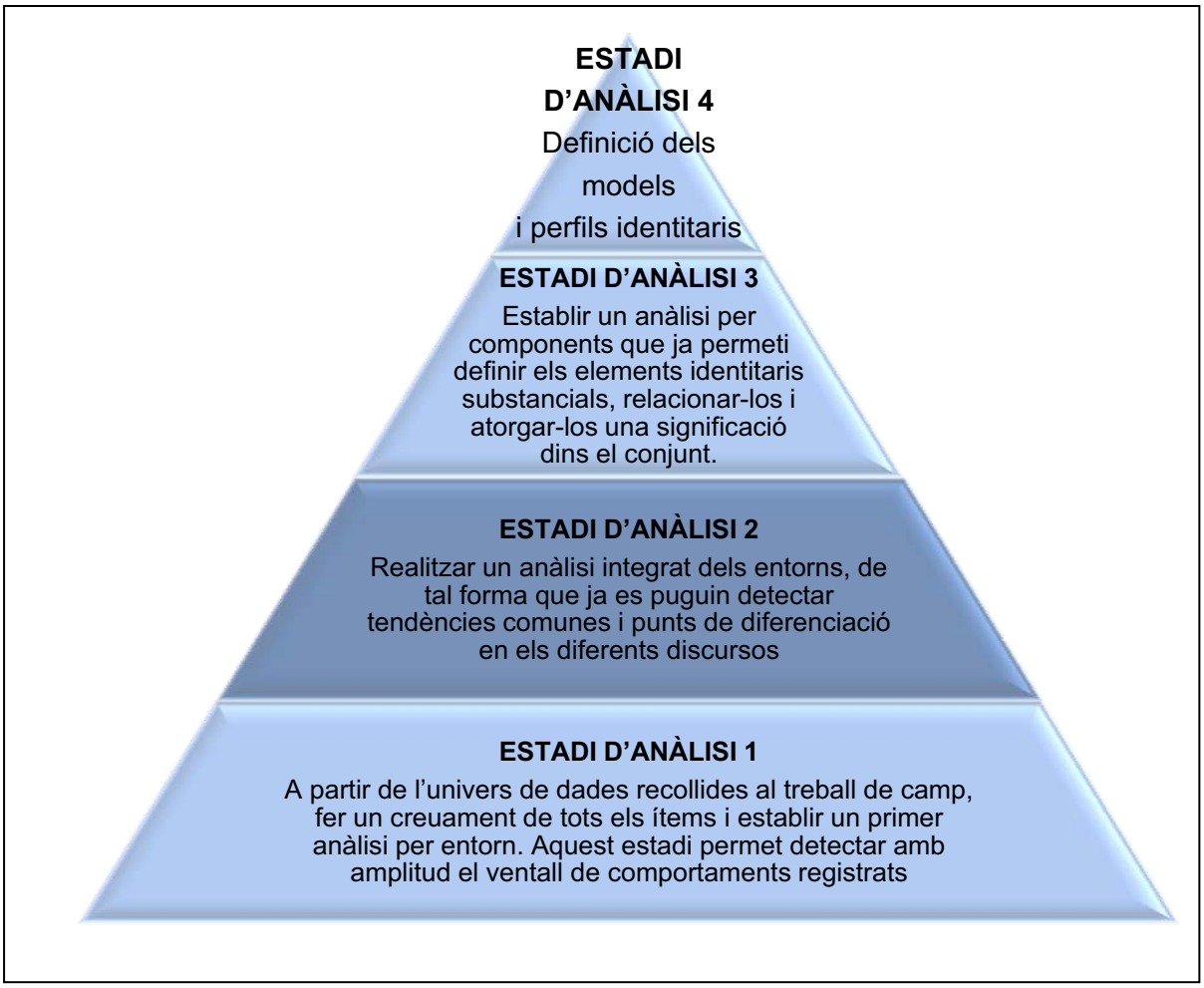
¿Cómo te sientes cuándo te dicen esto en China? Nada. Me da igual".

B-23-1

7.6. Anàlisi integrat dels entorns condicionants en els processos de construcció identitària d'adolescents de família d'origen xinès.

Per tal d'avançar en la recerca dels models teòrics, és necessari que les dades que s'acaben d'exposar siguin agrupades per tal de detectar punts de coincidència i fixar elements de diferenciació. És per aquest motiu que l'apartat presenta una agrupació de les dades que fins ara s'han exposat, la qual cosa ja ens conduirà a traçar amb major precisió l'anàlisi (estadi 2 d'anàlisi). Tal i com s'ha subratllat en el capítol precedent, cal tenir en compte

que molts dels ítems exposats se'n detallen les tendències majoritàries, si bé com acabem de veure gairebé no existeixen tendències absolutes.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 45: Estadis d'anàlisi de la investigació (2)

A més, es continua amb l'estructura utilitzada en l'entrevista feta servir en el treball de camp. Amb tot, s'observa que determinades dades van sumant protagonisme en detriment d'altres que, en canvi, esdevenen poc significatives en l'anàlisi. En efecte, aquesta circumstància podrà condicionar l'estructura del relat a mesura que s'avanci en el nivell d'anàlisi d'ara en endavant.

DADES DE CONTEXT
• De 14 a 20 anys. Mitjana d'edat els 16,9 anys. • Equilibri pel que fa al gènere, tot i que hi ha un nombre lleugerament superior de nois. • El 75% fa 2n cicle d'ESO. La resta: universitat, 1r cicle d'ESO i Batxillerat. • CENTRE. Prou equilibrat: el 50% van a centres públics, 45% a privats/concertats i 5% a Universitat. Els centres solen ser grans o mitjans ubicats a barriades prou diverses. Quant a la diversitat d'alumnat, dues realitats oposades: el 50% van a centres on hi ha molts alumnes asiàtics (són centres públics i amb diversitat cultural) i un 35% a centres homogenis (més aviat privats o concertats). • LLOC NAIXEMENT. Només un 5% ha nascut a Mallorca. Un 55% porta menys de 5 anys a l'illa i un 40% entre 5 i 10 anys. • LLOC RESIDÈNCIA. La majoria resideix a barriades modestes (comercials i ben localitzades). Un 25% a zones benestants i cap a zones marginals. • ENTORN ENTREVISTA. Poc comunicatius, en general. Gestos de desconfiança en els moments inicials de l'entrevista. Vestimentes sense extravagàncies i de poca qualitat. Olor corporal (manca d'higiene en nois) i pentinats moderns a l'estil oriental.
ENTORN FAMILIAR
Trajectòria migratòria
• Causa de la migració majoritària: voluntat de progrés en qualitat de vida. No hi ha mancança de recursos bàsics. • Els joves no intervenen en la decisió d'emigrar. • Migracions per reagrupament familiar (80%) amb dues fórmules: a) fuita inicial del pare o b) fuita dels pares i passat un temps vénen els fills. No es detecten excessives dificultats a l'hora d'afrontar aquests períodes de separació, els quals es viuen amb normalitat amb molts casos. • No hi ha migracions prèvies en un 75% dels casos. La resta prové de ciutats espanyoles normalment. • Acompanyants: familiars. • Inexistents converses familiars entorn a la migració.
Relacions familiars fora del nucli actual de convivència.
• Tenen contactes amb l'origen (padrins, cosins i oncles). Es tracta de contactes no massa freqüents: un 40% dels joves diuen que són esporàdics. • Contactes més intensos quan la migració és més recent o quan qui hi ha allà és l'avi o l'àvia que els ha criat. • Relacions amb familiars adults es fa a través del telèfon o ordinador i són tutelats pels pares (més planificats i a iniciativa dels adults). Les relacions amb familiars més joves a través de xats o xarxes socials (menys planificats i per coincidència). • Sentiments d'enyorança al principi i de satisfacció a mesura que

passa el temps.
- Temes de conversa més personals. En segon terme de caràcter social.
- Molts tenen altres familiars a Mallorca amb els que tenen relacions fluides (sobretot quan hi ha celebracions). Amb els familiars a la Península o Europa no es veuen tant.

Nucli actual de convivència (NAC)

- Viuen amb pares i germans.
- No és estrany compartir casa amb altres famílies xineses amb les quals no s'hi té gaire relació.
- No són habituals les famílies nombroses, normalment tenen un o cap germà.
- Les famílies monoparentals són poc freqüents.
- Un 40% no té bones relacions amb els pares: es tracta sobretot de nois en edats avançades dins l'adolescència i que ja tenen un cert recorregut a la societat d'acollida. Xoc de valors amb els pares. Bona relació amb els germans.
- Les tasques de la casa pertanyen a la mare i les filles.
- El pare és qui pren les decisions. Els dos porten diners a casa, però hi ha jerarquia masculina.
- CONVERSES ORIGEN. Poc habituals. Converses relacionades amb l'origen augmenten quan la relació pares/fills són bones. Idealització de l'origen.
- TV. No miren la TV en excés (poc més de 2 hores/dia) i ho fan per veure canals espanyols, sols perquè els pares no l'entenen o són a treballar. Usen internet per veure canals xinesos sols i a la seva habitació. No hi ha un model televisiu preferent.
- INTERNET Usen molt internet (el 80% entre 2 i 4 hores/dia) normalment sols i la majoria amb accés des de casa. Usen molt xarxes socials xineses (QQ) per contactar amb amics de la Xina i també per conèixer gent nova de la Xina. Preferència per webs xineses.
- MÒBILS. Tenen mòbils i molts disposen de connexió a internet.
- VIDEOJOCS. Juguen molt a videojocs en xarxa, sobretot els nois.
- LECTURA. Depenent de les inquietuds llegeixen en el seu temps lliure.

Context socioeconòmic

- AMICS DE LA FAMÍLIA. Entorn social dels pares està format per xinesos. No tenen relacions socials habituals ni massa profundes, si bé acostumen a estar condicionades pel coneixement del castellà. La xarxa de relacions dels germans és similar a dels propis adolescents, si estan escolaritzats.
- RENTA FAMILIAR. El 10% viu en entorns amb rentes altes i la resta es reparteix a parts iguals entre rendes mitjanes i modestes La font d'ingressos prové de tots o la majoria dels membres de la unitat familiar (pares i fills). En totes les famílies hi ha al manco algú que treballa.

- TREBALL FAMÍLIA. Els nois acostumen a aportar ingressos a la família.
- Estabilitat laboral.
- Treballen a empreses o negocis propis o regentats per coneguts o familiars (xinesos)
- Treballs en sector serveis no excessivament remunerats.
- Capacitat emprenedora.
- Escassa necessitat de consum.
- Inserció laboral primerenca: abans de la majoria d'edat. Un 25% abans dels 15 anys.

Context sociocultural

- ESTUDIS FAMÍLIA. Pares, majoritàriament, amb estudis bàsics a Xina. Germans amb estudis de secundaria.
- LLENGUA. Ús diari del castellà i del xinès i gairebé mai s'usa el català. El xinès l'empren bàsicament en contextos familiars i amb amics xinesos fora del centre i el castellà a l'escola i amb els amics. L'ús del català és sempre obligat. Demostren dificultats serioses a l'hora d'aprendre idiomes (castellà i català).
- RELIGIÓ La majoria (65%) prové de famílies budistes i molts d'ells no són ni creients ni practicants. Un 35% són cristians i viuen la religió molt de prop (creients i practicants)
- CELEBRACIONS. Festa de l'Any Nou amb família i amics de la família, normalment a una casa particular (75%) o restaurants xinesos (25%). Són celebracions sempre organitzades pels pares i que els crea un entusiasme moderat. Asseguren que aquí les celebracions són més privades si les comparem amb allà. És molt estrany que celebrin festes pròpies de la societat d'acollida.
- DECORACIÓ. es combinen elements propis de la societat d'acollida amb detalls identificatius de la societat d'origen relacionats amb elements culturals (no religiosos).
- MEJAR. Diàriament mengen plats típics d'allà, a casa i cuinats per la mare o la mare i algú (fills, marit) en el 80% dels casos. Són plats poc elaborats, poc variats i bons de fer. No acostumen a menjar plats occidentals (10% ho fa a diari). A cops mengen a restaurants de menjar ràpid.
- DIFERÈNCIES FAMILIARS. Les perceben i les associen als codis socials. Són crítics amb la manca de respecte a la gent gran i l'escassa cultura de l'esforç del model familiar del destí. Opten pel model familiar de l'origen vers el del destí.

ENTORN RELACIONAL

Valors associats a l'amistat

- Paper secundari de l'amistat. Valors que hi associen: solidaritat i d'ajuda mútua.

Relacions d'amistat a l'origen migratori

- Relacions que els desperten satisfacció i enyorança.
- Relacions que es desgasten amb el temps i l'escàs contacte físic (viatgen poc a la Xina). Es mantenen (quan es mantenen)

gràcies a xats i xarxes socials. • Amb el temps, ells detecten canvis entre ells i els amics que han deixat enrere i és habitual que els vegin més pobres i més tancats.
Relacions d'amistat al destí migratori
• PRIMERS AMICS. Són xinesos i es troben a tres àmbits: escola, església i entorn familiar. En la meitat dels casos són relacions que ja no es mantenen o que esdevenen molt esporàdiques. Causes del distanciament: canvis de centre o residència. No tenen gaires conflictes entre ells.
• DECEPCIONS. No són freqüents. Colles més estables.
• AMICS ACTUALS. Els coneixen al centre educatiu. En segon terme els nois també ho fan al carrer i les noies més en l'entorn familiar. L'església pels cristians també esdevé un espai d'interacció social. Són colles reduïdes d'amics (més encara en les noies) on sol haver-hi xinesos (que sempre acostumen a ser els millors amics) i, en segon terme, també espanyols als quals s'hi poden sumar gents d'altres nacionalitats . El 35% diu només tenir amics xinesos. Són relacions més estables i no excessivament diverses culturalment. • ACTIVITATS AMICS. Es veuen poc fora del centre, normalment els diumenges quan no hi ha obligacions. Combinen oci de carrer (esport i passeig) amb activitats més consumistes (compres, cinema, restaurants menjar ràpid) i amb l'estar a casa d'algú (noies) i videojocs (nois). No comparteixen hores de feina o d'estudi. • INTERÈS DELS PARES. Desconeixement. Si els amics no són de l'entorn familiar hi ha certa preocupació en el cas de les noies i menys en el cas dels nois. • DIFERÈNCIES ALTRES COLLES. Es perceben i la relacionen amb dos aspectes: l'hedonisme dels joves occidentals i (en els cristians) amb la manca de fe. • SATISFACCIÓ. Elevada. Els atributs que més valoren aquests adolescents dels seus amics són bàsicament la confiança (majors 16 anys) i la diversió (menors 16 anys) i, per altra banda, no detecten punts febles. • PARELLA. La majoria no n'ha tinguda mai. Aquells que n'han tinguda l'han portada d'amagat a la família i no s'han mostrat en públic (més encara en noies). La majoria opta per triar parella xinesa, tal i com els agradaria als pares. • ASSOCIACIONISME. Activitat rellevant entorn a l'església. En la resta inexistent.
ENTORN ESCOLAR
L'escola abans d'emigrar.
• Abunden els records més aviat negatius. Els records són més nítids quan el procés és recent. • DIFERÈNCIES. La gran diferència amb l'escola d'aquí és la disciplina: allà són més durs en aquest aspecte i valoren allò que

s'han trobat aquí. També perceben diferències en infraestructures. Els bons records vénen de la mà dels amics de l'escola d'allà. • Preferència pel model educatiu de la societat d'acollida.
L'experiència acadèmica a la societat d'acollida
• Són normals els processos conflictius d'integració causats fonamentalment per l'idioma. • Escassa mobilitat de centre: per canvi d'etapa, si es donen. • INTERÈS DELS FAMILIARS. Escassa degut a l'idioma. Es nota tímidament a centres concertats. Interès i exigència a casa. • SUPORT. La ajudes en els estudis no són excessivament freqüents (40% no n'ha rebut mai). D'entre la resta, els nois de la pública PALIC i els de la concertada/privada repassos. Ajudes puntuals de germans majors. • RENDIMENT. Acceptables o excel·lents (70%). Les noies mostren rendiments pitjors que els nois els quals tenen majors aspiracions formatives. • DELEGATS. Defugen de responsabilitats: no volen ser delegats. • CONVIVÈNCIA. Problemes de convivència degut als trets facials i a l'idioma. Les pateixen més aquells que avancen en grups més homogenis. No entenen la situació i es resignen a fer-ho. Els malnoms tenen una relació amb l'origen cultural i són més freqüents en nois a edats primerenques, sovint pejoratius. • SATISFACCIÓ. Acceptable, si bé qualifiquen els companys com amables però també racistes. • EXPECTATIVES. Estudis superiors (40%) i la resta estudis mitjans orientats al món comercial. Aspiracions relativament realistes.
ENTORN PERSONAL
Esdeveniments condicionants del trajecte vital.
• Entenen el procés migratori com a punt d'inflexió, normalment entès en clau positiva (aprenentatges de nou idioma, nous codis socials, canvi en la pròpia personalitat, etc.)
L'autoconcepte
INDIVIDUAL • Autoconcepte negatiu (inseguretat, desconfiança, feblesa...). S'observen estadis d'inadaptació a l'entorn i processos llargs de dol migratori. • Els conflictes amb els pares no ajuden a reforçar la confiança: són famílies molt exigents i poc afectives. • Escassesa de relacions socials que interpreten com una debilitat. • PUNTS FORTS: amables i bones persones. • PUNTS FEBLES: insegurs, desconfiats, poc sociables. *COL·LECTIU* • Autoconcepte negatiu o molt negatiu de la societat d'origen. El 70% creu que són tancats i poc sociables. També els qualifiquen de bruts, materialistes i massa treballadors. Pel que fa els punts

forts apareixen els qualificatius de treballadors i bona gent.
- Autoconcepte positiu de la societat d'acollida. Són oberts i acollidors (60%) però també racistes (60%) i poc planificadors.
- Es senten representats pels dos models i fan una selecció d'atributs de cada proposta, tot segons els seus interessos.

L'autoimatge

INDIVIDUAL
- En general, valoren positivament el seu comportament a casa però alguns són autocrítics amb contribuir poc a casa i amb ser massa apàtics.
- Els pares valoren negativament determinades pautes de comportaments (pròpies d'adolescents de la societat d'acollida) que no entenen.
- Al centre educatiu molts passen desapercebuts. No tenen problemes.
- Amb els amics les relacions són superficials i no problemàtiques.

COL·LECTIU
- Perceben com a negatiu el comportament dels compatriotes: són tancats, bruts, materialistes i massa feiners.
- En general, la valoració del comportament de la societat d'acollida és positiva: hi ha una majoria de gent oberta i acollidora i una minoria racista.

El procés d'integració

INDIVIDUAL
- Un 30% diu no estar integrat. Processos d'integració llargs en els quals pesen molt els factors d'atracció de l'origen (enyorança) i de rebuig del destí (idioma, racisme). L'escola es concep com una important (fins i tot única) plataforma per a la seva integració. Poca significació d'amics i família en aquests processos.
- Entorpeix la integració: idioma i racisme.
- Una minoria important (40%) entén que la qualitat d'immigrants els ha afectat i en un sentit negatiu. La resta diu que no els ha afectat, cap assegura que l'hagi afectat positivament.

COL·LECTIU
- Asseguren que no està integrat el col·lectiu de xinesos degut a la cultura i a l'idioma i a la competitivitat comercial.
- Són adolescents que es mouen en entorns poc integrats
- La família aporta elements identitaris propis de l'origen i, per exemple, l'escola aporta elements més propis del destí.

La vida que esperen
- En general, interpreten la tornada com una derrota. El 90% no vol tornar i la meitat vol quedar a Mallorca. A menor arrelament major voluntat de mobilitat per altres indrets d'Europa.
- Tots es veuen casats i amb fills. Es descarta qualsevol altra fórmula

familiar. • Tots esperen millorar la qualitat de vida en el futur però a dos nivells: continuar i progressar en el negoci familiar o obtenir estudis superiors que permetin llocs de feina qualificats.
I si et demanen d'on ets...
• No hi ha ningú que hagi contestat espanyol o mallorquí. La justificació ve dels trets físics que, segons ells, no els permeten oferir altra resposta. • Molts consideren que a la Xina ja no els consideren compatriotes al 100% i així ho senten quan hi viatgen.

En síntesi, de l'exposició dels resultats del setè capítols se'n poden extreure algunes conclusions molt generals que seran avaluades amb major detall en apartats posteriors. A grans trets, s'observa una menor dispersió de les dades enregistrades en els apartats inicials del capítol en els quals es valoren els entorns. En aquest sentit, sembla que ens trobem vers un col·lectiu que ofereix una major uniformitat en matèria de comportaments. De la mateixa manera que ja pogut intuir en l'anàlisi dels adolescents de família d'origen marroquí, ja es fa possible detectar que elements com l'entorn familiar o la voluntat de progrés en la qualitat de vida condicionen els processos de construcció identitària d'aquests joves d'una manera significativa.

Ha estat a partir d'aquest fet, que en el darrer apartat del capítol i una vegada creuades i agrupades les dades, ha estat més senzilla la detecció determinades tendències que atorguen una certa coherència als discursos anteriors. Així idò, serà a partir d'aquests punts de similitud i de diferenciació que es podran plantejar models de components i perfils identitaris en els següents apartats de la recerca.

CAPÍTOL 8

CAPÍTOL 8: PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ IDENTITÀRIA DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN MARROQUÍ A LA CIUTAT DE PALMA.

Una vegada realitzats els dos primers estadis de l'anàlisi[235], aquest vuitè capítol proposa un major nivell de concreció. Així les coses, és a partir de l'anàlisi integrat dels entorns que la investigació **es centra en establir una proposta teòrica dels components identitaris** dels adolescents d'origen marroquí a la ciutat de Palma. A més d'aquesta primera intenció, el capítol pretén donar resposta a un dels objectius generals de la investigació: **plantejar uns models identitaris** pels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma. En efecte, serà en aquest capítol en el qual la recerca assolirà el seu darrer estadi d'anàlisi: la definició dels perfils identitaris per a joves d'origen marroquí.

Per tal de poder assolir aquestes fites, ha estat necessari un creuament de cada categoria amb la resta de les que formen part de la unitat hermenèutica. D'aquesta manera, ha estat possible detectar categories molt relacionades amb l'univers i d'altres que no tenien gairebé connexions amb la resta. A partir d'aquesta relació ha emergit un nou ordre segons el qual l'estructura de categories ha donat pas a un seguit de *metacategories* o components identitaris. Així idò, el capítol vuitè deixa enrere l'estructura del discurs estructurat segons la distribució de categories i es centra en l'emergència dels components. Quan parlem d'aquest concepte ens referim a aquelles categories o grups de categories que tenen una gran influència en l'arbre identitari dels participants. Lògicament, els components identitaris no coincideixen en la seva totalitat en el cas dels adolescents d'origen xinès i dels d'origen marroquí, si bé és possible que alguns d'ells siguin els mateixos.

Depenent del grau d'influència de cada component, s'ha definit una jerarquia segons la qual apareixen tres tipologies: d'influència identitària màxima, elevada i variable. A més de la interpretació de la influència -

[235] Capítols 6 i 7.

valorada a partir de les connexions dels components- també s'ha analitzat el rerefons de les relacions entre components, de tal manera que no només resulta significatiu la identificació de la xarxa relacional entre components, sinó també la interpretació que se'n fa d'aquestes associacions. El resultat final d'aquesta primera part del capítol, ha estat la proposta d'un conjunt de components identitaris que projectin aquells elements que més condicionen els processos de construcció identitària d'adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.

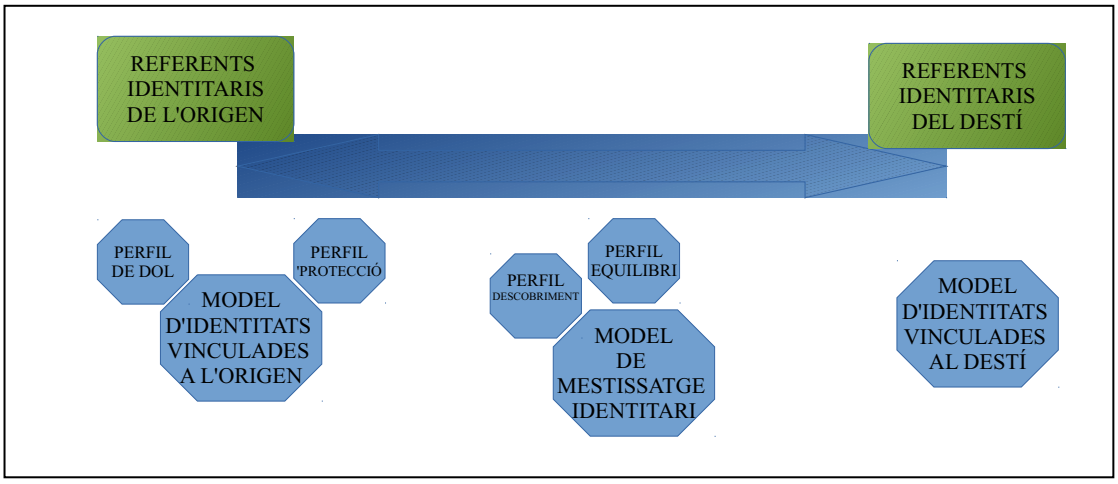
Una vegada definits i contextualitzats els components que s'interpreten com a més determinants en els processos de construcció identitària, ha estat possible identificar els models identitaris. Observant-los, es perceben comportaments diferenciats vers realitats similars, amb la qual cosa la proposta que es presenta a continuació pretén recollir l'amplitud de posicionaments identitaris mostrats pels adolescents amb família d'origen marroquí a la ciutat de Palma.

El procediment utilitzar per assolir aquest nivell d'anàlisi ha demandat una reinterpretació de cada una de les entrevistes, ara ja observades des de la perspectiva que ofereix el mapa de components identitaris. Aquest procés de retrobada amb les entrevistes ha destriat dues accions: (1) la lectura i l'anàlisi precís de cada entrevista en la qual la identificació del comportament del participant vers els components identitaris ha esdevingut el centre del treball interpretatiu i (2) un estudi integrat de tots els discursos amb l'objectiu de traçar similituds entre les entrevistes que permetessin identificar perfils comuns de comportament i, per altra banda, detectar diferències a partir de les quals contrastar la singularitat de cada perfil.

A més de determinar cada un dels perfils, en aquest darrer tram de la recerca es planteja una caracterització de tots ells tot a partir dels components identitaris treballats anteriorment. Aquesta caracterització, ha estat validada a través de dues tècniques: (1) la comprovació que cada una de les entrevistes

enregistrades tenen una correspondència evident amb un determinat perfil i (2) la reflexió recollida en els grups de discussió.

En el cas dels participants d'origen marroquí s'han identificat tres models identitaris diferents i, en ells, es plantegen perfils diferenciats. D'aquesta manera, en aquest punt es pretén reconstruir cada un dels perfils una vegada hagin estat analitzats els models. A mode de síntesi introductòria, a continuació es presenta la proposta referida als participants d'origen marroquí en la qual es pot observar la presència de tres models diferenciats de pertinença: el d'identitats vinculades a l'origen, el de mestissatge identitari i el d'identitats vinculades al destí migratori.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 46: Models i perfils dels participants d'origen marroquí

8.1. Components identitaris dels adolescents de famílies d'origen marroquí.

Un dels objectius específics de la investigació es centra en poder definir els components principals en els processos de construcció identitària d'adolescents d'origen nouvingut a la ciutat de Palma. Atenent l'objectiu, per tal de poder entendre la proposta de components identitaris dels adolescents de famílies d'origen marroquí, es planteja l'apartat dividit en dos punts. En el primer es presentarà el mapa de components i es definirà de manera

individualitzada cada un d'ells i, en el segon, s'establirà un anàlisi contextualitzat dels components de tal manera que sigui possible identificar les relacions existents entre cada un d'ells, així com també el rol que juga cada un dins el conjunt.

8.1.1. Descripció dels components.

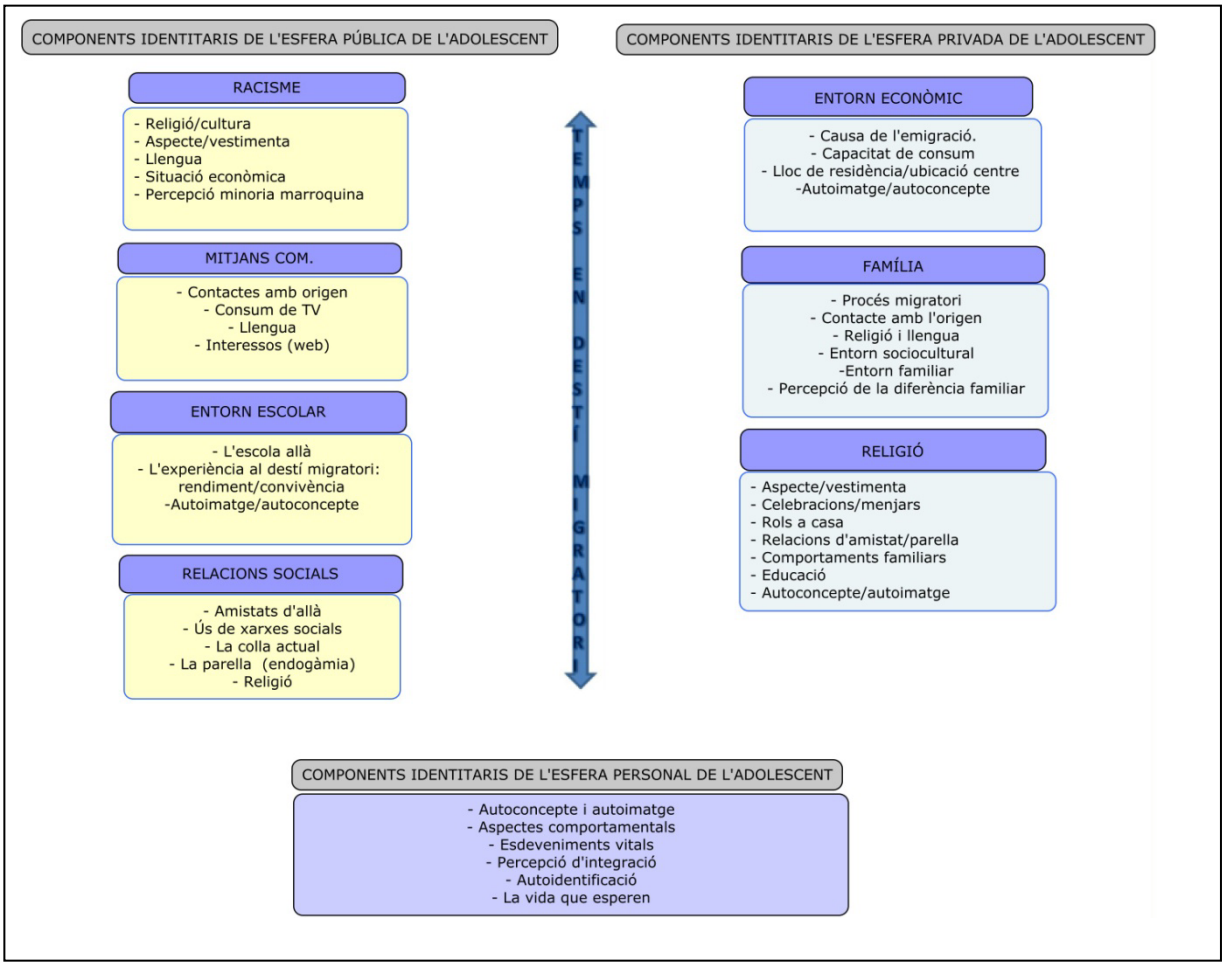
En el cas del col·lectiu de procedència marroquí s'han identificat 8 components identitaris que han estat repartits en tres blocs: (1) els components tendents a manifestar-se a l'esfera pública, (2) els components tendents a manifestar-se a l'esfera privada i (3) aquells que són propis de l'esfera personal. A més d'aquests components, s'observa la presència d'un element prou condicionant que intervé en les tres esferes i que és el "temps en destí migratori".

La diferenciació d'aquests tres estrats d'anàlisi (públic, privat i personal) obeeix a la necessitat de separar aquells elements que condicionen d'una manera general[236] els processos de construcció identitària (esfera pública), d'aquells que ho fan de forma més particular atenent a l'entorn proper que envolta cada participant, el qual usualment coincideix amb allò que rodeja el context familiar (esfera privada). Ambdues tipologies de components formarien part d'allò que Isajiw (1990) defineix com a "variables externes". En un tercer esglaó, hi trobem el que aquest mateix autor defineix com a "variables internes" i que en present treball s'ha anomenat com a components de l'esfera privada. En aquest cas, es fa esment als elements propis de la identitat personal de l'individu, en la qual hi intervenen aspectes que formen part de l'àmbit cognitiu, afectiu i també moral.

A continuació, es presenta el recull de components ordenats seguint els tres blocs que acabem de citar i, dins cada un d'ells, s'hi afegeixen aquelles

[236] Podríem convenir a pensar que són els components identitaris que defineixen l'atmosfera social que envolta el devenir dels participants.

categories que els van definint. Dit d'altra manera, cada un dels components apareix acompanyat de l'elenc d'ítems que ens donen la informació del mateix component. Així idò, serà a partir d'aquestes categories que podrem definir cada un dels components identitaris A grans trets, s'observa la presència de tres components prou significatius en l'esfera privada: la família, la religió i l'entorn econòmic. Evidentment, la projecció de les vivències recollides en aquests tres àmbits privats es posa de manifest en el context públic que ve definit per quatre components: l'entorn escolar, les relacions socials, els mitjans de comunicació i el racisme. De manera simbiòtica, aquests components públics i privats vessen a sobre l'esfera personal.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 47: Mapa de components identitaris: adolescents d'origen marroquí

a) Components identitaris de l'esfera privada de l'adolescent.

La religió

Segura (2002) explica la significació de la *sari`*o llei islàmica la qual marca amb notorietat el comportament humà de les persones que formen part dels estats islàmics, com el Marroc. Marín (2006:358) exposa que "*l'Islam no li permet a ningú renunciar a la religió musulmana*". D'alguna manera, aquest darrer autor posa de manifest la significació que té la religió en societats com ara la marroquina. En el decurs de les entrevistes realitzades s'ha percebut un compromís majoritari amb l'Islam, de fet, només s'ha trobat una excepció que es contraposa a l'afirmació de la resta de participants autodefinits com a musulmans. Com a norma general, es tracta d'adolescents que avancen en entorns familiars que sovint els engresquen (i a cops els obliguen) a seguir el model de vida proposat per la fe musulmana. Així les coses, les persones que han crescut a societats de majoria islàmica han construït el seu edifici identitari a sobre molts dels valors que proposa aquesta religió, els quals sovint es projecten durant l'edat adulta. Així, les mares i pares o els germans majors de molts dels participants mantenen ferm l'estil de vida que es sustenta amb la religió una vegada s'han assentat a la societat de destí migratori. És en aquest entorn de respecte i seguiment religiós que creixen els participants, fet que condiciona molts la seva vida privada, si bé també afecta la interacció amb la comunitat i també la dimensió personal.

"*Te piden si crees en Alá, se ríen porque te piden si rezas 5 veces. Voy a la mezquita. Comparado con la iglesia sólo hay niños pequeños con gente mayor. Tu entras en una mezquita y puedes ver niños de 7 años leyendo el Corán, niños mayores, jóvenes*".

GD-A-4

Tot i l'afirmació reiterada del seguiment a l'Islam, la majoria de les respostes registrades pels adolescents demostren que molts no acudeixen a la mesquita, de fet, només hi van els nois i no tots. Així, es percep una distinció substancial en el tracte rebut depenent del gènere: els nois poden anar a la mesquita i les noies han de resar a casa. En aquest punt, es torna a posar de manifest la influència de la família car són els pares i germans qui acompanyen a aquests joves a la mesquita. No tot els participants demostren una absoluta conformitat amb aquesta realitat.

"*Sólo hay hombres, yo nunca he visto una mujer. Yo digo que podrían estar todos juntos si es la misma religión, si todos son iguales*".

GD-A-2

El relat dels participants posa de manifest que bona part del món viscut en el nucli de residència roman tenyit per aspectes religiosos; així, s'observa que aspectes com les relacions entre els distints membres (la jerarquia masculina) sovint troba una justificació a l'Islam. Aquesta forta distinció entre la dona i l'home, entre el noi i la noia, es projecta en la vestimenta de les noies, amb les aspiracions que es poden plantejar els uns i les altres en el seu decurs vital, en la posició dels pares vers els amics o la parella, etc. En aquest sentit, no és estrany trobar discursos que mostrin una certa disconformitat amb aquesta proposta, més encara en el cas de persones que han nascut a la societat que els acull.

"*¿Eres creyente? A medias (risas). Hay puntos que sí y otros no me gustan…Sobre todo como hay que tratar a las mujeres. Es el punto que no me gusta*"

A-8-2

En relació a aquest fet s'ha detectat un cert moviment de canvi que té com a base allò que s'ha anomenat com a *feminisme islàmic* i que ha estat alimentat també per sectors socials femenins residents fora de països islàmics. Aquests grups reivindiquen una reinterpretació del Corà que permeti un major equilibri entre l'home i la dona. Una vegada han entrat en contacte amb la societat de destí migratori alguns d'aquests joves ja reclamen avanços en aquest desequilibri i, fins i tot, tracen distàncies entre la forma d'actuar dels pares i allò que esperen fer ells mateixos en un futur.

Sigui com vulgui, la proximitat amb la qual viuen la religió a casa condiciona la vida pública d'aquests adolescents. En algunes ocasions es tracta d'aspectes més aviat superficials (com pot ser l'ús del vel en el cas de les noies o els menjars i celebracions) o en d'altres aspectes més de interpretació de la realitat (percepció de les relacions de parella o d'amistat). Tanmateix, la religió musulmana no només condiciona la percepció de l'entorn d'aquests joves, sinó que també condiciona la percepció que en té l'entorn d'ells mateixos. En aquest sentit, quan s'analitzen categories com la discriminació, la majoria dels participants consultats situen en superfície l'origen religiós com un element cabdal dels atacs, tot amb el rerefons del conflicte latent entre la societat d'origen i la del destí migratori.

Sovint el tracte rebut de l'exterior no va en funció de les seves actituds i resideix en corrents d'opinió generades des de l'exterior; un exemple d'aquest fet el trobem a l'*Informe anual 2007 sobre el racisme a l'Estat espanyol*. Segons les dades d'aquesta publicació, mesos després dels atemptats de l'11M només el 29% dels espanyols tenia una visió positiva dels musulmans que qualificaven com a fanàtics religiosos, sent aquesta, una opinió que s'ha projectat fins a l'actualitat. Tal vegada, un dels escenaris de major tensió entorn al fet religiós el trobin als centres escolars que, a la vegada, també poden representar excel·lents plataformes d'interacció cultural.

Evidentment, el catàleg de situacions adverses a les quals han de fer front aquestes persones arran de la seva religió també condiciona els seus processos de construcció identitària[237]. L'autoconcepte (individual o col·lectiu), l'autoestima, la percepció del procés d'integració o fins i tot les expectatives de futur romanen condicionades per la postura que tinguin aquestes persones vers la religió que hereten dels familiars. Precisament, d'aquest posicionament en dependrà bona part del seu perfil identitari.

La família

Molt en connexió amb el component que acabem d'analitzar, la família es presenta com un element prou significatiu en el procés identitari dels participants d'origen marroquí. Si bé quan parlem de família en el món occidental ens referim a la família nuclear (formada per pares i fills), en la cultura marroquina aquest entorn s'ha de concebre de manera més àmplia. Allò que els participants entenen com a família incorpora padrins, oncles i cosins habitualment. Talment s'ha recollit en els registres de dades, és l'entorn familiar el qui marca la procedència cultural d'aquestes persones però també qui ha determinat la iniciativa migratòria. Priegue (2009) assegura que, en la decisió d'emigrar, la família es converteix en el principal agent de recolzament en l'organització i finançament del viatge. L'entorn que envolta aquestes llars normalment descriu situacions de manca de recursos i, és per això, que moltes d'aquestes persones decideixen emigrar. La causa de la migració és econòmica i, malauradament, amb el trasllat no es millora aquesta conjuntura de necessitat.

"*Llegamos por motivos económicos. Aquí tenemos buen futuro si estudias, pero allí hay mucha gente que estudia y estudia y nada*"

A-24-1

[237] Episodis com els atemptats succeïts a França en el generr de 2015, demostren l'existència d'un conflicte religiós relacionat amb col.lectius de ciutadans europeus d'origen musulmà.

Atenent al relat dels participants, s'observa que el procés migratori -des de la presa de decisió fins la finalització del dol- està prou condicionat pel posicionament de la família. En general, és molt habitual que siguin els pares qui prenguin la iniciativa dels contactes amb familiars d'allà (sobretot els telefònics) o els qui organitzin i paguin els viatges de vacances al Marroc. A més, la fidelització amb els orígens també es va forjant a través de les converses familiars, el manteniment de la llengua, el seguiment de la religió, el menjar, etc. Així, la identitat de l'adolescent romandrà condicionada per la proximitat que vulgui marcar la família vers els orígens.

"*¿Celebráis fiestas típicas de Marruecos? Claro. Por ejemplo el Ramadam lo hacemos los tres. Es fácil. La fiesta del cordero, que es una pasada. Allí la gente está mucho en familia. Allí tienes que dar, la gente que no tiene tu tienes que darle*.

A-19-2

Paral·lelament, l'entorn familiar també condiciona bona part de la relació amb el destí migratori. Ja des de la infància, la família va teixint un entorn relacional i uns codis de relació amb la societat d'acollida. Quan analitzem els perfils identitaris[238] s'observa que no hi ha una resposta unitària vers aquesta circumstància, si bé hi ha famílies que sumen arguments a favor de la interacció amb l'entorn i d'altres que es mostren més reticents. Resulta substancial el posicionament que es defineixi en aspectes tan diversos com l'interès per l'aprenentatge del castellà o català, la llibertat que es dóna a l'hora d'elegir parella dels fill/es, l'interès i la participació a l'escola per part dels pares o el seu entorn relacional.

Amb tot plegat, els mateixos adolescents són capaços de definir el model familiar que els envolta i traçar-ne el grau de similitud o diferència amb aquell que associen com a propi de la societat d'acollida. A grans trets, perceben

[238] Veure capítol 9

diferències entre el seu entorn i les famílies de la societat d'acollida i les associen a la religió. Són crítics amb la llibertat que es dóna aquí als fills, la manca de cohesió familiar i la superficialitat de les relacions familiars. Opten pel model familiar de l'origen vers el del destí, amb alguns condicionants ja que es perceben diferents als mateixos pares i mares.

"*¿Percibes que tu familia es muy diferente a las demás familias de tu alrededor? Claro que hay, todo depende de la cultura y de cómo piensan.*

¿Qué diferencias ves? Todo depende de cómo ves la vida, digo yo… Yo y un occidental puede que pensemos igual pero mi padre y sobretodo mi madre no piensan igual porque ya nacieron allí y después de 40 años aun piensan igual.

¿Es una diferencia más de los padres? Yo ya actúo como los demás en algunas cosas no en todo.

¿En qué cosas? (piensa) de vestir, por ejemplo, yo llevo el pañuelo como mi madre. Aunque aquí me dicen la "moderna marroquina" porque voy de diferente cada día, aunque llevo el pañuelo me siento un poco más occidental".

A-24-1

De la proposta que en facin els familiars (tant en els aspectes propis de la vida privada, com ara també dels d'interacció amb la societat que els envolta) els adolescents en faran ús per tal de definir-se en clau identitària. Algunes de les aportacions dels pares es mantenen, d'altres es transformen i d'altres es descarten.

Entorn econòmic

La realitat econòmica que rodeja les famílies d'origen marroquí consultades s'ha interpretat com un component identitari prou significatiu pels participants.

En veu dels participants es percep que, aquesta circumstància, no només marca la realitat dels que arriben sinó que també condiciona la recepció que en fa la societat de destí migratori[239], la qual sovint estimula tot un seguit d'interpretacions pejoratives del col·lectiu. Aquest seguit de limitacions afecten directament la capacitat de consum d'uns adolescents cada vegada més pressionats per anar adquirint béns i serveis que els permetin viure una adolescència amb "normalitat" a la societat capitalista en la que viuen.

"Yo me siento inferior, de vez en cuando. Me da mucha rabia que hay gente que desprecia algunas cosas que tú no puedes tener".

GD-A-4

A més de suposar un condicionant a nivell de consum de bens i serveis, l'entorn econòmic representa l'element a través del qual es poden explicar escenaris d'exclusió social. La manca d'accés a segons quines
activitats d'oci, el fet d'haver de residir en determinats districtes de la ciutat o d'haver estudiar en centres educatius concrets condiciona de manera evident llurs processos de socialització i, en efecte, també la identitat d'aquestes persones. En general, val a dir que els nois gaudeixen de majors quotes de llibertat que les noies que tenen majors obligacions a la llar, de tal manera que es torna a evidenciar un cert masclisme en determinats enfocaments familiars.

"Noto mucha diferencia con los demás, sobre todo en las cosas que me compran. Mi amigo se pueden comprar muchas pero para comprarme algo

[239] En aquest punt, resulta interessant recuperar dades com les que ofereix el Colectivo Ioé (2012) recorda que l'atur afecta especialment a les poblacions marroquines menors de 25 anys, les quals enregistraren unes taxes de desocupació superiors al 60% a l'any 2011. La precarietat dels joves marroquins a Espanya s'ha de contextualitzar en entorns familiars afectats per situacions molt adverses tal i com recorden organismes com la Casa Àrab quan afirmen que s'ha incrementat l'atur de llarga duració, la precarietat laboral i el número de famílies amb tots els seus membres a l'atur d'origen marroquí a Espanya com a conseqüència de la crisi detectada a l'any 2008.

a mí se tienen que tomar muchas decisiones porque estamos un poco mal de dinero".

A-16-2

D'alguna manera, els allunya d'uns referents i els aboca a d'altres. Però més enllà de les limitacions i preocupacions paleses en l'esfera privada i dels condicionants que això representa en el context públic, aquestes mancances poden acabar debilitant determinats elements que formen part de la dimensió personal de l'adolescent. Així les coses, aspectes com l'autoimatge o l'autoestima es poden veure alterades per aquesta mena de conjuntures adverses.

b) Components identitaris de l'esfera pública de l'adolescent.

Les relacions socials

Ja situats en l'esfera pública, s'observa que les relacions amb els demés representen una font d'informació substancial en allò que representa el fet identitari dels participants. Quan s'ha preguntat sobre la significació que té per ells l'amistat, els participants han accentuat la importància que per ells representen els amics a la seva vida. Els valors que més associen a aquest context són els de confiança i germanor. En segon terme, destaquen la solidaritat i la diversió.

"Un amic ha de ser una persona que te respecti, ajudi, entengui i escolti i inversament".

A-15-1

Els adolescents que mantenen un grup d'amics al Marroc[240] incrementen la seva connexió amb l'origen que, majoritàriament, roman personificada en els familiars. Veient les dades, s'observa que dels viatges que es facin al país de partida migratòria i de les relacions a la distància els participants van modelant un perfil identitari pendent dels referents que marca l'origen. Emperò aquest sentiment de pertinença no té per què destapar-se sempre en el mateix sentit: de fet, és possible que d'aquestes relacions se'n detectin distanciaments entre allò que rodeja l'adolescent i el món amb el qual es presenten els amics marroquins. En efecte, no és estrany que s'associïn aquests amics del Marroc com a persones "més tancades i poc modernes", atributs que no resulten suggerents pels mateixos adolescents. Aquesta, és una posició que comparteixen molts dels que, sent de família marroquí, ja han nascut a la societat on resideixen. Sigui quin sigui el sentit, sembla que la relació d'amistat a la distància esdevé un element condicionant de la identitat.

"*¿Ha cambiado la relación con tus amigos? ¿Te dicen que has cambiado? Un poco sí. Un poco sí. Lo que se refiere a cuándo fui me encontré amigos con la mente cerrada*".

A-28-2

Com és de suposar, les relacions d'amistat al destí també representen un factor a tenir en compte. Tot i que les primeres amistats sovint són de la mateixa nacionalitat d'origen, els trets que defineixen el procés de construcció de l'entorn relacional de la persona esdevenen molt significatives a l'hora d'entendre el seu perfil identitari. Atenent als resultats obtinguts en la recerca, s'observa que els participants els amics coneixen a dos llocs: centre i/o carrer. Són colles d'amics de distints països però sovint hi ha espanyols i marroquins (la resta són sud-americans i africans musulmans). Tot i això, els fragments que apareixen a continuació demostren un ventall ample de comportaments.

[240] Fonamentalment, es tracta de persones que van passar part de la seva infantesa en el país d'origen.

"Por ser marroquí, por inercia, te tienes que llevar mejor. Es algo que te sale llevarte mejor con un marroquí que con otro que no lo es. No es cosa de saber por qué".

GD-A-5

"Yo con los marroquíes no me suelo juntar, me caen mejor los de aquí, no creo en las creencias y la cultura suya".

GD-A-1

Tenen una major confiança amb els marroquins, si bé es tracta de relacions poc estables i asseguren tenir pocs amics. Es veuen a diari o amb molta freqüència i combinen oci de carrer amb activitats que impliquen petites despeses. No comparteixen hores de feina o d'estudi. Fent esment a la posició dels pares, s'observa molta preocupació en el cas de les noies i llibertat en el cas dels nois, la qual cosa subratlla la distinció de gènere en aquests entorn. En general, es tracta d'adolescents satisfets amb la seva colla d'amics.

Més enllà dels contactes físics, cal ampliar l'anàlisi a les relacions en xarxa. En el cas dels participants d'origen marroquí, s'observa un ús prou freqüent de les xarxes socials però no tenen ciberamics que no coneguin físicament. En general, empren el Facebook, el Tuenti i el Twitter per contactar amb amics (de l'origen i del destí).

"Cada día entro en el Facebook…Hay chicos que veo en fotos de Facebook que parece tienen el mismo nivel de vida que aquí. Tampoco tengo contacto con gente de allí".

A-8-2

L'entorn escolar

Recuperant el discurs de Bueno i Belda (2005), s'observa que ens trobem que desenvolupa un paper fonamental com a vector d'integració social i cultural dels participants. S'entén que la importància que atorguen aquests autors a l'escola s'ha d'atendre des de les etapes inicials i fins la finalització del procés formatiu. Així les coses, la focalització de l'anàlisi ha apurat totes les etapes formatives dels participants, si bé en la conjuntura més recent ha sigut allà on més s'ha treballat. D'alguna manera idò, es podria justificar la significació de l'entorn escolar seguint el mateix esquema utilitzat en les relacions socials ja que resulta prou transcendent l'experiència viscuda a l'origen entorn a l'escola[241] i també en el destí migratori.

Quant a l'experiència a origen, s'observa que no en tenen un record gaire nítid, tot i que són capaços de destriar-ne algunes diferències en relació a allò que es troben a Mallorca (sobretot pel que fa a la disciplina, infraestructures i càrrega horària). En general, existeix una preferència pel model educatiu de la societat d'acollida.

"*Me gusta más el colegio de aquí. Sí, es que si me dijeran que tengo que ir allí ahora no podría ir…*"

A-24-1

Fent esment a l'estada dels participants a centres de la societat d'acollida, s'observa que són normals els processos conflictius d'integració causats per dos aspectes: el racisme i l'idioma. Hi ha una elevada mobilitat: per canvi d'etapa o per problemes de convivència.
Pel que fa a l'interès de les famílies hi ha una major presència dels pares en centres concertats que públics i en edats més primerenques que no pas més adultes. Són freqüents les ajudes rebudes per part de germans en les feines de

[241] En aquest cas entesa com un element generador de significats identitaris.

l'escola i no acostumen a rebre classes de repàs per altres persones. La majoria no han fet ús de programes escolars d'integració (PALIC), més encara aquells que van a centres concertats. La única ajuda ha estat la familiar.

"*Pues últimamente no sé qué me pasa pero me despisto un poco. Estoy un poco aburrido de estudiar porque en el instituto nos mandaron un porrón de deberes y estoy un poco agobiado*".

A-28-2

La gran majoria dels participants avancen en situacions de fracàs escolar i sovint defugen de responsabilitats: no volen ser delegats. Són molt habituals els problemes de convivència, molt relacionats amb l'origen cultural i religiós. També són freqüents els problemes amb professors. En ambdós casos identifiquen el racisme d'alumnes (molt habitual) i mestres (més ocasional) espanyols com el motiu del conflicte. Els malnoms tenen una relació amb l'origen cultural/religiós i són més freqüents en nois a edats primerenques, sovint pejoratius. Aspiren tenir uns estudis que els permetin millorar la qualitat de vida. Sovint les expectatives s'allunyen de la realitat econòmica i acadèmica que els envolta

Talment es pot percebre, l'experiència acumulada a l'escola s'acaba projectant a l'esfera personal; de fet, el grau de satisfacció en aquest entorn pot modificar elements tan importants com l'autoestima o l'autoimatge de la persona. Aproximar-nos i entendre aquest component ha esdevingut una tasca fonamental en l'empresa de discernir diferents perfils identitaris en el grup de participants que formen part de la recerca.

Mitjans de comunicació

Tal i com hem vist anteriorment[242], la revolució en els mitjans de comunicació experimentada en aquests darrers lustres ha marcat un punt d'inflexió en el marc relacional de les persones. La revolució tecnològica esdevé un procés molt complex, de fet, ha deixat de tractar-se d'una qüestió de mitjans per passar a ser una qüestió de fins car assistim a la configuració d'un nou sistema comunicatiu format no només per noves màquines sinó també per nous llenguatges, sensibilitats, sabers i escriptures (Marín, 2005).

En el procés d'anàlisi de les dades recollides es percep una influència eloqüent d'aquests nous canals de comunicació en l'arbre identitari dels adolescents participants. Així les coses, la utilització de plataformes digitals de comunicació com les xarxes socials esdevé una activitat quotidiana per aquestes persones que les fan servir només per comunicar-se amb gent que coneixen a priori. Un de cada cinc participants passa més de quatre hores diàries davant l'ordinador i la resta no acostuma a baixar de les dues hores. A més usen de manera freqüent telèfons mòbils. Autores com ara Carrasco i Escribano (2002), asseguren que la incorporació de les noves tecnologies de la comunicació a la vida quotidiana, en concret internet, actualitza el debat entorn referit a les nocions d'identitat i de persona.

"*Hablo con mis primos semanalmente por Facebook, MSN… hablamos de nuestras cosas. Es una manera de tener un contacto con la gente*".

A-8-2

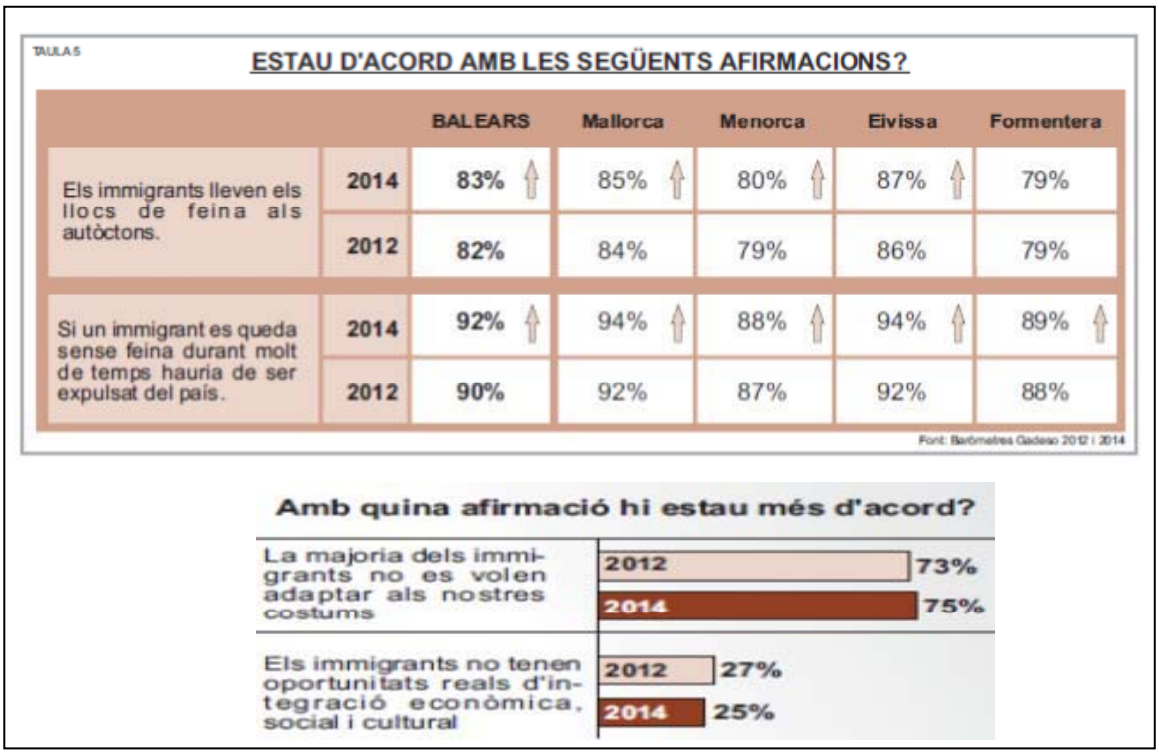
En aquest sentit, s'observa que gràcies a aquests nous canals de comunicació, és possible que aquests adolescents mantinguin un contacte constant amb elements identitaris de l'origen (aprenent o mantenint la llengua

[242] Veure el punt 2.2.5. Les identitats digitals com element emergent en els processos de configuració identitària de les noves generacions.

dels seus orígens, coneixent de més a prop determinades icones religioses, etc.) o que puguin conèixer i enllaçar relacions amb elements propis del destí (escoltant nous formats musicals que no coneixien, relacionant-se amb persones d'altres indrets, etc.) o fins i tot que aquestes plataformes comunicatives els permetin aproximar-se a altres referents allunyats o entremesclats amb les dues opcions anteriors. De l'ús – i fins i tot, del *no-ús*- que se'n faci d'aquests mitjans se'n podran interpretar informacions útils en el nostre estudi.

Racisme

De tots els components estudiats, sens dubte el racisme és aquell que implica majors connotacions negatives. Tot i que alhora de plantejar la investigació el racisme apareixia com un ítem secundari, l'anàlisi dels discursos registrats ha fet veure que es tracta d'un component determinant en el procés identitari dels participants. Soriano, Zapata i González (2009) ja adverteixen de la dificultat existent alhora d'estudiar aquest fenomen ja que sovint tendeix a amagar-se darrer discursos impregnats per la negació. Sembla que es tracta d'una inèrcia social recollida per diversos estudis sociològics de l'Illa. La Fundació Gadeso (2014) posa en escena l'existència de conductes discriminatòries de la societat d'acollida, tal i com es pot observar a continuació:

TAULA 5

ESTAU D'ACORD AMB LES SEGÜENTS AFIRMACIONS?

		BALEARS	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera
Els immigrants lleven els llocs de feina als autòctons.	2014	83% ↑	85% ↑	80% ↑	87% ↑	79%
	2012	82%	84%	79%	86%	79%
Si un immigrant es queda sense feina durant molt de temps hauria de ser expulsat del país.	2014	92% ↑	94% ↑	88% ↑	94% ↑	89% ↑
	2012	90%	92%	87%	92%	88%

Font: Barómetres Gadeso 2012 i 2014

FONT: Quaderns Gadeso. Núm. 265. Novembre 2014.

GRÀFIC 42: Indicadors sobre el racisme a les Illes Balears.

En general, es tracta d'un element que es va repetint en el decurs de les entrevistes i en els grups de discussió i que es posa de manifest en situacions molt diverses, si bé es detecta una causa predominant: l'origen cultural i religiós dels adolescents.

"En el fondo todos son racistas. Pasa algo, si ha sido Moha lo ven de una manera y si lo hace Carlos es diferente".

GD-A-4

"Aquí la joventut és alocada. Si no coneixen algú de fora són un poc racistes, però si et coneixen et tracten bé".

A-21-2

Com és de suposar, ens trobem davant una realitat que no només traça distàncies amb una part de la societat de destí, sinó que en genera tensions constants. No és estrany trobar casos en els quals aquests joves s'aferren als seus orígens que és on troben la seguretat que els permet fer front a aquests atacs. Tot i que d'aquest silenciós discurs racista[243] que impregna l'opinió pública de la societat de destí, tendeix a condicionar la percepció que se'n pugui tenir de la minoria marroquí a la societat d'acollida car sovint es fan servir els mateixos adjectius per qualificar-ne el seu comportament. Fins i tot, determinades pressions rebudes des de la societat d'acollida (sovint personalitzades en altres adolescents) poden desembocar en una renuncia a elements propis dels orígens per tal de poder sobreviure en l'hostilitat que marca l'entorn.

"*Hay diferentes personas (los marroquíes), depende de cómo ves la religión. Hay más modernos y otros más cerrados que solo ve rezar, rezar. No piensan en hacer cosas para la vida, porque ya sé que la vida algún día acabará pero que no vivas como un animal por allí*".

A-24-1

c) Components identitaris de l'esfera personal de l'adolescent.

Una vegada definits els components que pertanyen a l'esfera pública i a la privada de l'individu, ens centrarem a realitzar la descripció de la vessant personal. Lapresta (2004) defineix aquesta dimensió més personal de la identitat com a la capacitat que tenim les persones de tenir una percepció i una concepció de nosaltres mateixos com una entitat que disposa d'una identitat pròpia i diferenciada, coherent i que té una certa continuïtat

[243] Mula i Navas (2011) identifiquen dos posicionaments discriminatoris diferents per part de la societat d'acollida envers als col·lectius de nouvinguts. Posicionament tradicional (que parteix del principi de superioritat ètnica del grup majoritari, tot estimulant la segregació) i el posicionament modern (es tracta de discursos menys eloqüents que proposen una igualtat sense mesures davant la diversitat ètnica, de tal forma que no accepten la discriminació positiva a determinats sectors socials. No es mostra una intenció de mesclar-se amb aquests nous ciutadans amb els quals associen tot un catàleg de prejudicis).

temporal. Tanmateix, sembla que es tracta d'una realitat que s'alimenta de l'assimilació de l'experiència amb allò que esdevé extern a la persona, de tal forma que resulta difícil obviar la simbiosi entre aquesta esfera personal i les altres dues (tant la viscuda en ambients públics com ara també privats).

En aquest sentit, de la valoració d'aspectes com l'autoconcepte o l'autoimatge de la persona se'n podran extreure informacions que donaran comptes sobre el seu grau de satisfacció amb l'entorn que el rodeja (procés d'aculturació) com ara també sobre la relació amb els seus orígens des de la distància (compromís ètnic). Veient les dades obtingudes, s'observa que les persones que tenen un autoconcepte positiu i una autoimatge favorable tendeixen a ser aquelles que demostren una major complicitat amb l'entorn. La inseguretat és més freqüent en perfils de participants instal·lats en estadis inicials d'integració.

"*No sé, sóc tímida i beneita a vegades. Me costa molt xerrar amb la gent*".

A-31-1

Pel que fa a l'autoidentificació, val a dir que només una quarta part no s'identifiquen com a marroquins. La casuística atén a factors d'atracció de l'origen (religió) o de rebuig cap el destí (racisme). Alguns que han nascut aquí diuen ser d'allà. Tot i dir que són del Marroc, molts concreten amb frases que evidencien la seva condició de persona d'origen o família immigrant.

"*Soy de Marruecos pero mi vida es aquí. Puede ser que mi origen esté allí pero estoy más integrada aquí. No veo mi vida allí, no podría vivir allí. Ahora en vacaciones tengo ganas de ir ver a mi familia y volver. Mi vida está aquí*".

A-24-1

Aquest aplec d'elements condicionen la dimensió comportamental de la persona i, de fet, part d'aquesta informació[244] també ha pogut ser registrada a través de l'actitud dels participants durant l'entrevista. Tot plegat genera un cúmul de circumstàncies que condicionen la percepció del present i, endemés, també alteren les expectatives de futur. Els participants amb els quals s'ha treballat no han apuntat una direcció concreta al respecte, de fet, s'han repartit equitativament entre aquells que voldrien tornar, aquells que tenen pensat quedar-se a l'illa o aquells que els resulta indiferent. Lògicament, en funció de la vida que es plantegen aquests adolescents, també se'n pot deduir part del seu perfil identitari.

Finalment, cal tenir present que en l'anàlisi de tot aquest seguit de categories a més de tenir en compte aspectes relatius a la transició identitària inherent al propi contrast cultural que genera la migració, també hi intervenen situacions pròpies de l'adolescència[245]. Així les coses, quan es fa esment a l'autoconcepte d'una persona adolescent s'ha d'entendre que ens trobem davant una etapa peculiar que comporta realitats ben concretes.

Temps d'estada a la societat on resideixen

L'últim dels components a tractar en aquest apartat, té una influència evident en les tres esferes des de les quals s'ha traçat l'anàlisi: la privada, pública i la personal. Depenent de la trajectòria que acumulin aquestes persones com a membres de la societat on viuen els seus comportaments identitaris variaran de manera evident. Tal i com hem vist anteriorment[246], la perspectiva des de la que encaren el repte identitari els adolescents nascuts a la societat que els acull o que hi han fet la infantesa, no és la mateixa que la de joves nouvinguts recentment.

---

[244] Ens estam referint al seguit d'observacions registrades entorn a l'actitud i la imatge del participant durant l'entrevista: vestimenta, pentinat, comunicació no verbal, etc.

[245] En aquest punt estam fent esment a allò que Figuera, Freixa, Massot, Torrado i Rodríguez (2008:15) anomenen les "*transicions simultànies*" segons les quals la persona ha de fer front de manera paral·lela a dos intensos processos de canvi: l'adolescència i la migració.

[246] Veure capítol 3

En el cas dels adolescents d'origen marroquí nascuts a la societat que els acull o que hi han fet la infantesa, s'observa un patró identitari diferent car ens referim a joves que porten un bagatge com a ciutadans de la societat on viuen, amb la qual cosa ens referim a individus que han rebut respostes socials, educatives i assistencials desenvolupades en pro d'assolir una integració més plàcida, tant per ells com pels seus familiars.

"*Jo me sent integrada La majoria de gent em diu que no pareixo marroquí, que semblo espanyola". (Adolescent nascuda a Palma)*.

A-31-1

Algunes entrevistes demostren que, en aquests casos, malgrat pugui semblar que la transició de l'adolescència sigui semblant a la de la resta de persones de la mateixa edat degut a que han crescut a l'entorn que els acompanya, és habitual que en aquest moment (l'adolescència) es posin de manifest les tensions, les precarietats i les dificultats viscudes en etapes anteriors (Funes, 2000).

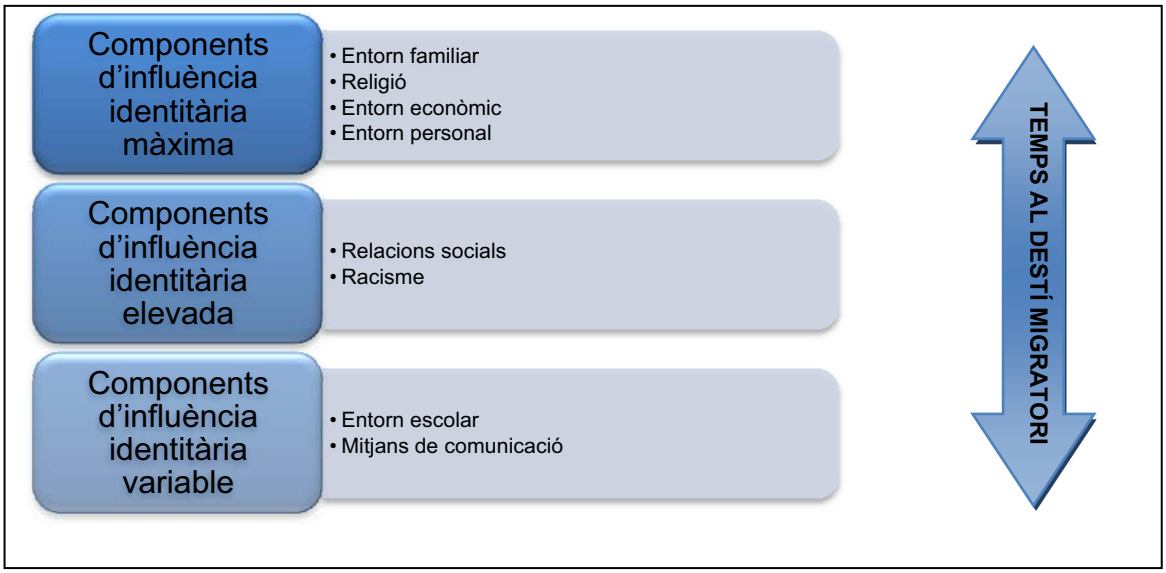
Diferent és la situació dels arribats en edats més avançades. Convé recordar que es tracta de persones que en plena etapa de canvi abandonen amb les seves famílies (o sols per reunir-se amb elles) l'entorn que els ha vist créixer per arribar a una societat nova plena d'incògnites. En aquests casos, s'han observat dificultats en alguns dels participants, de fet, es tracta de joves que aterren sense tenir coneixement dels codis de conducta que aquí es manegen i que, en moltes ocasions, no dominen tan sols l'idioma que es fa servir en el nou lloc de residència. L'enorme magnitud d'aquest canvi, sovint va lligat a un procés d'aclimatació a les noves condicions que pot resultat costós. En definitiva, quan ens referim al temps d'estada a la societat d'acollida parlem d'un component prou significatiu en el devenir identitari dels participants.

"He tenido problemas de gente racista. Una mierda, una rabia…Me pongo muy rabioso y cabreado. Pierdo en control". (Adolescent arribat amb 16 anys a Palma)

A-28-2

8.1.2. La contextualització dels components: relacions i jerarquies

Un dels objectius específics de la recerca planteja establir una contextualització dels components a partir de la definició d'una jerarquia i d'un marc de les relacions existents entre els uns i els altres. D'aquesta manera, una vegada fet l'anàlisi dels components de manera individualitzada, la segona part de la interpretació ens condueix a una contextualització dels components, de tal manera que sigui possible relacionar-los i ordenar-los atenent a la seva presència en el devenir identitari dels participants de famílies d'origen marroquí amb els quals s'ha treballat. A partir d'aquesta idea, s'ha estructurat l'apartat dividint el contingut en tres punts en els quals s'hi agrupen diferents components ordenats jeràrquicament. En cada un dels punts s'hi estableixen les relacions entre components. A continuació, es detalla de manera més gràfica l'estructura de l'apartat.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 48: Jerarquia dels components en el col·lectiu d'origen marroquí

Com és de suposar, aquesta jerarquització no esdevé arbitrària i respon a tot un procediment metodològic fonamentat en uns **criteris de jerarquització**. A partir de l'aplicació Atlas-Ti[247], s'ha activat una tasca de creuament de cada categoria amb la resta de les que formen part de la unitat hermenèutica. D'aquesta manera, ha estat possible detectar categories molt relacionades amb l'univers i d'altres que no tenien gairebé connexions amb la resta. Precisament, en funció del grau d'influència que cada component ha demostrat sobre la resta (que s'ha pogut quantificar a través del número de relacions amb altres categories) s'ha realitzat la jerarquització. Així, el criteri emprat per agrupar els components que es presenten a continuació ha estat el grau d'influència exercit sobre la resta de components, dit d'una altra manera, l'odre de la jerarquització proposada depèn del protagonisme exercit per cada component sobre l'arbre identitari dels participants. A més de la interpretació de la influència -valorada a partir de les connexions dels components- també s'ha analitzat el rerefons de les relacions entre components, de tal manera que no només resulta significatiu la identificació de la xarxa relacional entre components, sinó també la interpretació que se'n fa d'aquestes associacions.

1) Components d'influència identitària màxima

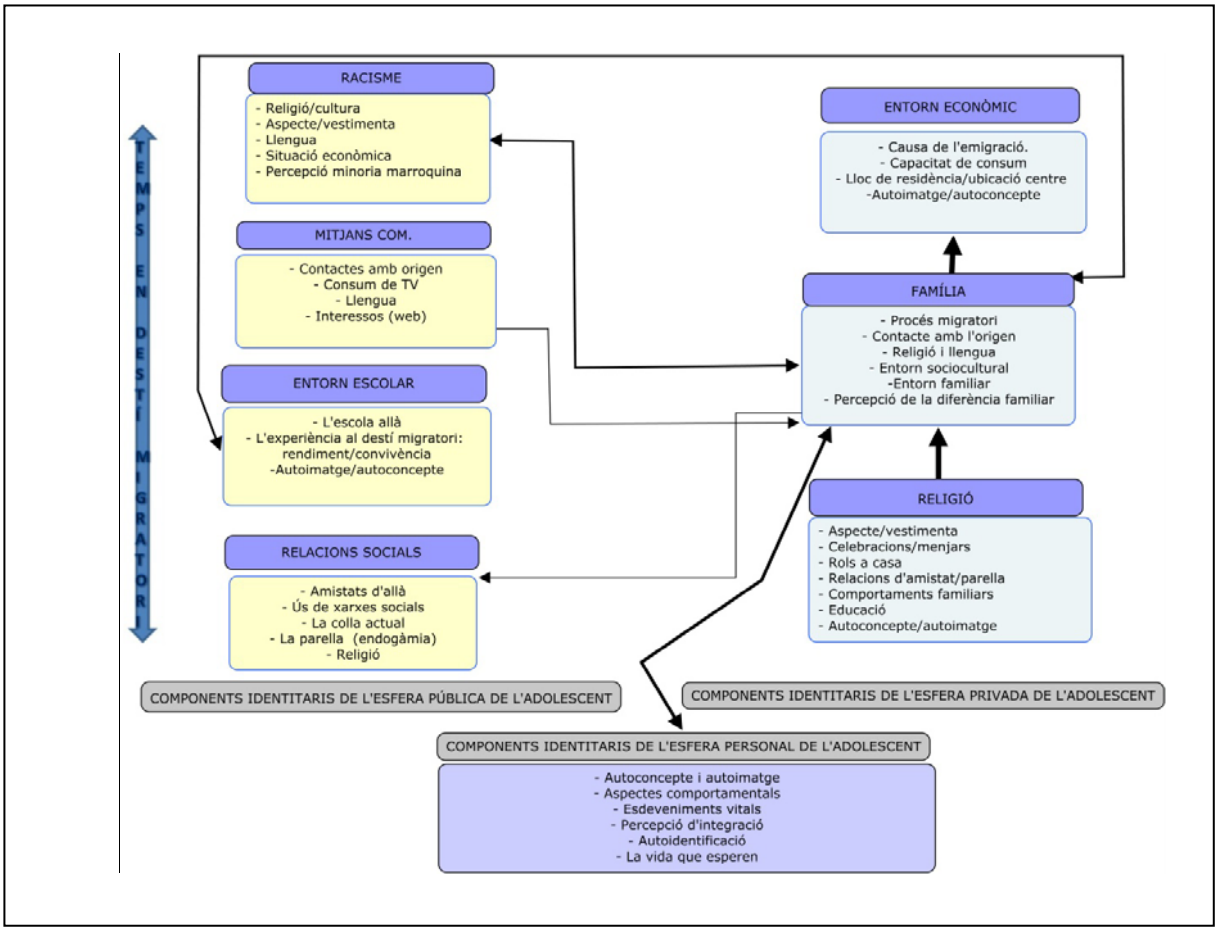
Els components d'influència identitària màxima són aquells que condicionen de manera més activa els processos de construcció identitària. Els components que hi formen part són els que més connexions tenen amb la resta, de tal manera que són protagonistes i influents en el procés de construcció identitària dels participants marroquins. D'aquesta manera, s'entén que són elements independents amb una projecció determinant sobre la identitat dels adolescents i, en efecte, del seu devenir en depèn un gran nombre de variables presents en aquests processos. En el cas dels adolescents d'origen marroquí s'han identificat quatre components d'aquesta tipologia:

[247] És un software d'anàlisi qualitatiu de dades que agrupa grans volums d'informacions en format text dins una Unitat Hermenèutica.

l'entorn familiar, la religió, l'entorn econòmic i l'entorn personal. D'alguna manera, tots els components que formen part de l'anàlisi romanen condicionats per la variable temps que, tot i no manifestar-se sempre d'una forma lineal, s'ha de tenir en compte en la relació que a continuació es presenta.

L'entorn familiar

La família en entesa en un sentit ampli i que va més enllà dels pares i germans, esdevé un element central a l'edifici identitari dels joves d'origen marroquí. De fet, l'entorn familiar representa un emissor constant de significats identitaris que acaben projectant-se en bona part dels demés components. A continuació es mostra d'una manera gràfica les relacions d'aquest entorn amb la resta de components que hem interpretat com a significatius a nivell identitari.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 49: Contextualització del component família. Participants d'origen marroquí

En general, s'observa una influència remarcable de la religió en aquests entorns familiars. Atenent a la investigació que ens ocupa, s'observa que els familiars (sobretot els pares) demostren un interès constant en què els fills i filles siguin educats atenent el Corà, si bé el seguiment que en fan molts d'aquests joves marca distàncies amb allò que esperen els pares. D'aquí són freqüents els conflictes i els secrets, de fet, molts dels participants admeten amagar parelles o consums d'alcohol a les famílies per por a tensions amb els progenitors. D'alguna manera es pot dir que són persones compromeses amb l'Islam, però que el lligam que hi marquen esdevé diferent a aquells que tenen els familiars.

"Sóc creient, emperò el que es pot dir practicant jo diria que no tant. Vaig a la mesquita alguna vegada. Quan m'obliga el meu pare".

A-21-2

Més enllà del fet religiós, s'observa que els missatges rebuts per part de la família també estan alterats pels mitjans de comunicació. Normalment, els familiars incentiven el consum de productes mediàtics realitzats al Marroc o a països musulmans i sovint tendeixen a subratllar el model de vida proposat a l'origen i que té la religió com a element protagonista. La defensa d'aquest model de vida sovint s'estimula a través de la idealització de l'origen i també pel rebuig del destí que, habitualment, incrementa gràcies a actituds racistes. D'aquesta manera, s'entén una influència directa d'aquest ambient de tensió racista en l'entorn familiar.

"Sí a mi me encanta (hablar de cosas de Marruecos). Bueno hablamos de la gente de allí, recordamos cosas de allí. Ya no me acuerdo de los nombres de la gente de allí. Mi madre el verano pasado se marchó allí con mi hermana yo no porque tenía pendientes (naturales) y me tenía que quedar a recuperar.

Cuándo vino nos sentamos y me empezó a contar cosas de allí de bodas y cosas así…"

A-24-1

També és l'entorn familiar qui defineix la realitat econòmica amb la qual ha de conviure l'adolescent. Així les coses, aspectes com ara el lloc de residència o les possibilitats de consum depenen dels ingressos i la riquesa de la família. En general, els discursos recollits demostren entorns amb pocs recursos els quals condicionen la capacitat de consum d'uns adolescents pressionats per un entorn capitalista. D'una manera prou semblant, la família serà qui atorgarà una importància o una altra a l'escola (ja sigui entesa com un instrument d'aprenentatge de qüestions bàsiques o ja sigui entesa com una plataforma de culturalització més profunda i plataforma per una inserció laboral futura). Inversament, a través de l'escola aquestes famílies poden anar coneixent la realitat que els envolta des d'un altra perspectiva car gràcies als relats dels propis fills enriqueixen la imatge de la societat on viuen. En general, la presència dels pares als centres no és comú, si bé es donen casos en què es fa palesa aquesta participació.

"*El meu pare és delegat dels pares al centre. crec que es diu així...*"

A-3-1

A més d'aquest fet, la família esdevé una font de relacions socials per sí mateixa ja que molts dels amics que es tenen s'han trobat amb presència de la família (a la mesquita, a trobades amb amics dels pares i els seus fills, etc.). Aquest component tampoc es pot aïllar de les relacions socials dels nois i les noies ja que hi ha un interès normal dels progenitors en exercir un cert control sobre les relacions dels seus fills. En aquest punt es torna a posar de manifest el tracte desigual, depenent del gènere. Els adolescents subratllen les diferències entre nois i noies, la qual cosa limita (sobretot en el cas d'elles) el seu camp d'interacció amb l'entorn.

"En fin de semana lo hago yo porque mi hermana se casó y ahora soy yo la mayor. Mi madre está un poco así… tiene corazón. Está enferma, no entiendo lo que tiene pero le cuesta respirar. Hago todo". (Adolescent que té un germà major i dues germanes petites).

A-24-1

En conseqüència de tot plegat, s'observa com la família representa un agent modelador de la identitat personal de l'adolescent, més encara en les primeres etapes de la vida[248]. Recuperant el discurs de Mead (1965), en el seu procés de construcció de l'autoconcepte, la persona passa per dos estadis. El primer és el que aquest autor anomena el "joc simbòlic" i fa esment a l'etapa en la qual els nins van assumint i representant distints rols (el de pare o mare, per exemple) que més endavant deixaran de simular per portar directament a l'acció. Aquesta etapa permet observar les reaccions de la resta de persones vers un mateix. Sigui com sigui, sembla que es fa difícil entendre la identitat personal de cada un dels participants sense tenir en compte el condicionants familiars.

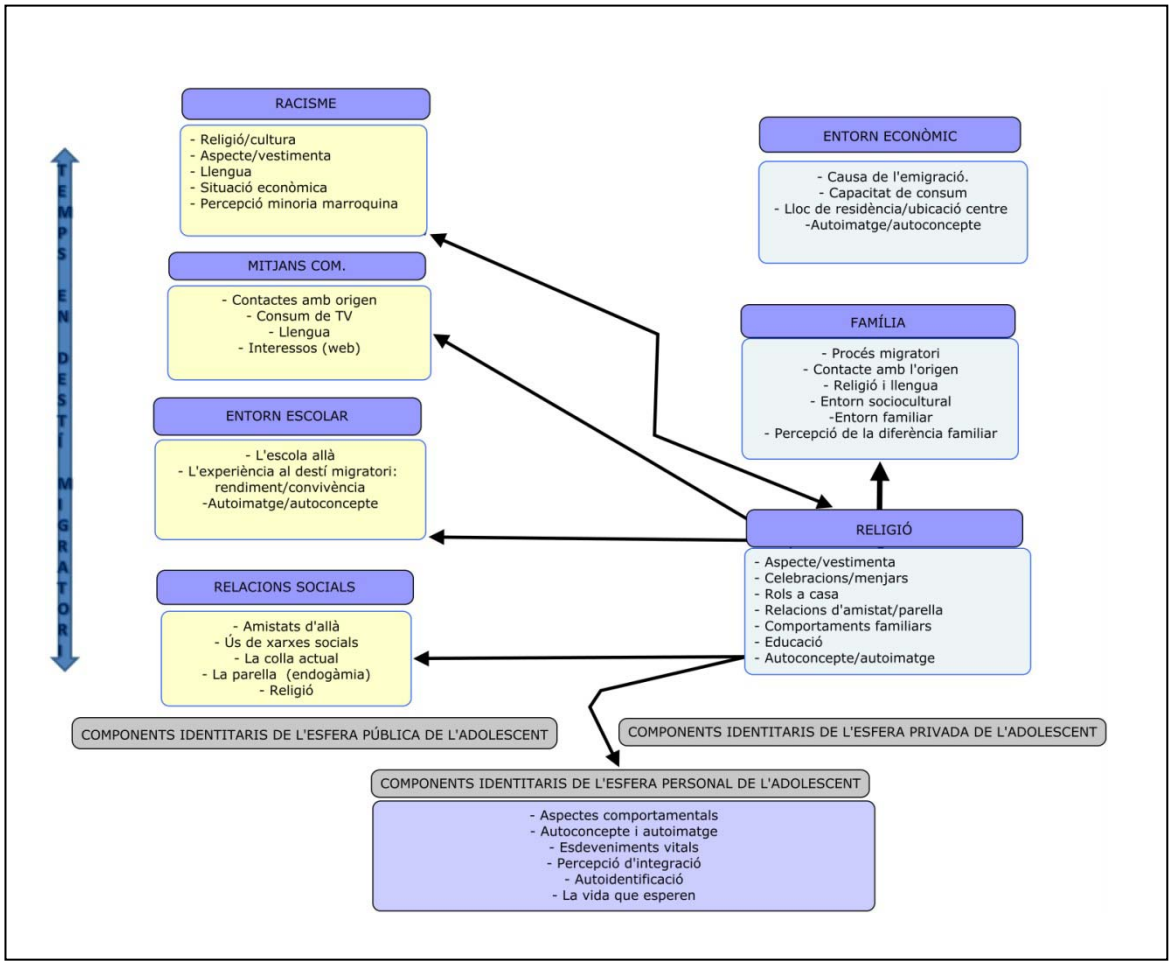
La religió

"Yo me adapto a cualquier persona. Cuando vine pensaba que erais muy diferentes y cambié yo mismo el chip. Cuando tu vienes a mi país debes adaptarte si no ya sabes lo que hay… adaptar cosas. La religión es la religión lo demás hay que adaptar. La religión hasta la muerte".

A-32-2

El segon dels components que s'han identificat com a de màxima influència identitària ha estat la religió. Tal i com es pot veure a continuació, fem esment a un component que projecta una influència important sobre d'altres elements entesos com a significatius a nivell identitari.

[248] D'aquesta visió de Mead (1965) ja se'n desprèn la influència del factor temps com element de canvi identitari. Aquesta dimensió evolutiva es repeteix en tots els components.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 50: Contextualització del component religió. Participants d'origen marroquí

Tal i com s'ha avançat abans, la religió condiciona de manera constant els comportaments de la llar en el cas dels participants d'origen marroquí. El camp d'influència a l'entorn familiar és prou ampli fins el punt d'alterar les relacions i la jerarquia entre els membres, a més d'altres aspectes més culturals com els menjars, les celebracions o la vestimenta. En alguns casos, la influència que té la religió sobre la família es fa palesa en el moment en el qual algun membre (normalment els fills o filles) engega actes que no enllacen amb els models de comportament que marca l'Islam i, a causa d'aquest fet, es deterioren les relacions fins el punt d'arribar a rompre's.

"El meu pare sempre va a la mesquita. La mare resa a casa. Les meves germanes no van a la mesquita però ho fan a casa. El meu germà no. Ho fa com jo.

El teu pare que opina d'això? Per aquest motiu ens té ràbia. Bàsicament perquè no fem el que ell diu. Em diu que he de resar i no ho faig i s'emprenya".

A-21-2

Emperò la religió no només s'ha de relacionar amb l'esfera privada ja que manifesta la seva influència també en l'àmbit públic. És a través d'aquesta projecció que es poden explicar bona part dels problemes d'integració d'aquest col·lectiu. Estudis com el publicat pel Consejo para la Promoción de la Igualdad de Trato y la No Discriminación de las Personas por el Origen Racial o Étinco que es titula *Estudio anual sobre la discriminación por el origen racial o étnico: la percepción de las potenciales víctimas* (2012) col·loquen la religió en el rerefons d'actituds racistes que pateixen aquests sectors socials. Qualificatius recollits en aquesta recerca segons els quals els espanyols identifiquen aquests grups com a *tancats* o *radicals* no són més que un eufemisme que amaga un rerefons de discriminació tenyit per la religió. Les aportacions emeses pels participants de la investigació corroboren aquesta tendència i situen la religió com un element influent a l'hora d'interpretar les relacions entre marroquins i espanyols.

"Hay chicas que si le dices que eres marroquí dicen: tu eres machista por la religión. Aún tienen una mentalidad no saben mucho; hay y hay. No hacen diferencias entre unos y otros. Te juzgan antes de conocerte. No te dan tiempo de conocerte".

A-28-2

Tanmateix, bona part de l'opinió pública de la societat d'acollida entorn a la religió del col·lectiu d'origen marroquí roman condicionada pels mitjans de comunicació. Paral·lelament, la càrrega de significats emesos pels mitjans

editats al Marroc (o a països musulmans) i consumits des de la distància per aquestes persones també esdevé també molt influenciada per la religió. Així doncs, resulta prou evident que la religió condiciona activament determinats missatges emesos per mitjans de comunicació que sovint consumeixen alguns d'aquests joves. La tensió latent que s'amaga a darrera la religió -i que condiciona la vida pública dels participants-, també s'evidencia en dos àmbits en els quals s'hi generen molts atributs identitaris: els amics i l'escola. Amb tot, de la interpretació que en facin els adolescents de l'Islam i de la percepció que en tingui l'entorn (els amics, els centres educatius) en depèn el desenvolupament del perfil identitari d'aquestes persones.

Ja en el tercer esglaó que marca l'esfera personal, Rosales (2012) planteja un apurat anàlisi que relaciona la identitat personal del subjecte amb el fet religiós, tot partint de la idea de multiculturalitat de Charles Taylor. Segons aquest autor, el lligam que existeix entre la religió i la moral condiciona de manera evident l'acció de la persona i, en efecte, el seu comportament en comunitat. En efecte, Rosales (2012:170) afirma que "*la religió és, en la majoria de vegades, tant un factor de la identitat extrínsec com intrínsec*". En el decurs de l'anàlisi s'observa la presència de la religió en les distintes dimensions de l'esfera privada, com ara succeeix amb la dimensió moral. Un exemple l'observem en aquells adolescents que violen algunes de les lleis islàmiques i, una vegada ho han fet, es senten malament:

"*Muchas cosas. Por ejemplo si bebo alcohol no rezo, porque no puedes rezar en cuarenta días y ¿por qué debo molestarme? A veces bebo y digo buf… cuando voy a rezar rezo recto, no voy a jugar con la religión. Y sigo vivo*".

A-32-2

Per acabar, cal tenir en compte el factor temps car és possible que a mesura que augmenti el temps d'estada a la societat d'acollida la relació que tinguin aquestes persones amb la religió varïi. Aquest canvi no té perquè tenir un sentit determinat; es pot donar el cas que els joves s'allunyin de l'Islam però també

que s'hi puguin trobar des de la distància, tal i com veurem quan analitzem els perfils identitaris.

Entorn econòmic

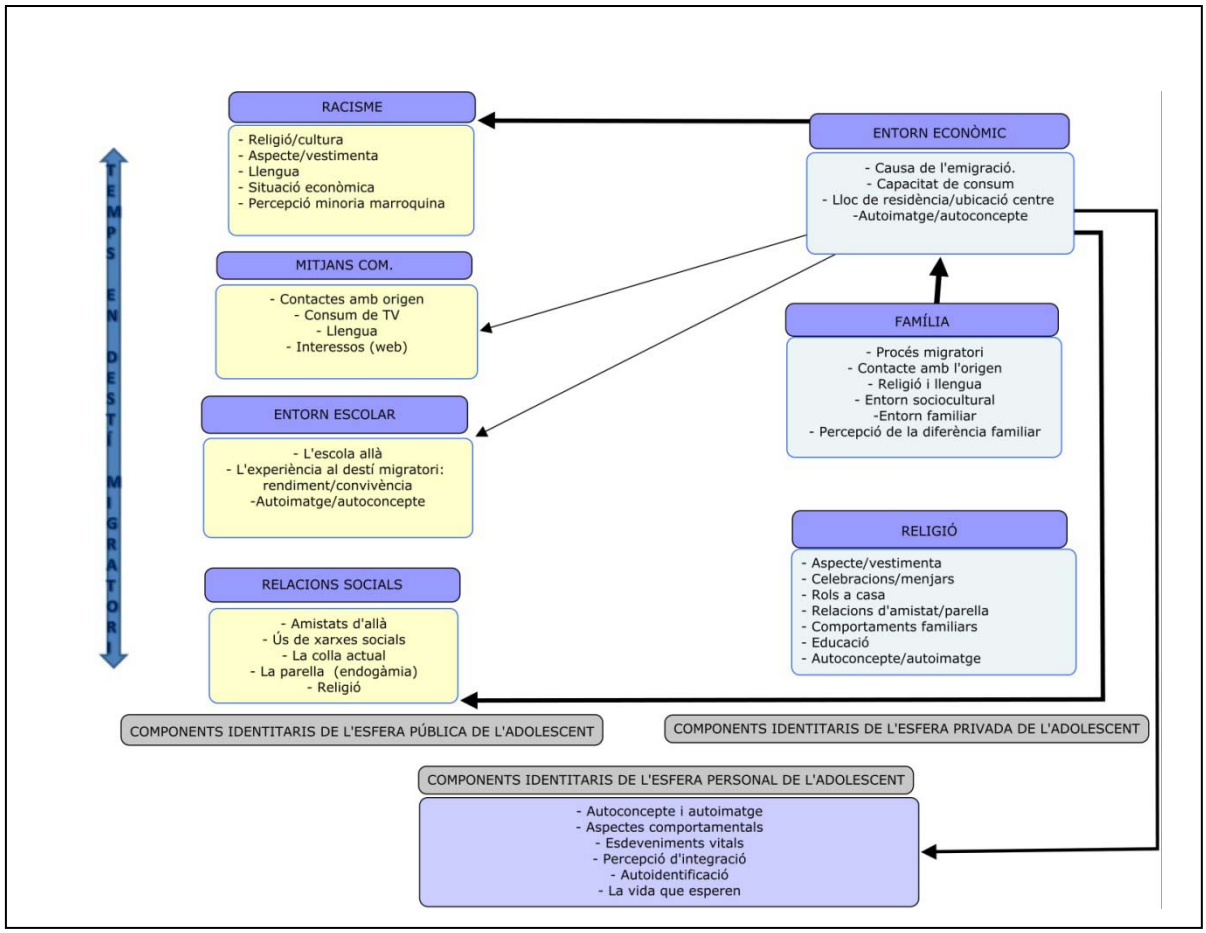
En aquest punt, resulta adient recordar que es tracta de famílies immerses en situacions de manca de recursos que, en determinats moments, fins i tot arriben a veure's immerses en realitats marcades per la insatisfacció de necessitats bàsiques. Segons una informació de Diario el Público[249], la frontera entre Espanya i el Marroc és aquella que marca la major escletxa de desigualtat del Món, fins i tot per damunt de la d'EUA i Mèxic. Segons aquesta publicació, el PIB espanyol és superior a la suma de la riquesa de 53 estats africans.

A través de la interpretació de les dades, sembla que la realitat d'aquestes economies domèstiques no millora gaire amb la migració i moltes són les famílies que han deixat d'ingressar diners com a conseqüència de la crisi ja que sovint el pare és l'únic que treballava (normalment en el sector de la construcció) i ara està en atur. En efecte, el mateix entorn familiar esdevé un element influent en aquesta realitat econòmica la qual altera tot un seguit de components de manera molt directa com es pot observar a continuació.

"*En aquests moments La mare no i el meu pare està a l'atur*"

A-3-1

[249] Edició digital de dia 20 de febrer de 2014: http://www.publico.es/actualidad/503334/ceuta-y-melilla-la-frontera-entre-ricos-y-pobres-mas-desigual-del-mundo

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 51: Contextualització del component entorn econòmic. Participants d'origen marroquí

La situació econòmica que envolta els participants condiciona de manera directa les seves relacions amb els demés. Tal i com recorden, publicacions com la de Gualda (2008) un dels requisits que demanda qualsevol adolescent resident a Europa és tenir una determinada capacitat de consum. Com si fos el pròleg d'allò que els espera anys després, durant aquests anys molts d'aquests joves comencen a tenir necessitats que impliquen certes despeses econòmiques: comprar roba que vagi en sintonia amb la moda que impera en el grup d'amics, tenir diners suficients com per sortir a divertir-se amb els col·legues, etc. Les pressions que reben aquests joves no només es limiten a les pròpies dels mercats, sinó que la necessitat de ser part del grup els obliga a emular i imitar als seus companys.

"No claro. No puedo comprarme todo lo que quiero. Yo quiero un portátil mío porque tengo que quedarme siempre en el salón y mi padre siempre. Ah! Y más ropa".

A-24-1

Consegüentment, la propostes d'adolescència, en molts d'aquests casos, quedaran limitades als models dominants en el seu barri, del seu entorn sovint relacionat amb la dificultat i amb la manca de recursos. A darrera aquesta segregació econòmica s'hi amaguen situacions marcades per la discriminació, de tal manera que és més habitual que el racisme s'exageri a mesura que la pobresa s'aguditzi. En una menor mesura, l'entorn econòmic dels participants també es fa present a l'hora d'accedir a determinats recursos formatius (com ara reforços en el seu devenir acadèmic) o a determinats centres en els quals poder avançar en aquest procés. A més, la limitació de recursos també es fa palesa a l'hora d'entendre la impossibilitat d'accés a determinades plataformes comunicatives com, per exemple, l'ús de dispositius de telefonia mòbil amb accés a internet.

"*Hay diferencias entre los (grupos de amigos) marroquís y los que son españoles. Pues, los marroquíes no somos de ir a cenar o así. Los españoles (por dinero) sí, son de cenar, tomar algo o así*".

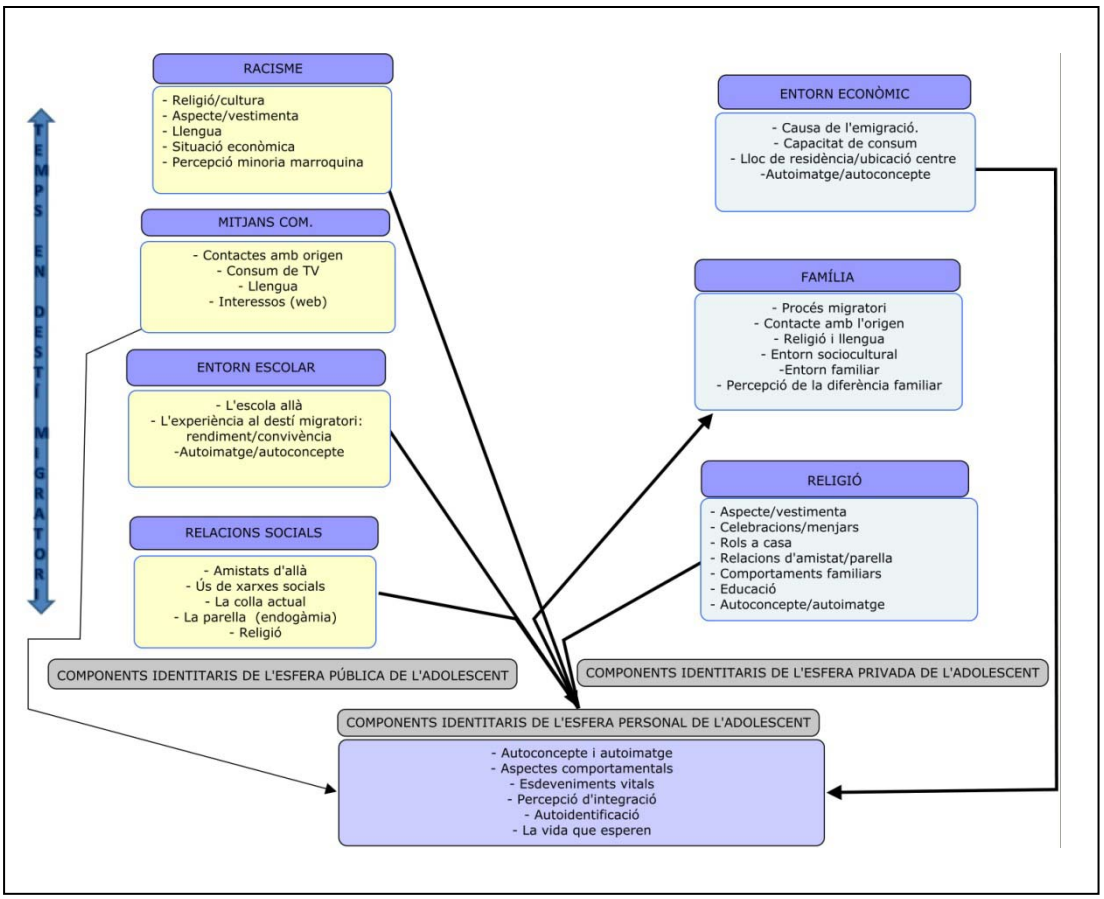
A-28-2

Amb tot plegat, aquest component que neix a l'esfera privada i s'escampa a un context públic acaba tenint conseqüències en la dimensió personal de l'adolescent. L'accés limitat a determinades activitats que viuen molts dels participants d'origen marroquí, relacions, béns, etc. els acaba condicionant el seu posicionament identitari. A més, aquest *corsé* que representa la limitació de recursos redueix la diversitat de referents identitaris a les realitats més properes; sovint condicionant les possibilitats d'avançar en els seus itineraris formatius o limitant les seves relacions socials a la mateixa barriada. Sigui com

vulgui, la influència exercida per la conjuntura econòmica esdevé dinàmica i, en efecte, susceptible de poder anar canviant en el temps.

Entorn personal

Les relacions que manté la dimensió més personal de la identitat amb la resta de components tendeixen a fer-se presents en tots els components; de fet, tots ells tenen capacitat d'influència d'aquesta esfera personal que, alhora, també esdevé condicionant en alguns casos.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 52: Contextualització del component entorn personal. Participants d'origen marroquí

Com s'observa, el component que pertany a la identitat personal esdevé un punt de confluència en el qual s'acaben manifestant d'una o altra manera la

resta de components. Paral·lelament, aquesta percepció personal també s'acaba projectant en l'entorn.

Atenent les dades registrades es percep que els tres components de l'esfera privada es manifesten de diferent manera: en el cas de la religió la seva influència pot ser variable tot depenent de la sensibilitat que la persona mostri vers aquesta proposta de vida, si bé resulten molt significatius els elements ambientals amb els quals avança l'adolescent. La família esdevé un focus molt significatiu alhora d'interpretar aquest component car condiciona activament la fase de creixement de la persona[250] i, en efecte, modela aspectes com l'autoidentificació o les expectatives vitals.

"*Aquí en España creo que he tenido 3 (novios) y ahora estoy por el cuarto. Es de Valencia y está en Francia trabajando.*

¿Es marroquí? Sí, nunca he tenido un novio español.

¿Te plantearías una relación con un chico no árabe? Pues lo veo complicado porque mi familia no lo entenderán y puede que pierda toda mi familia".

A-24-1

Precisament, aquestes aspiracions van molt en funció de l'atmosfera econòmica, la qual condicionarà aspectes com l'autoimatge o l'autoestima (per exemple, a través de les limitacions o capacitats de consum). La presència o absència d'un entorn social favorable també alterarà elements com l'autoestima, l'autoconcepte o l'autoimatge. D'aquesta manera la salut demostrada en les relacions socials, l'assimilació i l'ús dels mitjans de

[250] Allport (1961) distingeix dues fases en el procés de construcció i d'evolució de l'autoconcepte. (1) El desenvolupament del sentit de sí mateix/a. Aquesta fase la ubica durant els tres primers anys de vida i, en ella, hi distingeix tres moments significatius: el sentit del sí corporal, el sentit d'una continua identitat del sí mateix i, en tercer lloc, l'estimació de sí mateix. (2) Formació del sentiment d'identitat. Aquesta fase s'estén dels 4 als 6 anys i comporta dos esglaons: l'extensió del sí mateix i la formació de l'autoimatge. En ambdós esglaons resulta fonamental el rol familiar com element acompanyant del procés.

comunicació, la gestió que se'n faci del racisme o el comportament en l'entorn escolar també s'ha de tenir en compte en aquest anàlisi.

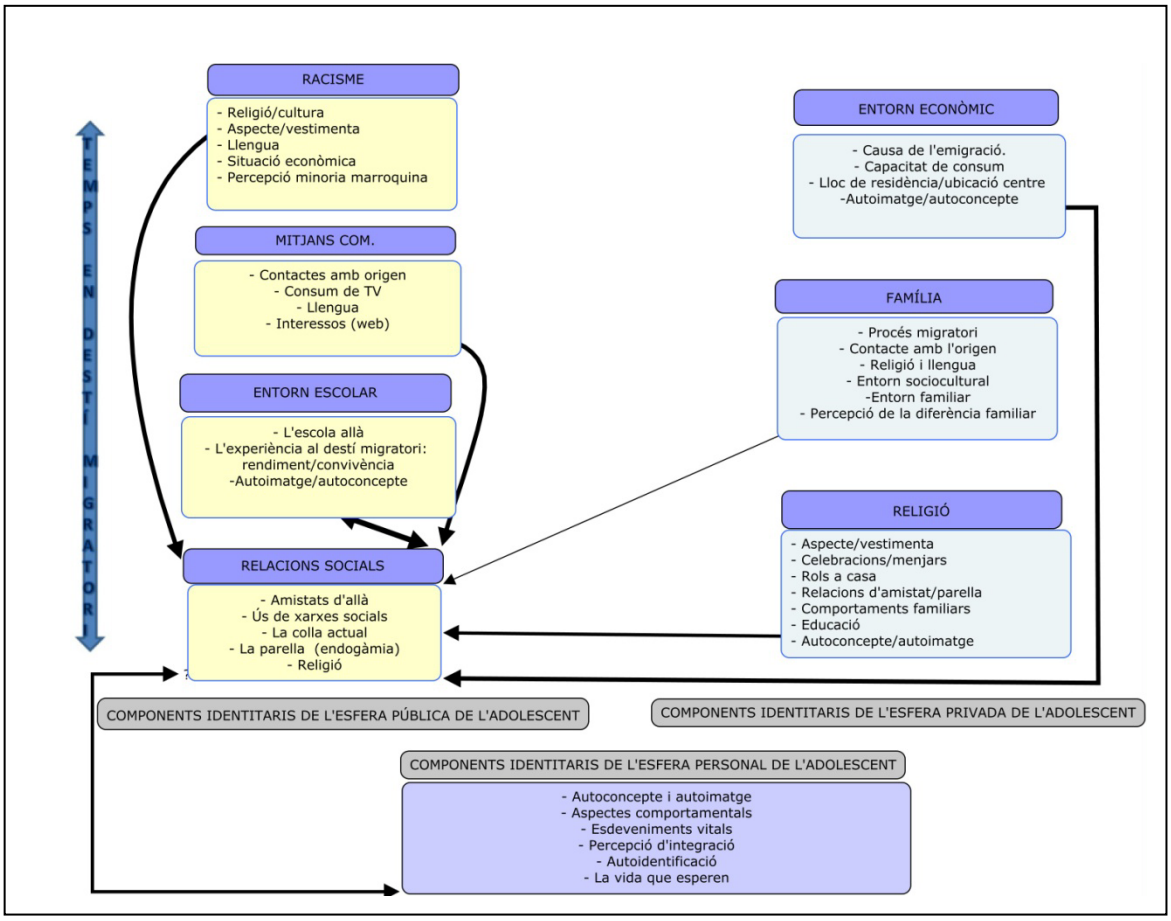
En qualsevol dels casos, com indica Oñate (1989), per tal d'estudiar l'evolució d'aquesta dimensió més personal de la identitat cal analitzar la formació progressiva de la capacitat d'introspecció, juntament amb la capacitat percebuda objectivament tenint present els elements compartits i les diferències pròpies en relació amb els demés. D'aquesta manera, el factor *temps* també s'ha interpretat com un element important ja que, en una etapa de transició vital tan intensa com és l'adolescència, les oscil·lacions i els canvis són freqüents. A més del temps que marca el rellotge vital, convé subratllar la transcendència del recorregut acumulat en la societat d'acollida que, com hem vist a través de les dades, pot resultar determinant a l'hora de concebre aquest procés.

2) Components d'influència identitària elevada

Els components d'influència identitària elevada són aquells que condicionen de manera significativa els processos de construcció identitària, si bé no tenen la influència dels components d'influència màxima. Tot i això, s'entén que són elements amb una projecció determinant sobre la identitat dels adolescents. En el cas dels adolescents d'origen marroquí s'han identificat dos components d'aquesta tipologia: les relacions socials i el racisme.

Relacions socials

Després de la fase d'anàlisi de components, s'han entès les relacions socials com un component d'influència elevada. En el còmput d'aquestes relacions socials, sens dubte la presència dels amics hi té una significació especial. Funes (2000) destaca que difícilment existeix adolescència sense el grup, sense un col·lectiu més o menys sòlid de pertinença i relació.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 53: Contextualització del component relacions socials. Participants d'origen marroquí

Les relacions socials s'han de relacionar amb tot un seguit de components que són els responsables de modelar-les i donar-se sentit. Els tres components de l'esfera privada de la persona hi exerceixen una influència que esdevé desigual: en el cas de la religió i la situació econòmica sembla que és més intensa que no pas en la família (tot degut a que molts dels participants tenen amics o parelles sense tenir informats als pares, amb la qual cosa la influència d'aquest component no sempre és tan significativa). Allò que resulta evident és que l'entorn econòmic d'aquestes persones els empeny a moure's en uns determinats cercles d'amics i, tot i el pes integrador que pot exercir l'escola, la impossibilitat d'accedir a determinades quotes de consum durant l'adolescència els condiciona les seves relacions.

"*Conocí a mis amigos en Palma (en la calle). El brasileño es amigo del marroquí y le conocí del barrio. Es como si estás en China y conoces un español. Y los otros de clase de Primaria y el otro marroquí, no sé si es familia de mi padre porque se llevan muy bien y le conocí así*"

A-8-2

Altrament, la religió (amb tot l'univers de significats identitaris que l'acompanya) condiciona les relacions socials car molts dels participants l'han associada a un element de tensió entre la societat d'origen i la de destí migratori, amb la qual cosa és el punt de partida de prejudicis i discriminacions.

"*Conoces una historia donde explica la guerra de cuando echaron a los árabes y ella (una profesora) cuando explicaba esto en vez de decir árabes decía moros. Yo en los libres nunca leí moros dicen o árabes o musulmanes. La gente cuándo decía esto me miraban porque era el único árabe allí y lo dijo varias veces. Una vez que no estaba dijo "gracias al rey Jaume I que hemos echado a los morascos de aquí". Me lo dijo un compañero y yo a la siguiente clase me fui*".

A-28-2

En relació a aquest darrer fragment d'entrevista, resulta interessant l'anàlisi que fan Mula i Navas (2011) qui atorguen un paper prou transcendent als estereotips, els quals tendeixen a simplificar la realitat, tot fent una funció de defensa per la persona ja que la permet situar-se més fàcilment en el seu procés identitari. Molts d'aquests estereotips sovint són emesos a través dels mitjans de comunicació que també esdevenen un agent condicionant de les relacions socials. Sigui com sigui, les situacions esquitxades pel racisme sembla que també condicionen molt les relacions socials d'aquests participants, de fet, la majoria dels joves fa esment a aquestes realitats en els seus discursos. La gestió que en faci l'adolescent d'aquestes situacions de conflicte serà molt

important alhora de fer front al seu entorn relacional i, ja en un sentit més ampli, alhora d'entendre el seu procés de construcció identitari.

Durant l'adolescència, l'entorn escolar acostuma a ser l'escenari on neixen i s'enforteixen o es debiliten moltes de les relacions amb iguals. Es fa molt difícil deslligar aquests dos components car depenent d'aquest entorn escolar els joves es mouen en uns o altres cercles d'amics. Malgrat que també siguin habituals les relacions d'amistat i parella de fora del centre educatiu, sembla que depenent del trets dels centres educatius (tipus d'alumnat, proposta educativa, convivència al centre, tipologia de professorat, etc.) s'aniran escollint bona part dels membres de la colla.

"T'hi sents bé (al col·legi)? Si perquè he experimentat coses que jo... quan vaig arribar vaig dir vaja classe! I he après que no he de jutjar abans de conèixer.

T'agradaria l'any que ve anar amb la mateixa gent? Si, qualcun és un poc tonto, però bé..."

A-21-2

Paral·lelament a tot això, convé tenir present que una de les grans preocupacions de l'individu adolescent és adoptar quotes de major autonomia[251] en el seu comportament i, en relació a aquest fet, Oliva i altres (2008) manifesten la progressiva necessitat que tenen els adolescents de refugiar-se en la colla i anar marcant distàncies amb els pares.. En efecte, el marc de relacions socials s'ha interpretar com un component significatiu en la identitat personal del subjecte ja que condiciona elements substancials com l'autoimatge, l'autoconcepte o l'autoidentificació. Un dels ítems que demostren la influència d'aquestes relacions socials en la identitat personal són les expectatives de vida, no debades, el grau de satisfacció amb l'entorn social s'ha entès com un element cabdal a l'hora de definir els reptes vitals

[251] Erikson (1990) recorda que en aquest mateix moment l'individu inicia per primera vegada una tasca de profunda introspecció i, ja allunyat de la innocència infantil, l'adolescent es planteja per primera vegada qüestions inherents a la recerca del *jo*.

dels participants. Aquells que tenen una vida social plena tendeixen a mostrar voluntat de permanència i, al contrari, els que s'instal·len enmig d'escenaris d'escassa integració volen marxar.

"Sí tingués diners m'agradaria tornar a viure allà. Sinó fer visites d'un mes o dos. M'agradaria guanyar diners i muntar una fàbrica de roba al meu país."

A-13-2

Racisme

Directa o indirectament, la mirada racista condiciona la visió que se'n té de la religió de l'Islam. Ha estat a partir del conflicte intercultural que s'ha anat reproduint en el decurs de la història (el qual ha tingut com a rerefons les disputes entre el cristianisme i l'islamisme) des d'on s'han aixecat part d'aquestes diferències entre la societat d'origen i la de destí migratori d'aquestes persones. Així, s'entén que la posició que mantenen els adolescents en relació a la seva religió podrà condicionar la seva visió dels demés. Veient els discursos dels participants, s'observa que les persones amb majors habilitats comunicatives es mostren menys influenciades per possibles situacions de discriminació. D'aquestes situacions, a vegades se'n deriven realitats ambigües que generen un cert desconcert en els joves, talment il·lustra el següent fragment:

"Cuando me junto con los marroquíes casi no me dejan entrar (a la discoteca) eres moro. Y cuando me junto con los españoles entro por todo y hasta si quiero conversar con gente o sea, si no le digo que soy marroquí no se entera. Con los marroquís hay una frontera, no sé si quieres conocer a alguien o alguna… es un tipo de racismo. Hombre yo los entiendo porque los anteriores han hecho cosas que no debían hacer".

A-28-2

Aquestes actituds discriminatòries també s'han de relacionar amb aspectes econòmics. No cal oblidar en aquest punt que la immensa majoria de les famílies dels participants en la recerca conviuen en situacions d'escassetat de recursos, la qual cosa els acosta a aquests escenaris d'exclusió. Amb tot, la major limitació de recursos que ha generat la crisi econòmica evidenciada a partir de l'any 2008 ha multiplicat els discursos discriminatoris a Espanya, tot evidenciant la relació entre racisme i economia[252].

Si bé el racisme s'ha accelerat amb la crisi, sembla que els seus efectes s'han escampat en molts altres àmbits. En el seu llibre, van Dijk (2008) explica de manera concisa la voluntat continua d'alguns mitjans de comunicació espanyols de difondre discursos orientats a incentivar el racisme. Així, els mitjans són plataformes emissores de missatges condicionats per la discriminació i que, a la vegada, van estimulant-la cada vegada més.

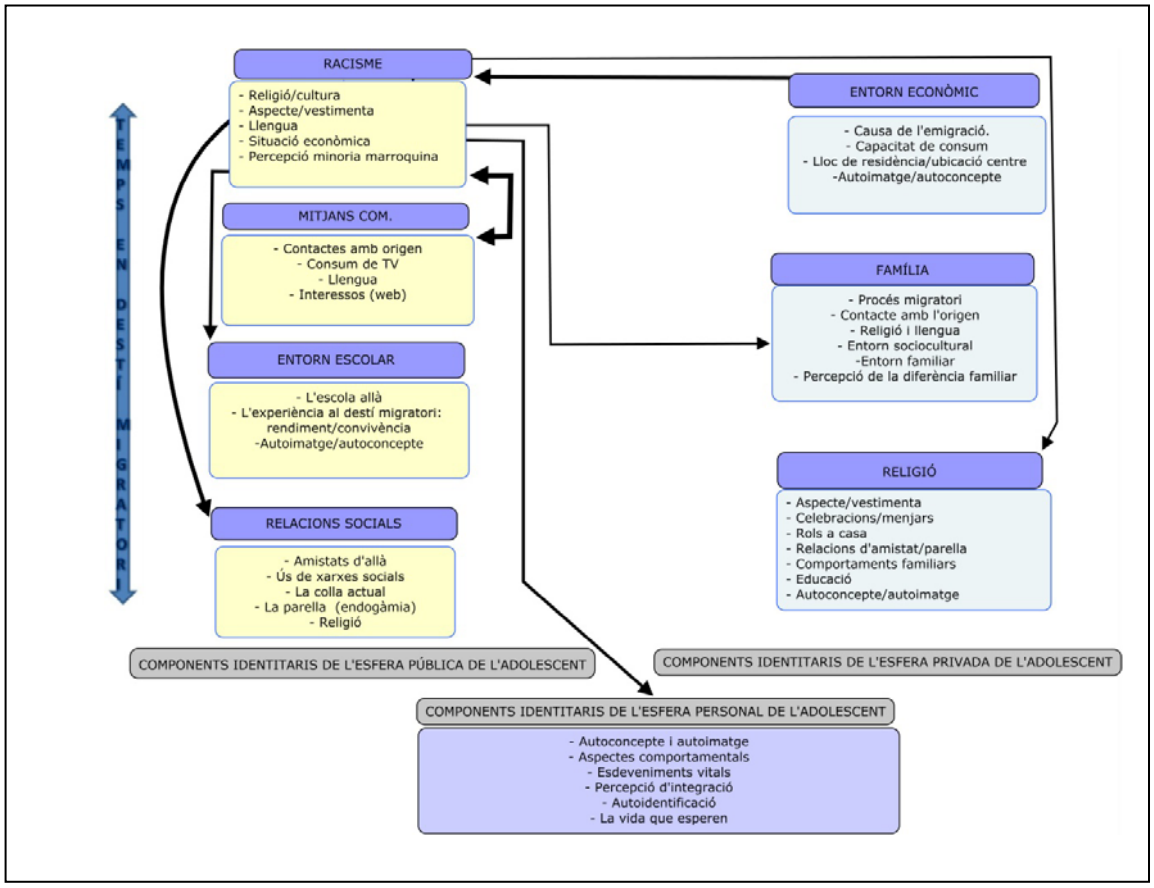
Consegüentment, totes aquestes accions van cristal·litzant en inèrcies socials que marquen el dia a dia d'aquests adolescents. En moltes entrevistes s'observa com els prejudicis amb els quals s'enfoquen determinades relacions, altera el protagonisme d'aquests joves en el marc de les seves relacions; és molt habitual que recordin situacions concretes en les quals s'han sentit ferits com a conseqüència d'actituds racistes d'amics, companys o d'altres persones. El racisme també condiciona la presència dels nois i noies a l'escola. No debades, molts dels problemes de convivència que tenen aquestes persones tenen la seva raó de ser amb atacs discriminatoris, la qual cosa afecta els seus processos d'integració en el grup, els seus rendiments acadèmics, etc.

[252] El membre del Consell de Drets Humans de l'ONU, Mutuma Ruteere, en la seva visita a Espanya (2013) es mostrà sensible a l'augment de la discriminació fent especial esment a l'increment de les accions de racisme relacionades amb el fustigament per motius racials de determinats sectors socials com a conseqüència de la depressió econòmica que viu el país.

"¿Has tenido algún problema con alguien? Ha sido una vez con un chico que le expulsaron 3 días. Aunque río mucho, soy muy sensible y es cubano y antes estudiaba aquí. Me decía cosas y yo siempre lloraba y lloraba y el profesor me ha visto y se lo he contado y lo contó a la directora. Yo intenté hablar con la directora para que no le expulsaran pero bueno.

¿Eran insultos racistas? Sí, cuando una persona te lo dice cada día… pero después de la expulsión lo llevamos muy bien (risas)".

A-24-1

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 54: Contextualització del component racisme. Participants d'origen marroquí

La presència de la discriminació en la vida de qualsevol adolescent esdevé determinant per entendre com va construint la seva identitat, per interpretar com va indagant fins trobar-se a sí mateix. El fet de ser o no ser acceptat pels demés és un element que modela un perfil concret d'autoconcepte, que

guia els processos d'integració o que condiciona les perspectives vitals. Com hem vist, el racisme és un component que altera de manera permanent la percepció que en tenen els participants d'allò que està succeint en el seu entorn i, en efecte, es pot afirmar que la identitat personal pot romandre molt condicionada per determinades situacions de discriminació que hagin pogut viure aquestes persones.

3) Components d'influència identitària variable

Els components d'influència identitària variable són aquells que condicionen els processos de construcció identitària però no en tots els discursos registrats, de fet, la presència d'aquests components resulta significativa en determinats perfils però no en altres. A títol d'exemple, la influència de l'entorn educatiu es fa palès en adolescents matriculats a centres educatius com instituts o col·legis, però no és tan evident en persones no escolaritzades o que assisteixen poques hores setmanals a CEPAs. Tot i això, s'entén que són elements a tenir en compte alhora d'entendre la identitat dels adolescents que s'analitzen. En el cas dels adolescents d'origen marroquí s'han identificat dos components d'aquesta tipologia: l'entorn escolar i els mitjans de comunicació.

Entorn escolar

Tal i com es pot veure en la contextualització del component, l'entorn escolar més que condicionar a la resta d'elements és un component condicionat. A través de l'anàlisi de les dades obtingudes s'observa que la salut de les relacions socials de l'adolescent afecta de manera directa la seva presència en el centre educatiu, de fet, d'aquesta capacitat d'interacció en depèn bona part del grau de satisfacció diària, els resultats acadèmics o les expectatives vitals. Tal i com es pot observar en la fig. 55, l'entorn escolar té una projecció evident en la identitat personal i, a més, representa el principal

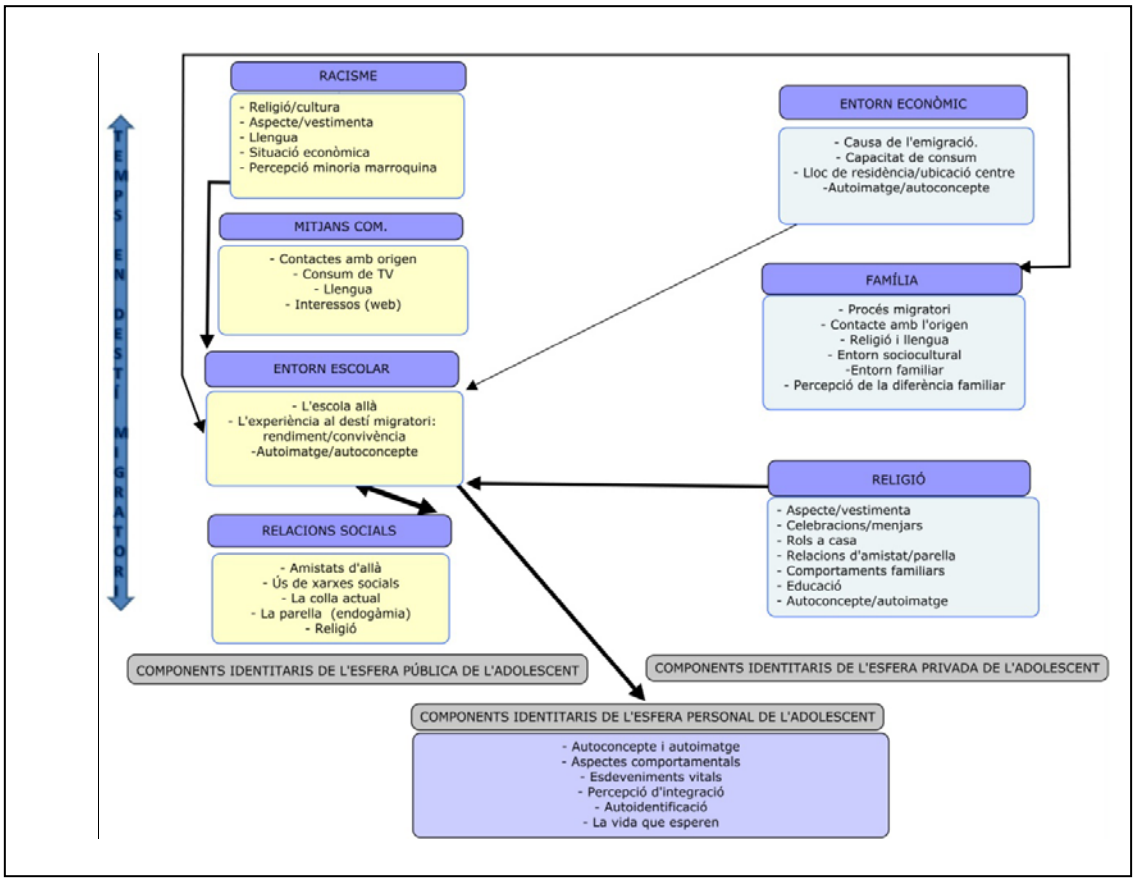
escenari d'interacció social per moltes d'aquestes persones. La influència de la família i la religió altera l'estada d'aquests adolescents al seru centre.

"*Cuando llegas primero vas a PALIC donde todo son extranjeros; había muchos chinos, indios, filipinos y algunos marroquíes. Pero no es igual como si vas a otro instituto y te ponen en una clase todos de españoles, te cuesta más seguro. En PALIC te enseñan lo básico y aprendes palabras y cosas. Primero tienes que aprobar PALIC todo y después te llevan a primero normal.*".

A-24-1

Quan es planteja la valoració del període a l'escola del Marroc els paràmetres que empren són més socials que no pas acadèmics, amb la qual cosa es demostra la significació d'aquesta influència. Així, el centre educatiu en alguns casos fa una funció de palanca per a la integració d'aquestes persones, però en altres pot representar un escenari de conflicte on el racisme[253] hi és ben present.

[253] Segons el Centre d'Estudis sobre les Migracions i el Racisme (CEMIRA) de la Universidad Complutense de Madrid, des de l'any 2002 els alumnes musulmans són els més discriminats a l'escola espanyola, més encara que els estudiants gitanos. Segons aquest grup, la casuística amb la qual s'ha de relacionar l'avanç d'aquesta *islamofòbia* té a veure amb esdeveniments com l'11S i l'11M. Tot i no ser unes pràctiques que afectin a la totalitat dels adolescents, sembla que són prou freqüents en el cas dels alumnes d'origen musulmà.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 55: Contextualització del component entorn escolar. Participants d'origen marroquí

De la mateixa forma que l'escola tendeix a atorgar fluïdesa als processos d'integració d'aquests joves, també es donen casos en què les mateixes famílies obtenen una panoràmica diferent de la societat que els envolta a través dels processos d'aprenentatge dels seus fills. Ja sigui participant activament en els centres o a través d'allò que els conten els fills, molts d'aquests pares i mares coneixen realitats fins aleshores desconegudes gràcies a l'escola. En un sentit invers, també del posicionament de l'entorn familiar alterarà els processos d'aprenentatge dels adolescents als centres educatius; d'aquesta manera, la importància que donin els familiars a la formació[254] i a la transmissió de valors que genera l'escola acabarà revertint en la interpretació

[254] El valor que es doni per part de les famílies es pot valorar a través de distints ítems i, entre ells, la voluntat d'inversió econòmica en el procés formatiu dels fills. Evidentment, la impossibilitat alhora de poder fer front a aquestes despeses de reforç escolar pot esdevenir influent en el devenir dels joves.

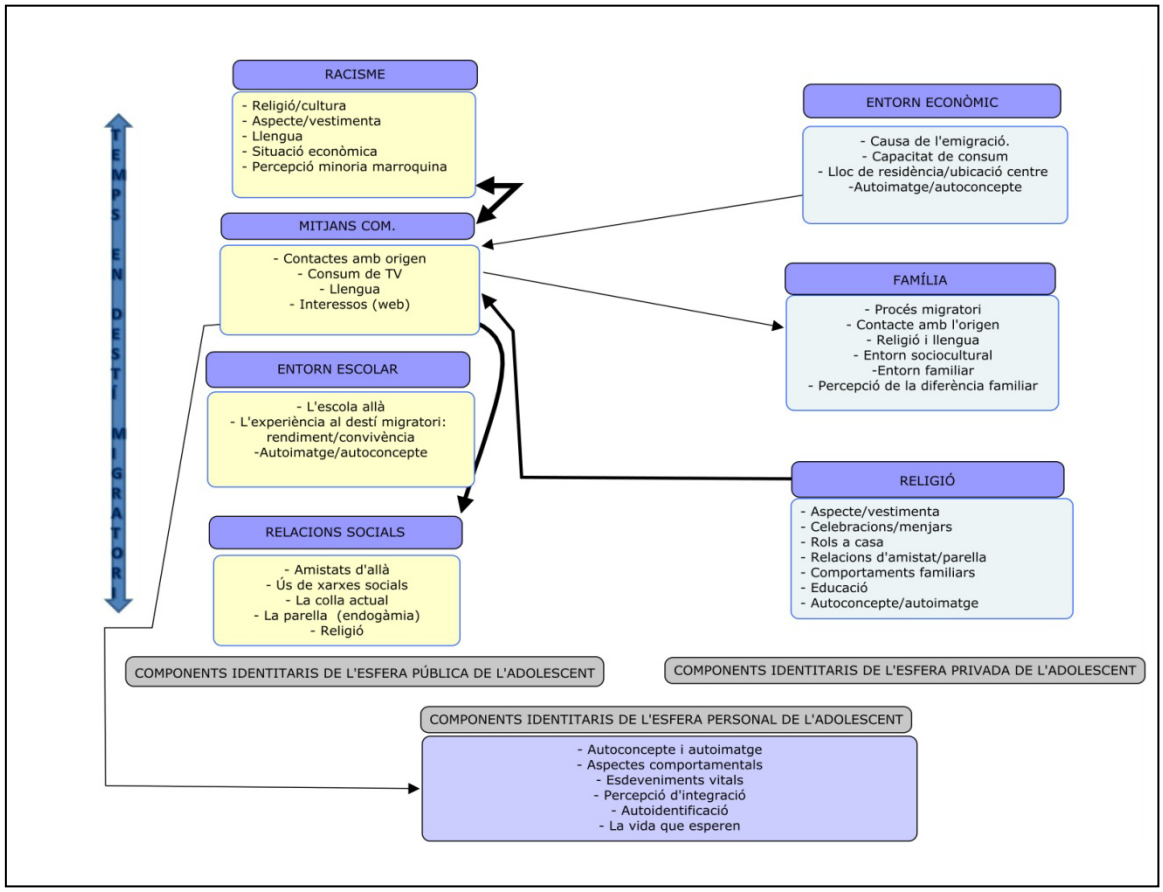
que aquests adolescents en facin dels significats identitaris promoguts des dels instituts i els col·legis.

En la seva amplitud, l'entorn escolar representa un component que acaba projectant-se en la dimensió personal de l'adolescent. Ja sigui entès com a punt d'interacció social, com escenari de formació de significats identitaris o com evidència de la diversitat (distància) cultural amb part de l'entorn[255], sembla evident que l'entorn escolar s'ha d'interpretar com un agent condicionant de l'esfera personal de la identitat.

Mitjans de comunicació

Aquest component manté una certa relació amb bona part dels components identitaris; en alguns casos aquesta interacció es manifesta a través de la influència dels mitjans sobre l'agent en qüestió i, en d'altres, a través de l'afectació d'aquests components sobre els discursos emesos des dels mitjans de comunicació. Tal i com es pot observar a continuació, a cops aquesta relació entre components incorpora els dos sentits que s'acaben de detallar.

[255] Aquest entorn també pot estar representat pel col·lectiu de magrebins residents a la societat d'acollida.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 56: Contextualització del component mitjans de comunicació. Participants d'origen marroquí

Per ventura, la major presència dels mitjans es pot percebre en l'esfera pública, més encara si ens referim a les relacions socials[256] i al racisme. Talment es percep a les dades obtingudes per la recerca, es dóna un accés permanent a aquestes plataformes, juntament al consum intensiu dels mitjans més tradicional (fonamentalment televisió per satèl·lit, en el cas de les famílies marroquines) tendeixen a alterar comportaments col·lectius la qual cosa exerceix una certa influència sobre les relacions entre persones. En efecte, aquesta nova relació de la persona amb les plataformes comunicatives potencia (i també està condicionada) determinades inèrcies socials com la discriminació.

[256] L'informe presentat per la Fundació Telefònica (2014) titulat "La Sociedad de la Información en España 2013" demostra que una quarta part dels nois de 10 anys ja disposa de mòbil i 9 de cada 10 als 15 anys.

Atenent els discursos dels participants no s'observa cap model de preferència majoritari, de tal manera que una part significativa de joves opta per la proposta de mitjans àrabs (normalment, aquells que han arribat més recentment a Espanya i que formen part de sistemes de família més tradicionals) i altres en canvi opten per models editats a Espanya o occident. Tot i això, existeix un número considerable de participants que consumeixen mitjans de tot tipus i que perceben potencialitats i punts de millora en ambdues propostes.

"*Los canales de allí lo transmiten todo, no tienen miedo. No hay rivalidad. Hay una Tv buena que no tiene miedo, no se asusta*".

A-19-2

"*¿Tenemos canales de Marruecos, noticias de Marruecos, por internet también…Me gusta más la televisión española porque es dónde vivo*".

A-6-1

"*Al final no hay tantas difrencias. El idioma y nada más*".

A-28-2

En qualsevol cas, també l'esfera privada roman condicionada pels mitjans. Dos components identitaris de màxima influència determinen bona part de la imatge pública que mostren aquests conductes comunicatius de la societat d'origen dels participants. En efecte, és habitual que la relació entre la minoria marroquina i la societat d'acollida estigui modelada pels missatges contínuament emesos pels mitjans i que sovint es construeixen fent ús de posicionaments parcials[257] traçats entorn la religió i la pobresa. Tot plegat, té una influència en el dia a dia de la família[258] i dels propis adolescents. La imatge en societat que es projecta d'aquestes persones (com a membre d'un

[257] Tot i que és freqüent trobar discursos que subratllen les distàncies econòmiques i religiosos entres l'origen i el destí migratori d'aquestes famílies, també hi ha un foment de valors de respecte i integració en aquests mitjans.

[258] Per exemple, en el manteniment o aprenentatge d'una determinada llengua.

determinat col·lectiu) resulta prou significativa alhora d'interpretar elements com l'autoconcepte -individual i col·lectiu- car el retrat de sí mateixos depèn d'alguna manera d'allò que en diuen els altres. Emperò no només resulta important atendre als mitjans d'emissió a la societat d'acollida sinó també a aquells que, sent editats al Marroc o països àrabs, són consumits habitualment per aquestes persones.

Mapa de components. Relacions i jerarquies.

Una vegada fet l'anàlisi detallat, a continuació es presenta el còmput final de relacions entre els diferents components identitaris dels participants d'origen marroquí. Endemés d'això, es detalla la jerarquia de tal manera que aquelles tonalitats més fosques corresponen als components de màxima influència identitària, les intermèdies a aquells que tenen una influència elevada i amb els colors més clars apareixen els components d'influència variable.

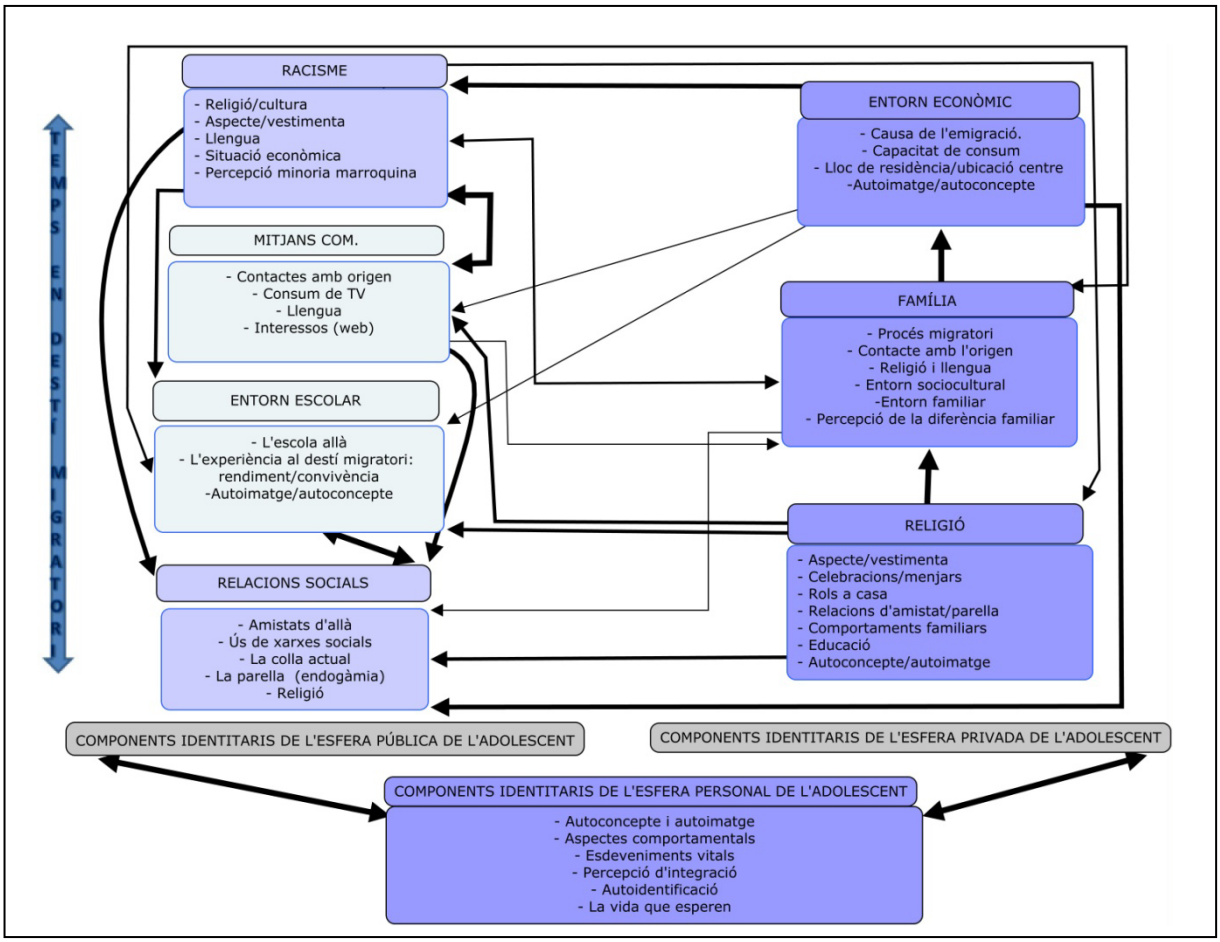
En el mapa també hi apareix el component ***temps***. Giró (2003) explica que les persones activem estratègies per adaptar-nos a escenaris nous i amb una clara tendència a una transició continuada. Precisament, és en aquest punt en el qual el participant (i la societat en general) orienta i explica els diferents canvis en el desenvolupament de la pròpia identitat. De fet, la persona tendeix a resignificar el seu passat. En aquest sentit, es pretén recollir el tarannà evolutiu que hem anat veient que incorpora la identitat, de tal forma que s'observa que tots els components van evolucionant a mesura que avança el recorregut d'aquestes persones en la societat on viuen. La relació que manté el temps amb la resta de components no és sempre lineal[259] i, en efecte, no ens trobem davant persones que avancin sempre assumint uns determinats signes identitaris i deixant-ne enrere uns altres, tal i com veurem quan s'expliquin els perfils identitaris. Partint d'aquest pretext, val a dir que en la majoria de casos, els participants troben en el temps un aliat que,

[259] Tal i com plantegen models bipolars d'identitat.

progressivament, els va sumant experiències que els fan sentir millor en l'entorn que han heretat amb la migració.

"*Al llegar aquí, ah! Es más duro…; no sabes la lengua, no tienes amigas, estás todo el día en casa y cuándo sales ves todo diferente. Después cuando llegas al instituto te acostumbras con la gente, ves la cultura…*"

A-24-1

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 57: Mapa de components: relacions i jerarquies. Participants d'origen marroquí

8.2. Models i perfils identitaris dels adolescents de famílies d'origen marroquí.

Un cop definits i contextualitzats els components que s'interpreten com a més determinants en els processos de construcció identitària, ha estat possible identificar els models identitaris. A continuació, es presenten els tres models

identitaris que es proposen en l'anàlisi dels participants d'origen marroquí de la ciutat de Palma. Cada una de les tres propostes apareix estructurada tenint en compte aquells components identitaris més rellevants en aquest col·lectiu. Cada un d'ells planteja matisos depenent del model i perfil que tinguem davant, tot amb l'excepció del component **entorn econòmic** que, tot i ser prou significatiu, es presenta similar en tots els models i perfils. D'aquesta manera, tot i el seu pes en l'arbre identitari s'ha extret de la figura del model degut a no representar un element diferencial entre una i altra opció. A grans trets aquest entorn econòmic es caracteritza per oferir contextos marcats per l'escassetat de recursos. Normalment, la dona no treballa i el marit està fent treballs poc remunerats o a l'atur. Aquest fet limita la capacitat de consum i, a l'hora, limita l'accés d'aquests adolescents a determinats escenaris socials amb la qual cosa són freqüents els casos d'exclusió social.

8.2.1. Model d'identitats vinculades a l'origen.

Aquest primer model, fa referència a perfils identitaris tendents a valorar elements més característics del tarannà marroquí, tot posant de manifest uns escassos llindars d'aculturació vers la proposta identitària de la societat d'acollida. En general, es tracta de persones que entenen que la realitat que els envolta no és ideal i, per aquest motiu, es plantegen la possibilitat de fugir i avançar en el seu projecte vital en un altre indret (que normalment és el país d'origen). Aquesta insatisfacció amb el context, sovint va associada a situacions marcades per la inseguretat a la qual s'hi afegeixen escenaris personals esquitxats per la dificultat. En efecte, l'hostilitat que marca el present normalment provoca que la idealització de l'origen tendeixi a magnificar-se[260]. Dins aquest model, s'han distingit dos perfils identitaris: el de protecció i el de dol migratori. A continuació es presenten les característiques essencials del model (estructurades a partir dels components) i, a més, s'hi afegeixen els

[260] Quan Massot (2001) planteja el models de pertinença dels joves d'origen nouvingut argentins i uruguaians a Catalunya, introdueix el concepte d'*evasió imaginària* per referir-se a aquests joves que tendeixen a idealitzar la seva cultura d'origen vers la proposta identitària que es troben a la societat que els acull.

perfils qui hi van associats els quals sumen especificitats als trets generals del model.

MODEL D'IDENTITATS VINCULADES A L'ORIGEN ADOLESCENTS DE PROCEDÈNCIA MARROQUÍ	**PERFILS ASSOCIATS AL MODEL**	
CARACTERÍSTIQUES ESSENCIALS	**TRETS ESPECÍFICS DE CADA PERFIL**	
	Dol migratori	**Protecció**
Entorn familiar		
Entorns familiars tradicionals que demostren una continua fidelitat ètnica. Es tracta d'un missatge que arriba als fills/es. Mantenen contactes permanents amb familiars i amics residents al Marroc. Viatgen amb molta freqüència a l'origen. Fan servir l'àrab a casa, cuinen menjars marroquins i existeix un tracte de gènere diferent, sempre tendent a afavorir els homes. A nivell sociocultural, es tracta de famílies fora estudis i que es mouen en entorns poc integrats: la xarxa de relacions de la família es limita a marroquins. Existeix una percepció de diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.	El compromís familiar amb la identitat ètnica respon a una qüestió de supervivència car, al portar poc temps a la societat d'acollida, és la única proposta identitària que realment coneixen i amb la qual es poden sentir representats.	El compromís familiar amb la identitat ètnica respon a una qüestió de seguretat car són entorns poc integrats i que troben en els significats identitaris de l'origen l'estabilitat que no els dóna la proposta del destí.
Religió		
Es declaren creients i practicants, tot i que les noies mai vagin a la mesquita i els nois a vegades. En el cas de les noies aquesta conjuntura els pot condicionar la vestimenta. Es mostren fidels a les celebracions religioses que gaudeixen en un context familiar. El fet de ser creients i practicants els accentua una visió diferenciada de l'univers masculí respecte el femení. També es tracta de joves que condicionen l'elecció de parella al fet religiós que interpreten com un element diferencial respecte a la societat d'acollida, la qual cosa altera la visió de l'autoconcepte individual i col·lectiu.	Intenten projectar la relació amb el culte que mantenien abans de migrar. La mesquita representa un punt d'interacció social, si bé amb el temps aquest lligam amb la religió tendeix a redefinir-se amb l'adquisició de nous significats i codis socials.	Respecte *aparentment* impertorbable a la religió i a la idea de família musulmana i rebuig *suposat* a allò que és Occidental. Assumeixen hàbits propis de la joventut de l'entorn que els fan caure en incoherències amb la religió.
Esfera personal		
A nivell particular, la inseguretat sovint condiciona aquests adolescents els quals mantenen incògnites respecte l'entorn que els rodeja. L'autoidentificació d'aquestes persones va lligada sempre al Marroc, de fet, quan se'ls planteja un recompte dels esdeveniments vitals més significatius hi ha una abundància de reculls viscuts a l'origen	Autoconcepte basat en el model identitari característic del país d'origen (no coneixen a fons altres propostes identitàries).	Autoconcepte basat en el model identitari característic del país d'origen i en una voluntat de marcar distància respecte la

o que hi tenen relació. L'autoconcepte també està prou lligat a la proposta identitària pròpia del país d'origen. Aquesta influència no només condiciona la interpretació del passat (sovint idealitzat) sinó que també altera els plans de futur: són persones que es plantegen seriosament la tornada a l'origen. Fent esment a la valoració de les pautes de comportament, accepten com a vàlids els codis propis de l'origen i es mostren reticents vers els proposats pel destí migratori. Fent una lectura global dels discursos, es perceben uns processos d'integració inacabats. Conceben la qualitat d'immigrant com una dificultat en la seva quotidianitat. En les seves expectatives de futur, és freqüent que apareguin desitjos d'autorealització lligats al Marroc.	Voluntat de retorn associada al procés de dol migratori	proposta identitària que els ofereix la societat d'acollida. Intenció de retorn lligada a una accentuada manca de satisfacció vers l'entorn que els rodeja.
Racisme		
Es tracta d'un perfil d'adolescent immers en conflictes que, sovint, queden palesos a l'escena pública. Han patit o pateixen episodis de discriminació, la qual cosa els condiciona la visió que tenen de la societat d'acollida. Associen el racisme a la distància cultural i religiosa existent entre l'origen i el destí migratori. La discriminació els incentiva la reafirmació del seu compromís cultural i religiós exportat des de l'origen. A més, interpreten la situació econòmica com un altre element potenciador del racisme. No mantenen una relació de proximitat amb l'entorn social que els envolta a la que consideren racista.	A l'estadi inicial del seu procés d'integració es mostren sorpresos i desanimats per no sentir-se com els altres.	Mostren un discurs directe i prou eloqüent amb la societat d'acollida: és una societat racista. Es consideren víctimes, tot i que sovint també demostren actituds de discriminació cap els no musulmans
Relacions socials		
Mantenen una relació amb els amics que deixaren al Marroc, a través dels quals van alimentant la seva idealització dels orígens. La xarxa relacional al destí migratori normalment està formada per persones d'origen marroquí amb les quals comparteixen activitats d'oci de carrer o de casa (escassa capacitat de consum). Aquest fet no elimina la possibilitat de tenir algun company espanyol o d'altres nacionalitats, si bé no hi tenen la confiança dels marroquins. Tampoc es plantegen tenir una parella que no sigui d'origen marroquí, si bé els nois es mostren oberts a tenir altra tipus de relació amb al·lotes espanyoles. La religió pot ser un nexe d'unió o de distanciament a l'hora d'interpretar la xarxa de relacions socials.	La xarxa d'amistats roman condicionada per elements propis del dol com l'idioma o els codis socials. L'entorn familiar i l'escola sovint proporcionen les primeres amistats.	Els amics comparteixen un cert rebuig vers la societat d'acollida i són colles que intenten distanciar-se d'algunes pautes de comportament inherent a l'adolescència occidental. El carrer i la mesquita s'afegeixen com a punts de trobada d'amics.
Entorn escolar		

Mantenen viu el record de l'escola que deixaren enrere al Marroc. L'aspecte més positiu que hi veuen són les relacions d'amistat deixades enrere amb la migració. A l'entorn actual, hi tenen algunes dificultats d'integració. Les situacions de fracàs escolar esdevenen una constant en aquests joves. Desconnexió de la família amb l'escola.	No estan del tot integrats/es sovint per un escàs domini del castellà. Conviuen amb una certa sensació d'inseguretat vers el nou entorn que s'han trobat.	Problemes de convivència evidenciats en episodis de conflicte amb alumnes i professors/es.
Mitjans de comunicació		
Es tracta de persones molt connectades a la realitat existent al Marroc. Tot i que mantenen contactes amb mitjans editats a la societats d'acollida, són molt freqüents les visites a webs àrabs o el seguiment a programes de la televisió produïda al nord d'Àfrica. Es senten més representats pel models mediàtics proposats al món àrab que no pas pels existents a l'Estat espanyol.	Consumeixen mitjans editats al Marroc sovint per una qüestió idiomàtica (ja sigui per ells o pels seus pares). Consumeixen mitjans occidentals amb certa curiositat.	Consumeixen mitjans editats al món àrab com alternativa a la proposta que els ofereix la societat d'acollida. Interès pels conflictes entre orient occident.
Temps residint a la societat d'acollida		
	Porten poc temps, de fet, es tracta de persones immerses en el procés de dol migratori. A mesura que avança la seva trajectòria a la societat d'acollida avancen cap a altres perfils identitaris.	Acumulen una certa trajectòria a la societat d'acollida, si bé en aquest temps han tingut alguns problemes d'integració que els allunya de la proposta identitària del destí migratori.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 58: Model d'identitats vinculades a l'origen dels adolescents d'origen marroquí

8.2.2. Model de mestissatge identitari

Si quan s'ha analitzat el model d'identitats vinculades a l'origen s'ha fet esment a persones que es senten representades per una sola proposta identitària (la pròpia del Marroc), en el cas del model de mestissatge el sentiment de pertinença no es limita a un únic posicionament i sovint combina la participació de components de l'origen i del destí migratori (identitats biculturals). Fins i tot, és freqüent que es puguin incorporar elements inherents a terceres cultures. Alguns autors com ara Castellà (2003) incorporen la idea que el subjecte postmodern és capaç d'adquirir competències culturals emeses

en diversos codis, és a dir, a través de distintes cultures. Evidentment, aquests nous esquemes rompen de forma rotunda amb els plantejaments bipolars que partien de la idea que quan un subjecte començava a assimilar una determinada cultura anava perdent competències culturals de l'antiga.

"I si et demano d'on ets? Una mescla. Sóc més d'aquí, però també d'allà".

A-31-1

Aquest posicionament permet a l'individu moure's en entorns biculturals amb relativa comoditat. Normalment, es tracta de persones obertes a conèixer realitats noves. Evidentment, la transcendència de cada proposta identitària varia depenent del lloc i el moment, si bé no se'n detecta cap de totalment hegemònica sobre les demés. En el model de mestissatge identitari s'hi ha detectat dos perfils diferents: el de descobriment i el d'equilibri.

MODEL DE MESTISSATGE IDENTITARI ADOLESCENTS D'ORIGEN MARROQUÍ	**PERFILS ASSOCIATS AL MODEL**	
CARACTERÍSTIQUES ESSENCIALS	**TRETS ESPECÍFICS DE CADA PERFIL**	
	Descobriment	**Equilibri**
Entorn familiar		
Entorns familiars tradicionals que es veuen immersos en un procés d'aculturació. Davant aquest nou escenari, la família adopta alguns significats identitaris i s'oposa a d'altres. Es tracta d'un missatge que es procura fer arribar als fills/es que sembla que es troben immersos en processos d'aculturació de major velocitat que no pas els pares. Mantenen contactes amb familiars i amics residents al Marroc. Els viatges al Marroc tendeixen a minvar en freqüència a mesura que s'acumulen anys vivint a la societat d'acollida. Fan servir l'àrab a casa i també es pot fer servir el castellà a vegades. Al manco els divendres cuinen menjars marroquins, si bé la resta de la setmana poden cuinar més variat. Existeix un tracte de gènere diferent, sempre tendent a afavorir els homes. A nivell sociocultural, es tracta de famílies fora estudis. La xarxa de relacions dels familiars sempre està integrada per marroquins si bé s'hi afegeixen espanyols o gent d'altres nacionalitats. Existeix una	Entorns familiars que es troben en procés de coneixement d'un nou marc identitari del qual n'adopten alguns significats. A l'hora, aquest procés pot posar en judici alguns trets de la identitat ètnica, els quals tendeixen a reforçar-se. Els joves normalment no posen en dubte la validesa del model proposat pels pares.	Entorns familiars que ja porten una trajectòria a la societat on viuen que els ha permès modificar aquella identitat amb la qual hi arribaren. Tot i aquesta evolució hi ha ítems identitaris innegociables pels pares que resulten desfasats pels fills, la qual cosa pot generar situacions de conflicte familiar.

percepció de diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.		
Religió		
Es declaren creients i no sempre practicants. Els nois que practiquen van a la mesquita quan poden. En el cas de les noies aquesta conjuntura no acostuma a condicionar la vestimenta. Participen en les celebracions religioses però amb una actitud més aviat passiva i en un context familiar. Mantenen una certa una visió diferenciada de l'univers masculí respecte el femení. Poden condicionar l'elecció de parella al fet religiós que interpreten com un element diferencial respecte a la societat d'acollida, la qual cosa altera la visió de l'autoconcepte individual i col·lectiu.	La majoria es declaren practicants i això els manté en una situació de certa proximitat amb la seva identitat ètnica. Tot i això, és possible que es puguin plantejar algunes de les propostes de la fe, sempre d'una manera discreta i sense que això pugui alterar la convivència familiar.	Tot i assegurar que són creients, molts qüestionen part del missatge de la fe musulmana. Aquesta postura genera tensions amb els pares i esdevé un punt de trobada amb la proposta identitària de la societat d'acollida.
Esfera personal		
La inseguretat que els genera el fet de sentir-se diferents es barreja amb la satisfacció pròpia de qui es fa amb un entorn fins fa poc desconegut. La interacció social els atorga una certa estabilitat. L'autoidentificació d'aquestes persones va lligada sempre al Marroc, tot i que hi apunten matisos derivats de la seva experiència a la societat que els acull. L'autoconcepte també esdevé el resultat d'una voluntat per conservar la identitària pròpia del país d'origen i una necessitat de formar part de la societat que els rodeja. Fent esment a la valoració de les pautes de comportament, fan una selecció interessada: accepten com a vàlids part dels codis propis de l'origen i es mostren atrets pels proposats pel destí migratori. Fent una lectura global dels discursos, es perceben uns processos d'integració avançats o consolidats. Conceben la qualitat d'immigrant com un enriquiment en la seva quotidianitat. En les seves expectatives de futur, és freqüent que apareguin desitjos d'autorealització lligats a la societat d'acollida.	Els sentiments d'inseguretat es fan més palesos, tot i demostrar satisfacció amb l'entorn. Són més freqüents els episodis de conflicte interior. Es mostren respectuosos amb determinades pautes de comportament pròpies de l'origen.	Es percep una satisfacció amb el context en el qual transcorre la vida dels joves. Són poc freqüents els episodis de conflicte interior. Es mostren més aviat crítics en determinades pautes de comportament pròpies de l'origen.
Racisme		
Han patit o pateixen episodis de discriminació. Tot i reconèixer l'existència de racisme no l'interpreten com un tret general de la societat. Associen el racisme a la distància cultural i religiosa existent entre	Es mostren incòmodes davant aquestes situacions i no les entenen. El racisme tendeix a	De la discriminació, asseguren que són actes puntuals. No es

l'origen i el destí migratori. També a qüestions econòmiques. Tot i sentir-se afectats, sembla que el patiment de racisme no els empeny cap a posicionaments radicalitzats.	condicionar la percepció de part de la societat d'acollida i a accentuar la seva identitat ètnica.	postulen clarament en cap posicionament i sembla que no els afecta excessivament.
Relacions socials		
Les relacions d'amistat que deixaren al Marroc tendeixen a debilitar-se amb el temps i, moltes d'elles, s'aboquen a contactes superficials i esporàdics. Tot i això, d'aquests contactes en depèn bona part de la visió (un tant allunyada) que aquestes persones tenen dels seus orígens. La xarxa relacional al destí migratori normalment està formada per persones d'origen marroquí i espanyols. Fins i tot, és possible que es trobin amics d'altres països. La religió pot ser un nexe d'unió o de distanciament a l'hora d'interpretar la xarxa de relacions socials.	La xarxa d'amistats encara roman condicionada a l'origen ètnic, si bé la immersió en la nova cultura els obre la porta a un nou univers relacional. La família perd rellevància com a plataforma generadora d'amistats en favor de l'escola o el carrer. Normalment no es plantegen tenir parelles que no siguin d'origen marroquí.	Entorn relacional obert en el qual hi caben amics de distintes nacionalitats. Pautes de comportament pròpies de l'adolescència occidental, fet que no limita l'interès per mantenir la identitat ètnica. Es poden plantejar tenir parelles que no siguin d'origen marroquí.
Entorn escolar		
Els records de l'estada a l'escola al Marroc són difusos o inexistents. A l'entorn actual, hi tenen algunes dificultats de convivència que es van barrejant amb unes relacions generalment satisfactòries amb el centre i companys. Les situacions de fracàs escolar s'alternen amb rendiments normals. No existeix una presència majoritària de les famílies amb l'escola.	Molts ja asseguren estar integrats, tot i que arrosseguen problemes de la fase d'integració i es veuen immersos en repeticions causades per la migració. A vegades, desmotivats demostren un rendiment baix.	Es senten còmodes amb l'entorn escolar. Generalment, és el perfil que es troba més predisposat a aprendre. Expectatives més definides i mentalitat oberta
Mitjans de comunicació		
Es tracta de persones que consumeixen indistintament mitjans editats al món àrab i d'altres propis del món occidental. El fet d'entendre l'àrab i el castellà els dóna aquesta accessibilitat.	Consumeixen mitjans editats al Marroc amb certa freqüència estimulats pels pares. A l'hora es submergeixen a l'univers occidental coneixent webs de xarxes socials, de descàrregues... Tot i trobar virtuts i defectes als dos	Fonamentalment, consumeixen productes editats a occident, tot i que per l'entorn familiar a cops també miren la TV o webs àrabs. Es mostren partidaris del model d'aquí que s'allunya de l'escassa

	models segueixen valorant la serietat d'allà vers la llibertat del model de la societat d'acollida.	modernitat i llibertat que demostren les propostes de mitjans marroquins
Temps residint a la societat d'acollida		
	Just es troben en la fase consecutiva a la superació del dol migratori. D'aquesta manera, parlem de joves nascuts al Marroc que porten no massa anys a Espanya.	Ja acumulen una trajectòria a la societat on viuen, de fet, alguns ja hi han nascut.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 59: Model de mestissatge identitari dels adolescents d'origen marroquí

8.2.3. Model d'identitats vinculades al lloc de residència.

Com succeïa amb el model d'identitats vinculades a l'origen, aquest, proposa un marc de referència identitària enfocat a una sola proposta que, en aquest cas, s'aproxima a la feta des de la societat de residència. Habitualment, es tracta d'adolescents que han nascut a l'illa. Funes (2000) es refereix als joves d'origen immigrant nascuts al destí migratori dels pares com individus que han rebut respostes socials, educatives i assistencials desenvolupades en pro d'assolir una integració més plàcida, tant per ells com pels seus familiars. Massot (2001) fa esment a aquesta mena de comportaments quan parla del model d'assimilació, segons el qual es produeix un rebuig de la cultura de l'origen en favor d'una integració a la cultura majoritària.

Com es pot observar, es produeix una identificació gairebé absoluta amb la cultura pròpia de la societat d'acollida que normalment s'accentua subratllant una distància amb la proposta identitària de l'origen. D'aquesta manera, els components identitaris que més poden definir a un marroquí o marroquina són rebutjats i sovint criticats com ara passa amb la religió musulmana que és entesa com un retràs i fins i tot com una injustícia. No hi ha

contacte amb mitjans editats al Marroc, sovint es desconeix l'àrab i no hi ha intenció d'aprendre a dominar-lo, no es mantenen contactes fluids amb familiars residents a Àfrica ni tampoc hi ha expectatives d'anar-hi a viure.

"*Los marroquíes mal...hay gente más cerrada, encuentras poca gente que tiene interés, inteligentes. Hay pocos que quieran estudiar, no les interesa trabajar y como la cosa está chunga están por ahí tirados*".

A-28-2

MODEL D'IDENTITATS VINCULADES AL LLOC DE RESIDÈNCIA ADOLESCENTS D'ORIGEN MARROQUÍ CARACTERÍSTIQUES ESSENCIALS
Entorn familiar
Entorns familiars que s'allunyen del model tradicional. Són freqüents els matrimonis mixtes o les famílies monoparentals. No s'exerceixen pressions del context familiar per tal de mantenir la identitat ètnica. Els contactes amb familiars o amics residents a l'origen són esporàdics i inexistents. Tampoc viatgen amb freqüència al Marroc i, fins i tot, hi ha casos en els quals mai s'hi ha estat. A casa no s'usa l'àrab amb els fills i s'empra el castellà habitualment. Es cuinen menjars occidentals i no sempre ho fa la mare. A nivell sociocultural, es tracta de famílies fora estudis i que es mouen en entorns integrats: la xarxa de relacions de la família és diversa. No existeix una percepció de diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.
Religió
Entenen la religió musulmana com un element que resta determinades llibertats a la persona. Personalitzen el significat del culte islàmic a la figura dels marroquins nouvinguts i tendeixen a emetre judicis de valor entorn a aquesta religió estant més condicionats pels missatges emesos des de determinats sectors de la societat d'acollida que no pas des del món musulmà. Un dels punts amb els quals es mostren més crítics està relacionat amb el tracta donat a les dones. Es percep un cert desconeixement o una visió distorsionada d'aquest món. No celebren les festes religioses ja que es declaren no practicants i no creients. Es tracta de joves que no condicionen l'elecció de parella al fet religiós, si bé assenyalen la significació que té per ells/es la llibertat (sobretot en el cas de les al·lotes).
Esfera personal
A nivell particular, la inseguretat sovint condiciona aquests adolescents els quals mantenen incògnites respecte l'entorn que els rodeja. L'autoidentificació d'aquestes persones va lligada a la societat que els acull, de fet, quan se'ls planteja un recompte dels esdeveniments vitals més significatius hi ha una abundància de reculls viscuts a la societat que els acull o que hi tenen relació. L'autoconcepte també està prou lligat a la proposta identitària del país on viuen. Aquesta influència no només condiciona la interpretació del passat (sovint reneguen o camuflen els orígens) sinó que també altera els plans de futur: són persones que no es plantegen la tornada a l'origen. Fent esment a la valoració de les pautes de comportament, accepten com a vàlids els codis propis de la societat d'acollida i es mostren reticents vers els proposats pel país d'origen migratori. S'observen conductes d'assimilació de la cultura de l'entorn, en aquest cas, en detriment de la conservació de la identitat ètnica. En les seves expectatives de futur, mai apareixen desitjos d'autorealització lligats al Marroc.
Racisme

Han patit o pateixen episodis de discriminació, tot i que asseguren que són actes puntuals. Tendeixen a culpavilitzar els seus orígens. En ocasions, intenten camuflar el seu origen per tal de passar desapercebuts entre el jovent de la societat d'acollida. Davant les tensions existents, tendeixen a fer ús d'arguments que defensen més la societat d'acollida o a mantenir una actitud de neutralitat. Molts intenten aparentar que no mantenen una relació d'excessiva proximitat amb la minoria, tot i que aquesta pugui existir.
Relacions socials
No tenen amistats al Marroc, ni mostren interès en tenir-ne. La xarxa relacional al destí migratori normalment està formada per persones d'origen espanyol, tot i que també són habituals amics d'altres nacionalitats (també marroquins/es). Intenten compartir activitats d'oci amb els amics seguint les pautes "normals" de les colles d'adolescents de la societat on viuen. Les persones de major confiança normalment no són del Marroc i acostumen a ser espanyoles. Es plantegen obertament tenir una parella que no sigui d'origen marroquí, de fet, molts d'aquests participants tenen o han tingut parelles espanyoles o d'altres nacionalitats. En el cas de les noies, fins i tot eviten parelles marroquines per una qüestió de (des)prestigi social entremesclada sovint amb un interès per esquivar la desigualtat de gènere en la parella.
Entorn escolar
No es tenen records de l'escola al Marroc car no hi anaren la majoria. A l'entorn actual, hi tenen algunes dificultats de convivència que es van barrejant amb unes relacions generalment satisfactòries amb el centre i companys. Els problemes de convivència sovint són associats amb el seu origen ètnic la qual cosa els genera un sentiment de contrarietat amb allò que pugui estar relacionat amb origen. Les situacions de fracàs escolar s'alternen amb rendiments normals. No existeix una presència majoritària de les famílies amb l'escola.
Mitjans de comunicació
Es tracta de persones que consumeixen fonamentalment mitjans editats al món occidental. Normalment, no tenen un domini de l'àrab que els permeti consumir mitjans editats al món àrab i tampoc es mostren molt interessats en accedir a aquestes plataformes de comunicació que consideren endarrerides en formes i continguts. Són partidaris del model de mitjans propi de la societat d'acollida vers la proposta existent en el país dels seus orígens.
Temps residint a la societat d'acollida
Són joves nascuts a la societat d'acollida o bé que van arribar-hi en els seus primers anys de vida.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 60: Model d'identitats vinculades al lloc de residència dels adolescents d'origen marroquí

Els models que acabem d'exposar són el resultat de tot un procés de recerca que ha requerit la posada en marxa de dues grans estratègies d'investigació: l'observació i les entrevistes. Una vegada identificats i caracteritzats els models i perfils, s'ha realitzat un procés de validació que ha consistit en la realització de grups de discussió. A continuació, s'exposaran les principals aportacions amb les quals aquestes activitats investigadores han contribuït a atorgar una major solidesa als resultats presentats.

La validació dels models: principals aportacions dels grups de discussió.

A grans trets, la conclusió principal que se n'ha extret de la realització d'aquesta activitat és que aquells tres models plantejats prèviament es projecten en els discursos dels participants dels grups de discussió. Endemés, les característiques essencials dels perfils que formen part de cada un dels models també s'han evidenciat en aquestes veus. Tot i això, s'han detectat alguns matisos que a continuació seran puntualitzats i que han ajudat a esculpir la proposta obtinguda abans de la validació.

1) Model d'identitats vinculades a l'origen.

S'ha observat la presència de perfils identitaris molt vinculats a la proposta plantejada des de la cultura d'origen. En referència a **l'autoidentificació**, val a dir que la majoria de participants han mostrat un vocabulari segons el qual **empraven el possessiu quan es referien a elements relacionats amb el Marroc** o la seva gent i, en canvi, quan es parlava de la cultura de la societat d'acollida utilitzaven més la tercera persona. **S'ha detectat una influència significativa de l'entorn familiar** i, de fet, alguns dels discursos enregistrats deixen entreveure aquesta presència.

Davant la controvèrsia dels mateixos companys participants en el grup de discussió, ha sorprès com el component "racisme" es mostra com un ítem prou eloqüent, susceptible de despullar posicionaments que demostren la contrarietat d'alguns d'aquests joves amb l'entorn que els rodeja. Els discursos propis del **perfil de protecció** prèviament interpretats com a més aviat marginals, en els grups de discussió han aparegut com a **molt normalitzats**. S'han observat posicionaments poc flexibles en temes com la distinció de gènere, les relacions socials, la gestió de la riquesa o la religió.

"Existe el instinto del hombre. Tu tienes novia pero si ves a una que está la miras. O porque tiene novia, no la miras? No, no concéntrate. Esto viene a ser lo mismo". (En relació a la no presència de dones a les mesquites).

GD-A-4

"Por ser marroquí, por inercia, te tienes que llevar mejor. Es algo que te sale llevarte mejor con un marroquí que con otro que no lo es".

GD-A-5

Així es detecta la presència d'aquests ideals més en nois que no pas en noies i sovint es tracta de discursos camuflats quan es troben davant grups de persones de la societat d'acollida (per exemple, als centres educatius). Tal vegada, el format dels grups de discussió ha facilitat l'emergència d'uns discursos que no havien aparegut amb la mateixa evidència en el decurs de les entrevistes. Tanmateix, els participants que demostren formar part d'aquest perfil de protecció no s'hi reconeixen i tendeixen a assegurar que coneixen joves amb aquest perfil. El mateix succeeix amb el perfil de dol, si bé a més de conèixer persones que hi ha passat, els membres del grup de discussió s'hi reconeixen si fan memòria i miren cap el passat.

2) Model de mestissatge identitari.

Els perfils de descobriment i el d'equilibri s'han evidenciat en els discursos d'alguns dels participants en els grups de discussió. Tal volta, l'aportació més significativa que s'hagi heretat d'aquesta dinàmica sigui la **tensió** amb la que viuen les persones que, **procedint d'un entorn familiar aferrat a la identitat ètnica, senten la necessitat d'integrar-se en un nou entorn.** L'experiència recollida en el grup accentua el caràcter quotidià de la crisi identitària que molts d'aquests joves tenen, tal i com destapa el següent testimoni:

"Tu padre te echa la charla de que tienes que rezar, leer el Coran. Cuando te habla te lo tomas en serio. Luego sales a la calle, tus amigos salen de marcha, y ¿qué vas a hacer? ¿vas a ser el único marginado que no va a salir de fiesta?"

GD-A-4

Tot i aquesta conjuntura, els relats registrats posen en superfície la significació de l'entorn familiar en aquests processos; si bé la majoria de famílies mostren uns posicionaments identitaris poc flexibles als canvis proposats per la cultura que els envolta, en els casos en què es mostra una actitud més oberta els adolescents poden viure el procés d'aculturació d'una manera menys traumàtica.

En general, les característiques que s'havien fet servir per definir aquest model s'han reconegut d'una manera prou nítida en el grup de discussió. Així, no ha estat difícil identificar joves que, tot i mantenir-se fidels a la seva identitat ètnica, demostren actituds d'aculturació vers la proposta identitària plantejada per la societat d'acollida. La gradació de posicionaments detectats entorn a components com ara les relacions socials, la religió o la família han permès traçar una divisòria entre els perfils de descobriment i el d'equilibri. El grup de discussió precisa la lluita existent d'aquestes persones entre el compromís per no defraudar a la família i l'atracció que els suposa l'univers d'oci i diversió que ofereixen els amics.

3) Model d'identitats vinculades al destí

En el grup de discussió també ha estat relativament senzill identificar aquest tercer model identitari. Per ventura, la gran aportació que els comentaris registrats en aquestes dinàmiques han generat al models previs tingui a veure amb la **fermesa dels posicionaments en contra de la cultura d'origen**. Si bé a través de l'observació i les entrevistes havia estat possible identificar aquests models identitaris, els grups de discussió han destapat la seva profunditat: es

tracta de joves que avancen molt ferits per les conseqüències que els ha generat la seva procedència en el seu dia a dia i, en efecte, es mostren molt reticents a aproximar-s'hi.

"*Yo con los marroquíes no me suelo juntar, me caen mejor los de aquí, no creo en las creencias y la cultura suya*".

GD-A-1

La confrontació amb arguments contraris que ha provocat el grup de discussió, ha permès identificar una enorme **contrarietat vers la religió musulmana la qual és entesa com un instrument pretèrit** que va associat a valors que ells interpreten com a retrògrads; com ara el masclisme, la desigualtat o l'endogàmia. El distanciament amb la religió sovint s'ha de relacionar amb una **proximitat amb els components identitaris que defineixen la societat d'acollida**, de tal manera que s'observa una constant intenció de voler desmarcar-se de la identitat ètnica i ser (i aparentar) que formen part de la cultura de la societat on resideixen. Tal vegada, l'entorn relacional sigui una mostra eloqüent d'aquesta voluntat.

En síntesi, en aquest vuitè capítol s'ha pogut desenvolupar tot el mapa de components identitaris. En aquest cas, ha estat possible identificar tot un catàleg de components entesos com a influents en el devenir identitari dels joves d'origen marroquí a Palma. Una vegada definits, caracteritzats i relacionats, ha estat possible concretar els models i perfils identitaris. A grans trets, s'han determinat tres grans models de pertinença: un tendent a enllaçar significats identitaris amb l'origen, un altre amb el destí migratori i un model intermedi que barreja elements d'ambdues propostes. La validesa d'aquests models s'ha evidenciat a través de la revisió de les entrevistes, de la celebració de grups de discussió i també amb la realització d'entrevistes informals fetes posteriorment.

CAPÍTOL 9

CAPÍTOL 9: PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ IDENTITÀRIA DELS ADOLESCENTS D'ORIGEN XINÈS A LA CIUTAT DE PALMA.

9.1. Components identitaris dels adolescents de famílies d'origen xinès.

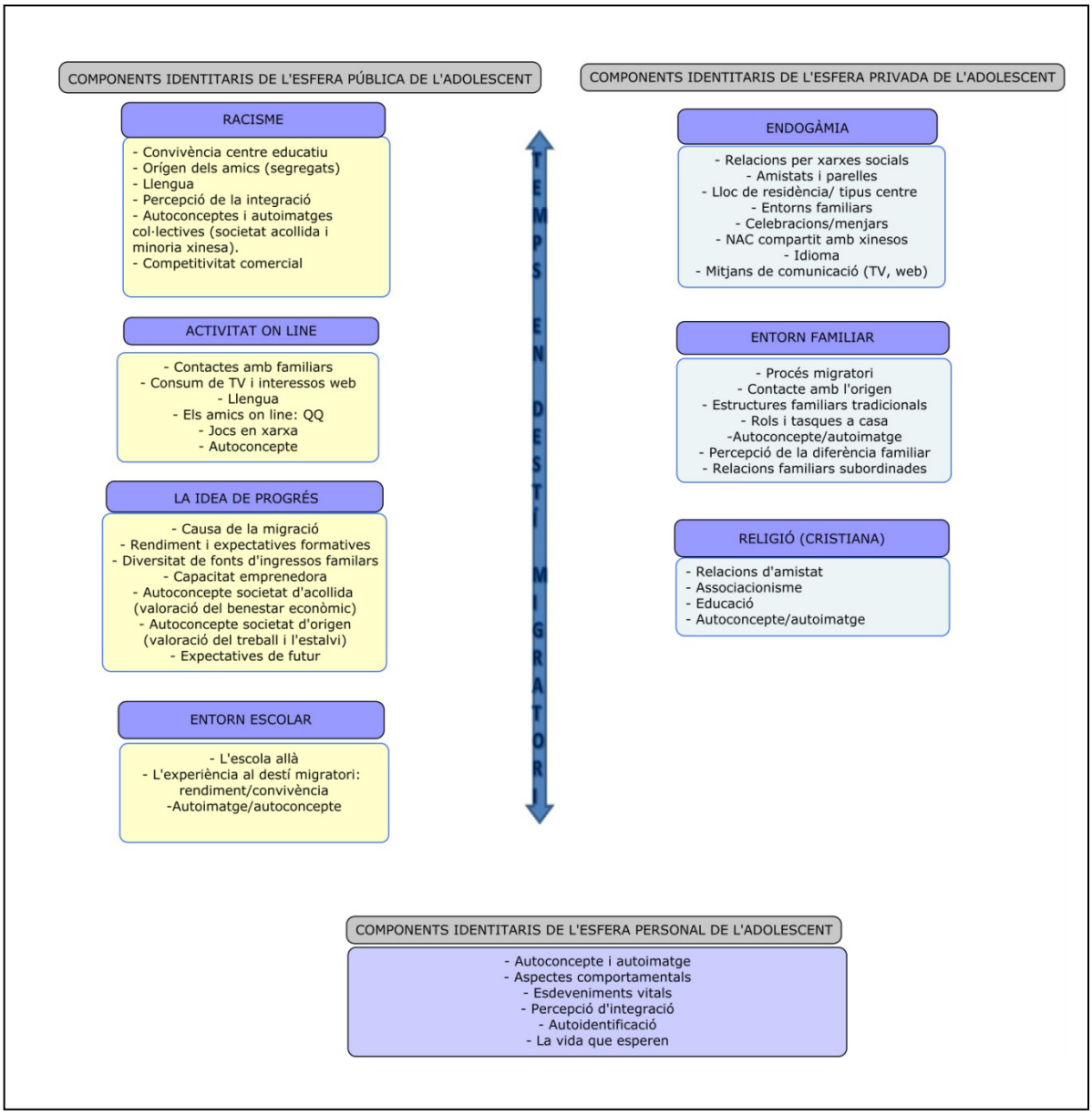
Els objectius que es marquen en aquest novè capítol són els mateixos que aquells que figuren en el capítol anterior. Així les coses, és a partir de l'anàlisi integrat dels entorns que la investigació **es centra en establir una proposta teòrica dels components identitaris** dels adolescents d'origen xinès a la ciutat de Palma. A més d'aquesta primera intenció, el capítol pretén donar resposta a un dels objectius generals de la investigació: **plantejar uns models identitaris** pels adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma. En efecte, serà en aquest capítol en el qual la recerca assolirà el seu darrer estadi d'anàlisi: la definició dels perfils identitaris per a joves d'origen xinès. Atenent que el procediment metodològic seguit en aquest punt de la tesi és el mateix que s'ha resumit a l'inici del vuitè capítol i s'ha explicat en el capítol metodològic, evitarem la reiteració i entrarem directament en l'anàlisi.

9.1.1. Descripció dels components.

En el cas del col·lectiu de procedència xinès s'han identificat 8 components identitaris els quals han estat repartits en tres blocs: (1) els components tendents a manifestar-se a l'esfera pública, (2) els components tendents a manifestar-se a l'esfera privada i (3) aquells que són propis de l'esfera personal. A més d'aquests components, s'observa la presència d'un element prou condicionant que intervé en les tres esferes i que és el "temps en destí migratori".

Com a norma general, en l'esfera privada s'observa la presència de dos components prou significatius: l'endogàmia i la família. En aquelles famílies cristianes, la religió també s'ha interpretat com un component determinant. En el camp públic s'han recollit quatre components més: la idea de progrés,

l'entorn escolar, l'activitat *on line* i el racisme. Indistintament, aquests components públics i privats vessen a l'esfera personal.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 61: Mapa de components identitaris: adolescents d'origen xinès

a) Components identitaris de l'esfera privada de l'adolescent.

L'endogàmia

Atenent a la definició que ofereix la Gran Enciclopèdia Catalana[261], quan parlem d'endogàmia ens referim a la "*Regla que estableix l'obligació de contreure matrimoni amb persones del propi grup, clan, etc.*" Segons les informacions emeses pels participants, existeix una tendència cap a **l'endogàmia** en part d'aquests progenitors[262]. En aquest sentit, resulta interessant tenir en compte la relació que s'estableix entre l'exogrup i l'endogrup, ja que d'aquesta relació en dependrà la postura final de la pròpia família (Barrios, 2008).

"*Yo tenía una amiga con 15, 16 que no se integraba. Le daba como miedo ir al colegio. Dejó el colegio y se fue a trabajar con su padre. Tiene amigos chinos*".

GD-B-6

Sigui com vulgui, en el cas de la comunitat xinesa resident a Palma sembla que aquesta inèrcia cap a l'endogàmia es fa palesa de manera contínua. Tal volta, sigui en la categoria de parella quan s'evidenciï més explícitament: que els adolescents xinesos es plantegin o no casar-se amb persones que no siguin del seu mateix origen implica uns condicionants identitaris molt significatius. Val a dir que, entre els adolescents consultats, la immensa majoria opta per triar parella xinesa, tal i com els agradaria als pares. Però més enllà que

[261] Recerca realitzada a data de juliol de l'any 2014 a la direcció http://www.enciclopedia.cat/.

[262] En aquest punt, també resulta interessant recuperar l'aportació d'Isajiw (1974) quan exposa els criteris que empenyen a les persones a identificar-se amb el grup a través del concepte d'etnicitat. Així, aquest autor explica aquesta inèrcia a associar-se amb persones que comparteixen cultura –o descendents d'aquestes mateixes persones- i que s'identifiquen a sí mateixos o que siguin identificats per altres com a membres d'aquest mateix grup. En aquest sentit, Isajiw (1974) fins i tot parla de *compromís moral* per donar comptes de la significació d'un sentiment associatiu que està construït sobre llaços emocionals i simbòlics. A tot això, cal afegir-hi la importància de poder crear un teixit econòmic que faciliti la consolidació del grup en l'entorn en el qual es troba instal·lat.

l'elecció de parella, sembla que l'endogàmia altera de manera important la seva presència en xarxes socials, així com les seves relacions d'amistat al centre educatiu o en altres àmbits.

"No em podria casar amb una al·lota que no fos xinesa. Pels meus pares sí seria important perquè diuen que és important que dues persones casades tinguin la mateixa cultura i les dones xines són diferents i més responsables".

B-35-2

Lògicament, es tracta d'actituds heretades de la pròpia família que és qui incentiva aquests comportaments. En conseqüència, no és estrany que l'elecció del lloc de residència o del centre educatiu per part d'aquestes famílies estigui condicionada a la presència/absència de membres de la minoria xinesa als voltants d'aquestes ubicacions[263]. Més enllà d'aquest fet, el compromís amb el poble d'origen representa una constant en el devenir del nucli de convivència; així, observar amb quin grau es manifesta alhora de realitzar les celebracions, en l'ús de la llengua, el consum dels mitjans de comunicació o en la cultura gastronòmica familiar ens servirà per definir identitàriament aquestes persones.

L'entorn familiar

La família es presenta com un element prou significatiu en el procés identitari dels participants d'origen xinès. Martínez (2011) posa de manifest la importància que té la família pels xinesos, de fet, segons aquest autor és la base sobre la qual s'ha construït aquest poble i d'ençà dels seus orígens ha estat l'element bàsic per l'organització social i administrativa del país, tot en uns límits que traspassen la significació que té la família a occident.

[263] Fins i tot amb la presència d'altres xinesos a la mateixa casa allò on viuen aquestes famílies.

En els participants xinesos és la família qui pren les decisions relatives a tot el procés migratori (des de la iniciativa a migrar fins la gestió del dol migratori). En efecte, entendre el funcionament de la família ens acosta a interpretar tot aquest procés el qual incorpora un seguit important de connotacions identitàries.

A través de les respostes dels adolescents es percep que la família esdevé un component identitari significatiu perquè és l'agent que alimenta la imatge que tenen aquests joves del seu origen. Normalment, són els mateixos pares qui prenen la iniciativa dels contactes amb familiars residents a la Xina (sobretot els telefònics) o els qui organitzen i paguen els viatges de vacances a Orient. A més, la fidelització amb els orígens també es va fomentant a través de les converses familiars, el manteniment de la llengua, les celebracions, el menjar, etc. De la proximitat que en vulgui marcar la família amb els origen en dependrà la identitat de l'adolescent.

"*A mí me gusta el tipo de comida de aquí como el jamón, queso, bocadillo, pizza… pero a mis padres no les gusta ese tipo de comida. Les gusta la comida de China tipo arroz o verduras o pescados. Comemos siempre chino*".

B-26-1

Però endemés de situar-se vers la societat d'origen, l'entorn familiar també condiciona l'actualitat del participant i, en efecte, la seva relació amb l'entorn i amb ell/a mateix/a. És molt significativa la voluntat de la família a voler (o no) mantenir els codis de funcionament propis del model tradicional familiar xinès ja que, aquest fet, ampliarà o limitarà les relacions socials de l'adolescent (i per tant el seu procés d'integració social), condicionarà les expectatives de futur dels uns i les altres (per exemple, a través de la distinció feta en matèria de gènere a través de les relacions familiars fortament jerarquitzades) o incentivarà o minvarà la percepció de distanciament amb la resta de famílies que formen part de la societat d'acollida. Analitzant els resultats, sembla que els adolescents perceben un distanciament important

entre la seva família i les demés de la societat d'acollida, de fet, molts entenen que els seus familiars romanen lligats a la identitat ètnica la qual cosa implica aspectes positius i negatius.

"*Crec que sí perquè els pares es preocupen per nosaltres, sempre estan pensant amb nosaltres, tenen estalvis per nosaltres. No descansen, només cada 2-3 anys agafen 15 dies*"

B-10-2

"*Tampoco me comunico mucho con mis padres, solo con las cosas importantes. Me gustaría cuando sea mama que sea más de amistad*".

GD-2-3

En definitiva, resulta substancial el posicionament que es defineixi en aspectes tan diversos com l'interès per l'aprenentatge del castellà o català, la llibertat que es dóna a l'hora d'elegir parella dels fill/es, l'interès i la participació a l'escola per part dels pares o el seu entorn relacional. De la proposta que en facin els familiars (tant en els aspectes propis de la vida privada, com ara també dels d'interacció amb la societat que els envolta) els adolescents en faran ús per tal de definir-se en clau identitària.

La religió

Aquest darrer component que analitzem a l'esfera privada únicament es refereix a aquells participants que es manifesten cristians. Talment hem assenyalat anteriorment[264], prop del 65% de les persones consultades són de descendència budista i un 35% són cristians. La realitat demostra que el posicionament dels budistes i els cristians vers el fet religió esdevé prou diferent i mentre en els primers aquesta experiència es viu d'una manera prou

[264] Veure punt *7.2. Entorn familiar*.

superficial, en el cas dels cristians és més aviat el contrari ja que es tracta d'una pràctica intensa i que altera el devenir identitari dels participants.

El nom del component incorpora el terme *església* associat al concepte de religió en un binomi que pretén mostrar que, a més d'una qüestió de fe cristiana, la creença implica tot un univers d'activitats i relacions socials entorn a l'església. Si en el cas dels participants d'origen marroquí parlàvem només de religió, ja que molts no van a la mesquita o si hi ho fan no els representa el bessó de la seva vida social. En el cas dels xinesos cristians sí.

Així, es percep la religió com un element que altera aspectes com ara les relacions amb iguals, la gestió del temps lliure, l'associacionisme, la percepció de l'educació per part dels pares (dins el centre educatiu) o fins i tot el tracte que puguin tenir aquestes persones amb la família. És interessant tenir en compte que són habituals les activitats en comunitat en les quals la figura del capellà és prou significativa. Amb tot plegat, alguns pares confien part de l'educació dels seus fills a aquests "mestres de la fe" els quals també són d'origen xinès.

"*¿Tus amigos son distintos a otros grupos de amigos? Sí porque aquí todos somos católicos y otros chinos son diferentes.*

¿Por qué son diferentes? Porque creemos en Jesús y hablamos siempre de la Iglesia y también de la vida. El otro grupo solo habla de la vida".

B-29-2

D'aquesta manera, la religió -en aquells que es declaren cristians- ens ajuda entendre no només una part substancial de la vida privada i pública dels adolescents, sinó que d'ella en depèn també la vessant més personal: la percepció i l'assimilació de l'entorn romanen filtrades per l'Evangeli que els acaba oferint una perspectiva diferent a la resta de persones d'origen xinès no practicants. La transcendència d'aquest component s'acaba d'evidenciar

en el moment que alguns dels joves es defineixen abans com a cristians que no pas com a xinesos.

b) Components identitaris de l'esfera pública de l'adolescent.

La idea de progrés

El primer dels components de l'esfera pública del col·lectiu d'origen xinès sorgeix de la interacció de distintes categories. Quan parlem de "idea de progrés" ens referim a un *modus operandi* inherent al poble xinès, a una continua voluntat d'avanç sustentada en una capacitat brutal de treball. No existeix espai ni temps per l'oci. A través dels resultats obtinguts, no es percep que aquesta iniciativa de sumar guanys descansi sobre la mancança de recursos bàsics per donar resposta a la supervivència, ni tampoc a una vocació d'enriquiment que els permeti elevades quotes de consum. Normalment, la idea és compartida: entregar millors condicions de vida als fills i néts.

"*Vam venir a Espanya per jo, perquè el meu pare era aquí i ells volien un futur millor, tot i que allà era conductor d'un bus*"

B-34-1

El tarannà que acabem de descriure redirecciona la perspectiva vital d'aquestes persones en molts àmbits. La mateixa migració sovint va lligada a aquesta voluntat. No debades, les característiques transnacionals de l'emigració xinesa faciliten que arribin a algun país europeu sense importar quin sigui el seu destí final ja que arriben amb la idea de cercar condicions adequades en funció de les oportunitats econòmiques i els avantatges que atorguen els marcs legals domèstics (Li, 1995). Més enllà del fet migratori, la idea perenne de progrés provoca un determinat enfocament vers els estudis la qual cosa genera rendiments acadèmics diferents. Xiaohuan (2002) posa de manifest la significació del treball a la cultura xinesa explicant el valor que

se li dóna ja des de l'escola a on els nins en el seu periple d'educació obligatòria fan assignatures de tècniques de treball.

Precisament, la capacitat emprenedora que caracteritza la minoria xinesa trobi el seu origen en aquesta manera de fer. Aquesta empenta i la capacitat de feina són dos factors a tenir en compte alhora d'explicar la situació de moltes d'aquestes famílies que, malgrat la crisi[265], segueixen aportant ingressos a casa. Quan s'analitzen categories tan dispars com l'entorn socioeconòmic dels adolescents (en totes les famílies consultades hi ha gent treballant) l'autoimatge col·lectiva que tenen els joves de la minoria o l'escassa dedicació de temps d'oci es percep la significació que té la "idea de progrés" en el devenir d'aquestes llars.

"*Amb els amics em puc veure poques vegades perquè tinc molta feina a fora*"

B-37-2

A través de l'explicació que donen els participants de l'autoconcepte col·lectiu es percep també la influència d'aquest component en el seu procés identitari: es senten atrets pel benestar de la societat on viuen i per la capacitat de feina i d'estalvi de la societat d'on procedeixen. Amb tot plegat, les expectatives acadèmiques i vitals depenen d'aquest component que esdevé de gran rellevància en el quefer identitari dels adolescents que formen part de la investigació.

"*¿Cómo son los chinos? Para mí hay bastantes fases a nivel de años. Los años que tienen mis padres tienden a trabajar. A los adultos entre 30 y 40 también tienden más a trabajar para que sus niños y familia vivan bien. Los jóvenes, por ejemplo yo, tiendo a trabajar pero más tranquilamente como la gente de*

[265] Villarino (2012) assegura que la societat espanyola s'ha vist sorpresa per la minoria xinesa per la seva capacitat de prosperar, de fet, de totes les que han arribat ha estat l'única comunitat immigrant que ha estat capaç d'enriquir-se visiblement.

aquí… trabajar normal y corriente que un día no estés forzando toda la noche".

B-30-2

L'entorn escolar

L'entorn escolar ja apareix en el mapa de components dels joves de famílies d'origen marroquí. En el cas dels xinesos coincideixen les causes de la seva significació, si bé en alguns punts aquesta importància es maximitza. En general, es tracta d'adolescents que han arribat fa relativament pocs anys i, en efecte, romanen molt condicionats pels significats identitaris de l'origen, si bé ja n'han incorporat de nous procedents de les escoles del destí migratori.

Sigui com vulgui, a través de la percepció de l'entorn escolar al destí és possible entendre bona part dels processos d'integració d'aquestes persones. Arran d'això, es pot interpretar amb major nitidesa el nivell de compromís ètnic i els graus d'aculturació d'aquests joves. Talment amb l'altre col·lectiu, obtenir informacions relatives al grau de satisfacció amb la convivència del centre o de l'aula, a la progressió en el rendiment acadèmic o a les expectatives de futur pot ser útil per entendre d'una manera més eloqüent els sentiments de pertinença de cada adolescent.

En general, els participants es mostren satisfets amb els seus centres, si bé manifesten problemes de convivència que associen als trets facials i a l'idioma. Les pateixen més aquells que avancen en grups més homogenis. No entenen la situació i es resignen a fer-ho. Els malnoms tenen una relació amb l'origen cultural i són més freqüents en nois a edats primerenques, sovint pejoratius. Aquesta atmosfera pot accentuar problemes d'inseguretat en aquestes persones.

"Los niños me tiran tizas, bolis, libros o estuches. Además corren hacia mi y me dicen cosas. No me gusta. Cuando me pasa salgo de clase, mi amiga se lo dice al profesor. Les pone un negativo".

B-20-1

"El primer día súper nerviosa. Todos me preguntaban cosas, cómo se escribía tonta en chino, gilipollas en chino, sólo palabrotas. Pero después de una semana ya nadie me pregunta nada y me quedé sola".

GD-2-2

Finalment, també convé recuperar la idea que l'experiència acumulada a l'escola s'acaba vessant a l'esfera personal (en la concepció que en puguin tenir d'ells mateixos, per exemple). Normalment, aquelles persones més segures són les que fan front amb majors garanties els seus processos d'integració i, fins i tot, de rendiment acadèmic.

Activitat *on line*

Com hem anat explicant en el decurs de la recerca, la irrupció d'internet ha generat canvis substancials en les estructures socials del nostre temps. Autors com Bauman (1999) es refereixen a aquesta nova etapa com un període on les distàncies físiques cada vegada resulten menys transcendents i allò que pugui succeir en un indret pot tenir repercussions en qualsevol altre. En síntesi, aquest segle XXI ens ha obert un nou panorama on tots els agents són susceptibles d'aparèixer interconnectats.

Sembla que davant aquesta nova realitat comunicativa, els participants xinesos s'hi troben molt còmodes; de fet, d'entre el catàleg d'activitats diàries que ells detallen en els seus relats l'accés a la xarxa n'és una constant. Tanmateix, és a través d'internet que aquestes persones mantenen un major nombre de contactes amb familiars de l'origen, tot fent ús de la xarxa social

xinesa més emprada: el Qq. Aquestes connexions poden esdevenir una font immensa de simbologia identitària per ells ja que hi passen de 2 a 4 hores diàries. A més, la utilització de la llengua pròpia de l'origen també els manté a prop de la Xina d'on poden seguir l'actualitat, les tendències de moda, els cantants més famosos o les sèries de major èxit.

"*¿Te conectas mucho a internet? Si, a una cosa que es como un Tuenti pero para chinos y estoy siempre conectada con mis amigas de China*".

B-23-1

De l'activitat en xarxa també se'n desprenen determinades expectatives de futur car alguns dels adolescents consultats dediquen temps a cercar amics (o parelles) residents a la Xina que, normalment, tan sols coneixen físicament. La relació amb persones desconegudes no només es limita a xarxes socials si bé també els atreuen els jocs on competeixen amb persones de qualsevol punt del Planeta.

"*¿Tienes amigos que sólo conoces a través de internet? Sí, son de China.*

¿Cómo les conociste? Ellos me invitaron a mí en un chat de China.

¿Nunca los viste? No

¿Hablas a menudo? Sí, uno de ellos está en América. Hablo con él por la noche en casa".

B-18-2

Així les coses, l'accés a la xarxa representa un fil connector amb la proposta identitària de l'origen però també pot suposar un acostament a altres significats identitaris, per exemple a aquells que són propis de la societat on resideixen. L'accés a determinades pàgines web o xarxes socials de tall més occidental (com ara el Facebook) poden ser una plataforma d'interacció amb iguals originaris de la societat de destí migratori. En definitiva, de la gestió

que en fan aquestes persones del seu pas per la xarxa se'n poden extreure dades susceptibles de marcar tendències identitàries significatives.

Racisme

El racisme és un component carregat de connotacions negatives. A grans trets, es tracta d'un element omnipresent en el decurs de les entrevistes i que es posa de manifest en situacions molt diverses (els centres educatius, al carrer, en els negocis familiars, etc.). Partint de la influència esmentada en components previs com l'endogàmia, és possible que situacions de racisme condicionin de forma directe la convivència d'aquestes persones dins l'aula, que els empenyin a interactuar amb major o menor predisposició a conèixer allò que és nou, a triar nous amics, a tenir un major interès per conèixer elements propis de la societat d'acollida (com ara la llengua), etc.

"Una vegada caminava pel carrer i una nina de set o vuit anys me va mostrar el cul i altre pic un vell me va insultar i altre pic uns nins me tiraven pedres dient-me: puta xina. No m'agrada."

B-34-1

Sigui com sigui, les actituds de discriminació tendeixen a reforçar postures identitàries i a marcar distàncies amb d'altres, tot accelerant processos de polarització social. En ocasions, l'enfocament que es doni a aquesta realitat per part de l'entorn de l'adolescent també pot alterar-ne el seu posicionament. Alguns autors com Villarino (2012) recorden que el poble xinès també és prou discriminatori amb el qui no és de casa, de fet, l'autor recupera els resultats de l'enquesta de la web Sohu segons la qual el 95% dels pequinesos mostren actituds d'incomoditat vers els estrangers. Tot i les influències que es puguin rebre de l'entorn més proper, també s'han detectat escenaris on els missatges emesos per part de l'opinió pública de la societat de destí, tendeix a condicionar la percepció que se'n pugui tenir de la minoria

xinesa. Unes i altres postures condicionen l'autoconcepte col·lectiu que els adolescents en tenen de la societat i, fins i tot, també la percepció que en tenen de sí mateixos.

"A vegades vas al carrer i et diuen que te lleven la feina i això deprimeix una mica".

B-39-2

"Soy una persona tranquila y antes (en China) no hablaba mucho… ya no soy tan cerrado como los chinos".

B-29-2

Recuperant la primera idea de l'apartat dedicat al racisme, s'ha percebut que el patiment del racisme pot debilitar l'autoestima de la persona i en pot incrementar sensacions com la inseguretat. En el grau de patiment, en l'assimilació i en la resposta mostrada pels mateixos adolescents es perceben senyals del perfil identitari que dibuixen les seves vides.

c) Components identitaris de l'esfera personal de l'adolescent.

La influència de l'esfera personal -entesa com a component identitari- és la mateixa en el cas dels joves d'origen xinès que en els d'origen marroquí. En conseqüència, allò que s'ha assenyalat en l'apartat on es tractaven els components dels adolescents de famílies d'origen marroquí[266] serviria per explicar aquest mateix punt. Per tal de no ser reiteratius, únicament recordarem en quines categories es fa més palesa la influència d'aquesta esfera personal alhora de plantejar un anàlisi identitari com el que tenim entre les mans.

[266] Veure el punt *8.1.1. Descripció dels components a través de l'anàlisi individualitzat. (apartat c)*.

D'entre els ítems més significatius cal destacar-ne l'autoconcepte, l'autoimatge, els esdeveniments vitals, la percepció que en tingui cada participant del seu propi procés d'integració i la seva opció en el moment d'autoidentificar-se. També resulten important els aspectes relatius a l'esfera comportamental, alguns dels quals han estat percebuts a través de les observacions fetes durant l'entrevista. Finament, les expectatives de futur també ens aporten informació valuosa per tal de definir els perfils identitaris dels participants.

Temps d'estada a la societat on resideixen

Si bé en el cas dels participants d'origen marroquí hi havia un cert equilibri entre persones nascudes a Mallorca i d'altres arribades des del Marroc, en el cas dels joves d'origen xinès gairebé la totalitat del grup ha arribat des del país oriental. A més, una part ben representativa del grup de participants ha arribat durant l'adolescència.

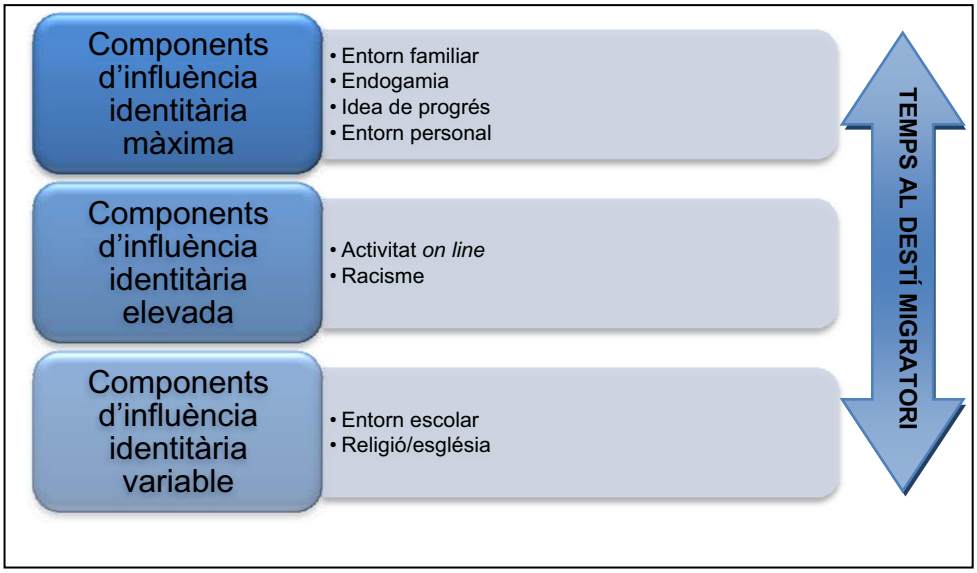
A banda d'aquesta qüestió, la influència del factor temps que s'ha explicat en el cas dels adolescents d'origen marroquí[267] és la mateixa que en el cas dels xinesos. Amb l'objectiu de no repetir el discurs, únicament recordarem que els adolescents nascuts a la societat que els acull o que hi han fet la infantesa normalment no segueixen el mateix transsepte identitari que els joves nouvinguts recentment, tot com a conseqüència dels factors que hem apuntat anteriorment.

9.1.2. La contextualització dels components: relacions i jerarquies

Un dels objectius específics de la recerca planteja establir una contextualització dels components a partir de la definició d'una jerarquia i d'un marc de les relacions existents entre els uns i els altres. En l'apartat de

[267] Veure el punt *8.1.1. Descripció dels components a través de l'anàlisi individualitzat* (apartat final)

contextualització dels components allò que es pretén és establir les possibles relacions existents entre els uns i els altres i ordenar-los atenent a la seva presència en el procés identitari dels participants de famílies d'origen xinès amb els quals s'ha treballat. Talment s'ha fet anteriorment[268], s'ha estructurat l'apartat dividint el contingut en tres ítems en els quals s'hi agrupen diferents components ordenats jeràrquicament. En cada un dels punts s'hi estableixen les relacions entre components. A continuació, es detalla de manera més gràfica l'estructura de l'apartat.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 62: Jerarquia dels components en el col·lectiu d'origen xinès

1) *Components d'influència identitària màxima*

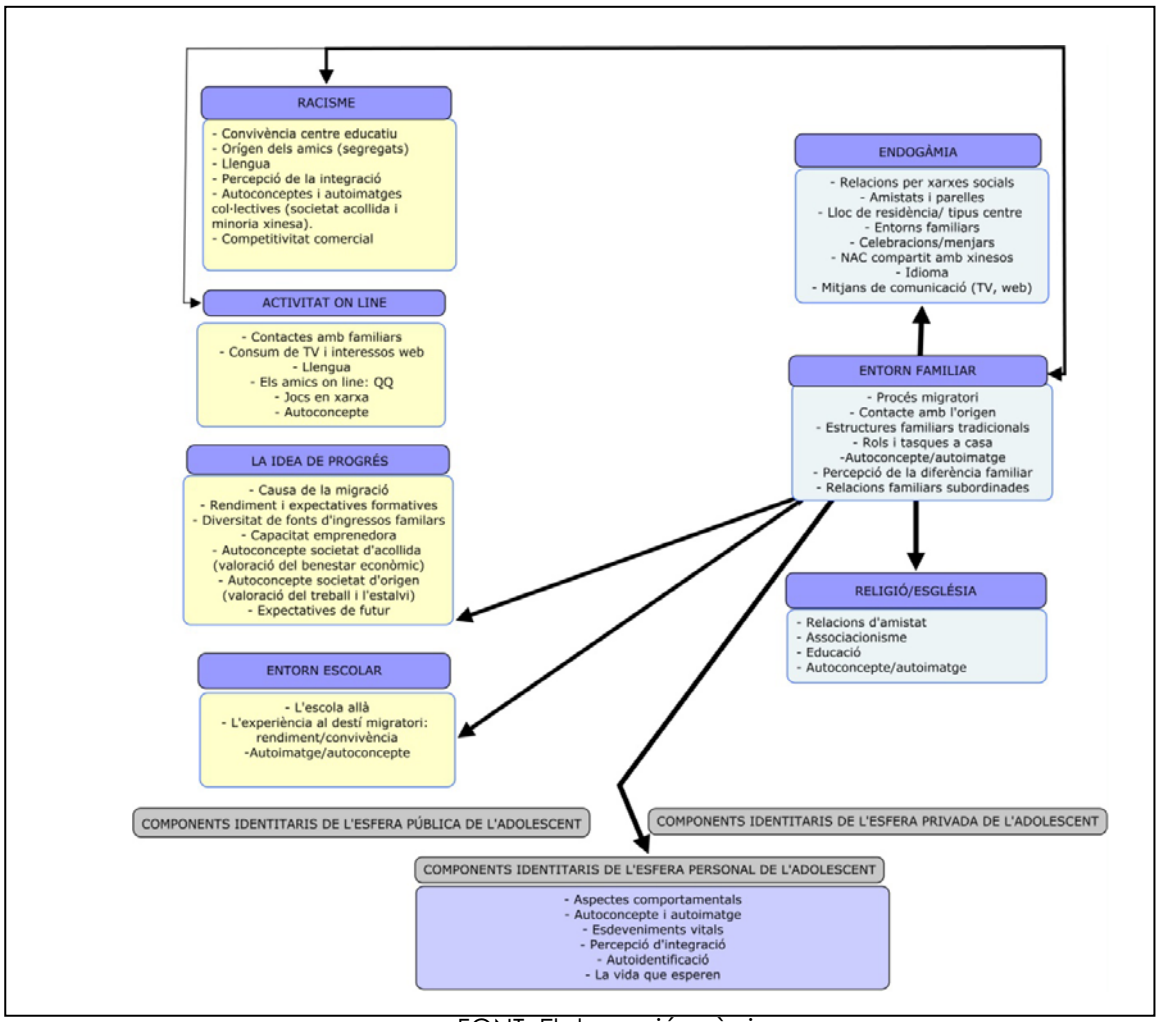
Els components d'influència identitària màxima són elements independents, amb una projecció determinant sobre la identitat dels adolescents i, en efecte, del seu devenir en depenen una gran quantitat de variables presents en aquests processos. En el cas dels adolescents d'origen xinès s'han identificat quatre components d'aquesta tipologia: l'entorn familiar, l'endogàmia, la idea de progrés i l'entorn personal. La categoria temps

[268] Veure els criteris de jerarquització que apareixen a l'apartat *8.1.2 La contextualització dels components: relacions i jerarquies.*

representa un condicionant per tots els components que, tot i no manifestar-se sempre d'una forma lineal, s'ha de tenir en compte en l'anàlisi.

Entorn familiar

La influència de l'entorn familiar en el cas dels participants d'origen xinès ha de ser entesa en un sentit més aviat restringit, de fet, el concepte d'influència identitària familiar normalment es limita als pares. En casos especials en els quals els joves hagin estat criats amb els padrins (normalment, a Xina) aquests també hi poden jugar un paper significatiu. A continuació, es presenta els components condicionats i condicionants de l'entorn familiar en el cas dels adolescents de famílies d'origen xinès:

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 63: Contextualització del component entorn familiar. Participants d'origen xinès

En general, s'observa la família com un agent que exerceix una forta influència silenciosa sobre els joves. Aquest, és el cas de l'endogàmia que -en alguns casos de forma subtil i en molts altres de manera directa- es va cultivant per part dels pares i mares d'aquests adolescents. Barrios (2008) quan analitza el concepte d'endogrup subratlla la influència que hi tenen les posicions familiars a l'hora de cristal·litzar aquests comportaments. Així les coses, de la família en dependrà bona part de l'entorn que rodeja els joves, dels seus amics o de les seves parelles que com hem observat sovint depenen de l'acceptació dels mateixos pares.

"*M'agradaria que la meva parella fos xinesa perquè els pares no els hi agradaria que no ho fos*".

B-9-2

En tot cas, la influència d'aquest entorn familiar no només es percep en les expectatives familiars sinó que va més enllà. A partir de la informació recollida es dedueix que és en aquest context on es germina la idea de progrés[269]: són els pares i mares qui marquen objectius vitals, qui consoliden hàbits i qui aporten els mitjans. La postura que prengui la família en aspectes com la significació dels ingressos econòmics, la importància de l'estalvi o la utilitat de la formació condicionarà la idea de progrés que tinguin aquests adolescents en el seu decurs vital.

"*Mi padre tiene un restaurante. Quiere que trabaje en el restaurante pero yo no quiero. Yo considero que mi futuro no es meterme en un restaurante si no trabajar como un español más*".

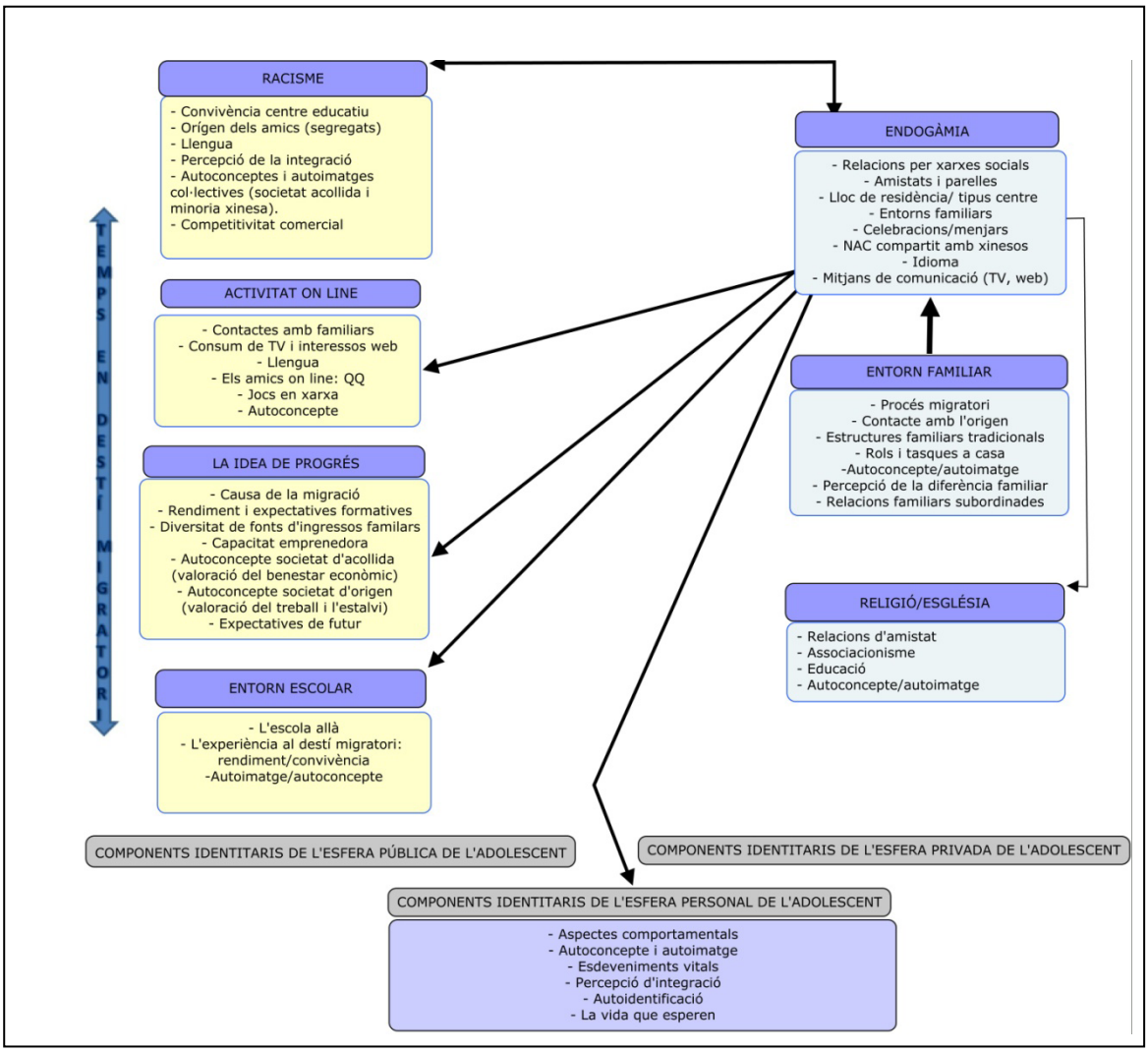
B-27-2

[269] Martínez(2007:37) afirma que la "*família és la institució natural més important en la formació*". Aquest autor subratlla que aspectes com ara les relacions que s'estableixen en la llar, els estímuls intel·lectuals que s'emeten o la gestió que se'n fa del temps lliure acaben condicionant la realitat formativa dels fills. D'aquesta manera, també s'observa una influència notable de l'entorn familiar en l'escola car és qui determina a quin centre s'avançarà, amb quins recursos es comptarà[269] i amb quins incentius i metes s'estudiarà.

L'àmbit social també roman marcat per la família, de fet, quan s'ha parlat de l'endogàmia ja s'ha fet esment a una influència que s'escampa fins la posició que mantenen els propis joves a internet els quals, sovint tenint present les actituds dels pares, tendeixen a traçar unes o altres relacions en xarxa. També les interaccions amb la societat d'acollida estan condicionades per l'entorn familiar; per exemple, la postura envers el racisme que tinguin aquestes persones pot romandre filtrada pel grau d'aculturació familiar, tot tractant-se d'una relació simbiòtica ja que la integració d'aquestes famílies també depèn del posicionament de la societat d'acollida. En definitiva, la significació d'aquest entorn familiar en els diferents components s'acaba projectant de manera més o menys eloqüent en la identitat personal de l'adolescent, tal i com hem assenyalat en l'anàlisi dels joves de família d'origen marroquí.

Endogàmia

El component d'endogàmia que hem definit en l'apartat anterior esdevé un agent molt influent a nivell identitari si ens referim als participants d'origen xinès. La seva presència es fa palesa en tots els altres components si bé presenta alguns matisos i sentits diferents que de seguida seran explicats.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 64: Contextualització del component endogàmia. Participants d'origen xinès

En general, és la família qui fomenta aquesta tendència a la relació amb demés xinesos. Quan s'analitzen categories com ara la parella, s'observa que l'actitud dels pares resulta molt condicionant: no de bades, és habitual que els adolescents no es plantegin compartir els seus dies amb una persona que no sigui d'origen xinès perquè la seva família no ho acceptaria. Lògicament, aquest fet s'acaba projectant en el posicionament que mostren aquestes persones vers la resta de relacions socials[270] la qual cosa acaba vessant en la percepció que té l'entorn d'ells mateixos.

[270] Nieto (2007:156) exposa tot un recull de titulars de diaris editats a l'Estat espanyol en els quals es recull el sentir de bona part del parer de la societat espanyola els qual, segons l'autora, s'ha evidenciat en dues idees: (1) que els xinesos són una comunitat tancada i no integrable i (2) que són un col·lectiu amb poques fissures internes, molt cohesionat.

"No creo que a mi padre les gustara que mi novia fuera española. No creo. Si yo tuviera una novia española mi padre tendría que acordar con sus padres".

B-25-2

En efecte, aquesta imatge social ha acabat tenint repercussions en la quotidianitat d'aquests adolescents que, per exemple, en els centres educatius tendeixen a associar-se amb persones d'origen xinès i, paral·lelament, acostumen a sofrir actes de discriminació alimentats per aquesta realitat endogàmica. El racisme que reben moltes d'aquestes persones acaba desembocant en un discurs crític amb la societat d'acollida que habitualment es potencia des del mateix entorn[271] que rodeja l'adolescent. Malgrat tractar-se de realitats freqüents no esdevenen absolutes ja que, com s'observà en els perfils, hi ha casos que presenten matisos diferents. L'afectació de l'endogàmia a nivell identitari també es posa de manifest en l'activitat en xarxa d'aquests joves, car tendeixen a establir relacions virtuals amb persones d'origen xinès, a jugar amb aplicacions de moda allà o de veure *on line* programes de la televisió xinesa. En altres àmbits com el compartir culte religiós (en el cas dels cristians) també s'evidencia aquesta tendència.

"¿Tus amigas chinas son diferentes a las demás? Para mí sí. Como son chinas tenemos más factores en común. Cuando salgo con un grupo de españoles me siento como una extranjera.

¿No te sientes bien? No es eso. Me siento algo rara".

B-23-1

En un àmbit més econòmic, val a dir que la idea de progrés es fa possible gràcies a l'endogàmia. En aquest punt, convé recordar la importància que té per comunitats nouvingudes el fet de poder crear un teixit econòmic que

[271] Normalment, es tracta de la família.

faciliti la consolidació del grup en l'entorn en el qual es troba instal·lat. Aquesta premissa es magnifica en el cas dels xinesos a Palma, de fet, la consolidació d'àrees comercials regentades per aquesta comunitat a la ciutat[272] evidencia la projecció d'aquesta tendència a l'agrupament[273] en l'àmbit comercial i econòmic.

En un darrer esglaó, la identitat personal roman prou modelada per aquest compromís amb l'ètnia. Així elements com l'autoconcepte (individual i col·lectius), el posicionament vers la integració o l'autoestima es construeixen a partir de la seguretat o l'angoixa que es deixa veure sota l'endogàmia. Posicions de complaença o de rebuig vers aquesta realitat sovint representen un punt d'inflexió molt significatiu en els processos de construcció identitària d'aquestes persones.

La idea de progrés

Anteriorment[274] s'ha definit el component d'idea de progrés com una agrupació de distintes variables que descriuen una continua voluntat d'avanç sustentada en una capacitat significativa de treball i esforç. Sens dubte, aquest enfocament vital condiciona de manera activa el procés de construcció identitària i ocupa una posició central en el mapa de components dels participants de famílies d'origen xinès. Talment la brúixola que traça el camí, la persistent idea de progrés esdevé un dels principals (sinó el principal) element condicionant familiar, de tal manera que moltes de les decisions i posicionaments marcats per l'entorn familiar depenen d'aquesta idea de progrés.

Tal volta, l'exemple més eloqüent el trobem en el mateix fet d'emigrar ja que la causa que molts dels participants associen a la migració és aquesta idea de

[272] Com és el cas de l'eix Pere Garau-Les Columnes
[273] Amb tot allò que representa no només quant al fet de compartir espais per avantatjar-se econòmicament sinó també pel fet de compartir experiències i perspectives vitals.
[274] Veure l'apartat *8.2.1. Descripció dels components a través de l'anàlisi individualitzat.*

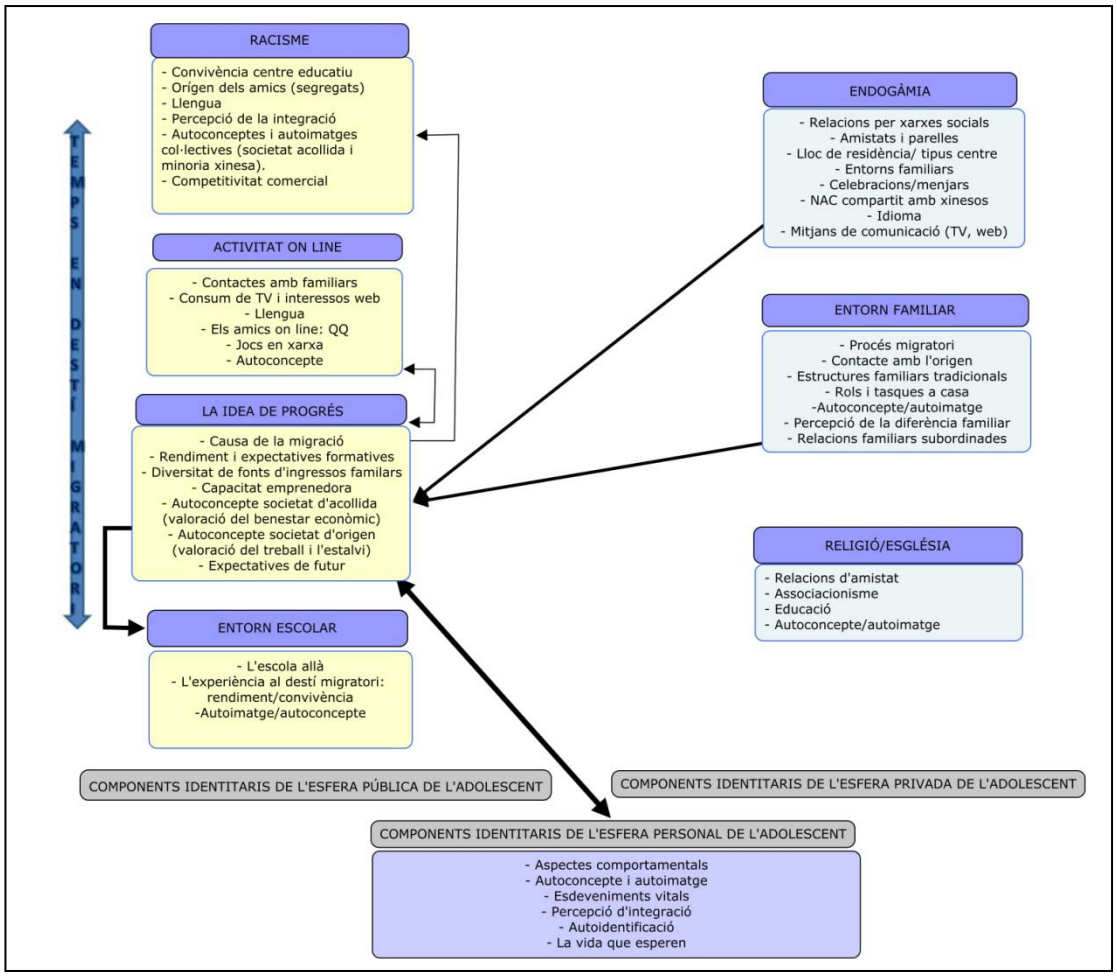
progrés que es fa possible gràcies a la disposició de les xarxes familiars. En definitiva, el component al qual ens referim no només altera la situació econòmica d'aquestes llars si bé projecta la seva influència més enllà, fins el punt d'impregnar una filosofia diferent de vida.

"*A Xina es viu bé però volíem canviar la vida i millorar-la, és per això que vam venir aquí*".

B-2-2

Precisament, la peculiaritat a la qual atenem marca una diferència amb l'entorn[275] i acaba donant forma i sentit a l'endogàmia com a component identitari. Xiaoping (2008) es refereix a aquest atribut del poble xinès al qual li atorga una gran responsabilitat en el progrés que ha tingut com a entitat col·lectiva a nivell econòmic i també social. Tanmateix, aquest progrés com a col·lectiu -unit a la diferenciació ètnica- han fet notar més el batec d'actituds racistes a partir de la crisi econòmica encetada l'any 2008.

[275] El *Diario El Mundo* en la seva edició de dia 7 de març de 2012 recollia les declaracions de Juan Roig, president d'una important i exitosa cadena de supermercats espanyola, en les quals subratllava la necessitat d'imitar la cultura de l'esforç mostrada pels xinesos residents a Espanya, tot com a clau de progrés.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 65: Contextualització del component idea de progrés. Participants d'origen xinès

Com hem anat veient, la relació entre racisme i escola sovint és prou estreta. Però en l'àmbit escolar, la influència d'aquesta idea de progrés tendeix a manifestar-se en els resultats acadèmics els quals romanen influenciats per les expectatives vitals dels alumnes; ja siguin expectatives poc ambicioses (com treballar en negocis familiars) com més exigents (com obtenir estudis universitaris per competir amb majors garanties en el mercat laboral). Les unes i les altres atorguen un rol diferent a la formació escolar que, en ambdós casos, roman condicionada per aquesta idea de progrés.

La presència en la xarxa d'aquestes persones també es delimita (i és delimitada) pel component que ens ocupa. Depenent de l'acceptació o de la negació d'aquesta proposta de vida barataran les rutes de navegació per

internet i, a l'hora, la mateixa xarxa tendirà a reforçar o debilitar aquests interessos.

"*M'agradaria estudiar economia, empresa. Això pot servir a Xina i aquí. N'hem parlat tots junts (amb els pares), de les possibilitats de futur i això els hi agrada*".

B-10-2

En darrer terme, cal citar la vessant més personal que s'interpreta com a clau en la comprensió de la idea de progrés. Més enllà de ser un component influenciat per elements ambientals, quan ens referim a aquesta *cultura de l'esforç* també fem esment a qualitats personals les quals incentiven aquestes actituds. Inversament, la proposta de progrés que en faci l'entorn de l'adolescent tendeix a alterar els atributs propis d'aquesta identitat personal dibuixant diferents perfils d'autoestima, d'autoimatge, etc.

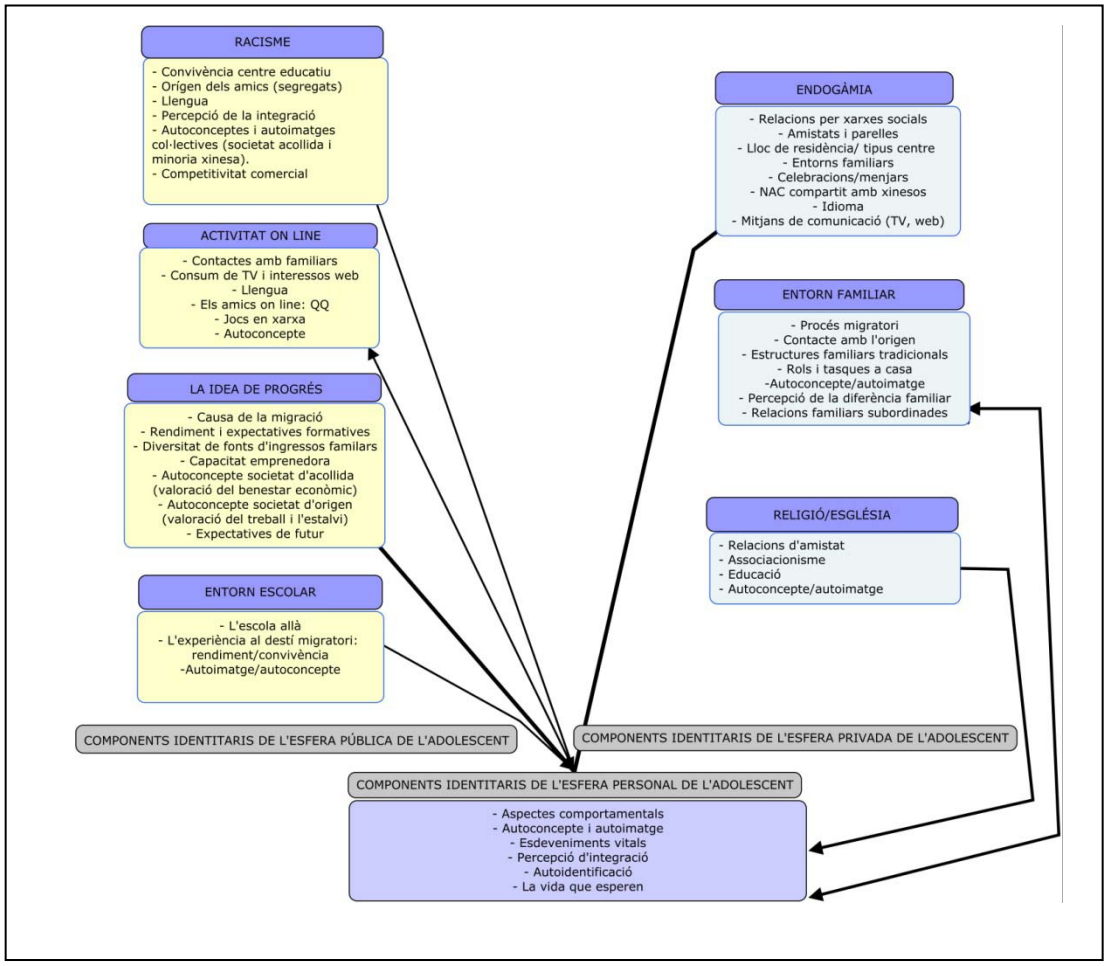
Entorn personal

El darrer dels components qualificats com de màxima influència identitària té a veure amb l'esfera personal dels participants. Com es pot observar en la fig.66, tots i cada un dels components afecten aquesta dimensió personal i, en alguns casos, es tracta d'una influència de doble sentit.

Sigui com vulgui, sembla que els components que formen part de la vida privada de l'adolescent condicionen d'una manera notable l'entorn personal. La família i els valors inculcats en relació a l'endogàmia representen dos elements determinants a l'esfera personal des de la infància i que es consoliden durant l'adolescència. Oñate (1989) en el seu anàlisi de l'evolució del *self*, cita diversos autors[276] els quals han atorgat una enorme significació a l'entorn més proper –familiar- i els valors que des d'ell s'emeten (més encara els primers anys de vida) en relació a la identitat personal de l'individu. En els

[276] L'autora analitza les obres d'Allport (1961), d'Erikson (1959) i de Piaget i Inhelder (1969).

adolescents que han crescut en famílies cristianes també s'observa el fet religiós com un element determinant de l'entorn personal car suposa un referent moral significatiu que determina els trets que formen part del perfil identitari de la pròpia persona.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 66: Contextualització del component entorn personal. Participants d'origen xinès

Paral·lelament, també els components que formen part de l'esfera pública esdevenen significatius a l'hora d'entendre aquesta dimensió personal. La idea de progrés esdevé l'element de major influència ja que s'interpreta com factor que determina les expectatives de la persona i, en efecte, condiciona molts dels actes en el present: des del comportament escolar fins a la gestió de l'activitat en la xarxa passant per la concepció i la relació amb la societat d'acollida. Tot plegat vessa en l'autoconcepció del propi adolescent qui

s'identificarà depenent de la visió que en tinguin els demés de la seva pròpia persona.

"*En mi caso no me siento ni chino ni español. Me identifican como chino por mi aspecto físico. La gente te ve y eres un chino, aunque tengas pasaporte español, hables español. Para un chino soy español y para un español soy chino*".

GD-B-7

2) Components d'influència identitària elevada

Els components d'influència identitària elevada són aquells que afecten de manera determinant els processos de construcció identitària, si bé no tenen la influència dels components d'influència màxima. Tot i això, s'entén que són elements amb una projecció significativa sobre la identitat dels adolescents. En el cas dels adolescents d'origen xinès s'han identificat dos components d'aquesta tipologia: l'activitat *on line* i el racisme.

Activitat *on line*

De l'activitat que els adolescents tenen a la xarxa també se'n poden extreure dades substancials a nivell identitari. En aquest sentit, el tarannà endogàmic d'aquest col·lectiu s'evidencia quan s'analitzen els interessos que aquestes persones tenen quan naveguen per internet. La voluntat de prioritzar (o no) els cibercontactes amb altres adolescents d'origen xinès, el fet de jugar o apostar[277] en xarxa amb persones residents a la Xina o de seguir episodis de famoses sèries orientals són només algunes de les actituds que demostren la influència que projecta l'endogàmia en l'activitat en xarxa d'aquestes persones. Val a dir que els interessos i les prioritats que aquestes persones

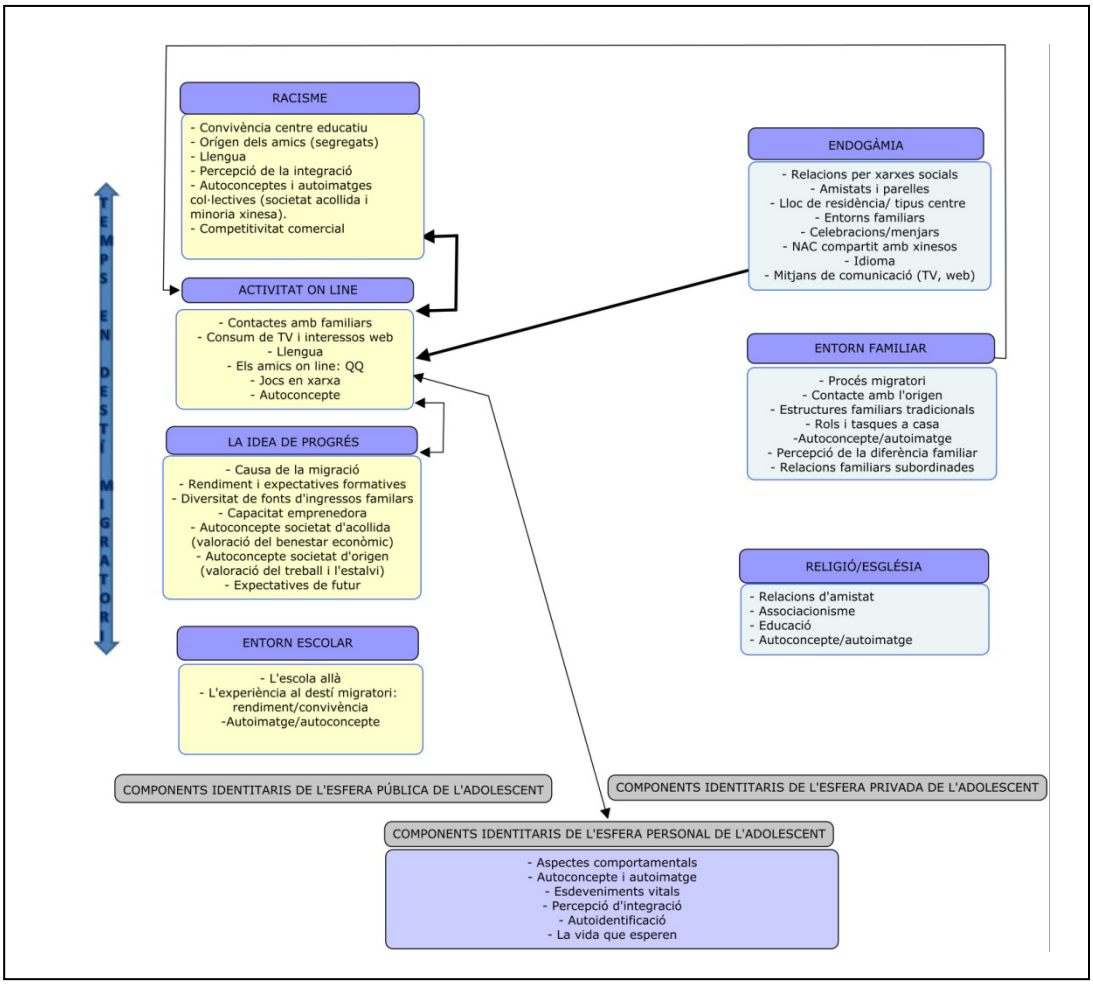
[277] En aquests darrers anys, el joc i l'aposta en xarxa ha experimentat un creixement exponencial entre la població xinesa. Segons les dades publicades pel Centre Internacional per a la Seguretat en l'Esport (ICSS), en el decurs del Mundial de futbol de Brasil (2014) els apostadors xinesos gastaren més de 4.000 milions de dòlars.

mostren a internet també romanen a expenses de la família i de la idea de progrés amb la qual hagi fet créixer els fills que, amb una intensitat variable, va incentivant unes àrees d'interès i en va restringint unes altres.

"*M'agraden les coses de Xina... a casa tenim tres canals de televisió de la Xina, també tenim Internet en tenim a casa i emprem un programa xinès que es diu Qq que vindria a ser com el Facebook d'aquí... però per parlar amb xinesos*".

B-2-2

Per altra banda, també es detecta una relació de doble sentit entre el component que ens ocupa i el racisme. Les plataformes digitals interconnectades representen un instrument potencialment delicat en matèria de racisme i discriminació. En aquest sentit es tracta d'eines que permeten que aquestes persones es sentin afectades per missatges emesos des de determinats sectors de la societat d'acollida i, al mateix temps, que els adolescents puguin consolidar i manifestar posicionaments al respecte. Tal vegada, les xarxes socials siguin l'eina més emprada per manifestar opinions, si bé existeix una disparitat d'instruments que evidencien actituds d'aquest tipus: diaris digitals, vídeos de *Youtube*, cercles d'opinió, etc.

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 67: Contextualització del component activitat *on line*. Participants d'origen xinès

L'activitat en xarxa de molts d'aquests adolescents representa un mirall de l'esfera personal. Alguns projectes[278] ja han posat de manifest la utilitat que tenen les xarxes socials per intuir i detectar determinades inèrcies com problemes d'autoestima, dificultats d'integració, entre d'altres. En el cas dels participants amb els quals s'ha fet feina, s'ha percebut que de l'activitat en xarxa que asseguren tenir se'n pot extreure informació relacionada amb l'entorn personal i, a la vegada, aquesta dimensió més interior determina

[278] Un exemple és el Projecte *Trans* que es desenvolupa a la Universitat de les Illes Balears i que, a través de l'observació dels adolescents a una xarxa social, permet detectar i analitzar determinades tendències psicosocials dels joves.

directament els moviments que els joves tenen a internet. D'aquesta manera ens trobem davant una relació simbiòtica.

Racisme

De la mateixa manera que amb els participants marroquins, el racisme esdevé un element significatiu en el devenir identitari dels adolescents de família d'origen xinès ja que condiciona la resta de components. Amb la intenció de no emetre un discurs reiteratiu, no es repetirà la relació que manté aquest component amb d'altres (entorn familiar, endogàmia, activitat *on line*, idea de progrés) que ja s'ha exposat amb cert detall anteriorment[279]. En tot cas, en aquest punt resulta interessant analitzar el vincle existent entre el racisme i l'entorn escolar.

"*Sinceramente, me da un poco de rabia. Es como el País Vasco no todos son etarras, tampoco todos los chinos son así. Hay cosas fundadas que no surgen de la nada, pero no porque uno sea así todos hemos de ser igual Vale lo admito, todos los todo-100 de aquí son un chapuza (pone énfasis en la afirmación) pero no por eso todas las cosas que se hacen en China son una mierda*".

B-22-2

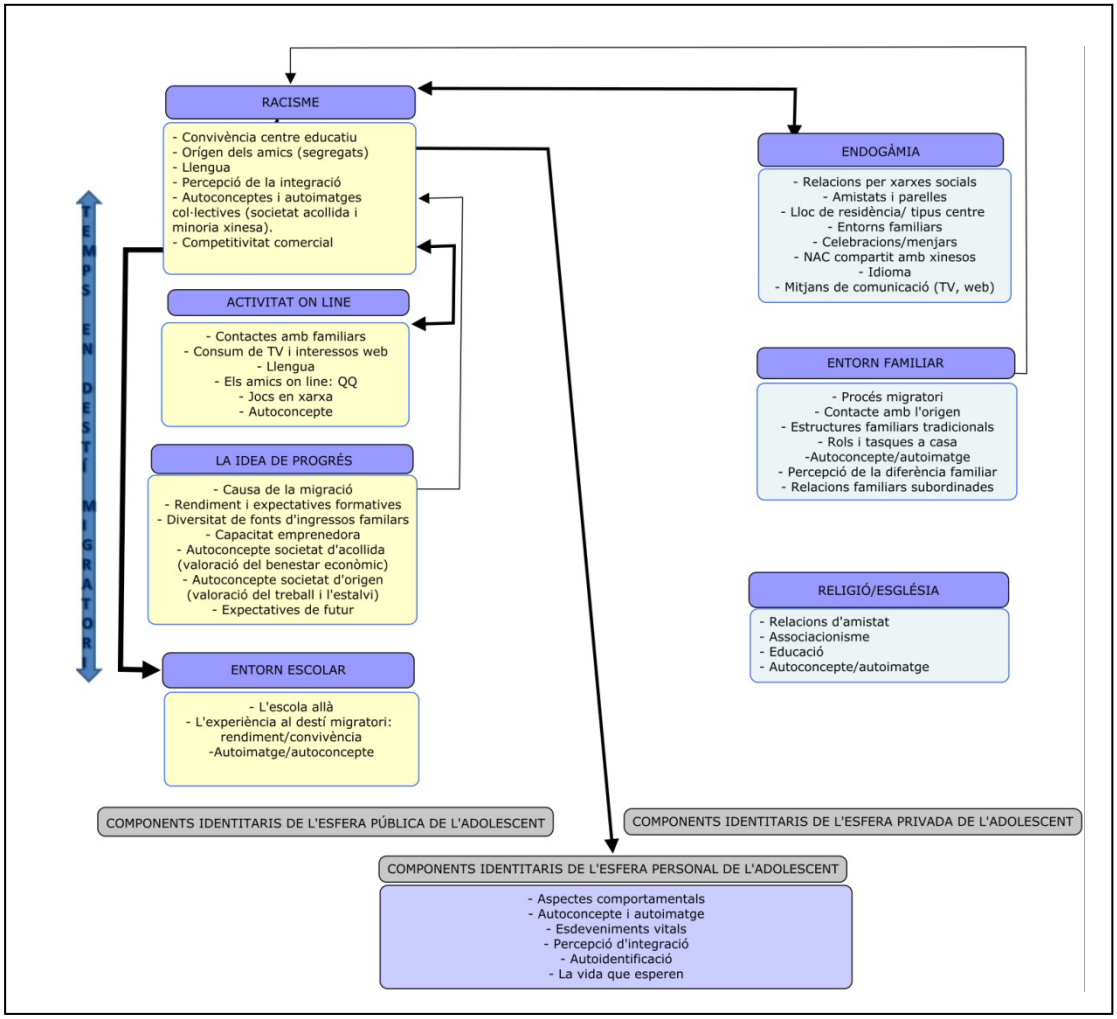
La publicació que coordina Hernández (2012) posa de manifest l'existència d'un racisme permanent a l'escola de l'Estat espanyol el qual acaba oferint una legitimitat a uns alumnes que es senten recolzats per l'entorn i les circumstàncies vers la debilitat dels altres. La realitat que dibuixa aquest autor la posen de manifest bona part dels discursos recollits pels adolescents participants xinesos. D'aquesta manera, el racisme condiciona la presència d'aquests nois i noies a l'escola. No debades, molts dels problemes de convivència que tenen aquestes persones troben la seva raó de ser amb

[279] Veure components precedents d'aquest mateix apartat.

atacs discriminatoris, la qual cosa afecta els seus processos d'integració en el grup, els seus rendiments acadèmics, etc. En alguns casos, és necessari atendre a aquests episodis per entendre determinats patrons de comportament identitari tendents a posicionaments extrems (ja sigui en una o altra direcció).

"Me molesten, no m'agrada aquesta gent que molesta. Ells pareix que és una broma, però jo no m'agrada. El meu llinatge es pronuncia "Que" i fan acudits amb això, no m'agrada... són racistes".

B-9-2

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 68: Contextualització del component racisme. Participants d'origen xinès

Talment podem observar en la fig.68, la influència de la discriminació també es fa notar en la vessant personal. El fet de ser o no ser acceptat pels demés és un element que altera un perfil concret d'autoconcepte, que marca els processos d'integració o que acota les perspectives vitals de cada persona. D'aquesta manera, el racisme és un component que influeix de manera continua la percepció que en tenen els participants d'allò que està succeint en el seu entorn i, en conseqüència, es pot afirmar que la identitat personal està afectada per la relació que cada subjecte tingui amb el propi racisme.

3) Components d'influència identitària variable

Resulta interessant recuperar la idea que els components d'influència identitària variable són aquells que condicionen els processos de construcció identitària, però no en un sentit general. La presència d'aquests components resulta significativa en determinats perfils però no es tracta d'agents amb influència en tots els discursos. A títol d'exemple, la presència del binomi religió-església es fa palesa en adolescents que han crescut a famílies cristianes, però no en aquells que ho han fet a llars de tradició budista. En el cas dels adolescents d'origen xinès, s'han identificat dos components d'aquesta tipologia: l'entorn escolar i la religió-església.

Entorn escolar

La influència de l'entorn escolar s'interpreta com a selectiva amb aquelles persones que s'estan formant o que, durant el seu periple educatiu a la societat d'acollida, aquest entorn s'ha mostrat com influent a nivell identitari. Altrament, s'ha treballat amb casos en els quals hi hagut un període curt de formació a centres de Palma i no s'ha entès que es tracti d'un component excessivament condicionant. És per aquesta circumstància que ens trobem davant un component d'influència variable.

Durant els anys noranta, Aguirre (1994) ja feia esment als elements que afecten l'estada als centres educatius dels adolescents i, en la seva publicació, aquest autor citava tant elements que neixen a l'esfera privada com ara també en la pública. Seguint l'estela d'aquest autor, les dades obtingudes en la recerca, posen de manifest que la influència familiar esdevé un condicionant prou significatiu que va acompanyat d'altres elements més externs (de l'àmbit públic) com ara l'actitud del professorat, els models de llibres de text[280] o les condicions que marca l'entorn en relació als processos de socialització. A grans trets els plantejaments d'aquest autor coincideixen amb la fig.69, si bé hi ha alguns matisos que a continuació seran puntualitzats.

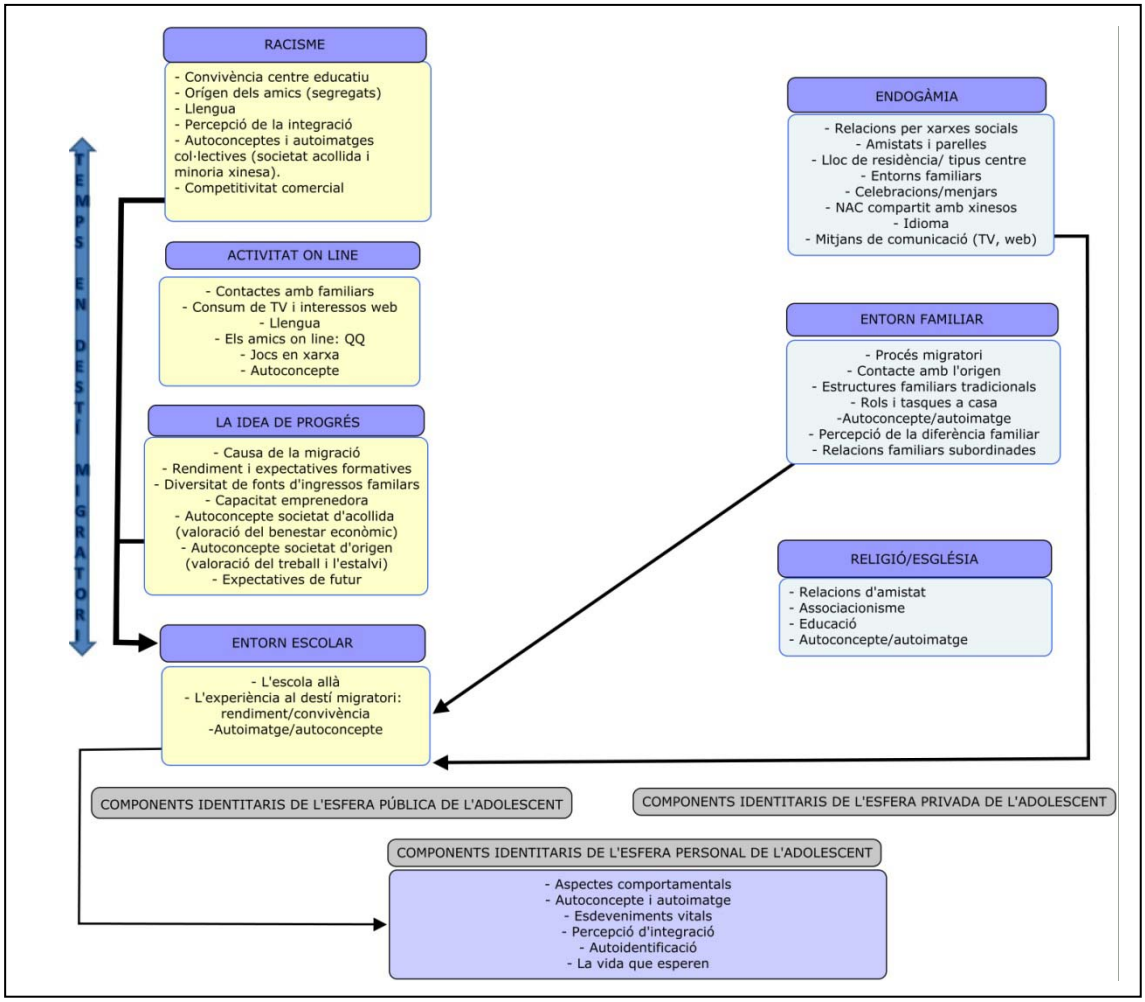
"Bé a vegades algunes companyes xines que duen més temps aquí vénen a ajudar-me"

B-33-1

"No he rebut mai cap ajuda, de fet, treballo amb els pares"

B-2-2

[280] Entesos com instruments tenidors d'una gran quantitats de significats identitaris

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 69: Contextualització del component entorn escolar. Participants d'origen xinès

Si es conceben els processos de socialització com dinàmiques influents en la realitat educativa de l'adolescent, en el cas dels participants de famílies d'origen xinès, no es pot deixar de tenir en compte l'endogàmia com a filtre per a la selecció de les relacions socials dels joves. Així, és comú que es prioritzin més o menys les interaccions amb persones d'origen xinès depenent del compromís que tinguin amb l'endogàmia que proposa la seva comunitat d'origen i que, usualment, planteja l'entorn familiar.

"*¿Tienes algún amigo especial? Si una chica que es la hija de unos amigos chinos de mis padres*".

B-20-1

De la mateixa manera, la interpretació que se'n faci d'un altre component identitari com és la idea de progrés[281] pot representar canvis en la realitat escolar dels participants. Així, la influència d'aquesta idea de progrés tendeix a manifestar-se en rendiment en matèria de resultats, els quals romanen influenciats per les expectatives vitals dels alumnes que atorguen un paper diferent a la formació escolar. Aquest aprenentatge, tanmateix roman condicionat per aquesta idea de progrés.

"*Sí, me va bien pero no estoy satisfecho. Tengo de media no se… 8,5 o 8,6. Soy perezoso y podría hacer más*".

B-22-2

Precisament, es tracta d'un element que s'ha interpretat com a de distinció cultural que, juntament a d'altres, pot estimular l'aparició de conductes de discriminació les quals també poden alterar el grau de satisfacció de l'adolescent amb l'entorn escolar i, consegüentment, els seus processos de socialització, els seus rendiments acadèmics, la seva percepció de la societat (d'origen i d'acollida), etc.

Totes aquestes realitats compartides acaben mostrant un reflex en la dimensió personal de la identitat, de tal manera que l'escola a més d'oferir una herència tangible (per exemple en l'àmbit de les oportunitats que ofereixen les titulacions acadèmiques) també va estructurant silenciosament un orde de la realitat en el sí de l'adolescent: definint i classificant prioritats vitals.

[281] La idea de progrés sovint és una perspectiva de vida que s'inculca des de l'entorn familiar.

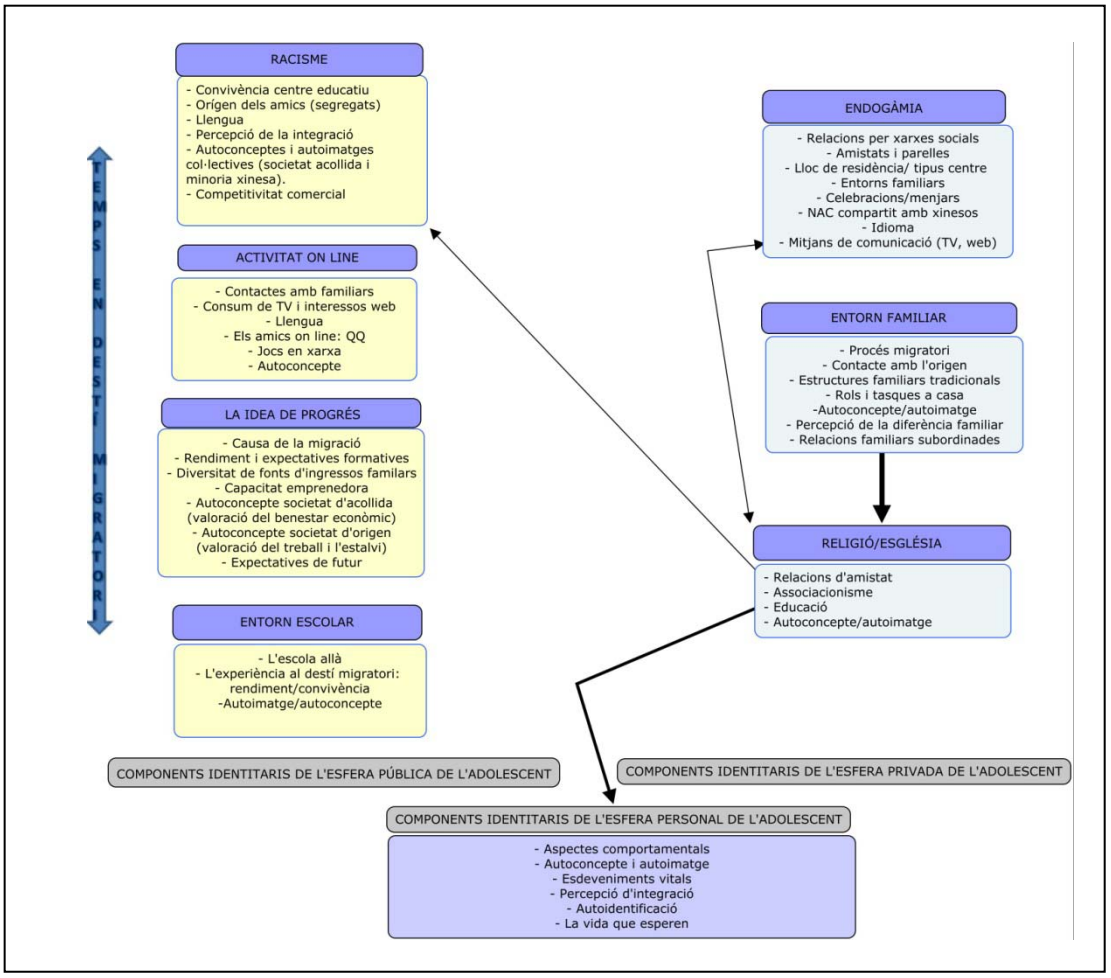
Religió-església

La presentació d'aquest component com agent condicionant identitari queda limitat a aquells participants que es declaren cristians ja que en el cas d'adolescents de procedència budista no es percep la religió com un component d'influència identitària remarcable.

Cabrero (2011:30) assenyala que "*la pràctica habitual dels pares i germans majors esdevé un element que influeix positivament perquè els nins s'acostin a la religió*". De fet, de tots els participants declarats creients cap ho fa dient que és una postura que es situï a la contra dels plantejaments dels pares, és més es tracta de comportaments mimètics dels fills en relació a allò que fan els progenitors.

"Soy católico y voy a misa, a la iglesia de San Alonso (risas).Conozco muchas cosas yo (risas)… conozco el cura. Tenemos una comunidad católica china y cada domingo hacemos una celebración. Vamos toda la familia. Me gusta ir a misa".

B-27-2

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 70: Contextualització del component religió-església. Participants d'origen xinès

Així la família és qui estimula el compromís amb la fe i l'assistència a l'església els diumenges on s'interactua amb una comunitat de xinesos procedent de distintes barriades de la ciutat, amb la qual es tendeix a reforçar lligams ètnics i, en efecte, a consolidar pràctiques endogàmiques. Els adolescents van assimilant un significatiu sentiment de pertinença al col·lectiu de cristians la qual cosa els afecta la interpretació de l'entorn fins el punt de voler reafirmar-se com a cristians distingint-se dels demés xinesos que no ho són i que resideixen a la societat d'acollida. D'alguna manera, accentuen fronteres de separació entre ells i la resta de la minoria i també ho fan amb bona part de la societat d'acollida per qüestions culturals i també religioses (entenen que és

una societat excessivament laica). En definitiva, el binomi religió-església pot induir a determinats plantejaments de discriminació o segregació vers l'entorn.

"*Sí, perquè els joves ja no creuen en Déu, i nosaltres practiquem això, no ens passem la nit fora bevent o fumant i tant*".

B-10-2

Finalment, cal recordar que la fe traça les línies mestres sobre les quals es construeix la moral de la persona, amb la qual cosa la identitat personal d'aquests participants també romandran a expenses de la seva creença. Així l'autoconcepte (individual o col·lectiu), l'autoestima, la percepció del procés d'integració o fins i tot les expectatives de futur romanen condicionades per la postura que tinguin aquestes persones vers la religió que hereten dels familiars. Precisament, d'aquest posicionament en dependrà bona part del seu perfil identitari.

Mapa de components. Relacions i jerarquies.

Per acabar aquest apartat de la recerca es presenta el recompte final de relacions entre els diferents components identitaris dels participants d'origen xinès. Talment s'ha fet amb el col·lectiu marroquí, es detalla la jerarquia de tal manera que aquelles tonalitats més fosques corresponen als components de màxima influència identitària, les intermèdies a aquells que tenen una influència elevada i amb els colors més clars apareixen els components d'influència variable.

A més dels components i les relacions que s'han analitzat en el decurs de tot l'apartat, s'observa la presència d'un darrer factor influent: el ***temps***. Existeix un cert consens a l'hora d'interpretar aquest element com a condicionant identitari, de fet, discursos que acumulen una certa trajectòria com el de Jenkins (1996) defensen la vessant evolutiva del concepte d'identitat tot exposant que les dues dimensions que la formen (la interna o personal i

l'externa o col·lectiva) resulten fonamentals per explicar l'existència de nous escenaris. Segons aquest autor, la dimensió psicològica de la identitat promou aquests canvis a través de la reflexió i l'experiència, mentrestant en l'àmbit col·lectiu és gràcies al *feedback* que es generen aquestes modificacions de l'estat de les coses.

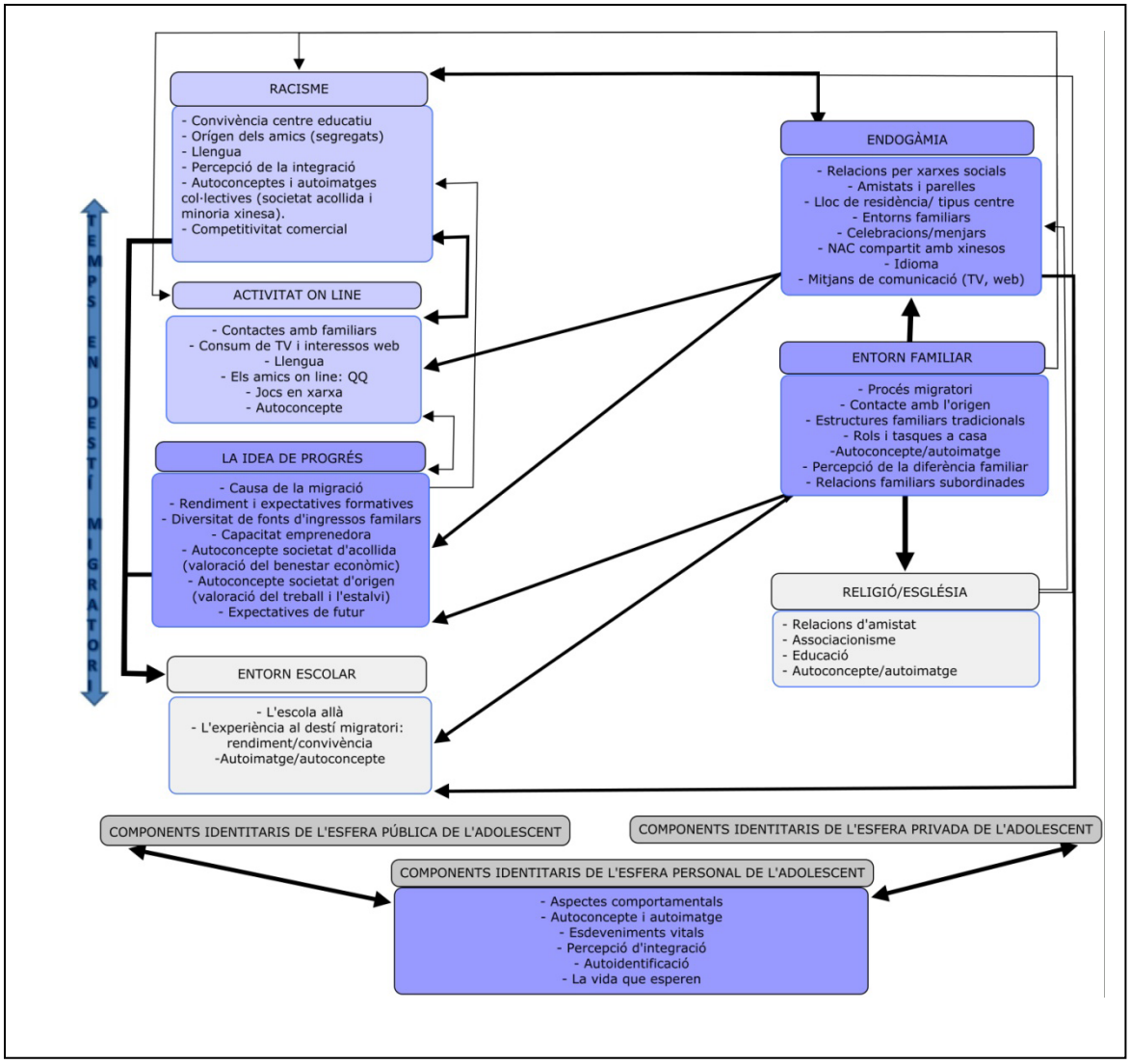
"*Al final creo que me he acostumbrado a este ambiente*".

B-25-2

Així les coses, s'observa que tots els components van evolucionant a mesura que avança el recorregut d'aquestes persones en la societat on viuen. Com hem assenyalat, la relació que manté el temps amb la resta de components no és sempre lineal i, consegüentment, aquell paradigma que plantejava un itinerari tancat i que tenia com a punt final l'assimilació de la nova identitat (sovint definida per la societat d'acollida) no resulta vàlid. En aquest sentit, el temps indica en alguns casos l'acostament cap a determinats referents identitaris propis de la societat d'acollida, en altres casos inherents a l'origen ètnic i en altres implica la submersió en plantejaments identitaris nous. En l'anàlisi d'aquesta variable els mateixos adolescents situen en superfície l'edat d'arribada a la societat d'acollida, tot esmentant el tarannà relatiu d'aquest component: no és igual arribar durant la infància que fer-ho en plena adolescència. Aquesta, és una conjuntura que entenen com a determinant a l'hora d'interpretar el devenir identitari.

"*Yo me quería asociar pero por el idioma al principio no podía. La gente que llega, como nosotros a una edad bastante temprana no suele padecer esto. La gente que viene con 13, 14, 15 años realmente les cuesta, lo pasa mal, han tenido que dejar sus estudios. Dejan allí a sus amigos, están solos aquí*".

GD-B-7

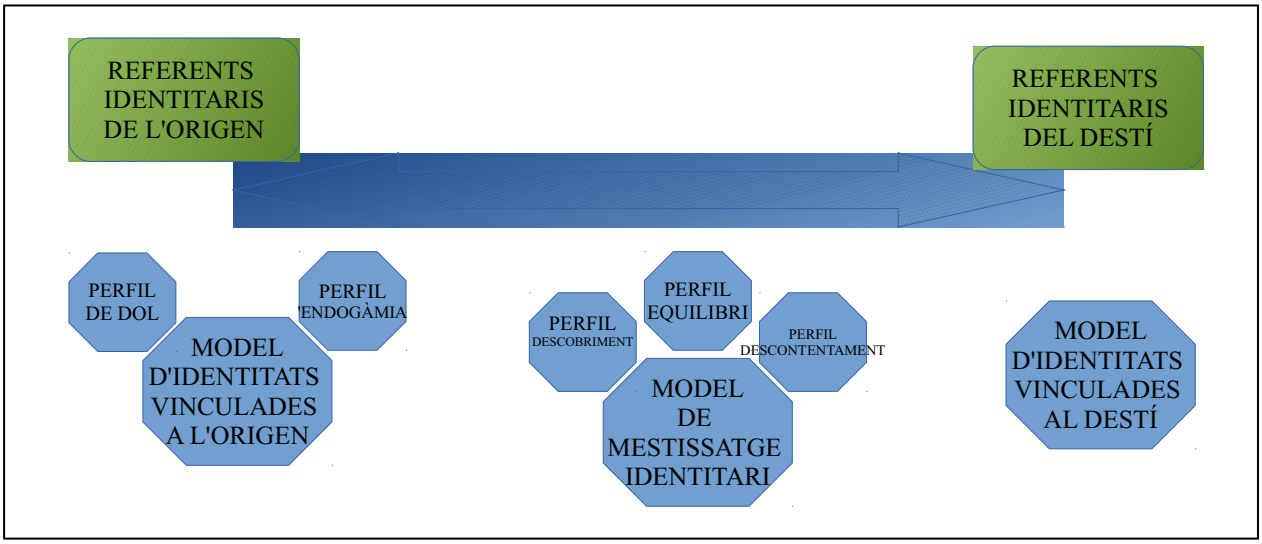

FONT: Elaboració pròpia

FIGURA 71: Mapa de components: relacions i jerarquies. Participants d'origen xinès

En síntesi, en aquest novè capítol s'han identificat els components que, en essència, donen sentit als processos de construcció identitària dels participants que formen part de la recerca. A més d'assolir un major nivell de concreció en l'anàlisi, aquest fragment de la investigació ha permès definir cada un dels components així com traçar-ne les connexions que els uneixen i establir-ne una jerarquia depenen del grau d'influència de cada un. Així les coses, en aquest punt ja s'han exposat quins són els elements que caracteritzen els perfils identitaris que en el següent punt seran plantejats.

9.2. Models i perfils identitaris dels adolescents de famílies d'origen xinès.

Fent esment als participants d'origen xinès s'han identificat tres models identitaris diferents i, en ells, es plantegen perfils diferenciats. D'aquesta manera, en aquest punt es pretén reconstruir cada un dels perfils una vegada hagin estat analitzats els models.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 72: Models i perfils dels participants d'origen xinès

Talment es pot observar en aquest apartat, els tres models apareixen estructurats tenint en compte aquells components identitaris més rellevants en aquest col·lectiu. Cada un d'ells planteja matisos depenent del model i perfil que tinguem davant, tot amb l'excepció del component **religió/església** que presenta una influència similar en totes aquelles persones que es declaren cristianes, tot amb independència de l'alternativa identitària triada. En aquests casos, els joves tendeixen a declarar-se creients i practicants, tot seguint una fe apresa dels pares. Aquesta qualitat els diferencia de la resta de xinesos i no s'entén tant com un element de distància en relació a la societat d'acollida. L'assistència a l'església representa un punt d'interacció amb altres persones xineses i catòliques amb les quals comparteixen activitats després o abans de la cerimònia. La figura del capellà pot esdevenir influent en el

devenir identitari dels adolescents car és a qui confien i de qui escolten consell, tot sota l'aprovació de l'entorn familiar.

9.2.1. Model d'identitats vinculades a l'origen.

D'una manera més resumida[282], convé recordar que el model d'identitats vinculades a l'origen fa referència a perfils identitaris tendents a valorar elements més característics de la cultura xinesa, tot posant de manifest uns escassos llindars d'aculturació vers la proposta identitària de la societat d'acollida. Aquesta insatisfacció amb el context, sovint va associada a situacions marcades per la inseguretat a la qual s'hi afegeixen escenaris personals de dificultat. En efecte, l'hostilitat que marca el present normalment provoca una idealització de l'origen. Dins aquest model, s'han distingit dos perfils identitaris: el de dol migratori i el d'endogàmia.

MODEL D'IDENTITATS VINCULADES A L'ORIGEN ADOLESCENTS D'ORIGEN XINÈS	**PERFILS ASSOCIATS AL MODEL**	
CARACTERÍSTIQUES ESSENCIALS	**TRETS ESPECÍFICS DE CADA PERFIL**	
	Dol migratori	**Endogàmia**
Entorn familiar		
Entorns familiars tradicionals que demostren una continua fidelitat ètnica. Es tracta d'un missatge que arriba als fills/es. Mantenen contactes permanents amb familiars i amics residents a la Xina. Viatgen quan disposen de recursos, si bé voldrien fer-ho amb major freqüència. Fan servir el xinès a casa, cuinen menjars orientals a diari i existeix un tracte de gènere diferent, sempre tendent a afavorir els homes. A nivell sociocultural, es tracta de famílies procedents de zones rurals fora estudis i que es mouen en entorns poc integrats: la xarxa de relacions de la família es limita a xinesos. Existeix una percepció de diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.	El compromís familiar amb la identitat ètnica respon a una qüestió de supervivència car, al portar poc temps a la societat d'acollida, és la única proposta identitària que realment coneixen i amb la qual es poden sentir representats.	El compromís familiar amb la identitat ètnica respon a una qüestió de seguretat car són entorns poc integrats i que troben en els significats identitaris de l'origen l'estabilitat que no els dóna la proposta del destí.

[282] El model s'ha definit en l'apartat dedicat als adolescents d'origen marroquí *8.2.1. Model d'identitats vinculades a l'origen*.

Endogàmia		
El cercle d'interacció amb els demés es limita molt a les relacions amb altres persones xineses. Tot i apuntar al fet idiomàtic, sembla que ens trobem davant una realitat més profunda. Existeix la ferma creença que l'enteniment és més fàcil amb persones de la mateixa cultura que amb altres, amb les quals creuen que existeix una distància cultural massa gran. Mantenen intacta la seva fidelitat ètnica (menjars, consum de mitjans, idioma, celebracions, codis de relació social, etc.). Les interaccions amb l'entorn es limiten al context familiar, a amics xinesos i a l'activitat en xarxes socials xineses. Mantenen escassos contactes amb la societat d'acollida. No es plantegen baix cap concepte casar-se amb algú que no sigui xinès.	Apunten a efectes derivats del dol migratori (sobretot fent esment a l'idioma), entremesclats amb aspectes derivats de la distància cultural quan analitzen la casuística d'aquest fet. Els contactes amb la societat d'acollida es limiten a l'escola.	Apunten a efectes derivats de la distància cultural entre l'origen i destí migratori quan analitzen la casuística d'aquest fet. Els contactes amb la societat d'acollida es limiten a la clientela dels negocis on treballen.
Idea de progrés		
Mantenen intacta la idea amb la qual els seus pares arribaren de la Xina. La influència identitària de l'origen migratori s'evidencia en una continua voluntat d'avanç sustentada en una capacitat brutal de treball. Normalment, es tracta d'una actitud observada en els familiars i que assumeixen com a pròpia amb molta naturalitat. Aquesta dedicació a la feina sovint es suma a una gran capacitat d'estalvi que aconsegueixen amb quotes escasses de consum. Aquest, és un dels trets que interpreten com a diferencials respecte a una societat d'acollida que perceben com a consumista i poc estalviadora.	Combinen l'assistència als centres educatius amb jornades de feina els horabaixes i caps de setmana a negocis de familiars o amics xinesos. Es senten còmodes amb la realitat que viuen. Aquesta idea de progrés pot representar un incentiu en el procés d'aprenentatge.	Es tracta de persones que dediquen llargues jornades de feina a negocis d'origen xinès (normalment regentats per familiars o amics). Es senten còmodes amb la realitat que viuen. Aquesta idea de progrés pot representar un incentiu per emprendre.
Esfera personal		
A nivell particular, la inseguretat sovint condiciona aquests adolescents els quals mantenen incògnites respecte l'entorn que els rodeja. L'autoidentificació d'aquestes persones va lligada sempre a la Xina, de fet, quan se'ls planteja un recompte dels esdeveniments vitals més significatius hi ha una abundància de reculls viscuts a l'origen o que hi tenen relació. L'autoconcepte també està prou lligat a la proposta identitària pròpia del país d'origen. Aquesta influència no només condiciona la interpretació del passat (sovint idealitzat) sinó que també altera els plans de futur: són persones que es plantegen seriosament la tornada a l'origen.	Autoconcepte basat en el model identitari característic del país d'origen (no coneixen a fons altres propostes identitàries). Voluntat de retorn associada al procés de dol migratori	Autoconcepte basat en el model identitari característic del país d'origen i en una voluntat de marcar distància respecte la proposta identitària que els ofereix la societat d'acollida. Intenció de retorn lligada a una enyorança de la vida

Fent esment a la valoració de les pautes de comportament, accepten com a vàlids els codis propis de l'origen i es mostren reticents vers els proposats pel destí migratori. Fent una lectura global dels discursos, es perceben uns processos d'integració inacabats, en els quals els problemes idiomàtics esdevenen fonamentals. Conceben la qualitat d'immigrant com una dificultat en la seva quotidianitat. En les seves expectatives de futur, és freqüent que apareguin desitjos d'autorealització lligats a la Xina.		experimentada a la Xina, la qual els oferia majors quotes d'estabilitat personal i d'interacció social.
Racisme		
Es tracta d'un perfil d'adolescent poc conflictiu i que no evidencia en excés el seu malestar. Tot i això, han patit o pateixen episodis de discriminació, la qual cosa els condiciona la visió que tenen de la societat d'acollida. Associen el racisme a la distància cultural existent entre l'origen i el destí migratori. La discriminació els incentiva la reafirmació del seu compromís cultural exportat des de l'origen. A més, interpreten la situació econòmica com un altre element potenciador del racisme. No mantenen una relació de proximitat amb l'entorn social que els envolta a la que consideren racista.	A l'estadi inicial del seu procés d'integració es mostren sorpresos i desanimats per no sentir-se com els altres.	D'una forma discreta demostren el seu malestar amb un societat d'acollida que els insulta i que no es mostra acollidora. Els motius tenen molt a veure amb el tracte rebut per part dels clients en els seus negocis.
Activitat *on line*		
Es tracta de persones molt connectades a la realitat existent a la Xina. Mantenen poc o nul contacte amb plataformes digitals editades a la societats d'acollida, fonamentalment per una qüestió idiomàtica. Són molt freqüents les visites a webs xineses o el seguiment a programes de la televisió en xarxa produïda a Orient. Es senten més representats pel models mediàtics proposats a la Xina que no pas pels existents a l'Estat espanyol. Utilitzen les plataformes digitals en xarxa per informar-se (de la realitat cultural, social, política o econòmica de la Xina), i per divertir-se (són grans consumidors de pel·lícules, sèries, etc.). Paral·lelament a tot això, resulta significativa l'activitat que aquestes persones mantenen en les xarxes socials, a través d'on mantenen contactes amb amics i familiars deixats enrere amb la migració i, endemés, contacten amb xinesos i xineses que mai han vist. En general, l'accés a aquestes webs accelera el procés d'idealització dels orígens.	Els contactes amb xarxes socials tendeix a concentrar-se amb persones que coneixen (amics o familiars residents a la Xina).	Obren el ventall de contactes a persones desconegudes amb les quals van relacionant-se i que, normalment, resideixen a la Xina o són xineses.
Entorn escolar		
Mantenen viu el record de l'escola que	No estan del tot	Nouvinguts, molts

deixaren enrere a la Xina. L'aspecte més positiu que hi veuen són les relacions d'amistat deixades enrere amb la migració. A l'entorn actual, hi tenen dificultats d'integració evidenciades amb els problemes de comunicació. Les dificultats d'integració no van associades sempre a conjuntures de fracàs escolar. Desconnexió de la família amb l'escola. És més habitual que cursin a centre públics i amb una certa diversitat ètnica, però amb presència d'altres xinesos.	integrats/es sovint per un escàs domini del castellà. Conviuen amb una certa sensació d'inseguretat vers el nou entorn que s'han trobat.	han abandonat el centre quan compleixen els 16 anys i es dediquen al comerç o la restauració. L'abandonament es dóna sense assolir quotes d'integració.
Temps residint a la societat d'acollida		
	Porten poc temps, de fet, es tracta de persones immerses en el procés de dol migratori. A mesura que avança la seva trajectòria a la societat d'acollida avancen cap a altres perfils identitaris. Tot i això, és una etapa que tendeix a allargar-se en el cas d'aquest col·lectiu.	Acumulen una certa trajectòria a la societat d'acollida, si bé en aquest temps han tingut algunes dificultats d'integració que els allunya de la proposta identitària del destí migratori.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 73: Model d'identitats vinculades a l'origen dels adolescents d'origen xinès

9.2.2. Model de mestissatge identitari.

En el cas del model de mestissatge el sentiment de pertinença no es limita a una proposta i sovint combina la participació de components de l'origen i del destí migratori. Cal recordar que, fins i tot, és freqüent que es puguin incorporar elements inherents a terceres propostes identitàries i, gràcies a aquesta mena d'actituds, l'individu és capaç de moure's en entorns culturals diferents amb relativa comoditat. Normalment, es tracta de persones obertes a conèixer realitats noves. Com és de suposar, la transcendència de cada proposta identitària varia depenent del lloc i el moment, si bé no se'n detecta

cap d'absoluta. En el model de mestissatge identitari s'hi ha detectat tres perfils diferents: el de descobriment, el d'equilibri i el d'identitats crítiques.

MODEL DE MESTISSATGE IDENTITARI ADOLESCENTS D'ORIGEN XINÈS	**PERFILS ASSOCIATS AL MODEL**		
CARACTERÍSTIQUES ESSENCIALS	**TRETS ESPECÍFICS DE CADA PERFIL**		
	Descobriment	**Equilibri**	**Descontentament**
Entorn familiar			
Entorns familiars tradicionals que normalment viuen a una certa distància de la cultura de la societat d'acollida. Bona part dels contactes estan relacionats amb relacions comercials engegades en els negocis en els quals treballen. No és habitual que, davant aquest nou escenari, la família adopti nous significats identitaris tot i mantenir una certa actitud de fidelitat ètnica. Es tracta d'un missatge que es procura fer arribar als fills/es que sembla que es troben immersos en processos d'aculturació de major velocitat que no pas els pares. Mantenen contactes amb familiars i amics residents a la Xina. Els viatges al país d'origen no són tan freqüents com voldrien per i tendeixen a mantenir una certa regularitat en el temps (cada dos o tres anys). Normalment, servir el xinès a casa. Acostumen a consumir plats xinesos bàsics si bé puntualment poden cuinar plats occidentals.	Entorns familiars que avancen amb un escàs contacte amb l'entorn identitari de la societat d'acollida. Tot plegat fa que es mantingui intacte l'arbre identitari exportat des de la Xina, si bé hi van sumant alguns significats identitaris propis de la societat d'acollida. Els joves no posen en dubte la validesa del model proposat pels pares. Existeix un tracte de gènere diferent, sempre tendent a afavorir els homes. A nivell sociocultural, es tracta de famílies fora estudis. La xarxa de relacions dels familiars sempre està integrada per xinesos. Existeix una percepció de	Entorns familiars que ja porten una trajectòria a la societat on viuen que els ha permès modificar aquella identitat amb la qual hi arribaren. Tot i aquesta evolució hi ha ítems identitaris innegociables pels pares que resulten desfasats pels fills, la qual cosa pot generar situacions de conflicte familiar. Existeix un tracte de gènere diferent, sempre tendent a afavorir els homes. Es tracta de famílies fora estudis. La xarxa de relacions dels familiars sempre està	Entorns identificats amb la cultura occidental, tot i reconèixer els orígens. A diferència de la resta de perfils, la causa de la migració és ideològica i no econòmica. Mostren una predisposició a adquirir nous significats identitaris procedents de la societat on viuen. Existeix un tracte de gènere adaptat als codis de relació occidental. Es tracta de famílies amb estudis. La xarxa de relacions dels familiars és diversa. No existeix una percepció de diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.

	diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.	integrada per xinesos. Existeix una percepció de diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.	
Endogàmia			
El cercle d'interacció amb els demés no es limita molt a les relacions amb altres persones xineses, de fet, són habituals les relacions amb joves i adults de distintes procedències. Tot i això, és habitual que trobin més punts de contacte amb xinesos que amb persones d'altres procedències. La idea de fidelitat ètnica ha evolucionat i tot i respectar els seus orígens han modificat alguns dels significats identitaris amb els quals arribaren de la Xina (menjars, consum de mitjans, idioma, celebracions, codis de relació social, etc.). Les interaccions amb l'entorn no es limiten al context familiar, ni als amics xinesos o a l'activitat en xarxes socials xineses. Tenen amics no xinesos de l'escola o del carrer amb els quals comparteixen part del seu temps, visiten webs en castellà i miren la televisió espanyola. Aquest fet, demostra una submersió en la societat d'acollida que esdevé variable i que s'accentua a mesura que es consolida el domini del castellà.	La manca de fluïdesa amb el domini del castellà els pot limitar l'accés a determinats àmbits de la societat d'acollida Es relacionen amb persones xineses i amb alguns espanyols o altres nouvinguts amb els quals parlen el castellà. Actitud expectant vers el nou marc relacional. Pensen que és més fàcil relacionar-se amb persones xineses que amb altres. Prioritzen el fet que la parella sigui xinesa.	El domini de l'idioma els permet moure's sense problemes entre la societat d'acollida. Es relacionen amb persones de distintes nacionalitats. Actitud oberta vers les relacions socials. Pensen que és més fàcil relacionar-se amb persones xineses que amb altres. Prioritzen el fet que la parella sigui xinesa.	El domini del castellà (i a cops l'anglès) els permet moure's sense problemes entre la societat d'acollida o d'altres estrangeres. No pensen que sigui més fàcil relacionar-se amb persones xineses que amb altres. Actitud molt oberta vers les relacions socials. No prioritzen el fet que la parella sigui xinesa.
Idea de progrés			
La idea de progrés amb la qual els seus pares arribaren de la Xina ha estat	Combinen l'assistència als centres	Es tracta de persones que dediquen	No entenen la idea de progrés com a tal i es mostren més

modificada i, aquests joves, fan una interpretació diferent d'aquest pensament de vida. Tot i mantenir una certa voluntat d'avanç, sembla que aquesta intenció es combina amb una necessitat d'inversió (variable) de temps i diners en temps lliure. Normalment, es tracta d'una actitud observada en els familiars i a la qual hi posen alguns entrebancs, la qual cosa pot generar tensions familiars. Aquesta idea de progrés demanda quotes escasses de consum, la qual cosa no accepten car representa allunyar-se del model d'adolescència de l'entorn. Aquest, és un dels trets que interpreten com a diferencials entre els dos models identitari que manegen. A partir d'aquest punt distintiu en tracen afinitats i desavinences amb ambdues propostes.	educatius amb jornades de feina els horabaixes i caps de setmana a negocis de familiars o amics xinesos. No acaben de sentir-se còmodes amb la realitat que viuen.	llargues jornades de feina a negocis d'origen xinès (normalment regentats per familiars o amics). No acaben de sentir-se còmodes amb la realitat que viuen.	seduïts pel consumisme occidental que no pas per la idea de treball propi del model xinès. A diferència de la resta de perfils, en aquest cas els pares ja es desmarcaren d'aquesta filosofia de vida i, en efecte, són joves que ja han crescut amb un altre paradigma.
Entorn personal			
Tot i mantenir episodis de certa inseguretat, es tracta de persones que demostren una adaptació a l'entorn que els acull i, generalment, afirmen conviure amb sentiments de satisfacció.. Amb tot, l'autoidentificació d'aquestes persones va lligada sempre a la Xina, sobretot justificant la resposta a través dels trets físics i/o origen cultural. En general, asseguren ser xinesos però no es senten ni d'un lloc ni de l'altre, la qual cosa els genera un sentiment de frustració. L'autoconcepte es construeix a partir de significats identitaris propis de l'origen i del destí migratori. Es tracta de joves que respecten els seus orígens i que n'accepten la seva influència, però que es plantegen el futur a la	Autoconcepte basat en el model identitari característic del país d'origen amb una influència de nous significats identitaris procedents de la societat d'acollida No mostren una voluntat de retorn a la Xina.	Autoconcepte que barreja d'una manera equilibrada el model identitari característic del país d'origen i el de destí migratori. Mentalitat molt oberta a l'hora d'assumir noves competències identitàries. No mostren una voluntat de retorn a la Xina..	Autoconcepte que barreja el model identitari característic del país d'origen i el de destí migratori. Si bé existeix una certa tendència a valorar més els elements arribats des de la societat d'acollida. És una inèrcia alimentada també des de l'entorn familiar. Mentalitat molt oberta a l'hora d'assumir noves competències identitàries. No mostren cap voluntat de retorn a la Xina..

societat d'acollida o a d'altres situades a Occident. Fent esment a la valoració de les pautes de comportament, combinen els codis propis de l'origen i amb d'altres de la societat d'acollida, tot fent-ne una selecció interessada. Aquesta actitud pot representar conflictes familiars. Fent una lectura global dels discursos, es perceben uns processos d'integració avançats però difícilment acabats. Conceben la qualitat d'immigrant com una riquesa en la seva quotidianitat. En les seves expectatives de futur, és freqüent que apareguin desitjos d'autorealització lligats al país d'acollida.			
Racisme			
Han patit o pateixen episodis de discriminació, tot i que asseguren que són accions engegades per una part de la societat d'acollida. Es mostren incòmodes vers els atacs, si bé en algunes ocasions també són crítics amb alguns comportaments de la minoria xinesa. Davant les tensions existents entre la minoria i la societat d'acollida, tendeixen a fer ús d'arguments que els allunyen de posicionaments absoluts en favor d'una o altra part.	Es mostren incòmodes davant aquestes situacions i no les entenen. El racisme tendeix a condicionar la percepció de part de la societat d'acollida i a accentuar la seva identitat ètnica.	De la discriminació, asseguren que són actes puntuals. No es postulen clarament en cap posicionament i sembla que no els afecta excessivament.	Defineixen aquests episodis com a actes puntuals. Es mostren especialment crítics amb la minoria xinesa, si bé no es postulen clarament en cap posicionament. En general, sembla que no els afecta excessivament aquest conflicte.
Activitat *on line*			
Es tracta de persones connectades a la realitat existent a la Xina i que, a l'hora, accedeixen a plataformes digitals editades a la societat d'acollida. No són estranyes les visites a webs xineses o el seguiment a programes de la televisió en xarxa produïda a Orient. Aquesta activitat no evita un procés de descobriment de canals de televisió espanyols,	Es tracta de persones que, mantenint bona part de la seva activitat en xarxa enfocada a l'origen, comencen a accedir a plataformes occidentals a través de les quals van	Són adolescents que combinen indistintament l'accés a webs d'allà i d'aquí. Demostren una gran versatilitat idiomàtica i un posicionament molt obert a	Fonamentalment, accedeixen a plataformes digitals editades a la societat d'acollida. Ja sigui per una qüestió d'interès o ja sigui per l'escàs domini del xinès, són menys freqüents les visites a les webs xineses. Tot i això, utilitzen aquests

l'accés a xarxes socials com el *Facebook* o la descàrrega de música occidental. Perceben pros i contres en els dos models mediàtics. Utilitzen les plataformes digitals en xarxa per informar-se (de la realitat cultural, social, política o econòmica de la Xina i espanyola), i per divertir-se (són grans consumidors de pel·lícules, sèries, etc.). Paral·lelament a tot això, resulta significativa l'activitat que aquestes persones mantenen en les xarxes socials, a través d'on mantenen contactes amb amics i familiars deixats enrere amb la migració i, endemés, contacten amb xinesos i xineses que mai han vist. Aquesta activitat es complementa amb contactes en xarxa amb amics de l'institut, del carrer o la universitat. En general, l'accés a aquestes webs accelera el procés de barreja identitària que demostren unes persones que han assumit l'habilitat de sumar competències culturals diverses.	adquirint nous significats identitaris que els resulten suggerents.	poder sumar nous significats identitaris a través de la xarxa.	instruments digitals per enllaçar un contacte amb els seus orígens. Es mostren molt interessats per les webs occidentals.
Entorn escolar			
El record de l'escola que deixaren enrere a la Xina es va erosionant, tot i que molts encara en tenen records. L'aspecte més positiu que hi veuen són les relacions d'amistat deixades enrere amb la migració. A l'entorn actual, hi poden tenir algunes dificultats d'integració tot i que no existeix la sensació d'aïllament. En aquest model no són freqüents les situacions de fracàs escolar. Normalment, hi ha una certa desconnexió de la família respecte a l'escola, si bé en els casos en què els pares dominen el castellà hi pot haver contactes.	Poden tenir algunes dificultats d'integració motivades per la manca de fluïdesa en l'ús del castellà o l'origen ètnic. Combinen sensacions de certa inseguretat amb d'altres de satisfacció vers la realitat que els envolta en el centre. .	No mostren dificultats d'integració, tan sols poden patir alguns comentaris pejoratius. Es mostren persones satisfetes vers la realitat que els envolta en el centre. És habitual trobar alumnes amb expectatives reals d'èxit acadèmic.	No mostren dificultats d'integració, tan sols poden patir alguns comentaris pejoratius. Es mostren persones satisfetes vers la realitat que els envolta en el centre. És habitual trobar alumnes amb expectatives reals d'èxit acadèmic. És més freqüent que cursin a centres privats amb alumnat homogeni culturalment.

Temps residint a la societat d'acollida			
	Just es troben en la fase consecutiva a la superació del dol migratori. D'aquesta manera, parlem de joves nascuts a la Xina que porten no massa anys a Espanya.	Ja acumulen una trajectòria a la societat on viuen, la qual cosa els atorga unes competències culturals que barregen elements de l'origen i del destí migratori.	Sumen anys residint fora de la Xina, la qual cosa els atorga unes competències procedents de distintes propostes culturals.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 74: Model de mestissatge identitari dels adolescents d'origen xinès

9.2.3. Model d'identitats vinculades al lloc de residència.

Anteriorment[283], ja s'ha exposat una caracterització del model d'identitats vinculades al lloc de residència pel cas dels joves d'origen marroquí, si bé convé recordar els seus trets essencials i aportar algunes de les novetats que incorpora el col·lectiu d'origen xinès. Es produeix una identificació gairebé absoluta amb la cultura pròpia de la societat d'acollida que normalment es posa de manifest subratllant una distància amb la proposta identitària de l'origen. D'aquesta manera, els components identitaris que més poden definir a un xinès o xinesa són rebutjats i sovint posats en dubte com ara passa amb la idea de progrés o amb l'endogàmia. En moltes ocasions, no hi ha contacte amb mitjans editats a la Xina, sovint es desconeix el mandarí i no hi ha intenció d'aprendre a dominar-lo, no es mantenen contactes fluids amb familiars residents al país d'origen ni tampoc hi ha expectatives d'anar-hi a viure. Normalment, són persones que ja han nascut aquí o que visqueren pocs anys a la Xina.

[283] Veure apartat *8.2.3. Model d'identitats vinculades al lloc de residència*.

"Son hermanas que cuando intento hablar en chino con ellas no quieren, no les gusta su cultura ni nada. Dicen que son como españolas..."

GD-B-5

D'una manera més detallada, a continuació es presenten les característiques principals que defineixen aquest tercer model identitari dels adolescents xinesos a la ciutat de Palma:

MODEL D'IDENTITATS VINCULADES AL LLOC DE RESIDÈNCIA **ADOLESCENTS D'ORIGEN XINÈS** **CARACTERÍSTIQUES ESSENCIALS**
Entorn familiar
Entorns familiars que s'allunyen del model tradicional. Són freqüents els matrimonis mixtes o les famílies monoparentals. No s'exerceixen pressions per part del context familiar per tal de mantenir la identitat ètnica. Els contactes amb familiars o amics residents a l'origen són esporàdics i inexistents. Tampoc viatgen amb freqüència a la Xina i, fins i tot, hi ha casos en els quals mai s'hi ha estat. A casa no s'usa el xinès amb els fills i s'empra el castellà habitualment. Es cuinen menjars occidentals i no sempre ho fa la mare. A nivell sociocultural, es tracta de famílies de classe mitja o alta i que es mouen en entorns integrats: la xarxa de relacions de la família és diversa. No existeix una percepció de diferència respecte als models familiars propis de la societat d'acollida.
Endogàmia
Les persones que formen part d'aquest model no demostren una prioritat absoluta per a relacionar-se amb xinesos/es; de fet, la majoria manté relacions en contextos formats per joves o adults espanyols o d'altres nacionalitats. És habitual que siguin adolescents que vagin a centres amb un alumnat homogeni culturalment, la qual cosa els ha induït actituds tendents a l'assimilació del model identitari propi de la societat d'acollida. El fet que molts d'ells no dominin el xinès també condiciona molt aquest posicionament; així, els resulta impossible tenir relacions a través de les xarxes socials amb persones residents a la Xina, talment fan altres participants. Fent esment a la parella, són adolescents que no prioritzen el fet de tenir parella d'origen xinès, si bé demostren un posicionament més aviat flexible, obert a qualsevol opció. Les pautes de relació amb els demés apreses a casa s'allunyen d'aquelles que són pròpies de la família tradicional xinesa, tot seguint models culturals més occidentalitzats (per exemple, en matèria de gènere, celebracions, menjars, etc.).
Idea de progrés
La idea de progrés representa un element característic de la identitat ètnica i, en efecte, intenten demostrar comportaments contraris a aquesta manera d'entendre la realitat. Aquest posicionament, La influència identitària occidental migratori s'evidencia en una oposició continua voluntat d'avanç sustentada en una capacitat brutal de treball. Normalment, es tracta d'una actitud observada en els familiars i que assumeixen com a pròpia amb molta naturalitat. Aquesta dedicació a la feina sovint es suma a una gran capacitat d'estalvi que aconsegueixen amb quotes escasses de consum. Aquest, és un dels trets que interpreten com a diferencials respecte a una

societat d'acollida que perceben com a consumista i poc estalviadora.
Esfera personal
A nivell personal, la contradicció forma part de la vida de molts d'aquests adolescents els quals mantenen incògnites constants: tot i que ells i elles es sentin part de la societat d'on viuen, perceben que no tothom té aquesta consideració d'ells i, a més, tampoc es senten part de la societat de la qual són originaris. L'autoidentificació d'aquestes persones va lligada a la societat que els acull, de fet, quan se'ls planteja un recompte dels esdeveniments vitals més significatius hi ha una abundància de reculls viscuts a la societat que els acull o que hi tenen relació. L'autoconcepte també està prou lligat a la proposta identitària del país on viuen. Aquesta influència no només condiciona la interpretació del passat (sovint reneguen o camuflen els orígens) sinó que també altera els plans de futur: són persones que no es plantegen la tornada a l'origen. Fent esment a la valoració de les pautes de comportament, accepten com a vàlids els codis propis de la societat d'acollida i es mostren reticents vers els proposats pel país d'origen migratori. S'observen conductes d'assimilació de la cultura de l'entorn, en aquest cas, en detriment de la conservació de la identitat ètnica. En les seves expectatives de futur, mai apareixen desitjos d'autorealització lligats a la Xina.
Racisme
Han patit o pateixen episodis de discriminació, tot i que asseguren que són actes puntuals. Tendeixen a culpabilitzar els seus orígens. En ocasions, intenten camuflar la seva identitat ètnica per tal de passar desapercebuts entre el jovent de la societat d'acollida. Davant les tensions existents, tendeixen a fer ús d'arguments que defensen més la societat d'acollida o a mantenir una actitud de neutralitat. Molts intenten aparentar que no mantenen una relació d'excessiva proximitat amb la minoria, tot i que aquesta pugui existir.
Activitat *on line*
Es tracta de persones que consumeixen fonamentalment mitjans editats al món occidental. És habitual que dominin l'anglès, la qual cosa els permet accedir a determinades plataformes comunicatives amb relativa facilitat. Contràriament, no demostren un domini del xinès que els permeti consumir mitjans editats a Orient i tampoc es mostren molt interessats en accedir a aquestes plataformes de comunicació que consideren endarrerides en formes i continguts. Són partidaris del model de mitjans propi de la societat d'acollida vers la proposta existent en el país dels seus orígens.
Entorn escolar
No es tenen records de l'escola a la Xina car no hi anaren la majoria. A l'entorn actual, no hi tenen dificultats significatives de convivència ja que tendeixen a passar molt desapercebuts. En general, asseguren tenir unes relacions satisfactòries amb el centre i els companys. Els problemes puntuals de convivència sovint van associats al seu origen ètnic la qual cosa els genera un sentiment de contrarietat amb allò que pugui estar relacionat amb el fet de ser xinès o xinesa. Les situacions de fracàs escolar no són massa freqüents. No existeix una presència majoritària de les famílies amb l'escola.
Temps residint a la societat d'acollida
Són joves nascuts a la societat d'acollida o bé que van arribar-hi en els seus primers anys de vida.

FONT: Elaboració pròpia.

FIGURA 75: Model d'identitats vinculades al lloc de residència dels joves d'origen xinès

La validació dels models: principals aportacions dels grups de discussió.

Fent una valoració molt general es pot dir que la conclusió principal que se n'ha extret de la realització d'aquesta activitat és que aquells tres models plantejats prèviament es projecten en els discursos dels participants dels grups de discussió. A tot això cal afegir-hi que bona part dels trets essencials dels perfils que formen part de cada un dels models també s'han evidenciat en aquestes veus. Malgrat tot, s'han detectat alguns elements dignes de ser destacats que a continuació seran puntualitzats i que, sigui com sigui, han ajudat a interpretar de manera més precisa la proposta obtinguda abans de la validació.

1) Model d'identitats vinculades a l'origen.

S'ha evidenciat **l'existència marcada d'una etapa de dol**, el qual s'associa a posicionaments identitaris molt vinculats als orígens. Hi ha una plena identificació amb els trets que es presenten del perfil de dol identitari. En aquest sentit, existeix un denominador comú que apareix com el gran causant d'aquest estatus: les **dificultats de comunicació** amb l'entorn degut a l'escàs domini del castellà. Aquestes mancances d'interacció sembla que els arraconen de la societat d'acollida de la qual no s'hi senten propers/es, de fet, apunten a la qüestió idiomàtica com un dels principals motius del racisme que pateixen.

Pel que fa el perfil d'endogàmia, sembla que és molt comú car hom en coneix casos. Fins i tot, els discursos enregistrats durant la dinàmica recullen una actitud generalitzada: és més fàcil i convenient conviure amb una persona de cultura xinesa que no pas amb altres. A través del grup de discussió, s'ha observat l'enorme influència exercida per l'entorn familiar respecte a les relacions de parella dels fills. Moltes d'aquestes persones ni es plantegen compartir la vida amb espanyols/es per por a allò que en pensarien els pares. A més d'aquesta circumstància, s'observa un convenciment que la **idea**

d'endogàmia manté un fonament lògic que els empeny a voler projectar aquests posicionaments en el seu decurs vital.

"*Por una parte están los padres, si llevas una española a casa no se puede hacer esto. Por otra parte está y lo que más condiciona es la mentalidad diferente… Aquí en España el matrimonio no es tan estable como parece. Buscan una relación estable y aquí no lo es tanto. El matrimonio para nosotros tiene que ser estable y con una española yo no puedo garantizar eso, un día puede estar con un tío y al otro día puede estar con otro (tothom riu). Con las chinas, si ella se porta y tú te portas, pues seguramente acabaréis justos*".

GD-B-7

D'aquesta manera, els relats recollits demostren **l'escola** com a la gran plataforma integradora cap a nous significats identitaris que, en qualsevol dels casos, **quan deixa de tenir influència sobre la vida de moltes d'aquestes persones provoca un efecte de retorn cap a posicionaments pròxims als definits pels models d'identitats vinculades a l'origen.** Una de les aportacions extretes a través dels grups de discussió té a veure amb el temps d'escolarització; si bé s'observa que no necessàriament es tracta de persones amb una escassa trajectòria acadèmica car s'observen casos de joves que han cursat varis anys i que, una vegada abandonada la formació, evidencien perfils identitaris endogàmics.

2) Models de mestissatge identitari.

De la mateixa manera que s'ha observat en el cas dels adolescents originaris del Marroc, en aquest cas s'han evidenciat les situacions de tensió amb les quals avancen aquestes persones. A l'hora de definir inicialment el model es va esmentar aquest col·lectiu de joves com a persones identificades amb distintes propostes identitàries (normalment, la de l'origen i la del destí migratori). Una vegada analitzat el procés de validació s'ha introduït un matís significatiu: **es tracta de persones que avancen entre distintes propostes**

identitàries, si bé no sempre s'hi senten part. Així, és freqüent la sensació de "no ser ni espanyol ni xinès", la qual cosa va acompanyada d'una certa sensació de frustració i de riquesa a la vegada, tal i com il·lustra el següent testimoni:

"*Con el tiempo, la gente que nos hemos integrado no nos identificamos ni con uno ni con otro. Mixto, cogemos lo bueno de cada cosa, es un tema interesante. Equilibrio, en parte es riqueza, debilidad también. Son cosas que están ahí*".

GD-B-7

A banda de la presència de diferències entre els tres perfils, s'observa un posicionament comú en vers a determinats components identitaris. Un exemple el trobem a l'hora valorar les relacions amb els pares: existeix una opinió majoritària que es mostra insatisfeta amb unes relacions que qualifiquen de fredes i impositives. Altrament, en la diferenciació entre els tres perfils que s'inclouen en aquest segon model, en destaca la influència del component "idea de progrés". Es percep una gradació entre adolescents que mantenen bona part d'aquesta herència (perfil de descobriment), d'aquells que la discuteixen (perfil d'equilibri) i d'aquells que la rebutgen (perfil de descontentament).

"*Yo no haría lo que están haciendo ellos. Vi lo que han hecho mis padres, tampoco quiero buscar millones, no trabajar todos los días del año, en la familia china hay poca comunicación padres-hijos. Quiero una vida tranquila, ahora estoy estudiando*".

GD-B-4

3) Model d'identitats vinculades al lloc de residència.

Arran de les impressions recollides en el grup de discussió es percep que existeix un perfil de xinesos que demostren aquests comportaments identitaris.

Tot i la seva existència, **sembla que es tracta d'una alternativa molt minoritària,** car el procés d'integració en el cas d'aquests grups d'origen asiàtic esdevé més lent que no pas en altres col·lectius. Aquest fet, unit a la breu tradició migratòria d'aquestes persones a la societat d'acollida aquí analitzada genera que es tracti d'un perfil poc representatiu. Tot i aquest fet, la consolidació d'aquests grups d'origen xinès a la societat mallorquina destapa una tendència creixent quant a persones amb identitats vinculades al lloc de residència.

«Conozco dos hermanas que cuando intento hablar en chino con ellas no quieren, no les gusta su cultura ni nada. Dicen que son como españolas...»

CD-B-5

En general, les persones que mostren un model d'aquesta mena coincideixen en haver fet **un canvi de mentalitat que els ha ajudat a desferrar-se de tot allò que envolta la cultura xinesa i que sovint interpreten com a un retràs en el seu decurs vital**. Especialment crítics es mostren en els codis de relació estesos en la seva cultura d'origen, de tal manera que és habitual escoltar que els xinesos són persones fredes, tancades o desconfiades. La idea de progrés també és un tret amb el qual es senten prou incòmodes: **no accepten i critiquen la idea de vida enfocada a la feina**, de fet, aquesta oposició normalment es correspon amb la defensa i identificació amb els **valors ociosos** que tan defineixen l'adolescència europea.

Aquests posicionaments acaben rompent la idea d'endogàmia tan arrelada entre el col·lectiu d'origen, amb la qual cosa ens trobem davant persones que mantenen unes expectatives de vida allunyades d'uns origen amb els quals ja no hi tenen relació.

En definitiva, a través d'aquest capítol del treball ha estat possible identificar el ventall de components i models identitaris i, en cada un d'ells, aquells perfils detectats en el decurs de la recerca. Talment s'ha pogut observar, existeixen

respostes similars a un procés que és viscut de forma molt particular per cada un dels participants la qual cosa permet associar discursos i construir perfils. Paral·lelament, s'identifiquen posicionaments prou divergents, amb la qual cosa es fa possible traçar contrastos que fan més reconeixibles cada un dels perfils.

CAPÍTOL 10

CAPÍTOL 10: CONCLUSIONS, LÍMITS I PROSPECTIVA.

10.1. Conclusions de la recerca

En aquest apartat, el qual es presenta a mode d'epíleg, es traça un recorregut que pretén recuperar una visió substancial de tots els capítols exposats en el decurs de la recerca. En aquest sentit, la intenció d'aquest darrer fragment de la tesi és subratllar les aportacions més rellevants que han emergit com a conseqüència de l'avanç de la investigació, tot donant resposta a aquells objectius que li donaren sentit ja des d'un principi.

Principals aportacions del marc teòric al devenir de la tesi.

En la primera estació de l'itinerari, es va fer un treball de contextualització, de tal manera que fos possible interpretar el fenomen social que es pretenia estudiar a partir d'un coneixement adequat de l'entorn que l'acollia. En un sentit més general, es va avançar en l'anàlisi migratori de les Illes Balears i, atenent a les dades recollides, s'observà una realitat prou eloqüent: **les Illes Balears (i més concretament, Palma) històricament han estat un territori eminentment procliu als moviments migratoris i el moment actual no esdevé una excepció**. Durant el darrer mig segle, s'han accelerat les arribades de població a les Illes. En un primer moment (anys seixanta i setanta) les poblacions nouvingudes foren d'origen peninsular, però amb la consolidació del creixement econòmic aquestes darreres dècades les arribades també han estat protagonitzades per europeus i extracomunitaris. Aquesta tendència a l'alça ha tingut un fre a partir de la crisi encetada a l'any 2008. Tanmateix, la immigració dels darrers anys a les Balears es caracteritza per mostrar una enorme diversitat de nacionalitats, tot degut a l'avanç de la globalització econòmica (González, 2009).

Tal volta, l'aspecte més destacable en el procés migratori palmesà sigui l'arribada de poblacions extracomunitàries en els darrers lustres; ja sigui per la seva rellevància quantitativa[284], però sobretot pels canvis qualitatius que ha representat aquest nous estatus per a la ciutat. En efecte, **la migració evidenciada a partir dels noranta, ha heretat tot un seguit de novetats que van més enllà de les xifres i que han facilitat l'aparició de nous escenaris urbans, socials, econòmics, culturals, educatius i, en definitiva, identitaris**.

Dos dels col·lectius que han contribuït amb major intensitat a la gestació d'aquestes noves realitats són els marroquins i els xinesos. A través de l'anàlisi de la **minoria marroquina a Palma**, hem pogut percebre que es tracta d'un col·lectiu que compta amb una **tradició migratòria**[285] a les Illes i que, a més, representa un grup prou nombrós[286] en aquest context. El reagrupament familiar ha representat la via d'accés més emprada per moltes d'aquestes persones. Històricament, ha estat un col·lectiu que s'ha dedicat a tasques agrícoles i relacionades amb la construcció (Seguí, 2004), si bé l'arribada de la crisi de 2008 ha debilitat la seva presència al sector productiu de l'illa, abocant a moltes d'aquestes economies domèstiques a situacions marcades per la **manca de recursos**. Més enllà d'aspectes econòmics, un dels elements que marquen l'estada d'aquestes persones a la ciutat són les **tensions socials** sorgides entre la societat d'acollida i la minoria marroquina. Diversos estudis [287], han posat de manifest aquests conflictes. Normalment, la casuística que s'amaga rere aquests fenomen té a veure amb la cultura o la religió[288]. Autors com Bravo (2010) fan servir el concepte d'islamofòbia per referir-se a aquestes actituds hostils envers tot allò que té a veure amb l'Islam i els musulmans. Tot

[284] Segons les dades de l'INE de 2009 sigui la vuitena ciutat en nombre d'habitants del país, es tracta de la quarta ciutat amb major quantitat d'immigrants de tot l'Estat espanyol.
[285] Els primers grups de marroquins comencen arribar a Mallorca durant els anys setanta.
[286] Segons dades de l'INE a l'any 2010, foren censades 22.819 persones, sent amb molta diferència la primera nacionalitat africana i la segona extracomunitària amb major presència a les Balears
[287] Vecina (2006) o els Quaderns de la Fundació Gadeso (2010)
[288] En el cas dels conflictes relacionats amb la religió val s'han accelerat després de l'11S.

plegat, s'ha percebut com influent en el procés identitari dels joves participants.

A diferència d'allò que succeeix amb la que procedeix del Marroc, el col·lectiu de **nouvinguts xinesos** gairebé no ha mantingut lligams històrics amb la cultura balear. Les enormes distàncies que separen geogràficament ambdues regions, s'extrapolen també en els distints àmbits de la quotidianitat, car **existeixen diferències substancials en l'àmbit cultural, social, econòmics, religiós, lingüístic, racial**, etc. No existeix una gran tradició migratòria d'aquest col·lectiu a les Illes, si bé els primers grups començaren a arribar en els anys vuitanta no va ser fins a finals dels noranta i l'inici de segle quan es consolidaren a la ciutat. No es tracta d'una minoria amb un elevat pes demogràfic, si bé és de les úniques que ha seguit creixent durant la crisi i, a més, aporta unes singularitats que fan notòria la seva presència al paisatge de la ciutat.

La immigració xinesa s'ha assentat entre la societat balear mostrant una enorme **autonomia laboral**, de fet, els nouvinguts asiàtics sovint han aixecat els seus propis negocis familiars (fonamentalment en el comerç i en la restauració, en el cas de les Balears). Aquesta circumstància, en alguns casos, ha estat contemplada des d'uns posicionaments pròxims a la indiferència per part dels palmesans car no es tracta d'un col·lectiu conflictiu. Tot i això, la magnitud de l'avanç de molts d'aquests negocis ha anat en consonància amb el tancament d'establiments regentats per poblacions autòctones. Aquesta conjuntura, ha estat motiu de **tensió entre el grup majoritari i la minoria xinesa**. Tanmateix, la realitat ens mostra que es tracta d'un col·lectiu que tendeix a aïllar-se. Força eloqüent resulta l'estudi realitzat per González (2009), en el qual es calcula l'índex de **segregació** de les distintes minories residents a Palma. Segons aquesta investigació, els grups que obtenen un major índex de segregació són els xinesos els quals tendeixen a agrupar-se formant guetos molt lligats a la seva activitat comercial. Els codis socials o les dificultats de comunicació són altres factors que han contribuït a aquest aïllament. Tot i

això, s'han registrat discursos que reconeixen avanços en els processos d'integració; un exemple, el mostra Nieto (2007) quan corrobora que des dels últims anys les institucions i els agents socials estan assignant a la col·lectivitat xinesa el caràcter d'una minoria model: treballadora, austera, ordenada i poc conflictiva. Aquests aspectes, s'han identificat com influents en l'estudi de la identitat dels joves participants.

Una vegada contextualitzat el fenomen d'estudi, la investigació s'ha adreçat a analitzar l'adolescència, que és el tram vital que abraça el col·lectiu aquí analitzat. Així, el primer dels reptes que s'ha plantejat en el segon capítol és la definició de **l'adolescència** la qual es concebuda com una etapa de transició que s'inicia a la infantesa i que porta el subjecte cap a la vida adulta, sent un període on s'experimenten un seguit de canvis físics, psicològics i emocionals substancials. Amb tot plegat, ha estat gràcies a aquesta definició que s'ha observat com la percepció social d'aquest període vital s'ha anat modificant durant les darreres dècades, amb la qual cosa s'ha passat de tenir una concepció tradicional d'adolescència a entendre aquesta etapa des d'una òptica més aviat postmoderna (Labrador i Blanco, 2008).

Si parlem de la tasca de construir i modelar la identitat sens dubte ens hem de referir a l'adolescència com a punt més àlgid en aquesta complicada empresa. El conjunt d'alteracions289 que formen part d'aquesta transició, marquen en bona mesura la fisonomia de la identitat personal. Amb tot, **la recerca del "jo" esdevé una de les principals funcions que se'ls encomana als joves de la nostra societat que, progressivament, van incorporant i manllevant referents amb els quals anar definint una identitat que habitua a ser força volàtil**. En efecte, en el decurs de la recerca s'ha donat a entendre que és prou comú que aquesta necessitat de trobar-se a un mateix vagi acompanyada d'una certa d'angoixa.

289 Les alteracions que habitualment es relacionen amb aquesta etapa vital tenen a veure amb tot un seguit canvis fisiològics, emocionals i intel·lectuals, emperò també hi ha novetats en les relacions socials i en el camp de les relacions interpersonals (sexualitat).

La immersió en el concepte d'identitat ha permès incorporar una dimensió descriptiva de la realitat que envolta el fenomen migratori, emperò a la vegada també ha permès sumar-hi una vessant explicativa. En aquest sentit, quan parlem d'identitat no només s'ha fet esment a un instrument narratiu sinó que ha esdevingut una eina que ens ha permès entendre millor les accions i interaccions que donen forma i sentit a la societat (Giménez, 2000). Així, **les múltiples perspectives a partir de les quals s'ha estudiat la identitat ens han obligat a traçar un discurs força polaritzat entre la dimensió personal i la social del propi concepte. Dues visions que, en qualsevol cas, guarden una relació simbiòtica l'una amb l'altra**.

Tanmateix, l'anàlisi de les distintes dimensions que donen forma a aquest mateix fet, ha permès entendre el tractament que atorguen a hores d'ara les societats contemporànies al fenomen de la identitat, tot fent menció del catàleg de novetats que ens han arribat amb l'anomenada globalització econòmica. D'aquesta manera, ha estat transcendent realitzar una aturada per entendre el tarannà i les característiques diferencials de les societats postmodernes en relació a d'altres propostes, tot per tal de poder interpretar amb nitidesa les dinàmiques identitàries protagonistes de l'actualitat. A través de discursos tan rellevants com els de Vattimo (2000) **s'ha entès el moviment postmodern com aquell que aposta per allò peculiar i singular, enfront del caràcter universal que buscaven amb decisió segons quines teories il·lustrades. Emperò, malgrat aquesta constant intenció a desmarcar-se de fenòmens de caràcter global, resulta mal d'entendre aquesta tendència si es troba allunyada d'un context emmarcat en la cultura de masses**.

En qualsevol dels casos, s'ha observat que el sorgiment d'un nou paradigma identitari no ha anat dissociat de l'aparició de nous patrons identitaris, alguns dels quals han anat substituint estructures que en l'actualitat ja s'interpreten com a pretèrites. Marín (2005) assenyala que assistim a una crisis del paradigma identitari modern basat en un universalisme abstracte, que ha

deixat insatisfetes a moltes persones que enyoren el reagrupament de la espècie humana des d'un respecte a la pròpia identitat. Aquesta mateixa autora**, relaciona la transició de les societats industrials a les actuals societats de la comunicació amb el naixement d'un nou paradigma identitari** del qual n'és inherent un nou espai comunicatiu i una nova manera d'estar junts. Les anomenades identitats digitals han estimulat l'aparició d'un nou context identitari que descansa sobre un univers desterritorialitzat i on els significats que s'hi ofereixen són immensament efímers i dèbils.

Un cop arribats a aquest punt, la recerca ha introduït la variable migració a l'anàlisi, tot com aspecte condicionant dels dos fenòmens tractats en els anteriors punts: l'adolescència i la identitat. Així les coses, s'ha observat que els processos de construcció identitària en adolescents d'origen immigrant es desenvolupen enmig de tot un seguit de condicionants que no es donen en altres casos i que els fan singulars. Si bé és veritat que l'**adolescència** incorpora tot un seguit d'alteracions físiques universals, l'entorn psicosocial que l'envolta pot resultar ser molt variable. D'aquesta manera, es tracta d'una etapa de transició que sovint porta de forma inherent un **cert component traumàtic** en el subjecte. **En el cas dels adolescents d'origen immigrant aquest cúmul de dificultats -al qual alguns autors anomenen *transicions simultànies*- es maximitzen ja que s'ha de fer front a tot un seguit de problemàtiques afegides: conductes hostils per part de la societat d'acollida, l'idioma, canvis constants de residència, pèrdua de cohesió familiar, problemes econòmics familiars, distorsió del procés natural d'infantesa, etc.** En l'anàlisi de les conductes d'aquests col·lectius s'ha treballat tenint en compte investigacions com ara el de Palou (2010) que retraten els processos d'integració de joves marroquins a Catalunya i que han servit tant en l'etapa de planificació com ara també de validació de l'estudi.

En definitiva, ens trobem davant persones que no només han de fer front a la complexitat d'una etapa de transició vital com l'adolescència, sinó que

també s'han de situar vers dues[290] propostes identitàries: la pròpia de la cultura d'origen i la de la societat de destí migratori. **A través de la investigació s'ha percebut que la posició que adopti el nucli familiar esdevé determinant per entendre les reaccions de l'adolescent davant el seu repte identitari en aquest nou entorn. Però no només s'ha de tenir en compte el context familiar, agents com ara l'escola, la xarxa d'amistats o la societat d'acollida (entesa en un sentit més ampli) es converteixen en elements força condicionants d'aquests processos**.

Un cop recollida aquesta síntesi dels primers capítols de la tesi en els quals s'exposen les aportacions d'experiències prèvies, es detallarà el contingut de les principals aportacions de la tesi.

Principals aportacions de la tesi

Del conjunt de contribucions que s'exposen a continuació en podem trobar la seva gènesi en els objectius proposats per la recerca. Així les coses, es pot traçar una correspondència entre aquestes aportacions i el compendi de reptes proposats per aquest projecte investigador.

- ✓ ***Una proposta de components identitaris per a joves d'origen immigrant***

S'han identificat uns components identitaris pels participants d'ambdós col·lectius. En el cas dels joves d'origen marroquí, els elements amb major projecció identitària que s'han detectat han estat: l'entorn familiar, la religió, la situació econòmica i l'esfera personal. A més d'aquests components, se n'han identificats altres amb una elevada influència identitària: el racisme i les relacions socials. Finalment, s'han identificat components amb una influència identitària variable: l'entorn escolar i els mitjans de comunicació. L'associació

[290] En alguns casos, es tracta de persones que pel seu entorn es veuen immerses en més de dues cultures.

família-religió-situació econòmica representa l'eix que vertebra bona part de l'arc identitari d'aquestes persones.

Paral·lelament s'ha establert un model de components referit als joves d'origen xinès. Els elements amb major influència identitària són l'entorn familiar, l'endogàmia, la idea de progrés i l'esfera personal. A més d'aquests components, se n'han identificats altres amb una elevada influència identitària: el racisme i l'activitat *on line*. Finalment, s'han identificat components amb una influència identitària variable: l'entorn escolar i la religió. De la mateixa manera que ha succeït amb els joves d'origen marroquí, en aquest cas s'ha percebut una rellevància significativa de components que formen part de l'esfera privada que sovint giren entorn a la família.

Si contrastem els resultats de la present recerca amb l'obra de components identitaris d'Isajiw (1990), s'observa una presència per igual de components interns (personals) i externs (socials). Coincidint amb el discurs d'aquest autor, s'ha identificat la presència significativa d'ambdós tipus de components, si bé a grans trets s'observa una influència d'aquells components que formen part de l'esfera privada de l'adolescent i, paral·lelament, aquells que entren dins la vessant pública no hi tenen una afectació tan transcendent.

Tanmateix, el mapa de components detectats planteja algunes similituds entre col·lectius; així les coses, l'entorn familiar, l'escolar, el relacional o l'econòmic apareixen en ambdues realitats. De la mateixa manera, també es detecta la influència del racisme i dels mitjans de comunicació. Malgrat aquestes coincidències, a través de l'anàlisi s'ha detectat una gran disparitat en la influència exercida per cada component, depenent del col·lectiu.

El factor temps d'estada a la societat d'acollida mereix una menció al marge. Tot i que en cap moment de la recerca s'hagi plantejat el procés de construcció identitària com a lineal, sí que s'han associat molts dels comportaments descrits pels participants amb la trajectòria acumulada a la

ciutat on viuen. A grans trets i descartant que aquesta sigui una realitat absoluta, s'ha observat que la influència identitària de la família i el seu entorn resulta molt significatiu en etapes inicials (just després de l'arribada al destí migratori) i que, a mesura que va avançant el temps, aquest protagonisme es va compartint amb actors que emeten significats identitaris més propis de la societat d'acollida, com poden ser els amics o els mitjans de comunicació.

Sigui com vulgui, la interpretació de la variable temps que proposa aquest treball contrasta amb els plantejaments d'assimilació identitària de Gordons (1964) car no s'entén que quan una persona arriba a un nou escenari social iniciï un procés que la conduirà a deixar enrere la seva identitat ètnica en favor d'adoptar la cultura de la societat que l'envolta. La concreció dels perfils posa de manifest itineraris identitaris d'anada i tornada segons els quals les persones tenen la possibilitat d'engegar processos d'aculturació que no els convencen i, una vegada coneguda la nova proposta identitària, decideixen un retorn a la identitat ètnica. A més d'aquests perfils, existeixen els de mestissatge que demostren una convivència harmònica amb dues o més propostes identitàries.

- ✓ ***L'aportació de models teòrics orientats a donar resposta als processos de construcció identitària de joves d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.***

S'han plantejat uns models de perfils identitaris pels adolescents d'origen marroquí i xinès a la ciutat de Palma.

El plantejament teòric proposat pels participants d'origen marroquí planteja l'existència de tres models identitaris: (1) El de sentiments de pertinença vinculats a l'origen, format per persones que fonamenten el seu arbre identitari en elements propis de la seva cultura d'origen. Dins aquest model hi trobem dos perfils diferents: el de dol migratori i el de protecció. (2) El segon model és el de mestissatge identitari i fa esment a joves capaços d'adquirir

competències identitàries procedents de l'origen i el destí migratori (fins i tot, de terceres cultures). Depenent del grau de mestissatge identitari adquirit, es pot diferenciar entre dos perfils: el de mestissatge de descobriment i el de mestissatge d'equilibri. (3) El darrer dels models és el d'identitats vinculades a la societat de residència i fa esment a persones que rebutgen la proposta identitària de l'origen i aposten per una assimilació de la cultura de la societat d'acollida.

El model de perfils identitaris pels participants planteja la mateixa estructura que l'emprat en el cas dels marroquins si bé hi ha matisos significatius. (1) El d'identitats vinculades a l'origen format per persones que fonamenten el seu arbre identitari en elements propis de la identitat ètnica. Dins aquest model hi trobem dos perfils diferents: el de dol migratori i el d'endogàmia. (2) El segon model és el de mestissatge i fa esment a joves capaços d'adquirir competències identitàries procedents de l'origen i el destí migratori (fins i tot, de terceres cultures). Depenent del grau de mestissatge identitari adquirit, es pot diferenciar entre tres perfils: el de descobriment, el d'equilibri i el d'evasió. (3) El darrer dels models és el d'identitats vinculades a la societat de residència i fa esment a persones que rebutgen la proposta identitària de l'origen i aposten per una assimilació de la cultura de la societat d'acollida.

El mapa final de models identitaris planteja punts de contacte amb plantejaments teòrics precedents com el de Massot (2001). Precisament, si es contrasta el treball amb la proposta d'aquesta autora s'observa la coincidència en tres grans models: un d'identitats lligades a l'origen (allò que l'autora anomena model d'evasió imaginària), un altre d'identitats lligades al destí migratori o model de mimetització i, en tercer lloc, el de pertinences múltiples que sumaria significats identitaris d'un i altre lloc. El quart model que planteja Massot (2001) i que es refereix a model d'identitats confuses s'ha integrat en els models anteriors car s'ha interpretat la confusió com un element present en els tres estadis.

- ✓ ***El disseny d'una estratègia metodològica innovadora en l'estudi dels col·lectius de nouvinguts a les Balears.***

Talment s'ha anat veient, aquesta investigació s'insereix entre els enfocaments metodològics qualitatius. Atenent a aquesta circumstància, ha resultat fonamental realitzar una correcta planificació de la tasca, així com ara també una adequada aplicació posterior de cada una de les accions plantejades. A partir dels objectius definits per la recerca, s'ha elaborat un disseny metodològic que ha evitat ser un procés estrictament lineal, si bé les característiques de la pròpia investigació han obligat a treballar d'una manera més aviat dinàmica i flexible, de tal manera que totes les fases han estat tractades de forma integrada. En aquest sentit, es tracta de plantejar una recerca enfocada des d'una **perspectiva holística** la qual ha permès una retroalimentació contínua de cada un dels àmbits de treball a través de la resta, tot generant-se una relació simbiòtica entre tots ells.

La recerca d'experiències prèvies ha consistit en un procés d'anàlisi de l'estat de la qüestió previ a l'inici de la recerca i, endemés, ha implicat una actualització continua de les publicacions que s'anaven donant a conèixer en referència als processos identitaris de persones adolescents d'origen immigrant. Aquest segon fet, ens condueix a exposar que la relació existent entre la investigació i el marc teòric ha estat ininterrompuda en el decurs de la tesi.

Com és de suposar, la connexió existent entre els precedents teòrics i els dos grans objectius de la recerca (proposta de components identitaris i elaboració de models identitaris) es fa palesa quan les estratègies plantejades per arribar a aquests models són el resultat d'un procés d'anàlisi de l'investigador, evidentment condicionat per les obres ja existents. En el quart capítol del treball, es poden observar els models que s'han valorat i que han tingut una influència directa en el disseny de la recerca. A grans trets, s'han valorat models que atenen a la identitat ètnica i altres que endinsen en els processos

d'aculturació. Quant als models d'identitat ètnica, aquell que més incidència ha tingut en el devenir de la tesi ha estat el proposat per **Isajiw (1990)** car estableix tot un ventall de components identitaris (externs i interns) que s'han trobat útils a l'hora de completar el catàleg d'ítems a valorar pels participants. Altrament, pel que fa als processos d'aculturació, tal volta el model de **Massot (2001)** hagi representat la principal referència en el disseny de les estratègies de recollida de dades i, més encara, a l'hora d'establir-ne la seva interpretació. A partir de tot aquest seguit d'aportacions, s'han pogut planificar les estratègies que han permès la consecució dels objectius de la recerca: la proposta d'uns models i perfils identitaris per adolescents d'origen immigrant a la ciutat de Palma.

Per tal de poder engegar tot aquest treball de camp s'han plantejat tres grans fases: la de recerca de participants en la qual s'han hagut de definir criteris de selecció d'adolescents amb uns atributs concrets i, posteriorment, s'ha pogut accedir als perfils que han format part de l'estudi. En segon lloc, s'ha procedit a la recerca de la informació en la qual s'han hagut de definir les estratègies més adients (observació, entrevista semiestructurada i grups de discussió) i els escenaris més favorables per efectuar aquesta recollida. Finalment, s'ha procedit a un anàlisi de les dades en espiral en el qual la finalització del primer anàlisi representava l'inici del segon i així successivament fins arribar a un estat de saturació de les dades[291]. Ha estat a partir de l'assoliment d'aquest estat de concreció que s'ha arribat als models identitaris presentats anteriorment.

Fins aquí s'han exposat les principals aportacions recollides arran de l'experiència investigadora. Tot i l'evidència dels avanços i el compliment dels objectius marcats a les etapes inicials de la recerca, no es poden obviar alguns condicionants que han limitat o alterat el devenir de l'anàlisi. Serà en el següent apartat on es tractaran aquests aspectes.

[291] Aquesta, és una metodologia de treball pròpia de la Teoria Fonamentada.

10.2. Límits de la investigació

Qualsevol procés de recerca s'instal·la en un context que sovint condiciona el devenir de la pròpia investigació. En aquest sentit, l'anàlisi que aquí es presenta ha estat condicionat per un seguit de circumstàncies que han limitat algunes de les ambicions amb els quals s'iniciava la recerca. A continuació presentem les principals dificultats trobades en el decurs de la investigació:

- Dificultats **d'accés a determinades publicacions** (sobretot de caràcter estadístic, com ara les demogràfiques). Tal volta, la limitació dels recursos destinats a la realització i publicació d'estudis versemblants hagi estat un dels factors influents a l'hora d'explicar la desaparició de xifres oficials. Alguns dels organismes encarregats de donar a conèixer aquestes dades s'han vist mancats de partides o, fins i tot, han desaparegut. Aquest fet, ha dificultat l'accés a determinada informació.

- Fent esment a la **revisió del marc teòric**, la trajectòria de l'investigador pot haver representat un condicionant en el seu procés d'interpretació. El fet que hom que procedeix d'uns estudis de geografia encari una temàtica com la que ens ocupa, ha representat un seguit de limitacions, algunes d'elles superades gràcies a una ajuda i esforç addicional en l'anàlisi de textos de disciplines com la filosofia, la psicologia o la sociologia. Així mateix, aquesta circumstància també ha facilitat un enfocament diferent de la temàtica, tot fent servir recursos propis de la geografia aplicats al tema analitzat.

- S'han trobat algunes dificultats a l'hora d'efectuar el **registre fotogràfic** en alguns districtes de la ciutat, sobretot quan les imatges que es pretenien captar formaven part de l'esfera més privada. Aquesta mancança s'ha evidenciat en determinats sectors de famílies xineses i amb les dones marroquines. En aquest punt, resulta significatiu destacar l'ajuda prestada pels informants clau car, sent persones que normalment mantenen una bona relació amb els escenaris d'anàlisi, hi ha facilitat molt l'accés.

- En referència a l'**accés als centres i participants** també s'hi ha detectat algunes limitacions. En general, en aquells indrets en els quals existia un contacte previ amb algun participant, treballador, voluntari, religiós/a, etc., ha estat fàcil i ràpid l'accés. En canvi, en determinats centres en els quals no hi havia punts de contacte previs el procés s'ha endarrerit, fins el punt que a un centre no es van poder fer entrevistes per desconfiança de la direcció del amb el projecte. En aquest cas, es va substituir aquesta opció per un institut de característiques molt similars que es va mostrar més col·laborador.

  Fent referència als grups de discussió, també s'han enregistrat algunes limitacions en aquest sentit. A l'instant de la planificació es preveia un número de participants per grup que estàs entre els 6 i els 12. S'han detectat dificultats de motivació (sobretot amb els joves marroquins), de tal manera que ha estat necessari activar estratègies que han anat des de voler fer recordatoris previs fins l'oferiment d'una petita recompensa final a cada participant. Així i tot, en els grups que s'han fet hi ha mancat participants que no van assistir en el darrer moment. Amb tot plegat, es van cobrir les expectatives inicials de participants per a cada un dels grups.

  Una darrera consideració entorn a l'accés de participants als grups de discussió té a veure amb les dificultats per accedir a adolescents que

havien participat mesos o anys enrere en les entrevistes. La idea inicial era recuperar una part d'aquestes persones per tal de veure la seva evolució identitària i, si bé en ambdós grups hi hagut persones que ja participaren a les entrevistes, no s'ha pogut contactar amb molts altres adolescents que o han partit de l'Illa o han canviat de residència o de centre.

- Fent esment al **número de consultes realitzades i analitzades**, val a dir que durant el procés d'anàlisi s'han detectat dues entrevistes que no eren vàlides ja que les informacions que aportaven no eren útils per a la investigació. Tot i que la intenció inicial va ser repetir-les, el fet d'arribar a la saturació de les dades amb les 38 entrevistes existents va permetre no repetir les entrevistes ja que la informació aportada era suficient. Poc més o menys ha succeït amb el número de grups de discussió; tot i tenir la intenció de realitzar-ne algun més, una vegada recollida i analitzada la informació de cada grup es va decidir que era suficient de cara a la consecució dels objectius de la tesi.

- En aquest **procés d'anàlisi**, la principal limitació ha estat el desconeixement previ del funcionament dels software d'anàlisi qualitatiu Atlas-Ti. Aquest fet, ha demandat un procés d'aprenentatge continu, amb la qual cosa s'ha detectat una qualitat creixent en el procés de codificació, tot si es compara l'anàlisi de les primeres entrevistes amb les darreres. A més, s'han danyat alguns arxius amb la qual cosa s'ha hagut de refer el procés.

Tenint present que aquest seguit de condicionants han modificat parcialment el devenir previst per aquesta experiència investigadora, val a dir que s'han anat cercant alternatives per cada un dels casos de tal manera que s'ha pogut arribar al resultat final que aquí es presenta.

10.3. Una mirada el futur

Una tesi doctoral mai no és un fi en sí mateixa, de fet, bé en el desenvolupament de la recerca van quedant pendents qüestions que, degut a les limitacions plantejades, romanen a expenses de ser ampliades (Palou, 2010). Atenent aquesta circumstància inicial, s'ha de tenir present que una investigació científica normalment no incorpora una solució definitiva del problema analitzat car, tanmateix, acostumen a ser més les preguntes que emergeixen al final que no pas al principi (Sabariego, Massot i Dorio, 2004).

Amb tot plegat, i tot i no ser l'objectiu central de la tesi, arran de la recollida de resultats aportats pel procés de recerca han sorgit un seguit d'idees susceptibles de ser valorades com a propostes d'intervenció. Aquests catàleg d'iniciatives es planteja en distints àmbits i pretenen il·luminar algunes de les problemàtiques que s'han detectat en el decurs de la recerca. A continuació d'aquestes propostes d'intervenció, el darrer punt de la tesi obre una finestra cap el futur tot plantejant futures línies d'investigació que permetin complementar tot el que aquí s'ha aportat.

10.3.1. Propostes d'intervenció

Atenent als resultats recollits i a les conclusions plantejades, la vocació de la recerca s'hauria de relacionar amb una certa projecció social. Així les coses, a continuació es presenta un catàleg de propostes d'intervenció en diferents àmbits que pretén donar llum a algunes de les problemàtiques que s'han identificat en el decurs de la recerca:

a) En el decurs de la investigació[292], s'ha pogut percebre l'adolescència com un període de transformacions contínues que fan possible que la persona deixi enrere l'etapa de la infantesa per incorporar-se

[292] En el capítol 2 es tracta aquesta temàtica d'una manera més concreta.

definitivament a la vida adulta. Es tracta d'un trànsit que incorpora tot un catàleg de canvis en distints àmbits: fisiològics, psicològics, socials i afectius. Paral·lelament a aquesta evolució, Erikson (1990) recorda que l'individu inicia per primera vegada una tasca de profunda introspecció i, ja allunyat de la innocència infantil, l'adolescent es planteja per primera vegada qüestions tan transcendents com ara *qui sóc? qui hauria de ser?* o *qui m'agradaria ser?* D'alguna manera, aquest procés podria ser interpretat com una mena de migració cap a l'interior del propi individu.

Partint d'aquesta realitat, en el context analitzat s'ha observat una certa necessitat d'investigació i d'intervenció en relació a aquests canvis identitaris del període adolescent. D'alguna manera, es perceben actuacions aïllades que s'enfoquen a canvis concrets inherents a aquesta etapa vital (per exemple, aquelles que atenen als canvis fisiològics d'aquest període adolescent) però no existeixen propostes integrades que atenguin el gran canvi de l'adolescència. La idea que esmenta Erikson (1990) i que fa referència a la recerca del "jo" representa el mirall on es projecta tota la càrrega evolutiva d'aquest procés, de tal manera que és la pròpia identitat la que articula el seguit de transformacions que viu la persona durant tots aquests anys.

És per aquest motiu que es percep com una oportunitat l'ampliació de l'estudi en aquests àmbits per tal de generar una **proposta concreta d'actuació que atengui aquests processos de construcció identitària dels adolescents[293],** en especial els d'origen immigrant. La projecció de tot plegat hauria de ser la posada en marxa de pràctiques susceptibles de contribuir a una millor interpretació de l'estatus adolescent per part dels joves. Entitats com ara centres educatius, unitats de salut o

[293] En alguns sectors molt concrets de la societat s'han plantejat propostes identitàries versemblants, si bé es tracta d'intervencions que atenen sectors molt concrets de la població adolescent. Un exemple podrien ser les propostes que es fan als adolescents en temes de pastoral juvenil.

corporacions socials podrien representar vertaderes plataformes de difusió d'aquesta visió integrada de l'adolescència, la qual cosa minimitzaria els riscos d'un període prou inestable.

b) Molt en relació amb la proposta que s'acaba de realitzar, en l'anàlisi de l'adolescència coetània s'ha treballat amb el concepte de postmodernitat. A través d'obres d'autors tan rellevants com Habermas (1989) o Vattimo (2000) s'ha exposat el denominador comú de la realitat contemporània a través d'una aposta decidida cap allò peculiar i singular, enfront del caràcter universal que buscaven amb decisió segons quines teories il·lustrades. Estam vivint un període en el qual no hi ha escenaris permanents i la volatilitat esdevé part d'allò quotidià. És enmig d'aquesta permanent inseguretat que els adolescents han d'anar teixint un cos identitari mínimament estable com per fer front als reptes vitals futurs.

Atenent l'experiència investigadora que aquí es presenta, val a dir que s'han percebut com habituals les situacions d'adolescents desconcertats per la multiplicitat de referents identitaris que van rebent, molts dels quals són contradictoris. Machado Pais (2000) afirma que els adolescents d'avui en dia tenen unes vides que ell qualifica com "absolutament oscil·lants i reversibles". Aquesta mena de realitats incorporen riscos a curt i a mig termini per aquestes persones que, sovint, evidencien les seves debilitats a través d'una immensa capacitat per ser influenciats/es. En aquest sentit, un dels reptes que es proposen de cara als propers temps és **el disseny, l'aplicació i l'avaluació de programes d'educació (transversals) que ajudin als més joves a saber interpretar l'allau de referents que van rebent a diari** i que els arriben des de fonts prou diverses i que sovint emeten missatges contradictoris. La posada en marxa d'iniciatives versemblants seria un estímul en la consecució d'una generació millor situada en referència al món que els espera fora d'un

sistema educatiu que, en alguns casos, encara roman en metodologies ancorades en el segle passat.

c) Talment s'ha exposat anteriorment[294], la consolidació de la globalització econòmica ha evidenciat un canvi del paradigma tradicional d'adolescència. D'una manera molt gràfica Labrador i Blanco (2008) tracen el seguit de canvis del model tradicional d'adolescència al model postmodern. A diferència de fa unes dècades, avui en dia les persones es dediquen uns anys a "ser" adolescents i, socialment, s'han atribuït un seguit de comportaments a aquesta etapa vital (revel·lia, estètica, llenguatge, etc.).

Aquesta nova realitat pot resultar xocant per a generacions de mares i pares que han crescut amb un paradigma diferent d'adolescència (la qual era més curta i encaixada en uns codis socials poc flexibles). En el cas de familiars procedents d'altres cultures (no occidentals), aquest impacte pot resultar més sever car no s'entenen els rols amb els quals avancen els joves en una societat sovint qualificada com a massa tolerant.

Sigui com vulgui, arran dels resultats obtinguts per aquest projecte es detecta una necessitat d'acostar a les famílies nouvingudes el concepte d'adolescència imperant a la societat d'acollida. Sovint la distància cultural existent entre l'origen i el destí migratori provoca una incomprensió de determinats comportaments dels adolescents, els quals avancen pressionats per la seva necessitat d'anar en consonància amb la tribu per no ser rebutjats. D'aquesta manera, l'elaboració de **plans d'intervenció familiar** (des dels centres educatius, sanitaris, associacions de nouvinguts o altres entitats versemblants) ajudarien a minvar l'impacte derivat d'aquest xoc, el qual sovint representa situacions de

[294] Veure *2.1.2. Evolució en la concepció de l'adolescència.*

gran tensió pels adolescents i les famílies que la viuen. Aquests plans d'intervenció també serien projectables a entorns familiars de la societat d'acollida els quals a cops no es mostren sensibles vers les peculiaritats que puguin aportar les poblacions immigrants.

d) En el cas dels adolescents de famílies immigrants, s'ha observat que l'arc de referents identitaris esdevé més complex i tendeix a dualitzar-se. Tot i l'existència d'investigacions i algunes intervencions, s'han detectat mancances en la de dedicació de recursos destinats a la creació d'espais oberts de convivència entre persones de distintes cultures. Barriades de Palma com Pere Garau representen *microciutats* dotades d'unes elevades quotes de diversitat cultural que no van acompanyades de programes eficients d'integració. Aquesta realitat, sembla que s'ha aguditzat durant el darrer lustre.

Partint de la realitat retratada pel projecte que aquí es presenta, s'observa la necessitat d'engegar un **programa integral destinat a la integració** de les poblacions nouvingudes a la ciutat de Palma. Sembla que el racisme esdevé un dels elements que demostren amb major eloqüència l'existència d'una situació de tensió. En aquest sentit, resulta significatiu engegar praxis que permetin modificar conductes, tant en col·lectius de nouvinguts com ara també en poblacions autòctones. A l'actualitat, els problemes de convivència palesats a distintes ciutats europees[295] o americanes[296] amb major tradició migratòria, evidencien els riscos potencials que incorpora la inexistència de pràctiques eficients per a la integració de col·lectius immigrants. Tenint com a referència la proposta realitzada per l'Organització Internacional per a les Migracions (OIM), calen accions d'intervenció en distints àmbits:

[295] El cas que va tenir major ressò va ser el provocat per col·lectius d'immigrants (de 1a i 2a generació) a París l'octubre de l'any 2005.
[296] A l'any 2014 i inicis de 2015 s'han mantingut les tensions entre determinats sectors afroamericans residents a EUA i la policia que han destapat de nou el debat de la integració.

- Educatiu: garantir uns índexs de fracàs escolar menors i equivalents a la resta d'alumnes per aquells que són d'origen immigrant. Facilitar la seva presència a les universitats i estudis postobligatoris.

- Social: facilitar la creació d'escenaris que afavoreixin la interacció entre persones de distinta procedència, de tal manera que els paisatges heterogenis siguin una constant a la família, al teixit productiu, etc.

- Econòmic: s'observen uns índexs d'atur sensiblement més elevats en els col·lectius de nouvinguts (per exemple, en el cas dels marroquins). Per tal de no caure en l'exclusió d'aquestes persones, calen accions d'integració laboral que ajudin a incorporar aquestes persones al teixit productiu.

- Residencial: en la contextualització s'ha exposat la creixent concentració d'aquests col·lectius a espais concrets de la ciutat. La creació de *guetos* esdevé una de les amenaces per a la convivència del futur, la qual cosa demanda una intervenció pública orientada a l'habitatge social per aquestes persones.

- Lingüístic: és la primera de les eines que li cal a qualsevol persona que arriba al seu destí migratori. Tot i aquesta necessitat, també cal incentivar espais en els quals aquestes persones es puguin expressar i es sentin escoltats amb la seva llengua pròpia. Serà fugint de la imposició que s'assoliran majors quotes d'integració.

- Mediàtic: estudis com els de van Dijk (2008) corroboren que la opinió de la societat espanyola respecte els immigrants està molt condicionada pel posicionament de determinats mitjans de comunicació. En aquest sentit, es percep una certa necessitat d'assegurar que no es traspassa la línia del racisme (ja sigui eloqüent o subtil) ja els mitjans de comunicació sovint actuen com a agitadors de conflictes socials interètnics.

10.3.2. Prospectiva

A partir de l'experiència investigadora exposada, en l'última aturada del treball es planteja una proposta de cara el plantejament de futures investigacions, tot en una relació evident amb les propostes d'intervenció que apareixen en el punt anterior. Com és de suposar, no es tracta d'un esquema prospectiu limitat a un àmbit concret sinó que s'escampa en distintes de les temàtiques que s'han tractat en el devenir de l'anàlisi.

1) Talment s'ha pogut observar en el devenir de la recerca, el paradigma fet servir fins fa unes dècades en relació als processos de construcció identitària ha evolucionat. Immersos en la postmodernitat, ens trobem vers uns models identitaris menys estables, fragmentats i per moments contradictoris. A tots aquests canvis descrits en la investigació, cal afegir-hi l'entrada en escena de les noves tecnologies de la informació i la comunicació els les quals han evidenciat la seva presència en l'univers identitari a través de les anomenades identitats digitals.

   Amb tot plegat i sent fidels al propi **tarannà postmodern**, ens situem davant un procés de canvi molt recent i que, a l'hora, es veu sotmès a revisions constants. La immediatesa d'aquests processos posa en evidència la necessitat constant **d'obrir línies d'investigació encaminades a analitzar amb detall com afecta aquest nou estatus identitari a la figura dels adolescents** i, més concretament, a aquells que són d'origen immigrant.

2) En l'àmbit educatiu, **un dels camps en els quals es percep que es poden obrir noves línies d'investigació és el relacionat amb l'elaboració, aplicació i seguiment de programes educatius transversals** que ofereixin als alumnes els instruments necessaris com per poder interpretar l'allau de referents que van rebent a diari i que els arriben des de fonts tan diverses com la família, els mitjans de comunicació, els centres educatius o els amics. D'aquesta manera, el sorgiment d'investigacions

orientades a endinsar en aquests processos maduratius contribuiria a la consolidació d'un jovent crític no només dedicat a rebre simbologia identitària des d'un posicionament passiu, sinó que també fos capaç de saber interpretar el seu entorn per tal de poder seleccionar adequadament.

A hores d'ara, ja s'han consolidat algunes enfocaments que caminen cap aquí com és el cas de les *metodologies actives d'aprenentatge*, les quals s'aixequen a partir de treballs multidisciplinars construïts a partir de projectes en els quals els alumnes mantenen una posició central respecte els escenaris d'aprenentatge que els envolten. Tal volta, endinsar en la innovació educativa representaria una oportunitat de cara a corregir alguns dels escenaris de risc que rodegen els grups d'adolescents de casa nostra.

A més de tot això, seria interessant **orientar línies noves de recerca de cara a situar millor el paper que les famílies** (especialment aquelles que són estrangeres) **a l'entorn escolar**. Arran d'aquesta recerca, s'ha observat que no existeixen llaços ferms quant a la relació entre els centres i els entorns familiars. La investigació en noves estratègies de relació entre ambdós agents tal vegada sigui una alternativa interessant de cara aquests propers anys.

3) A l'esfera familiar, s'ha identificat la necessitat de **fomentar recerques que es marquin com a objectius el disseny, l'aplicació i l'avaluació de plans d'intervenció familiar orientats a treballar amb els entorns familiars dels adolescents nouvinguts**, els quals no entenen els trets que acompanya el trànsit de l'adolescència a occident. Aquestes investigacions seria interessant que fessin esment a distints àmbits: centres educatius, unitats de salut, associacions de nouvinguts o altres entitats versemblants. L'existència d'aquesta línia de recerca sens dubte ajudaria a minvar l'impacte derivat d'aquest xoc, el qual sovint

representa situacions de gran tensió pels adolescents i les famílies que la viuen. L'aplicació adequada d'aquestes mesures ajudaria també a assolir majors quotes d'integració d'aquestes famílies a la societat d'acollida.

4) En aquest mateix àmbit, també s'ha observat una necessitat quant a **investigacions orientades a dissenyar, aplicar i avaluar plans d'intervenció familiar orientats a treballar amb persones que formen part de la societat d'acollida**. En general, no existeix una excessiva base teòrica que faci esment al procés de recepció de persones nouvingudes, de tal manera que si s'obren canals de recerca encaminats a marcar pautes per suavitzar els efectes negatius d'aquest trobament i potenciar els positius s'estalviaran molts dels conflictes potencials que a dia d'avui es perceben.

5) A nivell identitari, la recerca que aquí s'ha presentat limita la seva intervenció a poblacions nouvingudes. En aquest sentit, **seria interessant obrir una mica l'angle d'anàlisi i plantejar una recerca en la qual les consultes no només anessin adreçades a col·lectius de joves nouvinguts sinó també comptessin amb el parer d'adolescents autòctons.** Aquesta doble visió oferiria una perspectiva més profunda de la realitat, tot endinsant tant en els processos de preservació de la identitat ètnica com en els d'aculturació. Del contrast dels resultats que se'n poguessin obtenir en aquestes noves recerques respecte a les ja existents se'n podrien extreure conclusions interessants.

6) En un nivell més contextual, s'ha percebut que determinades àrees de la ciutat de Palma han entrat en un procés de degradació que va més enllà d'aspectes urbanístics i s'escampa també en l'àmbit social. És per aquest motiu, que una de les propostes que planteja aquesta recerca

de cara al futur és l'obertura de **vies de recerca orientades al diagnòstic i la intervenció de determinats districtes de Palma**. La no actuació a mig termini pot representar un risc de conflicte social a determinades zones en les quals la tensió es percep entre uns i altres col·lectius. Episodis recents viscuts en distintes ciutats europees han posat en valor aquesta mena de línees d'investigació social.

Sigui com vulgui, de la posada en marxa de d'algunes de les iniciatives o de les línies d'investigació que s'han exposat en aquesta darrera aturada de la tesi, en dependrà una part del devenir de tota una generació de persones que han hagut de créixer envoltats d'atmosferes sovint desfavorables però que, en qualsevol dels casos, han estat capaces de demostrar haver sumat tot un seguit de competències que de ben segur els ajudaran a construir un futur sòlid. Allà on ells desitgin.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I RECURSOS EN XARXA

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Aguado, T (2003). *Pedagogía Intercultural*. Madrid: Ed Mc Graw Hill.

Aguiar, F. i De Francisco. (2007). Siete tesis sobre racionalidad, identidad y acción colectiva. *Revista Internacional de Sociología*, 65, 46, 63-86.
Disponible en:
http://digital.csic.es/bitstream/10261/7597/3/4.pdf
Data de consulta (8-12-2013)

Aguirre, A. (1994). *Psicología de la adolescencia*. Barcelona: Editorial Boixareu.

Albert, M., Navarro, C., Rodríguez, L., Sanahuja, A., Santoja, V. (2010). *Familias Migrantes. Reflexiones sobre los cambios.* Barcelona: Tirant lo Blanch.

Andreson, B. (1991). *Imagined Communities*. Londres: Verso.

Aparicio,R i Portes A. (2010). *Estudio de las familias con hijos e hijas de origen inmigrante.* Madrid: Fundación Instituto Universitario de Investigación José Ortega y Gasset.

Aparicio, R. i A. Tornos (2005). *Las redes sociales de los inmigrantes extranjeros en España.* Madrid: Ministeri de Treball i Afers Socials.
Disponible en:
http://revista-redes.rediris.es/html-vol11/Vol11_10.htm
Data de consulta (19-5-2011)

Arcila, C. (2008). La producción comunicativa de la identidad en los entornos virtuales. Estudio de la identidad como objeto de referencia en las conversaciones de un chat estudiantil. *Anuario Ininco*, 20, 1.

A.A.V.V. (2012). *Crisis e inmigración marroquí en España 2007-2011*. Madrid: Colectivo Ioé.
Disponible en:
http://www.colectivoioe.org/uploads/16ed2b9a5f0868dc55be62fa17d667ca48a97980.pdf
Data de consulta (17-4-2013)

A.A.V.V. (2010). *El impacto de la crisis económica en la situación laboral de los inmigrantes marroquíes en España*. Madrid: Casa Árabe.

A.A.V.V. (2008). *La promoción del desarrollo adolescente: recursos y estrategias de intervención.* Sevilla: Junta de Andalucía.
Disponible en:
http://www.educacion.navarra.es/documents/27590/38595/promocion_desarrollo_adolescente.pdf/0bed92e5-e473-49de-a05f-8d9f2c5365bc

Data de consulta (7-8-2014)

A.A.V.V. (2010). *Joves de les Illes Balears: situació i expectatives 2010. Institut Balear de Joventut.* Conselleria d'Esports i Joventut. Govern de les Illes Balears. Palma
Disponible en:
http://www.gadeso.org/sesiones/gadeso/web/14_paginas_opinion/ca_1000575.pdf
Data de consulta (19-02-2014)

A.A.V.V. (2013). *La Gran Enciclopèdia en català*. Barcelona: Edicions 62.

Ballén, M., Pulido, R. i Zúñiga F. (2007). *Abordaje hermenéutico de la investigación cualitativa. Teorías, procesos, técnicas*. Bogotà: U. Cooperativa de Colombia

Ballester, L. (2006). El análisis semántico y pragmático de las entrevistas de investigación. *Empiria. Revista de Metodología de las Ciencias Sociales*, 11, 107-129.

Ballestín, B. (2007). *Immigració i identitats a l'escola de primària. Experiències i dinàmiques de vinculació i desvinculació escolar al Maresme*. Tesi llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona.
Disponible en: http://www.tesisenxarxa.net/bitstream/handle/10803/5527/bbg1de1.pdf?sequence=1
Data de consulta (12-04-2011).

Barbour, R. (2013). *Los grupos de discusión en investigación cualitativa.* Madrid: Morata.

Barrios, G.(2008). *Etnicidad y lenguaje: La aculturación sociolingüística de los inmigrantes italianos en Montevideo*. Montevideo: Departamento de Publicaciones de la Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, Universidad de la República.
Disponible en:
http://www.revistas.unc.edu.ar/index.php/RDPL/article/view/7726/8643
Data de consulta (15-02-2013)

Bartolomé, M., Cabrera, F., Espín, J., Marín, M.A. i Rodríguez, M. (2000). El enfoque intercultural en educación e inserción sociolaboral: algunas líneas de investigación desde la realidad catalana. *Qurriculum*, 14, 41-76.

Baudrillard, J. (1999). *El intercambio imposible*. Madrid: Cátedra.

Bauman, Z. (1999). *La globalización: consecuencias humanas*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica

Bauman, Z. (2007). *Tiempos líquidos*. Barcelona: Ensayo Tusquets.

Beltrán, J. i Sáiz, A. (2001). *Els xinesos a Catalunya. Familia, educació i*

integració. Barcelona: Ata Fulla.

Beltrán, J. i Saiz, A. (2002). Comunidades asiáticas en España. *Documentos CIDOB. Relaciones España-Asia*, núm. 3.

Beltrán, J. (2003). Diáspora y comunidades asiáticas en España. *Scripta Nova. Revista electrónica de geografia y ciencias sociales*, 3, 134.
Disponible en:
http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-134.htm
Data de consulta (12-12-2008)

Beltrán, J. i Saiz, A. (2003). Treballadors i empresaris xinesos a Catalunya, Ponències IV *Congrés Català de Sociologia de l'Associació Catalana de Sociologia*, Reus.

Beltrán, J. (2005). Las comunidades asiáticas en España: una visión panoràmica. *Afers internacionals*, núm. 68, 33-52.

Beltrán, J., Betrisey, A. i López, A. (2006). El estado de la cuestión de la Investigación sobre las comunidades asiáticas en España. En San Ginés (Ed.), *La Investigación sobre Asia Pacífico en España*. Granada: CEIAP.

Berger, P i Luckmann, T. (1997). *La construcció social de la realidad*. Barcelona: Amorrortu Editores.

Berger, P. i Luckmann, T. (1997). *Modernidad, pluralismo y crisis de sentido*. Barcelona: Paidós.
Disponible en:
http://www.consensocivico.com.ar/uploads/5466741d5bd32-Berger-Luckmann-Moder,%20plural%20y%20cris%20de%20sent%20%28CC%29.pdf
Data de consulta (19-11-2013)

Beriáin, J. (2000). *¿Una Comunidad imaginada?: génesis de las mitologías nacionalistas*. Pamplona: UNED.

Bermúdez, M. (2005). La inmigración asiática en España desde la perspectiva de las relaciones internacionales: una relación simbiótica. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 68, 13-31.

Bernal, M.E. y Knight, G.P (1993). *Ethnic identity: Formation and transmission among Hispanics and other minorities*. Albany: State University of New York Press.

Berry, J. W. (1990). Psychology of acculturation: Undestanding individuals moving between cultures. En R.W. Brislin (Ed.), *Applied cross-cultural psychology* (232-253). Newbury Park, CA: Sage.

Betrisey, D. (2007). Migración, comercio mayorista chino y etnicidad. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 78, 77-95.
Disponible en: *www.raco.cat/index.php/RevistaCIDOB/.../9446...*
Data de consulta (16-11-2014)
Biao, X. (2005). Relaciones internacionales y migraciones transnacionales: el caso de China. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 68, 133-149.

Blanco, C. (2007). Transnacionalismo. Emergencia y fundamentos de una nueva perspectiva migratoria. *Papers*, 85, 13-29.

Blasi, A., & Glodis, K. (1995). The development of identity. A critical analysis from the perspective of the self as subject. *Developmental Review*, 15, 404-433.

Bonilla-Castro, E. i Rodríguez, P. (2005). *Más allá del dilema de los métodos. La investigación en ciencias sociales*. Bogotá: Ediciones Uniandes.
Disponible en:
http://books.google.es/books/about/M%C3%A1s_all%C3%A1_del_dilema_de_los_m%C3%A9todos.html?id=REOIWoQuAL4C
Data de consulta (8-12-2013)

Bordonado, M.J.(2012). *El fenómeno de la inmigración: consecuencias económicas e implicaciones de política económica*. Madrid: Esic editorial.

Botello, L.(2006). *Identidad, masculinidad y violencia de género*. Madrid: Tesis PhD.
Disponible en: http://eprints.ucm.es/7184/
Data de consulta (15-6-2014)

Bourdieu, P. (2001). *Capital cultural, escuela y espacio social.* Madrid: Siglo XXI.

Bravo, F. (2010). ¿Qué es la islamofobia? *Documentación social*, 159, 189-207.

Briones, E.(2010). *La aculturación de los adolescentes inmigrantes en España*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca

Brown, J. S., Collins, A. i Duguid, P. (1989). Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*, gener- febrer, 32-42.
Disponible en: www.edtech.vt.edu/edtech/id/models/powerpoint/cog.pdf.
Data de consulta (15-08-2010).

Brullet i Gómez-Granell (2008). *Malestar: infancia, adolescencia y familia*. Barcelona: Graó.

Buendía, L., González, D., Pozo, T., i Sánchez, C. (2004). Identidad y Competencias interculturales. *Revista Relieve*, (10), 2, 135-183.

Disponible en:
http://www.uv.es/relieve/v10n2/RELIEVEv10n2_1.pdf
Data de consulta (19-08-2013)

Bueno, J. i Belda,J. (2005). *Familias inmigrantes en la escuela*. Valencia: Universitat de València.

Burns, R. B. (1990). *The self concept. Theory, measurement, development and behaviour*. New York: Logman.

Cabrera, F. (2002). Hacia una nueva concepción de la ciudadanía en una Sociedad multicultural. En M.Bartolomé (coord.) *Identidad y ciudadanía un reto a La educación intercultural*. Madrid: Narcea.

Cabrera, F., Espín, J., Rodríguez, M., Marín, M. (1996). Cuestionario para medir la identidad étnica y la aculturación en la adolescencia. *Revista de educación*, (315), 227-249.

Cabrera, F; Espín, J.V.; Rodríguez, M i Marín, M. (1996). Identidad étnica y aculturación en el alumnado de Educación Secundaria. Comunicació presentada en *European Conference on educational Research*. Sevilla, Setiembre, 1996.

Cabrero, A. (2011). *Aprender a enseñar religión*. Madrid: Palabra.

Campos, L. (2008). *Cómo viven los inmigrantes en España*. Madrid: Visión Libros

Carbonell, F. (2000). Decálogo para una educación intercultural. *Cuadernos de Pedagogía*, 290, 45-58.

Carbonell, F.(2007). *Vinguts del centre del món: socialització dels fills i filles de famílies xineses*. Vic: Eumo editorial.

Caro, I.(2010). *Islam y judaismo contemporáneo en América Latina*. Santiago de Chile: RIL editores.

Carrasco, I. y Escribano, P. (2002). La construcción identitaria y las nuevas tecnologías a distancia: aprender a vivir "en pantalla". *Revista Teoría y Tecnología de la Comunicación*, 12 -13-14

Carrasquilla C., Gadea E. i Meier, S.(2007). *Los nuevos vecinos de la mancomunidad del sureste.* Murcia: Ediciones de la Universidad de Murcia.

Castellá, J. (2003). Estudios actuales sobre aculturación en Latinos: revisión y nuevas perspectivas. *Revista Interamericana de Psicología*, (37), 2, 341-364. Disponible en: http://www.redalyc.org/pdf/284/28437212.pdf
Data de consulta (9-04-2009)

Castells, M. (2000). *La Galàxia Internet*. Barcelona: Rosa dels Vents.

Castillo, E. i Vásquez, M. (2003). El rigor metodológico en la investigación cualitativa. *Colombia Médica*. 34, 164-167.
Disponible en: http://www.bioline.org.br/pdf?rc03025
Data de consulta (3-11-2013)

Cejas, M.(2008). *Igualdad de género y participación política: Chile, China, Egipto, Liberia, México y Sudáfrica*. México: El colegio de México, A. C.

Checa, F. (2005). *Mujeres en el camino: el fenómeno de la migración femenina en España.* Barcelona: Icaria editorial.

Chireac, M.I. (2010). *La adquisición del catalán y del castellano por los escolares inmigrantes de origen rumano y chino. Un análisis sistemático de los usos correctos y erróneos de la expresión oral.* Tesi llegida a la Universitat de Lleida.
Disponible en: http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/8314/tsmc1de1.pdf;jsessionid=15E8AA1B5AFD2A72B3B1724547A76312.tdx1?sequence=1
Data de consulta (15-03-2014).

Codina, N.(2004). Aproximación Metodológica a la Complejidad del Self. *Revista Interamericana de Psicologia* 38, 1, 15-21.

Codina, N. (2005). El self y sus pluralidades: Un análisis desde el paradigma de la complejidad. *Escritos de Psicología*, 7, 24-34.

Collier, G., Minton, H. L. y Reynolds, G. (1996). *Escenarios y tendencias de la Psicología Social*. Madrid: Tecnos.

Cross, W. E. (1991). *Shades of black: Diversity in African-american identity*. Philadelphia: Temple University Press.

De la Torre, A (2009). Nuevos perfiles en el alumnado: la creatividad en nativos digitales competentes y expertos rutinarios. *Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento*, vol. 6, 1, 7 -14.
Disponible en: http://www.researchgate.net/publication/28264394
Data de consulta (12-04-2014).

De Miguel, R.(1958). *Diccionario Latín Español Etimológico*. Madrid: Victoriano Suárez.

De Prada, W., Actis, C. i Pereda, M.A. (2005). *Inmigración y vivienda en España*. Madrid:Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

Del Brutto, B., (2000). Globalización, Tecnologías de la Información y Nuevas

Identidades. *Encuentro de investigadores en temáticas urbanas, Lo urbano en el pensamiento social*; 29 y 30 de septiembre de 2000. Instituto de Investigaciones Gino Germani, Facultad de Ciencias Sociales, UBA.

Deaux, K. (1996). Social identification. En E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), Social psychology: Handbook of basic principles. New York: Guilford.

Díaz, E. (2005). *Posmodernidad*. Buenos Aires: Editorial Biblos.

Dunbar, C. (2002). *La crisis de las identidades. La interpretación de la mutación.* Barcelona: Bellaterra.

Ereta, M.J. i Delpino, M.A.(2013). Estilos familiares en la formación de adolescentes en España. Madrid: Liga española de la educación. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

Erikson, E. (1986). *Sociedad y Adolescencia*. México, DF: Siglo XXI.

Erikson, E. (1990). *Identidad, Juventud y crisis*. Madrid: Taurus.

Essomba, M.A.(2008). Processos y dinámicas de construcción identitaria entre adolescentes inmigrados. Hacia una política educativa y cultural de reconocimiento. *Revista de Educación*, 346, 217-240.

Fàbregues, S., Paré, M.H. (2013). El grupo de discusión y la observación participante. En *Construcción de instrumentos para la investigación en las ciencias sociales y del comportamiento*. Barcelona: UOC.

Faccini, A.(2011). *El perfume de la adolescencia: una gran aventura para la familia y el colegio*. Madrid: Ediciones Palabra.
Disponible en:
https://books.google.es/books
Data de consulta (16-07-2014)

Fajardo, M., Patiño, M. i Patiño, C. (2008). Estudios actuales sobre aculturación y salud mental en inmigrantes: revisión y perspectivas. *Revista Iberoamericana de Psicología: Ciencia y Tecnología*, 1, 39-50.

Fernández, L. (2006). Com analitzar dades qualitatives? *Butlletí La Recerca*, 6, Fitxa 7.
Disponible en:
http://www.ub.edu/ice/recerca/pdf/ficha7-cat.pdf
Data de consulta (05-12-2014)

Figuera P., Freixa M., Massot I., Torrado M. i Rodríguez L. (2008). L'èxit en les Trajectòries formatives obligatòries i postobligatòries en contextos multiculturals. En Figuera, P. et al. (Ed.) *Recerca i Immigració. Col.lecció Ciutadania i*

Immigració 1, 13 – 31. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció Social i Ciutadania.

Figuera P., Torrado M., Llanes J. i Pol L.(2012). Alumnado Emigrante: Satisfacción y actitudes ante la formación en su transición a niveles postobligatorios. *Revista REID*, octubre, 79-100.

Funes, J. (2000). Migración y adolescencia. En Aja, E., Carbonell, F., Funes, F. i Vila, I (Ed.) *La inmigración extranjera en España: los retos educativos* 120-144. Barcelona: Fundación La Caixa.

Gainza, A. (2006). La entrevista en profundidad individual. En Canales, M. (Ed.) *Metodologías de investigación social*. Santiago de Chile: LOM ediciones.

Gamero, R. (2009). La construcción de la identidad digital. *EnterIE* , 131. Disponible en: https://observatorio.iti.upv.es/media/managed_files/2009/06/03/11569.pdf Data de consulta (06-07-2014)

Gaonac'h, D. i Golder G. (2005). *Manual de psicología para la enseñanza*. Buenos Aires: Siglo XXI.

García Sierra, P. (1998). *Diccionario filosófico*. Madrid: Biblioteca de filosofía en español.

García, P. (2006).Estrategias de los inmigrantes argentinos y ecuatorianos en Madrid. Revista Alternativas. *Cuadernos de Trabajo Social*, 4, 95-112.

Garrido, P.(2012). *Inmigración y diversidad cultural en España. Un análisis histórico desde la perspectiva de los derechos humanos*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca.
Disponible en:
http://cielo.usal.es/Record/Xebook1-386#.VOmlEC4YHuA
Data de consulta (16-09-2013)

Gergen, K. (1997). *El yo saturado. Dilemas de identidad en el mundo contemporáneo.* Barcelona: Paidós.

Gibbs, G. (2012). *El análisis de datos cualitativos en la Investigación Cualitativa*. Madrid: Morata.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

Giddens, D. (2000). *Un mundo desbocado*. Madrid: Taurus.

Giménez, G. (2000). Materiales para una teoría de las identidades sociales. En Valenzuela, J.M. (Ed). *Decadencia y auge de las identidades. Cultura nacional,identidad cultural y modernización*, 45-78. Mèxic: Colegio de la Frontera Norte-Plaza y Valdés.

Giones, A. i Serrat, M. (2010). La gestión de la identidad digital: una nueva habilidad informacional y digital. *BID: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, juny, 24.

Giró, J. (2003). Asociacionismo étnico, identidad cultural y ciudadanía. En Bernuz, M. i Susín, R. Ciudadanía (Ed.) *Dinámicas de pertenencia y exclusión*. Logroño: Universidad de la Rioja.

Giró, J. (2006). Identidad étnica, adolescencia y aculturación. Comunicació Presentada a *XII Conferencia de sociología de la educación*. Logroño, 2006.

González, J.M. (2006). Geografía urbana de Palma: la actividad turística en la Forma y el desarrollo de la ciudad.VIII Treball presentat en el *Coloquio y Jornadas de campo de Geografía Urbana*. Palma.

González, J.M. (2009). Anàlisi territorial interurbana: la guetització espacial. El Tercer boom i migracions contemporànies a les Illes Balears de 1996 a 2008. *Fundació Càtedra Iberoamericana*, 12.
Disponible en:
www.uib.es/catedra_iberoamericana/publicaciones/miralles_p2/23.html
Data de consulta (5-11-2010)

González, M. (2002). Aspectos éticos de la investigación cualitativa. *Revista americana de educación*, 29, 85-103.

Gordons, M. (1964). The nature of assimilation. En *Assimilation in American life*. Nova York: Oxford University Press.

Graff, J. (2010). *Aculturación e identidad étnica: la integración de los alumnos inmigrantes en las escuelas*. Tesis llegida a la Universidad de Salamanca.
Disponible en: http://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/83231/1/DPEE_GraffMunaro_Jacqueline_Aculturaci%C3%B3n.pdf
Data de consulta (6/10/2012)

Guba, E. i Lincoln, Y. (1981). *Effective evaluation: improving the usefulness of evaluation results through responsive and naturalistic approaches*. San Francisco: Jossey-Bass.

Gualda, E. (2008). Identidades, autoidentificaciones territoriales y redes Sociales de adolescentes y jóvenes inmigrantes. Portularia: *Revista de Trabajo*

Social, 8, 111-129.

Guarro, M.(2014). *Globalització, identitat i diversitat en la postmodernitat*. UOC. Disponible a: http://humanitats.blogs.uoc.edu/.
Data de consulta (12-12-2014).

Habermas, J. (1989). *El discurso filosófico de la Modernidad*, Madrid: Taurus.

Hall, S. (1992). The Question of Cultural Identity. En Hall, S., Held, D., McGrew, T (Ed.) *Modernity and Its Futures*, 273-316. Cambridge: Polity Press.

Helms, J. E. (2007). Some better practices for measuring racial and ethnic identity constructus. *Journal of Counseling Psychology,* 52, 235-246.

Hernández, C. (2012). *Racismo y educación. De la invisibilidad a la evidencia*. Madrid: UCM Editorial Complutense.

Hernández, J.C. i Cabrera, L. (2006). Cómo construyen su identidad cultural un grupo de escolares inmigrantes en la isla de Tenerife. Comunicació presentada a *Congreso Internacional de Educación Intercultural*. Madrid, març 2006.

Herrada, R.(2008). *Estudio etnográfico de un proceso de formación inicial del profesorado en el ámbito de la diversidad cultural*. Tesis llegida a la Universidad deAlmería.
Disponible en: http://cms.ual.es/UAL/es/estudios/doctorado/tesis/tesisdoctoral/DOCTORADO8710?plan=8412&anyo=2006-07&exp_numord=4&tes_codnum=1
Data de consulta (16-10-2009).

Huntington, S.P. (2004). *¿Quienes somos? Los desafíos de las identidades nacionales*. Barcelona: Paidós.

Imbert G.(2011). La tribu informática: identidades y máscaras en Internet. *Revista Estudios de Juventud*, 92, 123-131

Iñiguez, L. (2002). Identidad: de lo personal a lo social. Un recorrido conceptual. En Crespo, E. (Ed.) *La constitución social de la subjetividad*, 209-225. Madrid: Catarata.

Isajiw, W. (1974). Definitions of ethnicity. *Ethnicity*, 1, 111-124.

Isajiw, W.(1990). Ethnic-identity retention. En Breton, R., Isajiw, W., Kalbach, W.E. i Jeffrey. J.G. (Ed.) *Ethnic Identity and equality*. Toronto: University of Toronto Press

Jameson, F. (1996). *Teoría de la Postmodernidad*. Madrid: Trotta.

Jenkins, R. (1996). *Rethinking Ethnicity*. London: Sage.

Juliano, D. (1993). *Educación intercultural. Escuela y minorías étnicas*. Madrid: Eudema.

Karrouch, L. (2012). *De Nador a Vic*. Barcelona: Estrella Polar.

Klein, A.(2004). *Adolescencia: un puzzle sin modelo para armar*. Montevideo: Editorial Psicolibros-Waslala.

Labrador J. i Blanco M.R.(2008). *Nadie debe perder. Hijos de inmigrantes en su camino a la vida adulta*. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas.

Laclau, E. (1990). The impossibility of society. En Laclau, E. (Ed.) *New reflections on the revolution of our time*. London: Verso.

Lapresta, C. (2004). *La identidad colectiva en contextos plurilingües y pluriculturales. El caso del Valle de Arán*. Tesis llegida a la Universitat de Lleida. Disponible en: http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/8290/tclr1de1.pdf?sequence=1 Data de consulta (28-4-2009)

Lasaga, O. (2004). *La identidad europea como construcción social compleja: análisis de la borrosidad en el discurso de la identidad europea generado mediante escenarios de futuro*. Tesis llegida a la Universitat de Barcelona. Disponible en: http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/2665/TESIS_O.LASAGA_MILLET.pdf?sequence=1 Data de consulta (23-4-2009)

Lázaro, J.I.(2009). *Identidad cultural, capital y psiquismo: estudio de la identidad y el mercado: un diálogo con Freud, Lévy-Strauss y Polanyi.* Madrid: Tesis PhD. Disponible en: http://eprints.ucm.es/9777/1/T31451.pdf Data de consulta (18-6-2012)

López, R. i Deslauriers J.P. (2011). La entrevista cualitativa como técnica para la investigación en Trabajo Social. Margen, 61, 1-19.

L'Ecuyer, P. (1975). *La genêse du concept de soi: Théorie et recherches. Les transformations desperceptions chez les enfants âges de troois, cinq et huit ans.* Canadá: Naaman, Sherbrooke.

L'Ecuyer, P. (1986). *El concepto de sí mismo*. Barcelona: Oikos-Tau

Levitt, P. i Glick, N.(2004). Perspectivas internacionales sobre migración:

conceptuar la simultaneidad. *Revista Migración y Desarrollo*, 3, 61-90.

Li, M. (1995). *Investigación de las asociaciones voluntarias chinas de ultramar contemporaneas*. Xiamen: Daxue Chubanshe.

Llopis, R. (2004). *Grupos de discusión*. Madrid: ESIC.

López-Goñi, J.J. i Fernández-Montalvo, J. (2009). Predictores del éxito del tratamiento en Comunidad Terapéutica. *Cuadernos del Marqués de San Adrián*, 143-157.

López, J.M.(2007). La segunda generación no es inmigrante, *Revista Documentación Social de estudios sociales y de sociología aplicada*, 47, 78-92.

Lorenzo, F.J. (2009). *La familia en la historia*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Maalouf, A. (1998). *Identidades asesinas*. Madrid: Alianza.

Machado Pais, J.A. (2000). Las transiciones y culturas de la juventud: formas y escenificaciones. *Revista internacional de ciencias sociales*, 64, 89-100.

Man, G. (1997). *Historia, antropología y fuentes orales. Inmigrantes chinas en Canadá*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.

Mancilla J.(2011). Educación, integración o exclusión de la diversidad cultural? I congreso internacional sobre Migraciones en Andalucía. Granada: Instituto de Migraciones, Universidad de Granada.

Marín, A. (2002). La construcción de la identidad en la época de la mundialización y los nacionalismos. En Bartolomé, M. y otros (Ed) *Identidad y ciudadanía un reto a la educación intercultural.* Madrid: Narcea.

Marín, M.A. (2005a). La construcción de identidades cívicas y culturales en la sociedad red. En E. Soriano (Ed.) *La interculturalidad como factor de calidad educativa*, 133-174. Madrid: La Muralla.

Marín, M.A. (2014). Identidades físicas y digitales en un mundo global interconectado. En C. Cardona y E. Chiner (Eds.)Investigación educativa en escenarios diversos, plurales y globales. Madrid: EOS

Marín, R. (2006). *Sociedad, política y protesta popular en la España musulmana*. Costa Rica: Editorial Universidad de Costa Rica
Marshall, C. i Rossman, G. B. (1995). *Designing Qualitative Research*. Londres: Sage Publications.

Márquez, A. (2004). *Clima social y autoeficacia percibida por estudiantes inmigrantes: una propuesta intercultural.* Tesis llegida a la Universidad Complutense.
Disponible en:
http://biblioteca.ucm.es/tesis/edu/ucm-t28025.pdf
Data de consulta (14-07-2008)

Martí, E i Orrubia, J. (1997). *Psicología del desarrollo: el mundo del adolescente*. Barcelona: ICE/Horsori.

Martínez, D.(2011). *La lengua china: historia, signo y contexto. Una aproximación sociocultural*. Barcelona: Editorial UOC.

Martínez, M. (2012). *Adolescencia, aprendizaje y personalidad. Problemas y Soluciones en la Educación Secundària*. Barcelona: Sello editorial.

Martínez, M., Paterna, C., López, J.A. i Martínez, J. (2007). Autoestima colectiva y aculturación en inmigrantes ecuatorianos. *Apuntes de Psicología*, 25, 1, 67-78.
Disponible en:
http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCIQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fprofile%2FCarmen_Martinez8%2Fpublication%2F28183421_Autoestima_colectiva_y_aculturacin_en_inmigrantes_ecuatorianos%2Flinks%2F0912f50d1df1ac18be000000.pdf&ei=9anpVNnZLorvUlSpgvgJ&usg=AFQjCNFOehDzLn3SEkksNy-QmpShw1wpuw
Data de consulta (8-3-2013)

Martínez, R. (2007). *La investigación en la práctica educativa: guía metodológica de investigación para el diagnóstico y evaluación en los centros docentes*. Madrid: Ministerio de Educación.

Maslow, A. (1991). *Motivación y personalidad*. Madrid: Ediciones Díaz de Santos.

Massot, M.I.(2001). *Vivir entre dos culturas.* Tesi llegida a la Universidad de Barcelona

Massot, M.I. (2003). Els joves que viuen entre cultures: un nou repte educatiu. *Temps d'Educació*, 27, 85-103.

Massot, M.I. (2003). *Jóvenes entre culturas. La construcción de la identidad en Contextos multiculturales.* Bilbao; Desclée de Brouwer

Mead, G. H. (1982). *Espíritu, persona y sociedad*. Buenos Aires: Paidós.

Medina, P. (2006). Crecer en el cruce de culturas: adolescencia, identidad e inmigración. *Revista Comunicación*, 4, 129-139.

Merino, J.A. (2008). La inmigración china en España: ¿Qué imagen? *Observatorio de la Economia y la Sociedad China*, 6.
Disponible en:www.eumed.net/rev/china/06/jams.pdf
Data de consulta (15-03-2011)

Miquel, A. (2009). Migracions actuals a Europa i alguns models d'instal·lació. *Revista Afers Socials*, 2, 23-37.
Disponible en:
http://redined.mecd.gob.es/xmlui/handle/11162/6223?show=full
Data de consulta (13-11-2010)

Mir, A. (2011). Identitat i postmodernitat: els nous mecanismes identitaris del segle XXI. *Revista Obets*, 6, 1.

Mir, A. (2012). Els processos de socialització dels adolescents immigrants: la xarxa d'amistats del jovent nouvingut a Palma. *Revista Electrònica d'Investigació i Innovació Educativa i Socioeducativa*, 3, 2, 165-178.
Disponible en:
http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol3_num2/revista/08_Mir_Gual.pdf
Data consulta (12-10-2012)

Molina, J. Jürgen L. y Gómez L. (2008). Patrones de cambio de las redes personales de inmigrantes en Cataluña. *REDES-Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 15, 4, 36-60.

Molina J.L. (2009). *Les xarxes socials de sikhs, xinesos i filipins a Barcelona*. Barcelona: Fundació ACSAR- EgoLab UAB.

Montañés, M. (2011). *Metodología y práctica participativa*. Barcelona: Editorial UOC.

Moore, H.(1999). *Antropología y feminismo*. Madrid: Ediciones Cátedra.

Morano, C. (2005). *Elogio de la diversidad: aproximación interdisciplinar al fenómeno de las migraciones*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca.

Moreno, P. (2005). Reflexiones en torno a la segunda generación de inmigrantes y la construcción de la identidad. Comunicació presentada a les *Jornadas segundas generaciones de inmigrantes*. Alcalá de Henares, desembre 2005.

Morgan, D. (1996). Focus groups. *Annual Review of Sociology*, 22, 129-152.
Disponible en:
http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.soc.22.1.129
Data de consulta (16-9-2014)

Mula, A. i Navas, L. (2011). *Las actitudes ante la inmigración en los adolescentes y los jóvenes.* Alicante: Universidad de Alicante.

Munné, F. (2000). El self paradójico: la identidad como substrato del self. En Caballero, D., Méndez M.T. i Pastor,J. (Ed.) *La mirada psicosociológica. Grupos, procesos, lenguajes y culturas* , 743-749. Madrid: Biblioteca Nueva.

Musu, I.(2012). *China contemporánea: economía y sociedad ante los nuevos desafíos.* Madrid: Ediciones Rialp.

Navarrete, J.E.(2007). *China: la tercera inflexión. Del crecimiento acelerado al desarrollo sustentable*. México: Universidad Nacional Autónoma de México.

Nieto, G. (2007). *La inmigración china en España*. Madrid: Los libros de la Catarata.

Nikolaou i Kanavouras (2006). Identidad y pedagogía intercultural. *Revista interuniversitària de formación del profesorado*, 20, 1, 61-90.
Disponible en:
http://www.redalyc.org/pdf/274/27411310004.pdf
Data de consulta (12-7-2010)

Obiols, G. i Di Segni, S. (2008). *Adolescencia, postmodernidad y escuela.* Buenos Aires: Noveduc.

Oñate, M.P. (1989*). El autoconcepto. Formación, medida e implicaciones en personalidad.* Madrid: Narcea.

Orte, C., Pascual, B. i Touza, C. (2006). Inmigración e integración escolar en Baleares. *Revista Interuniversitaria de Formación de Profesorado*, 1, 20, 113-123.

Palou, B. (2010). *La integración de la juventud de origen magrebí en Cataluña*. Tesi llegida a la Universitat de Barcelona.
Disponible en: http://tdx.cat/handle/10803/2363
Data de consulta (5-12-2012)

Pàmies, J. (2006). *Dinámicas escolares y comunitarias de los hijos e hijas de familias inmigradas marroquíes de la Yebala en la periferia de Barcelona*. Tesi llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona.
Disponible en:
http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/5517/jpr1de1.pdf?sequence=1
Data de consulta (13-10-2011)

Páramo, M.A. (2009). *Adolescencia y psicoterápia: anàlisis de significados a través de grupos de discusión*. Salamanca: Ediciones Universidad de

Salamanca.

Páramo, P. (2008). La construcción psicosocial de la identidad y del self. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 40, 3, 539-550.

Parra, M. i Briceño, I. (2013). Aspectos éticos de la investigación cualitativa. *Revista Enf Neurol*, 12, 118-121.
Disponible en:
http://www.scribd.com/doc/255065105/Aspectos-Eticos-en-La-Investigacion-Cualitativa#scribd
Data de consulta (16-7-2014)

Pascual, A. (2006). Les imatges de la immigració a Mallorca: interpretacions de la multiculturalitat i la ciutadania. En March, M. X. (Ed.) *Anuari de l'Educació de les Illes Balears,* 2006, 376-388. Palma: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

Pascual, A. (2008). Família i processos d'integració en immigració internacional a les Illes Balears: el paper de la família i l'entorn sociocultural en els processos d'integració. *Revista Afers Socials*, 1, 40-49.

Penalva, C. i Mateo M.A. (2006). *Tècniques qualitatives d'investigació*. Alacant: Universitat d'Alacant.

Pomeroy, E. (1999). The teacher-student relationship in secondary school: insights from excluded students. *British Journal of Sociology of Education* 20, 4, 965-982

Polit, D.F., Hungler, B.P. (1999). *Nursing Research: Principles and Methods*. Philadelphia: J.B. Lippincott.

Priegue, D. (2009). La evaluación de programas interculturales con familias Inmigrantes: el eje de la participación. *Revista de pedagogía*, 61, 3, 107-120.
Disponible en:
http://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=1893725
Data de consulta (21-11-2013)

Rada, D. (2006). Credibilidad, Transferibilidad y Confirmabilidad en Investigación Cualitativa. *Revista IPASME*, vol. maig.

Raeff, C. (1997). Individuals in relationships: Cultural values, children's social interactions, and the development of an American individualistic self. *Developmental Review*, 17, 205-238.

Rascón, M.T.(2006). *La construcción de la identidad cultural desde una perspectiva de género: el caso de las mujeres*. Málaga: SPICUM.

Rasskin, I.(2012). *Identidad y alteridad en la escuela multicultural: una etnografía critica.* Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.

Rausell, C. (2004). *La representación de la diversidad*. Barcelona: UNESCO.

Reale, G. (2003). *Introducción a Aristóteles*. Barcelona: Herder.

Reig, D. y Fretes, G. (2011). Identidades digitales. Limites poco claros. *Cuadernos de Pedagogia* , 418, 58-61.

Revilla, J.C. (1996*). La identidad personal en la pluralidad de sus relatos. Estudio sobre jóvenes*. Tesi llegida a la Universidad Complutense.
Disponible en:
http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.raco.cat%2Findex.php%2FAthenea%2Farticle%2Fdownload%2F34119%2F33958&ei=_mToVN7xLcK5UajcgPAD&usg=AFQjCNE5HOuI7L5s1yxD2k16s2LaKe4-Sw
Data de consulta (13-10-2009)

Rinken (2008). *La inmigración en Andalucía: una visión desde el siglo XXI*. Sevilla: Centro de Estudios Andaluces.

Ritzer, G. (1993). *Teoría sociológica Contemporánea*. Madrid: McGraw-Hill.

Rizo, M. (2004). *Prácticas culturales y redefinición de las identidades de los inmigrantes en El Raval (Barcelona): aportaciones desde la comunicación*.
Tesi llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona.
Disponible en:
http://ddd.uab.cat/pub/tesis/2004/tdx-1217104-141705/mrg1de1.pdf
Data de consulta (22-10-2008)

Robledo, J. (2009). Observación participante: informantes claves y rol del investigador. *Nure investigación*, 42, 1-4.

Rodrigo i Medina (2006). Posmodernidad y crisis de identidad. *Revista Científica de Información y Comunicación*, 3, 125-146.

Romer, M. (2006). Algunos enfoques teóricos para el estudio de la identidad étnica individual en el medio urbano. *Dimensión antropológica*, 37, 13, 127-150.

Rosales, D. (2012). La identidad personal y religiosa en el espacio público. Un comentario desde la obra de Charles Taylor. *Estudios*, 101, 10, 165-178.

Rosas, M. (2013). *La responsabilidad de la paternidad*. Madrid: Ed. INK.

Sabariego, M. (2002). *La educación intercultural. Ante los retos del siglo* XXI. Bilbao: Desclée de Brouwer.

Sabariego, M., Massot, M.I., i Dorio, I. (2004). Métodos de investigación cualitativa. En R.Bisquerra (Ed.). *Metodología de la investigación cualitativa*, 220-244. Madrid: La Muralla.

Sadaba, CH. I Bringuë, X. (2010). Niños y adolescentes ante las pantallas: rasgos configuradores de una generación interactiva. *CEE Participación Educativa*, 15, 86-104
Disponible en:
http://www.mecd.gob.es/revista-cee/pdf/n15-bringue-sala.pdf
Data de consulta (11-09-2014)

Sáiz, A. (2005). La migración china en España. Características generales. *Revista CIDOB d' Afers Internacionals*, 68, 151-163.

Sáiz, A. (2008). Familia, empresa y transnacionalismo: el caso de las empresas asiáticas en España, Comunicació presentada en *Simposio internacional Nuevos retos del transnacionalismo en el estudio de las migraciones*. Barcelona, GEDIME, UAB.

Salvà, P. (2009). El procés migratori a les Balears: característiques Geodemogràfiques actuals i reptes de futur. *Revista Afers Socials*, 2, 5-20.

Sánchez, M. (2014). *La calidad en la investigación cualitativa: En Investigación y tecnologías de la información y comunicación al servicio de la innovación educativa*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

Sandín, M.P. (2003). *Investigación cualitativa en la educación: fundamentos Y tradiciones*. Madrid: McGraw-Hill Interamericana de España.

Sandín, M.P. (2006). Retos actuales de la formación en investigación cualitativa en educación. *Educare*, 10, 3, 11-32.

Santos, A. (2003). Jóvenes de larga duración: biografías laborales de los jóvenes españoles en la era de la flexibilidad laboral. *Revista española de sociología*, 3, 87-97.
Disponible en:
http://www.researchgate.net/publication/28089203_Jvenes_de_larga_duracin_biografas_laborales_de_los_jvenes_espaoles_en_la_era_de_la_flexibilidad_informacional
Data de consulta (12-11-2013)

Sárrate, Mª.L. (2003). Percepciones de profesores y alumnos ante la diversidad cultural. En Luque,P. (Ed.) *Educación social e inmigración*, 56-72. Sevilla: Sips.

Scribano, A. (2008). *La observación en El proceso de investigación social cualitativo*. Buenos Aires: Prometeo.

Seguí, M. (2004). *La comunidad marroquí en Baleares en Atlas de la Inmigración marroquí en España*. Madrid: Ediciones UAM y Observatorio Permanente de la Inmigración.

Segura A. (2002). *Aproximación al mundo islámico*. Barcelona: Editorial UOC.

Seoane, J. (2005). Hacia una biografía del self. *Boletín de psicología*, 85, 41-87.

Serapio, A. (2006). Realidad psicosocial: la adolescencia actual y su temprano comienzo. *Revista de Estudios de Juventud*, 73, 11-23.

Serra, C. (2001). *Identitat, racisme i violència. Les relacions interètniques en un institut català.* Tesi llegida a la Universitat de Girona.
Disponible en:
http://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/4655/tcss.pdf?sequence=1
Data de consulta (19-11-2013)

Siguan, M. (2003). *Inmigración y adolescencia. Los retos de la interculturalidad*. Barcelona: Paidós.

Soler, J.(2003). *El despertar de la nueva China: implicaciones del ingreso de China en la Organización Mundial del Comercio.* Madrid: Los libros de la Catarata.

Soler, M., Massot, I., i Sabariego M., (2009). Aprender a vivir juntos. Una educación Intercultural. *Didáctica geográfica*, 10, 207-220.
Disponible en:
http://www.didacticageografica.es/index.php/didacticageografica/article/viewFile/34/34
Data de consulta (13-6-2013)

Soriano E., Zapata R. i González A. (2009). *La formación para el desarrollo de una sociedad intercultural.* Almería: Universidad de Almería.

Stallaert, C. (1998*). Etnogénesis y etnicidad en España: Una aproximación histórico-antropológica al casticismo*. Barcelona: Proyecto A Ediciones.

Subirats, J. i Albaigés, B. (2006). *Educació i comunitat. Reflexions a l'entorn del treball integrat dels agents educatius*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill

Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, C. (1998). *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, S.J. i Bogdan, R. (1986). *Introducción a los métodos cualitativos de*

investigación. México: Paidos.

Tébar, J. (2010). *Mapa del Chinatown de Madrid*. Madrid: Bubok Publishing.

Tojar, J.C. (2006). *La investigación cualitativa: comprender y actuar*. Madrid: La Muralla.

Tolley, E. (2006). *Investigación aplicada en salud pública. Métodos cualitativos*. Washington: Organización Panamericana de la Salud.

Touraine, A. (1993). *La Izquierda Agotada*. Mèxic: Zona Abierta.

Touraine, A. (1994). *Crítica de la Modernidad*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Argentina.

Touraine, A. (1997). *¿Podemos vivir juntos? La discusión pendiente: El destino del hombre en la aldea global*. Buenos Aires: FCE de Argentina.

Touraine, A. (2005). *Un nuevo paradigma para comprender el mundo de hoy*. Barcelona: Paidós.

Trinidad, A., Carrero, V. i Soriano,R. (2006). *Teoría Fundamentada "Grounded Theory". La construcción de la teoría a través del anàlisis interpretacional*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
Disponible en:
https://books.google.es/books
Data de consulta (15-5-2014)

Turkle, S. (1997). *La vida en la pantalla: la construcción de la identidad en la era de Internet*. Barcelona: Paidós.

Turner, J.C. (1990). *Redescubrir el grupo social*. Madrid: Morata.

Vallés,M.S. (2003). *Técnicas cualitativas de investigación social: reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Síntesis

Van Dijk, T. (2008). *Dominación étnica y racismo discursivo en España y América Latina.* Barcelona: Gedisa.

Vanistendael, S., i Lecomte, J. (2002). *La felicidad es posible. Despertar en niños maltratados la confianza en sí mismos: construir la resiliencia*. Barcelona: Gedisa.

Vargas, M. (2010). *La interpretació als serveis públics i la mediació intercultural Amb el col·lectiu xinès a Catalunya*. Tesis llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona.
Disponible en:

http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/96486/mvu1de1.pdf?sequence=1
Data de consulta (13-08-2012)

Vattimo, G. (2000). *El fin de la modernidad.* Barcelona: Gedisa

Vecina, C. (2006). La violencia simbólica en la interacción entre docentes y alumnos inmigrantes. *Revista Aposta*, 24, 1-17.
Disponible en:www.apostadigital.com/revistav3/hemeroteca/vecina3.pdf
Data de consulta (14-06-2009)

Vecina, C. (2007). La utopía de la interculturalidad. El caso del barrio de Son Gotleu. *Revista Aposta*, 33, 1-19.
Disponible en:
www.apostadigital.com/revistav3/hemeroteca/vecina4.pdf
Data de consulta (14-06-2009)

Vicente, A. i Moreno, M.T. (2009). Identidad nacional. Planteamiento y evolución de un modelo estructural. *Revista Oberts*, 3, 19-30.

Vidaña, L. (2004). La immigració estrangera al sistema educatiu a les Illes Balears: un repte del present i amb projecció de futur. En March, M. X. (Ed.) *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, 108-149. Palma: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

Vidaña (2006). Educació i alumnat estranger al sistema educatiu de les Illes Balears: reptes i satisfaccions. Comunicació presentada al *I Congrés Internacional d'Educació a la Mediterrània.* Palma.

Vidaña, L. (2008). Família estrangera i participació en el sistema educatiu de les Illes Balears. *Revista Afers Socials*, 1, 50-67.

Vidaña, L. (2009). L'escolarització com a mecanisme d'integració dels alumnes estrangers. En March, M. X. (Ed.) *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, 138-172. Palma: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

Vidaña, L. (2014). Una aproximació a la situació de la promoció de l'alumnat de secundària i batxillerat per nacionalitats: el cas de l'IES Bendinat. En March, M. X. (Ed.) *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, 282-312. Palma: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

Vilchez, L.F. (2013). Los adolescentes españoles en la era 2.0. En D. Reig y L.F. Vílchez. *Los jovenes en la era de la hiperconectividad: tendencias, claves y miradas.* Madrid: Fundación Telefónica y Fundación Encuentro.

Villarino, A. (2012). *¿Adónde van los chinos cuando mueren? Vida y negocios de la comunidad china en España*. Barcelona: Debate.

Xiaohuan, S. (2002). *Educación de China: reforma e innovación*. Madrid: Series básicas de China.

Xiaoping, W. (2008). *La segunda declaración: El desafío chino a la visión futurista de Toffler*. Madrid: Nowtilus.

Zane, N. (1998). Major approaches to the measurement of acculturation: A content analysis and empirical validation. International Conference: *Acculturation & Advances in Theory, Measurement, and Applied Research*. San Francisco, EUA.

RECURSOS EN XARXA:

Anuaris de l'Educació de les Illes Balears
http://dpde.uib.cat/anuari/

Associació d'Immigrants de les Illes Balears
www.inmigracionfaib.org

Casa Árabe
http://www.casaarabe.es/

Centre d'Estudis sobre les Migracions i el Racisme (CEMIRA)
http://pendientedemigracion.ucm.es/info/otri/complutecno/fichas/tec_tcalvo1.htm

Centre d'Investigacions Sociològiques.
www.cis.es.

Centre Internacional per a la Seguretat en l'Esport
www.theicss.org/profile/

Centre Superior d'Observació sobre el Racisme i la Xenofòbia
www.eumc.at

Colectivo Ioé
www.colectivoioe.org

Consejo para la Promoción de la Igualdad de Trato y la No Discriminación
www.igualdadynodiscriminacion.org

Conselleria d'Educació del Govern de les Illes Balears.
www.weib.caib.es

Dialnet (Universitat de la Rioja).
www.dialnet.unirioja.es

Diari Ara Balears
www.arabalears.cat

Diario el Mundo
www.elmundo.es

Diari el País
www.elpais.com

Diari el Público
www.publico.es

Diario de Mallorca
www.diariodemallorca.es

Diari Última Hora
www.ultimahora.es

Ercomer: centre europeu de recerca en migracions i relacions entre ètnies.
www.ercomer.org

Fonts de dades geogràfiques
www.geografiademexicoyelmundo5mixta.blogspot.com

Fundación Adsis
www.fundacionadsis.org

Fundació Gadeso.
www.gadeso.org

Fundación Telefónica
www.fundaciontelefonica.com/

Gran Enciclopèdia Catalana
http://www.enciclopedia.cat/.

GREDI
http://www.ub.edu/gredi/

Grup d'Investigació en Educació Intercultural
http://www.uned.es/grupointer/

Grup d'Investigació MIGRACOM (UAB)
www.migracom.org

Immigra Balears.
www.immigrabalears.com

Informe PISA
www.mecd.gob.es/inee/estudios/pisa.html

Institut de la Joventut de les Illes Balears.
www.infojove.caib.es

Institut Balear d'Estadística
www. ibestat.caib.es

Institut Nacional d'Estadística

www.ine.es

Observatori Municipal de la Igualtat de Palma
www.observatoripalma.org

Organització de Nacions Unides.
www.un.org

Pangea
www.pangea.org/educacio

SOS Racisme
www.sosracismo.org

Tesis en xarxa
www.tesisenxarxa.net

ANNEXOS

1. Registres d'entrevistes i de grups de discussió
2. Registres d'imatge i so.
3. Mostra del diari de camp.
4. Mostres d'altres fonts
5. Anàlisi: els arbres de codis.
6. Anàlisi (2): les unitats hermenèutiques (Atlas Ti).